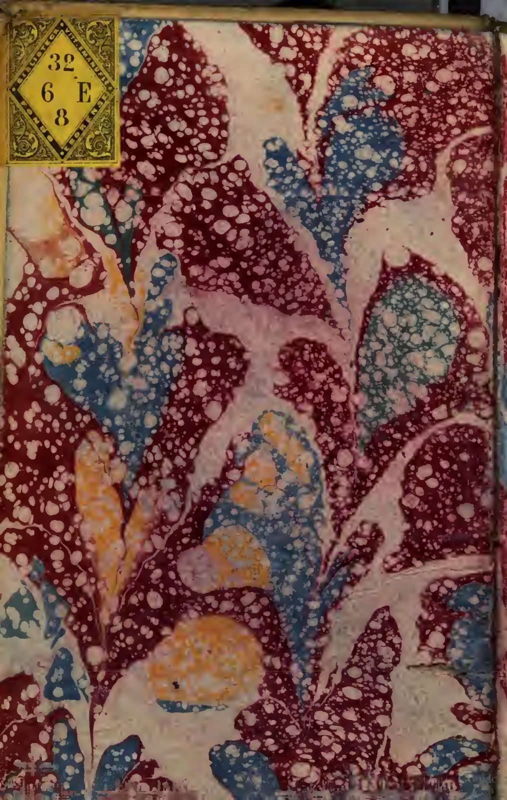

32
6 E
8

IOANNIS IOVIANI PONTANI, LIBRORVM omnium, quos soluta oratione composuit, Tomus

SECVNDVS.

CVI INSVNT,

De Aspiratione, Lib. II.

ITEM, Dialogi festiuissimi, diuersorum argumentorum, nempe

~~Charon.~~
Antonius.
Actius.
Aegidius.
Asinus.

De Sermone, Lib. VI.

BELLI, quod Ferdinandus senior Neapolitanorum Rex cum Ioanne Andegauiensium duce gessit, libri totidem.

A. C.

CAPITVM LIBRORVM, QVI IN SECVNDO TOMO continentur, INDEX.

EIVSDEM PONTANI CHARON, DIALOGVS.

ANTONIVS, DIALOGVS.

Histrio

LIBER SECVNDVS.

Plura

LIBER TERTIVS.

LIBER QVARTVS.

LIBER QVINTVS.

LIBER SEXTVS.

HISTORIA *belli, quod Ferdinandus Rex Neapolitanus senior, contra Ioannem Andegauiensem ducem geßit.*

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE ASPIRATIONE AD Marinum Tomacellum Liber primus.

T PER COMPATREM MARINE TOmacelle *sæpius mecum egisti, & per literas à me ipse petijsti, ut aliquid tibi de aspiratione conscriberem. Itaq; cum honesta uideretur postulatio ista tua, licet difficile non parum esset præstare quod peteres, homini præsertim in castris, & inter inquietißimas res agenti, decreui tamen grãmaticorum me potius maledictis exponere, quàm ueteri amicitiæ nostræ ullo modo deesse. Quamobrem librum hunc de aspiratione, aspirandisq; uocibus, ut iusseras, scriptum nunc ad te mitto, illorum detractiones cum mea hac parendi facultate pensaturus. Oro autem te, & per ipsorum grammaticorum obtestor ferulas, ut antè quàm populo legendum eum præbeas, atq; in lucem des, & tuum, & amicorum, qui studia hæc non aspernantur, iudicium diligenter explores, quo emendatiora hæc in adolescentiũ manus per te ueniant. De utilitate autem præceptionis huius nihil dico, quoniã laudatores non quæro: satis quidẽ contentus, si qui literario hoc in ludo sese exercent, minus acres eos reprehensores inuenero.*

ASPIRATIO EST HVMANI SPIRITVS *craßitudo, qua literarum sonus craßior in pronuntiãdo redditur. Cum autẽ omnis literarum numerus constet quinq; tantum uocalibus, reliquis uerò consonantibus, sintq; consonantes quindecim (nam K à latinis repudiata est) uocales omnes suo loco aspirationẽ accipiunt. E consonantibus uerò quatuor tantum. Ex omni igitur literarũ numero nouem solum aspiramus. Quarum sunt uocales quinq;, A, E, I, O, V, & quæ Græca dicitur litera* ʏ. *Consonantes quatuor, C, P, T, R, quarum tres mutæ, una semiuocalis. Vocalium soni ut aliquando ab aspiratione incipiunt, sic in ea nunquam desinunt apud nos, præterquam in his dictionibus Ah, Vah, Oh. Cum enim enuntio halo, halas, halat, ab ipsa aspiratione uox incipit: at cum Ah, in ea desinit. quod item fit in consonantibus, quæ in aspiratione desinunt, licet ab ea nunquam incipiant. Fit autem semper aspiratio apud nos aut in principio syllabæ, cum à uocali incipit, ut hamus, uehemens: aut in medio*

ubi consonãti adhæret, ut Thetis, Rhodus. *Nam in fine uocum nostrarum nunquam aspiratio inuenitur, nisi in interiectionibus, quas dixi. Similiter in consonante densa nulla omnino desinit latina dictio, quãquam apud barbaros permultæ. Sed barbari aspiratione ita utuntur, ut sit ipsis peculiaris, & quodammodo propria. Græci non adeò sæpe, nostri, ac præsertim uetustißimi parcißime.*

C, & T aspiramus in græcis tantum dictionibus, quasq; à græco deduximus, & in barbaris, ut Charites, Theocritus, Thamar, Rahab. *Similiter P, & R, ut* Phasis, Rhodus, Iosephus, Rhoboã, *in nostris nunquam: quamuis nonnũquam in quibusdam, quæ nostræ uideri possunt, ut* Rheda, *quod nomen cum sit græcum, uel, ut quidam malunt, gallicum, nostrum effectum est.*

Licet autem C, & T in quibusdam nostris dictionibus, de quibus suo loco dicam, nunc aspiremus, usus tamen magis id obtinuit, quàm quod La*tinæ linguæ lex id permittat.*

Quemadmodum autem literarum sonus, qui cuiq; suus est, uel obtusior est, uel acutior, uel exilior, uel plenior, uel lenior, uel asperior, pro cõtextu, aliarumq; cohærentium uicinitate, proq; positu ac loco, cum aut primæ, aut mediæ, aut ultimæ constituũtur: sic aspiratio, nunc magis, nũc minus crassa & densa est. Si enim pronuntiem psittacus, et sonus tenuius in priore sonabit S, quæ præcedente P tenuatur adeò, ut quasi exibiletur. Eodem modo *si enuntiem* Sol & Tellus, *facilè quidem aures ipsæ iudicauerint plenius sonare L in dictione* Sol, *exilius in uoce* Tellus, *mediocriter aũt si expresserim aut* Lotus, *aut* Latus, *aut* Deletus. *Nõ erit enim in his L adeo plenũ, ut est in nomine* Sol, *neq; ita exile, ut in nominibus in quibus L duplicatur.* Hoc idem *in aspirando accidit. Nã si enuntiauero* Vah, *maior est densitas: si* Homo, *minor.* Item cum dico Thetis, Phidias, Rhenus, *aspiratio non est in his æque ac in illis crassa, quod aures ipsæ facile iudicãt. Cũ enim dico* Vah, *spiritus ille densior, uegetiorq; est, quàm cum effero* Hamus: *& cum enuntio* Rhodus, *aspiratio est plenior, quàm cum* Thomas. *At* Philo, & Phidias, & Deiphobe, & Demipho *pronuntiantur labris paulo strictioribus. Et ubi effero* ὁδὸς, *dentibus linguam admoueo, quæ quidem cohibetur interius cum enuntiatur* Homo. *Accidũt autem hæc tum propter naturam, & situm literarum; quæ aspirationem admittunt, tum quia non parum differt quæ litera statim sequatur.*

VOCALIBVS *aspiramus tam in primis, & ultimis syllabis, quàm etiam in medijs. Eodem modo C, P, T, R consonantibus, de quibus particulatim postea dicam. Ob hanc enim causam hoc quantulũcunq; laboris*

est,mihi desumpsi,ut ostēderem quæ dictiones in quibus literis,syllabisq; aspirationem exigant. Quod antè quàm præstem,considerandum uidetur,an aspiratio,id est H,litera sit, habeat'ne literæ potestatem,an figurā tantum,quodq; in ordine contextuq; literarum cum eis scribatur.

ASPIRATIONIS notam à nostris literam non fuisse habitam illud indicio est,quòd olim non uti nunc aspiratio figuram habebat,sed ut apud Græcos hodie fit,supra uocalem apex quidam notabatur, quam dasiā illi uocant. Atq; ea quidem parcius multo, quàm nunc, uetustißimos latinos comperio usos, & ferè in illis solum dictionibus,quibus natura inesset, ut animi motus quidam,& affectus declararentur, quales sunt Heu, hei,heiulo. Posteriores uerò figuram aspirationi certam dedēre,& inter literas notare maluerunt. Sed neq; hi,de quibus loquor,neq; nostri etiam temporis grammatici literam esse confitentur. E quibus si quæras,quid ea sit hactenus, definient, ut H aspirationis notam esse dicant. Cur autem literam esse negent,multis ac probabilibus adducuntur rationibus: quas si confirmauerim, non erit fortasse inutile latinis adolescentibus. Aiunt enim uerum esse, quòd L sit litera lenior,R asperior. Lenitatem tamen,& asperitatem non esse literas. Eodem modo & aspirationem. Neq; enim consequi,si elementum aliquod densiore egeat spiritu, ut densitas, et craßitudo illa sit litera. Nam huiusmodi densitas accidens est, ut tenuitas,ut lenitas, ut asperitas. Quòd si à philosopho aliquo scire quæras,quo de genere densitudo hæc sit,respōdebit,ut arbitror,situm sequi,atq; positionem: quamuis grammaticus quispiam qualitatem significare contendet. Sed quærere hæc subtilius,est alterius facultatis ac tēporis. Ob diuersas enim rationes, diuersa sequitur prædicamenta.

QVID quòd si H esset litera, aut esset muta, aut semiuocalis. Nam uocalem nō esse illud planè docet, quòd ea sola, quod uocalis quidem præstat, syllabā ex se formare nullo modo potest. Semiuocalis autē quomodo? Siquidē semiuocales ex maxima parte cū uocalibus simul nomina termināt tā apud nos,q̄ apud Græcos, Ideo autē dixi. ex maxima parte: qa et in C,et in D,& in T,quæ mutæ sunt, aliquot exeūt nomina, ut Lac, Aliud, caput, et quæ pronomina sunt Hic, Hæc, Hoc. Nō loquor de barbaris, apud quos nominna etiā in Z exeūt, qui q̄ sint cōtemnēdi in omni præceptione, quæ de orationis concinnitate tradatur, illud planè docet, quòd qui aut nō apte, aut non satis latine, aut incultius loquitur, eū barbarū dicimus; uerecūdius loquor propter Antonium nostrum, qui Galeaz protulit, ait enim: Ardeo mi Galeaz mollem reperire Catullum.

Vicit enim in quibusdā cōsuetudo, cui necesse est, ut docti etiā homines,

quanquã inuiti assentiantur. Cum & ille ad quem scribebat uel molestissi me fuisset laturus, quasi nominis dignitas minueretur, si quod latinus exigebat sermo, Galeatius fuisset uocatus. Sed concedatur hoc poëtæ erudito, præsertim in quo necesse fuit, ut assentiretur multitudini, cum pleriq; bar barum id nomen arbitrentur. Ad aspirationem redeo, si tamen illud præmonuero, cum Z' græca sit litera, id est, quam à Græcis acceperimus, non debere aliquã apud nos terminare nomina. Cum apud illos à quibus eam mutuati sumus, græcum nullum finiat: quanquã barbara multa in illam exeunt, ut Acaz. Nullum omnino nomen aspiratio claudit, quod omnes faciunt semiuocales. Non est igitur H' semiuocalis. Quid? quòd semiuoca lium omniũ præterquam X', quæ duplex est enuntiatio, ab E' uocali incipit, & in consonantem, id est, in seipsam definit. At H' etsi uidetur quodammodo ab A' uocali incipere, non tamen exit in consonantem, sed spiritu suo terminatur. Ad hæc semiuocales omnes præter X' sibi possunt eædem succedere, et geminari in nectendis syllabis, ut in his, Annus, Terror, Fossor, Commodum, Tellus. H' uerò non potest: nulla enim syllaba in aspi rationem desinit, si subsequens ab illa incipiat. Quinetiam in terminatio nibus nominum semiuocales omnes præter quas dixi, inueniuntur præcedere S' terminalem, ut Puls, Ars, Hyems, Glans, quod H' non facit. Quo efficitur eam nullo modo esse semiuocalem. Ideo autem X' excipitur, quia duplex est. Habet enim uim GS', & CS'. At erit fortasse muta, sed mutæ omnes præter F' à se incipiunt, & in uocalibus desinunt, quod de H' dici non potest. Quid? quòd mutæ in eadem syllaba cohærere sibi duæ tantum possunt, ut in hac uoce Doctus. Mixtè autem cum semiuocalibus ad summum tres, ut in nomine Doctrina. At cum Erichthonius, tertia eius nominis syllaba à C' aspirato incipit, quod statim subsequitur T' aspiratũ. Quod si H' esset aut semiuocalis aut muta, ea syllaba ex quatuor consonantibus simul coëuntibus componeretur, quod linguæ latinæ lex non permittit. His igitur rationibus efficitur, ut cum H', nec semiuocalis sit, nec consonans, litera esse non possit. Nam si nec muta, nec semiuocalis est, consonans quomodo dicetur? & uocalem non esse satis manifestum est. Dixerit quispiam eam esse literam à Græcis acceptam, ut Z', & Y', quod dictu quidem absurdum est. Nam quæ ab illis dasia dicitur, non inter literas, sed prosodias numeratur. Idemq; est apud Græcos dasia C', cum aspirant uocalibus, quod est apud nos H': nec nisi nota quædam est, quæ supra uocalem ponitur. Licet P', C', T', cum aspirationem accipiunt, non ut uocales dasia notentur, sed proprijs scribantur figuris, de quibus suo loco dicã. Sunt autem apud Græcos prosodiæ octo, quarum nomina ac notæ sunt:

ὀξεῖα, ʹ βαρεῖα, ` περισπωμένη, ῀ δασεῖα, ʽ ψιλή, ʼ ἀπόστροφος, ʼ ὑφέν, ‿ ὑποδιαστολή. Addunt nonnulli βραχεῖαν, ˘, & μακρὰν ¯. Harum tres ὀξεῖα, βαρεῖα, & περισπωμένη accentuũ notæ sunt, ut apud nos acutus, grauis, & utrisq; constans moderatus, quem alio nomine circunflexum dicunt. δασεῖα nota est densioris ac pinguioris flatus. ψιλὴ tenuioris, sicciorisq;. ἀπόστροφος uerò, quæ est dextera pars circuli, ad summũ literæ posita, tum notatur cum ostendendum est deesse uoci ultimam literam, quod à Græcis seruatur cum uocales concurrunt. Ex qua institutione illud est, quod non modò Plauti, sed etiam Lucretij temporibus & dicebatur, & scribebatur in uersu, magnũ st & multũ st, pro eo quod magnum est, & multum est. ὑφὲν cuius nota est lineola repanda, dictionibus subijcitur cum duas uoces coisse simul, & in unam transisse demonstrare opus est. Vt si ostendere uelis maledoctus & malesanus in unam coisse dictionem, quomodo apud Virgilium antemalorum, & apud Nasonem Antemei, & apud Propertium Semperamicitia, atq; apud Terentium Semperlenitas. Contraria est διαστολή, ut si particulam nisi & si cut, non unam, sed duas esse dictiones uelis ostendere. Reliquæ duæ notæ sunt temporum, id est, βραχεῖα breuitatis, μακρὰ productionis. Ex quibus satis manifestũ est δασεῖαν apud Græcos ut cæteras prosodias non esse literam, sed notam quandam; quod idem de H' dicere necesse est.

PRAETEREA cum accidat literæ potestas, quæ ut Prisciano uidetur, ipsa pronuntiatio est, & item figura qua describitur, & nomen quo appellatur, ut non solũ pronũtiatione, sed etiã figura & uocabulo alia differat ab alia: neq; propter solam figurã, neq; propter solũ nomen, neq; propter utrunq; simul, dicendũ est aliquid esse literam. Nam & numerorũ figuræ quædam sunt, quas literas dicere nemo audeat, & lineæ, trianguliq; sua nomina & figuras habent. Itemq; accentus, & prosodiæ, quas dixi, quæ tamen literæ non sunt. Eodem modo H', licet figura, & quasi nomine minime careat, litera tamen non est. At scribitur H' in uersu, scribitur etiam parenthesis, & lineola, quam uirgulam dicunt, & nota interrogationis, quamuis nihil horum sit litera. Neq; illud dederim, ut uerbum scribo, de literis tantum dicatur. Nam scribuntur orationes, scribũtur epistolæ, carmina, uolumina, quæ literæ non sunt, tametsi constant literis. Ex eo enim scriptores dicti. An non legitur apud Valerium Catullum:

Nanq; totius uobis frontem tabernæ scipionibus scribam, "
Quod quidem sonat ut Plautinum illud, "
Quo te legam hoc Scipione. "

Quid composita quàm late proferunt significationes suas, Ascribo

Proſcribo, deſcribo, ut non potuit pictor rectius deſcribere, quod Plautus dicit de eo, qui hominem quendam quaſi ſuis liniamentis deſignauerat, & apud Virgilium:

» Deſcripſit radio totum qui gentibus orbem.

Mathematici enim cœli ambitum ac ſtellarũ ſphæras, & terræ quam incolimus partes quibuſdam diſtinctas cingulis ac gradibus figurant lineis, et intra circulos cogunt. Vt autem aliquantulum uager, hoc à Poëta de Conone Samio, nobili mathematico, dictum eſt, nõ de Claudio Ptolemæo, ut Maronis interpretes credunt, qui quidem multis poſt Virgilium annis floruit. Fuit autẽ Conon hic temporibus Ptolemæi regis, à quo propter diſciplinam ſummo in honore eſt habitus: qui cum cœli ſitum deſcriberet, quaſdã ſtellas quæ ſunt in eo ſydere, qui Leo dicitur, crines eſſe Berenicis reginæ cõmentus eſt. De quo eſt apud Hyginum in libro de ſignis cœleſtibus. Et apud Valerium Catullum:

» Omnia qui magni ſuſpexit lumina mundi,
» Qui ſtellarum ortus comperit, atq; obitus.
» Flammeus ut rapidi ſolis nitor obſcuretur,
» Vt cedant certis ſydera temporibus.
» Idem me ille Conon cœleſti numine uidit.
» E Bereniceo uertice cæſariem. & quæ ſecuntur.

Sed ad rem redeo. Sit ſanè H' figura quædã, quæ inter literas notetur. Nõ enim id quæritur, poſsit'ne H' ſcribi in uerſu, & literis admiſceri. Sed ſit'ne H', dum effertur, elementum: ſit'ne pars minima dictionis, ut A', ut B'. Dũ enim ab aliquo quærimus, ſit'ne T' litera, nõ id quæritur, poſsit'ne ſcribi inter literas. Sed num T' ſit minima pars cõpoſitæ uocis, ſit'ne elementum formandæ ſyllabæ dictionis, & orationis.

SVCCVRRIT etiam illud, quod prætereundum non uidetur, hoc eſt opinari quoſdam debere tum literas appellari, cum ſcribuntur: elementa, cum pronuntiãtur: quorum opinio non me impedierit, quo minus elementum pro litera, & literam pro elemento indifferenter accipiã. Nam ſi origo nominis conſideretur, litera à uerbo Lego deducta eſt, à quo & lectio, quæ profectò abſq; pronuntiatione & ſono eſſe non poteſt, quamuis tamen tacentes interdũ legimus. Sed qui primus literam à Lego uerbo deduxit, non illud attendit, quòd interdum ſine pronuntiatione literarum figuræ percurrantur oculis, quin tacentes ſæpe nobiſcum loquimur & diſputamus. Loquitur enim ſecũ animus, & diſputat, & tacitus legit: quan quam, neſcio quo pacto, moueri et affici tunc in nobis ipſis uocis inſtrumenta ſentimus, adeò tacita etiam lectio nõ ſine motu quaſi quodam pronuntiationis,

nuntiationis, atq; affectu esse potest. Ad hæc apud eruditissimos grammaticæ artis scriptores indifferenter literam pro elemento poni reperio: ut cum ab eis dicitur litera B´, non potest continuari cum litera M´ in eadem syllaba, non id dicitur non posse eas sic scribi. Siquidem possunt, sed nequaquam posse unà pronũtiari. Ipse quoq; Cicero literam nominat. Quòd si litera solum diceretur cũ scripta est, uel quòd scribitur, falsum utiq; esset, quod à grãmaticis dicitur, literæ accidit potestas. Nã si potestas, ut hi ipsi dicunt, ipsa pronuntiatio est, propter quam figuræ, & nomina inuenta sunt, literæ potestas accidere nullo modo potest. Similiter si dicatur, quòd elemento accidat figura, ne id quidem uerũ fuerit. Nam si tum dicitur elementum, cum pronuntiatur, figura nullo pacto elemento accidet. Igitur cum doctissimus grãmaticus dixit, literæ accidit potestas, figura, et nomẽ, literam & elementum simul comprehendit. Quamobrem dari mihi hoc uolo, ut literam & elementum hac præsertim in parte dicere indifferenter liceat. Non tamen desunt, qui literã à litura dictã uelint, quòd apud uetustissimos fuerit consuetudo scribendi in tabulis ceratis: quorum opinioni non temere quis accesserit, ut ab eo quod est Litus, Lita, Litum, litera dicta fuerit. Cuius uocis apud Virgilium manifesta significatio est:

Vt paribus lita corpora guttis. «

Hoc est, maculis notata & distincta. quod idem dixit alibi:

Sparsis etiam nunc pellibus albo, «
Et maculosæ tegmine lyncis. «

Illud autem minime probauerim, ut inde dicta sit litera, quòd deleretur obliteraretúrq; è tabulis, in quibus ut dixi, scribebant. An non absurdum est id asseuerare, ut litera appellata fuerit ab eo, propter quod ipsa esse desineret. Desinit enim esse litera, ubi deleta, et obliterata est. Manifestum est igitur ex ijs, quæ dicta sunt, licet H´, & figura, & quasi nomine minime careat, tamen si potestas ei desit, literam esse non posse, quam deesse probandum nobis est.

QVEMADMODVM dixi, placet grammaticis, literæ, aut si mauis elementi potestatem esse pronuntiationem ipsam, nec aliquid aliud ex accidentibus eius esse, quod ostendat elementi cuiusq; proprietatem: qua quidem carere aspirationem affirmant, quasi nõ careat, cum & nomen ferè, ut dixi, habeat, & figuram certam propriamq; nimirum literam esse necesse esse. Primum quidem definitio ipsa plane declarat, aspirationẽ neq; dici, neq; esse pronuntiationem. Si quis enim te interroget, quid est aspiratio? respondebis: Opinor eam esse quandam humani spiritus, flatus'ue densitatẽ (nanq; utrunq; dici recte potest) aut si id malis, crassiorẽ quendam

ſpiritum. Si quis rurſus ex te quærat, quid denſitas illa ſit, ſcio reſponſurum nullo modo uideri tibi eam denſitatem eſſe pronuntiationem. Itaq; cum denſitas ſpiritus pronuntiatio non ſit, & aſpiratio ſit denſitas ſpiritus, H, quæ aſpiratio eſt, pronuntiatio eſſe non poteſt. Non aliter quàm *Suſpiriũ, Scloppus, Anhelitus, Suffitus ue, qui ſpiritus et ſoni quidẽ ſunt, non tamen pronuntiationes. Fit autem nomen aſpiratio ab eo quod eſt aſpiro. Rurſus aſpiro fit à uerbo ſpiro, ſpiro autem à ſpiritu, ni fortè malis Spiritum dici à ſpirando. Pronuntiatio autem eſt uox literam, uel ſyllabam, uel dictionem, uel orationem proferens (nõ loquor de oratoria pronuntiatione) qui autem expirationem exprimit, nihil tale pronuntiat. Eſt igitur craßitudo ſpiritus, ſicuti tenuitas, lenitas, aſperitas, nõ pronuntiatio, ſed ſoni, uocisq; accidens, ut dixi. Atq; ut dem H eſſe pronuntiationem, dicas uelim quonam modo efficietur, ut H ſi pronuntiatio eſt, litera ſit? Quod enim accidit literæ, non eſt litera. Cum autem pronuntiatio, id eſt, poteſtas accidit literæ, non erit ipſa litera, ſicut nec figura, nec nomen: quanquam literæ accidunt, non ſunt tamen literæ, hoc eſt elementa. Itaq; etſi conceſſum ſit H pronuntiationem eſſe, cum pronuntiatio, id eſt poteſtas accidat literæ, non tamen H erit litera. Nam poteſtas accidit literæ, & non eſt ipſa litera: quæ ut eſſet litera, neceſſe fuerat & pronutiatio, id eſt poteſtas ei accideret, non ut ipſa eßet pronnutiatio: quod enim poteſtas eſt, litera eſſe nõ poteſt. Nam cum poteſtas ſit accidens, cõmune quidem literæ cum ſyllaba conuerti non poteſt, ut dici uere poßit poteſtatem, id eſt, pronuntiationem eſſe literam. Ex his, ut arbitror, effectũ eſt H id eſt aſpirationem nullo modo habendam eſſe literam: quæ tametſi litera non eſt, non tamen à Grammaticis, quod tu ipſe concedis, plene definitur, ut ea ſit aſpirationis tantum nota. Nam hæc definitio ſolum complectitur cum ſcripta eſt, uel quod ſcribi poteſt, nõ idipſum quod eſt. Quamobrem quoniã ſcio te uehementer cupere eius à me definitionem accipere, faciam id libentius cauſa tua, qui non contentus doctißimorum hominum definitione, expectes meam.*

EST IGITVR *idipſum, quod H dicitur aſpiratio, qua literæ alicuius ſonus craßior in pronuntiando redditur, cuius figura inter literas ſcribi poteſt. Quam quoniã ſuperius dictũ eſt ſolere præponi uocalibus, cõſonantibus poſtponi: cur id fiat, ratio reddenda eſt, oſtendendumq; cur illis interiectionibus, quas dixi, poſtponatur.*

VOCALES *literæ dictæ ſunt, quòd plenam, abſolutamq; uocem habeant. Quin & homines uocales dicimus, & Citharam uocalem. Vnde Horatius:*

Vocalem

Vocalem temere insecutæ Orphea syluæ. ‹‹

Et Propertius de equo:

Qualis & Adrasti fuerit uocalis Arion. ‹‹

Aspirationis autē ea natura est, ut præposita cum sit, sonoritatem uocalis densitate sua obtūdat, atq; diminuat: quæ res efficit, ut uocalitas illa cum reprimenda est, aspiratione præposita quasi freno quodam coërceatur. Consonantiū uerò alia natura est. Hinc enim consonantes dictæ, quòd cum uocali sonent, cum ipsæ per se nequeāt uocem perficere. Itaq; si quando opus sit ut c', p', t', r', *suos augeant sonos, ualentiusq; quàm sua ipsarum natura fert, sonent, aspirationē accipiunt intrinsecus: quæ cum postponitur, auget sonum qui consonanti minor est. Atq; hinc effectum est, ut quia uocales maiore non indigent sono, quàm qui suus ipsarum est, aspiratio eis præferatur. Contrà uerò postponatur consonantibus, quarum soni cohibendi non sunt, quippe qui parū sonent, sed laxandi potius, quod quidem aspirationis adminiculo consecuntur.*

CUR *tamen ex omnibus consonantibus quatuor tantum aspiremus, hæc est ratio, quòd cæterarum natura non ferat aspirationem: repugnat enim natura, ut* B', *ut* D', *ut* M', *ut* L', *ut* S', *ut* N', *adijci sibi eam patiantur, multo etiam minus* F'. *Nam* G' *in dictionibus quibusdam, quas ab exteris nationibus* Italica *accepit lingua, uulgus aspirat, ut* Ghinolphus, *quod pro priū est, et multa eiusmodi: idq; maximè usurpant hi populi, qui* Galliam, *quæ cis alpes est, incolunt, quæ hodie dicitur* Longobardia, *quoniam* Longobardi *ea loca sub* Desiderio *rege, alijsq; gentis suæ ducibus diu occupata tenuerūt. Vnde id genti nomen nūc est.* Hispani *quoq;, hoc est, qui hodie uocantur* Catalani, *aspirant sæpißime* G' *sequenti aut* I', *aut* E', *ghi & ghe dicentes, ut* Berenghexius, Fighexius, Seghexius, *et id genus multa. Quin etiam apud eosdem* Catalanos *multa inuenias nomina, quæ in aspiratione desinant. Sed ad* Italicos *redeo,* Ligures, Insubresq; *sic hodie locuntur, ut quod latinus sermo non patitur, in plurimis uernaculis uerbis ghe, & ghi pronūtient. Quid? quòd cum litera* G' *apud latinos nunquā iungatur literæ* V' *ante uocalem in prima dictionis syllaba: Sed aut in media, ut* Languco: *aut in ultima dictionis syllaba, ut* Pinguis: *eò deuentum est, ut omnis* Italia *non paucas quidem dictiones habeat à* Gua, Gue, & Gui *incipiētes. Video mihi necesse esse, ut uernaculorum etiam uerborum, & eorum quidem barbarorū afferam exempla. Quod quanquā inuitus facio, ueritus ne latini sermonis candorem nouorum ac barbarorum nominum admixtione contaminem, tamen quia præcipiendi ratio cogit, accedam nō quò uoluntas, sed neceßitas traxerit. Doctorum tamen hominū uenia prius*

implorata. Neq; enim ipse sum condemnandus, sed fatorum uis, ac fortunæ improbitas accusanda, quæ dominam quondam gentium, ac nationum Italiã seruire barbaris coëgit, ac patrio obliterato sermone, insuetas asperimasq; accipere dictiones. Est igitur quotidie nobis in ore Guardia, & pro Custodia, & pro Excubijs. Idq; nomen multorum etiam oppidorum est, et Guerra pro Bello, et quod licet latinum tamen corruptum. Guastare pro Vastare, & Gualterius, & Guido, et Gulielmus. Quid? quòd Varinus Veronensis doctus uir, tamẽ in hoc à multitudine nõ dissentiens, nomini suo, quod Romanum est (à Varo enim, seu malis Vario, fit Varinus) G' præponebat semper, & Guarinum scribebat.

ILLAE uero tres interiectiones Ah', Vah', Oh', in aspirationem desinũt, siue quòd uetustissimi dixere, Vahá, Ahá, Ohá, demptaq; ultima uocali aspiratio manserit, siue quòd is animi affectus magis declararetur si in aspiratione, hoc est densiore sono ipsarum pronuntiatio finiat. Nam ut à barbaris eas uoces acceperimus, dictu quidem absurdum est, scilicet latini non prius hos animorum affectus aut expresserunt, aut exprimere potuerunt, quàm has dictiones à barbaris mutuati essent. Vanum hoc est, siquidem hæ uoces nostræ sunt, non barbaræ. Sunt etiam, qui huic interiectioni Pro, quæ exclamandi uox est, aspirent, quod contra usum maiorum est. Differt enim à præpositione Pro, non in aspiratione, sed solo accentu.

Quanquam autem hæc à me in hunc modum dicta et probata sunt, non desunt tamen, qui contendãt H' multum habere literæ, ut quod literæ proprium sit in aliam conuerti, ipsa quoq; in literam mutetur, ut in his, Traho Traxi, Veho Vexi, & cum dicitur Vesper pro eo quod est Hesper, & pro Cheata Seta, et pro Hex Sex. quodq; nõnunquam ita locetur in uersu, ut eius ui syllaba, quæ breuis præcedebat, producatur, ut apud Virgilium:

» Dum trepidant it hasta tago per tempus utrunq;.

Quo uno exemplo in primis utuntur, quod in hoc uersu syllaba IT' producatur ui tãtum insequentis aspirationis, nõ quòd natura metri tolerret breuem illic syllabã posse collocari. Nam apud poëtas in tertijs, quintis, septimis, nonisq; syllabis, quas tritimemerim, pentimemerim, hepimemerim, enneamemerim isti uocant grammatici, Latinè autem dicuntur cæsuræ, breues interdum statuuntur nulla sequente aspiratione, quod metri lex non semper prohibet, ut apud Lucanum in tertia syllaba:

» Dum sanguis inerat.

Apud Tibullum in quinta:

» Te canit agricola magna cum uenerit urbe.

Apud Virgilium in septima:

Et furijs

Et furijs agitatus amor, & conscia uirtus. "

In nona apud Catullum:

Iam ueniet uirgo iam dicetur hymenæus. "

Quanquã sit hic aspiratio, sed aliud in præsentia non succurrit. Licet igitur in his syllabarum imparilitatibus etiam correptas aliquando collocare. Scire autem oportet, in metris dimetiendis duas correptas pro una producta accipi. Nam etsi pentimemeris uideatur nonnunquam exire in syllabam quæ est septima numero, tamẽ si de duabus breuibus unam productam subduxeris, quintam esse ratio ostendet. Spondaici enim uersus licet diuersi sint generis, tamen qui proprie dicitur Heroicus, *cõstat spondeis sex, qui sex cõficiũt metra. Vnde dicitur* Hexameter. *Recipiũt tamen spondei in sede sua dactylos propter temporum parilitatem. Itaq; cum sex spondei* XII *cogant longas syllabas, hac ratione* Hexameter heroicus XII *constabit syllabis. Cum autem dactyli recipiuntur, si numerum syllabarum ad spondeos recenseas, & pro duabus breuibus unam productam numeres, inuenies pentimemerim, & quas dixi metrorum figuras cadere semper in locis suis. Loci autem earum proprij sunt principia cuiusq; metri: singuli nanque siue dactyli, siue spondei singula conficiunt metra. In* Virgiliano *igitur, de quo nunc agimus, dici non potest tritimemerim, id est primam cæsuram cadere in locum suum, hoc est in principium secundi metri. Vbi breuis syllaba potest aliquãdo collocari. Nam* IT *particula, quæ est secunda syllaba secundi metri, natura sua correpta est. Ex hoc igitur probatum esse uolunt,* H *aliquando literæ uim habere, cum accessione sua præcedentem syllabã, quæ breuis sit, producat, in ijs præsertim locis, qui cæsurarum, quas dixi, proprij non sunt.*

CONTRA *autem sunt & docti quidem uiri, qui opinentur* H, *quoniam litera non sit, uim literæ habere nequaquam posse. Negant enim in his præteritis* Traxi, Vexi, H *in* X *uerti, quod enim litera non sit, non posse in literam transire. Diciũt enim omnium præteritorum terminationes exire aut in syllabam, quæ duabus pluribus ue structa sit literis, ut* Amaui, Nupsi: *aut quæ ex sola, et læuigata constet uocali, ut* Docui, Habui: *hãc uerò terminationem* Hi, *neque ex duabus pluribus ue literis fieri, neque ex pura & tersa uocali: placuisse propterea latinis in formandis his præteritis* Traxi *&* Vexi, *mutuari sibi hanc mutationem* Xi, *quæ multorum præteritorum esset propria: ac tametsi aliàs sibi potuissent mutuari, ut* Bi, *ut* Gi, *ut* Ci, *ut* Vi, *ut* Psi, *tamen auribus consulentes iudicasse aptius exire* Traxi Tractum, *&* Vexi Vectum, *quàm* Tragi, Vegi, *aut in aliam terminationem: proptereaq; maluisse in* Xi *præteritum mittere*

quí propriè uer spondaicá

à Traho, & Veho, non quòd H in X uerterent, sed quòd ab alijs uerbis mutuarentur eam terminationẽ, quæ aptius caderet. Idq; minime mirum uideri debere aiunt, cum aliquot etiam uerba integra, præterita mutuentur ab alijs uerbis, quæ sunt Furio Insanij, Sum Fui, Fero Tuli, Ferio Percussi. Quid enim absurdius esse, quàm cum H litera non sit, id asseuerare, ut in X, quæ duplicis literæ locum tenet, conuertatur. His addunt, quòd cum prisci dixisse inueniantur Traso, & Veso, nihilominus Traxi, & Vexi præterita faciebant: ac propterea multo minus dicendum esse quòd H uertatur in X in his præteritis, cum non H, sed S esset olim in præsentibus temporibus. Nam cũ illi Traso in præsenti tempore, & Traxi in præterito dicerent, non H, sed S potius in X uersum esset. In illis autem nominibus Vesper, & Sex similiter affirmant H non uerti in literam, sed loco eius S esse positam: quod ut ita esse ostendant, altius quidem repetunt.

PRINCIPIO scire licet non è cœlo in terras rerum nomina delapsa esse, sed cum homines ad loquendum aptos natura produxisset, ipsi sibi, rebusq; indidere nomina. quod uel ex hoc licet cognoscere, quòd cum artibus simul sua ipsarum nomina, et instrumentorũ quibus artifices utuntur, item rerum earum, quarum artes sunt effectrices, uocabula inuenta sunt. Ante texturam enim inuentam cum homines pellibus, aut librorum, foliorumq; tegumentis operirentur, nec telæ, nec texturæ, nec ipsorum textorum extabant nomina, multo minus textoriorum, ferramentorum, ac uestium, quarũ rerum uocabula ne nunc quidem apud Canarios sunt, apud quos nuper compertum est ab Hispanis prædonibus nullum esse telæ genus, sed nudos eos uitam agere, pecudum tantum pellibus quadam corporis parte tectos. Contrà uocabulis illi abundant, apud quos plures artes, disciplinæ que exercentur. An non hodie uidemus genera armorum, quibus nunc utimur, noua pleraq; habere nomina? Sunt enim nuper inuenta. Idem dico de uestimentis, nauigijs, & rebus plurimis. Ex quibus planè perspici posse dicunt, nõ naturam, aut Deum aliquem, sed homines ipsos rerum nomina fuisse commentos. Quòd si quæ sola natura absq; hominum artificio laboreq; gignuntur, pro situ regionum ac locorum, quanquam eadem ipsa sunt, qualitates tamen easdem nõ retinent, sed illas ita mutant, ut ferè contrarias induant: quid de illis dicemus, quæ homines ipsi cõminiscuntur, ac præsertim de uocabulis? Videmus enim unam, eandemq; rem aliter Græcos, aliter Latinos, aliter Syros, aliter Germanos, aliter alios atq; alios uocitare, ut illos hi, hos illi non intelligant. Quid quòd idem uocabulum apud eos, qui eadem utuntur lingua, ijsdem literis non pronuntiatur? Hetrusci in quibusdam uocibus pronuntiant ui, populi

quidam:

quidam Italiæ bi, Germani fi efferunt. quod inde fieri uolunt, quòd apud alios sit hæc quàm illa litera magis, minus'ue familiaris & usitata: quod è uernaculis quibus nunc utimur uerbis, aperte potest intelligi. Si enim unum, idemq; uerbum ab Hetrusco, & Longobardo, & Apulo proferatur, mirificam uideas & literarum, & pronuntiationis diuersitatem, ut penè nō idem, quamuis idem sit, esse uideatur: quæ res efficit, ut minus admiremur si quidam Italiæ populi quondam o' nō habuerint, sed loco eius (ut grammatici tradunt) v' uterentur. Quam tantam uarietatem nō esse dicunt ex hoc, quòd fiant literarum conuersiones (quid enim habet Apulus, Hetruscus'ue cum Alpino commercij?) sed ex gentium pronuntiationibus diuersis, quodq; hæc quàm illa litera sit uni, quàm alij nationi familiarior, aut minus cognita. Siquidem diuersas gētes diuersis modis uti ad sentiendum, sic ad loquendum pro temporibus etiam, atq; ætatibus affici physicis placet. Itaq; cum dictio Hesper à latinis fuit recepta, quoniā aspiratio uideretur asperior, præsertim cū esset rarissimus eius usus, placuisse quibusdam lenire eam, & quod v' dum consonans est, in uerborum principijs esset latinis admodum familiare, ut Valeo, Venio, Vendo, Vereor, Vates, Vita, Vinum, Volo, Vitulus, Vicus, Vitia, Voco, Vultus, Vultur, pro eo quod est Hesper, Vesper dicere maluisse: nec tamen defuisse, qui Græcè libentius Hesper dicerent, pro quo cum Vesper dicitur, uolunt nō uerti aspirationem in v', sed abijci eam, ac repudiari, & eius loco positam esse eam literā, quæ priscis esset tantūmodo peculiaris. Hispani, à quibus propter regnum Neapolitanū non pauca nomina accepimus, dicunt Hernandum, pro quo nos Fernandum. Dicemus igitur aspirationem uersam esse in F? minime profectò. Nā Italica, id est uernacula lingua, nullos ad hunc diem præceptores habuit, quorum institutionibus formati hanc doceamur facere conuersionem, cum tamen natura magistra hoc faciamus. Et ut arctioribus nos rationibus urgeant, nihil causæ est inquiunt, cur H' mutetur in B', & tamen pro Helena, Belenam dixisse uetustissimos constat, uidelicet quòd illi aspirationem horrebant, B' familiarius utebantur. Nam & Bruges pro eo, quod est Fruges, dixisse manifestum est. Addunt etiam opinari se, si Ciceronis temporibus cum Helena diceebatur, aspirationem Romanus uitare uoluisset, Velenam fuisse dicturum, quia homines illius seculi v' consonante magis uterentur. Quæ quidem omnia nationum, ætatumq; diuersitate fieri affirmant, Quid? nónne latine testudo dicitur & capparis? At Neapolitani non T', sed C' primam testudinis faciunt. Contrà Hispani primam capparis T' fecerunt. Iidem etiam Neapolitani primā syllabam Capparis, quæ est CA' interposita aspiratione & I', chiā expri-

munt, & pro fortuna forturam dicunt. Seruat hodie quoq; Neapolitanus latinam pronuntiationem huius imperatiuæ uocis Audi, pro quo Florentinus dicit Odi. Ex transpadanis uerò multi oldi pronuntiant, pro au ol dicentes. Quis hæc docuit? natura, nõ præceptor aliquis. quod latine Planum dicitur, plurimis modis uernacula lingua uariat in prima syllaba. Hetruscus enim loco L' ponit I', & pia non pla exprimit. Neapolitani loco P' & L' ponunt, C' aspiratũ & I'. At Suessani dempta aspiratione C I A' dicunt, idq; in plurimis dictionibus facilè inspicies. Quinetiam soni mutati sunt. Nam O' & E', cum finales sunt, ab Italis in uernaculis uocibus ita quidem pronnutiantur, ut deprehendas eorum sonos, qui latine pleni, & clari sunt, obtundi, & obscurari. Afferunt etiam, Aeoles solitos hiatus causa interponere F', maiores autem nostros V' loco F', ut in nomine Dauus, necnon O' & C' interieciſſe, ut in his Redeo, Prodeo, sicubi Comburo, & quod Plautus dixit, mederga, & quod hodie etiam dicimus redintegrare. Dicet hic aliquis: Cur potius D' transibit in F', ut hoc in uerbo affero, quàm H' in V'? ob id profectò, quod D' literam in F' literam transire naturale sit, pronuntiatione ipsa hoc exigente. At H', quod litera non sit, in literam ut transeat, naturam minime pati. Eosdem Aeoles Bretor pro Rhetor, & Brodos pro Rhodos dixiſſe cõstat, ea ratione, quòd aspirationem fugientes pro ea digamma ponerent in dictionibus ab R' incipientibus, quodq; recusarent digamma in eadem syllaba consonanti præponere, in B' uertebant, brodos, bretorq; dicẽtes. Quibus adducti rationibus conantur probare aspirationem non uerti in literam, sed uitari potius & abijci. Affirmantq; Aeoles B' magis quàm aliam literam, pro eo quod est digãma posuiſſe, quòd in nominibus ab R' incipientibus libenter B' uterentur. Addunt etiam opinari se, & pro certo habere, si Delmatæ ab Aeolibus, quas dixi uoces mutuarentur, quanquã nullos hucusq; habuerint pronũtiandi magistros, non pronuntiaturos B', ut Aeoles, sed V' consonans, quòd sua ipsorum lingua sic exigat. Est enim naturale Delmatis V' consonans præponere literæ R', ac simul cogere, ut cum dicunt urasi & ureche, quæ nomina apud Delmatas duarum sunt syllabarum, quod latina lingua aspernatur, & horret, quanq̃ hodie nõ paucas uoces Itali sic pronuntiant. Efferunt etiam Delmatæ V' consonans ante L' in eadem syllaba, ut in his nominibus Vladislaus, & Vlachia: quorum prius apud eos tetrasyllabũ est, posterius trisyllabũ, quæ nos proferre haud poſſumus. Nam de priori V' abijcimus, & Ladislaus dicimus. Posteriori aũt addimus A', & dicimus, Valachia. Est enim cuiq; nationi sua pronuntiatio, suusq; struendarũ syllabarum ordo & compositio. Quid? quòd cum I' apud latinos efficiatur consonans,

ſonans, nulla conſonãte ante ſe in eadem ſyllaba collocata, ut Ianus, Iecur, Troia, Peius, Conijcio. In uernacula qua nunc utimur lingua c´ ante i´ po nimus, & Cia, Cie, Cio dicimus. Quinetiam præpoſita ſemiuocali s´, Scia, Scio, atq; interiecta aſpiratione Schia Schio proferimus. Sed Illyrici, & Dalmatæ, de quibus dixi, ſuas habent literas. Et cũ ſcribendũ eſt Scia, hac utũtur figura Ш Cum aũt ſchia, his Щ Щ . Nam Hieronymia nis & Cyrillianis utũtur literis. Similiter cũ ſcribunt Glia, utuntur harũ notarum alterutra Λ· Ⰾ duabus tantum figuris eam ſcribentes ſyllabã, in qua nos quatuor ponimus. Apuli ita locũtur hodie, ut in principijs multarum dictionum loco i´ conſonantis s´ pronuntient, & non Iugum, ſed Sugum, non Iannem, ſed Sannem dicunt. Quinetiam in nonnullis latinis uocibus ante i´ uocalẽ s´ ponũt, & Sire pro eo quod eſt Ire dicũt. Multa quoq; cum ætatibus ſimul mutãtur. Actas enim ex Meſſana Meſſalam fecit, ex Valeſio Valerium, ex Fuſio Furium, ex Sclitibus Lites, ex Scloco Locum, ex Remulibus Lemures, ex Sordeo Ordeũ, ex Caſſantra Caſſandram, ex eo quod erat Odyſſeus Vlyſſem, ex Lebero Liberum, ex Here Heri, ex Sibe Sibi, ex Coerauit Curauit. Itemq; ex Voloce Velocem, ex accuſatiuo Mee Me, ex Duello Bellũ, ex Aiio in quo duplicabatur i´ Aio, ex Comperce Compeſce, ex Creduis Credas, ex Duis Des, ex Heſprug Heſpruginem, & mille talia. Quid ætas noſtra? nónne ex Nicolao Colam fecit, ex Ioanne Iannem, ex Lodouico Loiſium, ex Bartholomæo Meum. Quidam etiam populi ſtante integro nomine, pro b´ pronuntiant m´, abijcienteſq; è medio ſyllabam Lo, pro Bartholomeo Barthomeum dicũt, ex Thoma quoq; fecimus thomæum, ex Antonutio nutium, ex Antonio tonium. Siculi ex Iacobo fecerũt Iacopinum, de quo demptis prioribus ſyllabis, nunc non Iacopinum, ſed pinum dicunt. À quibuſdam etiam ita deflex imus, ut ea non ſine obſcœnitate proferamus. Quorſum igitur hæc tam multa ab illis afferuntur? ut oſtendant ætatum nationumq; diuerſitatibus fieri uarietates pronuntiationum, ipſarumq; literarum ſonum, poteſtatem, ordinem aliter atq; aliter uariari. Poſſent his plura addici, quæ ab illis quidem adducuntur, ſed debemus ijs quæ dicta ſunt eſſe contenti. Nunc id agatur, quibus adducti rationibus opinentur in illo Virgiliano uerſu h´ uim literæ non habere. Is ſi recte memini erat:

Dum trepidant it haſta tago per tempus utrunq;.

Hoc in loco contendunt particulam it´ præſentis temporis nõ eſſe, ſed præteriti, quæ ſit conciſa de præterito Iuit, cuius prima ſit producta naturaliter. Quoties enim conciſio fit in hunc modum, quantitas ſyllabæ non mutatur. Cũ enim dicitur Exiſtimauit, ipſa pronũtiatio docet a´ produci

in penultima syllaba: cui si adimas Vi´, *dicasq;* Existimat *pro* Existimauit, *syllaba* Mat *seruabit productionem suam, retinebitq; accentum, quem habebat stante integra dictione.* Hoc exemplum ideo posui, quoniam Donatus *dicit Terentium in illo suo prologo posuisse existimat pro existimauit. Similiter* Immugit *pro* Immugiuit, *& it, pro iuit: quanquã cum dicitur* Immugijt, *& ijt, dempta tantum litera* v´, *corripitur. Nam uocalis ante uocalem more nostro corripitur, nisi fuerit diphthongus, paucis quibusdam exceptis. Quinetiam affirmare audent* Virgilium *reliquisse scriptum non it, sed ijt cum duplici i, cum sequatur uersus habens præteritum tempus, qui est:*

» *Stridens aduersoq; hæsit tepefacta cerebro,*

Nam non hæret dixit, sed hæsit. Siue igitur it, pro Iuit, *siue* Iit *legatur, uolũt ob eas quas dixi rationes* H´ *in hoc uersu uim literæ nullam habere.*

Vt *autem post hæc omnia paucis ipse tibi aperiam quid de aspiratione sentiam, id est, an quam uim literæ habeat, ac ne ab officio, & cognitione grammatici recedens, subtilius quàm grãmatici captus ferat, perscrutari hoc uidear. Siquidem existimo uideri aliquando* H´ *sapere aliquid, quod sit literæ, cum tamen litera ipsa non sit, ueluti cum in locum literæ substituitur, ut in his uocibus,* Hircus, *&* Traho, *in quibus loco* F´ *aspiratio posita fuit, nam* Fircus, *&* Trafo *dixerũt, et in hoc nomine* Hallux, *quod fit à uerbo* Salio, *de quibus postea latius dicam: aut cum loco eius ponitur aliqua litera, ut in his,* sex *pro* hex, Vesper *pro* Hesper. *Quid? quòd quemadmodum* C´ *&* D´ *interijciuntur in compluribus dictionibus hiatus causa, ut in* Prodeo, Redeo, Redibeo, Sicubi, Necubi: *eodem modo et* H´, *ut in his,* Mihi, Prehendo, *in quibus eandem habet uim ad hiatũ* H´ *quam in illis* D´ *&* C´. *Ac ne de grãmaticis præcepta tradens philosophum uidear agere, haud negabo habere aliquando* H´ *similitudinem quandam literæ. quod quamuis non negem, ut dixi, non tamen dicendum, aut tenendum iudico* H´ *propterea esse literam, quod quidem superius ostensum satis est. Nam & coruorum, & psittacorum uoces quædam, uerba nostra immitantes, uim quidem habent intelligibilem, & suam ipsorum uerborum significantiam exprimunt, cum tamen humanæ illæ uoces neq; sint, neq; dici possint. Sed iam ad alia quæ dicenda relinquuntur, transeundum est.*

DICTVM *est à me* P´ C´ *&* T´ *cum aspirationem exigunt, proprias apud Græcos figuras habere, quæ sunt* χ´ *pro ch,* φ´ *pro ph,* θ´ *pro th. quod cur in his consonãtibus probauerint, in semiuocali uerò* R´ *repudiauerint, placet grammaticis hanc esse rationem, quòd his elementis aspiratio ita hæreat, ut ea ablata pars quasi quædam substantiæ ipsorũ adimatur,*

tur,tollaturq; propria uocum significatio. Si enim cum pronuntiandum est Chærea,quod est nomen proprium,c' non aspiraueris,uis propriæ significationis interit: quinimmo pro Chærea,quod ut dixi proprium est, pronuntiabitur Cerea,quod est fœmininũ huius nominis Cereus: & pro Chære,quod est salutãdi uerbum,dicetur Ceræ, qui est genitiuus nominis Cera: quamuis grammatici affirment abiecisse priscos illos aspirationem è uerbo Chære,& Cere dixisse,ut apud Virgilium:

Qui cerete domo.

Vnde & Cerimonias dictas uolunt. Pro eo autem quod est chiron,si ciron dixeris,non significabatur Achillis magister,sed profertur quartus casus nominis,quod est Cyrus. R' uerò cum aspirationẽ accipit,aliam non habuit figurã quàm cum tenuatur:quod cum sit semiuocalis, licet subtrabatur aspiratio,uocis tamen significatio ipsa maneat. Qui enim Rhodon sine aspiratione pronuntiat,quanquã peccat is quidem, rem tamen cuius est nomen illud quod ipse profert, audientibus notã facit. Græci igitur siue his,siue alijs adducti rationibus hoc seruant. Nos uerò antiquum secuti scribendi morem,nec eas ab illis figuras accepimus, nec alias ipsi formauimus. Et quoniam ad promissa propero, aspirationis nota apud priscos su. per ipsam literam cui aspirari debebat,figebatur,quem usum hodie quoq; in uocalibus Græci seruant. Longo uerò pòst tempore figuram suam aspiratio adepta est,& inter literas ipsarumq; textum recepta est. Figura autem hæc fuit H',quæ postea mutato scribendi usu è literarum serie eiecta est,& in geminas partes diuisa. Sinistraq; pars figuræ eius super literam cui aspirabatur notari cepta,quod in uetustißimis codicibus licet inspicere. Sunt etiam qui hunc aspirãdi morem hodie quoq; sequantur. Græci, ut dixi,eam notam dasian uocant,nostri tum flatilem,tum spiratilem dixerunt: & quam illi psilen,ipsi tenuem exilemq; uocauere. Ipsa autem spiratilis nota,id est sinistra pars quam dixi,hæc erat ⊢. Recentiores uerò cum etiam formandis literarum figuris ab antiquis illis deflexerunt, hanc nouam aspirationis notam introduxerunt,quæ est H'. Nam quam à priscis inuentam memoraui,tunc utimur cum aut poëticus uersus, aut orationis ambitus ab aspiratione incipit,aut ubi maiusculis literis (nãm maiusculas nunc eas uocamus)utendum est.

SCIRE *etiam oportet Barbaros aspirationem semper proferre,Græcos neq; semper ut barbari, neque adeò rarenter ut nos, qui quamrarißime eam proferimus,præsertim cum uocalibus. quotus nanq; est qui Hamum, Hædum, Hinnitum, Hominem, Humum ita enuntiet,ut aspirare cum primis literis poßis cognoscere? quanquam cum aspiramus c' ante R'*

uel ι´, ut Cherea, et Chiron, aspirationem ipsam efflamus: & similiter cum post θ´ sequitur statim λ´, & post λ´ alia uocalis, ut Parthia. At φ´ ita proferimus, ut eius sonus aut parum, aut certè nihil ab F´ differat. Licet autem grammaticis placeat F´ nō adeò fixis labijs, ut φ´ efferri: nemo tamen nostrum adeò pronuntiationis studiosus est, ut id seruare eum possis agnoscere. Nam prima Fabulli, & Phalerij eodem labiorum statu ac motu à nobis pronuntiatur.

VETVSTISSIMOS autem parcißime usos aspiratione fuisse, testis uel in primis locuples est Quintilianus, qui etiam tradit his uocibus quæ sunt Hircus & Hædus, minime illos aspiraße: nunc tametsi ea in scribendo frequentius utimur quàm illi, rarius tamen eam efferimus: adeò hominibus nostri temporis hæc spiritus densitas inimica est, & à latina pronuntiatione aliena. De qua nostrûm quod sciam nemo ad hunc diem particulatim præcepit, quāquam adolescenti mihi Paduæ cum agerem, in manus peruenerūt pauca quædam, & ea plena errorū, quæ Apuleij cuiusdam grammatici satis obscuri de aspiratione tantum uocalium esse titulus indicabat. Sed ut ad rem propius accedam, aspiratio quibusdam dictionibus naturalis est, et ab ipsa formatione hærens, ut huic uoci heu. Quibusdam adiuncta est differentiæ causa, ut huic nomini Hara, quæ uox per aspirationem differt ab ara, cum altare significat. Non paucæ etiam uoces trahunt eam ab origine sua, ut sunt dictiones compositæ & deriuatæ, ut habito, & inhabito, ab eo quod est habeo. Aliquot dictionibus adiuncta est hiatus causa, ut his Vehemens, & Mihi. In multis etiam usus praeualuit, ut in his Hostis hostium hospitiū. In Græcis autem, & barbaris græcos & barbaros sequimur. Sunt quoq; nōnullæ dictiones quibus aspiramus hac ratione, quòd placuerit maioribus nostris in locum detractæ, aut commutatæ literæ aspirationem ponere, ut hordeum, quod fordeum Sabini dixerunt. Inest igitur aspiratio dictionibus aut natura, aut origine, aut differentiæ causa, aut etiam hiatus, aut usu, aut imitatione, aut detractionis, cōmutationis gratia.

HIS explicatis, ad ipsa uoces quibus aspirandū est, uenio. Primū quidem de uocalibus, quæ aspirationem exigunt: deinde de cōsonantibus dicturus, literarum & syllabarū ordine seruato. Initium autem erit à diphthongis, quas apud nos esse quatuor nemo ambigit, hoc est Ae, oe, au, eu. Velim autem scias secundum ueterem et rectum loquendi usum uerbum Aspiro exigere post se datiuū potius quàm accusatiuū casum. Aspiro enim huic uocali libentius, quàm hanc uocalem dixerunt, quod ego hic etiam sequor.

AE diphthongus exigit aspirationem ante c´ in pronomine hæc, & cum

cum fœmininum est, et cum neutrum, ut hæc arbor, et hæc munera. Similiter aspiramus hæ, quod est fœmininum numeri pluralis. Græci quoque aspirāt ai, qui apud eos est articulus fœmininus, et numeri pluralis. Quæ autem apud nos est diphthongus ae, apud illos est ai. Fuitq; hæc causa cur latini diphthongon hanc soluentes in ai uerterent, græcos imitati, ut:
Aulai in medio libabant pocula Bacchi. «

Pro eo quod est aulæ. Et apud Lucretiū, Animai, siluai, aquai, pro illis genitiuis Animæ, siluæ, aquæ. Quid quòd in huiusmodi solutionibus utrasque uocales produxerunt ad illorum morem? Cum latina regula uelit uocalem ante uocalem corripi, ut supra dixi. Extant Beneuenti lapides, in quibus scriptū legitur latinis literis: COLONIAI BENEVENTANAI, *pro coloniæ Beneuentanæ. Quæ inscriptio declarat, Samnites quanquam latinis uterentur figuris, imitatos fuisse græcos in scribenda diphthongo ae, quæ licet apud eos sit ex* Α´ *&* Ι´, *tamen ut nos ae pronuntiant. Festus etiam refert, antiquos latinos ae syllabam græca imitatione per ai scripsisse. In urbe Theate legitur* CAISARIS *nomen per ai non per ae scriptum. Gellius tamen refert animaduertisse se in commentarijs P. Nigidij ita scriptum, atque præceptum ab illo: Si huius terræ scribas, æ litera sit extrema: si huic terræ, per e scribendum est. quæ res indicat non defuisse qui aliter generandi, aliter dandi casus eorum nominum quæ primæ declinationis sint, scribi uellent. Qua de re nihil dicturus sum, quoniā tempus hunc ipsum scribendi morem iam pridem obliterauit, & huiusmodi Nigidij regula fortasse ambitiosior est. Aspiramus etiam haeccine, ac ne de his pronominibus hic, hæc, hoc aliàs dicendū relinquatur, ubiq; aspirare conuenit, & similiter huiusmodi et huiuscemodi. Inest autem his pronominibus aspiratio natura. Græci item aspirant* ὅ, ἅ, ἥ, ὅ. *Prisci tamen non hic hæc hoc, sed Hicce Hæcce Hocce dixerunt, ut etiam apud Terentium inuenias dictum hisce plurali numero pro eo quod est hi, cum ait: Hisce arbitrātur nunc hoc munere suam esse Thaidem. Et apud Plautū in Captiuis:*
Hisce autem inter se confinxerunt dolum. «

Nam qui opinantur hæcce in genere fœminino aspirationē habere, ut differat ab aduerbio ecce, ij falluntur omnino. Eadem enim fuit ratio aspirandi hæcce, quæ & hicce, & hocce. Aspiramus etiam diphthongo ΑΕ´ *ante* Ρ´, *in uerbo hæreo. Itemq; in deriuatis, & compositis. Sed & de his, & de alijs, quæ aspirationem exigunt ante diphthongon* ΑΕ´, *in posterioribus suo loco et tempore dicam, id est cum de aspiranda* Ε´ *præcipiam.*

ΑΥ *diphthongus admittit aspirationem ante* Δ´ *in hoc aduerbio Haud, qua differt à coniunctione Aut. Nam quanquam nunc differunt*

ultimis literis, apud priscos tamen pro utraq; re cadebant in eadem litera, id est T', *quos etiam constat uocem Ad' & cum esset præpositio, & cum coniunctio, & interiectio, iisdem literis scripsisse. Posterioribus tamen, quos nunc sequimur, placuit, haud, cum esset negandi aduerbium, & Ad' cum esset præpositio, per* D' *scribere, ut terminalibus literis differret. Aspiramus etiam uerbo Haurio solo quidem usu. Nam ut differret aspiratione à nomine Auris, à quo fit auricula, omnino ineptum est dicere. Auris enim à uerbo haurio ducitur:*

» *Vt uocemq; his auribus hausi.*

Sonus enim hauritur auribus. αὐστηρὸς *græcum est, & aspiratione caret. Auster, Australis, Austrinus aspirationem non habent, licet, ut multis placet, auster ab hauriendo dictus sit. Sed in his non uicit usus, ut in uerbo haurio: quod quidem uerbum aut nostrum est, id est latinũ, aut est deductum à Græco, quod est* ἀρύω, *cuius primam syllabam Græci tenuãt. Itaq; si à Græco ducit originem, aspiratione caret: sin latinum est, non natura, sed usu habet aspirationem. Si enim naturalis esset aspiratio uerbo haurio, deriuata ab eo illã retinerẽt, Auris, Auritus, Auricula, quibus non aspiramus. Ex quibus efficitur, ut uerbo haurio præponatur aspiratio, nõ natura aut alia causa, quàm solo usu.*

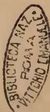
HEI *interiectio traxit aspirationẽ à natura, quod is animi affectus aspiratione melius declararetur. Qui autem opinantur additã huic uoci aspirationem, ut ea differret à pronomine Ei in tertio casu, ij fallũtur mea sententia. Hanc uocem inter diphthongos ideo locaui, quòd apud uetustißimos latinos ei diphthongus habebatur. Nos autem desinimus ei scribere, sed pro ea productum* I' *ponimus. Illi enim scribebant heic, nos hic, ut hæc indicant monimenta, quæ Capuæ extant:* Q. TIBVRTI Q. L. MELONAVI CVLTRARI OSSA HEIC SITA SVNT. STABERIAE P. L. FLORAE OSSA HEIC SITA SVNT. ROGO TE MI VIATOR NOLI MI NOCERE. FERIAE, CN. FILIAE MAIORIS HEIC OSSA SITA SVNT. *In tertijs quoq; & sextis casibus maiores illi nostri ei scribebãt semper, ut dixi. Inspice antiquas inscriptiones, & ita rem habere intelliges. Venusiæ etiam extat monimentum, maiore tamen parte dirutum, in quo scriptũ est:* AMICEIS SVBIS, *pro amicis suis, &* SIBBEI *pro sibi. Et item Capuæ legitur:* HEISCE MAGISTREIS VENERVS IOVIAE MVRVM AEDIFICANDVM COIRAVERVNT PEDES CCLXX. ET LOIDOS FECERVNT SERVIO SVLPITIO, MARCO AVRELIO COSS. *Vides heisce pro hisce, & magistreis pro magistris scribere illos consueuisse. Illud etiam annotandum*

notandum est, quòd apud Campanos Venus emittebat genitiuum in Vs´, non in Is´, & quòd loco V´ in nomine Ludus ponebant O & I, Loidos pro eo quod nunc est ludos dicentes. Et cum latini & finitimi populi dicerent Cocrare per O & E, pro quo nos dicimus curare, V pro OE ponentes, Campani ponebant ó & í, & coirauerunt, non coerauerunt dicebãt, pro quo nos curàuerunt. Multa etiam ex antiquis grãmaticis in hunc locum conferre possem, sed non uidetur necessariũ. Est enim res satis manifesta.

EV *Diphthongus aspirationem habet in interiectione Heu, eadem qua hei ratione. Similiter in hoc aduerbio heus, in quo fortasse usus preualuit, quando Festus uult ductum esse à Graeco* αἰ, *quae uox doloris est, tenuaturq; apud Graecos. Vnde & aegritudinẽ deductã esse tradit. Eu Graeca dictio, quae multorum nominũ compositionem init, ut Eugenius, Eusebius, Eustachius, Euxinus, Eutychus, Eudemus, aspirationem non habet.*

OE *diphthongus in omnibus latinis dictionibus abhorret ab aspiratione. Sed de his dictionibus quae ante diphthongos exigunt sibi aspirari, tam in primis, quàm in medijs syllabis, plenius dicam in posterioribus suo loco. Nunc satis sit haec perstrinxisse.*

DE VOCIBVS *igitur quibus aspirandum est precepturus, illud prae moneo, composita, & deriuata, itemq; obliquos casus, & tempora, quae quidem tum per deductionem, tum per mutationem literarum formãtur, acceptam à primitiuo aspirationem retinere in primis praesertim syllabis de quibus nunc praecipiam. Ac primũ quidẽ de A´, quae est uocaliũ prima.*

A´ ante B´.

VOCALIS A´, *sequente statim consonante B´, habet aspirationem in uerbo habeo, qua differat à uerbo Abeo Abis Abit, ut multis placet. Deriuata quoq; & composita retinẽt eandem aspirationem, Habena, Habitus, Habitudo, Habilis, Habitior, Habito, Inhabito, Inhibeo, Exhibeo, Cohibeo, Prohibeo, Adhibeo, in quibus A´ uersa est in I´, quaeq; alia et ab habeo, & ab habito deducuntur, aut cum his iungũtur. Redibeo tamen quamuis ex habeo & re particula constet, aspirationem abiecit, accepitq; hiatus causa D´, quae litera nullo pacto aspirationẽ recipit post se, natura ipsa hoc prohibente. Quamobrem nõ parum admiror nostrateis quosdam doctos sanè homines, & accuratos in uerbo redibeo h semper notare solitos, deceptos, ut opinor, quòd existimarent primam uerbi huius syllabã, quae est Ré, cadere in D´, quod erroneum quidem est. Syllaba enim nulla apud Latinos (de primis loquor, ac medijs syllabis) finit in D´, nisi quae sequitur à D´ incipiat, excepta praepositione ad, quae multarum uocum compositionem init, ut in his Adiuuo, Aduerto. In uerbo autem Redibeo litera D´,*

interiecta est hiatus causa, ut in his Prodeo, & Redeo, in quibus D' non finit priores syllabas, sed inchoat posteriores: quod cum sit, aspirare nullo modo debemus I' in uerbo redibeo. Siquidem litera D' neq; ipsa aspirationem tolerat natura prohibente, neq; statim post se in eadem syllaba uocalem aspiratam collocari patitur. Nulla enim latina dictio habet syllabam aliquam incipientem à D', sequente statim uocali aspirata. Sunt qui uerbo abundo aspirationem præponant: quod ratio prohibet, fit enim ex ab præpositione, & Vndo Vndas Vndat. Aspiramus de peregrinis Habraam, quod Iudæum nomen est, & Habramios, & Habronichus, quod est Græcum, & hominis proprium.

A' ante C'.

ANTE C' *uerò aspirationem exigit* A' *in illo tantum casu Hac, quæ uox transit etiam in aduerbium loci, retinetq; aspirationem in aduerbio hactenus. Sed de obliquis casibus, ac de uocibus cōpositis, non est mihi particulariter præcipiendum: cum ea originis suæ naturam sequātur. Sunt qui Istanc, & Istunc, & Istac, & Istic, atq; Istinc aspirent: quæ uoces, ut ego sentio, simplices sunt, non ex pronominibus Iste, Ista, Istud, & Hic, Hæc, Hoc connexæ. Nam uetustißimi dixerunt Isticce, Istæcce, Istocce, ut Hicce, Hæcce, Hocce, pro quibus nos dicimus Iste, Ista, Istud, & Hic, Hæc, Hoc. Necesse igitur erat, ut in quartis casibus dicerent Istunce, & Istance, quod quidem dicebant, paulatim tamen ultimam dementes literam, dixerunt Istunc, & Istanc, donec Istum et Istam diximus. Istic autē, & Istinc, & Istac dicimus, ut Illic, Illinc, & Illac. Quapropter cum simplices sint uoces, neq; cum pronomine Hic, Hæc, Hoc, aliquid commixtum habeant, nullo modo aspirandum eis iudico, quòd latinæ linguæ lex minime patiatur. Litera enim T' in latinis dictionibus aspirationem post se non recipit, ut suo loco dicemus. Sed in Græcis & barbaris tantum.*

A' ante D'.

SEQVENTE *autem D', aspiramus A', in his dictionibus, quæ à Græco ductæ sunt. Hadria masculini generis pro sinu maris, et fœminini pro oppido, & quæ ab his fiunt, Hadriaticus, Hadriacus, itemq; Hadrianus proprium hominis. Significat autem apud Græcos nomen* ἁδρός, *quod huber apud nos. Sed necessariū non est, ut enumerem dictiones quibus Græci aspirent, satis sit eas notare, quas ab illis accepimus. Grammatici nostri temporis pro ea quæ fuit Ariadna, Adrianam dicunt, & quidem imperitè. Nam Græcè non Adriana, sed Ariadne nomen est ei, quam desertam à Theseo Bacchus rapuisse dictus est à poëtis. Quod hic tetigisse ui sum est non inconueniens, ne quis aut existimet Hadrianæ illi nomen fuisse, aut si*

fortè

forte dicat ex Ariadna Adrianā factam mutato literæ ordine, fallatur credens ei aspirari debere. Nam Hadriana tunc aspirationem exigit, cum est fœmininum factum ab eo, quod est Hadrianus, quod nomen suprà posui: pro eo autem quod est Ariadne, tenuari debet.

A' ante E'.

SEQVENTE E', *non aspiramus* A' *in nostris dictionibus, nisi cum in diphthongum coit. De quibus quidem & dixi paulò antè, & dicam in posterioribus.*

A' ante F', & G', & I'.

ANTE F', *aut* G' *aut,* I' *in nullis nostris dictionibus aspiramus.* A' *Græci tamē aspirāt* ἁγιὸς, *id est sanctus, et itē* ἁγνὸς, *id est purus & castus, à quo nomine ducitur proprium nomen* Hagnes, *cui aspirandū est.* Haia *nomen proprium mulieris, quod uetus indicat inscriptio:* HAIAE RVFINAE PARENTES INFELICISSIMI.

A' ante L'.

ANTE L' *aspiramus* A' *in uerbo* Halo, Halas, Halat, *ut differat, sicut quibusdam uidetur, ab* Alo, Alis, Alit. *Mea tamen sententia huic uerbo aspiratio natura inest, quippe cui conueniat densitas illa quam significat. Est enim exhalatio uaporum, crassiorumq;, ut sic loquar, spirituum densitudo, &* Cicero *terræ halitum aspirationem uocat. Aspiramus etiā* Halitus, *&* Exhalo, *necnon &* Hala *pro eo quod ait* Horatius:

Hirsutis cubat hircus in halis. *&* Catullus: ‹‹

Valle sub halarum trux habitare caper. ‹‹

Similiter Halium *genus oleris, est enim ab halando dictū. Ab eo quod est* Halo *ueteres* Halito *dixerūt. Itemq;* Hallux, *qui est pedis digitus, aspirationem habet, ex eo dictus, quòd super proximum digitum saliat. In qua uoce maiores nostri loco* S' *aspirationem posuerunt. Alij uolunt à Græco* ἅλλω, *siue* ἅλλομαι *dictum, quod latine dicitur* Salio. *Scias tamen Græcorū alios uocibus quas supra posui, aspirare, alios uerò non. Aspiramus etiā* Hallucinor Hallucinator Hallucinatio, *ut* Gellius *est autor. Ex ipsa enim aspiratione intenditur exprobratio. In Græcis aūt* Halys *Lydiæ fluuius, et* Halicarnassus *urbs,* Halonnesos *insula Aegæi.* Halec *piscis.* Alecus *fluuius. Tenuatur similiter &* Aloeus *gigas, cuius filij Martem dicuntur uulnerasse, & ab eo patronymicū* aloides. Haliartus *uerò urbs* δασεῖαν *habet, &* Halisca *mulier, &* Halizones *gens. Aspirant etiam Græci* ἅλς *pro mari, unde & nos* Salem *dicimus, &* salum, *ut:* ‹‹

Et sale tabentes artus in littore ponunt. Et: ‹‹

Perq; undas spumante salo, perq; inuia saxa Dispulit. ‹‹

In quibus dictionibus placuit maioribus nostris s ponere magis, quàm acceptam à Græcis aspirationem retinere. Vnde sunt qui putēt Satis aduerbium ductum à Græco Halis esse. Halias genus scaphæ. Halizon, fluuius. Haliactes, nomen persicum. Haliacmon, fluuius Macedoniæ. Alcyon pro aui Græci non aspirāt, licet fiat ab eo quod est ἅλς. Illi enim, ut grammaticis placet, nunquam aspirant α ante λ, sequente cappa. Cherobosci grammatici, qui Græcè de aspirandis uocalibus scripsit, uerba hæc sunt:

» Alcyon uerò etsi ab eo quod est ἅλς deriuatur, tamē quia sequitur cappa, tenuatur: & similiter præteritum ἄλτο, licet fiat à uerbo ἅλλομαι.

NAM α ante λ sequente consonante, semper tenuatur, nisi fortasse statim sequatur liquida, nihilominus apud Theocritum est uidere Græcos ueteres huic nomini aspirasse: ac licet ipse uiderim in uetustißimis codicibus nostris huic nomini aspirationem esse prænotatā, hodie tamen aspirat nemo. et similiter huic dictioni Alcedonia, quæ significat tempus, quo Alcyones aues nidificant, quo quidem tempore quanquam media sit hyems, maximam tamen ferunt esse tranquillitatem. Vnde ait Plautus:

» Alcedonia sunt circum forum.

Dixerunt autem ueteres & Alcedo Alcedinis, unde Alcedonia, & Alcyon Alcyonis, in quam poëtæ ferūt alcyonem Ceycis uxorem fuisse conuersam. Dies autem nidificationis huius alij undecim esse uolunt, alij nouem, sunt qui septem tantum. De cōuersione etiam aliter quidam sensere. Tradunt enim septem fuisse Alcyonis gigātis filias, nominatasq; Phosthoniam, Anthen, Methonen, Alcipam, Palenen, Drimon, Asterien, quæ post patris mortē è canestreo, quæ Pellenes arx erat, dolore uictæ, in mare se deturbarint: hinc locum fabulæ datū esse, creditumq; eas in aues uersas, quæ de patris nomine Alcyones dictæ sint. Ferunt etiā Marpissen Idei uxorem Alcyonem fuisse cognominatam, de qua hæc traduntur in fabulis, eam cum forma præstaret, ideo qui & ipse formosißimus iudicabatur, in matrimonium parentes collocasse, Apollinem uerò eius amore uictum rapuisse illam, uimq; attulisse. At Idcum iniuriæ huius memorē conatum Apollinem sagittis petere. Erat enim sagittādi peritißimus. Parentes uerò cum diu multumq; deflerent eam, cognominasse Alcyonem, quòd & ipsa in infelix Alcyones fatū incidisset. Sed ante q̄ rapta esset, genuisse ex Ideo Cleopatrā, quæ postea Meleagri uxor fuit. In cuius amore, delitijsq; requiesse illū dicunt, post maternā execrationē. Meleager enim cū auunculū occidisset, in Altheæ matris irā, execrationēq; inciderat. Quare commotus, cum patria hostili obsidione laboraret, non prius arma capere uoluit, q̄ uxoris precibus expugnatus est. Vnde & apud Nasonē Briseis ait:

Coniugis

Coniugis Oenides uersus in arma prece est. "
Res audita mihi nota est tibi fratribus orba, "
Deuouit nati spemq́;, caputq́; parens. "
Bello erat ille ferox positis secessit ab armis, "
Et patriæ rigida mente negauit opem. "
Sola uirum flexit coniunx felicior illa. "

Et quæ sequuntur. Sed nos ea quæ de altera forsitan Marpisse, uel de hac eadem diuerso tamen modo dicuntur, referre non negligemus, præsertim cũ latinis hæc adolescentibus ignota sint, & Propertiani illi uersus grammaticis nostris parum sint noti:

Non Idæ & cupido quondam discordia Phœbo, "
Eueni patrijs filia littoribus. "

Fabula hæc est: Euenus Apharei filius, Aetoliæ rex, cum Marpissen filiam locare in matrimonium uellet, eaq́; propter formæ raritatem à multis peteretur, hanc procis conditionem proposuit, ut curuli certamine inito, præmium illa uictori cederet, uictus uerò capite plecteretur, quod domus suæ fastigio affixũ penderet. Itaq́; pluribus interfectis, Idas Neptuni filius, licet à multis Apharei filius haberetur, equis uelocissimis à Neptuno patre acceptis puellam rapuit, conspicatus eam Dianæ festo die cum alijs uirginibus choreis indulgere. Quo cognito Euenus, dolore atq́; ira percitus, equos ascẽdit, Idam insequitur: quem ubi assequi posse desperat, equis confossis in Lycarbon se fluuium, qui pòst Euenus appellatus est, deturbauit. Idam autem uoti compotem, non passus est Apollo, & ipse Marpisses forma captus, quam etiam rapere cogitasset, securum abire, sed obuiam factus in itinere illum aggressus est. Sed nec Idas certamen detrectauit. Et cum diu pugnatum esset, Iupiter ægre id ferens, Mercurium misit, qui præliũ dirimeret, potestate facta Marpisse, ut eius optio esset, utrum sequi ipsa uellet, quæ rem hanc animo uoluens, reputansq́; sese mortalem esse, Apollinem uerò Deum, ac timens ne ubi uetula facta esset, repudiaretur ab eo, decreuit potius Idam sequi, mortalis mortalem.

A' ante M'.

ASPIRAMVS' *etiam* A' *ante* M', *in nomine hamus, ut aspiratione differret à uerbo Amo in tertio et sexto casu, quanquam differunt & tempore. Mihi magis placet, quòd natura ei aspiratio insit. Itemq́; Hamatus & Hamoteahones: qui, ut grãmaticis placet, dicti fuerũt quòd uel pisces, uel cadauera traherent hamo. Nam ut est apud Suetoniũ, eorũ qui supplicio afficiebãtur cadauera iussu principũ unco sæpe trahebãtur in locũ, quem tum gemonias dicebant, quod significare uult etiam Iuuenalis cum ait:*

» Et latum media sulcum deducit arena.

Remanent autem tum in puluere, tum in arena uestigia eius, qui trahitur: et propterea dixit, sulcum deducit, sulcũ pro uestigio tracti cadaueris ponens. Similiter et hamota piscator ab hamo dictus. Platus in Rudente;

» Saluete fures maritimi, Conchitæ, atq; hamotæ,

» Famelica hominum natio.

Ammon et Ammonius apud Græcos aspirationen nõ habent, quamobrem nec nos quidem aspirare conuenit. Animaduerti tamen hoc nomen Ammõ apud Festum positum esse inter uoces aspiratas, quod uel ex eo est, quòd ueteres contra usum Græcorum huic uoci aspirauerint: uel quòd is qui uolumen Festi ad hanc tãtam breuitatem redegit, ut indoctus, et parum accuratus in hoc prolapsus fuerit, ut id nomen inter aspirata collocauerit. Hamadryas aspirationem exigit, quæ ex eo dicta, quòd unà cum arbore nascatur. Est enim arboris numen. ἅμα enim græce aduerbium unà significat, et habet δασεῖαν. Hamaxampeus proprium fluminis. Amilcar sunt qui aspirent, decepti librariorum ignorantia.

A′ ante N′..

ANTE N′ autem in nullis nostris dictionibus aspiramus A′, præterquam in accusatiuo Hanc. Veteres tamen parua delubra dixerunt Hanula, loco F′ ponentes aspirationem. Fit enim hæc uox ab eo quod est fanum, sunt enim dicta Hanula quasi Fanula. Annibal apud Græcos aspirationem nõ habet, neq; apud nos aspirare conuenit. Hanno, quod Punicum est, maiores nostri aliquãdo aspirasse inueniuntur. Sunt et nunc qui aspirent, mihi magis placet non aspirare.

A′ ante O′ & P′.

ANTE O′ & P′ latini nõ aspirant A′, Græci tamen ante P aspirant A′ in aliquot uocibus, ut in hac uoce Haspis Haspidis, quæ uox ab Astrologis nostris recepta est. Est aũt Haspis curuatura et circuli, et cameræ, et rotæ. Vnde legitur, aurea summæ curuatura rotæ, pro eo quod est Græcè ἁψὶς, curuaturã poëta dixit græce, ut Chœrobosco placet, δασεῖαν habet quòd fiat à uerbo ἅπτομαι, quanquam sunt qui non aspirent. ἁπαλὸν, id est, tenerum, et molle, aspirant Græci. Neapolitani ouum hapalum dicũt, quod absq; testa gallina peperit.

A′ ante R′.

ANTE R′ uerò aspiramus A′ in nomine Hara, cum auem significat, differtq; ab ara in qua rem diuinam faciebant: non solum tempore, sed etiam aspiratione. Deducuntur autem ab eo quod est hara, id est auis, Hariolus, Hariolor, Haruspex, Haruspicium, Haruspicina, quæ uoces omnes aspirationem.

rationem habent. Similiter et Haringa, significabat autem Haringa apud priscos hostiam, quæ inde dicta erat, quòd eius adhærentia inspicerentur exta. Arena caret aspiratione, fit enim ab Areo uerbo. Nam epitheton ei est ob ariditatem bibula. Caret enim omni humore, & succo, unde et plurimum aquæ ebibit. Nec mouere aliquem debet, quòd arena habeat primã breuem, Areo uerò productam. Nam Tegula producit primam, licet Tego illam corripiat. Et Laterna licet à uerbo Lateo dicta sit, quod habet primam correptam, nihilominus producitur. Est autem dicta Laterna, quòd ea lumen lateat, & inclusum noctu feratur. Vnde Plautus ait:

Vbi tu es qui Vulcanum in cornu conclusum geris?

Non desunt tamen, qui arenam ab hærendo, id est quod calci cohæreat dictam uelint, quod minime probauerim. Aspiramus etiam quæ græca sunt, Harpe gladij genus, & ἁρπάζω uerbum, quod significat surripio. Harpasa, quod fuit oppidum. Harpalus, hominis proprium. Et Harpago Harpagonis, quod est genus teli, habentis ferrum incuruum. Est et Harpago ferramenti genus, quod nonnulli populi canem uocant, quo ferramento circi cupis aptantur. Sunt autem Cupæ uasa uinaria maiora ex ligno, quas satis improprie multi uegetes uocant. Vocari autem Cupas id genus uasis Lucanus ostendit, cum ait:

Nanq; ratem uacuæ sustentant undiq; cupæ.

Cupis enim naues impositæ sustinentur in mari. Cũ ipsarũ latera carinæq; resarciuntur. Dictæ autem fuere à priscis Caupæ à cauo, unde Caupones dicti à Caupis. Item Harmonia Harmonicus, Harmonides, Harmodius, Harpa. Aspirãt etiam Græci ἁρμαξίων. quod dictum est ab eo quod est ἅρμα, id est currus. Nos uerò armarium ducimus à nomine quod est arma, qua uoce etiam significantur ferramenta, ut apud Virgilium:

Dicendum & quæ sint duris agrestibus arma,
Queis sine nec potuere seri nec surgere messes.

Et propterea non debemus aspirare.

A' ante S'.

RECIPIT *etiam aspirationem A' ante S' in hoc nomine Hasta, ut ea differat à uerbo Asto Astas, quod multis placet: mihi magis uidetur huic nomini aspirationem accessisse antiquo usu, quod etiam monimentorũ tituli declarant. Sunt qui opinentur uocem hanc ductam à græco uerbo, quod est ἵσημι, & ab eo aspirationem traxisse, quod non probauerim. Græci Hastã tũ δόρυ tũ ἀκόντιον uocant. Eadem ratio est huius nominis hastile. Idemq; seruatur in his uocibus, hastatus, subhasto, & subhastatio. Volunt autem multi hastã dictam ab obstando. Varro putat dictã, quòd stans*

ſoleat ferri. Vtcunq; ſit, certè non modò antiqui codices, ſed etiam monimentorum inſcriptiones declarant huic nomini aſpirari iam inde ab antiquis ſeculis ſolitum eſſe. Sunt qui aſpirant huic nomini Haſdrubal, quod puto ex librariorum ignorantia natum eſſe.

A´ ante T´ & V´.

ANTE T´ autem nunquam nos aſpiramus A´, ante V´ uerò conſonans placuit maioribus noſtris aſpirare A´, in hoc uerbo Haue, ut differret à ſexto caſu Auis nominis, ut quidam arbitrati ſunt. Indicat hodie quoq; epigramma quod eſt Salerni: FLAVIA CALEMERA DVLCISSIMA HAVE. Nunc autem uix inuenitur qui aſpiret. De uerbo Haurio ſupra dictum eſt.

A´ ante Z´.

GRAECI autem ante Z´ aſpirant A´, in hoc uerbo ἅζομαι, quod ſignificat ueneror, & colo.

E´ ante A´.

AC DE A´ quidem, in quibus dictionibus aſpirationem exigat, ſatis dictum eſt: conſequens eſt, ut eodē ordine de E´ dicā, quæ ante A´ recipit aſpirationē in Græca dictione ἑαυτὸν, id eſt ſeipſum. Vnde ἑαυτὸν τιμωρούμενος.

E´ ante B´.

ANTE B´ autem in iis, quæ noſtræ uoces ſunt, Hebes, id eſt retuſi ingenij. Hebeo, Hebeto, Hebetudo. In quibus aſpiratio ipſa natura ineſt. Auget enim exprobrationē in hoc nomine aſpiratio, ut in illo nomine Heluo, Heluonis, de quo ſuo loco dicetur. Hebiones etiam ueteres pauperes dixerunt, quæ uox indicabat contemptum quendam. Sunt tamen quibus placeat Hebiones dictos à uoce Græca βαιὸν, quod ſonat modicum: quod ſi ſit, aſpiratione caruerit, oportueritq; nomen ebæones ſcribi per æ diphthongon ante O´. Ego hoc in medium relinquo, quādo hæc uox ab uſu iam receſſit. Græca uerò imitatione aſpiramus Hebdomas, Hebdomadarius, Hebe dea iuuentæ uxor Herculis, Hebræus, & Hebraicus. Ebenus aſpiratione caret, eſt autem genus arboris apud Virgilium:

» India nigrum fert ebenum.

Apuleius grammaticus tradit uerbum Hebeo Hebes aſpirationem exigere, ut ea differat à uerbo Ebeo Ebeas, quòd Ebeati ſint, ut ipſe tradit, qui in miſeriam ceciderint. quam opinionem haud ſcio cur probare aliquis debeat. Nam ebeatum hominem, aut ebeatam fœminam nunquam ueteres dixiſſe inuenio.

E´ ante C´.

E SVBSEQVENTE C´ in noſtris uocibus aſpirationem non admittit,

tit, præterquam in illo pronomine Hæc, ut dixi, cũ de diphthongo æ præciperem. Aspiramus autem quæ græca sunt, Hecate, ἑκατὸν, *quod apud nos sonat centum,* Hecatæus, Hecaton *propria hominum.* Hecatontapylon *centum portarum.* Hecuba, Hector, Hectoreus, Hecameda *Arsinoi filia, quæ dono* Nestori *data est.* Hæc *autẽ capta fuerat apud* Tenedũ, *dum ab Achille diriperetur. Sunt qui putent huic nomini aspirandum.* Hecatombe *trahit aspirationem ab eo quod est* ἑκατὸν. *Erat autem* Hecatombe *sacrificij genus, in quo ritus hic seruabatur, ut centenæ sui generis mactarẽtur uictimæ, utputa centum sues, centũ hedi. Vnde apud Iuuenalem existunt, qui promittunt* Hecatomben. *Iulij Capitolini in uita Pupieni Maximi, & Balbini* IMPP. *uerba sunt hæc:* Tantum *sanè lætitiæ fuit in* Balbino, *qui plus timebat, ut* Hecatomben *faceret, quod tale sacrificium est: centum aræ uno loco construuntur ex cespite, ad eas centum sues, centum aues mactantur. Iam si imperatoris sacrificium sit centum leones, centum aquilæ, & cætera huiusmodi animalia centena feriuntur. quod quidem* Græci *quondam fecisse dicuntur, cum pestilentia laborarent, & à multis imperatoribus celebratum constat.*

E´ ante D´.

ASPIRAMVS *etiam* E´ *ante* D´, *in nomine* Hedus, *uel ut differat à uerbo* Edo, Edis, *uel quòd aspiratio loco* F´ *posita fuerit. Sabini enim* Fedum *ut* Fircum *dixerunt. Tradit tamen* Quintilianus *priscos edum sine aspiratione protulisse: cuius primam syllabam nonnulli diphthongum faciũt, quorum opinioni non uideo cur assentiar. Aedifico, & Aedificium aspiratione carent, sed nõ carent diphthongo: ab æde enim facienda dicitur Aedifico.* Hedera *uerò aspirationẽ exigit, qua differt à uerbo edo, in illis uidelicet temporibus ederam, ederas, ederis, edere.* Haud *sanè rectè opinatus est* Apuleius *uocem hanc deduci ab hæreo uerbo, & ab eo aspirationem trahere.* Non *debet, inquit, uideri mirum, quòd prima hederæ corripitur, licet eadem in uerbo hæreo producta sit, quando unum, idemq; uerbum in præsenti tempore Aé diphthongum habet, in præterito uerò é breuem, ut cædo cecidi.* Quod *absurdissimum est: prima enim syllaba* Cecidi *præteriti, extrinsecus accepta est: ut in his, fefelli, momordi, tetendi, spopondi, quæ in omnibus eodem modo breuis est.* Quæ *uerò fuerat prima syllaba præsentis, ex diphthongo uersa est in ı´ productam, & de Cæ´ factum est ci in præterito.* Nam *quæ est ce breuis in præterito, ea (ut dixi) extrinsecus accepta est.* Volunt *alij* Hederam *dictam quòd edat, id est consumat ea quibus inhæserit.* Alij *quòd edita petat, seu quòd hæreat: hoc, ut dixi, non placet.* Nam *si ab hærendo dicta esset, cum hæreo diphthongum ha-*

beat, nequaquã poëtæ primã syllabam corriperent. Ne autem credam dici ab edendo, id est quòd edita petat, repugnat etiã quantitas syllabæ. Verbum enim edo, unde dicitur editus, habet primam productam: quæ res me inducunt, ut accedam opinioni eorum qui dicunt hederam ex eo dictam quòd edat, id est exedat ea quibus inhæsit: quod uerbum habet primam breuem. Conuenitq; etiam tempore, cum prima hederæ, cui postea addita fuerit aspiratio, ut differret à temporibus, quæ supra posui. Forsitan et à Græco deducta est, ut quibusdã nimis ambitiose placet, quod est ἑδριάω, id est insideo. Edonious aspiratione caret. Fuere autem Edoni & Edones populi Thraciæ. Vnde apud Virgilium:

" Ac uelut Edonij boreæ.

At ἡδονὴ, pro eo quod est apud nos uoluptas, Græci aspirãt. Et ἕδρα sedes. Vnde καθέδρα.

E ante F & G.

ANTE F in nullis nostris dictionibus aspiramus E, sequente autem G aspiramus in aliquot Græcis, Hegesippus, Hegesander, Hegesias, Hegesipyle: in quibus I in E uersum est apud nos.

E ante I.

ANTE I uocalem non aspiramus E, nisi in interiectione hei, de qua dixi. At ante I cõsonantem aspiramus in his, Heiulo, Heiulatus, Heiulatio: quæ uoces fiunt ab eo quod est hei, quæ uox est doloris & gemitus.

E ante L.

SEQVENTE autem L aspiramus E in hac uoce Heluo, heluonis: licet uerbum eluo, à quo ducitur, aspiratione careat: addita tamen est nomini aspiratio, ut exprobrationis uis aspirando augeretur. Vnde & Heluari ueteres dixerunt. Est, inquit Festus, heluo dictus immoderate bona sua consumens ab eluendo, cui aspirant, ut auiditas magis exprobretur: fit enim uox incitacior. Eademq; ratio fuit, ut dixi, hebes nominis aspirandi, ut aspiratio uim exprobrationi adderet. Veteres etiam huic nomini quod est Heluacia, aspirarunt. Erat autem heluacia genus ornamenti lydij, dictum à colore boum, qui est inter rufum, & album, appellabaturq; heluus: quanquam hæc eadem uox apud ueteres Saburram etiam significaret. Heluius autem & Heluia propria nomina in sepulcris nunc aspirata inuenias, ut in hoc: M. HELVIO CRESCENTI, M. HELVIVS HERMIAS LIBERTO FECIT. Nunc sine aspiratione, ut in hoc: AVRELIAE VALERIANAE VIXIT ANNIS XXIIII. MENSIBVS VII. DIEBVS XIII. ELVIA CHRESIA FILIAE DVLCISS. Heluetios Galliæ populos in antiquis codicibus aspirationem habere

bere inuenio. In Græcis autē aspiramus ε' ante λ' in his, Helena, Helenus, Helinū, herba quæ è lacrimis Helenæ nata dicitur. Libuit hoc loco notare uetus epigramma, quod Capuæ extat: CESELLIAE CONLIBERTAE HIMNINIS OSSA HEIC SITA SVNT. HELENA LIBERTA DE SVO FECIT. Heliotropium nomen herbæ, quæ ex eo dicta est, quòd mane ad solis spectans exortum iter eius sequatur etiam ad occasum. Heliades, Heliodorus, Heliopolis, Heliogabalus, Heliocopis nympha, Heliocrysos herba floris aurei: & quæ dicuntur à nomine Helios, Aelius tamen, & Aelia Romana nomina aspiratione carent, habentq; diphthongon αε'. Hellas nomen fluminis. Hellenes, quo nomine fuit Deucalionis filius, à quo Græcos ἕλληνας nonnulli credunt fuisse nominatos. Hellanicus, Helle, Hellespontus. Sunt qui uelint Elis Elidos aspirationem habere. Helorus Siciliæ fluuius. Fuit & Helorus Istri fluminis filius, qui ab Aiace occisus est in ea pugna, quam Græci cum Telepho rege Mysorum habuerunt. Helice urbs Arcadiæ, quam mare absorbuit: de cuius nomine ursæ sydus fortasse uocatum est à poëtis, uidelicet quòd Calisto Lycaonis regis filia, quæ ex ursa cum filio in stellas uersa est, Arcàs fuerit, & fortasse Helicensis. E' Græcis tamen poëtis sunt qui tradant Helicen & Cynosuram Cretenses fuisse, Iouemq; nutriuisse, quo meritò à Ioue in cœlum ambæ tralatæ fuerint. Est & Helice promontorium, Helicon mons Bœotiæ, Heliconiades. Elleborus herba caret aspiratione. Helpis nomen proprium, licet Græci non aspirent, tamen in quibusdam epigrammatibus aspiratum inuenies, ut in hoc: CLODIAE HELPIDI CONIVGI INCOMPARABILI GENIALIS MARITVS. Similiter Helpidius & Helpidianus, in quo maiores nostri uidentur Græcos non fuisse secuti. Eruditorum tamen, quos ego noui, nemo nūc his nominibus aspirat. Fuit & Elpes Boëtij nostri uxor, cuius epitaphium est:

Elpes dicta fui Siculæ regionis alumna. ‹‹
Quam procul à patria coniugis egit amor. ‹‹
Quo sine mœsta dies, nox anxia, flebilis hora. ‹‹
Non solumq; uiro spiritus unus erat. ‹‹
Lux mea non clausa est tali remanente marito, ‹‹
Maiorisq; animæ parte superstes ero. ‹‹
Porticibus sacris iam nunc peregrina quiesco. ‹‹
Iudicis æterni testificata thronum. ‹‹
Ne'ue manus bustum uiolet, ne forte iugalis ‹‹
Hæc iterum cupiat iungere membra cinis. ‹‹

Hellanodices, id est iudex certaminis. Helisabet Iudæum nomen.

E´ ante M´.

ANTE M´ autem spiramus E´ in hac uoce hem, quæ latina dictio est, traxitq; aspirationem à natura. In Græcis autem Hemina genus mensuræ, hemicyclus genus sedis, hemisphærium quæ uox cœli dimidiũ significat. Hemiolius quædam arithmetica proportio, continens aliquem totum numerum, atq; eius dimidium, ut se habent tres ad duo, & quindecim ad X. Hemistichius uersus imperfectus. & omnia quæ fiunt ab hemi, quod Græcè significat semis. Hæmus mons, hæmonia prouincia, & hæmonides proprium hominis. Atq; in his tribus AE´ diphthongon scribimus. Hæmorrhoides genus morbi, αἷμα enim sanguis ab illis dicitur, recipitq; AE´ diphthongum: inde αἱμοῤῥοέω.ῶ. uerbum, quod significat idem quod fluxu sanguinis laboro, & profluuium patior.

E´ ante N´.

ANTE N´ aspiramus E´, ut heniochus. Huic tamen uoci Henetus, si Atticos sequi uoluerimus, aspirationem non præponemus: sin Aeoles, nam hi digamma ponebant ante E´, loco eius aspirationem ponemus, quanquam pro Heneto Venetum tunc dicimus. Male qui aspirant huic dictioni Enyiò, de qua apud Lucanum:

" Aduersaq; risit Enyiò.

Hendecasyllabus uersus undecim syllabarum, qualis ille Catullianus:

" Passer deliciæ meæ puellæ.

E´ ante O´ & P´.

O´ QVOQVE patitur sibi præcedere E´ aspiratũ in hac uoce Græca Heôus, Heôa, Heôũ, quæ uox fit ab eo quod est ἠὼς, id est dies, & aurora. Pleriq; tamen Græcorũ ἠὼς, id est mane, non aspirant. P´ uerò in nostris dictionibus nõ patitur sibi præponi E´ aspiratum, nisi in quibusdam, quas à Græcis mutuati sumus, quæ sunt Heptas, & Heptimemeris. Omnibus autem, quæ fiunt ab eo, quod est ἑπτὰ, aspirandum est, ut Heptaphorus nomen hominis proprium, & item Heptaporus Troiæ fluuius. Est & ἥφαιστος proprium uiri, & nomen Vulcani. Epodos aspiratione caret. Inuenio in quodam ueteri sepulcro nomen hepennia aspirationem habere.

E´ ante R´.

ANTE R´ autem aspiramus E´ in his, Herus, Hera, Herilis, Hercules, Herculeus, Herculanus. Fuit & Herculanum Campaniæ oppidum. Placet hoc loco mentionem facere cuiusdam uetustissimi sepulcri, quod ipsi in Pelignis inuenimus, in quo titulus inscriptus hic erat: P. MEMISIANAE VXORI CASTISS. ET INCOMPARABILI AFFECTIONE FEMINAE. CVIVS DE OBSEQVIIS DICERE MINVS SVPLET DOLORE

DOLORE, Q. HERCVLANVS MARITVS, CVM PIGNERIB. DE EA NATIS LOCVM CONSECRAVIT. *Quo in epigrammate cum sit uetustißimum, apparet apud uetustißimos latinos pignus emisiße genitiuum pigneris per* έ, *non pignoris per* ό. *Et hoc uerbum supleo, un de dicta est supellex, habere unum p.* Heraclitus, Heraclea, Herilus, Heros, Herõus, Heröicus, Heröis, Heröine, Herodes, Herodotus, Herostratus, Herophilus, Hermus, Hermei populi, Hermes, Hermaphroditus, Hermagoras, Hermione, Hermiones olim populi, Hermocrates, Hermolaus, Hermippus: *quæq; fiunt ab eo, quod est* ἑρμῆς, *id est Mercurius. Itemq;* Hermæ, *qui sunt lapides quadrati, quos Athenienses solebant ponere tum in priuatarum, tum in sacrarum ædium uestibulis, ut significaretur rationem & ueritatem perinde ut forma quadrata rectam semper stare. Dicti autẽ* Hermæ *à* Mercurio, *qui esset deus rationis & ueritatis.* ἑρμήνεια *interpretatio, unde liber* περὶ ἑρμηνείας *Aristotelis.* Hercynia *sylua* Germaniæ, *et* Hercynij *populi, habent* ὑ. Hersa, Hersilia, *uxor* Romuli, *quæ in rorem uersa, templa cum* Quirino *tenuit. Est autem* ἑρσὴ *apud* Græcos, *id quod apud nos est* ros. Eridanus, & Eremus, & Erigone, & Erebus *aspiratione carent.* Hæresis, & Hæreticus *aspirationem retinent ante diphthongum* AE. *Fit enim hæresis à* Græco *uerbo* αἱρέομαι οὖμαι, *quod est eligo, & capio. Aspirant etiã* Græci ἕρπω, *pro quo nos dicimus serpo, &* ἕρπυλλον *Serpyllum, et* Herpes, *quod animal inde duxit nomen, quòd eo præcipuè sanentur ea quæ serpunt. Aspirant etiam huic uerbo* ἕρδω, *quod tum facio, tum sacrifico significat: à quo puto dictum nomen proprium* Herdonius. *De latinis uerò aspiramus* Hæreo, *cuius aspiratio inest natura cum diphthongo* Aé: *& quæ ab eo ducuntur, hæres, hæreditas, hæreditarius, hæredipeta, hærediolum, id est prædiolum,* Exhæredo, *exhæredatio,* Hæres *nomen deæ, cui ueteres post acceptã hæreditatem rem diuinam faciebant. At* Erciscundus, *quam uocem apud iurisconsultos sæpius reperies, &* Ercius, *quem alio nomine* Iouem *penetralem* Romani *uocauerunt, aspiratione carent.* Ercium *enim antiqua dictio, unde erciscundum dici uolunt, à coërcendo tracta est. unde &* Iouem Ercium *puto dictum, quòd mala crederetur arcere.* Herennius *proprium hominis, aspirationem habet: quod etiam indicant sepulcrorũ inscriptiones. Et heri, quod à* Græco *dici uolunt, &* Hernicus: *fuere autem* Hernici Italiæ *populi, ex eo dicti, quòd asperam, & saxosam incolerent regionem.* Marsi *enim saxa herna dixere, &* Hernum *durum, unde uolunt herniam dictam, à quibus cum ipso uocabulo aspiratio accepta est. quamuis* Macrobius *uelit hernicos à duce quodã pelasgo dictos, propter-*

eaq; à Virgilio pelasgum quendam hominem Hernicis *ducem datum.* Et
ut ad uerbum hæreo redeam, tametsi ego existimem esse huic uerbo aspira
tionem naturalem, tamen non desunt, qui arbitrentur additam esse aspi-
rationē, ut differret ab ære, qui est sextus casus nominis æs, in secūda impe
ratiui persona. Trahitur ab eodē uerbo hærba, quòd fixa solo hæreat, et ab
hærba Hærbidus, Hærbosus, Hærbaceus, Hærbularius. *Et quoniā hærba*
est uiride pecoris pabulū à ueteribus Hærbilisander *dictus hærba pastus;*
quasi grauidior quàm pastus frumento. Eruca *aūt & ærugo, ut dicā quod*
sentio, aspiratione carent. Neq; enim fiunt ab hæreo uerbo, ut Apuleius
uult. Nam ærugo ab ære dicitur, habetq; diphthongum Æ. *Ea, ut inquit*
» Plinius, *fit pluribus modis. Nam et lapide excoquitur, ut æs deraditur, &*
» *in ære candido perforato, atq; in cadis super acetū æreo obtutratū opercu*
» *lo, multo probatior, quàm si hoc idem squamis fiat. Quidā uasa ipsa candi*
» *di æris fictilibus condiunt in aceto, raduntq; decimo die. Alij uinaceis con*
» *tegunt, totidemq; dies radunt. Alij de lima æris scobem aceto spargunt,*
» *uersantq; spatijs sæpius die, donec absumatur eodem scobe. Alij terere in*
» *mortarijs æris ex aceto malunt, ocyssime uerò contingit tenacior recisa-*
» *mentis, in acetum abditis. Hæc igitur* Plinij *uerba declarant æruginem ab*
ære dici, quando ex ære fiat. Eruca *uerò aut quòd urat dicta est. Nam &*
linguam pungit, & sanguinem exurit, ut sit eruca quasi uruca, V *in* E
uersa. Aut quòd fortasse dicta sit ab esu, hoc est ab edendo, et cum principio
esset esuca, postea commutatione literæ facta est Eruca, *ut ex* Valesio Va-
lerius, *ex* Fusio Furius, *ex* Auselio Aurelius, *& ex* Asa Ara, *ut* Varro *est*
autor. Ait enim aras primum ansas dictas, quòd esset necessarium à sacri-
ficantibus teneri. Ansis autem solere teneri uasa quis dubitat? Commuta-
tione igitur literarum aras dici cœptas, ut Valesios, *&* Fusios, *&* Plusi-
ma, pro quibus dicimus Valerios, Furios, Plurima: *& ut* Festus *etiam re-*
fert, pro Laribus, Ferijs, *maioribus,* Melioribus, *ueteres dixerūt* Lasibus,
Fesijs. Maiosibus, Meliosibus, *&* Arboses *pro quo nos* Arbores. Virgilius
quoq; hoc ipsum significare uidetur cum ait:
» *Talibus orantem dictis arasq; tenentem.*

Ergo ut ex ansa remota litera N *Asa primo, pòst uerò conuersione* S *in*
R *Ara dicta est, sic ab esu primum* Esuca, *postea* Eruca *uideri potest dicta.*
Eruum *sunt qui putent aspirationem habere, quòd ab herba dictum sit,*
ut sit eruum quasi herbum. Mihi magis placet ab eruendo dictum esse.
Nam ut legumen à legendo, id est carpendo, et Lenticula *quasi* Legenticu-
la, *sic* Eruum *ab eruēdo, carpitur enim et manu uellitur, ut alia legumina.*
Nunc Eruillum *uulgo dicitur. Sunt tamen qui putent è* Græco *dici, quod*
est

est ἱερὸς, *& aspiratione similiter carere. Heritius, & herinatius, sunt qui putent ab horrendo dici, atq; exinde aspirationem trahere.*

E' ante S'.

DICTIONES *verò quæ habeāt* E' *aspiratū ante* S', *sunt hæ uidelicet:* Hesternus *ab eo quod est heri, & hæsito ab hæreo, habetq; diphthongon* Ae'. *Itemq;* Hesperus, Hesperia, Hesperides, Hesperugo, Hesiodus, ἑσπέρος, *hestiodorus,* Hestica *oppidum quoddam Aetoliæ,* Hesione *Laomedontis filia. quæ uoces omnes supradictæ à Græco trahunt aspirationem,* Hesaias, *&* Hester.

E' ante T', et V', & X'.

E' *ante* T' *apud nostros non habet aspirationem, Græci tamen aspirant* ἕτερος, *id est alter, &* Heteroclitum, *quod nos ab eis accepimus, &* ἑτερογενής. *Prisci* Hetam *dixerunt quasi* Hietam *rem minimi pretij, ut est oscitatio, & hominis halitus.* Hetam *alij uolunt esse pustulam illam quæ in coquendo assurgit, ut uidemus in ahenis & caldarijs dum feruent. Ante* V' *aspiramus* E' *in his solum* Heu, *&* Heus, *de quibus dixi. At ante* X' *in aliquot Græcis, quæ sunt* Hexameter, Hexameron, *id est sex dierum, &* Hexagonus. *Fiunt enim à uoce* ἕξ, *pro qua dicimus sex.*

E' ante Y'.

ANTE ὑ *Græci non modò non aspirant* E', *uerùm si in aliqua uoce sit* E' *aspiratum, recipiaturq; pòst* ὑ, *aspirationem abijciunt. Ipsi enim aspirant* *ἕκηλος, *id est quietus: cum tamen interijciunt* ὑ, *& dicunt* * εὔκηλος, *aspirationem amouent. Simili modo dum pro eò quod est.*

ANTE Z' *quoq; aspirant huic uerbo* ἕζομαι, *id est sedeo: male qui* Ezecias *&* Ezeciel *aspirant.*

I' ante A', aut B', aut C', aut D'.

ENVMERATIS *his dictionibus quæ aspirationem exigunt ante* E', *dicam eodem etiam ordine de* I' *uocali, id est in quibus dictionibus ei sit aspirandum. Ac primum de illis, quæ habēt aspiratum* I' *ante* A', *aut* B', *aut* C', *aut* D'. *Aspiramus igitur huic uoci* Hiatus, *quæ fit ab hoc uerbo* Hio Hias Hiat. *Dixere etiam ueteres* Hietare Hiarbas, *&* Hibex, *et* Hibictus *sunt qui aspirent.* Iberia *aūt et* Iberus, *et* Iberna *aspiratione carent.* Hic, *pronomen etiā cum transit in aduerbiū, aspirationem habet.* Hiecetaon, *cuius filius* Melanippus, *de quo apud Homerum. Extat epigramma in quo est nomen* hidis: D. M. AELIVS ANTIOCHVS HIDI BENEMERENTI, QVAE VIXIT ANNOS LI. MENSES IX. LVCIVS SEPTIMIVS SATVRNIVS COIVGI CARISS. *Quo in monimento dictio* coingi *est sine litera* N' *scripta.* Hidymeles *proprium hominis.*

I ante E, aut F, uel G, uel L.

SEQVENTE autem E non aspiramus I in latinis uocibus, nisi in illis temporibus Hiem, Hies, Hiet. Sed de obliquis casibus nominum, & temporibus uerborum sat sit præcepisse illud, quòd obliqui sequantur rectos, acceptamq; ab illis aspirationem retineant: quodq; eodem modo cætera uerborum tempora à suo præsenti aspiratione non differũt. De Græcis autem aspiramus Hieron, Hieronymus, Hieropolis, Hieremias, Hiericho, nomen oppidi, quod erat in Iudæa, Hierosolyma, Hierusalem, Hierarchia. Hiera una ex insulis Aeolijs. Fuit & uia sic quondam dicta, quòd ea irent sacerdotes ad Eleusiniã Cererem. Appellata est etiã Hiera uxor Telephi regis Mysorum, quæ à Nereo interfecta dicitur, cum marito ferret opem, qui ab Achille uulneratus fuerat: ea, ut fabulæ tradũt, tantæ pulchritudinis fuit, ut etiam Helenam superaret. Hieri, Scythiæ populi. Hieropicra, genus medicinæ. Hierax uerò nõnulli tenuant I. In quibus quidem dictionibus, si Græcos imitari uolumus, primam literam uocalem faciemus, eiq; aspirabimus. Sunt tamen qui in consonantem uertant, & è duabus syllabis unam cogant. Nam Græcè Hieron trium est syllabarum. Hieronymus uerò quinq;. I autem cum est consonans, aspirationem nullo modo recipit: quæ res efficit, ut nomen Ianus aspirationem nõ habeat, quam habet Hio primitiuum. Dictum autem esse Ianum ab Hiando, Festus autor est. Eadem ratio est Ianuæ. Ipsius Festi uerba sunt: χάος appellat
» Hesiodus confusam quandam ab initio unitatem hiantem, patentemq; in
» profundum: ex eo quod χαίνειν Græci, nos hiare dicimus. Vnde Ianus
» detracta aspiratione nominatur, eo quòd fuerit omnium primus. Cui pri-
» mo supplicabant uelut parenti, à quo rerum omnium factum putabant ini
» tium. Quamobrem in hoc nomine Hieronymus, si primam, quæ Græce uocalis est, consonantem fecerimus, aspiratio demenda erit. Nam I consonans, ut dixi, aspirationem non recipit. Ad hæc scire etiã oportet, I cum sit consonãs, ab aspiratione semper abhorrere, ut à se longe aliena. Hiempsal, quod Punicum est, in uetustis codicibus aspiratum inueni. Nullæ latinæ dictiones ante F uel G habent I aspiratum: quanquam Græci aliquando aspirant, ut ἡγούμενος, id est dux, seu præfectus. At ante L aspiramus Hilum, cui uoci aspiratio natura inest. Dixere autẽ ueteres Hilum, id quod est in grano fabæ. Fiunt ab hac uoce nihil nihilumq;. Aspiramus etiã Græcos imitantes Hilaris, & Hilarius, & Hilarodus, quæ uox apud priscos significabat lasciui & elumbis carminis cantorem. Hilaritas, Hilaritudo, Hilaria, quod nomen apud ueteres erat pluralis numeri, & generis neutri, ut Saturnalia, & Dionysia. Hilæ Hilarum, quæ est prisca

uox,

uox, significabatq; genus farciminis, siue, ut Festus dicit, intestina, quæ ueteres hoc nomine appellabant: à qua uoce boillas uicũ dictũ putarunt, quòd eò bos intestina trahens aduenerit. Quod si est, hoc quoq; nomen aspirationẽ tenet in media syllaba. Ego in uetustißimo lapide scriptũ uidi non boillas, sed bouillas cũ litera ú Hila *Varro putat dicta ab hilo, id est minimo.* Hilum *aspirationẽ habere docet nomen filũ, quod cum ab hilo di catur, ut Varro est autor, in* F *mutauit aspirationem.* Illyrium, Illyria, et Illyricus *aspiratione carent. Dixere etiam prisci* Hilare, *ut in uetere Afranij uersu:* Propter patruelem tuum constituit anhelans hilare deiecta co- ma. *Quinetiã ab eo quod est hila, protulere diminutiuũ hilla, id est intesti na, ut inquit Festus, à Græco uerbo: quod licet Græce* δασεῖαν *nõ habeat, tamen inter aspiratas dictiones ab antiquis collocantur* Hilla & Hille.

I ante M & N.

ANTE M *uerò in nulla uoce nostra aspiramus I, in Græcis autẽ aspiramus* Himera *urbs Siciliæ,* Himerẽsis. Imbros *aspiratione caret. At ante* N *aspiramus I in aliquot nostris dictionibus, quibus aspiratio ipsa naturalis est,* Hinnio, Hinnitus, Hinnibũdus. *Hinc, aduerbiũ, quod fit ab eo quod est* Hic, *litera* N *interiecta. Vsus quoq; eruditorũ aspirat etiã his dictionibus,* Hinus, *qui ex equa & asino nascitur, &* Hinulus, & Hinuleus.

I ante O.

EX OMNIBVS *latinis dictionibus unam tantum inuenias, in qua I aspires ante O, ea est* Hio Hias, *à quo fit* Inhio Inhias, *cui aspiratio naturalis est, quòd id uerbũ uegetiore spiritu debeat proferri.* Iocasta *caret aspiratione.* Iosephus, Ioannes, Ioacim, *in quibus I uocalis est, non consonans, apud Græcos, aspiratione carent, quæ tanto magis carebunt apud nos, si primam literam consonantem fecerimus.*

I ante P.

ANTE P *aspiramus uocali I in Græcis plurimis,* Hippasus, Hippolytus, Hippolytion, Hipparchus, Hippocrene *fons Bœotiæ.* Hippocoon, Hipponous, Hippotion, Hippodamas, Hippodamia, Hippodes *populi Scythiæ.* Hippo *oppidũ Africæ. Vnde* Hipponẽsis, Hippomanes, Hippago *genus nauis ad equos deuehẽdos.* Hippias, Hippotoxota, *id est eques sagittarius.* Hippodromus, Hippocrates, Hipsicratea *uxor* Mithridatis. Hippocampus, *equus marinus.* Hippotamus, *equus fluuialis.* Hippomanes, *quod ut ait* Virgilius: *Sæpe malæ legêre nouercæ,*
Miscueruntq; herbas, & non innoxia uerba.

Ferunt enim hippomanes uel legi è fronte pulli equini statim cũ aluo materna missus est. Vnde ait Virgilius:

» Quæritur & nascentis equi de fronte reuulsus,
» Et matri præreptus amor.

Vel certe uirus esse defluens ex obscœnis equarum, dum libidinis ardore feruntur. Vnde apud Tibullum:

» Hippomanes cupidæ stillat ab iguine equæ.

Quod quidem uolunt habere uim insaniæ. Hippius Neptuni cognomen ex eo inditum, quòd ex tridentis eius percußione natus fuerit equus, quem Græci ἵππον dicunt. Hippocomus puer qui & equum comit. Hippocoum genus uini dictũ ab Hippo loco eius insulæ, quæ Cos ab antiquis dicta est. Hippacuo, id est celeriter animam duco, quòd equorum anhelitus admodum sit cautus. Iphis uerò, & Iphias, & Iphianassa, & Iphitus habent I´ tenue.

I´ ante R´.

ASPIRAMVS etiam I´ ante R´ in his uocibus, Hirsutus, & Hirtus, quibus aspiratio à natura hæret. Sunt tamen qui uelint Hirsutum dici à uerbo horreo. Dixere etiam prisci Hirtipilum, id est Hirtos habentem pilos. Huic nomini Hircus aspiratio loco F´ præponitur. Nam Sabini fircus dixere: quanquam, si Quintiliano credimus, principio Romani non aspirabant huic uoci. Eadem ratione aspiramus hirquus, cum significat eam partem oculi qua palpebræ committuntur: quod nomen satis quidem inepte Apuleius grammaticus inde uult dictum, quòd illic hæreant oculi. Tradunt etiam Grãmatici uocem hanc in hac significatione scribi debere per Q. cum uerò significat animal per C´. quod quanquam non improbo, tamen existimo ueteres in utraq; significatione scripsisse per Q. Nam & Hirquitulos dicebant pueros ad uirilitatem accedentes, ab Hircorum scilicet libidine. quæ res aperte indicat etiam Hircum pro animali per Q. pronunciasse illos, & Hirquos dixisse: non quòd ibi hærerẽt oculi, sed quòd signa libidinis, quæ maxima in Hirquis, id est Hircis est, illic essent, eorumq; motu declararetur. Arcũ etiam per Q scribebant, & cum cœlestis arcus significabatur, & cum arcus quo sagittarij utuntur. Vnde arquites uocabantur ab antiquis, qui postea uocati sunt sagittarij: & qui nunc dicitur Acipenser, ab illis dictus est per Q Aquipenser, ab aquis uidelicet: est autem Acipenser piscis, aliquãdo in conuiuijs laudatus. Quid? quòd pecuniam per Q scribebant, quod inscriptio hæc manifestum facit: Q. FILIVS L. FILIVS RVFVS Q. AGRIVS Q. FILIVS CELER PRAETOR DVVMVIR LANARIAS, ET QVAE IN HIS SVNT SVA PEQVNIA FECIT, VT EX EO VECTIGALE QVOTANNIS COLONIS MVLSVM ET CRVSTVM NATALE CAESARIS

CAESARIS AVG. DARETVR. *Quo in elogio duo in primis notanda sunt: hoc est consuesse ueteres pecuniam per Q scribere, quod ego alibi quoq; notaui: & ablatiuos casus nominum tertiæ declinationis, quæ neutri essent generis, & in E´ rectum casum haberent, in E´ quoq; exire literam finalem.* Nam cum dicerent hoc uectigale in recto, pro quo postea uectigal dictum est, dicebant ablatiuo casu uectigale, ut hic cernitur. Et primo casu mare, sexto etiam casu mare. Vt apud Lucretium:

E` mare primum homines è terra poßit oriri, "

Squamigerum genus, & pecudes erumpere cœlo. "

Hirpinus secundum quorundam opinionem habet aspirationem. Hircius nomen propriũ aspirationem exigit, siue dictũ fuerit ab Hirco, ut ab Asino Asinius, et à Vulpe Vulpius, siue ad Hirto: quod si sit, per T´ scribi oportet. Forsitan & ab eo dictus est, quod apud priscos erat Ercius, mutata litera, de qua uoce superius dixi: quod si sit, aspiratione carebit. Græci per T´ scribunt, nec aspirant, quæ res declarat maiores nostros non aspirasse huic nomini. Hirudo si dicatur ex eo quòd hærendo sanguinẽ ducat, aspirationem habebit, sed non cõuenit in quãtitate syllabæ. Hirundo auis uidetur dicta esse à Vere, quod uere ad nos trãseat. quod si est, litera V´ mutata est in aspirationẽ, quãuis hodie nõ est qui aspiret. Dixere etiã ueteres hirrire, quod tractũ est à canibus rabiosis. Iros nomen oppidi, quã Homerus ouiũ matrem dixit. Et Irus propriũ hominis, et Iros, id est uer, itemq; Iris aspiratione carent. Et Ironia & Ironicus. Hiros tamen cum sacrum significat, Δασεῖαν apud Græcos habet. Hira oppidum Argolidis.

I´ ante S´.

ANTE S´ quoq; aspiramus I´ in uerbo Hisco, quod traxit aspirationem ab Hio uerbo, de quo dixi. Hispidus, Hispida, Hispidũ aspirationem habet natura sibi hærentem, quanquã quidam ab horrere dici uolunt. De Græcis autem aspiramus Historia, Historicus, Histopus genus nauis, Ister uerò Istrio, Isagoras, Isauria, à qua deuicta Seruilius Isauricus dictus est, Isopleuros triangulus habens latera æqualia, Isomerinos circulus æquinoctialis, item Ispania, & Ispanus, hæc uos omnes habent I´ tenue. Licet quidam huic nomini Ispania contendant debere aspirari, quod ego probo, & in uetustißimis quibusdam monimentis aspirationem habet Hispania, & Hispanus. Caret etiam aspiratione Isæus nomen oratoris, quod nomen habet Aé diphthongon post literam S´. Nam quòd Istrio ponatur apud Festum inter uoces aspiratas, aut fuit error eius, qui id uolumen in hunc ordinem, quem nunc habet, redegit, aut certe uoluntas hominum illius temporis, qui contra Græcam institutionem aspirare uoluerunt.

Y ante T, & V, & X, & Z.

ANTE T uerò et V, & X, & Z nō aspiramus Y, nisi in nomine Hiulcus, quod à uerbo Hio aspirationem trahit. Græci tamen aspirant aliquan do Y ante X, & Z, ut in his uerbis, ἱζομαι, & ἱζάνω. ac de litera Y satis dictum est.

Ypsilon.

RESTANT pauca quædam dicenda de litera Y, quod Græci ὑ à soni tenuitate uocauere, quoq; nos in græcis tantū dictionibus utimur, aut in quibus græcos imitamur, unde græcum Y à posterioribus dicitur. Scire igitur oportet græcos dasia notare ὑ in omnibus dictionibus quæ ab eo incipiunt, quanquam Aeoles hoc non seruarunt, qui δασεῖαν fugiebant. Aspiramus igitur Y ante A in his, Hyàs. Hyades stellæ quædam in fronte Tauri, dictæ ex eo quòd exortu suo pluuias excitent, uel quòd in speciem Y literæ positæ sint in cœlo. De quibus alij quidem loquuntur in hunc mo dum, quòd hæ Bacchi nutrices fuerint, & cum Iunonis iram uererentur, fugerentq; Lycurgi regis sæuitiā, Iupiter eas cœlo intulerit, & stellas esse iusserit. Alij autem tradunt Atlantem ex Aetra uxore Hyam filium suscepisse, quem à leone deuoratum, cum sorores miserabili lamentatione prosequerētur, et mœrore uitam finirent, Iupiter illas miseratus in stellas uerterit, ut earum pietatis perpetuum hoc esset testimonium, quæ de fratris nomine Hyades ab hominibus dictæ sunt. Hyantis, Hyacinthus & lapis, & flos, & nomen proprium, Hyacinthinus à colore, Hyacinthia sacra Hyacinthi. Nec uerò me latet multos contendere, ut prima litera Y sit iota, secunda sit ὑ. Hyantheus, Hyampolis urbs Phocidis. Hyalos uitrum, Hyalinus, uitreus. Hyolenses Siciliæ populi.

ANTE B in his, Hyblamons Siciliæ et oppidū, & pars Atticæ, Hyblæus, Hyblon, nomē regis, à quo Hybsei. Hybrida ignobiliter natus. Hybris enim tū cōtumelā, tū flagitium, tum stuprū apud Græcos significat.

ANTE D in his, Hydaspes fluuius, Hydra, Hydrus, Hydrops, Hydropicus, Hydromātia, Hydraulos genus organi musici. Hydria, uas. Hydrus mons. Hydrus oppidum. Hydarnes, proprium hominis. ac demum in omnibus quæ fiūt ab Hydor, ut Hydrochous, signū cœleste, id est aquarius.

ANTE E Hyems, si uerū est quod & hyems & hymber à græco uerbo ducantur, quod udum & pluuiosum significat. Mihi magis uidetur ab hyando hyemem dictā esse, quòd, ut Varro ait, anima quæ à nobis flatur, tum appareat. Spiritus enim ipse noster dum spiramus hyeme, quasi in nebulam concretus cernitur. Veteres autem latinos arbitratos esse hyemē ab hiando magis, quàm à uerbo græco dictam, hoc satis daclarat, quòd in uetu-

uetustißimis codicibus per I' *latinum scripta semper inueniuntur & hiems, & himber, & hibernus: idq; seruandum ipse iudico.* Hiems *enim est dicta quasi hians, & quòd non solum anima nostra, ut* Varro *ait, sed & aër ipse hiet. Ab* Hieme, Himber *dictus, quasi hiember detracta litera.* Hieme *enim existunt frequentiones himbres. Ab ipso autem* Himbre *fit* Hibernus *dempta* M' *litera, ut à patre paternus, & à matre maternus.* Hyæna, *quam ex fœmina in marem uerti fabulæ tradunt. Est autem serpens quam uno anno marem, altero fœminam esse tradiderunt. Scribitur etiã* Hyæna *per Aë diphthongon.* Hyei *populi Locridis.* Hyella *Oenotriæ oppidum à Phocensibus conditum.*

ANTE F', *quæ latina est litera,* Y' *scribi non potest, pro qua ph in Græcis utimur.*

ANTE G'. Hygia *proprium nomen. Extat* Neapoli *urna in qua hæc leguntur:* M. AVRELIVS NICOLAVS AVRELIAE HYGIAE CONIVGI DVLCISS. B. M. FECIT. Hyginus *nomen proprium.*

ANTE L'. Hylas, *Herculis puer à nymphis raptus.* Hylagmos *nomen canis,* Hylacus *hominis,* Hyle *materia.* Hyllus *nomen proprium.*

ANTE M'. *hymen, hyemenæus, hymnus,* Hymettus *mons.* Hymella *fluuius,* Hymees *uiri proprium.*

ANTE N' *uocem nullam accepimus quæ habeat* Y' *aspiratum.*

ANTE O'. *hyoscyamus herba.*

ANTE P'. *hyphe,* Hypsiphile, Hypocaustum, Hypsenor, Hypenor, Hypallage, Hypanis *&* Hypacaris *flumina Scythiæ,* Hyperbole, Hyperbaton, Hypothesis, Hypocrita, Hyparcus *id est præfectus,* Hypostasis, Hypermeter *uersus qui syllabam superabundantem habet.* Hyperborei *montes,* Hyperiochus *uiri proprium, &* Hyperides, Hypermestra, Hypatos, Hypotheca, *quæq; fiunt ab* ὑπὲρ, *& in his* Hyperion, *quo nomine dictus est sol, quòd super terras feratur.* Hyperio *nomen nymphæ,* Hyperia *fontis.* Hyperides *nomen proprium.* Hyperborei, *qui habitãt super, id est ultra Aquilonis flatum, quos tradunt humanæ uitæ modum excedere.* Hypnus, *&* Hypneros *nomina propria, quæ in antiquo sepulcro scripta inueni.*

ANTE R'. Hyre *oppidum* Bœotiæ, *&* Hyrcanus, Hyria *etiam uicus* Aulidis, *&* Hyrie *stagnum, seu fluuius* Bœotiæ, Hyrmine *oppidum* Peloponnesi, Hyra *nomen propriũ,* Hyrtacus, Hyrtacides. Hyrtius, *cuius meminit* Homerus, *refertq; eum ab* Aiace *occisum.* Hyrgis *flumen* Scythiæ, Hyroëades *uiri proprium.*

ANTE S'. *hystrix animal,* Hyssopus *herba,* Hystaspes *nomẽ Persicũ,*

Hyspeus uiri proprium. Indifferenter quoq; Hyoscyamus, & Hyusquiamus *herba hodie dicitur. Et cum hoc nomen Græce sit quinq; syllabarum, à nostris ita pronuntiatur, ut quadrisyllabum appareat. Græci dicunt* Hypsipyle, *nos autem* P´ *abiecta sæpe dicimus* Hysiphyle. *Dicũt & hys, pro quo nos sus. Aspirant etiam Græci y´ ante th´.* ὕθλος, *id est nugæ, & dictum ridiculum. Sunt qui scribant per iota sine aspiratione.*

FVISSET *non parui & certe ingrati laboris uoces omnes colligere, in quibus Græci aspirent huic literæ y´. quas si collegissem, non multum tamen inde utilitatis attulissem latinis adolescentibus: quasdam tantum placuit annotare, quæ à Latinis acceptæ in mentem uenerunt, nulla diligentia adhibita, neq; enim Græcis hæc præcipio. Atq; ut intelligas, quid ipse de huius literæ usu sentiam, sic quidem censeo uenia dignum quisquis is sit, qui in eiusmodi dictionibus* I´ *latinum scribat, modò aspirationem præponat. Neq; enim necessitas aliqua coëgit maiores nostros eam literam à Græcis mutuari, quam ne antiquissimi eorum habuerunt: ex qua accepta haud scio an nobis utilitas parta sit aliqua, an non: pronuntiatio ipsa magis quàm figura docere nos poterat, eam literam tenuiter sonare. tametsi non adeò diligentes in pronuntiandis literis simus, ut hanc differentiam seruet nostrûm aliquis, quam ne græcorum quidem, quos noui, seruet nunc unus. Græci etiam cum producunt* ι *&* ο, *quæ* ἦτα, *&* ὠμέγα *ipsi appellant, alias dederunt figuras: qua in re fuisset profecto non parua utilitas, si illos imitati fuissemus. Sed maiores nostri, quod cum utilitate etiam magna facturi erant, contempserunt: quod autẽ ab re fuit, secuti sunt: in quo laboris aliquid, utilitatis certe aut omnino nihil, aut parum nobis est additum. Sed quoniam maioribus nostris sic placitum est, studeamus, quoad fieri poterit, ut in quibus oportet dictionibus* υ *scribamus, dum tamen ne dum nimis Græci uideri uolumus, latinos nos esse obliuiscamur: illud non ignorantes, quòd maiores nostri hanc literam in ú uocalem sæpißime uertebant, & pro* Sylla Sulla, *pro* Thymo Thumus, *pro* Myrto Murtus *dicebant.*

O´ ante B´, & C´, & D´, & F´, & G´.

AC *de* I´ *hactenus, nunc de* O´ *dicam, quod quidem nec ante* B´, *nec ante* C´, *nec ante* D´, *nec ante* F´, *nec ante* G´ *aspirationem habet in nostris dictionibus, præterquam in pronomine* Hoc, & *aduerbio* Hodie, *quod ab hoc, & die fit,* C´ *litera eiecta. Legimus etiã ueteres dixisse* Hodidocos *latrones ac uiarum obsessores. Fit enim à Græco* ὁδὸς, *id est uia.* Hodius *habet aspirationem, fuit nomen præconis.* Ocnus *aspiratione caret, &* Ode, & Obeliscus.

O´ ante

O´ ante E´, & I´, & L´.

ANTE E´ quoq; & I´ non aspiramus O´. At ante L´ aspiramus, Holus holeris, ea causa, ut quibusdam placet, ut aspiratione differret ab infinitiuo olere: fuit enim aliquando tertiæ coniugationis, quod nullo modo probauerim. Nam prisci illi qui non Holus, sed Helus dicebant, nihilominus aspirabant. Dixere etiam heluela, id est minuta holera, & Helusa, pro quo dicimus holera. Ex quo satis clarũ esse potest huic uoci naturalẽ esse aspirationẽ. Fit ab holus holitor. Græci aspirant Holophernes, & holocaustum, & Holor, quos nos sequimur. Sunt tamen qui olor tenuent.

O´ ante M´.

ANTE M´ aspiramus O´ in nomine Homo, ut aspiratione differat ab eo, quod est omen ominis. Ego tamen existimo huic uoci inesse aspirationem naturalem. Nam prisci cum non Homo, sed Hemo per E´ dicebant, aspirabant ut nunc: & similiter cum dixere Homo Homonis, ut:

Vulturus in syluis miserum mandebat homonem.

Quanquam multi pro nomine proprio accipiunt. Quibus in uocibus nulla tunc erat habenda differentiæ ratio. Aspirabant etiam illi huic uoci Homelium, quod erat pilei genus. Aspiramus etiam quæ Græca sunt, ὁμοιομέρεια similitudo partium, quo nomine Lucretius utitur:

Hinc & Anaxagoræ scrutemur Homoiomerian.

Fit hæc dictio à uoce aspirata ὅμοιος, id est similis, & ὁμώνυμον, id est eiusdem nominis, & Homonymia. ὁμοιογενὲς eiusdẽ generis. Vnde & homogeniũ, Homophonos eiusdem linguæ, Homilia, Homelus mons Thessaliæ, Homerus, Homericus, Homeromastix, Homolobrus, Homonœa propriũ mulieris. Significat autem Græce ὁμόνοια cõcordiam. Extat mulieris eius nominis epigramma his uerbis:

Tu qui secura procedis mente, parumper
  Siste gradum quæso, uerbaq; pauca lege.
Illa ego quæ claris fueram prælata puellis,
  Hoc Homonœa breui condita sum tumulo.
Cui formam Paphiæ Charites tribuere decorem,
  Quam Pallâs cunctis artibus erudijt.
Nondum bis denos ætas mea uiderat annos,
  Iniecere manus inuida fata mihi.
Nec pro me queror, hoc morte est mihi tristior ipsa,
  Mœror Athimeti coniugis ille mei.
Sit tibi terra leuis, mulier, dignissima uita,
  Quæq; tuis olim perfruerere bonis.

„ *Si pensare animas sinerent crudelia fata,*
„ *Et posset redemi morte aliena salus,*
„ *Quantulacunq; meæ debentur tempora uitæ,*
„ *Pensarem pro te cara Homonœa libens.*
„ *At nunc quod possum fugiam, lucemq; deosq;,*
„ *Vt te matura per styga morte sequar.*
„ *Parce tuam coniux fletu quassare iuuentam,*
„ *Fataq; mœrendo sollicitare mea.*
„ *Nil prosunt lacrimæ, nec possunt fata moueri.*
„ *Viximus, hic omnes exitus unus habet.*
„ *Parce ita non unquam similem experiare dolorem,*
„ *Et faueant uotis numina cuncta tuis.*
„ *Quodq; mihi eripuit mors immatura iuuentæ,*
„ *Id tibi uicturo proroget ulterius.*

ATHIMETVS PAMPHILI TIBERII CAESARIS AVGVSTI II. ANCEROCIANVS SIBI ET CLAVDIAE HOMONOEAE CONLIBERTAE ET CONTVBERNALI.

O´ ante N´.

ASPIRAMVS *etiam o´ cum præcedit literæ n´, in his:* Honor, *Honestus,* Honoro, *Honoratus*, *Honorius nomen proprium: à quo Claudianus Honorides patronymicum protulit. Honoraria ludi qui à Romanis fiebant in honorem Liberi patris. Sed honos, si Varroni credimus, dictus est ab honesto honere: & honestus, quòd honus sustineat reip. Seruius quoq; inquit: honustus dicitur cui honus ipsum honeri est, ut si quis spolia de hostibus ferat. Retinet etiam aspirationem, nam ab honere descendit. Quæ uerba indicant honus honeris aspirationem exigere: quod Gellius quoq; affirmat, & nomen honestus, atq; honustus ab honere duci. Sunt tamen & hodie qui neq; honus, neq; honustus aspirent, etiam eruditorũ usu accedente. Sed cum honor, & honoro honoras aspirationem retineant, quod seruamus in deriuatis, non est abijciendum in primitiuis. Male qui aspirãt* Orno, Ornas, *&* Ornatus. *Fiunt enim ab os oris. Honapis flumen Scythiæ habet aspirationem.*

O´ ante P´, & R´.

ANTE P´ *nos non aspiramus o´, quanquã Græci aspirant quibusdam uocibus. Male qui aspirant* Opis *nomen* Nymphæ, *&* Opicus. *Fuere autem* Opici *Campaniæ populi, in quibus numerabantur* Baiani, Cumani, Puteolani, Neapolitani. *Hæ nanq; urbes Opicorum dicuntur fuisse. Auli Gellij ex undecimo noctium atticarum uerba sunt hæc: Percunctanti cuipiam*

piam, qui & literarum, & uocum græcarum expers fuit, cuius nam liber, & qua de causa scriptus esset, nomen quidem scriptoris statim diximus, rem de qua scriptum fuit dicturi hæsimus. Paulo autem pòst subdit: *Tum ille* Opicus *uerbis meis inchoatis & inconditis abductus.* Hæc Gellij uerba aperte declarant, per ea tempora uocem Opicus, opprobrij uim habuisse, & in conuicijs in illos dici solitam, qui literas nescirent, & incultius, ineptius'que loquerentur. Idq; etiam Iuuenalis uerba indicant, cum ait: « « « «

Opicæ castigat amicæ, «

Id est, quæ non latine loqueretur, sed opice. Et quid mirum? cum ab Oscis, qui fuere Campaniæ populi, deductum sit nomen obscenus. Et Festus dicat Opicum pro Osco poni solitum. Et hodie qui uino plus nimio indulserit, eum Theutonicum de uitio gentis increpitant, inclamitant. Prisci quoq; uerbum græcari ab eo protulerunt, quòd Græci liberius se haberent in conuiuijs. Multa enim uerba trahuntur à moribus nationum. At ante R aspiramus. Hortus Horti, ut differat à participio & nomine ortus. Dictum autem esse Hortum à uerbo orior, quod aspiratione caret, ex eo iudicari potest, quòd, ut grammatici tradunt, Veteres etiam uillas dixerunt Hortos, quòd ibi orirentur qui capere arma possent. Ab Horto, Hortensis, Hortensius, Hortalus. Horreo etiam, & Horror habent aspirationem. Additur enim ipsi uoci ex aspiratione nescio quid quod affectum augeat. Fiunt ab his Horresco, Horridus, Horribilis, Horrisonus. Itemq; hordeum aspirationem habet, non quòd fiat ab horreo (quanquam sunt etiam qui dictum uelint ab oriendi celeritate) sed quòd fiat à nomine Fordus Forda Fordum, ac loco F fuerit aspiratio posita. Prisci tamen illi dixerunt Hordus Horda Hordum cũ aspiratione, cuius loco posteriores F posuerunt, atq; inde aspiratio in nomine Hordeo mansit. Significat autem Fordus grauidum, ac prægnantem, ut apud Nasonem:

Forda ferens bos est, fœcundaq; dicta ferendo. «

Quod ex eo etiam iudicari potest, quòd Hordeacia dicta sunt ab antiquis sacra, in quibus hostiæ hordæ, id est prægnãtes immolabantur. Hordeum igitur dictum est quasi Fordeum, id est grauidum, ac prægnans. Ab Hordeo Hordeacius, Hordeia genus piscis. Hordearium æs, quod equiti pro hordeo pendebatur. Hordeonius nomen proprium. Itemq; Hornus Horna Hornum, uel ut differat ab arbore orno, uel quòd fiat ab eo quod est hoc & annus, ut multis placet. Dixerunt enim Hornam frugem quæ hoc anno prouenit. Horreum quoq; habet aspirationem, uel quòd fiat ab Horreo uerbo, quod non probo, uel quod dictum sit à Farre. Nam ueteres

Farrcum dixere, mutatisq; literis postea ex Farreo factum sit Horreum. Sunt qui à Græco duci uelint. Aspiramus etiam Horatius, nō quòd fiat ab Hora, uel ore, aut oro uerbo. Nā si fieret ab oro uel ore, saltem aspiratione careret: sin ab Hora, prima produceretur, quam corripit. Habet igitur aspirationem Horatius, si latinū nomen est, quòd ita maioribus placitum sit. Sin Græcum est, traxit eam à uerbo ὁράω, ῶ. quod significat uideo, et aspicio. Inuenio & Horius nomen proprium. Fieri etiam posset, ut Horatius dictus esset ab ὥρα, quæ Græce significat pulchritudinem, mutata quantitate primæ syllabæ, quæ Græce in nomine Hora producta est. Hortor, & quæ ab eo fiunt, usu ipso aspirationem habent. Ab eo enim quod est Os Oris, Hortor formatū est, Os aūt aspiratiōe caret, et similiter Hortor, si naturam originis sequi uelimus. Sunt tamen qui putent accepisse aspirationem differentiæ causa, ne uideretur esse frequentatiuū uerbi Orior. Veteres etiam dixerunt Oriam nauim piscatoriam, ut Plautus in Rudente:

» Mea opera laborare rete & oria.

Cui debeat aspirari nec ne, affirmare non ausim. Nam si latina uox est, aspiratione carebit. Fit enim ab ora oræ. Cuius uocis significatio manifesta est, ut ora maritima, & ora uestis, id est extremitas. Est etiam ora funis, quo naues ligantur in portu, ut apud Quintilianum:

» Oram soluentibus bene precemur.

Sin autem fit à uerbo Græco ὄρνυμι orco, quod significat moueo & excito, carebit etiam aspiratione. Quòd si forte deducere eam uolueris ab illa uoce ὅρμος, quæ est pars portus, unde hodie à nautis dicitur Hormizo, aspirationem exigit. Aspiramus autem quæ Græca sunt. Hora, quæ partem temporis significat. Et item Hora pro dea iuuentæ. Nam & ὥρα Græce pulchritudinem etiam significat. Vnde ὡραῖος adolescens formosus. Significat item plurali numero quatuor anni tempora. Horologium. Horizon, qui latine dicitur finitor. Est autem circulus quidam sphæræ. Horoscopus, id est ea cœli pars quæ hora qualibet ab inferiori hemisphærio surgit ab oriente, nostri astrologi ascendens appellant. Fiunt autem hæ uoces Horizon & Horoscopus ab eo quod est ὅρος, id est terminus, & finis. Significat etiam Horoscopus apud ueteres instrumentum quoddam ad horas ostendendas. Aspiramus etiam Horus nomen proprium, & Horosius, & Hormenus, & Horontes fluuius, & Horthes oppidum Thessaliæ. Orpheus, Orestes aspiratione carent. Itemq; Oreades, quæ dictæ sunt ab eo, quod est ὄρος ὄρεος, id est mons montis.

O' ante S'.

O' cum præcedit S', in nullis nostris uocibus aspiramus, quanquam

uincit

uincit eruditorum usus in his quæ sunt Hostis, Hostia, Hostio uerbum, Hostimentum, Hostium, Hostiarius. Dixere etiam Hostica pax, id est hostis captor. Hospes, Hospitium, Hospitalis, Hospitor, & quæ ab his fiunt. Hostis, inquit Apuleius, quem iam pudet totiens uocare in iudicium, ideo aspirationē habet, ut genitiuus eius pluralis secernatur ab eo, quod est Ostium in nominatiuo casu, uel quòd ab Hostio uerbo ducatur, quod æquo significat, quoniam in hostium conflictu quædam consueuerit fieri ordinum æquatio. Concordat enim, ut ait, in hoc nomine aspirationis signum cum re quæ significatur, quòd nota aspirationis secundum ueterem scripturam ita formaretur, quasi biceps gladius inter duas hostiles partes. Ac primum quidem illud, ut secernatur genitiuus eius pluralis à nominatiuo hostium. ineptum sanè est. Hostis enim eodem tempore, quo hostium, accepit aspirationem. Idq; seruatum semper esse ne forte dubites, inspice, si uacat, uetustos codices, & me minime mentitum inuenies. Nam quòd hostis fiat à uerbo Hostio, fieri id quidem potest: quanquam non minus uerisimile est fieri uerbū Hostio ab eo quod est hostis, ut uestio à nomine uestis, & hospitor ab hospes, & galeor à galea, & gladior à nomine gladius. Sed licet Hostis ab hoc uerbo Hostio esset, non tamen ob id aspirationem sibi usurparet: cum hoc uerbum Hostio aspirationem naturalem non habeat, quod probari ab Apuleio oportebat. Illud autem penitus anile, quod ait de bicipiti gladio. At hæc si Hostire æquare est, aut æquum esse, & Hostimentum est æquamentum, ac beneficij pensatio: & hostes, ut Nonio etiam placere uideo, inde dicti quòd æqua causa pugnam siue bellum ineant, uel quòd uerbum Hostio idem aliquando significaret quod ferio, & offendo: qua nam ratione uetustißimi latini peregrinum ab initio hostem appellassent? Quod etiam Cicero, & Varro, & Plautus affirmare uidentur. Et duodecim tabulæ indicant. Si enim hostis ab hostiendo, id est uel ab æquādo, uel à feriendo, seu offendendo, uel quòd ex æqua causa pugnam adiret, dictus esset, prisci illi latini peregrinum hostem non dixissent. Non conueniunt hæc secum: Cum qui nunc hostis, id est inimicus dicitur, perduellis ab illis diceretur: & qui ab illis hostis, à posterioribus dictus sit peregrinus. Ciceronis uerba sunt hæc. Equidem iam illud animaduerto, quòd qui proprio nomine perduellis esset, is hostis uocaretur, lenitate uerbi rei tristitiā mitigante. Hostis enim apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. Indicant duodecim tabulæ, aut status dies cum hoste, itemq; aduersus hostem æterna autoritas. quid ad hanc mansuetudinē addi potest? eum qui cū bellum geras, tam molli nomine appellare. quanquā id nomen durius effecit

" iam uetustas, à peregrino enim iam recessit, & proprie in eo qui arma
" contra ferat remansit. Varro quoq; eadem sentit, ait enim: Multa uer-
" ba aliud nunc ostendunt, aliud antè significabant, ut hostis. Nam tum eo
" uerbo dicebant peregrinum qui suis legibus uteretur, nunc dicunt eum quem tum dicebant perduellem. Ex quibus efficitur, ut non Hostis ab Hostio uerbo dicatur: cum hostis non inimicum, sed peregrinum significaret apud patres, & autores linguæ latinæ. Vt autem hostio uerbum aspirationẽ acceperit, qua discerneretur à sexto casu huius nominis ostio, fieri quidem potuit. Sed ut una te absoluam sententia, omnibus his quas posui uocibus aspiratũ est usu quodam, quem posteritas quasi regulam quandam secuta est: idq; antiqua stemmata, & tituli indicant monimentorum ac sepulcrorum. Nam Hospes inde dictus, quòd hostium nostrum petat, uel quòd ore, id est osculo adueniens nos petat, ac mutuo petatur, quod magis probo. Hostium uerò inde dictum, quòd sit os, id est ingressus domus. Ab Hospite autem fit Hospitium, & Hospitor, Hospitalis. Non desunt tamen, qui Hostium ab obstando dictum uelint, uel à Græco ὠθεῖν quod est repellere, quod utrunq; aspiratione caret. Qui ita sentiunt, uolunt cum ingressu arcemur aliquo, ab obstando hostium dici: cum ingredimur, aditum ab adeundo. Differunt tamen & alia ratione, dicimus enim Nili fluminis hostia, & tyberina hostia, qua mare intrant, non aditus: & facilis est ad regem aditus, non facile hostium. Et hæc sylua nullos habet aditus, non hostia. Et fenestra patefacta non hostium, sed aditum furibus præbuit. Et murorum ruina militibus aditum fecit in urbem ingrediendi, non hostium. Et pulsa hostium, non pulsa aditum. Itaq; aditus, ad plura quàm hostium pertinet. Apud Græcos ostiarius, & ostia habent ό sine dasia. Nam & Græce hæc nomina leguntur, quamuis sint latina. Hostis quoq; cum à priscis diceretur peregrinus, uidetur uel dictus quasi Obistis, quòd terras obiret: ut ab eo quod est peregre, peregrinus dictus. Vel quod uero propius est, Hostis, id est qui tunc erat peregrinus, ab ore dictus. Nam eo qui peregre ueniunt, ore, id est osculo accipimus. Fit autem à uerbo Hostio, quod, ut dixi, ferire significabat, Hostia. Vel fortasse ab hoc nomine hostis, quoniam id sacrificium ob uictoriam fiebat, id est pro uictis hostibus. Vnde etiam lares Hostiolos dixerunt, quòd hostes ab eis pellerentur. Et Hostilius nomen proprium, & Hostilia, & Hostius. Et Hostia, quod fuit uerum nomen eius puellæ, quam à se amatam Propertius Cynthiam uocauit. Hostorium quoq; ab Hostiendo, id est æquãdo dictum. Est autem Hostorium lignum æquatorium, id est baculus teres quo in dimentiendo tritico modij æquantur. Forsitan & Hasta ab hostio, id est æquo, uel ferio dicta

dicta est mutata litera. Significabat etiam apud ueteres hostire coërcere, & comprimere, ut apud Pacuuium: Nisi coërcuero proteruitatem, atq; hostio ferociã. In peruetere urna scriptum est: C. OSTORIVS ITALVS C. OSTORIO ANTONIO NICONI LIBERTO B. M. FECIT. Hac in urna ipsi animaduertimus nomen Ostorius nullam habere aspirationis notam, quae res satis indicat priscos illos his nominibus principio non aspirasse. Non tamen ignoro, quod ut ab antiquis Edus nunc sine aspiratione, nunc Fedus cum litera F dictus est, sic & Ostis, & Ostia nunc sine aspiratione fuerint ab illis dicta, nũc cum litera F. Nam fostem, & fostiam dixisse inueniuntur, idq; ex Sabinorum lingua: & fortasse Fostis, qui erat peregrinus, à Foris ueniret, dictus est. In Graecis autem aspiramus Hosius nomen proprium. Quae uox significat pius, & religiosus: Et Hosbion similiter hominis proprium. Osiris autem aspiratione caret, & Ossa mons.

O ante T, & V, & X.

ANTE T & V consonans & X minime nos aspiramus O, praeterquam in nomine houũ, ut aspiratione differat ab Ouo Ouas, ut quibusdam placet, quanquam differt etiam tempore: literatorum tamen quos ego noui, nullus hodie aspirat. & Graece ὠὸν λαοιίαν non habet.

De V.

HIS explicatis ad V transeam, dicamq; quibus in dictionibus aspirare ei conueniat. Ac primum quidem de ijs, quae ante B. nam ante A non aspiramus V. Habent igitur V aspiratum ante B rationabiliter quidem, quanquam usus quotidie multa immutat, Huber, Hubertas, Hubertinus proprium nomen, Hubera, Exhubero, Hubertim, quod Valerius Catullus protulit. Fiunt enim à Graeco uerbo ὕω, ut quibusdam placet, ὑ in V productum uerso, ac B litera hiatus causa interiecta. Ego tamen opinatus semper sum Huber deductum esse ab Humeo, ut Tuber à Tumeo, M litera in B uersa. Loca enim arida infoecunda sunt: contrà quae humecta sunt, feracia: & mulierum hubera si humore careant, carebunt & lacte:
Cogite oues pueri, si lac praeceperit aestus. «
Vt nuper frustra pressabimus hubera palmis. «
Videtur Virgilius indicare nobis uoluisse hubera ab humendo dicta: si, inquit, aestus humorem praeceperit, atq; arefecerit, frustra hubera, quae omni humore uacua erunt, exprimemus. Tumeo autem, de quo dixi, licet primam corripiat, tubera tamen producunt, quod in multis, & praesertim ubi fit aliqua literarum immutatio, usu uenit.

ANTE C aspiramus V in hoc aduerbio Huc, cui aspiratio naturaliter haeret.

ANTE D', uel F', uel G' non aspiramus, nisi Hudus, Huda, Hudum, quod fit per concisionem à nomine Humidus, uel, ut quibusdam placet, à Græco, quod paulò ante posui, D' litera interiecta, uel quòd dicatur Hudus quasi Sudus, quanquam nomen sudor uelint etiam à Græco duci.

ANTE I' autem Hui, quæ est uox dolentis: cui aspiratio naturaliter hæret, quippe qua affectus ille animi apertius significatur. Nam de obliquis casibus Huius, Huic, non est particulariter præcipiendum, secuntur enim rectum. eodem modo huiusmodi, & huiuscemodi.

ANTE L' aspiramus Hululo, Hululatus, Hululatio, Hulula nomē auis, quibus aspiratio natura hæret. Est enim Hululatus luporū, qui sine aspiratione satis exprimi non poterat. Hulula quoq; à cantu suo nomen accepit. Hulcus, unde exhulcero, traxit aspirationē à Græco. Illi enim ἕλκος. Habent etiā nō paucæ dictiones nostræ V' aspiratū ante M', quæ sunt Humor, Humeo, Humesco, quas tamē uoces placet quibusdā à uerbo Græco, quod paulò antè posui, originem ducere. Itemq; Humus, Humo, Humas, Humarium sacrificij genus, Humilis, Humilitas. Sunt qui uelint Humum ex eo dictam, quòd humorem contineat. Licet non conueniant tempore, sicuti etiam humanus. Nam seu fiat humanus ab eo quod est Homo, ut ego arbitror, seu ab eo quod est Humus, non conuenit cum primitiuo in quantitate syllabæ: licet in hoc conueniat cū uerbo Humeo, à quo tamen non ducitur. Mea quidē sententia huic uoci Humus aspiratio inest natura. Similiterq; uerbo Humeo, & alijs uocibus, quas cōmemoraui. Quin meum quoq; iudiciū est, Humus, quo nomine terrā Poëtas appellasse Varro tradit, et Humor, & Humeo, latinas dictiones esse. Fit ab Humo, Humatus. Nam cū sit Humus terra, Humatus dicitur terra obrutus. De uoce aūt Humanus, Humana, Humanum sic sentio, quòd ducatur ab eo quod est homo, cui aspirationem naturalem dixi, mutata O' in V'. Veteres enim Homanus dixere: ac tametsi differāt tempore, tamen nō omnes deriuatiuæ dictiones secuntur etiam in tempore naturam primitiuarū, uti dixi de tegula et laterna, quæ habent primas syllabas productas, licet tego, & lateo illas corripiāt, idq; in alijs multis usu uenit. Aspiramus etiam Humerus, quæ latina uox est, non ducta à Græco ὦμος, quæ dictio apud Græcos aspiratione caret, habetq; ω, id est ο productum. Ante alias literas non aspiramus V', præterquam in quibusdā barbaris, Hungaria, Hungarus, Hunus, in quo barbaros ipsos sequimur. Apud Græcos V' non est litera, sed diphthongus connexa ex O', quod dicunt micron, id est correptum, & y quod appellant psylon. cui diphthongon aspirant in quibusdam uocibus, ut in hac uoce οὗτος οὕτως. Atq; hæc quidem de V' dixisse satis sit.

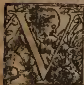
FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE Aſpiratione Liber ſecundus.

OLLEGI Marine, quanto maiori potui, in pluribus ac maximis occupationibus ſtudio, dictiones eas, quæ in primarum ſyllabarum principijs ante uocales aſpirationem recipiunt: quarum ſi aliquæ me fugerunt, ut arbitror certè fugiſſe, memoria accuſetur prius quàm quiſpiam credat meam illas fugiſſe cognitionem. Concedenda eſt etiam uenia occupationibus meis. Nam multis, magniſq; diſtrictus curis, ſiquando meipſum negotijs ſubtraho, quantulumcunq; id eſt temporis poeticæ, philoſophiæ, & aſtrologiæ ſtudijs libentius impartior, tametſi ea totum ſibi hominē exigant, atq; ad hæc ipſa quaſi per diuerticula quædam & de uia digreſſus perueni. Adhæc, inter aſſiduos armorum ſtrepitus, & cōcurrentium militum clamores, quis locus datus eſt uoluminibus euoluendis? Quin & tu ipſe ſcis, ſex tantum dies me colligendis his principio impendiſſe, quæ nunc triennio pòſt rogatu tuo in ordinem redegi. Cum interim omnis mihi uita ſit acta aut in caſtris, aut in perigrinationibus procul non modò à libris, ſed à literatis omnibus. Quamobrem oratos omnes uolo, ad quorū manus hæc peruenerint, æquos ſeſe ut mihi præbeant. Et ſi forte aliqua uel imbecillitate mentis, uel occupationum magnitudine prætermiſſa ſunt (nam non pauca prætermiſſa eſſe arbitror) ea ut ipſi in locis ſuis ſuppleant, ſubiunganťq;, occupationum mearū patrocinium ſuſcipientes: quibus tum uidebuntur ueniam ipſi dediſſe, cum nō reprehenſorum, ſed adiutorum partes ſuſceperint. Reliquum eſt, ut de medijs & ultimis ſyllabis dicam. Quapropter abſoluta omnis mea præceptio, ad illas quatuor conſonanteis ſeſe conuertet.

De aſpirandis uocalibus in medijs & ultimis ſyllabis. Cap. I.

Ocales in medijs dictionibus, hoc eſt, inter primas & ultimas ſyllabas, ſiue in ipſis ultimis ſyllabis conſtitutæ, admittunt aſpirationem rarius quidem, & aut ratione compoſitionis, id eſt originis, à qua eam trahūt, ut Inhabito, Inhæreo, Inhio, Exhorreo, inhumanus, Anhelo, Anhelitus, Anhelus, in quibus A′ uertitur in E′, fiunt enim

ab Halo, & Halitus, aut quòd naturaliter aspiratio illis inhæserit, ut Aha: aut hiatus ratione hoc suadente, ut mihi, & uehemens. Sed de compositis non uidetur necessarium ut particulariter, sigillatimq́; præcipiam. Cognita enim simplicium natura, de quibus satis multa dixi, facile intelliges exigat nec ne aspirationem dictio, de qua quæris. Dictiones igitur quibus aspiratio naturaliter hæret, sunt hæc uidelicet, Aha, Vaha, Oho, pro quibus dicimus Ah, Vah, Oh. Item que Ehu, cum duarum est syllabarum, ut apud Virgilium:

» Ehu quàm pingui macer mihi taurus in aruo.

Similiter ehem. Neq; etiam improbauerim si quis huic uoci Ohe aspirationem immiscuerit, quamuis Euœ, quæ uox Græca, & bacchantium, caret aspiratione. Traho, & Veho possunt uideri accepisse aspirationem hac ratione, quòd cum traso & ueso dicerent Sabini, r' uersa fuerit in eam. Oportet meminisse deriuatorum, & compositorū, qualia sunt Retraho, Contraho, Subtraho, Detraho, Extraho, Traha, de qua Virgilius:

» Tribulaq́; traheæq́; & iniquo pondere rastri.

Cui & addidit literam, nam pro eo quod est pluraliter Trahæ, Traheæ dixit, uehiculum. De Veho, Subueho, Adueho, Inueho, et Inuehor deponens, à quo dicitur Inuectiua. Fuit & Veha genus plaustri, unde Osci uecturam Vehaturam dixerunt, & Vehari, id est curru uehere. Atq;, ut credam in uerbis traho & ueho aspirationem positam esse loco r', non hiatus causa, adducit me quòd uideo hæc uerba Meo, Beo, Creo, Leo, Doleo, & similia aspiratione carere: & quòd hiatus ratio haberi tum maxime debet, cum eædem uocales concurrunt, ne sonus ipse, qui idem est, inuicem collidatur, ut in his uerbis Reprehendo, Comprehendo. In quibus fit sæpe concisio, ut cum dicimus deprensus pro deprehensus, & comprendo pro cōprehendo. Item cohors, uehemens, mihi, in quibus eædem uocales hiant. Sunt tamen qui putent hanc uocem Vehemens traxisse aspirationem ab eo, quod est ueho: ut Vehemens dictus sit, quòd uehatur mente: & similiter Cohors, quòd milites se inuicem ad pugnam hortentur. Quod si est, cum uerbum Hortor solo usu aspirationem receperit, in nomine cohors aspiratio erit interiecta aut hiatus causa, aut quòd usus uicerit, ut primitiuo aspiretur. Et similiter in uerbo cohortor, à quo, ut dixi, uolunt dictam cohortem. Siue autem ducatur ab eo uerbo, quod non probo, siue aliunde, certe aspirationem exigit cohors, etiam cum locum gallinarum, & anserum significat, ut apud Ouidium:

» Abstulerat multas illa cohortis aues.

Varro uult cohortem uile spatium esse intra maceriem, ubi coërceantur,

tur,id est clausæ teneantur aues altiles. Itaq; si ad Coërcendo Cohors dicta est,mutata litera ε´ in o´, habebit aspirationem hiatus causa. Ego quidem arbitror cohortem militũ uel dictam esse à similitudine cohortis alitum, quæ potius uidetur inde dicta,quòd illic sint simul ortæ,quasi coortæ. Vnde & Altiles dictæ sunt,eo quòd illic unà alantur. Et propterea à cohorte dicuntur Cohortales. Vel ab horto, quod est uerisimilius. Nam cum ueteres Hortos uicos dicerent, quòd qui arma ferre possent, ibi nascerentur, ut supra dixi, inde cohortem dixerunt manum hominum ex eodem uico ad pugnam exeuntium, quòd illi essent eodem horto,id est uico geniti. Nám & Galli, ut est apud Cæsarem,hoc modo pugnabant,quisq; enim pagus per se,id est diuisus ab alio pugnam capiebat:et pagus dicebatur, quòd pagatim pugnabant. Conciditur etiam nomen ipsum, & pro eo quod est cohors, chors chortis dicitur, ut apud Martialem:

Raucæ chortis aues, «

Et boua matrum. Quæ dictio aspirationem retinet,ut uetus etiam indicat epigramma,quod extat Venusiæ in templo Trinitatis. Cuius uerba sunt hæc: C. OPTIO T. FILIO HORATIO LEGATO XII. CHORTIS PRIMVS OPTION PHILARGYRVS. Tradunt Virgilium in nomine ahenũ,quod fit ab ære, per diuisionẽ diphthongi interiecisse aspirationem,idq; uideri factum uolunt hiatus causa, tametsi non eædem,sed diuersæ concurrant uocales. Tum enim maxime habenda est hiatus ratio, ut dixi,cum eædem uocales concurrũt. Mihi uidetur Poëta non tam hiatus rationem habuisse,quàm consuluisse legentibus, ut aspiratione interiecta,declararet diphthongum solutam esse,& ex una duas syllabas factas, quod oculis cernerent antè pronuntiandũ. Sed licuerit Poëtæ maximo,ut libuerit, à posteris tamen receptum id non est, quanquam & in hoc,& in aliquot etiam græcis nominibus optime consultũ fuisset,si aspiratio fuisset interiecta,licet ea in Græco nõ esset. Si enim Laërtes, Danaë, Pasiphaë, Phaëton aspiratione notata fuissent à nostris, haudquaquam multi & patrum nostrorum temporibus, & nostro etiam tempore decepti fuissent, ut quotidie etiam decipiuntur, existimantes hæc nomina diphthongum habere, nec trium ut sunt, sed duarum syllabarum esse. Danaë enim, quæ Græcè dicitur Δανάη, trium apud illos syllabarum est: nos autem illud η, quod apud eos productũ est,uertimus in ε´ longum. Trium autem syllabarum esse nomen hoc etiam apud latinos docent poëtæ, ut Petronius Arbiter:

Vxorem ducat Danaën. «

Ipsumq; licebit Acrisium iubeat credere quod Danaën. «

Et Horatius:

Inclusam Danaen turris ænea.

In hoc enim metro secundum locum tenet dactylus. Ad hæc, prima syllaba huius nominis breuis est, quemadmodum etiam illius nominis Danaus. Qui igitur duarum faciunt syllabarum, falluntur etiam in hoc quòd patriam syllabam productam esse credunt, cum sit correpta. Phaëton quoq; trium esse syllabarum, & habere primam correptam, etiam apud nos docet uersus ille:

» *Sustinuit genitor si Phaëtonta merops.*

Quamuis ex priscis illis poëtis P. Varro Phaëton in duas syllabas coëgerit, & è breuibus duabus unam productam subduxerit:

Tum te flagranti deiectum turbine Phæton.

» *Laërtes trium esse syllabarũ etiam qui Græca non norunt, ex Ouidij uersibus possunt cognoscere:*

» *Laërtesq; senex Telemachusq; puer.*

» *Sed neq; Laërtes, ut qui sit inutilis annis.*

Pasiphaë Græcè quatuor est syllabarum, habetq; secundam correptã. In hoc autem recedit hominum ignorantia, ut dum Α΄ Ε΄, quæ duæ syllabæ sunt, unam, id est diphthongon esse credumt, non quatuor, sed trium syllabarum hoc nomen fecerint, produxerintq; secundam, quæ correpta est, ut dixi. Esse autem id nomen quatuor syllabarũ, Propertius quoq; in suis elegijs docet, ait enim:

» *Vobiscum Europe nec proba Pasiphaë.*

Quibus in nominibus, si aspirationis nota à maioribus nostris inter uocales ipsas posita fuisset, nimirũ tam multi in hoc decepti non fuissent. Sed ad alia transeamus. Ahala nomen proprium, aspirationem habet. de
» *quo ita sentit Cicero: Quinetiam uerba sæpe contrahuntur non usus cau-*
» *sa, sed aurium. quomodo enim uester axilla ahala factus est, nisi fuga lite-*
» *ræ uastioris? Itaq; ut ex duello bellum, quemadmodũ idem autor tradit, & qui duillius fuerat, bellum fecerunt, sic ex axilla ahala contractus est. Interiectam autem fuisse aspirationem ne uox hiaret, ueteres inscriptiones declarant. Isaac, Habraam, Aaron, quæ apud Iudæos sunt nomina propria, apud Græcos aspirationem non habent. Sed quoniam Latini summo cum studio hiatum uocalium semper uitarunt, si quis aspirationem interiecerit, fortasse nõ fuerit reprehendendus. Nam Maharbal, quod Punicum est, in ueteribus codicibus aspiratũ inueni. Itemq; Phrahates, quod est Lydium, licet Græci non aspirent. Vtrum sequi quis uelit, non impedio. Ioannes quoq; & Ioacin, quæ Iudæa sunt, aspirationẽ non habent ante Α΄ apud Græcos.*

Græcos, licet nonnulli è nostris illam adiecerint. Proœmium aspirare minime conuenit. Nam Græci, quorum ea uox est, non aspirant. Quanquam propter rationes, quas dixi, siquis aspirationem immiserit, id efficiet, ne diphthongus œ legentibus esse uideatur. Panhormus, & Panhormitanus *Græce non habent dasean. Græci enim uix aspirant uocalibus in medijs dictionibus. Nam licet simplicibus uocibus aspirent, tamen cum uocalis quæ in simplici erat prima, in composito sit media, abijciunt* ἀκτίαρ. *Homines tamen nostri temporis aspirant* Panhormus, & Panhormita, & Panhormitanus, *& rectè fortasse. Videtur autem* Panhormus *dicta à nauiũ applicatione, quæ undiq; illuc conueniunt. Est* ὅρμος, *ut supra dixi, portus pars. inde nautæ dicunt hormizare, id est nauem ancoris atque retinaculis instruere, quo secura sit in portu à repentinis procellis. Aspirandum esse his uocibus satis apertè declarãt lapidum inscriptiones, quæ in ea urbe ab Hadriani temporibus in huncusque diem extant, in quibus uisuntur uerba hæc scripta:* REIPVBLICAE PANHORMII. *Quæ uox aspirationem illic habet, & geminum* I. *Nam &* Panhormium *dixere, &* Panhormum, *& fœminino genere* Panhormus. *Nihil, nihilumq; non tam hiatus causa aspirationẽ acceperunt, quàm traxerunt ab eo quod est hilum. Est enim nihilum ne hilum. Nihil autem fit ab eo quod est nihilum, abiectis ultimis literis, ut* Lac *ab eo quod erat lacte. Mihi, hiatus causa sumpsit aspirationẽ, qua naturaliter carebat. Nam ut genitiuus erat mei sine aspiratione, ita datiuus erat mij, & accusatiuus mee cum duplici é, ut* Quintilianus *refert. Postea uerò hiatus causa, id est ne eædem literæ concurrerent, interiecta est aspiratio. Quintilianus tamen circa tempora Catulli, dicit nimium aspirandi usum erupisse, atque inde durare, ut* Vehementer, & Comprehendere, & Mihi *aspirationem habeant. Sed ut ad nihil & nihilum redeam, patres nostri præter omnem rationem* c *literam interposuerunt, nichil nichilumq; pronuntiantes, & scribentes: qui abusus unde eruperit, non erit alienũ ab hac præceptione referre. Nam posteaquam* Barbari Italiam *occupauere, cum nostras literas nequirẽt exactè, ac more nostro exprimerẽ, sed earum sonos inculcarent, aspirationẽ efferebant horridius, quàm latinitas postulabat: quæ, ubi sequente* I *crassius sonat in gutture, præ nimia crassitudine* c *literam, quãuis subobscure, uidetur referre. Germani enim, quod notare quotidie possumus, & Mauri aspirationem ita coartant, & quodammodo inglomerant in ipsis faucibus, ut nõ quemadmodũ Latini, Græciq; eam efflent, sed uehementius obdensent in gutture. Hinc effectum est, ut cum barbari, id est Gothi, et postea Longobardi aspirationẽ in his uocibus raucius effer-*

rent, homines eiusdē temporis nequeuntes illos imitari, nec ipsam aspirationem adeò coartare ut illi, nichil, & michi pronuntiarent, quin et ueche mens dixere. Turcæ, & Mauri Mahomet enuntiant ó aspirantes more suo, quorum sonum cum implere ipsi nequeamus, Machomet dicimus. Verùm ut ad pronomen quod est Mihi redeam, Leonardus Aretinus cum ab Antonio quodam grammatico contemporaneo suo coargueretur, quòd michi per ch scripsisset, in hāc sententiam rescripsit, quòd haberet eius rei autores Dantem, Petrarcham, Boccacium, & Colutium, & qui & ipsi
» ita scripserint, & usus communis idem comprobaret. Quis enim, inquit,
» ita loquitur, ut dicat Mihi? præter ineptos quosdam, qui ostentare se uo-
» lunt antiquarios esse, nec intelligunt ita proferri ab se hanc dictionē mihi,
» ut Iudæi & Chaldæi, magis quàm latini uideantur. Nam illæ quidem na-
» tiones sic proferunt coincidentiam earundem uocalium, ut ab imo pecto-
» re aspirationem deducant, nec tam lingua, et labijs, quàm gutture loquun
» tur. Si igitur & usus hoc habet, & doctissimi homines nostræ uel superio
» ris ætatis id obseruarunt, cur ipse mihi non putem obseruandum? usus
» nempe magister et dominus est sermonis nostri, & quidem nimium, ut ita
» dixerim, imperiosus, qui non tam ratione & uia, quàm pro arbitrio mo-
» ueatur. Neq; enim cum Mihi dixerunt antiqui, rationem secuti sunt, sed
» uoluntatem usus. Nam ratio quidem, ut analogia ostendit, non mihi, sed
» mibi dicere iubebat, ut enim me, te, se, sic etiam mibi, tibi, sibi erat dicen-
» dum: quod præpotens usus aspernatus est, credo quia ineptum quiddam
» mibi sonare uidebatur, cum tibi, & sibi melius sonent. Vsus ergo qui tunc
» dominus fuit, etiam hodie dominus est, & potest improbare quod tunc
» probauit: alioqui uariatio nulla foret in uerbis, nec essent mutata tot an-
» tiquorum placita. Nam quid tu magis de hac dictione mihi, quàm de cæte
» ris penè innumeralibus admiraris? nónne optume dicebant antiqui, &
» pessume? Eodemq; modo alia permulta, ut Aeditumus, decumus, lubens,
» lubenter, & pro Pyrrho etiā Purrū dicebāt, et pro phrygibus phrugibus:
» præterea fiet dicebāt, non fit: et posiuerūt, nō posuerūt. Non uerò hæc o-
» mnia uariauimus usu iubente. Quin etiā per Ciceronis tēpora causam per
» duo ss, contrà uerò iussus per unum s scribebant, ut Aulus Gellius testa-
» tur, & marmoreis quibusdam monimentis Romæ licet inspicere. Insuper
» coerauit faciundum dicebant antiqui: nos autem curauit dicimus, & fa-
» ciendum, non faciundum. C. uero literam, quam nos hodie michi interpo-
» nimus, antiqui locis quibusdam interponebant nulla cogente causa præter
» sonum, ut sicubi, necubi, alicubi. Vsus ergo apud illos hoc potuit. Cur igi-
» tur idem usus apud nos idem non possit? Nichil quoq; eodem modo scribo
&

& profero, ductus autoribus & rationibus, quas suprà dixi. Atq; hæc qui «
dem Leonardus. Contra quem si & ego rationes meas attulerim, nemini
uideri debet memoriæ eius iniuriã à me fieri, ad quod me nõ uoluntas, sed
susceptæ materiæ necessitas traxit. Nã ut famæ eius detrahere uelim, non
est uerecundiæ meæ. An qui uiuentiũ nemini unquam detraxi, detraham
Leonardo? qui antè quidem mortuus est, quàm ego ad grammaticum fue-
rim deductus. Vt igitur ad rem ipsam ueniam, neque à Petrarcha, neq; à
Dante, neq; à Boccacio, neq; à Colutio autoritas quærenda erat Leonar-
do: quorum scripta (de his enim quæ latinè scripserunt loquor) tam par-
uam præ se ferunt latinæ linguæ cognitionem, ut non modò parũ latinè,
sed ne grammaticè quidem sæpenumero loquantur: quod qui non credit,
eorum libros inspiciat. Quòd autem inquit: Quis ita loquitur, ut dicat «
mihi? præter ineptos quosdam, qui ostentare se uolunt antiquarios esse, «
nec intelligunt ita proferri ab se hanc dictionem mihi, ut Iudæi, & Chal- «
dæi magis quàm latini uideantur. Nam illæ quidem nationes sic profe- «
runt coincidentiam earum uocalium, ut ab imo pectore aspirationem de- «
ducant, nec tam lingua, & labijs, quàm gutture loquuntur. Hæ rationes, «
quod pace eius liceat dicere, indignæ sunt Leonardi. Nam si latinæ lin-
guæ instituta repetantur, concessum est nobis latinis aspirare uocalibus
tantum, consonantibus uerò non, nisi in Græcis, & barbaris uocibus, ut su
prà dictum est, & dicetur inferius, & Cicero docet, affirmatq; Quintilia
nus. Ergo cũ latini uocalibus tantum aspirent, Græci aũt et barbari etiam
consonantibus, uidetur potius Iudæus, & Chaldæus is esse qui michi per
c' pronuntiat aspiratum. Nam qui mihi dicit, à latinitate non recedit: qui
michi, discedit à ueteri, & probato latinorum instituto, literæ c' non aspi
rantium. ac nisi Græcorum obstaret consuetudo consonantibus aspiran-
tium, uideretur in eo Iudæus esse, & Chaldæus: cum Iudæi & Chaldæi
consonantibus familiarissime aspirent. Itaq; si Leonardo credatur, cum
dicimus uehemens, comprehendo, aha, trahatur, uehatur, Iudæi erimus,
& Chaldæi, non latini. Iudæus ergo Plautus, qui Ohe, & Aha protulit:
qui tantum abest quo minus dicatur Iudæus, ut linguæ latinæ pater habi-
tus sit à ueteribus. Iudæus etiam & Chaldæus Virgilius nostrorum poë-
tarum maximus, qui dixit:

Deniq; quid uesper serus uehat. «

Iudæi tot linguæ latinæ autores, quos mihi pronuntiasse constat &
nihil, & nihilum. Coincidentiam protulit Leonardus, quod uerbum nec
latinum est, nec si latinum esset, significaret id quod Leonardus putat.
Grammatici & alij docti uiri Hiatum appellant, aut uocalium congemi-

nationem, utrunq; latinè. Cicero etiam hiare dicit. Coincidentiam quis doctos unquam dixit? sed ne coincido quidem. Quod si quis proferat, puto dicet structum esse ex con & incido. cuius significatio quæ sit, Virgilius docet:

» Atq; mala uites incidere falce nouellas.

Quod si sit, non significabit coincidentia, quod Leonardus arbitratus est. Sin fieri uelit ab incido, ut

» Incidit in Syllam cupiens uitare Charybdim:

Nec & coincidentia de uocalibus recte dicetur, neq; enim literæ incidunt, aut feruntur casu. Quid? quòd particula Con nunquam præponitur uerbis, quæ cõposita sint ex præpositione In. nemo unquam dixit Coinuentio, Coinhæreo, Coinhabito, Coindoleo, Coinfero, aut aliud huiusmodi: quamuis Coinquino dixerint. Nam Inquino, aut simplex uerbum est, aut si est cõpositum, minus apparet eius compositio. Verbum enim illud ex quo grammatici quidam trahi uoluerunt hoc uerbum Inquino, ne temporibus quidem Ciceronis erat in usu. Id autem fuit cunio, dicebant cunire, stercus facere. Meum tamen iudicium est, Maiores illos non coinquinare, sed conquinare dixisse, sicuti cõuenire, & conferre: ac temporum ruditate effectum esse, ut pro eo quod erat Conquino, dictum sit Coinquino. Tolerabilius erat si dixisset Cõcidentiã, à uerbo cóncido, quod fit ex Con, & Cado Cadis: quamuis neque hoc usquequaque fuisset latine dictum, neque enim cadere dicuntur aut uocales, aut consonantes, cum eædem geminantur. Ad hæc, aspiratio uocali præposita nõ tam crasse sonat latinis pronuntiantibus, quàm Chaldæis. nec oportet ut ab imo illam pectore deducamus, ut ipse dicit: neque enim aut heiulamus, aut suspiramus, cum aspirationem efflamus, sed ultimo eam palato linguæ ictu explodimus. neque propterea Chaldæi sumus, aut Iudæi, cum illi suo, nos nostro more sic aspirationem ut quasdam etiam literas proferamus. Nam nõ omnes nationes
» eodem modo natura affectæ sunt ad pronuntiandum. Subdit his: Si igi-
» tur & usus hoc habet, & doctißimi homines nostræ uel superioris ætatis
» id obseruarunt, cur ipse mihi non putem obseruandum? Sic intulit: si usus hoc habet, & doctißimi homines id obseruarunt: tanquam usus id uellet, & doctißimorum hominum consensus acceßisset. De usu autem atq; con-
» suetudine loquendi Quintilianus hoc sentit. Constituendum in primis id
» ipsum quid sit quod consuetudinem uocemus: quæ si ex eo quòd plures
» faciunt, nomen accipiat, periculosißimum dabit præceptum, non oratio-
» nimodò, sed quod maius est uitæ. Vnde enim tantum boni, ut pluribus
» quæ recta sunt placeant? Igitur ut uelli & comam in gradus frangere, &

im-

in balneis perpotare, quamlibet hæc inuaſerint ciuitatem, non erit con- «
ſuetudo, quia nihil horum caret reprehenſione. At lauamur, et tondemur, «
& conuiuimus ex conſuetudine: ſic in loquendo, non ſi quid uitioſe mul- «
tis inſederit, pro regula ſermonis accipiendũ erit. Nam ut tranſeam quē- «
admodum uulgò imperiti loquuntur, tota ſæpe theatra, & nomen Circi «
turbam exclamaſſe barbarè ſcimus. Ego conſuetudinem ſermonis uocabo «
conſenſum eruditorum, ſicut uiuendi conſenſum bonorum. Hæc Quinti- «
lianus. *Non acceſſiſſe autem conſenſum eruditorum manifeſtum eſt. Siqui*
dem (ut dixi) Dantes, & Petrarcha, & Boccatius, & Colutius *eruditi*
non fuerunt. Quippe *cum ſæpiſsime labantur etiam in grammaticis, &*
ipſe eos quodam in loco irrideat, & cõtemnat, quos tu mihi Dantes, quos
Petrarchas *nominas? Ante hos etiam aliquot ſeculis nemo fuit quem lite-*
ratum iure poſsis dicere, quo tempore hic, et alij errores paſsim multi, &
magni inoleuerunt in lingua latina. Vſus, inquit, magiſter, & dominus «
eſt ſermonis noſtri. Si hunc quẽ dicit uſum ſecutus ipſe fuiſſet, quem homi «
nes ſui temporis ſequebantur, haudquaquã multo quàm Boccatius & Pe
trarcha *fuiſſet elegãtior.* Quinimmo *ſi uſum imperitæ plebeculæ ſecutus*
fuiſſet, non tam michi quàm mici dixiſſet. Nam illa ætate, ut hodie Galli,
et Hiſpani, *maior* Italiæ *pars mici dicebat ſine aſpiratione, idq; etiam num*
in multis durat: quo maximè modo euitare poterat, ne Iudæus, *aut* Chal-
dæus *uideretur. Cum mihi, inquit, dixerunt ueteres, non rationem ſecuti* «
ſunt, ſed uoluntatem uſus. Mihi quidem uidentur rationem fuiſſe ſecuti: «
cum fugiendi hiatus gratia aſpirationem huic uoci interiecerunt. Nam hia
tum uitare in loquendo ratio eſt, & magna quidem ratio. Cuius ſtudium
priſcis illis tantum fuit, ut Mederga *pro me erga dicerent* D' *adiecto, &*
redintegrare, ne uox hiulca eſſet. Vnde dicimus Redeo, Prodeo. Quin
etiam Plautus *ut hiatum hunc fugeret, inter dictiones quidem diſiunctas*
D' *immiſit, & ſine tedarbitro, pro eo quod eſt ſine te arbitro, dixit.* Nec
uoluntatem uſus ſecuti ſunt cum mihi dixerunt, aut uſus cauſa aſpirauc-
runt, ſed aurium, quarum, ut Cicero inquit, iudicium ſuperbiſsimum eſt:
quod quidem latina lingua ſic obſeruat, nemo ut tam ruſticus ſit, quin uo-
cales nolit coniũgere. Vitare igitur concurſum et hiatum autore Cicero-
ne, non eſt propter uſum, ſed propter aures, ne illæ offendantur: quæ ſic
offenduntur, cum in dicendo uocem finientem in uocali ſequatur uox à
uocali incipiens, non ſine magna ratione. & ut ne offenderentur aures,
huic uoci mihi, & nihil, & Vehemens, *et* Prehendo, *in quibus uocales eæ-*
dem cõcurrunt, et hiant, aſpirationem interiecerũt ueteres, idq; nõ uſum
ſecuti, ſed auriũ uoluptatem. Ratio, inquit, ut analogia oſtendit, non mihi, «

» ſed mihi dicere iubebat: ut enim me te ſe, ſic etiam mihi tibi ſibi erat dicen-
dum. Quæ hic analogia ſit, ego nullo modo intelligo. Cũ analogiæ pro-
prium ſit referre id quod dubium eſt, ad aliquod ſimile de quo non quæ-
ratur, ut incerta certis probet. Comparat autem extremas maximè ſylla-
bas, ut Species Speciei Speciem, Facies Faciei Faciem, Teges Tegetis Te-
getem, Seges Segetis Segetem, Gaudium Gaudij Gaudio, Studium Studij
Studio, Tu Tui Tibi, & Su (ſi inueniretur) Sui Sibi. Ego autem, & Tu,
quam ſimilitudinem habeãt ignoro. In nominatiuo enim Ego nulla omni-
no eſt litera earum quæ ſunt in nominatiuo Tu. Alterumq; habet rectum
caſum monoſyllabum, alterum duarum ſyllabarum. Non igitur quòd ſo-
narent melius tibi & ſibi, quàm mihi, uſus aſpernatus eſt, ut Leonardus di
cit: nec analogia, id eſt proportio id exigebat, ut mihi diceretur. Caſus au
tem hi Mei uel Mis Mihi, non dicuntur à recto, in quibus Latini uel Græ-
» cos imitati ſunt, uel ſic à principio locuti. Vſus ergo, inquit, qui tunc do-
» minus fuit, etiam hodie dominus eſt. Eòdem reuoluimur. Vſus eſt docto-
rum hominum cõſenſus. Sed poſtquam uſus præpotens eſt, ut ipſe inquit,
& poteſt improbare quod tũc probauit, cur ipſe relicto uſu ſui tẽporis co
natus eſt imitari ueteres ſcriptores? Illi dicunt, hoc accedit mihi ad gratiã:
cur ipſe relicto hoc uerbo gratiã, nõ dixit, accedet mihi ad complacentiã?
quæ dictio ſic adducta eſt in conſuetudinẽ, ut uix aliud uerbũ ſit uſitatius.
Sunt et mille huiuſmodi. Puto propterea nõ dixit complacentiã, quia nec
apud Ciceronẽ, nec apud quempiã latinorũ ſcriptorũ id uerbum inuenit,
quanq̃ uulgo uſitatũ eſſet ſuo tempore. Nõ eſt igitur uerũ quòd uſus poſſit
omnia, niſi cum eruditis uiris quippiã placuerit. Sed qui in alijs uſum ho-
minum ſuæ ætatis contempſit, aut nõ ſecutus eſt in multis, cur in hoc uno
probauit adeò, ut digladiari pro eo uoluerit? quod nec Carolus, nec Vari-
nus, nec Ambroſius, nec Philelphus, nec Antonius Panhormita, eruditi o-
» mnes uiri, & eius æquales unquam probauerunt. Nónne, inquit, optume
» dicebant antiqui, & peſſume? Aliud eſt mutare literas, aliud adijcere.
» Sed nulla ſit in hoc contentio, tranſeamus ad reliqua. c' uerò literã, quam
» nos, inquit, hodie michi interponimus, antiqui locis quibuſdam interpone
» bant nulla cogente cauſa præter ſonum, ut ſicubi, necubi. An quæſo par-
ua cauſa eſt ſono conſulere? Sed alia quoq; illos mouit cauſa, quòd illæ di-
ctiones Sicubi, Necubi, Alicubi, ſi abſq; c' ſcribantur, uideri poſſunt non
eſſe iunctæ, ſed ſeparatæ, addita fuit igitur litera c', ut quaſi uinculum
» quoddam eas necteret, & colligaret. Nichil, inquit, eodem modo ſcribo
» & profero, ductus autoribus & rationibus, quas ſuprà dixi. Sic conclu-
dit tanquam magnis ſe nixum autoribus, ac ueris adductum rationibus id

facere

facere ostendisset. Quàm uerae autem fuerint eius rationes, illud declarat, quòd nemo eum non modo è doctorum numero, sed ne è scholasticorum turba, aut tunc secutus est, aut hodie sequitur. Haec habui aduersus Leonardi opinionem quae necessario dicerem. Plura afferre destiti, ne uiderer subtilior, copiosiorq;, quàm oportebat in rebus praesertim minimis. Dicet hic aliquis: cur cum ferè ab omnibus Michi, & Nichil pronuntietur, non eodem modo etiam scribatur? Ratio haec est, quòd non semper ut loquimur sic scribimus. Pronuntiamus Amurcam, & Caietam, & Cneum, & Curculionē, sic ut quae in scribēdo est litera C, *fit* G *in pronuntiādo. Pronuntiamus Opsidem, & Opsequium, & quanquā nunc scribimus* B *contra maiorum instituta, in pronuntiando tamen non* B, *sed* P *sonat. Igitur cum usus, eruditorūq; ferè cōsensus in his uocibus Mihi, Nihil, Nihilumq;* C *aspiratum pronuntiet, in scribendo uerò* C *abijciat, & aspirationem tantum retineat, censeo hoc seruandum esse ut absq;* C *scribatur semper, quamuis à multis pronuntietur cum* C. *Malim tamen absq; illo, si fieri posit, ut paulatim ad rectā, latinamq; pronuntiationem redeamus, quod ego libenter facio. Quod si non dabitur impetrare, ut Cicero de se dicit, usum loquendi populo concedamus, scientiam nobis reseruemus: ut si in loquendo à uera latinitate deflexerimus, non deflectamus etiam scribendo. Erat uerecundiae meae, quod ipse confiteor, aduersus hanc Leonardi opinionem nihil omnino dicere, contentusq; esse poteram illa praecepisse, quae ratio postulabat. quod profectò fecissem, ni me metus quidam inuasisset, ne si & mihi, & nihil, absq;* C *protulero, ut maiores nostri fecerūt, & ego libenter obseruo, Iudaeus aut Chaldaeus Leonardi conuincar sententia. Frustraq; tot annis contulerim faciendis uersibus, in quibus multo quàm in oratione soluta exquisitius, subtilius, atq; cautius literarum soni attendendi sunt, & earum concentui consulendum.*

De litera C.

LITERAE C *apud nos adeò tenuis, atq; exilis sonus est, ut ea aspirata, uocaliq; iuncta uix sonet crassius, quàm apud Graecos* κ, *quod elementum idem est quod apud nos* C. *Hanc literam in latinis dictionibus aspirationem non habere, superius à me dictum est: quanquam aliquot dictionibus usus aliquando aspirarit. Nam si uetustos codices inspexeris, ferè in omnibus pulchrum, sepulchrum, lachrimor aspirata inuenies. Catulli enim Veronensis ac Ciceronis temporibus erupit abusus quidam aspirandi. Nam & Praechonem, & Chenturionem, & Chenturiam, & Choronam quidam malebant. Cuius enim rei etiam meminit Quintilianus: idq; damnasse Catullum suo quodam epigrammate tradit, quod et si inte-*

grum apud nos hodie non extat, ex uno tamen atq; altero illius uersiculo facilè poteſt intelligi. Reprehenditur enim quidam, qui

» *Chommoda dicebat, ſi quando commoda uellet*
» *Dicere, & inſidias acrius hinſidias.* Et de eodem:
» *Et tum mirificè ſperabat ſe eſſe locutum,*
» *Cum quantum poterat dixerat hinſidias.*

Vides igitur quoſdam contra omnem rationem uoluiſſe Chommodum cum aſpiratione pronuntiare, necnon & Hinſidias, & Hionium, *ut hic idem poëta eodem irridet epigrammate:*

» *Ionios fluctus poſtquam illuc appulit ipſe,*
» *Non iam Ionios eſſe, ſed Hionios.*

» *Ciceronis etiam uerba ſunt hæc: Quin ego ipſe cum ſcirem ita maio-*
» *res locutos eſſe, ut nunquã niſi in uocali aſpiratione uterentur, loquebar*
» *ſic, ut Pulcros, & Cetegos, Triumpos, & Cartaginẽ aliquãdo dicerẽ, idq;*
» *ſero conuicio aurium, cum extorta mihi ueritas eſſet, uſum loquendi popu*
» *lo cõceßi, ſcientiã mihi reſeruaui. Obſchenos tamẽ & mathones, othones,*
» *chepiones, ſepulchra, choronas, lachrimas dicimus, quia per auriũ iudiciũ ſemper licet. Veteres autem latinos tantũ uocalibus, ac parcißimè quidem aſpiraſſe, illud etiam docet, quòd è dictionibus quas à Græcis accepiſſent, detrahebant illam. Hinc eſt quòd hodie quoq; & Arcere, & Agnum ſine aſpiratione ſcribimus. Feſtus enim uult uerbũ Arceo deduci à Græco ἀρχὴ. Coërcendi namq; poteſtatem penes illos eſſe, qui in magiſtratu conſtituti ſint. Agnum autem dici, quòd pura eſſet hoſtia. Eſt enim ἁγνὸς purus. Quid? quòd Arcitectum ſine aſpiratione protulerunt, & Cære uerbũ ſalutandi, unde & Cere nomen oppidi, & Arcippus, & Arcippe, quæ fuit urbs Marſorum, lacu Fucino poſtea abſorpta: ea ſcilicet ratione, quòd, ut*
» *idem Feſtus ait, Antiquis noſtris frequens mos fuerit illam demere. Sed ut ad rem redeam. Nullam ego rationem eſſe uideo, cur hodie c' ſubſequente r' aſpiremus in his nominibus, ac Lacrimor, Simulacrum, Pulcrum, & Sepulcrum aſpiratione notemus. Quanquam nec me latet Gellium aſſeuerare ueteres id feciſſe ſtudio, & exẽplo linguæ Atticæ, cuius uerba ſunt hæc*
» *in ſecundo noctium Atticarum. h' literam, ſiue illam ſpiritũ magis, quàm*
» *literam dici oportet, inſerebant eam ueteres noſtri pleriſq; uocibus uerbo-*
» *rum firmandis, roborandisq́;, ut eorũ ſonus eſſet uiridior uegetiorq́;: atq;*
» *id uidentur feciſſe ſtudio & exemplo linguæ Atticæ. Satis enim notum eſt*
» *Atticos* ἰχθὺν *piſcem,* ἅμαξαν *currum, & multa itidem alia citra mo-*
» *rem gentium Græciæ cæterarum inſpirantis primæ literæ dixiſſe: ſic La*
» *chrimas, ſic Sepulchrum, ſic Ahenum, ſic Vehemens, ſic Inchoare, ſic Helluari,*

luari, ſic Hallucinari, ſic Honuſtum dixerunt. In his enim uerbis omnibus literæ, ſeu ſpiritus iſtius nulla ratio uiſa eſt, niſi ut firmitas, & uigor uocis quaſi quibuſdam neruis additis intenderetur. Hæc Gellius. *Sūt tamen qui opinentur lacrimas à Græco duci, quod minime uerum eſt. Sunt enim lacrimæ dictæ quaſi lacerime. Ex animi enim laceratione lacrimæ ciuntur, quod Iuuenalis innuit, cum ait:*

—Molliſſima corda
Humano generi dare ſe natura fatetur,
Quæ lacrimas dedit. *Subdit etiam:*
Naturæ imperio gemimus.

Ciceronis etiam & Gellij uerba, quæ à me poſita ſunt, declarant hanc uocem latinam eſſe, non græcam, ut quidam arbitrati ſunt. Eſt autem ſimulacrum dictum à ſimulando, ſepulcrum à ſepeliendo, quemadmodum ab inuoluendo inuolucrum, & à lauando lauacrum. Nam quòd ſepulcrū ſit compoſitum ex Se particula, & nomine pulcrum, parum mihi placet. Pulcrum enim, quod polcrū ueteres dixere, dicitur à pollendo, id eſt, quod polleat forma. Quî magis igitur in his quàm in lauacro, et inuolucro aſpi ratione utemur? Vicit tamen uſus, cui uix repugnari poteſt, ut pulcher in primo & quinto caſu cum aſpiratione & pronuntiemus, & ſcribamus. Ex alijs quas dixi uocibus ferè doctorum cōſenſu abiecta eſt aſpiratio. Natura autē non ineſſe eam huic nomini pulcher, docere hoc ſatis poteſt, quòd diminutiuum eius abſq; aſpiratione eſt pulcellus, pulcella, pulcellum. Rationabiliter enim ut alacer, & uolucer, ſic & pulcer dicere debemus: quod Antonium Panhormitā dicere ſemper aduerti, omniſq; uetus ſchola idem ſenſit. Sed quid agas? acceſſit conſenſus doctorum hominū, cui difficile eſt non aſſentiri. Quemadmodū autem ab eo quod eſt uolo, uolas, fit uolucer, quod quidem aſpiratione caret: ita à pollendo pulcer, quòd forma polleat. Vidi & in quibuſdā inſcriptionibus nomen pulcher cū aſpiratione ſcriptū ex abuſu illo Ciceroniani temporis, quāuis latinæ linguæ regula minime id toleret, & tam ueterum latinorum, quàm patrū, auorumq; noſtrorum temporibus huic uoci minime fuerit aſpiratum, ut dixi. In Sepulcro autē, Simulacro & lacrimis aſpirationem minime ſcribemus, quoniā uſus ipſe non obtinuit, ut ſicut in nomine pulcher, aſpirationem proferamus: nec neceſſitas ulla nos cogat, ut eam cum aſpiratione ſcribamus. E' Corona autē, Cepione, Centurione, & præcone iam pridem eiecta eſt aſpiratio. Nam Corona, ut grammatici dicunt, aſpiratione caret, ſiue à choro dicta ſit, ſiue quòd honoret eum cui impoſita eſt. Carthago & Carthaginenſis, quoniā Græci nō aſpirant primæ literæ, nec nos quidem aſpirare debemus, præſertim cum apud nos nemo doctus aſpiret, & latina regula aſpirationi repu-

gnet. Hæc litera, ut dixi, apud Græcos habet propriam figuram cum aspirata est, quæ χ dicitur, ea nonnunquam in s uertitur, ut cum ex cheta setam fecerunt: nonnunquam in σ, ut in hoc nomine Galbanus, cuius prima litera apud Græcos est χ. aliquando etiam abijcitur, ut cum pro chlæna, quod est genus uestis, Læna dicitur, ut apud Iuuenalem:

» Non audent homines, pertusa dicere læna.

Sed iam ad uoces ipsas ueniamus, in quibus literæ c aspirare oportet.

Ch ante A.

IN Principijs igitur dictionum, quas à Græcis accepimus, recipit aspirationem c ante omneis uocales. Et ut primum de ijs dicam, quæ ante A eam exigunt: aspirare conuenit Chaos, Chaon, à quo Chaonia, pars Epiri olim sic dicta. Chabrias proprium ducis Atheniensis, Chalcis, Chalcidensis, Chalcidicus, Chalcedon urbs Asiæ. Vocata est etiam Pallas Chalcedonia, cuius nobilissimum templum fuisse traditur in agro Lacedæmonio. Chalcis auis, Chalcidius nomen proprium. Vidi et nomen proprium Calchedonius habere aspirationem post c in secunda syllaba, non in prima. Est autem monimentum Salerni his uerbis. C. LVCIO CALCHEDONIO. Chalestra urbs Thessaliæ. Chalinus nomen proprium, significat autem frenum. Calinus qui fuit statuarius, caret aspiratione. Chalybs genus æris, et Chalybes populi, unde Chalybs. Chalaius Apuliæ fluuius. Chalazias lapis. Chaldæa regio quædam, habet diphthongum æ. Calendæ sunt absq; aspiratione. Fiũt enim à uerbo καλέω, ῶ. id est conuoco. Chamæleon animal, & genus herbæ, habet diphthongon æ in secunda. Sunt qui falsò putent non habere aspirationem. Chananæus ab oppido Iudææ, habet eandẽ diphthongũ in penultima. Chamæcyssos genus hederæ, quod humiliter serpat, habet diphthongum æ & ὁ. Character, Characterismos, id est designatio. Charandæi populi iuxta Pontum. Charites, quas latinè gratias uocamus, quæ sunt Aglaia, Thalia & Euphrosyne. Charydemus, Chariaphas, Charilaus, Charinus. Carus, Cara, Carum aspiratione caret, ut antiquæ inscriptiones ostendunt. Est enim aut latinum nomen, aut licet à Græco χάρις ductum sit, aspirationem non retinuit: cum eo tempore acceptum fuerit à latinis, quo uocalibus tantum aspirabant. Ergo multis in sepulchris uidi scriptum nomen Carissimus non c litera, sed κ. quod probat Græcum esse nomen. Fortasse ductum est à κάρα, quæ dictio Græcè est caput. Quid enim capite carius? ut sit Carus quasi capitalis, id est eius precij cuius est caput. Charta, Chartilago, Charybdis, Charmilus, Charon, Charmandrus, Charopes, & Charopus, Charondas, Chalcon. Charaxes Scamandronymi filius, Sapphus frater. Charopœus,

quem

quem fuisse tradunt Herei patrem, exigit diphthongon οε´ *ante ultimam syllabam. Charisinus, Charmosina nomen propriũ, genus serici Charmosy num nunc dicitur, ex eo uidelicet quòd aspiciẽtes delectet, est enim* χάρμα *gaudium & uoluptas. Chasma hiatus & uorago, neutri generis. At Carci nus morbus, quem latinè cancrum dici puto, & Calypso, & Caunus Byblis frater, aspirationẽ nõ habent. Itemq; Carmelus, & Carmelion mons.*

Ch´ ante E´.

ANTE E´ *quoq; utimur* c´ *aspirato in his: Schedius propriũ hominis. Schedia, genus nauigij, quod ex trabibus tantũ inter se nexis factum erat. Vnde et mala poëmata uolũt schedia fuisse appellata. Chelys, Chelæ. Sunt autem Chelæ signũ coeleste. Chelas enim scorpij brachia dicimus. Schema figura. Prisci latini absq; aspiratione pronuntiabant. Vnde uetusti codices Plautini habent scriptum, cum seruili scema, sine aspiratione, id est, habitu. Schesis orationis figura quædam. Chelydon irundo. Chelydonia herba. Chelonophagi populi dicti à uescẽdis testudinibus. Cherronesus, Chersonesus peninsula, Chersidamas nomen proprium. Chesydros genus serpentis, habet* ἰ. *Chære uerbum salutandi, Chærea, Chærestratus, Chærephon, Chærecrates, Chæronea oppidum, in quibus* æ´ *diphthongus scribitur. Chemnis Aegypti rex. Cheospes, etiam Aegypti rex, qui celeberrimã illam Pyramidem struxit, habuitq; in ea tam multa hominum millia, opus illic tot annis facientium, ut pro apio, cæpa, hallio expensa fuerint mille & octingenta talenta. Chœnix, & Chœnica genus mensuræ, oe´ diphthongon habet. Similiter Schœnobates, Græcè* σχοῖνος *funiculus, unde Schœnobates artifex ludendi in funiculo. Chephren Aegypti rex.*

Ch ante I´.

IN *quibus autem utimur* c´ *aspirato ante* i´ *nomina sunt hæc: Chidnæi populi iuxta Pontum. Chidorus Macedoniæ fluuius. Chione, Chilon unus è septem sapientibus. dicunt Græci* χεῖλη *labia per* ει *diphthongon scribentes, unde Chilones cognominati sunt à magnitudine labiorum. Cilones uerò sine aspiratione dicti fuerunt illi, quorum frons erat eminentior. Chilia mille, unde Chiliarchus, qui mille præest militibus, id est, tribunus. Chimæra monstrum, cuius prima corripitur, & habet æ´ diphthongũ in media. Estq; Chimæra latine capella, Chimæra mons Lyciæ. Significat Græcè* χειμερινός, *per* ει, *idem quod hyemalis. At Cimmerius non habet aspirationem, geminatq; literam* m´. *Cimmerij autem frigoribus occupatas terras incoluerunt, quod declarans Tibullus ait, cum de Vlysse loqueretur:*

Cimmerion etiam obscuras accessit ad arces.

» Queis nunquam cadente dies apparuit ortu,
» Seu supra terras Phoebus,seu curreret infra.

Inter Baias etiam,& Cumas conuallis fuisse dicitur,quæ cum esset satis edito iugo clausa,neq; matutino,neq; uespertino tẽpore radijs solis cõtingeretur:hanc regionem qui incoluerunt, uocati sunt etiam Cimmerij. Vnde & apud eundem poetã legimus Cimmerios lacus, id est, auernales. Fuit enim Cimmerium oppidum finitimũ Auerno lacui, cuius ueteres scriptores meminerunt. Chironomia,id est,lex gestus, ut Quintilianus asserit,& manuum motus. Vnde Chironomantem dixerunt. Est enim Græcè χεὶρ per ει manus. unde Chirotechnia,& Chiragra morbus,& Chirodita uestis,Chirurgus,& Chirurgicus,Chirographum quoq;, et Chiromantia diuinationis species. Chirade insula Iapigiæ. Chiron habet aspirationem, fuit Centaurus et Achillis magister. Chytrapos tripes in quo collocatur ad ignem olla,habet υ. Schisma,scissura, dissensio. Chius insula, cuius prima Græcè corripitur, cum prima possessiui Chius Chia Chium producatur, ut uinum Chium,& populus Chius. Horatius:

» Quid tibi uisa Chios bullati notáq; Lesbos.

Vides primitiuum habere primam breuem,quã possessiuum habet productam,ut apud Tibullum:

» Vos modò fumosos ueteris proferte phalernos
» Consulis,& Chio soluite uincla cado.

Cylindrus aspiratione caret,& habet υ,est lapis dictus à uerbo κυλίειν, id est,uoluere,de quo Virgilius:

» Area quamprimum ingenti est æquanda cylindro,
» Et uertenda manu,& creta solidanda tenaci.

Ch ante O.

ANTE O aspiramus c in his:Choaspes fluuius,Cholera,Cholericus. Est enim Chole fel,& bilis. Cholos,ira. Schola,Scholasticus,Chorus, Choraules,Chorea,Choraulistia,Choriambus pes metricus. Chorda, Chora oppidum,Chorasmius nomen propriũ, & Chorasmi Asiæ populi. Male qui aspirant Corymbus, Corylus, Corydon, Coryphas, Corybantes, Costum, Cous ab insula Co,Cora,quod est proprium rhetoris:quæ omnia aspiratione carent. Itemq; Collybus genus monetæ,& Colossus. Colus,Colurus,Colax nomen parasiti ab assentando,est enim κολακεύω adulor. Cholas tamen Choladis aspirationem habet, pro eo quod significat uiscera & intestina apud Græcos.

Ch ante V.

ANTE V dictiones nullas habemus in quibus c aspiremus ad primas syllabas,nam Curetes non aspiramus.

Ch

Ch ante A in medijs & ultimis syllabis.

MEDIAE *quoq; et ultimæ syllabæ in quibusdã dictionibus habẽt c aspiratũ ante A. quæ sunt Michaël, Achaia pars Peloponnesi, Achaicus. Ichaira, quæ fuit Leucippi filia. Hæc eiusq; soror Phœbe ab Ida et Lynces Apharei filijs amatæ dicũtur: eas cũ Leucippus pater Idæ ac Lynceo spopondisset, nuptiarũ die Castor ac Pollux rapere conati sunt. Nã et hi uocati ad nuptias uenerant. Etenim Aphareus ac Tyndareus fratres erant. quæ res pugnã inter illos cõcitauit. Machaon Aesculapij filius, quẽ cũ Podalirio fratre Agamemnona secutũ Philoctetæ uulnus sanasse proditum est. de quo apud Propertium: Tarda Philoctetæ sanauit crura Machaon.* «
Orchades insulæ Oceani, & oliuæ genus. Vnde apud Virgilium:
Orchades & radij & amara pausia bacca. «

Sũt aũt dictæ à testiculo, cuius similitudinẽ habeãt. Est enim ὄρχις testiculus. Ischagoras, Panchaia, unde Panchaicus. Oechalia, de qua Ouidius:
Gratulor Oechaliam titulis accedere nostris. «

Oechalius fluuius. Bacchanalia. Archander proprium hominis fuit socer Danai. Lachana numeri pluralis comprehendit omne genus holeris. Orichalcũ genus metalli. Bochanos Turcarũ dux temporibus Iustiniani. Leochares nomen sculptoris, Epicharmus poetæ. Epicharida genus nauiculæ. Anacharsis nomen philosophi. Ancharius nomen propriũ, quod uetus testatur epigrãma: D. M. MARCIAE MARCIANAE ANCHARII PROCVLVS, ET PROCVLIANVS, MATRI SANCTISSIMAE. *Acharne maximũ olim Atticæ oppidum. At Acarnania aspirationẽ non habet, quam habent hæc Mechanicus, Zacharias, Canchasmos risus solutus. Achatus propriũ, cuius media breuis est. Achates Aeneæ comes, Pirricha genus ludi. Tetrarcha, Monarcha, Polyarcha, Patriarcha, Cõcha, Calchas, Apocha, Pascha. Drachma, quidã loco ch c scribunt. Mastica genus gummi, Mœcha adultera, Tabracha Africæ fluuius, Carucha uehiculũ, Tycha Nympha. Proseucha domus mendicantiũ est, Græcè προσευχὴ obsecratio. Bomilchar nomen Punicum. Rachab, & Achaz, Hebræa nomina.*

Ch ante E.

VTIMVR *etiam c aspirato ante E in his, Achæus, in quo scribenda est diphthongus æ. Spercheides à Sperchio flumine. Echecleus, Echecrates, Archedicus. Archedice filia Hippiæ Atheniensis tyranni, quæ à nobis dicitur Carthago, Græcè dicitur Καρχηδών. Archegetus Apollo, cuius templum celeberrimum fuisse ante Naxon Siciliæ oppidum memoriæ proditũ est, eóq; eius ara qui nauigaturi essent, oracula solitos petere. Archelaus, Achelous Epiri fluuius. Vnde Acheloius, & Acheloides. Enceladus unus è gigantibus, aspiratione caret, Rachel Iudæum nomen, Archemolus*

proprium uiri, & Archemorus, in cuius honorem celebrabantur ludi Nemæi. Apud Nemeam autem dicitur Hercules Leonem occidisse. Fit autem à Nemee Nemeæus, sicuti à Tegee Tegeæus, quæ uoces habent geminum é. quod ideo notare hic uolui, quòd multi dum putant habere unum tantum é, errant in quantitate syllabæ. Fieri autem ab eo quod est Tegee, Tegeæus, Propertius declarat cum ait:

» Ergo Musarum, & Sileni patris imago

» Fictilis, & calami Pan Tegeæe tui.

Qui uocatiuus cum habeat triplex é, declarat nominatiuum habere duplex é. Similiter apud Virgilium in primo Georgicorum:

» Aßis ô Tegeæe fauens.

Vocatiuus ille triplex habet é. In quo grammatici quidam falluntur, arbitrati uocatiuum illum non quatuor, sed trium esse syllabarum. Quinetiam in hoc peccant, quòd primam producunt syllabam, cum sit breuis. Nemeæ habet primam breuem, ut apud Virgilium:

» Vastum Nemeæ sub rupe Leonem.

Et similiter apud alios poëtas, eius possesiuũ primam quoq; corripit, ut apud Nasonem:

» Nempe sub his etiam pestis Nemeæa lacertis.

Si quis hoc posseßiuum trisyllabum fecerit, errabit in quantitate primæ syllabæ. Echepolus nomen proprium. Echemmon unus ex Priami filijs. Machæra genus gladij, à quo Macheriphori gens Thraciæ: habet etiã machæra diphthongum æ´. Epicherema syllogismus quo utuntur maximè oratores. Acheron fluuius infernus, dictus à tristitia, ἀχέω enim doleo, & angor significat. Est & Acheron fluuius Thesprotidis. Acherusia palus. Acherras proprium hominis. Acherontia oppidũ Apuliæ, unde Acherontinus. Echenes proprium uiri Phæacis. Arcesilas uerò, & Arcesilaus aspiratione caret. Archetypus, Archetimus, et omnia quæ sunt ab eo quod

* *est ἄρχων, aspiratione exigũt. Ochesius, cuius filius * Periphas à Marte occisus dicitur. Onchestius auus Hippomanis. Carchesium, poculi genus, et pars mali naualis. Orchestra locus in theatro è quo spectabant nobiles, quod significat Iuuenalis, cum ait in tertia:*

» Orchestram & populum.—

Vitruuius quoq; de eadem ait:

» *In orchestra autem senatorum sunt sedibus loca designata, & eius pulpiti altitudo sit ne plus quinq; pedũ. Græci ducũt hoc nomen à uerbo ὀρχοῦμαι, quod significat salto. Sunt tamen qui opinentur Orchestram dictam ab urgendo, ut orcus & urceus, quòd urgeat, id est capiat spectatores. quod si*

est,

est, aspiratione carebit. Mea sententia orchestrã à Græcis mutuati sumus. Onchestus locus in quo Neptuni *templum fuisse* Homerus *refert.* Eufi*cheus nomen proprium.* Extat *epigramma his uerbis scriptum.* M. AVRELIVS EVFICHEVS, SERA VICELIA RVFEN. HANC SEDEM VIVI SIBI POSVERVNT VNO ANIMO LABORANTES SINE IVLIANO FILIOLO. *Sicheus, qui sua lingua erat Sicharbas. Trochæus pes metricus, recipitq; diphthongũ æ. Similiter* Manichæus, *unde Manichæorũ secta, &* Mardochæus, Laches, Lachesis, Paches, Tar*chetius nomina propria. Astyoche* Nympha, *è qua dicunt poëtæ Herculem suscepisse* Tlepolemũ, *qui fuit dux Rhodiorũ, qui ad Troiam profecti sunt, ex eademq; Martem suscepisse Ascalaphum, &* Ialmenum. Synec*doche, Psyche. Andromache uxor Hectoris, nã quæ Persei uxor fuit, ea Andromede dicta est. Ferunt enim Casiopeã eius matrem elatã formæ raritate, præposuisse se Nereidibus: quod ægre ferẽs Neptunus cetum immisit, qui oram omnem Aethiopiæ uastaret. Quam tantã calamitatem ut auerteret Cepheus, &* Neptuni *iram leniret, Andromedam filiam catenis ad scopulum alligatam ceto deuorandam exposuit: quæ aduentu* Persei *liberata est, & in matrimonium ab illo ducta. Vnde apud Propertium:*

Non hic Andromedæ resonant pro matre catenæ.

Filia enim pro matris crimine in piaculum expostulata oraculo fuerat, quæ postea in cœlum translata est, & in stellas uersa.

Ch ante I

ANTE I *etiam aspiramus C in his: Anchialus nomen oppidi, et item uiri. Bacchiadæ, qui è Corintho in Siciliã exules profecti sunt. Malachias uiri proprium, &* Dicæarchia *oppidum* Campaniæ, *dictum à cultu & principatu iustitiæ, posteriores* Puteolos appellauerunt. Hiperiochides *uiri proprium, &* Eutychides, *&* Leotychides. *Simichida nomen pastoris, Brachium, Dyrrhachiũ urbs, antè* Epidamnus *dicta. Dulichiũ* Vlyßis *insula, unde* Dulichius. *Hemistichium dimidius uersus, Stichius nomen proprium, Eustochium, Antiochia, Antiochius, Archiater, Archidamus, Archimedes, Archiepiscopus, Archigenes, Archigallus, Anchilia nomen oppidi. Bacchylides nomen poëtæ, habet* i. *Fuit autem Chius, ac de cognatione Symonidæ* Poëtæ *Lyrici, & ipse quidem* Lyricus. *Aeschines, Aeschylus habet* i, *& Conchylia, ut multis placet. Archippus, hoc nomen uetustißimi sine aspiratione protulerunt, ut dixi. Archimagirus cocorum præfectus, seu coquinæ magister. Archipolemus auriga* Hectoris. *Oligarchia principatus paucorum, Monarchia unius, Polyarchia multorum, Tetrarchia, Archia. Fiunt enim ab eo quod est* ἀρχή. Echius, Echion, &

Echionides. Pyrrichius pes metricus, Bacchius, & Palimbacchius pedes metrici. Ambracia oppidũ aspiratione caret, quã habet Entelechia Aristotelica definitio animæ. Et Aristolochia herba, & Oetychius faber, à quo Aiacis clypeus cõtextus dicitur. & Milichius Iupiter, id est mitis et suauis, cui Athenienses ante urbẽ faciebãt dialia. Sperchios Thessaliæ fluuius. Trochilos auis quæ dicitur pasta in ore Crocodili sanguisugas deuorãs. Achilles, Achilleides, Echinus. Echidna uipera, quæ uox habet D *in Græco, quã nõnulli uertũt in* N. *Telchines populi, quos traditũ est oculorũ obtutu cõuertisse uisa in quod uellent. Pachynnus habet* I, *mons Siciliæ. Echinades insulæ cõtra hostia Acheloi, Machina, Machinor, Cachinnus, Cachinnor, Cachinno uerba, et Cachinno Cachinonis nomẽ. Enchiridiõ, Anchises, Anchisiades. Pachisos Siciliæ fluuius Sexti Pompei clade nobilitatus. Architectus, Architectonica. Puteolis tamẽ in latere uetustißimi templi est scriptũ nomẽ Arcitectus absq; nota aspirationis, adeò qbusdã tẽporib. à latinis explosa fuit. Orchitis genus oliuæ, Orchis Græce est testiculus. Prochyta insula maris Tyrrheni habet* I. *Achiuus, Achiua, Achiuũ. Inachis, et Inachides, Colchis Colchidos, Parastichis Parastichidos titulus, Bacchis Bacchidis à Baccho, nam Bacis nomen proprium caret aspiratione. Conchis uiridis faba, quã hodie Neapolitani* C *in* G *uertẽtes dicũt gongulã: quã condiunt nunc porro, nunc cæpa, addito pipere, aut cumino. Alij anethum miscent, alij salsamenta tunni, pro cuiusq; gula. Cibus sanè rusticanus est, difficilisq; materiæ. Colchi Colchorum, unde Colchicus. Achin Iudæum nomen. Ezecias uerò, & Ezeciel, & Eliacim, & Ioacin aspiratione carent.*

Ch ante O

ASPIRAMVS *etiam* C *ante* O *in uerbo Incohoo, si uerum est quòd dicatur à Chao, quod dixerunt rerum initium. Diomedes tamen refert Verrium Flaccum eruditum uirum uoluisse, eiq; tranquillum assensum esse, ut hoc uerbum in ultima syllaba aspirationem haberet, quod esset à nomine Cohum, quod apud priscos mundum significabat, habebatq; aspirationem ante* V, *ut mundus dictus esset Cohum, à cohibendo, id est quòd omnia cohiberet intra se. hinc etiam dixerunt Cohum lorum, siue funiculum, qui cohiberet, hoc est colligaret temonem buris cum iugo. Vnde homines nostri temporis alij aspirant huic uerbo post* C, *alij ante ultimũ* O, *quod ego magis probo & propter hiatum, & propter opinionem eorum, quos suprà retuli. Sed liberum sit cuiusq; arbitriũ, utram uelit opinionem sequi. Veteres tamẽ, ut dixi, in hoc nomine nõ* C *sed* O *aspirabãt, quod inscriptio hæc declarat:* IMP. CAESAR D. NERVAE F. NERVA TRAIANVS GERMANICVS PONT. MAX. TRIB. POT. VI.

IMP. II. CONS. IIII. P. P. INCOHATAM A D. NERVA PATRE SVAM PERFICIENDAM CVRAVIT. *In hoc epigrammate habet hæc dictio incohatus aspirationem ante a, quæ res arguit ueteres illos aspiraſſe in uerbo incoho non literæ c, sed uocali o. Melancholia, Melancholicus. Orchomenon oppidum, quod antè Minyeum, pòst Bœotium uocatum est. Archonides, Trachonſo insula Nili, Oenochonon flumen Theſſaliæ, Philochorus, Anachorita monachus uiuens in solitudine, Stesichorus, Terpsichore musa, Bacchor, Stomachor, Mœchor, Colchos. Græci etiam aspirant c in hac uoce dichotomos, & dichomenos, quæ significat lunā semiplenā, qua uoce astrologi nostri utūtur. Echo nomē nymphæ. Est aūt Echo uox resultās, dicta à uerbo ἠχῶ, id est sono, & strepo. Horatius cū eā per circuitū uerborū exprimeret, inqt:*

Simul & iocoſa redderet laudes "
Tibi Vaticani montis imago. Et *Virgilius:* "
Vocisq; offenſa resultat imago. "

Iechonias Iudæum nomen, & Nabuchodonasor. *Ancora aspiratione caret, quæ Græcè dicitur* ἄγκυρα. *nos* g *in* n *uertimus, sicuti in hoc nomine Anchiſes, & angelus, et Concha. Himilcha nomen Punicum.*

Ch ante V

SVBSEQVENTE *autem* u *aspiramus* c *in his uocibus. Eunuchus, quem latine & exectum, & euiratum dicimus, quanquam & Spado alio nomine dicitur. Stomachus, quem latine uentriculum dicimus. Stichus nomen proprium, Inachus Theſſaliæ fluuius. Vicit etiam uſus apud maiores nostros, ut Gracchus cū aspiratione scriberetur: nunc uerò uix est qui aspiret. Bacchus, Antimachus, Iamachus, Nicomachus, Telemachus, Amphimachus, Eumachus, Eutychus. Eurymachus, quem Homerus tradit ritu puellæ cultum ornatumq; inceſſiſſe. Learchus, Plutarchus, Pliſtarchus, Ariſtarchus, Clearchus, Demarchus, id est tribunus, Dicæarchus, Nicharchus, Hipparchus, et quæ fiūt ab eo, quod est* ἄρχω. *Iacchus. Est autem Iacchus dictus à clamore, & sonitu: nam Iaccho est clamo, canto, & reſono, & Iacche sonitus, clamorq;. Amphilochus, Antilochus, Archilochus. Antiochus. Huius nominis secundā syllabam Græco more pronuntiamus. Nam non exibilamus literam t, quemadmodū in latinis. t enim sequente i in nominibus nostris exit quasi in sibilum: ut cum dicimus antiū, hospitium, latium, Statius, Horatius, & huiuſmodo nomina. At Antiochus ita à nobis profertur, ut in secunda syllaba non exibiletur uocalis i more latino, sed Græco potius pronūtietur, quēadmodū et tiaras, quæ uox Græco sono à nobis profertur. Psammitichus, qui fuit Aegyptiorum rex. Mu-*

nichus nomen proprium, & locus ante Pireum. Phrynichus. Hippolochus, qui fuit Bellorophontis filius. Est autem Bellorophontes apud Græcos primæ declinationis, ut Anchises. Promachus, Orsilochus, qui ab Alpheo flumine genus duxit. Trochus genus ludi, cuius diminutiuum Trochiscus. Aristolochus, Axiochus, Deiochus, Ochus, Eniochus nomen proprium, & signum cœleste, nos aurigam dicimus, Græcè ὄχος uehiculū dicitur. Monychus unus è Centauris, de quo apud Iuuenalem:

» *Quantas iaculetur Monychus ornos.*

Hūc Nestor à Pirithoo uocatus ad nuptias, pugna inter conuiuas exorta superauit. Vnde est apud Valerium Flaccum:

» *Fert grauis inuito uictorem Nestora collo*

» *Monychus.*

Homerus dat hoc epitheton equis, quòd non habeant fissas ungulas. Eurylochus, Moschus, Molorchus, qui Herculem contra leonem profectū accepit hospitio. Vnde apud Tibullum:

» *Grata Molorcheis posuit uestigia terris*

Amphibrachus pes metricus. Orcus orci latinum esse nomen uolunt, ac per mutationem literarū duci à uerbo urgeo, ut sit orcus, quasi urgus, à quo uerbo & urceus dictus est. Sūt qui uolunt orcum dictū ex eo quòd Dij iurabant per Stygem. Est enim orcos iusiurandū. Est Orcus apud Homerum Thessaliæ fluuius, qui Peneum olei instar supernatat, ut suprà est dictum. Itaque aspirationem nullo modo recipit. Batrachus, Merichus propria hominum, Muschus animalis. Mœchus adulter, Nauarchus, Stenachus proprium nomen, Elenchus probatio, refutatio, argumentum. Bruchus bestiola nocens frugibus, Sampsuchū hærba. Bocchus, quod barbarum est, inuenies in antiquis codicibus aspirationem habere, & Græci aspirant. Inueni etiam nomen proprium Esichus in quodam sepulchro, in alio nomen Brocchus aspirationem habere. Est autē inscriptio hæc, quam uetustatis gratia inserui: P. LAERTIVS P. F. BROCCHVS LARTIA. P. L. HORAEA. BONEIS PROBATA INVEISA SVM A NVLLA PROBA. FVI PARENS DOMINEIS SENIB. HVIQ AVTEM OBSEQVENS ITA LEIBERTATE ILLEI. ME. HIC DECORAAT STOLA A PVPVLA ANNOS XX. OPTINVI DOMVM OMNEM. SVPREMVS FECIT IVDICIVM DIES. MORS ANIMAM ERIPVIT, NON VITAE ORNATVM ABSTVLIT. L. EPRIVS CHILO VIAT. TR. PL. *Hæc inscriptio declarat, uetustissimos latinos frequentissime usos diphthongo ei, quæ pòst obliterata est. quin etiam præ se fert Oscos, quoniam in Oscis sepulchrū hoc, id est,*

lapis

lapis pro sepulchro hodie quoque extat, enuntiasse præteritum uerbi decoro in tertia persona non decorauit, sed geminato á decoraat, & à pupa Pupulam, id est puellam dixisse.

DE C' in medijs uocibus aspirato ante V' nihil dixi: quia nulla uox succurrit in qua à Græcis accepta ex illorum instituto C' aspiremus: nisi forte sit conchula, quæ fit ab eo quod est concha, quæ Græcè dicitur κόγχη.

Ch' ante L', & R', & N', & Th'.

Et ne aliquid omisisse uidear, quod memoria suppetat, & præceptio hæc exigat, aspiramus C' etiam ante L' in quibusdam dictionibus, quæ sunt: Chloë, Chlamys, Chlamydatus, Chlæna, è qua uoce, ut dixi, ch abiecimus. Cloris nympha. Et ante R' Chresimus, Chrysippus Chrysogonus, Chrysothemis Agamemnonis filia, Chryseis, Chrysis, Chrysomelon malum aureum. Chrysolithos, Chrysopassus lapilli preciosi, Chrysendetum, Chrysostomus. Chrysocolla terræ genus, quam è Macedonia apportari, & illic fodi autor est Vitruuius. Chrysides, Chrysa ciuitas Phrygiæ. Chrysa insula Indiæ, quam aureum solum habere proditum est. Chrysa fluuius agri Syracusani. Chrysomalon Græci appellant arietem illum, qui, ut est in fabulis, lanam auream habuit. De quo etsi latini poëtæ dicunt, quòd is Phrixum, & Hellen gestauerit, tamen Græcorum quidam aliter retulere. Ferũt enim Neptunum correptum amore Theophanes Althidis filiæ, illam rapuisse, tralatamq; in insulam Chrymissam in ouem conuertisse, & in arietis forma cognouisse: ex quo compressu aries Chrysomalus natus fuerit. Christus, Christianus, Chrisma, Chremes, Chresimus, quod in ueteri sepulchro scriptũ reperi. Chromius, Chronus, Chronius, Chreas Rhetores colores quosdam orationis uocant. In medijs quoque & ultimis syllabis aspiramus C' ante aliquot consonantes. Ante L' Cochlea & Cochlear, dicebantur apud antiquos Cochlacæ lapides fluuiales rotundi, ut cochleæ. Cochlia nomen uirginis Romanæ. Ante M', Menechmus nomen proprium, & Brachmanes gens celebris propter Solis mensam, et Pyræchmes proprium nomen, quod habet Ae' diphthongum ante ch'. Ante N', techne, dicimus autem technas artes, dolosq;, qua uoce nostri utuntur Comici. unde Cacotechnia mala ars, siue uitiositas, dolositasq;, Græcè nãq; τέχνη ars est, & dolus. Lychnus cereus, siue lucerna. Lychnites genus lapidis. Vidi & Prochne proprium nomen aspirationem habere post C' in quodam, quod hodie extat epigrammate apud oppidum Apuliæ labellum, cuius uerba sunt hæc. OPPIA PROCHNE ACVTIANA SECVNDA CREPERIA TIATICAE ISIDI. Græci tamen hodie

per χ' hoc nomen ſcribũt, quod nos in G' uertẽtes nõ procnẽ, ſed prognẽ magis dicimus. Dicunt etiã Græci Arachnea, nos dẽpto c' & aſpiratione dicimus aranea. In nomine proprio Arachne uertunt multi c' aſpiratum in G', & non Arachnem, ſed Aragnem dicunt. Ante R' quoq; Græci aſpirant c' in medijs ſyllabis, et ultimis, ut Calæſchrus proprium nomen, et Calæſchra oppidum, quæ duo nomina habent æ' diphthongum ante s', & Aeſchrion ſimiliter. Hic cum eſſet poëticæ ſtudioſus, Alexandrum in eius expeditionibus ſecutus dicitur. et Ochra genus cretæ, qua pictores uti dicuntur ad ducendos colores. Catachreſis abuſus, & Cenchris genus ſerpentis. Ante T' Græci aſpirant huic nomini brachtea, unde brachteare, priſci tamen more ſuo detraxerunt aſpirationem. Ante θ' etiam Græci aſpirant c' in nomine Ichthys, quæ uox piſcem ſignificat, unde Ichthyophagi populi quidam dicti, quòd ueſcerentur piſcibus. Eſt & Ichthyocolla genus piſcis. Habet etiam Hicthys aſpirationem ante I' in prima ſyllaba ſecundum Atticos, ut dixi. Ennoſichthon, epitheton Neptuni. Erichthonius etiam habet c' aſpiratum ante θ', ut initio dixi. Hic, ut eſt in fabulis, è Vulcani ſemine dum ille Mineruam habere in complexibus contendit naſcitur, abſconſusq; in ciſta à Glauro & Pandroſo cuſtodiendus à matre traditur. Adultus aũt Panathenæa, id eſt ludos in Palladis Athenæ matris honorem primus cõſtituiſſe, arcemq; et tẽplũ edificaſſe dicitur. Et, ut Virgilius inquit:

Primus Erichthonius currus & quatuor auſus
Iungere equos, rapidisq; rotis inſiſtere uictor.

Apud barbaros deſinunt etiam nomina in ch', ut Enoch, & Lamech, & Sadoch.

De Ph'

POST *hæc de P' aſpirando præcipiam, quam literam Græci φ' appellant, etſi de uſu eius pauca admodum præcipienda ſunt. Huius literæ loco priſci latini F' libenter ponebant: ex qua cõſuetudine eſt, ut hodie quoq; in aliquot uocibus, quas à Græcis mutuati ſumus, F' ſcribamus loco ph, ut Fama, Fuga, Fagus. Conſueuere etiam maiores noſtri de quibuſdam uocibus demere aſpirationem, & P' tantum ſcribere, contrà in quibuſdam addere, ut in hac dictione trophæum. ex quo effectum eſt ut indifferenter dicamus Phylemonem & pylemonẽ, thermophylas & thermopylas, et alia quædam. Eodem modo Græci hypſipylen & Thermopylas, ſemper nos libentius thermophylas & hypſiphylen cum aſpiratione, contrà dipthongum magis quàm diphthongum. Illi quoq; ut nos indifferenter Perſephonem et Pherſephonẽ. At ſphæram & ſphinga nos nũquam dicimus,*

quòd

quòd latino non conueniat ponere s´ ante f´ uel p´ aspiratum: quanquam in uernaculis quibusdam uerbis, quibus Itali nunc utuntur, s´ ante f´ sæpe ponatur, ut in hoc nomine Sfortia. E quibusdam dictionibus latinæ pronuntiationi consulentes, non modò aspirationem, sed ipsum etiam p´ abiecimus, ut cũ dicimus Apothegma, quod apud illos est Apophthegma, quæ pronuntiatio habet asperum nescio quid, & quasi cõfragosum, quod lingua nostra uehementer horret. Sed ad rem ueniamus.

ASPIRAMVS igitur p´ ante uocales in principijs dictionum, quas à Græcis aut mutuamur, aut in quibus eos imitamur. Nam in multis quæ Græca non sunt, Græcum scribendi morem sequimur, ut in Hebraicis. Ante a´, ut in his, Phaõ, Phalerius, Pharus, Phaneus, Pharsalia, Phanostrata, Phasis. Ante e´, ut Phæacia, Phæax, Phædrus, Phædimus, in quibus æ´ diphthongus scribenda est. Itẽq; Phœnix, & Phœbus, Phœbasq;, in quibus diphthõgus œ´. Pherecydes, et Phero nomina propria: & Pheræus à loco, cũ diphthõgo æ´ in secũda. Ante i´, Philippus, Philyra, Phineus, Philtrũ poculũ amatoriũ, Phirne. Ante o´, Phonascus, Pholoë, Phorcus, Phocæ rituli marini, Phosphoros lucifer. Ante v´, quæ apud græcos simplex uocalis nõ est, sed diphthõgus, nullã uocẽ habemus in qua Ph´ ponamus in principio dictionis. Multi tamen uolũt fucus fuci pro genere apis, à græco dici.

Ante y´, Phyllis, Phylaca custodia, & carcer, Phylacides, Physica, Physicus, Phyton. Similiter in medijs, & ultimis syllabis p´ aspiratum locatur ante omneis uocales, ut in his, Aristophanes, Tiphernus, Amphiaraus, Theophilus, Symphonia, Periphas, Hyphe, Iphis, Seriphos, Sophos, Scyphus, Philosophus. Habent Græci accusatiuos casus, non omnium tamen declinationum, in us´ diphthongum exeuntes, in quibus ubi natura nominis exigit, phi ponunt, ut delphus. Ante l´ quoque & r´ & t´ & θ´ locatur p´ aspiratũ, ut in his, Paphlagonia, Phlebotomia, Phlegethon, Phlexippus, Phrygia, Phryx. Cataphractus, id est equus loricatus. Phlegra regio, in qua dicuntur gigantes coniurasse: est autem Campaniæ pars, in qua est Vesuuius mons, & ager Neapolitanus, itemq; Puteolanus. Phthia urbs, seu regio, à qua Achilles Phthius: quanquam multi aspirationem tollunt, & Pthius dicunt. Phthisis, Ophthalmos, Ophthalmia oculi morbus, quibus plerique aspirationem detrahunt. Desinunt etiam barbaræ dictiones in ph´, ut Ioseph, qui latine dicitur Iosephus. Multa & apud Iudæos, & apud Syros cadunt in Ph´, uti apud Germanos in f´, ut astulf, & Rodulf, pro quibus nos Astulphus, & Rodulfus. Et ut omnia, quæ de aspirando præcipi apud nos possunt, una absoluam regula: id tibi generatim

præcipio, in omnibus Græcis dictionibus, & in quibus Græcos imitari placuit, ut in Iudæis, & Syris, P' aspirandum esse: ubicunq; si uellemus latine scribere, F' ponendum esset. De qua re satis sit hæc dixisse.

De Th'.

CONSEQVENS *est, ut dicam de litera T', id est, in quibus dictionibus aspirari ei oporteat: quæ, ut de C' & P' suprà dixi, solum aspirāda est in dictionibus Græcis & barbaris. Nam quæ latina uox sit, nulla hoc exigit. Tametsi Ciceronis temporibus, ut suprà retuli, placuerit Cethegū, & Mathonem aspiratione notare, quem usum hodie quoq; multi sequuntur, & Græci aspirant. Obseruatum quoq; à me est nomen Posthumus in quibusdam uetustis codicibus aspirationem habere. Est autē dictus Posthumus, quòd sit post humatum patrem editus. Humatus autem quòd sit ab humo, aspirationem habet: quam multi uoluere, ut nomen Posthumus, quod est eius compositum, retineret, quod usus aspernatur, & ut dixi, latina uetat regula. Habet autem hæc litera cum aspirata est, non paruam cum D' conuenientiam. Hinc est quod ex eo quod est Græce* θεὸς, *Deū fecerūt. quanquam sunt qui putent Deum dictum, quòd ei nihil desit, uel quòd det mortalibus omnia, quæ commoda illis sint. De qua id primo tradam: Consueuisse Græcos, cum duæ uoces ita coëunt in unam dictionem, ut necesse sit è duabus se collidentibus uocalibus alterā eijci loco suo, remanente uocali aspirata, T' in θ' conuertere. Nam* καθολικὸς, *quod nomen fit ex* κατὰ, *&* ὅλον, *accepit* θ'. *Dasea enim, quæ erat in simplici uoce holon, cōcessit in* θ'. *& similiter Tethrippon, id est, quadriga, habet theta. Dasea enim quæ erat in nomine Hippos, è uocali concessit in consonantem T', & Θ' inde factum est.*

Th' ante A'.

VTIMVR *autem T' aspirato ante A' in principijs quidem dictionum, in his, Thais, Thalamus, Thallus ramulus, siue germen. Vnde puto dici Thelleam arborem, Thales, Thalaßius, Thalia, Thalpius nomē propriū. Thamyris, quem quòd cum Musis concertasse ausus sit, & musica & humano sensu multatum Homerus refert. Thamar nomen Hebræum, Tarsos, unde Tarsensis, aspiratione caret. Vetus Iudæorū lingua Tharsis mare appellat. Thamanæi Scythiæ populi. Thanatos mors. Thasus insula, unde Thasius. Tasium uinum si dicatur à Thaso insula, seruat aspirationem: sin à nomine Tasis, quæ est detentio, caret ea. Thaumas, Thaumantius,* θαῦμα *Græci miraculum, & admirationem uocant, Thaumacia Thessaliæ locus, habebant Athenienses mensem* θαργηλιῶνα.

Th ante E´.

ANTE E´. *Theano uxor Antenoris. Theanum nomen oppidi, quod tamen in quibusdam monimentis marmoreis sine nota aspirationis scriptũ inspexi, ex uetere illa consuetudine non aspirandi consonantibus. Theagenes, Theagoras, Theate oppidum Marucinorũ, Theologia, Theologus, Theogonia, Theophilus, Theophania, Theodorus, Theocritus, Theodectes, Theognis, Theodosius, Theopompus, Theophrastus, Theotimus, & quæ fiunt* παρὰ θεοῦ *uel* θεᾶς. *Theon proprium pictoris, & Astrologi. Item Theos mons, quem ferunt esse ultra campos Panum Satyrorumq́ perpetuis flagrantem ignibus, Theorema, Theorica. Græce enim* θεωρῶ *significat consydero, contemplor. Theatrum locus ubi spectabantur ludi, Thebe nomen urbis, Thebæus, Thebanus, Thebais. Thebæus nomen proprium, quod habet diphthongum Aé ante ultimam syllabam. Thebe nomen uirginis, è cuius gremio geminæ colũbæ, ut est in fabulis, cum euolassent, altera ad Ammonis fontẽ tetendit, & ibidẽ responsa dedit, altera ad syluã Dodoneã, ubi futura mortalibus præcinuit. unde à Tibullo dicitur:*

Quid referam ut uolitet crebras intacta per urbes, «
Alba Palæstino sancta columba Syro. «

Licet hoc referri ad Semiramidem possit, quã in columbã uersam Syri credidere: aut sit propterea dictum, quòd Syri columbis abstinebant, cũ Venerem religiosissime colerent. & à Silio: «

Nam cui dona Iouis non diuulgata per orbem, «
In gremio Thebas geminas sedisse columbas. «
Quarum Chaonias pennis quæ contigit oras, «
Implet fatidico Dodonida murmure quercum. «
At quæ Carpathium super æquor uecta per auras, «
In Libyen niueis tranauit concolor alis. «
Hanc sedem templo Cithereia condidit ales. «
Hic ubi nunc arua, lucosq́ uidetis opacos, «
Ductore electo gregis admirabile dictu, «
Lanigeri capitis media inter cornua perstans, «
Marmaricis ales populis responsa canebat. «

Herodotus tamen non albã, ut Tibullus, & Silius, sed nigram fuisse refert. Theca, unde Apotheca, Thecla nomen proprium mulieris, Theclamenes uiri, & Thelgon, Thema, Themis, Themion, Themistocles, Themisus, Themison, Thensa genus uehiculi, Theranne locus in agro Lacedæmonio, Thermæ balneæ aquarum calidarum, Thermius nomen pro-

priū, Thermocrates, Thermopylæ sunt loca angusta in Oeta mōte, in quibus fontes calidi. Thermodon Amazonidū fluuius. Latini ultimū ó, quod est Græcè ώ, id est, magnū, ferè semper soluūt, et Thermodoon dicūt. Aliter enim ea uox bene locari nō posset in uersu heroico. Ouidius tamē dixit:

» Et tu fœmineæ Thermodon cognite turbæ.

Therma, quæ postea uocata est Thessalonica, Thermantia, Theramenes, Theron qui uicit in olympia Pindari carminibus celebratus, Therodamas, Therses, Thersilochus, Thersites, Thersander, Thericlion poculi genus dictum ab artifice. Theseus, Thesides, Thescis, Thessalia, Thessalicus, Thessalonica, Thesis, Thesaurus, Thesmophoria sacra Cereris dicta, quòd Ceres mortalibus leges tulerit. Thesportus. Thespis, unde Thespiades, quod nomen fuit & Poetæ, & urbis, & fontis cuiusdam. Thestor Enopi filius, à quo ducitur patronymicū Thestorides. Thestylis, Thesiphone, Theta, Thetis, non cum Tethios, sed cum Thetidis genitiuum facit.

Th ante I.

ANTE I, Thias Thiadis Bacchi sacerdos, & quæ furore agitetur. quidam malūt per y scribere, quod probabilius, Thiasus similiter. Thinacria à Thinacro rege, sine R post th. Nam cum dicitur Trinacria, caret aspiratione. Veteres latini triquetram dixerunt, ut Lucretius:

» Insula quem triquetris terrarum gessit in oris.

Thisbe nomen proprium, de quo apud Homerum.

Th ante Y.

Et ante Y, Thyamus Epiri mons, & nomen proprium hominis. Et Thyamis Epiri fluuius secundum Thesprotidem. Thyestes, Thyestæus, Thyella nomen Harpyiæ. Thymiama aroma, quod incendebatur in sacrificijs, appellabantq; Græci θυμιατήρια uasa odorum, quibus utuntur in sacrificijs, quæ maiores nostri acerras dixerunt. Thymum herba, Thymbra herba. Thymbræus Apollo, à loco agri Troiani ubi colebatur. Thymele, Thymelus, Thynnus piscis, quem hodie Thunnum dicimus. Thynus, Thyna, Thynum à loco, ut apud Horatium:

» Thyna merce beatum.

Thyoneus Bacchus. Thysbe nomen puellæ. Thyræ ager, siue oppidū Peloponnesi, de quo pugnatum est inter Spartiatas et Argiuos. Thyrea insula Peloponnesi, Thyrsus, Thyrsiculus, Thyrsis pastor, Thyssagetæ populi Scythiæ, Thyodamas pater Hyle.

Th ante O.

ANTE O quoq; aspiramus T in his, Thoas, Thoätius, Thoästes, Thoon, Thous.

Thous. Græcè autem θοὸς *est uelox. Thootes nomen præconis apud* Ho*merum,* Thoota mater Polyphemi, Tholus *pars templi, & testudo.* Thorax, Thomâs, Thon *proprium. Errant qui in eo quod est* Torus, *aspirant* T´. *Est enim uox latina, & à torquendo dicta: nam* Torus *erat ex tortis herbis.*

Th´ ante V´.

PAVCA *etiam quædam nomina habent* T´ *aspiratum ante* V´, *quæ sunt* Thucydides *historicus,* Thules Aegypti rex. Thuria *oppidum quondam Calabriæ, unde* Thurius, & Thurinus. *In quodam ueteri epitaphio inueni nomen* Turia *pro nomine mulieris, scriptum sine aspirationis nota.* De Ture, & Tuscia *pòst dicetur.*

Th´ ante A´.

IN *medijs autem & ultimis dictionum syllabis utimur* T´ *aspirato in ijs, quæ sunt:* Ithaca *Vlyßis patria, unde* Ithacus, & Ithacensis. Ithacus *quoque nomen proprium. Declarat hoc etiam lapis, qui hodie quoque* Capuæ *extat, in quo uerba hæc leguntur:* INFERRI HOC NON LICET NISI QVORVM NOMINA SCRIPTA SVNT ET QVIB. CAVERO. M. POMPEIO ITHACO POMPEIAE VRBANAE ITHACI LIBERTAE. *Cartago aspirationem non exigit, præterquam si usum quorundam probaueris. Fuit tamen* Cartha *urbs haud procul* Tyro, *unde fortasse &* Carthago *habet* th´ *aspiratum, sicut habet* Cartha *urbs.* Ereuthalion, *quem* Nestor *uicit singulari certamine.* Athamas, Athamantius. Epithalamium *carmen nuptiale.* Bethania *quæ fuit in* Iudæa. Athanatos *immortalis.* Biothanatus *uiolenter mortuus.* Bathaui *populi Galliæ,* Rheno *cincti.* Amythaon, *unde* Amythaonius. Spintharus *nomen poëtæ.* Pythacusa *insula,* Pythagoras, Pythagoricus. Agatharchidas, Cithara, Citharœdus, Citharistius. Titaresius *aspiratione caret. Est autem* Thessaliæ *fluuius, qui* Peneon *intrat, &, ut* Poëta *inquit,*

Nec aquis confunditur illis.

Sed olei instar innatans excurrit: quem etiam ferunt à Styge *manare.* Cantharus *uas, &* Cantharus *qui fuit Comicus Atheniensis.* Cantharides *species Scarabæi, siue uermiculi.* Lethargus, Lithargyrium *argenti spuma dicitur.* Scythia, Agatha, Cymætha *nomen capræ.* Egestha, *quæ* Acestem *genuit ex* Crimniso *fluuio.* Iugurtha *Punicum nomen,* Spatha *ensis,* Cerintha *herba.* Menta *Græcè habet aspirationem, quam Latinè non*

retinuit, quod diminutiuum ostẽdit. *Oetha *mons* Thessaliæ, *clarus rogo* Herculis. *Et quæ* Iudæa *sunt nomina,* Martha, Golgotha, Nathan, Ioathan, Matthan.

Th' ante E'.

EXIGVNT *etiam* T' *aspiratum ante* E', Althæa, *quæ habet diphthongon* æ', Leucothea *Cadmi filia.* Nabathea *regio ad orientem sita.* Amalthea *nympha* Cretensis, *quæ Iouem caprino lacte nutrisse dicta est.* Pasithea, Pithea, Pitheus. Critheis *mater* Homeri. Pãtheon, *id est tẽplũ omniũ deorũ.* Pentheus, Pytheas *nomen Rhetoris habet* õ. Entheus, Enthea, Entheũ, *id est diuinus, et furore afflatus, quo uerbo frequenter usum inuenies* Statium *in libris Syluarum.* Ethea Cibele *à monte* Etheo, *unde* Martialis:

Quem sectas matris hululat Etheæ *gallus.*

Anthedon *oppidũ* Bœotiæ. Cercopithecus *animal.* Cathedra, Lethecus Cretæ *fluuius, apud quẽ* Harmonia Veneris *filia* Cadmũ *dicitur fuisse oblita.* Apophthegma, Anathema, Anathematizo, *id est deuoueo.* Chrysothemis Agamẽnonis *filia,* Anthemus *urbs.* Ethemõ *uiri propriũ.* Athenæ, Athenæus, Atheniẽsis, Panathenaica *siue* Panathenæa, *ludi qui* Athenis *celebrabãtur in honorẽ* Palladis Atheniensis. Athenagoras, Parthenius Arcadiæ *mons, et* Paphlagoniæ *fluuius.* Parthenias, Parthenopæus, Parthenope, Prothenor, Althænos *nomen fluuij habet* æ' *diphthongũ.* Timosthenes. Plisthenes, *fuit autem hic uerus* Agamemnonis & Menelai *pater, quo mortuo cum paruuli infantes ab* Atreo, *qui illius frater erat, summo cum studio educati essent, ætas posterior arbitrata est, non* Plisthenis, *sed* Atrei *filios eos fuisse.* Ouidius *hoc sentiens inquit:*

Illam Plisthenio *gaudia ferre uiro.*

Fuit & Plisthenes *ut impudicus à poetis infamatus, quemadmodum* Nereus *ut imbellis.* Eratosthenes, Borysthenes *flumen, à quo* Boristheni*dæ gens* Scythiæ. *Sunt qui uelint aspirationem nõ habere.* Barabosthenes *mons* Peloponnesi. Cythera Veneris *insula, et urbs* Cypri. Cytherea, *et* Cytheriacus, Cytheron *mons* Bœotiæ. Antherius *nomen propriũ,* Panthera *animal.* Statera *à nõnullis Græca esse dictio creditur, et aspirationem exigere.* Eleutherius, Mathesis, *unde* mathematicus. Epẽthesis, Synthesis, Hypothesis, Parenthesis, Metathesis, Antithesis, & *quæ cũ eo quod est* Thesis *compositionem ineunt.* Demosthenes, Alcisthenes, Antisthenes, Calisthenes, Clisthenes, Epitheon, Athesis Galliæ Cisalpinæ *fluuius, qui hodie quoq; nomen seruat.* Græci *huic nomini aspirant, uetustißimos latinos puto non aspiraße, quippe qui solis uocalibus aspirabant.* Penthesilea *regina*

Amazonū. Antitheton, Syntheton. Logotheta magistratus regni Neapolitani, & Imperatorum Byzantinorū. Prometheus. Menetheus, hoc nomen cum habet œ́ diphthongon in penultima, caret aspiratione, et est Græce quatuor syllabarum. Eurystheus, Mnestheus Peteifilius, & Menestheus Pelei nepos ex Polydora filia, quam Sperchion fluuium amasse, & compressisse ferunt. Gytheus uiri proprium. Matthæus, & Orthæus habent post θ́ diphthongum ǽ. Antitheus. Pytheus habet ί, & Pythermus. Epimetheus Iapeti filius, Epitherses, Aether, Alethes, Scythes, Cocoëthes uitium, Polyanthes, Euanthes, Cleanthes, Ariapithes nomina propria. Lethe fluuius infernus, unde Lethæus. Anthe Alcyonis gigantis filia. Lapithæ populi, unde Lapitheius. Scuthes Thraciæ rex, & Ianthe nympha τ́ aspiratum exigunt.

Th' ante I'.

QVAE *autem exigunt τ́ aspiratum ante ί, sunt Aethiopia, Aethiops, Aethiopicus, Anthia nomen urbis in Argolide, Ethica Ethicorum plurali numero, Alethia, Parthia, unde Parthicus. Scythia, unde Scythicus. Pythia, unde Pythicus, & Pythius. Pythia quæ dabat responsa. Aemathia, Aemathius, Aemathion, Melanthia Deucalionis filia. Matthias, Salathiel Iudæum nomen, Cynthius, Cynthia, Tirynthius Hercules. Tirynthia urbs. Zacynthius à Zacyntho insula. Corynthius, Melanthius. Struthion auis. Mythicus, Mythica, Mythicum, id est fabulosum. Est enim Græce μῦθος fabula. Anthylla habet ύ, urbs Aegypti, quæ peculiaris dabatur in calciamenta uxori eius, qui in Aegypto regnabat. Erythinos mons Paphlagoniæ. Tethippobatæ populi Africæ. Damasythinus proprium hominis. Xanthippus, et Xanthippa. Anthissa quæ ex insula cōtinens facta dicitur. Amethysthus lapis pretiosus, dictus quòd ebrietatē prohibeat. Patigites nomen Persicū aspiratione caret, Crathis flumen aureos reddens capillos: à quo flumine, ut arbitror, Scylla Cratheis dicta est. Psithium genus passi. Ariathis proprium uiri, Absinthium hærba, Eustathius uiri propriū. Parnes nomen cuiusdam montis Græciæ, emittit genitiuum Parnethis cum θ́.*

Th' ante y'.

ANTE *ύ habent etiam τ́ aspiratum, Ilithya Lucina, , Orithya, Talthybius, qui fuit præco Agamemnonis. Bathycleus, qui fuit Chalconis filius. Catabathynos Aegypti latitudo deserta, ac decliuis. Euthymedon uiri propriū, et Euthymedes, Euthymedus, Euthyedes, Bathyllus, Ichthyophagus, Methymna, Methymnæus. Enthymema syllogismus rhetoricus.*

Dithyrambus, quem Græci ferunt Arionem primũ & fecisse, & docuisse. Ithyreus, unde Ithyreos arcus dixit Virgilius. *Acanthys auicula, quæ latine est carduelis*. Bethys Hispaniæ *fluuius, unde regio* Bethyca. *Athyr proprium hominis*. Agathyrsi *gens Scythiæ, de quibus Virgilius:*

» Dryopesq; *fremunt pictiq;* Agathyrsi.

» Pomponij Melæ *de Agathyrsis uerba sunt hæc:* Ora *artusq; pingunt,*
» *ut quisque maioribus præstat, ita magis uel minus*. Cæterum *hisdem o-*
» *mnes notis, & sic ut ablui nequeant*. Quo *magis admiror* Virgilij *interpretem Sergium dixisse intelligendum esse picti, non stigmata habentes, sed pulchri, hoc est coma placentes.* Tethys Tethyos Oceani *coniux*. Nam Thetis *mater* Achillis *habet aspirationem in priori* τ´, *neq; scribitur per* ϋ. Vxor *uerò* Oceani *in priori* τ´ *non recipit aspirationem, sed in posteriori tantum, & habet* ϋ.

Th´ ante O´.

HIS *subiungam uoces illas, in quibus ante* ο´ *aspiramus* τ´. *Sunt autem* Leucothoë, Alcathoë, Cymothoë, Amphithoë, Acathous Thraciæ *oppidũ*. Alcathous Esij *filius, cui ob uirtutem* Anchises Hippodamiam *filiam, quæ inter alias forma præstabat, uxorem dedisse dicitur*. Prothous, Prothoon, Arethous, Phaëthon, *unde* Phaëthonthius, Hippothous, Panthous, *unde* Panthoides, Pirithous, Methodus *doctrina, uia, & ratio*. Bartholomæus Hæbraicum *nomen*. Catorthoma *rectum officium, & facinus*, Ithome *oppidum*, Catholicus *uniuersalis*, Tithonus, *unde* Tithonius. Orthographia. Orthoëpia *fine diphthongo, recta et suauis uocum expreßio*. Orthogonius *angulus rectus*, Arganthonius. Lithotomiæ *lapicidinæ, ab eo quod est* λίθος, *id est lapis*. Lithostraton, Methone *oppidum*. Citorus Paphlagoniæ *mons buxo abundans, de quo apud* Catullum, *caret aspiratione*. Diphthongus, Python *oppidum* Phocidis, Bethorium *proprium loci*, Anthores *uiri*, Python *serpens*, Aethon *unus equorum* Hectoris, Crethon Orsilochi *frater, eodem partu editus*. Amithon Philoctetæ *patria, habet penultimam productã*. Sithonia *pars* Macedoniæ *ad* Athon *mõtem*, Athochari Scythiæ *populi*, Orithos *urbs* Macedoniæ. Marathon *& mõs, et portus, & locus* Atticæ, *unde* Marathonius. Pathos, *qui latine affectus dicitur, à recentioribus etiam paßio*. Phlegethon, *unde* Phlegethontæus. Mythos *fabula*, Athos *mons*, Clotho *parca, significat* Græce clotho *uerbum id quod neo, torqueo, & circumuoluo*. Otho Othonis, Sethon *nomen proprium, rex idem &* Vulcani *sacerdos*. Melantho *nomen proprium*, Carithos *una ex* Cycladibus *insulis*. Agathocles, *et alia quæ fiunt ab* Agathos.

Cothon

Cothon proprium, unde patronymicum Cothonides: est & Cothon poculi genus, Graeci arbores quasdam uocant Cothonisteria. Menesthô, & Pitho nomina puellarum, & item filiarum Oceani. Antho filia Amulij regis Albanorum. Gnatho nomen parasiti. Sed ut saepe dictum est, uetus consuetudo multis è uocibus aspirationem detraxit.

Th' ante V'.

VLTIMVS locus est illarum dictionum quae habent τ' aspiratū ante υ', hae sunt: Arethusa fons. Phaëtusa Solis filia ex Neaera suscepta. Cothurnus, Cothurnatus. Nothus, qui alio nomine dicitur Spurius. Nam pro uento caret aspiratione. Chrysolithus. Corinthus, unde Corinthius. Olynthus oppidum, unde Olynthius. Marathus. Hyacinthus, unde Hyacinthinus. Erymanthus mons, unde Erymanthius, et Erymantheus. Carpathus insula, unde Carpathius. Melanthus, Vithus. Zethus Amphionis frater, nam pro filio Boreae caret aspiratione. Cynthus, unde Cynthius. Tirynthus. Berecynthus, unde Berecynthius. Sunt tamen qui uelint habere aspirationē pro mōte Deli, pro monte uerò Phrygiae minime. Cyathus, Parthus, Xanthus equus Hectoris. Xanthus Lyciae fluuius, de cuius nomine & urbs quondam dicta. Panthus, Aegisthus, Xuthus propria nomina, & Cloanthus. Labyrinthus, à quo labyrinthaeus. Fuisse autē dicitur Labyrinthus commune opus duodecim Aegypti regum, quem Daedalus postea imitatus est. In hoc nomine sequitur υ post β' non ο'. Amathus urbs Cypri, unde Venus Amathusia. Graece hoc nomen Amathus habet diphthongū ου, unde Virgilius longam protulit ultimam syllabam:

Est Amathus, est celsa mihi Paphos, atq; Cythera. "

Nam si Graece fuisset Amathos, in us' correptum uerteretur. Ratio igitur diphthongi producit eam syllabam. Qui aspirāt Cetegus, secūtur abusum Ciceroniani tēporis. Calathus à quo et Calathiscus, ut apud Catullū:

Vellera uirgati custodibant Calathisci. "

Rhadamanthus. Calamenthus herba, quam latine Nepetam dici puto. Tementhus genus stirpis. Terebinthus arbor. Cerinthus nomen propriū hominis, et oppidi. Nycithus proprium hominis. Bumasthus genus uuae. Lapathum herba, & Anethum. Acanthus oppidum Thraciae, & nomen spinae atq; herbae, de qua apud Virgilium:

Et molli circum est ansas amplexus acantho. "

Atque ut aliquantulum uager, repetam historiam non iniucundam. Tradunt uirginem quandam Corinthi decessisse, nutricem uerò eius pocula quibus illa delectata admodum fuerat, collegisse in calatho, delatāq; ad

tumulum illic collocasse, & ut diutius sub dio permanerent, tegula etiam texisse. Eum calathum forte super acanthi radicem fuisse collocatum, radicem uerò pressam calathi pondere folia cauliculosq; profudisse, eosq; secundum calathi latera crescentes, ab angulis tegulæ pressos circunflexisse sese, ac delectabilem speciem uisentibus præbuisse. Tum Callimachum architectum nobilissimum delectatum genere & formæ nouitate, ad id exemplar columnas fecisse, quas posteriores Corinthias appellarint. Quamobrem arbitror Virgilium huius historiæ memorem dixisse Alcimedontem illum suum ansas poculorum flexibili acantho fuisse complexum. Græce acanthias est cicadæ epitheton, unde Propertius lenam illam acanthidem nominauit, à sermonis tædio, & loquacitate, & aurium offensione. Sed ad nostra redeamus. Tus, ut multi uolunt, latina uox est à tundendo dicta: quod si est, aspiratione carebit. Maior tamen & probabilior est illorũ opinio, qui à Græco dici uolunt, quod est θύω, *id est sacrifico, unde thysia sacrificium. Eius arbor est libanotus sine aspiratione. In his uocibus Tuscia & Tuscus quidam nunc aspirant primæ literæ, quòd à thure, id est sacrifico ritu Tuscia dicta sit. Non aspirasse autem ueteres, & codices uetusti & monumentorum inscriptiones indicant, quod ego sequendum arbitror: cum Tusciam non à ture, licet ea gens dedita religioni fuerit, sed à Tusco rege dictam magis censeam, quod & ueteres probant grammatici. Similiter etiam Tusculum nomen oppidi, & Tusculanus aspirationem non exigunt apud nos secundum ueterem consuetudinem, & regulam: quanquam sunt qui nunc aspirent, quos sequendos esse non censeo. Luthum, unde lutheus est color purpureus, secundum Græcam deductionem aspirationem exigit: quod si latinum putaueris, ea carebit. Scias tamen à priscis illis etiã è Græcis dictionibus fuisse aspirationem eiectam, ut sæpius dixi.*

Th ante L, uel M, uel N, uel R, uel S.

QVID *quòd* θ *in multis dictionibus inuenitur positum ante* L? *ut in his, Athleta, Athleticus. Mesthles nomen proprium. Pentathlum genus exercitationis, quod alij quinquertiũ, alij quinquatriũ dixere. Thrulla ferramentum cementarium, quo utuntur ad parietes calce illiniendos, quod thrullisare appellat Vitruuius: est autem Græcũ uerbum* θρυλλίζω, *cui tamen non omnes Græci aspirant. Trulla uas aspiratione caret, fitq; à trua per diminutionẽ.* ANTE M *in his: Isthmos mons inter duo positus maria, Isthmicus, Isthmoneus. Isthmica ludi à Theseo in honorem Neptuni instituti. Rhythmus, Rhythmicus. Arithmetica, Arithmeticus. Tmolus*

lus Lydiæ mons aspiratione caret, cui ad primam syllabam poëtæ aliquando adijciunt literam I, *ut Ouidius:* «
Deseruere sui nymphæ uineta Timoli. «

Habet etiam T *aspiratum ante* M *Eurythmia, qui est motus corporis aptus, & decens. Itemq; Porthmeus, in qua uoce semiuocalis* R *præcedit* e, *quam semiuocalem multi abijciunt leniendæ uocis gratia. Est autem Porthmeus qui aliquem mercede ad alterū litus nauicula transuehit. Nam porthmos est mare angustius, id est fretum quod inter duas terras immissum illas dirimit, ut Hellespontus. Vnde Iuuenalis eum quem Maro latine portitorem uocauit, ut*
Portitor ille Charon: «
Ipse Porthmea Græce appellauit,
—Tetrumq; nouitius horret Porthmea.— «

Est etiam πορθμεύω *traijcio.* ANTE N, *Ethnicus. Sunt autem Ethnici gentiles, quos Paulus insectatur, dicti ab Ethnos, id est gens.* ANTE R, *Thryios nomen oppidi, habet* δ, *est itē fluuius Elidis. Thriœssa habet œ diphthongū. Erythræ Bœotiæ locus. Erythrea urbs, Erythræus. Erythrabolus urbs, in quam omnes mulieres coniectas concremauit Pheron rex. qui accepto oraculo lauandi oculos urina mulieris uirum suum tantum expertæ, cum uxorem plurimasq; fuisset expertus, nihilo magis cernebat: quibus ob hanc causam concrematis, unius deinceps expertus urinam cernēdi sibi uim restitutam sensit, eamq; in uxorem duxit. Theuthramides proprium uiri. Aethra mater Thesei & Helenæ ministra, uxor Atlantis, & pro eo quod ait Virgilius:*
—Nec lucidus æthra «
Siderea polus.— «

Atreus, et Atrides aspiratione carent, quā habet Mithridates. Othryoneus, qui Cassandram cum sibi etiam indotatam peteret, eá que spe egregiam in bello operam nauaret, ab Idomeneo occisus dicitur. Et anthropophagi inde dicti, quòd humanis carnibus uescerentur. Erythron mare rubrum. Et Othryades. hic cum inter Spartiatas & Argiuos conuenisset, ut triceni utrinq; delecti de agro quodam inter se decernerent, & utri superiores extitissent, eorū regio foret, unus hic è Spartiatis superfuit, spoliatisq; Argiuorū cadaueribus eorū arma ad suorū castra contulit, sé que in suo ordine tenuit: cū hi duo, qui ex Argiuis reliqui erāt, Argos abijssēt, castris suorum relictis. Aiunt tamen Othryadem cum puderet Spartam reuerti ob socios interfectos, illic apud Thyreas (id enim loco nomē erat)

mortem sibi consciuisse, de quo Ouidius in libris Fastorum:

» Nec foret Othryades conie*c*tis mersus in armis.

» Heu quantum patriæ sanguinis ille dedit.

Thracia, Thrax, Thracius. Triumphus, quem Græci θρίαμβον, & triumpho uerbum, quamuis triumphus, & triumphator in antiquis epitaphijs sine aspiratione legantur: & Cicero affirmet maiores non aspirasse, quòd prisci consonantibus non aspirarent: placet tamen Prisciano aspirationem fuisse detractam literæ τ, et additam literæ ρ. Nam qui Græce est θρίαμβος, Latinè factus est triumphus. Thraso, Thrasonicus, Thrasimenus lacus. Thrasyllus, qui fuit astrologus suo tempore nobilis. huius à Iuuenale fit mentio, ait enim:

» Numeris reuocata Thrasilli.

Thraseas, Thrasybulus, Thrasymedes Nestoris filius. Multa etiã alia componuntur cum eo, quod est Thrasos. Extat etiam monumentum in quo nomen Trasidius est sine aspiratione scriptum: D. M. TRASIDIO AMARANTHO VLPIA. M. FILIA FELICISS. CONIVGI SANCTISS. Trasia nomen oppidi, caret etiam aspiratione. Threpius nomen proprium, quod inueni in uetere sepulchro: & Da threpio, pone ad threpium, apud Iuuenalem. Thronus solium. Thranum nomen oppidi, Barathrum, Anthrax. Inueni tamen in ueteri epitaphio nomen proprium Antrax, quòd fiat ab antro, aut quòd sit detracta aspiratio priscorum more, aspirationem non habere. sed prius nomen à medicis nostris receptum est, habetq; aspirationem: significat autem tuberculum, quod sæpe fit in locis corporis magis periculosis. id nomẽ Græcè carbonem significat, unde & medici Anthraces carbũculos appellant. Anabathra, sunt autem Anabathra gradus ad sedendum dispositi, id est, subsellia, è quibus spectatur in ludis. Quem nos articularem morbum, Græci uerò ἀρθριτικὸν νόσον uocant, ἄρθρον enim articulum dicunt. Teuthras nomen proprium.

ANTE s ponitur θ in hoc nomine Bethsaida, quod est Iudæum.

IN quibusdam θ habet ante se c aspiratum, ut in his Erichtho, Erichthonius, Erichtheus, Erichthides, damas Ichthone, Erisichthone, Ichthyocolla piscis. In quibusdam θ habet s sibi præpositum, ut in his, Sthenelus, qui fuit Capanei filius. Sthenelaidas, Sthenoboœa Prœti uxor. In quibusdam etiam habet p aspiratum, ut in his, Phthia pars Thessaliæ. Phthius, unde Horatius ait: Phthius Achilles. Phthongus uox, & sonus, & ab eo diphthongus aspiratione de litera p dempta. Similiter phthiriasis

sis morbus à pediculis dictus, & Phthisis, quæ Græcè scribuntur per ει. *Nam Græcè* φθὶρ *est pediculus, &* φθείρω *corrumpo. At Ptysis quando scribitur per ypsilon, caret aspiratione, & fit à uerbo quod significat spuo.* πτύω *Græcè. Habẽt duo priora Ph' ante Th', uerùm à nostris dẽpta est aspiratio literæ* υ'. *Similiter è nomine Nepthalim, quod scribitur per* τ' *aspiratum, est Iudæum nomen. Desinunt Rhuth, et Seth in* τ' *aspiratũ.*

De R'.

EX *literis semiuocalibus sola* R' *apud Græcos aspirationẽ recipit, quæ propter rationes, quas dixi, propriã apud illos figurã nõ habet, ut* θ' *et* χ', *sed dasea notatur. In dictione aũt latina nunquã utimur* R' *aspirato, sed in Græcis solum dictionibus, et in barbaris quibusdã, ubi Græcos imitari placuerit, ut in nomine Rhoboã, quod Hebræũ est. Huic literæ Græci familiarissime aspirant, etiã ubi geminatur, ut Tyrrhenus. Maiores tamen nostri, quoniã superuacua uisa esset eius literæ aspiratio (quippe qui initio, ut Cicero tradit, ea solũ in uocalibus uterentur) illã de Græcis dictionibus aut detraxerũt, aut retinuerũt in paucis. Roma enim græca uox est, et robur, ualentiamq́; significat: cui licet Græci aspirent, Latini tamẽ in hoc eos imitati non sunt. Raphanus quoq; Græca uox est, radiculamq́; significat, habetq́;* R' *aspiratũ apud illos. Similiter Regiũ urbis nomen, unde Reginus. Quis unquã è nostris aspirauit his uocibus? hodie tamen in plerisq; Græcis ac barbaris Græcũ scribendi morem sequimur. Aspiramus quoq;* R' *ante uocales, tam in primis q̃ in medijs & ultimis syllabis, ut Rhadamãthus iudex inferorũ. Rhamnusius à loco, unde et Rhamnusia fortuna. Rhea Saturni uxor. Rhenus fluuius, qui Gallos à Germanis diuidit, siue Græcũ nomen id sit, siue barbarũ. Et Rhæda, quæ habet diphthongũ* æ'. *Rhemus frater Romuli, quanquã huic nomini pauci nũc aspirant. Et Rheminius propriũ hominis, & Rhesus, & Rhetheius à loco. Fuit enim Rhetũ oppidum agri Troiani. Rhetor, Rhetorica, Rhœtus propriũ Centauri, & Rhœbus equi, de quo apud Virgiliũ. habẽt hæc duo nomina diphthõgũ* œ'. ῥέω *Græcè significat id, quod apud nos fluo. Ab hoc uerbo Reuma, id est, capitis fluxus, ducitur. Cui uoci, licet ea nuper recepta fuerit à medicis nostris, nemo tamẽ est qui aspiret. Rhinoceros animal,* ῥὶς *Græcè nasus dicitur, unde id animal nomen duxit. Rhindacus propriũ hominis. Rhythmus, habet hæc uox* ῥ. *Rhodus insula, R[illegible]ius, Rhodope Thraciæ mons, unde Rhodopeius, Rhodanus Galliæ fluuius, Rhombus piscis, Throsolani populi, Pyrrhus, Pyrrha Deucalionis uxor, à quibus humanum genus post diluuionẽ illam iactu lapidum instauratum Poëtæ fingunt. Rhabbi, Rhacca, Rha-*

ma, Iudeæ dictiones habent apud Græcos δασεῖαν. *Apud quos etiam sunt qui hoc seruent. Post geminum* R *dasẽam habẽt, Dyrrhachium urbs, quæ prius dicta est* Epidamnus, *& Cherrhonesus. Ac de aspiratione aspirandisq; dictionibus satis dictum sit.*

HABES *Marine de aspiratione librum, quem tibi cum compatre nostro communem esse cupio. At tametsi alio in tempore tuæ libentius paruissem uoluntati, tibi tamen hæc multis etiã grammaticæ studiosis profutura petenti, negare quî nam aut potui, aut debui? Cum & magni uiri in scriptitandis his studiosissime uersati fuerint, & grammatica ipsa non solum sit necessaria pueris, sed senes quoq; delectet, ac longe plura præstet, quàm primo fuerit aspectu pollicita. Admirari autem nemo debet, si præcipiendis ijs, quæ ad hanc literaturæ partem pertinent, librum & eum quidem grandem impleuerim: cum & Messala disertissimus orator de litera* S *scribens, librum integrũ occupauerit. Et tamen multa tradendis his omissa esse satis scio, non tam negligentia, quàm rerum occupatione plurimarum. Quamobrem uos ipsos, cæterosq; omnes, qui hæc legerint, iterum atq; iterum rogo, ea ut addere cura sit: etsi qua minus probabuntur, illa aut delere, aut mutare. In quo uterque uestrûm utetur iudicio & amicorum, & suo, quo liber emendatior prodeat. Nam quanquam detractores ipse fugio, emendatores non fugio.*

FINIS.

IOANNIS

dici potest magnifice de uirtute locutus es? Ac per Plutonē oratio ista hominum expreßit felicitatem, quam parum tamen animo cernentes, cæcitate sua in perniciem magis uolentes eunt, quàm coacti trahuntur. Quotus enim ex ijs, quos innumerabileis quotidie transueho, non seipsum incusat? non stultitiam, quanquam serò, queritur suam? Quo magis optimi hospites uestrū utriq; gratulor, qui & in agendo, et in perspiciendo ueritatē sic secuti, atq; adepti fueritis, ut quàm à uulgi ignorantia longißime receßistis, tam ad felicitatem proxime acceßisse uideamini. Sed iam ut uidetis cursum hunc confecimus, & me traijciendis alijs opus est regredi, uos ut descendatis. Ite igitur felices, & quo animo uitam traduxistis, mortem etiam feratis, per quam iam estis immortalitatis uiam ingreßi. Tu uerò sapientiſſime Mercuri gregem hunc coge, & ubi uidebitur ad iudices propera. MER. Ego uerò propero, uos sequimini.

GREX VMBRARVM NOCENTIVM.

Pergamus miseros uisere manes.
Flendo in lucis prodimus auras.
Flendo transigimus tempora uitæ,
Tristem flendo nauimus amnem.
Et quod restat iter, hoc quoq; flendo
Infelices conficiamus.
Minois miseris ora ferenda,
Et formidata Aeacus umbra,
Spectandusq; truci cum Rhadamanto.
Nos latranti Cerberus ore,
Nos & multiplici gutture serpens,
Pascetq; atro trux leo rictu.

GREX VMBRARVM INNOCENTIVM.

Nos Fauoni lenis aura,
Et uirenti prata flore,
Nos beatis rura campis,
Perpetuiq; manent tempora ueris.
Mella nobis sponte manent,
Vina largo fonte sudent,
Ac liquenti lacte riui,
Grataq; decutiant balsama rami.

FINIS.

mis ac maximè grauibus morbis curandis uersatus sit ipse diutius. Milites ab assuetudine perpetiendorum laborum exanclatisq; periculis laudari: nullos deniq; artifices claros euadere, præterquã quos assiduus labor, longaq; exercitatio docuisset. Optimo itaq; & fortissimo cuiq; labores ac molestias offerri à Deo, eamq; ueluti materiam præberi in qua sese exerceat, cum excellentia hominum cæterorum. Tum Imperatores ipsi quos præcipuè ament, & quorum uirtus est prospectior, ijs grauissima & periculosissima quæq; demandent. Atq; hanc quidem ipsam, non quæ prædam quæritaret, maximè illustrẽ militiã esse. Et uerò ignaui esse, imbecilli, desidis, odisse labores, fugitare molestias, uelleq; in ocio, ac sub umbra marcescere. Sed cum Antonio optimè iam actum fuerit, ad te hospes potius reuertar. Hæc, inquam, illa est porticus in qua sedere solebat ille senum omnium festiuissimus. Conueniebant autem docti uiri, nobilesq;, item homines sanè multi. Ipse quòd in proximo habitaret, primus hic conspici, interim dũ Senatus, ut ipse usurpabat, cogeretur, aut iocans cũ prætereũtibus, aut secum aliquid succinens, quo animũ oblectaret. Vt nuper paucos ante quàm morbo aggrauaretur dies recitare eum memini, cum ego adessem unà, & Herricus iste Pudericus, quem hic uides. Est autem carmen quo uti oppidatim dicebat Apulos, ad sanandum rabidæ canis morsum, insomnes enim nouies sabbato lustrare oppidum Vithum, nescio quem è diuorum numero implorantes: idq; tribus sabbatis noctu cum peregissent, tolli rabiem omnem, uenenumq; extingui. quod carmen quia memoria teneo, referam illud si placet. HOS. Atqui pergratum mihi feceris. COM.

Alme Vithe pellicane, oram qui tenes Apulam, litusq; polignanicum, qui «
morsus rabidos leuas, irasq; canum mitigas, tu sancte rabiem asperam, ri- «
ctusq; canis luridos, tu sæuam prohibe luem. «
I procul hinc rabies, procul hinc furor omnis abesto. «

HOS. Sanè luculentum carmen, & perquam facilem Apulis ipsis Deum. COM. Felicissimos omnium eos mortaliũ dictitare solebat Antonius. HOS. Qui regionem incolerent tam intemperatam? COM. Etenim cæteros quidem homines cum nulli non stulti essent, uix stultitiæ suæ ullam satis honestã afferre causam posse, Apulos uerò solos paratissimam habere insaniæ excusandæ rationem. Araneum illum scilicet, quam Tarantulã nominant, è cuius ammorsu insaniãt homines, idq; esse quamfelicissimũ: quod ubi quis uellet, insaniæ quem suæ fructum cuperet, etiam honeste caperet. Esse autem multiplicis ueneni araneos, atq; in ijs etiam qui ad libidinem commouerent, eosq; concubitarios uocari, ab hoc araneo ammorderi quàm sæpissime solere mulieres, licereq; tum illas, fasq; esse li

Equidem & te sydcrum progreßiones obseruasse reor, quando astrologorum est has clades prædicere. PER. Certiora affero. Maxima in singulis non modò oppidis, sed penè domibus uis est gallorum septennium: eos satis compertū est anno septimo parere, enasciq; basiliscos serpentes, quorum obtutu homines infecti pereant. Quod nisi à rege probè prospectum fuerit, actum est de regni Neapolitani populis. Opus autem esse, ut singulis in oppidis, singuli deligantur cauti & solertes uiri, qui hæc mala gallorum cæde procurēt, uideantq; ne quid respub. detrimenti capiat. Ego hac de causa, atq; ut reipub. prosim meæ, ad regē eo, uos ualete. COM. Abi bone ciuis, deq; patria benemerite. Dij boni, quàm multiplex est hominū stultitia? quàm inanes cogitationes? quid uanitatis in uita? quanta inanissimarum etiam rerum solicitudo? An est hospes quod irridere hoc homine magis poßis? si ridenda quàm miserāda potius stultitia est nostra. HOS. Quid obsecro ad hæc Antonius? COM. Fabellam hic aliquam subtexuisset, qua declarare amplius posset hominū leuitatem. Calletiam olim mulierculam uictum quæritaße Caietæ. Hanc cætera uitæ munera obijße satis laboriose atq; industrie. Cum autem Alphonsus rex Caietæ diuersaretur aliquando, uideretq; Calletia, tum uiros, tum matronas, omnes deniq; id agere, quo maximè modo regem honorificentißime exciperet, eā pannis supra pudenda conuolutis, proficiscentem ad rem diuinam regem, & præcedere in pompa nudato femore, & recedentem in regiam eodem habitu reducere solitam, nullisq; abduci potuiße rationibus, quin hoc honoris genere (sic enim dicebat) regem prosequeretur. Quocirca explicandis fabellis Antonius uel improbare quippiā solebat, uel laudare. HOS. Bellißimum hominem. Sed præconem hunc audiamus, qui tantā sibi facit in populo audientiam. Regium uidelicet edictum. nunquam uidi turgidiores buccas. Puto ego hominem fermento uesci. quos clamores dij boni? PRAECO: LICERE, FASQVE ESSE IOVIANVM PONTANVM, QVI HABITAT IN PROXIMO, TVTO EGREDI DOMO, TVTO PER VRBEM INCEDERE, TVTO ETIAM DE REBVS LATINIS LATINVM HOMINEM DISSERERE, ISTOS VERO GRAECISSANTEIS HOMINES, ATQVE ITALOGRAECOS, NIHIL EI MALEDICERE, NIHIL INCESSERE, NON OCVLIS, NON BARBA, NON SVPERCILIIS, NON DENIQVE VLLA GRAECA ARTE ILLVDERE. HOC REGEM IPSVM EDICERE. SI QVIS SECVS FECERIT, BARBAM EI EVELLERE IMPVNE LICERE, PILLEVM AVFERRE,

CREPIDVLAS ERIPERE. QVOD EDICTVM SANCTVM ES SE OMNES SCIVNTO, IDQVE TVBA HAC TESTOR.

HOS. Quid obsecro? Iouiano huic Græci'ne tam sunt infesti? COM. Quin ipse Græcorum est studiosissimus, eorumq; ueneratur disciplinas, ac suspicit ingenia, nec est quod Græcos timeat. Esse autẽ nostrateis quosdam adolescentes, eosq; nuper è Græcia rediisse: qui cum nec Græcè sciãt, nec Latinè, esse tamen gloriosissimos, quibus si barbam, pilleolumq; ademeris, nihil omnino Græcum habeant. Eos ait & Græcæ, & Latinæ orationis inculcatores esse, ubi cum Græcis fuerint, mussitare, cũ Latinis autem mirum esse quàm Græcè omnia: hinc illos irasci & penè furere, horum timeri audaciã, ceruicesq; insolentissimas. HOS. Quid ipse didicit'ne Græcas literas? COM. Eas adolescens attigit, sed in Italia: nam in Græcia magis nũc Turcaicum discas, quàm Græcum. Quicquid enim doctorum habent Græcæ disciplinæ, in Italia nobiscum uictitat. HOS. Satis hæc noui. Sed obseruemus pilleatulum hũc. COM. Recte mones. HOS. Quidnam is succinit? at uide quàm sibi placet, atque utinam præteriens salutaret. PER.

» ἄριστον μὲν ὕδωρ.

Quid sibi hæc uolunt uerba? COM. Rem optimam ait esse aquam. HOS. An hic nos accusat ut parum sobrios? ego tam insignem iniuriam non feram. COM. Parce hospes, Pindarica est sententia, etiam ab Aristotele laudata. PER.

» -ὁ δὲ

» χρυσὸς αἰθόμενον πῦρ

» ἅτε διαπρέπει νυ-

» κτὶ μεγάνορος ἔξοχα πλούτου.

HOS. An pergit maledicere? COM. Desine cõmoueri, aurum laudat. HOS. Heus tu græcanice homo, quid malam in rem non te hinc proripis? Iudæis aurũ & fœneratoribus laudato. COM. Iram ponito, abijt. Hos uentris crepitibus similes dicebat Antonius, nares tantum offendere, cætera uentum esse, siquidem uentosos esse ac putidos. Sed quando suffarcinatulus iste iam abijt, nos ab Antoniana consuetudine aut quærendi aliquid, aut dicendi ne recedamus. Et iandudum uideo Herricum hunc dicere aliquid uelle. Quamobrem dicentem audiamus.

HERRICVS PVDERICVS, ADOLESCENS, SENEX, HOSPES.

Mmonuere me qui nuper præteriere adolescentuli Neapolitanæ nobilitatis, quæ propè iam interijt. Etenim cum considero iuuentutem nostram præter maiorum instituta domi ac sub porticibus

porticibus desidere: eos uerò, qui rempub. administrent, publicorum oblitos morum, nihil nisi suas tantum res agere, atq; in priuatū consulere: non possum non deplorare nostræ nobilitatis interitum. Dij boni, Ladislao rege, quæ nostrorū ciuium domi, forisq; erat industria? quam honesta de omni uirtute contentio? Certamen erat, domi ne senes æquitate atq; consilio, an foris iuuentus fortitudine ac fide maiore rempub. gererent. Itaque uideres seniores præsidere prouincijs, moderari populos, iuuenes in maximis rebus, ac periculis regi adesse, certare qui fortiorem nauare posset operam. Adolescentulos mirum immodum à primis annis meditari patrium decus, equitando, iaculando, semper aliquid agendo, quo ipsorū apparere posset industria. Nunc placet ocium atq; mollities: sequimur scorta, desidemus in ganeis, alea in manib. est, atq; fritillus, turpißima quæq; habentur in pretio. Contentio est, cuius uxor, soror, filia pluris ueneat, nullumq; inter ignauos, fortesq; discrimē, nisi quod fortitudo odio est atq; contemptui, ignauißimus quisq; maximè carus, acceptusq; multitudini. Iura, pietas, decus, demum omnia uenalia. Sed meipsum compescam, reuertarq; ad Antonium, atq; hunc qui præterit potius adolescentem percūctabo. Amabo unde tantum hilaritudinis tecum affers bone adolescens?

ADOL. Meo ab antistite. HER. Obsecro nisi præproperas, hilaritudinis tantæ nobis rationem explica. ADOL. Laborabat ex intestini plenioris morbo meus antistes, de cuius salute medici cum desperassent, unus Panuntius archiater, solam hanc salutis relictam spem docuit, si disploso intestino animam inclusam expederet. Eum igitur, cum diem totum deos orans cōtriuisset, nec aliquid exploderet, reuersus Panuntius monuit uti corporis salute desperata, pro animæ salute deos fatigaret. Tū ille in deos deasq; conuersus, integram ferè noctem in gemitu lamentationibusq; exegit, dum peccatorum condonationem, ac uitæ cœlestis tranquillitatem cœlites ipsos orat. Aderat familiaris ingenio non adeò superstitioso, qui antistitis questus, precesq; non satis æquo ferens animo: Ecquæ nam tandem, inquit, pater dementia ista est, putare Deos, cœli tibi particulam donaturos, qui ne leuißimi quidem pediti liberales esse uoluerint? hac urbanitate captus antistes, cum in risum solueretur, intestinum exoluit: quo de risu in crepitum exoluto, statim morbo liberatus est. Hæc lætitiæ meæ causa, hæc uoluptas est, qui herum saluum factum tantopere gaudeam. Is igitur post aliquot dies cōfirmatis ac refectis uiribus, cum ludere quantillum cupiat, Frontonillam arceßit, quā intellexit non multos ante dies facere quæstū cœpisse: me qui scortillum nossem, rogatū mittit, uti cū lauerit leueritq; ad cœnam eat. Dixi quæ cupiebatis, abeo, uos ualete. HER. O

secula, ô mores. fuit fuit olim in sacerdotibus christianis continentia & castitas, dum innocentia in honore, dum paupertas in pretio fuit. Nunc (prò pudor) quæ non sentina mundior sacerdotio est? Ecce autem qui leuare dolorem hunc queas, senex præterit, octogenarius, cantitans, amore insaniẽs. è media scilicet Valentia delatũ hoc est. Audiamus si placet? SEN.

» Ne rugas Mariana meas, neu despice canos.
» De sene nam iuuenem dia referre potes.

HER. Bellißimum senem. Videtis quàm blande salutat fenestellas? quàm larga etiam manu rosam spargit? quid hoc sene delirius? SEN.

» Digna Iouis thalamis ô & Ioue digna marito,
» Quid mirũ si me cãdida nympha fugis? HER. Etiã lacrimatur. SEN.
» Delitiæ Mariana meæ si digeris annos,
» Iupiter hac fiet iam ratione senex.

HER. Lepidißimam argumentationem. SEN.

» Et cani flores, orientia sydera cana,
» Canaq; quæ torquet spicula blandus amor.

HER. Canitiem sanè iuuenilem. sed compellemus hominem. Amantissime adolescens, per cũ quem colis amorem, perq; uiridem, atq; florentem ætatem tuam, eamq; quam deperis uirginem rogatus, & nos de amoribus solicitos nostris adi atq; alloquere. Equidem uel ex te uno iudicari planè potest, rectè sensisse illos, qui Venerem elegantiarum deam fecere. quid enim te qui in Veneris contubernio uiuis, elegantius? Age amabo quàm tibi cum amoribus tuis blande? quàm è sententia? SEN. Suauißime, quippe cũ decreuerim quæcunq; in amore hoc mihi accidant, iucundã in partem accipere: irascitur, auersatur, contemnit, fugit, ad uoluptatem refero: grauissimeq; obiurgandos censeo, qui regnum amoris accusant, bellißimi pueri, lenißimi heri, indulgentißimi dei. hic munditias, nitorem, ornatũ, lepôrem, comptum, ludos, iocum, carmen, elegantiam, delitias, omnem deniq; uitæ suauitatem inuenit. Me qui senex sum, ætatis huius molestiarum oblitum, non tantum non inuitum, sed uolentem quoque ad suauißima quæque secum trahit. Sequor conuiuia, cantus, hymenæos, choreas, pompas, festos dies, theatra. Sed iam afferenascit. illam ego ad fenestram uideo, quæ me immortalium uitam agere inter mortales facit. ô fulgentißimum iubar, ac rerum specimen. HER. O inane, & lubricum caput. Ne autem delirantem hunc senem hospes mirere, ciuitas nostra tota delirium est. utinamq; non tam uere, urbem hanc solam liberam esse usurpasset Antonius, in qua una cuiq; quod libitum esset liceret. Sed comprimenda est oratio. Euphorbia transit. Assurgamus mulieri, atque offam hanc

Cerbero obijciamus. Et iam præterijt, abijt: bene habet, salua sunt omnia. Memor es hospes belluæ illius quam dux Pœnorum Annibal uidit in somnis, siluas, agros, uillas, oppida, quæq; incederet cuncta uastantem? Hæc illa est bellua, nequaquam tamen ut illa somnium, sed historia, & uera quidem bellua. Ciues quidem cæteri, aut horologium, aut galli cantum secuti, è somno cubilibusq; excitantur. at uiciniam nostram Euphorbiæ clamores ne uidere quidem somnum noctibus patiuntur, quasi dies agere quietos ualeamus. Clamat, inclamat, frendit, dentitonat, hinnifremit, rixatur, furit: ueru, pelues, patinas iaculatur, titionatur, cãdelabratur: nouis enim uocibus nouus belluæ huius furor exprimẽdus est, atq; utinã exprimi plane posset. ancillas alias delũbat fustibus, alias mutilat gladio, has unguibus excæcat, illas pugnis exossat. quid multis opus est? pestis quidem ipsa, Euphorbia pestilentior non est. Ferunt Germanos olim prædicare solitos, se à Dite patre ortos. Ego uel deierare ausim, treis illas furias, herebum quoq; ipsum Euphorbia prognatos esse. HOS. *Dij talem pestem auertite. Quid obsecro de hac Antonius?* HER. *Optime consultum iri Romano Pontifici, si Euphorbia hæc in summo alpium iugo constitueretur: cuius uociferationibus, momẽto codẽ Germaniæ, Galliæ, Britaniæ, ad concilium arceßiri possent, orbis enim terrarum campanam Euphorbiã esse.* HOS. *O' salsum atq; urbanũ hominem. Sed qui nam hi sunt quos composito admodũ gradu, uultuq; adeò graui, concedentes ad nos uideo?* HER. *Iunior ille Elisius Gallutius, suaui uir ingenio, Andreas alter Contrarius, facundus, ac præstans rhetor, grauißimi uterq; uiri, nostroq; ex ordine, quibus aduenientibus de more collegij huius assurgendum est.*

ANDREAS CONTRARIVS, COMPATER HERRICVS, ELISIVS.

Alutem uobis multam, atque opulentam dicunt Elisij Camenæ. COM. *At nos et Elisium auere, et Andream opulenter saluum esse iubemus: neq; enim grammaticos adeò ueremur, ut opulentiam cum salute coniungere timeamus.* AN. *O' minime superstitiosum hominem. Sed ut hoc facilius cõdonetur à nobis tibi, tamẽ ne in grammaticorũ iram incidas etiam atq; uide.* COM. *An oblitus es Antonij? catellorum (hoc enim uerbo utebatur) eos persimileis dicẽteis, q de oßibus, deq; frustillis, ac miculis, si quæ forte sub mensam decidant, rixentur. Odi ego cinicũ genus, stomachorq; agrestem acerbitatẽ, ac putidas insectationes. Sed amabo quinã inter uos sermones erãt?* AN. *Hoc ipsum agebamus, aut potius indignabamur, ab rabiosa eorũ garrulitate tuti nihil esse, siue uersiculum*

ediderís, ſiue epiſtolam ſcripſeris, quorum ipſorum ſcriptis oculum ſi admoris, nihil inertius, nihil inconcinnius, nihil oſcitatius uideas, quippe cū nihil ſupra grammaticum habeant. Et tamen operæpretium eſt uidere, neglecto, aut potius abiecto Cicerone, quantum præ ſe ferant dicendi artem atq; ſcientiam. Inuaſere rhetorum materiam, quorum etiam agros depopulati, quòd uideant acutiora quædam, ut ipſi putant, à Quintiliano tradi, in Ciceronem ſublatis ſignis, agmineq; inſtructo procedunt: nec intelligunt Ciceronem ſic à Quintiliano laudari, ut hūc ſuſpiciendum, hūc imitandum eſſe moneat, dono quodam prouidentiæ genitū, in quem totas uirtutes ſuas eloquentia experiretur. Id deniq; non immerito cōſecutum, ut Cicero iam nō hominis nomen, ſed eloquentiæ habeatur. Quòd ſi loqui uera uolumus, illa uel ſumma Quintiliani laus eſt, quòd diuinæ Ciceronis eloquentiæ diligentiſſimus obſeruator atq; inſpector fuerit. Quid enim quamuis acute ab eo in dicendi arte præcipitur, quod non è Ciceronis fonte hauſtum ſit? quid tam rarum, aut ſepoſitum oſtenditur, quod non Ciceronis orationū exemplis teſtimonijſq; doceamur, illum orantem egiſſe, quæ poſt à Quintiliano, rhetoribuſq; alijs cōſiderata, atq; animaduerſa ſcriptis obſeruanda tradantur? Arguitur Ciceronis de oratoris fine ſententia, quòd non ſit dicere appoſitè ad perſuaſionem, ſed ſit ſolum benedicere oratoris finis: nec uident acutiſſimi homines duplicem in oratore finē conſiderandum eſſe, quod Boëtius quidem uidit, ſi non tam acutus grammaticus, at certè rerum naturæ peritiſſimus, ac definiendi magnus artifex. Ait enim, quod inter dialecticā atq; rhetoricam intereſt, id in materia nō cerni, quippe cum utraq; theſim atq; hypotheſim ſubiectā habeat, ſed in uſu, cum altera interrogatione, altera perpetua oratione utatur, ac dialectica integris ſyllogiſmis, rhetorica enthymematibus gaudeat. Itē in fine, quòd dialectica quæ uult, extorquere ab aduerſario conatur, rhetorica iudici perſuadere. Siquidem dialecticus dialecticum tantum habet aduerſum ſe conſtitutum, orator uerò habet etiam iudicem, qui inter ſe atq; aduerſarium ſententiam ferat. Quocirca oratoris finem duplici ratione conſiderandum eſſe cenſet, alterum quidem in oratore ipſo, in iudice uerò alterū. In ipſo quidem benedicere, quod quid eſt aliud, quàm dicere appoſitè ad perſuaſionem? In iudice uerò perſuadere, neq; enim ſi qua impediant oratorem quominus perſuadeat, dum officium ſuū fecerit, idcirco finem conſecutus non eſt: ſiquidem qui officio ſuo cognatus eſt finis, eum facto officio conſequitur: ac tametſi eum qui extra poſitus eſt, finem non ſemper attingit, fine tamen ſuo contentus eſſe poteſt, ſentiens artem ipſam, qui ſuus eſt fine non fraudari. Etenim medici opera cum in ſanitatem intenta ſit,

Impera-

Imperatoris in uictoriam, licet neuter finem qui extra constitutus est, non nunquam adipiscatur, uterq; tamen suum assequitur, si alter ægrotum recte curauerit, alter exercitum, ac rem bellicam bene administrauerit. Duplex igitur oratoris finis est, bene dicere, ac persuadere, quod utrũq; Cicero cõplexus est: & cum ait, oratoris officium esse, dicere appositè ad persuasionem: nam qui appositè dicit, bene quidem dicit, id quòd Quintiliani sententiæ conuenit, iudicantis rhetoricæ finem ac summum esse benedicere. Et cum pòst subdit, oratoris finem esse, persuadere dictione, quia oratoris dictio apud iudicem est, complectitur qui sit pro suscepta causa benedicendi finis. Quòd si orator dicendo persuadet, neq; enim temere à Cicerone dictum est, persuadere dictione, nec Quintiliano, nec oblatratoribus his dicere opus est, quòd pecunia etiam persuadet, quòd forma, quòd alia etiam multa: nam nec pecunia dicendo persuadet, nec forma, trahit enim animos hominum pecunia rerum utilium cupiditate ac gratia, forma uoluptatis. Ostendere autem cicatrices inde susceptũ est, quòd insitus est homini naturaliter misericordiæ affectus, qui tum uidendo, tum audiendo mouetur, idq; consilij prudentiæq; est agere. Quo orator cum utitur, non quidem dicendo, sed agendo persuadere conatur. Licet huiusmodi actiones oratoris propriæ sint, unde agere dicitur, quibus etiã uerba, gestuq; idoneum accommodat. Et cicatricum quidem ostentatio non multum habitura est uirium si oratio defuerit, quæ lacrimas ac misericordiam excitet. Nã autoritas, dignitas, aspectus, si mutus fuerit, quomodo persuadeat, aut quid persuadeat? quod uerò ad meritorum recordationem attinet, an parum tibi loqui merita ipsa uidentur? quæ beneficiorum in rempub. quæ rerum fortiter gestarum memoriam reuocent, quæ gratitudinis admoneant? Etenim eorum qui diem obiere, siue amici, siue inimici fuerint, cum recordatio nos subit, quòd ab ijs recte aut male facta, quæ in mentem ueniunt, loquendi uim quãdam habeant, uel excitatur in nobis desiderium, uel odiũ renouatur. Quocirca loquuntur hæc quodãmodo per se, ac nihilominus ut iudices, ut auditores moueant, dicente indigent, qui quo fuerit eloquentior, eo magis commouebit. Ac mihi quidem uidetur Cicero, tum addendo appositè ad persuasionẽ, tum dicendo persuadere dictione, auertisse à se id quod Quintilianus, pace eius dixerim, non modò non auertit, sed ne uidit quidem. Si quis enim, quod declamatores faciunt, nullo dato iudice causam domi fingat, & utriusque, id est, suas, & aduersarij partes agat, hinc accusando, illinc defendendo, huius nimirum erit finis tantum benedicere. Quid enim aliud in causa domi composita, nullo uerò aduersario, nullo iudice quæretur nisi solũ benedicere? Quo fit, ut in causa ficta

idem sit finis, qui est in uera, benedicere: neq; inter fingere, & apud iudicem uere agere aliquid intererit. quo quid magis absurdum? Hoc uidens Cicero declamatorem sic ab oratore seiunxit, ut quod unum intererat, id officium ac finem oratoris ostendēdo exciperet, cauillumq; auerteret. Inter officium autem & finem parum interesse Cicero ipse ostendit, cum docet in officio quid fieri, in fine quid officio conueniat considerari. Videtis quàm planè per officium expresserit finem, qui in oratore consideratur? cum quid fieri conueniat, ait. Porrò quid facere oratorem cōuenit, aut quæ eius officij partes sunt, nisi benedicere? quod quibus artibus, & quæ faciendo assequi possit, ipse iam tenet: per finem uerò ostenderit, id quod benedicēdo quæritur, persuadere. Nam cum ipsæ hominū actiones ob finem aliquem suscipiantur, ac finis alius alium respectare uideatur, finis ille quem in oratore ipso constitutum diximus, hoc est benedicere, in alium illum finem intendit, qui extra positus est: sicuti rectè curandi finis ægroti sanitatem, ac rei bellicæ bene administrādæ de hoste uictoriam respicit, ab illis enim ad has est uia. Etenim cum finis in rebus humanis sit, ut opinor, ad quem cuncta referantur, & cuius gratia fiunt cætera omnia, nimirum ut sit finis oratoris benedicere, benedicendi ipsius finis est persuadere. Itaque si oratorem considerare uolumus ut dicentem tantum, finis eius erit benedicere: sin ut agentem in foro, ac iudicis animū quibus potest artibus in sententiam suam atq; in causam, quam agendam suscepit trahere contendentem, Ciceronis de fine sententia erit absoluta, Quintiliani uerò manca, atq; imperfecta. Non considerari autem forum, forensisq; actionis finē ab eo, qui dicit oratoris finem esse benedicere, quamuis paucis, manifestò tamen ostendemus. Quintiliani ipsius cum de rhetoricæ nomine latine interpretando loquitur, uerba hæc sunt. Nam oratoria sic efferetur ut elocutoria, oratrix ut elocutrix. Illa autem de qua loquimur rhetorice talis est, qualis eloquentia. Igitur si rhetorica eloquentia est, & orator erit eloquens. Eloqui autem aliud non est, quàm benedicere: qui enim eloquitur, benedicit: & eloquentia erit benedicēdi siue facultas, siue ars, siue scientia. Quare dicere oratoris finē esse benedicere, eius est qui nec susceptæ in foro dictionis finem considerat: ut si quis aratoris finē dixerit, bene arare, cum bene arandi finis sit serere. Nec clientem respicit, non secus ac si quis dixerit medici finem esse, bene curare: quæ definitio ægroti ipsius, qui medicum sibi adhibuit, nullam uidetur habere rationē. At qui dicit oratoris finem esse, dicere appositè ad persuasionem, & eius qui dicit, & eius pro quo dictio suscepta est, rationem cōplectitur. Quæ finitio perfecta quidem est, cū & officiū eius qui dictionem suscepit ostendat,

dat, & causam, id est finem, cur officium susceptum sit, declaret. Qua tamen in re pertinaciores non erimus, ut qui onus hoc defendendi Ciceronis aduersus Quintilianum non susceperimus: quippe qui non oblatrando, sed quærendo modestißime oratoris finem inuestigare nititur, quē quodam in loco dicentem audiamus. Nam illud genus ostentationi compositū, solam petit audientium uoluptatem, ideoq; omnes dicendi artes aperit, ornatumq; orationis exponit: ut qui non insidietur, nec ad uictoriam, sed ad solum finem laudis & gloriæ tendat. Quare quicquid erit sententijs populare, uerbis nitidum, figuris iucundum, tralationibus magnificum, cōpositione elaboratum, uelut institor quidam eloquentiæ intuendum, et penè pertractandum dabit: nam euentus ad ipsum, non ad causam refertur. At ubi res agitur, & uera dimicatio est, ultimus sit famæ locus. Videtis ut his uerbis uictoriam quæri, nō benedicendi laudem, & gloriam ostendit? Sentitis quid dicit, cum euentum non ad ipsum, sed ad causam referri dicit? Et quòd hoc fortasse minus apertum esset, subdit: ubi res agitur, & dimicatio uera est, ultimus sit famæ locus. docens in uictoriā totis uiribus incumbendum, quæ quidem nisi persuaso iudice, ac benedicendi arte, uiribusq; eloquentiæ expugnato comparari nequeat. Verùm aduersus grammaticos, istos inquam grammaticos hæc dicenda suscepimus, quorū dentibus ut nihil mordacius, sic morsibus uenenosius nihil est: errasseq; nō parum uideri potest Antonius, qui catellorum eos persimileis, ac non canes, immo rabidas canes, aut uenenosas potius aspides diceret. Operæpretium est etiā uidere quibus latratibus, quoq; impetu in Ciceronianā status definitionem ferantur. Sed nolo uobis, hospiti præsertim huic, esse molestior.

COM. Et hospiti huic, & cæteris qui assumus, rem gratißimam feceris, quod declarare nostrum omnium tibi abunde perspectū in Ciceronem studium potest, & hospitis tanta in te audiendo attentio. Sed de Antonio aliter tibi persuadeas uelim. Narrare enim solebat, grammaticorū rationem nullam esse prætoribus, quippe qui furentiū in numero haberentur. Cūq; furoris atq; amentiæ genera licet diuersa, comprehensa tamen à Physicis essent, solam grammaticorum uesaniam non modò incomprehensam, uerumetiam incomprehensibilem esse, quam nouo quodam ficto nomine labirynthiplexiam uocabat. Referebat enim Sibyllam nutricem suam quoties grammatico cuidam, qui per id tempus Panhormi docebat, obuiam fieret, carmine usam, quo Siculi aduersum canes rabidas uterentur. Solas etiam grammaticorum animas post mortem non expurgari, quodq; infernus eas expiandas non caperet, statim redire in corpora, ac propterea contingere, ut indies, atq; in secula grammatici dementiores essent, Pla-

grāmaticorum uesania

tonemq; hoc ipsum latuiße, item Virgilium, Dantemq; qui de rebus infer nis ultimus scripsit. Hæc habui, quæ pro Antonio excusando dicerem. Tu perge Andrea, & Ciceroniani status defensionem aduersus Antonianos catellos, uel tuas potius aspides aggredere. AN. Faciam eo libentius, quòd Herricum nostrum uideo ex oratione hac, quæ aduersum grammaticos habita est, mirificam uoluptatem cæpiße. HER. Dici uix potest quàm me sermo iste delectet, præsertim cum in memoriam ueniat, inter duos olim grammaticos gladijs actam rem eße, dum alter alteri uitio daret, quòd uerbo impleo generãdi casum adiunxißet, ac neuter memor esset Liuij, hoc ipso casu utentis libro quarto: Ne ita omnia Tribuni potesta tis suæ implerent, ut nullum publicum consilium sinerent eße. Item quinto libro: Ipse multitudinem quoq;, quæ semper fermè regenti est similis, religionis iuste impleuit. Sexto etiam casu utitur, cum ait: Carcerem impleueritis principibus. Adeò promiscue ueteres uerbũ hoc & secundo, & sexto casui iunxere, quod docti illi, & acuti grammatici dum ignorant, dum alter alterius sinum atq; os despuit, res ad gladios uenit, tandemq; à grammaticis ad chirurgos. Sed quæ mihi multa generis huius in mentem ueniunt, referre desinã, ne tibi sim impedimento: quare quod cœpisti, perge exequi, ac uoluptate hac nos exple. AN. Primo loco Ciceronem uideamus. Constitutio est prima conflictio causarum ex depulsione intentionis profecta, hoc modò fecisti, non feci, aut iure feci. Deinde Quintiliani status qui sit, ex ipsius uerbis intelligamus. Statum quidam dixerunt primam causarum conflictionem, quos rectè sensisse parum elocutos puto. Non enim est status prima conflictio, fecisti, non feci, sed quod ex prima conflictione nascitur. Et paulò post: Si enim dicat quis, sonus est duorũ inter se corporum conflictio, erret opinor: non enim sonus est conflictio, sed ex conflictione. Hæc uterq; de status constitutionisq; definitione. Nos quid definitio ipsa sit, primum uideamus: quæ, ut doctißimis uiris placet, oratio est explicans quid sit id, de quo est quæstio. Quocirca propriũ definitionis eße uidetur explicare, hoc est, distinctè atq; expreße demonstrare rei quæ definitur, substantiam, seu quid illud ipsum de quo quæritur sit. Hoc enim intellecto, ipsa res ut intelligatur oportet. Siquidem id quod ante definitionem erat, ut ita dixerim, confusum & complicatum, ubi definitio acceßit, distinctum atq; explicatum cernitur. Etenim cum hoc ipsum nomen homo, parum expresse quid homo ipse sit indicet, ubi dixeris hominem esse animal rationale mortale: quod erat inuolutum, nec satis patebat, fit expreßum & clarum, ipsaq; substantiæ explicatio fit, quoties genus quo quid continetur, & species illæ, quæ differentiæ uocantur, defini tionem

tionem ipsam abunde simul constituunt, qua hunc in modum constituta, quæ cõfusa erãt, diffusius tractata cernuntur. Ex quibus efficitur, ut genere, differentijsq; monstratis, substantia ipsa appareat. His sic explicatis, uideamus harum utra definitionum, rem quæ definitur, melius clariusq; ostendat, cum uideamus de re ipsa quæstionem non esse. Siquidem Quintilianus ipse, qui hac definitione usi essent, recte quidem sensisse, parum tamen elocutos putat. Ciceroniana, ni fallor, definitio, quòd genus & differentias explicat, substantiam profectò ipsam explicat. Nam Cõflictio generis locum obtinet, omnis enim status conflictio est, non contrà: siquidem non soli oratores confligunt, perinde ut non solus homo est animal, sed athletæ, sed milites, sed exercitus etiam confligunt. Prima uerò cum dicitur, species ac differentia indicatur. Siquidem plures quæstionum status esse eadem in causa possunt, quod ipse quoq; Quintilianus ostendit. Prima igitur conflictio, species quædam conflictionis est, sicuti rationale species quædam animalis. Deinde additur, ex depulsione intentionis profecta. Quo addicto planè declaratur conflictionem hinc ex intentione, illinc ex depulsione nasci: ut intelligatur quemadmodum non omne rationale animal, ut Plato putat, mortale est, sic non omnem conflictionem, ex telorum missiliumq; iaculatione, ac manuum consertione, cuiusmodi militaris conflictus est existere. Videtis ut his in definitione simul positis, res ipsa non implicata, & in abdito posita, sed explicata atq; in lucem cernatur exposita? Contrà, Quintiliani definitio non solum rem ipsam in lucem non educit, sed audientem statim turbat, & cogitationem eius ad plura ac diuersa trahit. In lucem autem non exponi rem ex Quintiliani definitione, hinc probatur, quòd genus ipsum nimis remoto è loco apparet, cum sit res, siue, ut hodie dicunt, ens. Dicitur enim id quod ex prima conflictione nascitur, id est, res quæ inde nascitur. Ac tametsi uerum est, quòd cõflictio causarum sit res, sit ens, tamen hoc ipsum ens maximè generale est. Siquidem & lapis, & lignum, & lana, & corpus, & color, & uox, & forma, & statura, & cœlum, & animal, & quodcunq; in naturalibus est, ens, ac res est. Itaq; genus hoc confundit, magis quàm explicat, dum auditoris mentem in tam multa ac diuersa rapit. Illud deinde, quod ex prima conflictione nascitur, magis ac magis & turbat, & cõfundit, & quasdam quasi tenebras illorum qui audiunt mentibus offundit: ut cũ dicimus, homo est, id quod ex corpore & anima constat, quod ipsum non modò de boue, crocodilo, ape, serpente, pisce, accipitre, sed de arbore, herba, fruticeq; dici potest: nec aliud est dicere, q̃ quod animans est, quod genus plurima, diuersaq; cõplectitur. Siquidẽ & arbores, & herbæ, et frutices animãtes sunt,

anima enim constant, & corpore. Quòd si dicere malueris, homo est id quod ex animali rationali mortali est, hominis substantiã non solũ non explicabis, neque in apertũ proferes, sed rem ipsam magis ac magis implicabis. Neque enim homo solum est ex animali rationali mortali, sed coniugium, sed familia, sed ciuitas, sed humani generis societas. At dicere, homo est animal rationale mortale, non solũ mentem nõ cõfundit, sed rem ipsam planè ostendit. Idq; quod definitur, & quod definit, ita sibi inuicem conueniunt, ut mutuam conuersionem alternatim faciant. Siquidem & animal rationale mortale est homo. id quod non usu uenit cum dicitur, homo est id quod ex corpore et anima est: & quod ex corpore et anima est, homo est: cum poßit esse accipiter, piscis, equus, apes, ulmus, brasica, uitis, ligustrũ, quæ quòd animantes sunt, è corpore & anima sunt. Itaque cum dicimus, constitutio est prima conflictio causarum, nata ex intentione depulsionis, ita sibi quod definit definiturq; inuicem consentit, ut conuertere liceat pari maximeq; conueniente consensu: rectè enim explicateq; diceretur, prima causarum conflictio ex intentionis depulsione nata, constitutio est. Contrà cõfusa nimis definitio erit, nec cum eo quod finitur, pari modo consentiens, si dixerimus, ut Quintiliano placet, status est id quod ex prima conflictione causarum nascitur: idq; quod ex prima conflictione causarum nascitur, est status. cum è prima conflictione, in qua causa consistit, plura nascantur, quæ ad statum, & causam faciunt, ut cum signa ex quibus coniectura capitur afferuntur, cum testes in medium adducuntur, cum leges recitantur, cum de legibus pugnatur, et huiusmodi alia, quæ non modò conflictionem sequuntur, sed absque ijs conflictio esse nequeat. Age consyderemus rem maximè similem, militarem conflictum, non sonum ut Quintilianus. Si quis dixerit militarem conflictum esse id quod existit ex militum certamine, manibusq; consertis, primum nec rem ipsam distinctè explicabit, nec cõuertere alterum in alterum tam æqua reciprocatione poterit, ut rectè dicatur, id quod ex militum certamine manibusq; consertis existit, conflictus militaris est: neque enim ex militum certamine, manuũq; consertione solus cõflictus existit, sed cædes, mutilationes, percußiones, uulnera, fuga, uictoria. Itaq; cum hæc audiuntur, quòd quid potißimum intelligere habeatur incertum sit, distrahetur huc, atq; illuc animus, rapieturq; in plura atq; diuersa. At si dixero conflictum militarem esse militum manum conserentium certamen, statim genus apparebit, id est certamen. Omnis enim conflictus certamen est. At non contrà certamen omne conflictus est, nam & puellæ certant de forma, & reges de magnificentia. Cum addo, manum conserentium, speciem, differentiamq; sic exprimo.

exprimo, ut nihil dubium, nihil in confuso relinquatur, licebitq; magno utrinque consensu conuertere, militum manuū conferentium certamen conflictum esse militaren, ac militarem conflictum conferentium manum militum certamen esse. Illud igitur inter Ciceronis Quintilianiq; definitionem interest, quod inter has quas modo posui militaris cōflictus definitiones. Ac si loqui uera uolumus, altera, id est Ciceroniana est philosophi rem explicātis, atque ante oculos ponentis: altera eius qui id potius quærere uideatur, ut qui audiūt cæcutiant, magis quàm ut recte uideāt. Quoniam igitur Quintilianus ipse recte quidem sensisse, parum tamen elocutos putat, qui sic statum definiere, uidete obsecro uter ipsorum rem eloquatur. Mihi quidem Cicero eloqui rem & explicare, Quintilianus uerò balbutire quodammodo (tanti uiri pace dixerim) uidetur. Poteram multa quæ de ratione definiendi à doctis uiris traduntur, hunc in locum conferre, quæ non duxi esse necessaria, contentus paucis his ostendisse Ciceronem bene, expresse, caute, planè statum definisse. Quam nostram defensionem tātū ab accusando Quintiliano abesse uolumus, ut uideri uelimus, non aduersus Quintilianum causam suscepisse, sed ut qui potius Ciceronem à grammaticorum qui nunc uiuunt, rabidis morsibus liberare studeremus. Tu uerò Herrice uicem redde, & quam aduersus grammaticos bilem paulo antè conceperas, meo etiam rogatu euome. Aut si te capitis fortasse grauat abscessus, Elisio nostro prouinciā hanc delega. HER. Quin potius quando in Virgilium quoq; dentes exacuere, & me tussis male habet, maximi Poëtæ studiosissimus poëticæ Elisius patrocinium suscipiat. Quod te Elisi suauissime per Antonij nostri manes, quando qua te maiore obtestatione cogā nō habeo, oro atq; obtestor. ELIS. Et poterat Andreas, & sponte etiā debebat, prouinciā hāc pro Virgilio suo suscipere. Quis enim Andrea Virgilij studiosior, ac dignitatis, excellentiæq; carminis, atq; operis eius inspector acutior? Sed tua me uel obtestatio ad hoc impellit, uel quòd abunde multa memini quæ de Virgilij laudibus dicere solebat Antonius: cuius memoriam hospiti huic ut Siculo, quem esse Siculum ornatus ipse indicat, arbitror quamgratissimam. Cæterum Andreas & quæ à me referentur locupletare rationibus poterit, & tanquam iudex aduersus Virgiliocarpos sedere. Quos magis enim dicere Virgiliomastigas liceat? Atque hinc potissimum incipiam, de quo me paulo antè Claudianus admonuit. Cuius uersus sunt de monte Aetna:

Nunc mouet indigenas nimbos, piceaq; grauatum
Fœdat nube diem, nunc motibus astra lacessit,
Terrificis damnisq; suis incendia nutrit. Virgilij sunt:

Portus ab accessu uentorum immotus & ingens
Ipse, sed horrificis iuxtà tonat Aetna ruinis.
Interdumq; atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo, & candente fauilla,
Attollitq; globos flammarum & sydera lambit.
Interdum scopulos, auulsaq; uiscera montis
Erigit eructans, liquefactaq; saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoq; exæstuat imo.

HOS. *Fauorinum philosophum dixisse aliquando Gellius scribit, à Virgilio inchoatos magis quàm factos, quòd absolui quando mors præuerterat nequiissent. Et Fauorinus quidem ea uerecundia usus uidetur, ut excusasse magis quàm incusasse Virgilium uideri poßit, quem Antonius nõ poterat de moderatione hac non laudare. Cæterum non omnium esse de liniamentis, inumbrationibus, artificioq; poëtarum iudiciũ ferre, quæ præterquam à poëtis ipsis uix cognoscerentur: quod in pictura quoq; contingit, in qua multa sunt, quæ nisi summi etiam artifices non uideant. Aetnæ montis naturam, id consilij non fuisse sibi Virgilius ipse præ se fert, ut uellet pro assumpta, & quodammodo destinata materia describere: nec rei causas exquirit, ut Claudianus, nec spumantis materiæ flumina ostendere uult, ut Pindarus: sed cũ describere portum Aeneæ ore cœpißet, dixisset q; ab acceßu uentorum immotum, & ingentem ipsum quidem, subdidit rem maximè admirabilem, adeoq; monstrosam, cuius Aeneas ipse memor factus esset, ut à portus descriptione, rei ipsius miraculo auerteretur.*
» *Ipse, inquit, portus ingens quidem, hoc est, nauium plurimarũ capax: sed*
» *uisu, sed auditu mirabile est Aetnam montem terrificis iuxtà ruinis tonare.*
» *qua commotus admiratione, atq; à portu auersus, in illa explicanda pri-*
» *mum ab auditu cœpit. Videtis artificiosi poëtæ prudens consilium, quòd*
» *in admirabili re enarranda tractum se ammiratione ipsa ab initio statim*
» *ostendit? Audire est, inquit, cum nulli corporum uideantur cõflictus, è qui*
» *bus soni fiunt, non sonitum modò, ac si parum esset sonitum dicere, sed to-*
» *nitrum ex horrificis montis eius ruinis. Quæ in aëre maximo cum ter-*
» *rore fierent, ea dixit sub terris fieri. Simul cum rei miraculo causam quoq;*
» *leuiter attingit. Nam neq; decebat Aeneam causas incendij atq; fragoris*
» *illius exactius quærere, aut aperire. Tantus autem fragor nisi è fractione*
» *esse non poterat, quam fractionem ruinas nominans ostendit. Cum etiam*
" *dicit tonat, montem confragosum innuit. Nanq; cõflictus illi, & tanti sub*
» *terris fragores, nisi in concauo & cauernoso fieri nequeunt: easq; confli*
» *ctiones uentorum atq; ignium in cauernis esse dicit, ut confligentium nu*
bium

biũ tonitrua imitentur. Singulis uerbis rem auditu mirabilem facit, quòd quod tonat, quòd ruinis & quidem horrificis, cum horror absq; membrorum concußione, animiq; consternatione non contingat. Dehinc cum auditui satis fecisset, transit ad uisum aliquanto longius in parte hac immoratus, ut per hũc sensum rem admirabiliorem redderet, quòd uidendo quàm audiendo apparere plura soleant. Vtq; audientium animos magis ac magis rei miraculo afficeret, non secernit ea quæ noctu, quǽue interdiu uiderentur, ut Pindarus. Dicit, interdum, id est, nunc hoc, nunc illud, dum non uult diem à nocte secernere,

Atram prorumpit ad æthera nubem,

Videtis ut à se non recedit, dixit tonat, dicit nubem: tonare enim & nubescere in aëre contingit. Cernitis ut rem effert, cum nõ fumum, sed nubem, & quidem atram, & prorumpit, quod uiolentum uerbũ est, & æthera potius, quàm aërem, ut nimium impetum absolueret. Fumantem, non ita quidem ueritatem uelat, ut non suis aliquando nominibus rem exprimat. Fumi enim ex aspiratione ignea, nõ nubes exurgũt. Turbine piceo, & impetum, & colorem nõ sine quadam animi cõmotione designat. Est enim turbo uentus et tortuosus, et uiolentus, & fortaße respexit turbinis ipsius glomerationem. Ad hæc piceus color in nubibus terrificus est. Duo hæc simul coniunxit, ut rei miraculum augeret. Necnon flammas, fumos, lucem, tenebras, fauillas simul miscet, & turbinem piccũ, & fauillam candentẽ. quid amplius? globos etiã flammarũ attollit: & quod satis hoc non uideretur, lambit etiã sydera, ut quò ultra prodiret nõ haberet. Non possum primo loco nõ magnopere Gelliũ admirari, uel potius ridere, qui Virgiliũ arguat, quòd dixerit fumantem turbine piceo, & fauilla candente: cũ nec fumare soleant, ut ipse dicit, nec atra esse, quæ sunt candẽtia: nisi si peruulgate dixit et improprie, candente nõ pro feruẽte, nõ pro ignea & relucẽti, quòd candens est à candore dictũ, nõ à calore. O' bone Gelli, cũ noctis istas Atticas scriberes, nõ potuisti non aliquando dormitare. Ignorabas an parum animaduertebas, antiquißimum & latinißimum hunc loquendi morem Virgilio etiam familiarißimum? neq; enim dixit, fumantem candente fauilla: sed, nubem candente fauilla. ut puella forma adeò uenusta, & magno uir ingenio, & quod in loco maximè simili legitur.

Ipse quirinali lituo, paruaq; sedebat
Succinctus trabea. —

Atq; ut ibi non succinctus quirinali lituo, sed succinctus parua trabea, quirinalemq; tenens, seu gestans lituum: sic neq; hic nubem fumantem fauilla candente, sed fumantem turbine piceo, et emittentem seu spar-

gentem, atq; efflantem simul candentem fauillam. Expreßit autem, quod fieri sæpißime in aëre uidemus, ut è nigerrimis nubibus post tonitrum erumpant fulgura, & coruscationes, uideaturq; interdum cœlum dehiscere, flammasq; euomere. Dici nō potest, quàm sibi undiq; in eorum quæ fiunt in aëre, similitudine constet. Solebat irridere Antonius, qui Virgilium dicerent uoluisse montis Aetnæ flagrantiam ad Pindari imitationem exequi, eosq; censebat et cæcutire, et delirare, nec Fauorinū, sed Fabarinū naso suspendere: cū nemo tam auersi, aut parui esset ingenij, qui nō palàm uideret Virgilium se totum à Pindarica enarratione auertisse, ut nec uerbis, nec tralatione qua ille utitur, parte aliqua similis esse uellet. Etenim Pindarus ad fontium, fluminum, fluctuum similitudinem rem omnem exequitur, amnes in incendij enarratione imitatus. At noster nulla huiusmodi similitudine usus, rebus ipsis inhærens, & quàm potest, & Aeneæ narrantis dignitas patitur, uerbis explicans, ab ipso igne, & à nubibus, & ab ijs quæ in aëre fiunt, non recedit. Et Pindarus quidem solum fluxum, & scaturiginem habet, quam in aquis imitetur. Virgilius omnia pro materia proq; suscepta explicatione à rebus ipsis, non aliunde sibi dicenda, atque ostendenda assumit. Videriq; Virgilius potest, parum hac in parte Pindarum probauisse, qui dum se totum ad amnes, ad fluctus, ad scaturiginem uertit, eructationē ipsam, quæq; inter erumpendum, eructandumq; contingerent, inexpresse leuiterq; attigerit, nec monstrū illud suum, tum audit tum uisu mirabile plenè absoluerit. Referam Pindari uerba à Gellio ipso conuersa. Sanè eructantur inacceßi ignis purißimi ex imis fontes. Flumina uerò interdiu quidem inundant fluctum feruentem fumi. At per noctes punicea proglomerata flamma ad profundū ponti fert solum, cum strepitu illa Vulcani fluenta serpentia emittit sæuißima, monstrum profecto tum uisu, tum auditu mirabile. At Virgilius & aures, & oculos, & animum admiratione implet, cum montem tonare ait, et è terræ penetralibus atras nubes prorumpere, fumare piceum turbinem, uolitare candentem fauillam, attolli globos flammarum. quid amplius? lambere etiam sydera. & tamen à rei natura non recedit, siquidem eructatio illa talis est, præterquàm quòd sydera non lambit. Sed hæc exuperantia poëtarum est propria, & haud scio an alibi magis, quàm hic deceat. Ac tanquā minora hæc quæ dicta sunt essent, quippe quæ frequenter cōtingant, ea subdit quæ ut maiora, & rarius contingerent, & longe monstrosiora essent. Itaq; et scopulos erigit, & auulsa montis uiscera eruptat, & saxa sub auras glomerat, & quidem liquefacta, & cū gemitu. Ac ne quid quod mouere admirationē posset, prætermitteret, quid ultimo loco ponit? fundoq; exæstuat

imo,

imo: quod cum oculis exponere non posset, animis existimandum permisit. Quid hoc Virgiliano monstro absolutius? & tamen docet glomeratus eos fieri non posse nisi uento, igneq; intus æstuante. Ac Pindaro quidem dare potest ueniam lyricum carmen. At Virgilio implenda erat tuba illa heroica, & magno personandum ore, neque ut illi succinendum, qui à lyra sua non ita longe recessit. Quocirca noster Heros tubam sic implet, ut monstrum Pindaricum, per tonitrum, ruinas, turbinem, picem, candentem fauillam, erectos scopulos, auulsa uiscera, saxa liquefacta sub auras, ad sydera usque intonet, & aures, oculos, animos admiratione simul atque horrore compleat. Tonat Aetna ruinis. Cœpit Virgilius à tonitru, in quo Pindarus obmutescit. pòst etiam tempus nullum secernit, tum ut rem admirabiliorem faceret, tum ut qualis res ipsa esset, exprimeret: neque enim noctu solum flammarum illi globi cernuntur, sed etiam interdiu, quoties & aër est nubilus, & cacumen montis exhanelatis incendij fumigationibus caligat, atque offunditur. An non die medio, cum cœlum maxime nubilum est, uidentur coruscationes, & medijs è nubibus ignes emissi? quod poëta noster sentiens, nō antè dixit, candente fauilla, quàm præmisit, turbine piceo, ne à rerū natura recederet. Ad hæc non nisi post multos annos contingit amnes illos Pindaricos fluere, cùm Virgiliana tonitrua, fragoresq;, & fumi picei, & prorumpentes in cœlum nubes, fauillæq; frequentiores contingant, præsertim flante aut impendente austro. Ac nihilominus pòst liquescere saxa, & auelli montis uiscera ostendit, adeò nihil prorsus omittit. Videturq; noster Maro rem ipsam et loci situm contemplatus, siquidem cacumen montis qua tanta fumigatio emittitur, hiatū habet profundissimū ac late amplum, quē dixerunt Craterem, hodie pleriq; os uocant, excesis undiq;, atq; exustis rupibus. Quocirca non uti è fontibus fluere ignes possunt, sed materia ipsa ui uentorum incensa, et diutius intra cauernas exagitata, tandem euomitur, magnoq; in aërem impetu effertur, pòst in partem qua uentus inclinat decidens, igne liquefacta defluere incipit. Vnde alibi ut rei huius peritus dixerat:

Vidimus undantem ruptis fornacibus Aetnam "
Flammarumq; globos, liquefactaq; uoluere saxa. "

Et hic uere, ac naturaliter dicit:

Interdum scopulos, auulsaq; uiscera montis "
Erigit eructans, liquefactaq; saxa sub auras "
Cum gemitu glomerat.— "

Prudentissime omnia. Nam interdū, quia non semper. & cum gemitu,

quia tanta ebullitio, & pugna illa intra cauernas, uentorumq́; ac concepti ignis uiolentus, ac præceps exitus, absq́; ingenti fragore fieri nequit. Et erigit eructans, quia ruptis caminis, efractisq́; (ut ita dixerim) claustris, igne, uento, uaporibus, quæcunq; obuiam facta sunt, in altum tolluntur. Et cũ dicit glomerat, ostendit pugnam cõfligentium corporum: & cũ dicit, uiscera, & liquefacta, & auulsa, designat tum ingentißimam uim uentorum, tum quòd ignis est excoquere, ac liquefacere lapides, tum quòd materia ipsa monte continetur, atq; illic generatur. Dicet aliquis, at fluere liquescentem illã materiam mare uersus, omisit. Primũ nec mare uersus semper fluit, nam et sæpenumero in mediterranea elabitur: deinde quod cũ dixisset, sub auras glomerat, uisum est poëtæ tam defæcati iudicij, quod cunque adderetur minus esse: & profectò minus mirũ est fluere deciden tem illam, liquefactamq́; materiã, quàm ex imis terræ uisceribus ad auras maiore quàm exprimi poßit impetu ferri. Itaq; hoc omisso, imò despecto, ac repudiato, concludit, fundoq́; exæstuat imo: *relinquens in audientium animis, quæ non cernerentur cum admiratione cogitanda, atque qui intus æstus, quæ ruinæ, quanta etiam certamina ex ijs quæ oculis obijcerentur existimanda. Quinetiam ad fabulosum commentum ut mirificum, ut ad deos relatum transit, adeò nihil quod audientium animos admiratione impleat prætermittit.*

» Fama est Enceladi semustum fulmine corpus
» Vrgeri mole hac, ingentemq́; insuper Aetnam
» Impositam ruptis flammam expirare caminis,
» Et fessum quotiens motet latus intremere omnem,
» Murmure trinacriam, & cœlum subtexere fumo.

Quamobrem Pindarum non solum imitandum à se Virgilius non iudi cauit, sed ab illo sic receßit, ut non uerba, non rei faciem, non ullam sit Pin *daricæ descriptionis adumbrationem secutus.* Nunc *ostendat nobis* Fauo *rinus iste tam enucleati iudicij, tamq́; teneri auditus philosophus, ut opimam & pinguem* Pindari *(ut ipse cum* Gellio *fortasse nõ rectè sentiebat) facundiã prætereamus, ostẽdat inquã ubi nã* Virgiliana *insolentia? ubi tumor? mihi quidẽ cũ duobus maximè modis cõcipiatur tumor, re, id est, sen tentijs atque oratione, ubi sunt uerba ista tumentia, ubi res insolentiam parientes? At dixit, tonat* Aetna, *quia tonat aër, & nubium conflictus tonitrum facit, prorumpit ad æthera nubem atram: nihil hic insolens, nihil tumidum. Nam prorumpo uerbum sic uiolentum est, ut eo etiam historici utãtur. & nubes atra, ut nox atra. Turbine piceo. an quo uerbo uel impetum, uel colorem expreßius potuisset efferre? cum è pice densißimus, id est,*

est nigerrimus halet fumus, & turbo cum impetuosus, tum etiam tortuosus, atq; glomerosus sit, & fauillæ flammæq; seu coruscationes è nigerrimis nubibus erumpere sic soleant, ut candere uideantur, nihil à natura recedit, & uerba rebus accommodat. Non dicet poëta globos, cum idem uerbum ab historicis non reformidetur? non dicet lambere sydera? Atqui honestiori uerbo uti nõ potuisset, ut leuem, ac fluitantẽ ignis, ut ita loquar, attactum significaret. nec cum dixit candente fauilla, Pindari uerba fluxũ fumi calidi significãtia, nec cũ globos flammarum ignis fluenta, crasse, duriter, atq; impropriè interpretatus est, hoc est ῥόον καπνοῦ αἴθωνα *&* κρουνούς. *quippe qui ne interpretatus quidem sit, cum illum non modò imitari nollet, uerum etiam hac in parte non probaret, propter eas quas attulimus rationes: uelletq; rem ipsam, ut admirabilem, ut horroris plenã uerbis suis ante oculos ponere, animisq; infigere, ac tubæ suæ canorem tenere. Nec cum dixit scopulos, & uiscera auulsa, & liquefacta saxa, & lambit sydera, & exæstuat imo fundo, uerba & strepitum uerborum conquirit, rem inquam, ipsam inquam rem suis atque heroicis uerbis enarrat. Ad hæc quòd nõ semper ignis fluãt amnes, interdũ hoc fieri dixit, atq; ubi fit, non diffluere è cratere illo perinde ac è fonte, aut è fornace massæ illius riuos, sed iactari in sublime materiã per frusta, per saxa, p scopulos, quæ post in terrã decideret, & in fecis ac liquescentis spumæ modũ coacta flueret. Quocirca bone Fauorine ad philosophiam tuam redi, de syllogismo, deq; bonorum finibus tantum sententiam laturus: quando nec mihi satis magnus physicus uideris, qui montis Aetnæ naturam ignores, ac poëtarum figuras, lineamentaq;: et quid carmini cõueniat, quid materiam susceptam deceat, qua ratione humilis res tollatur, qua elata prematur, iudicandum, pensitandumq; poëtis ipsis relinque. Vidimus in Aenaria insula factum, quod Virgilius de Aetna scribit, cũ è quadã eius parte ignis erupisset centũ ante annis, aut paulo amplius. Nam & ad mare, & sparsim per agros, præter fluxum illum magna mole lapides iacent, & in ipso litore, & paulum etiam intra mare grandes eminent scopuli adeò excocti, exustiq;, ut hodie quoq; appareat spumosa illa liquefactio: quinetiam Pindari ea fluenta lapidum sunt in spumam solutorum, non materiæ continuæ liquescentisq;, quale liquefactum fluere æs solet. Cur autem præter naturam cuiquam uideatur ab incluso sub Aetna igne torqueri lapides, cum uideamus æneis è tormentis, quæ bombardæ dicũtur, tãto impetu pilas torqueri lapideas? turbinesq; illos piceos glomerari? tanto etiam fragore, ut ad sexaginta passuũ milia exaudiantur. Hoc quod in Aenaria factũ diximus, legimus scriptum in monimentis Caroli Neapolitanorũ regis: quo*

incendio etiam castellũ haustum est. AN. *Quanquam Aenariæ exemplo potes esse contentus, tamen & Vesuuij montis ruina & ager squalore obsitus, ad sextũ ab* Neapoli *lapidem, hoc ipsum quod de liquefactis igne saxis à* Virgilio *traditur, docere abũde potest. Est enim paßim uidere hic exustorum lapidum erectos cumulos, illic excussa summo è monte miræ magnitudinis saxa impune sparsa, alibi profluentis riui lapidosos decursus, nec uno in loco saxorum strues simul congestas, ut facile appareat materiam illam omnem è lapide constare, eiectam ui uaporum, atque ignium, longiusq; agglomeratam, quæ uidere cuiuis in promptu est. Sed redeas ad quod Elisi cœperas, &* Macrobium *aduersus* Aeneam *à* Latinis *moti belli causas tanquam leueis ac pueriles ridentem, ut rudem & grammaticorum omnium importunißimum ferula sua feri, atq; intra cancellos grammaticæ redire coge, audentem se quoque uiris conferre.* ELIS. *Recte mones. Hunc hominem* Antonius *cum nebulonem aliquãdo obiurgari sensisset nimis, parce inquit, potius, quãdo nemo unquam plura sibi præsumpsit aut permisit. Quæso* Macrobi *poëtarum iudex tam sobrie, quæso inquam quæ inter* Latinos Troianosq; *belli causa excogitari accommodatior poterat? nam nec* Latini *per id tempus mercaturam nauibus exercebant, nec* Aeneas *piraticam, ut per causam prædocinij excitari bellum potuisset, nullæ antecedebant inimicitiæ: &* Aeneas *eo consilio in latinum litus descensionem fecerat, ut in terra fato debita sedes profugis statueret. Itaq; non belli, sed amicitiæ potius causas quærebat, ut qui conciliare sibi finitimorum animos studeret, mißis etiam oratoribus cum muneribus. Vidit acutißimus autor fortuitam causam, quam lippus cæcutiensq; grammaticus quomodo uideret? Moris est claßiariorum militum, ne piratarum tantum putes, sæpius in continentem descendere, carnis ut ipsi dicunt faciendæ gratia: nec solum ex hostico, sed ubi maior cogit inopia, etiam ex pacato pecora abigere. Quam ob causam, ut quotidie uidemus, inter socios amicosq; indigne multa committuntur. Hanc occasionem & quidem fortuitam, cum* Aeneas *nihil minus quàm bellum quæreret, nactus* Virgilius, *non armentalem, aut aratorium bouem, sed regij uillici ceruum, atque in delitijs habitum, & agrestibus notum uulnerat: quo facilius multitudo cogniti cicuris gratia ad tumultum concurreret,* Troianosq; *non tantum ut abactores, sed qui regias res uiolare ausi essent, armis ulciscerentur, atque è finibus pellerent, quos egerrime ferrent illic considere, perindeq; ut exteram, atq; ignotam gentem hodie persequerentur. Quæ opportunior excogitari occasio potuit, muliere præsertim agrestes excitante? quæ uim passa uideri poßet, cum etiam* Iunonem *belli causas quærentem*

rentem introduxisset. Atque hæc quidem tanquam scintilla furtim elapsa, quæ paulatim serpens, mox uento exorto illapsa stipulis, agros, syluas, obuia simul cuncta deflagrat. Quid aliud? tanquam duos è diuerso mundi cardine spiritus, qui accensum ignem excitent, exuscitat: alteram è cœlo delapsam Deam Iunonem scilicet, alteram Furiarum maximam, herebo excitam, cogentem buccina populos, & duces uocantem in bella. pro'que stipula subijcitur armata mulier, mater, regina, importuna quidem mulier, mater indulgentißima, regina fœminarum choros solicitans, ad hæc Latinus senio confectus ac uix sui iuris. Incensa igitur stipula agri syluæq; exuruntur. Tela nouant atina, uomeres in enses excoquuntur, scribuntur exercitus, leguntur duces, primus'que Mezentius bellum sic init, ut ne mulieres quidem arma detractent. Videtis è parua fortuita'que fauilla quantum incendium accenderit? ut subrigantur quidem legentium animi, quotiens crines illi anguinei subriguntur. Quid hoc artificiosius? quid magis sepositum, atque à uulgo abductum? cognouit admirabilißimam excogitatißimam'que inuentionem Iuuenalis, cum dixit:

Caderent omnes à crinibus hydri, "
Surda nihil gemeret graue buccina. "

Quàm si dijs placet, cognoscet Macrobius sordidæ locutionis, ne dicã orationis grammaticus. Quid tu peregrine homo de maximi poëtæ admirabili artificio, nobilißimisq; inuentis te iudicẽ statuis? qui ne Latine quidem loqui scias. Maluissem, inquis, Maronem & in hac parte apud autorem suum, uel apud quemlibet Græcorum alium quod sequeretur habuisset. Scilicet non uis fingere Virgilium, non uis optimum artificem arte sua uti artificiose? at ego maluissem te, cum Latine loqui uis, Ciceronem, aut'quem alium è doctißimis in loquendo sequi. An tu apud Ciceronem, Sallustium, Cæsarem inuenisti, in diggeriem concoquere, in memoriã atq; in ingenium ire, in incrementum succrescere, tale præsens hoc opus uolo, natiua Romani oris elegantia, noscendorum cõgeriem polliceri, & mille his etiam absurdiora, magisq; barbara, quibus tu ineptißime cũ sis, ipse ineptißimus uteris? Atqui audacißime grãmatice, cũ fateris te sub alio ortũ cœlo à linguæ latinæ uena nõ adiuuari, cur de maximo, deq; alieno poëta tanquã prætor iudicas? Vnũ tamen dare tibi ueniã potest, quòd cõuiua, quòd satur, quòd inter rorantia pocula, quòd in saturnalibus hæc proferebas. O bellißimũ hominẽ, q cõuiuã iudicẽ, q mensam prætoriũ statuas. Sed ad imitationẽ, quã in Marone desideras, redeamus. Ciceronem si legißes, non solũ Latine loqui, sed recte quoq; de scriptorum ingenijs, deq; scriptis

ipsis sententiã ferre didicisses. Ait & orator & philosophus eminentißimus, nostros aut melius inuenisse, aut inuenta à Græcis fecisse meliora. Quòd si poëtæ cuiusquam fuit inuenta ab alijs meliora facere, hæc mihi laus Virgilij propria uidetur. Sed neq; melius inuenerint nostri, neq; fecerint aliorum inuenta meliora, non tamen cæcutientis grammatici sententiæ standum est. Quo'nam autore usus est Homerus in fingendis tot monstris? quem imitatus est Orpheus in commentis adeò fabulosis? quem secutus est qui primus finxit Castorem, Pollucemq; ortos ouo? qui primus cõmentus est Plutonem in inferno regnare, hydram septicipitem esse? natos è serpentũ dentibus armis instructos homines? Deniq; ab quo accepit Homerus autore, arma à Vulcano Achilli fabricata? uulneratam à Diomede Venerem? perlatum utribus Vlyssem? & mille talia. Atqui poëtarum hæc non modò licentia, sed penè ars est. Quinetiam ab alijs enarratas fabulas in aliam atq; aliam formam conuertere permittitur? ne dum fingere nouas liceat. Sed ueniamus ad aliũ locum, uideamusq; quàm intempestiuus canis huius latratus sit.

» Parua metu primo mox sese attollit in auras,
» Ingrediturq; solo, & caput intra nubila condit.

Homerus, inquit, cõtentionem à paruo dixit incipere, postea ad cœlũ
» usq; succrescere. Hoc idem Maro de fama, sed incongrue: neq; enim æqua
» sunt famæ, contentionisq; argumenta: quòd contentio etiam si ad mutuas
» usq; uastationes ac bella processerit, adhuc contentio est, & manet ipsa
» quæ creuit. Fama uerò cum in immensum prodijt, fama esse iam desinit, et
» fit notio rei iam cognitæ. Quis enim iam famam uocet, cũ res aliqua à ter
» ra in cœlũ nota sit? Deinde neq; ipsam hyperbolen potuit æquare. Ille cœlum dixit, hic auras et nubila. Atq; ut ab ultimo incipiamus, nesciebas puto grammatice uersus facere, qui non uideris tribus tantum syllabis potuisse hyperbolen æquare: & caput intra sydera condit, dicere. ô crassum & supinum ingenium. Atqui noluit Virgilius intra sydera dicere. Nam cum intelligeret famam plura sæpe quæ certa non essent diuulgare, ac uera falsis miscere, & facta atq; infecta nuntiare, caput eius condit intra nubila, cum cæterum corpus uideri dicat. Itaq; & magnitudinem eius ostendit, cum attollit eum in auras: & uersari inter homines docet, cum ingredi eam solo facit: & quòd multa secum ferret, quæ non statim cernerentur uera'ne an falsa essent, intra nubila caput abscondit: etenim cum oculis nostris offusa nubes est, ueras cernere rerum species nequimus. Vnde ipse alibi, nubem quæ mortales hebetaret sensus, caligaretq; oculos circum eripit. Agnoscitis singularem Maronis prudentiam, grammaticis nõ modò

modò nõ perspectam, sed ne nisi quidem maximis poëtis perspectabilem. Non sunt, inquit, æqua famæ contentionisq; argumenta. Detur ignorantiæ hominis non esse paria. Sed tu mihi uideris bone Macrobi fama quid sit non intelligere, qui dicas, eam postquam in immensum prodijt famam esse desinere, ac rei cognitæ notionem esse. quod si sit, paßim Liuium, Salustium, Ciceronem, et rerũ scriptores alios errare inueniemus. Nec permissum nobis erit dicere, fama prælij ad Cannas facti adhuc manet, nec rerum à populo Romano gestarum fama perpetua erit. Nec Atheniensium res gestæ minores aliquando fuere quàm fama feruntur, nec famæ consulendum est. Atqui scriptores famæ potißimum student. Et Cæsar, Alexanderq; plura famæ gratia fecisse uidentur: nec temere Alexander dicebat fama bella constare. Aliud est igitur fama, quàm quod tu grammatice putas: nec fama esse desinit, cum in immensum creuit, efficiturq; rei cognitæ notio, ut tu ipse garris. Nam & Ciceronem cõsulem planè fuisse scimus, tamen famam cõsulatus eius dicimus magnam adhuc esse: & Annibalem in Africa superatum fuisse à Scipione notißimum est, tamen famam uictoriæ eius extare dicimus. Cæsarem maximas res gessisse, etiam mulierculis cognitum est. Num propterea minus dicimus, rerum à Pompeio quàm à Cæsare gestarum famam maiorem esse? aut Alexandri famam nulla posse uetustate obliterari, licet eius facta sint cognitißima? Et quòd ab occasu solis ad ortum usque Herculis labores cogniti sint, famam propterea laborum Herculis dicere non licebit? Desine igitur oblatrare catelle, & fama quid sit, quot etiam dicatur modis, disce: nam & uetustißimarum rerum celebritas fama dicitur, & quæ nunc à Turcarũ geruntur rege, fama per orbem terrarum ferũtur. Et Theodorus Græcus, qui diem nuper obijt, magnam ingenij sui famam posteris reliquit: & qui nunc scribundis annalibus dant operam, famæ suæ, illorumq; de quibus scribunt consulunt: & fama est gentes quasdam uaganteis, atq; incertis sedibus uitam agere: & nescio cur pecuniæ magis quàm famæ seruiendum sit. ac si quibus alijs modis fama inter loquendum scribendumq; usuuenit. Damnatur etiam Virgilius ab occulatißimo hoc exploratore, quòd immodicè sit usus exemplo illo Homerico de Diomedis armis. nam & de Turno ait: Tremunt in uertice cristæ Sãguineæ, clypeoq; micãtia fulmina mittit. Et alibi de Aenea: Ardet apex capiti, cristisq; ac uertice flãma Funditur, et uastos umbo uomit aureus ignes. Hoc, inquit, importune positum est, quòd neq; tum pugnaret Aeneas, sed tantũ in naui ueniens apparebat. immo magis opportune non potuisset, siquidem apex ille ardere uisus, & Troianis obsidione laborantibus, ac tantũ non expugnatis castris, magnos addidit animos:

unde uiso clypeo clamorem tollunt ad sydera, spesq; addita iras suscitat, iaciuntq; manu tela, & Ausonijs ducibus nedum militibus is metus iniectus, ut soli Turno fiducia non cesserit. Quinetiam Aeneas ipse, ut qui sentiret quantũ armis illis opis, quãtum opinionis atq; spectationis inesset, celsa stans in puppi, sinistra clypeũ extulisse inducitur, cum primũ in suorum atq; hostium conspectum uenit. Itaq; non potuit magis opportunum tempus seruari, cum suorum res tam in angusto, hostium tantus esset successus. & profectò armis illis cœlo missis, nec tempore magis necessario sese instruere Aeneas potuit, cum de summa rerum contendendum esset, et primus illorum aspectus necesse erat, ut uim diuinitus insitam, et Troianis, & Rutulis cum spe, metu, horrore, fiducia, atq; admiratione præseferret. Damnatur etiã quod importune allatis recens armis Aeneas miratur:

» Terribilem cristis galeam flammasq; uomentem.

An non diuinum illud opus mirabitur? & cum illa manu tractaret, uersaretq; inter brachia, non conciperet magnam spem, præsertim in rebus tam asperis? non animos inde sumeret, uidens quantũ terrorem galea illa terribilis incussura esset hosti? quæ tum ipsi quoq; flammas uomere uideretur. Quomodo igitur expleri lætitia nõ potuisset, nisi iam animaduertisset quantus illorum usus aduersus hostem futurus esset in prælijs, quæ etiã tum sub quercu posita (neq; enim temere sub quercu posita dicit, cũ corona querna ciuiũ liberatores donarentur) terribilia apparerẽt. Quocirca, ut dictũ est, cũ primũ in hostiũ cõspectũ uenit, illa statim extulit. Vi detis q̃ sibi Virgilius cõstet? qui nihil inaniter dicat, et singula exactißime pensitet? parum hoc uisum est. Condemnatur etiã quod de Turno dixit:

» *Cui triplici crinita iuba galea alta chimeram*
» *Sustinet, ætneos efflantem faucibus ignes.*
» *Tam magis illa fremens & tristibus effera flammis,*
» *Quàm magis effuso crudescunt sanguine pugnæ.*

Turnũ hostiũ ducem ad bellũ missurus, sanè illũ qui tot malis Troianos, sociosq; affecturus esset, qui bellũ tãtis animis suscepisset, q morte sua Aeneã eßet nobilitaturus, nõ una è parte artificiosißimus poëta cõmẽdat:

» *Ipse inter primos præstanti corpore Turnus,*
» *Vertitur arma tenens, & toto uertice supra est.*

Facit enim uersari inter primos, quaè re ad singulare animi robur, corporis quoq; uires adiungit. Et cum dicit, Vertitur arma tenens, corporis dexteritatem sub armis, atq; animi uigorem significat. Et cum adiungit, Toto uertice supra est, corporis proceritate suis admirabilem, hostibus formidolosum apparere facit. Ad has corporis atq; animi dotes addit

armorum

armorũ horrorem, ex triplici iuba, atq; è monstro flãmas efflante. Quippe cum quæ chimera aspectu ipso ante pugnam terrifica esset fictoris artificio, ubi ad manus uentum esset, tũ ea maximè & uoce fremeret, & flammas euomeret, ut de gemitu, deq; afflatu, campi sanguine cæsorũ nataret. Atq; ut nihil desit, post leuem atq; extersum clypeum, siquidem qui de re militari scribunt, ad præstringendos aduersarij oculos armorũ in primis fulgorem commendant, post altam galeam & ignes efflantem chimeram, addit nimbũ peditũ, & totis castris agmina clypeata densat. An est quod aliud desiderari in extollendis aduersarij siue ab insitis à natura corporis, atq; animi uiribus, siue ab externis posit rebus? Num igitur importune galea alta chimeram sustinet, præsertim post tot enumeratos, armisq; decoratos duces? Atq; hoc quidem non tanti faciendum uideatur accusari, aut potius damnari à grammatico eximium poëtam, neq; enim Indus Elephas curat culicem. Illud me uehemẽter mouet, quòd uideo doctos quosdã uiros, dum grãmaticis nimis tribuunt, & ipsos delirio eodem uexari, tũ in ijs locis, quos posuimus, tum quòd existimant parũ prudenter à Virgilio inductum Iouem in primo, quarto, & nono uolumine, qui loqueretur sine tumultu, & absq; mundi obsequio, pòst uerò eo dicente:

—Deûm domus alta quiescit, "
Et tremefacta solo tellus, silet arduus æther, "
Tum Zephiri posuere, premit placida æquora pontus. "

Ac si non idẽ esset, qui antè locutus fuerat. Immo idem erat, sed nec antè Venus, Iunoq; ad contentionem & iurgia Ioue coram proruperãt, qua è re uario assensu ob factionis studiũ cœlicolæ fremebãt. Itaq; ut ostenderetur cõcionãtis Iouis ea maiestas fuisse, ut musitare ultrà nullus auderet, opportunissime dicitur, summaq; cũ prudentia, quòd nõ solum eo dicente Deûm domus silentiũ tenuit, sed orbis totus summi Dei superciliũ ueritus est. Etenim poëta ex uerbis ipsis uult innuere Iouem superciliũ obduxisse, ob dearũ iurgia, & cœlicolarũ fremitũ, ac partiũ studia, ut qui speciem irati præ se ferret. Vnde quodam cum supercilio ait: Rex Iuppiter omnibus idem, Iuratq; per pice torrentis ripas. atq; ut dictis pondus adderet, caput mouet, totumq; nutu tremefacit olympum. Sed nec mihi Iulius Hyginus æquior uideri potest, qui Virgilium accuset, quòd litus uelinum ex ore Palinuri dixerit, cum Veliam Seruio Tullo regnante conditam fuisse tradat, sexcentesimo post Aeneæ aduentum in Italiam anno, aut etiam amplius: ac si poëtis permissum non sit quædam etiam ad sua tempora in carmine referre, ut locorum, ut fluminum nomina, ut armorũ genera. Dicat mihi uelim Hyginus, cur nõ etiã accusat Virgilium, quòd Aeneam qui

Troianus eſſet, Latinè loquentem inducat? Faceſſat igitur diligentia tam arceſſita, & huiuſmodi multa permittantur poëtis. In quæ etiam uolentes incidunt, non rerum ignorantia decepti. Idem reprehendit, quòd cum antea dixiſſet Virgilius Theſeum ſuperas euaſiſſe ad auras: pòſt dicat, Sedet, æternumq́; ſedebit. Atqui Theſeus uiuens Herculem ad inferos ſecutus. Inde Herculis ipſius præſidio euaſit, ut eſt in fabulis. Poſt mortem uerò cum anima eius ad inferos delata eſſet, nunquam ad uiuentis redijt, ſed propter filium iniuſte occiſum, ſedet illic, atq; æternum ſedebit, iniquiſſimam Hyppoliti mortem infeliciter deplorans. rectéq; & antè uiuum rediiſſe ab inferis ait, unde argumentandi locum Aeneas cæpit, & pòſt inter eos qui mortui eſſent, enumerat. Neque enim hæc ſibi aduerſantur. Erraſſe etiam dicit in his uerſibus:

» *Eruet ille Argos Agamemnoniasq́; Mycenas.*
» *Ipſumq́; Aeacidem genus armipotentis Achilli,*
» *Vltus auos Troiæ, templa & temerata Mineruæ.*

Quòd & perſonas confundat & tempora, cum neque eodem tempore, neque per eoſdem duces cum Acheis Pyrrhó que pugnatum ſit. Siquidem Pyrrhus quem Aeacidem dicit, ex Epiro in Italiam tranſgreſſus cum Romanis, depugnauit aduerſus Curium belli eius ducem. Argiuum autem bellum, id eſt Achaicum multos poſt annos à L. Mumio Imperatore geſtum eſt. Itaq; cenſet medium uerſum eximi poſſe, qui quidem de Pyrrho importune immiſſus eſſet. Quem Virgilius proculdubio fuiſſet extempturus. Non poſſum non admirari etiam ad riſum uſq; tum Hyginum, tum Gellium, qui ſtudio quodam reprehendendi præcipites in maximos errores inciderint. Primum, quòd de Pyrrho dictum, non de Perſa rege putent: neq; enim Pyrrhus à populo Romano uictus eſt, neque regnum Epirotarum Pyrrho uiuente captum, atq; in prouinciam redactũ eſt. Sed Perſes, qui à Paulo ductus eſt ante triumphum, quo capto Macedoniaq́; ſpoliato, Aeacidarũ imperiũ finiuit. De quo etiã Propertius ait:

» *Et Perſen proaui ſtimulantem pectus Achilli.*
» *Quiq; tuas proauus fregit Achille domos.*

Hoc igitur ſuperato, regnoq́; Aeacidarum deleto, populus Romanus uideri potuit Troiæ ruinas ultus fuiſſe. Deinde non animaduertère, induci à Virgilio Anchiſen nequaquam ſingulos referentem, qui ab Aenea originem ducturi eſſent, ſed quoſdam tantum, neq; tempus ordinem'ue ſeruari: quippe cum de Cæſare atq; Pompeio, antè quàm de Fabio Marcello, Scipionibus mentionem faciat: ſatis enim habebat Anchiſes, quibuſdã nominatis, quibuſdam à rebus gerendis ſignificatis, ſpe atq; gaudio futuræ ſtirpis

stirpis Aeneam implere. Quare cum dicit:
Ille triumphata capitolia ad alta Corintho, "
Victor aget currus cæsis insignis Achiuis: "
Iure potest uideri Mumiũ, qui Ahaicus cognominatus est, quiq; Corinthũ sustulit, significare. Pòst uerò cum addat, Eruet ille Argos Agamẽnoniasq; Mycenas, alium profectò significat. & hic quidem Paulus est, qui Persen uicit, regnumq; Aeacidarum subuertit: quanquam autem Paulus neque Argos euertit, neque Mycenas, hoc tamen ut Aeneam soletur, ab Anchisa dicitur, cuius ipsius posteri euersuri essent Argos, siue Achaicum, quæ arx uidebatur Achcorum, quorum principes aduersus Troianos coniurauerant, siue Thessalicum, quando ducum Thessaliæ uirtus in eo bello plurimũ enituerit, & Mycenas Agamemnonis patriam, qui fuit Græcorum ac belli dux. Quocirca dum Virgiliũ non minus imprudenter, quàm impudenter accusant, uterque & Hyginus sententiæ huius aduersus Maronem autor, & suffragator eius Aulus in errorem maxima animaduersione dignũ incidere. His tam iniquis calumnijs cum indigne ferret Antonius eximium poëtam affici, ac uenenosis grammaticorum morsibus laniari, quid mirum, si catellorum persimiles dicebat, si doctos quosdam ut deliros ridebat? Poteram etiam multa addere, quibus Antonij aduersus grammaticos iram iustißimis è causis conceptam ostenderem: sed me ipse continui, quòd uidebam in Virgilij laudes prorumpendum esse, quibus explicandis cum sentiam me imparem, temperare malui. AN. *Eadem & me ratio te dicente cohibuit, ne quæ à te præteriri uidebam consilio, ea ipse subijcerem: quippe cum laudabilior sit Maro, quàm ut à me præsertim laudari satis digne queat.* COM. *Et apposite quidem atq; accumulate aduersus grãmaticos, ex Antonij sentẽtia disputauit Elisius, et Andreas pro moderatione sua, quæ sedulò ab Elisio præteriri uidebat, subijcere noluit: non tam ut mihi persuadeo, uiribus diffisus, si in Maronis laudes descendendum esset, quàm quod locus hic explicandis summi poëtæ uirtutibus satis idoneus non est. Verùm bone hospes, ut cupiditati tuæ pro uirili satisfacere & ipse studeam, referam quanto paucioribus quidem potero, Antonij sermonem eum, quem aliquando eodem hoc in loco habuit, de recensendis ducibus, qui aut Aeneam, aut Turnum in expeditionem secuti sunt: sentiẽs cõdemnari Virgiliũ, tũ quòd oppida, urbesq; nõ eo quo sitæ sunt ordine referret, tum quòd nonnulli pugnantes inducantur, qui non essent in belli apparatu numerati: cum Homerus eosdem illos quos retulisset, in catalago solos pugnãtes dicat, et Græciæ oppida, locaq; per ordinem referat. Dicebat igitur similibus in rebus siue agendis, siue*

scribendis, nō idem semper aut agenti, aut scribenti consilium esse, nec eundem ad finem eadem in re ubiq; contendi. Homerum quidem uoluisse in enumerandis auxilijs, Græciæ urbes, loca'que describere, ordineq; Græciæ situs Catalogum exequi, quippe cum uniuersam Græciam aduersus Troianos coniurasse ostendat. At nostro poëtæ consilium non fuisse Italiam describendi, neq; enim omnes Italiæ populi aut pro Aenea, aut cōtra Aeneam stetere, quando Hetruscorum etiam multi belli se medios præbuere. Quinimmo maiore è parte uetustißima oppida, & ea maximè quæ è memoria exciderant, cōquirit, ut qui restituere illa in lucem uelit. Quodq; historici etiam latini seruant in enumerandis auxilijs, regiones non describit, ac satis habet duces ipsos et loca, è quibus auxilia uenerint, nominare. Quo enim consilio, aut Italiam, aut Hetruriam uniuersam describeret, qui neque Italiæ, neque Hetruriæ totius populos sciret aut pro hac, aut pro illa parte arma cœpisse? Iure itaque contentum fuisse illis tantum populis ac ducibus, qui in expeditionem profecti sunt, nominatis. In quibus referendis necesse non fuit situs ordinem tenere, cum uniuersæ regionis populi non enumerentur, & Mantuam solam è tot trans Apenninum populis nominet, uidelicet ut patriæ assurgeret, atq; ut auis diuitem laudaret, caputq; populis statueret. Affirmabat præterea Virgilium imaginem quandam secutum pugnarum, atq; oppugnationum, quæ in rebus in Gallia gestis à Cæsare describuntur: fecisse etiam Ascanium nudato capite pugnare, quod de Cæsare ipso legitur: deflexisse quoque in quibusdam ab Homero de industria, ut qui Romanæ militiæ disciplinam potius sequi uellet: eam'que ob rem singulos duces pugnanteis minime inducere, quos nisi cum neceßitas uocauerit, obiectare sese periculis, aut manum conserere non deceat: quodq; plures inter pugnandum nominaret, qui in enumeratione auxiliorum dicti prius non essent, in hoc quoque à Romanæ historiæ consuetudine non recedere. Siquidem Romanarum scriptores rerum nominatis consulibus pretoribus'ue, aut dictatore, atque equitum magistro, alios in suscipiendis expeditionibus uix nominant. At cum pugnas describunt, & qui in bello desyderati sunt recensent, tunc milites, centuriones, præfectiq; nominatim dicuntur, quorum in apparando exercitu nulla mentio facta est. Referuntur fortia, tum peditum, tum equitum facta, & nautæ ab infimi etiam ordinis militibus operæ, de quibus nihil antè dictum est. Hanc igitur fuisse rationem censebat, cur Virgilius partim ad Homeri exemplum duces quosdam pugnanteis induceret, ne ab illo cuius maximè similis esse uellet, omnino recederet: partim ad Romanæ militiæ disciplinam, nō omnes pugnanteis faceret, sed militum potius

tius qui sub illis militarent, uirtutem referret, cum inuidia quædam uideri posit suis milites laudibus defraudare. Ad hæc cum de Romanæ militiæ disciplina esset, mitti supplementa, qui à Virgilio pòst nominantur, perinde ac cum supplementis ad Aeneam Turnum'ue profectos intelligi uult. sic Oximum regem, sic alios quosdam ab eo pòst nominatos, ac si cum supplementis postquàm in expeditionem ab Imperatoribus itum esset, in castra profecti sint. Plures quoque cognomines, id est eiusdem nominis ab eo referri, quòd Romanorum plurimi eodem nomine uocarentur, indeq; tot prænomina agnomina'que inuenta esse. Reges quoque sub Imperatoribus militare, & hoc quoque Romanum esse, cum reges multos socios haberent, quos sub Imperatoribus, consulibusq; pugnasse, satis compertum est: atq; ad hoc ipsum Homero nonnunquam relicto uoluisse Virgilium alludere. Illud uerò maximè nefandum esse, & quouis animaduertendum supplicio prædicabat, quòd essent nõnulli adeò improbi, ut non alia se magis ratione doctos atque in literis claros haberi posse persuasum habeant, quàm si Virgilio detrahant, si in poëtarum nostrorum principem dentes acuant. Qui si quando pro rei, lociq; natura uariantior, et ut ita dixerim, festiuior est, hic Homeri simplicitatem magis probant: ubi simplicior atq; castigatior, tum copiam illius et ornatum requirunt maiorem. nunc quòd Homeri ipsius nimius sectator fuerit, nũc quòd ab illius imitatione longius recesserit, accusant. aliâs non probant tantum antiquitatis studium, aliâs quædã sine ullo exẽplo protulisse damnãt. Interdũ superciliũ eius, interdũ iucũditatem insectantur. Deniq; esse inuentos, qui dicerent scripta eius mera furta esse, qui censerent Enniũ quãquã rudem et inconditũ ei antepo nendũ, qui nullo demum ingenio, nulla inuentione fuisse nugarentur. Hoc loco rei indignitate commotũ exclamare Antoniũ memini, improbos, facinorosos, detestabileis eos dicentẽ, Iouẽq; ausos regnis detrudere. Quippe qui Romanæ poëticæ principẽ, et quasi Deũ quendã suo è regno, suo è solio pellere ac deturbare conarẽtur. Sed nec meliore usum fortuna, patrem ipsum poëticæ omnis Homerum querebatur: laceratũ, uexatum, discerptũ etiam ab ignorantissimis fuisse, hocq; de posteris meritũ, quibus lumen accendisset retulisse, ut etiam grammaticorũ cæcutienti ignorãtiæ obnoxius fuerit. Censebat igitur duos hos in duabus nobilissimis linguis Græca Romanaq; summum iure principatum tenere, & alterum Græcæ, alterũ Romanæ poëticæ regem esse, horum dicta inuenta'que locum, uim, autoritatemq; legum habere. Hos uenerandos, hos patres patriæ publicis, priuatisq; honoribus prosequendos, his ubiq; atq; ab omnibus assurgendũ. Qui contrà sentirent, rebellium, atq; hostium in numero habendos esse, atque

uti subiectis populis popularibusq; nullum ius, nulla iurisdictio esset in regibus, quorum præscriptis, imperijs, decretisq; ab illis pareretur, sic à literatis omnibus, quæ duo hi reges decernãt, ijs ubiq; parendũ esse. Qui aliter sentiret, contrá ue auderet, aqua & igni interdicendum, atq; in loca deserta exterminandum, feris ue obijciendum statuebat. Hæc Siculæ hospes dicere Antonium in Virgilij causa memini: quæ tibi propterea referenda duxi, ut quod eius iudicium, quæ etiam doctrina fuerit, perspicere hinc poßis, relaturus etiam quæ aliquando in defendendo Cicerone copiose, acute, magnificeq; disseruit, ni Herricum hunc dicere nescio quid uelle animaduerterem. HER. *Dij boni, uideo ne ego Antonianum sapientem? est ne ille Iuratius Suppatius. Certè ipse est. O diem iucundißimum, per ego Ciceronem, perq; diuinam Ciceronis eloquentiã oro obtestorq;, uti ualere aliquantulum iußis grammaticis, Antonianum sapientem de sapientia disserentem, placide audiatis. Nihil est, mihi credite, homine hoc urbanius. Videbitis, quod loquendi principium adueniens dabit.*

SVPPATIVS, HERRICVS.

T sapere uos & corde uti quãcordatißime iubeo. HER. *At nos ualentißimi capitis hominem, oppido ualentem aduenisse gaudemus.* SVP. *Est ne hic Pudericus meus? O desideratißimum mihi amicum. ut cordate?* HER. *Satis quidem cum corde rectè, cum capite tamen parum sane, de abscessu enim uix utor oculis, amicißimum tamen, ac sapientißimum hominem libentißime & uideo, & alloquor.* SVP. *Cui cum corde bene est, huic ualetudo nisi secunda esse nõ potest.* HER. *Vnde bone?* SVP. *A sapientibus quæritandis. Fui Senæ studiorũ fama ductus, ibi mirificum hoc uidi, in maximo populo, in urbe quam ipsi ueterem agnominant, uix unum atq; alterum senem esse, qui autem rempub. administrarent, plerosq; adolescẽtulos esse, adeò uetus Sena uix quicquã habet quod senile dicas. Fui Pisis, urbe tum antiqua, tum Græca, ut uolũt, ibi senes plurimos, omnes quidem corio, cordi deditum esse neminem: quem enim cordatum apud eos inuenies, qui domesticas ob seditiones, ciuiliaq; odia tantam tam breui rempub. amisere? Hinc Lucam concesi, quorum hominum deum cum tam crasso capite animaduertissem, cõiecturam cœpi, nihil nisi crasse sapere Lucensem populum posse. Pratum inde profectus, quo mortales multi conuenerant (festus enim dies erat) ciues, incolas, aduenas, ita in cingulũ illud diuæ matris intentos uidi cunctos, uti confestim inde abierim. Quæ enim scabies superstitione scabiosior? Veni pòst Florentiam, in*

qua

qua quòd mulieres formæ nimium studerent, quosdā ab ijs aliquanto alieniores animaduerti. Vna mihi ciuitatis eius mirum in modum disciplina placuit, quòd singulis in domibus singulas stateras uidebam appēsas: eos autem qui magistratus gererent, duplici etiam statera uti, altera enim ciuitatis, altera Italiæ res expendunt. Hinc Bononiam cum uenissem, uiuum illic sapientem inueni neminem, mortuos uerò multos, eosq; in catenis habitos. Galliæ citerioris urbes uidi tantum, quæ quòd tyrannis seruirent, quomodo sapientem in illis quærerem? Tamen animaduerti pullulare aliquando apud eas sapientiam cœpisse. Consuesse enim tyrannos à popularibus occidi, libertatē uerò retinere diutius ciues nescire. Volui uidere Genuam, quam ubi uidi, dij boni, beluam illam multorum capitum uidi. Annus ipse neq; tam uarius, neq; adeò mutabilis, quàm Genuensium ciuium sunt ingenia. Vnde secunda nauigatione usus, atq; in Telamonis portum delatus, animaduerti tertium quoddam illic hominum genus esse physicis ipsis ignotum. Nam cum hominum alij uiui, alij mortui dicantur, qui Telamone agunt, eos nec uiuis, nec mortuis annumerandos censeo. Fugi statim laruarum gregem, ac Zephyro spirante, Romam deuectus, ibi biduum egi tum monimentis ueterum cognoscendis, tum sacris perscrutandis. Tertio die, dum sapientem quæro, uenio ad Floram, præter popinones, lenones, ganeones, uix illic uideo alios. Venio ad pontem, omnia inuenio plena fœneratorū. Eo Lateranum, soli ibi coqui, solæ tabernæ meritoriæ. Perrecto diuersa urbis loca, regiones, angiportus, compita, greges, cuiusq; modi generis hominum incompositi passim obuiam fiunt, omnes ut mihi uidebantur, uentri dediti. Dum sic per urbem uagor, duo maximè periculosa contigere: nam & meretricum manus uix euasi, pallio etiam timens, & sacerdotum mulabus penè subtritus sum: quorum uitam, mores, instituta dum nouisse curo, inuenio ex his non paucos, quos reliquis mortalibus ad omnem uitæ partem optime agendam exemplum iure statuas, quosdam tamen quos uere dicas nihil nisi uoluptatem quærere, eamq; solam sequi. Captus itaq; famma unius atq; alterius sacerdotis, dum eos quærito, factus est mihi obuiam literator, qui me pugnis male habuit, cum inter loquendum excidisset ut dicerem, ocio illic marcescere homines, quòd huiusmodi uerba splendesco, tabesco, liquesco, casum illū respuant. ac dum Ciceronem testem adduco: Nihil est quod non splendescat oratione: Dum Virgilium:

Cera liquescit uno eodemq; igni, «
Et molli paulatim flauescet campus arista. «

Dum Columellam: Multa sunt, ut dixi, quæ negligentia exolescant.

Dum etiam Plinium: Igne spissatur, humorem feruescit. ille in iram ac iurgia prorumpens, miseris me modis habuit. Ego satis habui incolumi pallio inde me proripere. Itaq; dum Romæ sapientem quæro, mercedem hāc accipio. Illud etiam quam incommodißime accidit, quòd dum ab hoc literatore uix me auello, in alterum incidi, cui percunctanti, iniuriam'ne aliquam accepissem, quòd uideret male me fuisse acceptum, cū responderem, insignem me à grāmatico iniuriam paßum, quam rectißime inquit grammaticus ille: Quid malum? non te pudet senem loqui latine nescire? ubi tu gentium reperisti, iniuriam patior? Atqui, inquā, apud Ciceronem in Philippica tertia: Aequo animo belli patitur iniuriā, dūmodo repellat periculū seruitutis. Et in Lælio: Is in culpa sit qui faciat, nō qui patiatur iniuriā. Hoc uix dicto, quòd is iam pugnos stringeret, dedi me in pedes, ac Roma egressus, Velitras quamcitatißimo gradu petii. Ex eoq; decretum est mihi ualere sapientē sinere. HER. Cur obsecro trans Alpes nō profectus? SVP. Quòd scirem Gallos maximè stolidos esse, corpusq; curare magis, quàm animum colere: regemq; eorum quamuis splendidißimum, tam breui tamen uestitu incedere, ut pudenda non uelet, ac si Cynicorum secta tor sit institutorū. HER. Satis magna causa. Hispanias uerò adire quæ te ratio uetuit, ubi genus hominum acre atq; ingeniosum? SVP. Ne dū sapientē quæro, in piratas inciderem, remoq; adijcerer: neq; enim tam Sicilia tritici, quàm prædonū Hispania ferax est. HER. Venetias cur non uisisti, quam sapientium urbem sunt qui dicere audeant? SVP. Destinaueram animo ultimā hanc petere, plusculumq; illic temporis agere, dū mores ciuitatis, dum ciuium ingenia, leges, ritus, reipub. temperationem noscerem, & fama quidem acceperam senes illic moderari. Nec me deterruit, quòd elatißimi mortalium dicūtur omnium, sed quòd, ut dixi, decretum est mihi posthac meas tantum res agere: nec me grammaticis credere, quos audio ibi regnare, quosq; malo meo fato genitos scio: neq; enim Romæ solū, sed Velitris, sed Terracinæ peßime ab illis habitus atq; acceptus sum. At uidete obsecro quam ob causam. Adierām medicum sciscitaturus, an distillationi frictio esset utilis. Aderat forte grammaticus audacia tam importuna, ut respondere medicum non passus, obiurgare me statim cœperit, quòd fricatio non frictio diceretur: nomina enim, quæ à primæ coniugationis uerbis deducerentur, supinū habētibus in itū, uel in ctum, præter cæterorum uerborū legem exire in atio, non in itio, nec in ctio. Itaque fricatio, non frictio dicendū esse. O' bone inquam, uerbalia in io, aut à supinis ipsis, aut à genitiuis participiorū præteriti temporis fiūt, quæ ab ipsis ducuntur supinis, ut Oratus orati, oratio, Auditus auditi, auditio, Auctus

aucti,

auchi, auctio, Profectus profecti, profectio, Largitus largiti, largitio. Quo circa nomina deducta à uerbis supini, positionem habentibus in ctum, cuiuscunq; sint coniugationis, in ctio exeunt, non in catio, ut perfectum perfectio, non perfecatio, Distractum distractio, Lectum lectio, Actum actio, Sanctum sanctio, nec aliter: sic frictum frictio, non fricatio: nam ex internetio, ut quidam uolunt, C litera dempta est suauioris soni gratia. Simili modo sectum sectio, non secatio. Sic Cæsar, sic Quintilianus sectionem, nõ secationem: & Plinius, Celsusq; frictionem, non fricationem dixere. Nec te moueat explicatio & uetatio, quorum supina in ctum nõ exeunt, quare ne te librariorum imperitia decipiat uide. Dij boni, ac si nõ uerba hæc, sed uerbera fuissent, ita in me irruit, ut nisi medicus quidã; ciues aderãt, ab illius me unguibus eripuißent, actum de Suppatio tuo fuerit. Vide pallium conscißum, & faciem dißectam uide: cum urso, leone'ue, non cum homine mihi eße rem putaui. Grammatico ab alio tumidum supercilium fero, ac bene mecum actum puto, quòd non ex eo pugno oculum amiserim. At quam ob causam? quòd affirmarem post negandi aduerbium licere etiam copulationem ponere, quæ negationem ipsam redderet, exemplo Cæsaris commentario septimo: Tanto accepto incommodo, neque se in occultum abdiderat, & cõspectum multitudinis fugerat. Item, quòd in conspectu omnium res gerebatur, neq; tegi ac turpiter celari poterat. Licere item dicere è contrario, autoritate eiusdem Cæsaris eodem commentario: Vt reliquorum Imperatorum res aduersæ autoritatem minuunt, sic huius è contrario dignitas incommodo accepto indies augebatur. Necnon uerbis, significo, addo, & peto, accusandi casus loco casum auferendi cum præpositione apponere autoritate Cæsaris eiusdem, commentario eodem dicentis: Conclamare & significare de fuga Romanis cœperũt. Et quinto commentario: Addunt etiam de Sabini morte. Item, De suis priuatim rebus ab eo petere cœperunt. Quinetiam nomen unus una unum plurali numero licere etiam adiungere nominibus, quæ singularem numerum haberent, quod Cæsar etiam faceret commentario primo: Animaduertit Cæsar unos ex omnibus Sequanos, nihil earum rerum facere quas cæteri facerent, sed tristes capite demißo terram intueri. Commentario quarto: Sese unis Sueuis concedere, quibus ne dij quidem immortales pares eße poßint. Commentario sexto: Erant Menapij propinqui Eburonũ finibus, perpetuis paludibus syluisq; muniti, qui uni è Gallia de pace ad Cæsarem legatos nunquam miserant. Cicero tertio Rhetoricorum: Duplices igitur similitudines esse debent, unæ rerum, alteræ uerborum. Latine etiam dici quinam & quisq; de duobus, non aliter quàm

uter & uterq; exemplo Cæsaris, qui ait Commentario quinto: Erant in ea legione fortißimi uiri Centuriones, qui primis ordinibus appropinquarent, Titus Pullo, & Lutius Vorenus, hi perpetuas controuersias inter se habebant quinam anteferretur. Et commentario septimo, cum de controuersia Conuictolitanis & Coti Heduorũ mentionem faciens inquit: Suas cuiusq; eorum clientelas. Quintilianus libro decimo: Nam Macer & Lucretius legendi quidem, sed non ut φράσιν, id est, ut corpus eloquentiæ faciant. Elegantes in sua quisq; materia, sed alter humilis, alter difficilis. Pristinum quoq; diem recte dici commentario quarto docet Cæsar: Milites nostri pristini diei perfidia incitati, in castra irruperunt. Quinetiã utraq; & utræq; numero plurali, exemplo maiorum Romane dici de ijs quæ duo duæ'ue tantum essent, aut singulari numero proferrentur. Sallustius in Catilinario: Agitabatur magis magisq; indies animus ferox inopia rei familiaris, & conscientia scelerum. Quæ utraq; his artibus auxerat, quas supra memoraui. Cæsar commentario primo: Duæ fuerunt Ariouisti uxores, una Sueua natione, quam domo secum duxerat: altera Norica, regis Boctionis soror, quam in Galliã duxerat à fratre mißam: utræq; in ea pugna perierunt. Inique etiã accusari Lactantium, qui dixerit: Maximè tamen Erythrea, quæ celebrior & nobilior inter cæteras habetur. Cũ Cæsar dicat commentario quarto: Ad alterã partem succedunt Vbij, quorum fuit ciuitas ampla & florens, uti est captus Germanorũ, qui paulo sunt eiusdem generis etiam cæteris humaniores, propterea quòd Rhenum attingunt. Et Plinius ad Gallum: Terra malignior cæteris, hac non deterior. & ad Caniniũ: Quo in certamine puer quidam audentior cæteris in ulteriora tendebat. Itaq; permißum esse uti comparatione etiam ad eos qui sunt complures eiusdem generis. Falsò etiam tradi, quòd instruo puerum, aut instruit magister discipulum, latine non dicatur, cũ libro primo Quintilianus dicat: Quæ nõ eorum modò scientia, quibus quidam nomen artis dederunt, studiosos instruat, & ut sic dixerim, ius ipsum rhetorices interpretetur, sed alere facundiam, uires augere eloquentiæ poßit. Item libro secundo: Ita ipse quoq; historiæ atq; etiam magis orationum lectione susceptos à se discipulos instruxerit. Non minus falsò etiam præcipi, quòd substantiuis gerundiuum tantum, non infinitiuum addendũ sit, cum Cæsar dicat cõmentario septimo: Prius quàm munitiones ab Romanis perficiantur, cõsilium capit, omnem à se equitatum noctu dimittere. Cicero tertio rhetoricorum: Tempus est ad cæteras partes rhetoricæ orationis proficisci. Sallustius in Catilinario: Non fuit mihi consilium socordia, atq; desidia bonum ocium conterere. Quinetiam ineptißime sentire

eos

eos qui negent latine dici, non habeo plus uno prædio, cum dicat Quintilianus libro tertio: Simplex autem causa, etiam si uarie defenditur, non potest habere plus uno de quo pronuntietur, atq; inde erit status causæ. Itē: Ideoq; in eo statum esse iudicabo, quòd dicerem: si mihi plus quàm unum dicere nō liceret. Quæ quam moleste bonus hic grammaticus tulerit, meū hoc supercilium docet. An tibi uideor grammaticorū furijs amplius obiectandus? Facessant posthac igitur sapientes, dum à grammaticis me in libertatem uindicem. Fundis Hytrijsq; fuere mihi res aliquāto quietiores, ubi ne dum literatores, nullos quidem literatos inuenio: quippe cum oppidani non urbanam colant, sed uillaticam Palladem, omnes enim oleo deditisunt. Pòst Caietam ingressus, obuiā habui mulierculā, quæ me blande appellatum, deq; uia fessum, ad umbram inuitauit, frigidamq; qua meperluerē uitreo quamcōspicatissimo protulit. Delectauit me familiaritas, cœpitq; de patria, deq; re familiari percunctari, cum statim puella nō inhonesta facie, nigricantem gallinam ac nouem simul oua detulit, quæ die Veneris nata esse diceret. Nec multo pòst uenit ancillula cum anaticulo, & albo filo, abire ambas iussit rediturás accensis facibus, tertium eum lunæ diem esse admonens, atq; ad me conuersa: Ex quo, inquit, uirum amisi, cum mihi nihil moriens reliquisset, quæstū facere hunc cœpi. & profectò Caietanæ mulieres cum sint superstitiosulæ, satis cōmode hinc uictitarem ni fratres quidā prouentum interciperent, dum somnia coniiciunt, dum iras deorum uenditant, dum uiros nubilibus, mares grauidis, prolem sterilibus promittunt: quodq; sceleștissimum duco, quia Caietana plebecula piscatui pleraq; dedita est, noctu ad plebeiorum uxores domum uentitāt, quas interdiu per speciem religionis in templo audiūt. Ac ne decipiare hospes, quā uidisti ancillulam, ea heræ iussu quæ grauida è fraterculo est, ad me cōsulendam uenit. quæ prior uenerat puella spōsum habebat, cuius forma captus bonus nescio quis, Deoq; percarus fraterculus suis artibus seductum, induere cucullum suasit, ac nunc secum habet in cellula. Improbe inquam factum, sed tu uelim ne fratres in te commoueas, quos uideā in Italiæ urbibus regnare. Tum illa, desine timere obsecro. Nam ex quo iuuencula eram, cōuentus custodem cognoui, ac ni fallor, is est quem huc uenientem conspicaris. Confestimq; hoc dicto, domum ingrediens, me ualere iussit. Abeo inde ad mare, gregem illic piscatorum inuenio, ac dum singulos cōtemplor, optimos quosq; pisces seligi ab eis uideo. Quæro, uenales ne habeant: respondent, asseruari fraterculis, seq; Deo illos uelle offerre. Tum ego mecum, macti, inquam, pietate, adulteros tam delicate qui pascitis. Eo hinc ad meritoriam, cumq; inter prandendū repente in proximo

mulierculárum pugillatus exortus eſſet, harpyiarum uitare iras conſtitui, meq; propter Vitruuij ſepulcrũ, Molam, quæ in Formiano eſt litore, atq; inde Sueſſam contuli. Ibi mane in foro ſpectãtem me ſcitulas puellas, cum biſerarum quaſillis, mulier compellat eloquentia nõ uulgari, & quòd pal liatum uidebat, poſtquam benigne ſalutauit, amabo, inquit, quàm tibi mores noſtri placent? Credo admiraris ſcitulas has. Credo Platonis legiſti rempub. quam ſi ciues noſtri non omnino probant, uitam certè aliquando liberiorem non improbant. Hæ puellæ partim nuptæ, partim ſponſæ, quædam etiam nondum uiris collocatæ ſunt, licet tamen cum ijs & iocari, & liberius etiam ludere: ne te igitur deliciarũ pudeat, blandulæ ſunt, uirosq; ad ſe holerum ac frugum gratia inuitant, cupiunt uendere: ſic ſe ciuitatis noſtræ mores habent. Neq; enim, uir bone, ignoras probum, improbumq; pro locis, populis, nationibus iudicari, neq; tam naturam quàm leges atq; inſtituta ſequi, aliáq; alibi laudari. Quid multis? cœpit etiam de uirtutibus deq; Deo tandem diſſerere. Ego uix auellere me ab ea potui, tandemq; digreſſus, notum´que mihi hominem percunctatus, unde tantam mulier doctrinam hauſiſſet, cum ſuſpicerem tum rerum cognitionem, tum dicendi copiam: neq;, inquit, noſtra hæc fabuloſum illum muſarum fontem hauſit, ſed Theologi linguam compluribus annis ore ſuo uerſauit: neq; ut priſcus ille Ennius in Parnaſo ſomniauit, ſed uigilans in toro atq; in Theologi complexibus cubuit. Ex huius ipſius lingua manat eloquentia tam ſuauis, ex ore Theologi orat tam copioſe atq; inundanter, ſpiritum huic ille inſpirauit roremq; inſtillauit, unde oratio eius ſpirat, ſtillatq; tam ſuaue. An igitur poſthac Herrice habes, quod aduerſus inſtitutionem ediſſeras? Vides quantum ars, quantum diſciplina, quantum domeſtica conſuetudo ualeat? Intelligis quantum doctorum familiaritas poßit? Quanta in omni genere inſtitutionis uis ſit aſſuetudinis? mulierculã eloqui? femellam ſapere? hoc eſt profectò cur contempta grammaticorum importunitate, libeat ſapientem adhuc quærere. HER. O ǵnaue ac ſapiens Suppati, ſcis quid de Theologis his noſtris ſentiret Antonius, quãdo Sueſſanã iſtam tuã hauſiſſe à Theologo eloquentiã cum ſcientia dicis? ſcis inquam quid de ijs ſentiret Antonius? optime cũ ipſis agi, quòd in clauſtris atque in ſolitudine uiuant, quòd plebecula uanas eorum diſputationes non intelligit: fore enim ſi in publico uitam agerent, ſi eorum diſſertiones notæ uulgo eſſent, uti ſutores formulis, ferrarij malleollis, induſiarij forficibus inſectarẽtur. Primum quòd minime caſtam agant uitam, deinde quòd inanißimis de rebus ad inſaniam diſſerunt, ac ſi qui ſunt qui ueterem probatamq; Theologiam ſequuntur, contemptui eos habent. Verùm ſi placet optime Suppati, relictis.

relictis his, peregrinationem perficias oro, ac siquid Capuae, siquid Auersae uideris, noueris, compereris, explica. SVP. *Capuam ingressus obuiū habui, qui quòd physicum profiteri me crederet, consuluit quid oculis maximè conferre ducerem. Respondi, si causidicum aduocatumq; nunquam uideris. Quid auribus? si nullam domi mulierem habueris. Quid stomacho? si nunquam in mensa cum sacerdote Cardinale accubueris. Consuluit quid item rei familiari multum prodesset? à Catalano mercatore mutuum nō accipere. Quid ad uitae trāquillitatem? aulas dominantium nunquam ingredi. Quod tempus minime esset utile? quod audiendo fratri Frācisco cui Hispano cognomen est, impenderetur. Hūc ego ubi uideo plura quoq; paratū quaerere, quando, inquā, faciendo itineri occupatus sum, quaeso mutuū mihi redde, et comite quo Neapolim usq; cōmodiore uti possim, edoce. Tum ille agrum, inquit, hunc nostrum peragranti, si bene tibi consultum uelis, lupum comitem adhibebis: neq; enim comite alio tot, tātorumq; molossorum rabiem euitaueris, atque utinam unus tibi satis sit lupus. Atqui, inquam, meus hic asellus uni lupo satis non est. Egressus igitur Capua puerum, quòd aliquantum de uia fessus esset, asino impositū praecedere cum iussissem, ipse pòst sequebar: nec multū uiae progressus, audio irrideri me à uiatoribus, ac fatuum dici, quòd senex ipse ac pannis inuolutus pedibus iter facerem, puerum firmis pedibus, atq; expeditum asino anteducerem. Itaq; haud multo pòst cum iussissem puerū descendere, ipse asino uehi coepi: nec ita multum itineris confeceram, ecce qui me accusare coepit, quòd ualidis uiribus, puerum aetate tenera atque imbecilla, ire pedibus paterer, ipse asello ueherer. E quo statim, crimē ut auerterem, descendi, bestiolamq; ducere capistro coepi: nec multum ab Auersa aberam, ibi miris me modis, ab ijs qui & ipsi oppidum petebant, meq; sequebantur, condemnari, atq;, ut ita dixerim, excachinnari sentio, quòd cum puero unà ferri asello commodissime possem, uacuum tamen illum atq; expeditum reste ductarem. Quibus ut satisfacerem, ascendi cum puero asellum: uix autem oppidum intraram, cum sublatis primo cachinnis, pòst etiam clamoribus intelligo me à popularibus incessi: O´ senem delirum, ô asellum miserrimum. Non corruit infelix sub tanta sarcina? non crepuit misellus? uidetis'ne asinum asello uehi? sentitis quadrupedem beluam, quàm bipes belua est, non adeò quidem beluam esse? Denique pueri lapidibus me insectari coepere, quibus instigatus asinus currere cum coepisset, me cum puero unà in lutum excussit: nec defuere, qui pallio pedibus insultarent. Irrisus, contemptus'que, lutosam urbem luto collitus transeo: nec iam Suppatius ab ijs, quibus essem cognitus, sed Lutatius uocitabar. Atque hic quidem su-*

sceptæ ob quæritandum sapientem profectionis exitus ac finis fuit. Habes Herrice bone, ac uetus amice peregrinationis meæ rationem, quæ utinam Antonio nostro cognita esse posset. Verùm cum illo melius actum est, quòd solutus humanis curis, inter beatos nunc agit, nec de sapientia ulterius solicitus est, cuius me studium, ut intellexisti, ad asinũ redegit, tibiq; persuadeas uelim, multos diuites, nõ paucos doctos recte dici, & quidem esse, sapientem autem neminem. Qua de re pòst etiam plura. Nunc Pontanum nostrum ut uisam eo, quem Capuanam ingressus, dextrum crus fregisse accepi, atq; è dolore uehementer laborare.

HOSPES, COMPATER, LVCIVS FILIVS.

Vlta quidem à Siculis meis audio de Pontano prædicari, eiusq; in primis facilitatem atq; mansuetudinẽ laudant: cuperemq; illum nosse atq; alloqui, ac per familiarem aliquem aditum ad eum habere, sed lenito dolore, qui dum crudior est, non tam facile uisitationem admittit. Interim contentus ero, qua facie sit nouisse. COM. Bona & recta statura, fronte lata, caluo capite, supercilijs demißioribus, acuto naso, glaucis oculis, mento promißiori, macilentis malis, producta ceruice, ore modico, colore ruso, adolescẽs tamen perpalluit, reliquo corpore quadrato. Vnum nunc illi male contigit, nobis amicis non incommode, quòd pede altero debilior cum sit factus, in deambulationibus remißior futurus est. Sed bene habet, eius filiolus domo egreditur, quem compellasse non iniucundun fuerit, cũ sit bona & læta indole, atq; ut uideo, ad nos uenit. Luciole, quid agit pater? LVC. Cum matre litigat. Acceßit ad eum adolescentulus cum mandatis, putat illum mater missum à pellice. eam uociferantem quo magis ridet pater, eo uehementius irritat. ego è cubiculo me proripui, atq; eo libentius, quòd sacerdos ad eum ingressus est, uult enim mater sacerdoti se ut purget, ac peccata nudet, rem sanè importunam: sat enim scio, matrem & sua, & patris peccata nudiustertius sacerdoti ordine aperuiße. Nam cum ipse ad confitentis matris genua aßedißem, mater nam confeßionem, aut rectius quæstũ, attente aucupatus sum. Bone sacerdos, maritus meus amat ancillulas, siquas facie liberali uidit, sectatur ingenuas puellas. Anno superiore Tarenti cum eßet, cognouit non unam. Anno antè in Hetruria cũ Gaditanula deprehensus fuit. Iocatur etiam domi cum Aethiopißis, nec pati poßum eius intemperantiam. Ille ridet, ego dirumpor: perrectat urbem ac principum aulas, ego domi inter pedissequas partior pensa. Nam quid ego illum cum sodalibus, quibus quam familiarißime dies ac noctes utitur, nisi de amoribus, de'que uoluptate

loqui

loqui, atq; agere putem? cum interim misera in cubiculo de re familiari solicita domesticis curis maceror. Dij me omnes aspexere, quo die crus fregit, non licebit claudum totis diebus domo abesse, singulis horis prostibulas adire. Rideat nunc, urbem inambulet, frequentet sodalium domos, audiat uia in media pellicũ pueros: ego uel ex hoc Deos æquissimos iudicauerim, quod tãdem iusto cum supplicio affecere. Quid igitur opus patrem errores iterato confiteri, quos mater tam aperte explicauerit? Nuper notus quidam & uetus, ut arbitror, familiaris, patrem cum adiret, ubi eum uidit mater, exclamare statim cœpit: Scilicet ab Hetruria? ab scortillis? Quid agunt Pisatiles meretriculæ? præ ira non Pisanas, sed Pisatiles dixit. Vt ualet Gaditana illa? ut memor est amorum hirquituli huius? detulisti' ne ab ea literulas, cum mandatis? ubi munuscula? ubi monimenta ueterum delitiarũ? ac tantũ non manũ inijciebat, quod ille ueritus retro ad ianuã mature concessit, atq; actutum abijt. Mihi pater, ut cederem, innuit. Ipse carmen decantare euomium cœpit. HOS. *Scitum puerum. Sed obsecro carmen euomium quod sit edoce?* LVC. *Qui carmen dicit in mulierem furore percitam cõuersus, ter despuit, illa statim bilẽ euomit, ac rabie leuatur. Ipsum aũt carmen est: Triceps est Cerberus, ter te ego despuo. Triplex est Eumenis, ter te ego despuo. Vomas dico uomas, ter uome, & improbã Pectore purgato rabiẽ ad Phlægethõta remitte.* HOS. *Mirum huic carmini uim tantam inesse?* LVC. *Ipsa res docet. Sed desine obsecro, mater est in fenestra, cuius conspectum uereor. Valete bellissime.*

HERRICVS, SVPPATIVS, LYRICEN HOSPES.

Pinione citius redit ad nos Suppatius. SVP. *Hoc deerat ad quæritandã sapientiam, mulierem irritatam adire, ne id uelit sapientiæ ipsius pater Iupiter. Et disputant adhuc sapientes quidam de uxore ducenda? Non quidem si ipsa sapientia ducenda sit, uxor mihi ducenda uidetur. Bonus tamen hic & constans Pontanus ridebat, & uultu quidem quammaximè tranquillo. ô confirmatissimi pectoris hominem. Mihi quidem si hæc uita est maritorum, ne ipsa quidam constantia uideri uirtus potest, quæ uitæ inquietudinem ac miseriam alat. Quid enim offirmatio tam constans ac perpetua, nisi continuæ rixationis alimonia est? Valeat, ualeat uirtus ista coniugalis, litigiorum nutricula. Valeat maritalis uita. Ego me ad Herricũ refero.* HER. *Quæso cur tam cito?* SVP. *Dormiscere aiebant, atq; à dolore paulum modò requiesse. Interea dum edormiscat, Anto*

niano munere, si placet, fungamur. HER. Placet, ac perquam opportune Lyricen, & quidem non malus sese offert. Ades lepide homuntio. Lyram tãge amabo, sepositumq; aliquid succine. LYR. Perquàm libenter:

Ne faciem Telesina colas, neu finge capillum.
 Bella satis, soli si modò bella mihi.
Munditiæ Telesina iuuant, fuge candida luxum.
 Munditijs capitur delitiosus amor.
Luxus obest formæ, forma est contenta pudore.
 Ipse pudor ueri iura decoris habet.
Simplicitas nam culta sat est. Tu lux mea cultum
 Effuge: bella quidem simplicitate tua es.

HER. Accipe mercedulam, & carmen ipsum itera.

LYR. Quin aliud potius.

Sirenes madidis canunt in antris,
Dum captas male subruunt carinas.
Sic mortalibus ipsa uita, blande
Illudens, canit ut dolosa Siren,
Donec uel grauis ingruit senecta,
Aut mors occupat, estq; nil quod ultra
Iam restet, nisi fabula, atq; inane.

HER. Lepidissime, atq; utinam nõ tam uere. Quæ autem facilitas est tua, etiam aliquid quod nouum sit. LYR. Quamlibentissime, Suppatij præsertim gratia, senis tum iucundi, tum etiam musicæ huius non imperiti:

Dulce dum ludit Galatea in unda,
Et mouet nudos agilis lacertos,
Dum latus uersat, fluitantq; nudæ
 Aequore mammæ.
Surgit è uasto Polyphemus antro,
Linquit & solas uolucer capellas.
Nec mora, & litus petit, & sub altos
 Desilit æstus.
Impiger latis secat æquor ulnis.
Frangit attollens caput, & per undas
Labitur, qualis uiridi sub umbra
 Lubricus anguis.
Illa uelocis mouet acris artus
Dum peti sentit, simul & sequentem
Incitat labens, simul & deorum

Numina

Numina clamat.
Illicet diuûm chorus hinc & illinc
Fert opem fessæ. At Polyphemus antè
Non abit, lassus licet, & deorum
Voce repulsus.
Quam ferox nymphæ tumidis papillis
Inijcit dexteram, roseoq; ab ore
Osculum uictor rapit, illa mœsto
Delitet amne.

SVP. *Habetur à me tibi non parua gratia, habebitur et abunde quidē magna, si ut in Herrici gratiam, sic in meam quoq; adhuc aliquid dignum te, dignū hoc consessu, dignū etiā noua, & rediuiua ista disciplina.* LYR. *Geretur à me tibi mos. Vtinam tamen is essem, cuius ingenio musicæ ipsi aliquid collatum esset. Ac ne ex eorum sim numero, qui ut ab Horatio irreirridentur, nunquam rogati cantare inducunt animum, etiam hoc accipe, in tuam atq; Herrici ipsius, si tibi non displicet, gratiam:*

Ad quercus Amarylli ueni, dum retia seruo,
Aere dum timidas fundâ detrudo palumbes,
Ipsa dolo errantem per deuia falle sororem.
Ipsa ades ô Amarylli, recens tibi caseus, & lac
Ad fontem, pendetq; grauis fiscella sub alno.
Te cucumis uiridisq; pepon, hortensia dona,
Te seruata cauo iam pridem subere mella
Expectant, bini lento de uimine quali
Seruantur, quis labra niger flauentia claudit
Iuncus, & intexto dependent cornua ceruo.
Percurrit medius lacrimoso flore hyacinthus,
Et niger auratas suspendit gracculus ansas
Gracculus, à dextra serpens latet, & fugit ala.
Quid cessas Amarylli? duos tibi pascimus agnos,
Hinnulcosq; duos, quos matris ab ubere raptos
Inter lactanteis ipsi saturauimus hedos.
Nec dominum ignorant catuli, ueniuntq; uocati.
Est mihi præterea thalami seposta supellex
Supparus, hunc neuit Lyrineia, texit Alcon,
Palladi dilectus Alcon, cui tortile collum
Nectit ebur, leui stringit noua fibula buxo.
Brachia ceruleæ decurrunt tenuia lanæ.

Lanæ, queis medius pauo nitet intertextus?
Filaq; purpureus miscet uariantia limbus.
Hæc tibi seruatur festis Amarylli diebus,
Rara chlamys, rarum specimen, mirabile textum,
Vel tibi ut inuideat Lalage, rumpatur ut olcas,
Spectatum ueniant ut munera ad ipsa Napeæ,
Mœonis ut tantum decus admiretur Arachne,
Obuius ad corylos uenio tibi, hic mihi primos
Amplexus Amarylli dabis, dabis oscula prima.
Lenta lego ad cerasum duo succina quæ tibi seruo.
Altera celatum culicem stridentibus alis
Includunt, tenui sub cortice murmurat ales.
Altera nutantem sub iniquo pondere celant
Formicam. Illa oneri incumbens trahit horrida farra,
Hæc primo pro complexu tibi munera sunto.
Quid moror? en coryli iam summa cacumina motant,
Iam strepitant uirgulta, Lycas latrat. eia age thyrsi,
(Ipsa uenit) propera, miserum me, num strepit aura?

HER. *Plenos uoluptatis nos relinquis, ac bonæ spei suauissime homo. Nam quanquam multum tibi ætas debet nostra, qui ex agresti illa musica sic emerseris: debituri tamen plura multo sunt posteri, si qui te uolent imitari. Fore enim speramus, si quos tui similes reliqueris, uti pristinã in dignitatem excellentiamq; restituatur: tametsi quantũ ipse hac in re profeceris, nõ ignoramus.* LYR. *Siquid profeci, gaudeo: quamuis quid profecisse potuit homo tantis tum suis, tum alienis impeditus curis? Voluntas certè non defuit, defuere ocia, quodq; paucos admodum nouimus, qui studijs his delectarentur. qua è re uoluntas ipsa non parum pertepuit, &, ut uerius loquar, refrixit. In magnis tamen occupationibus & seculorum iniquitate, si quid ætati nostræ attulimus ornamenti, lætamur: nec laborũ pœnitet, quos grauissimos ab adolescentia ipsa suscepisse non diffitemur: qui minus quidem apparent propter castrenseis molestias, quæ optimam uitæ partẽ studijs eripuere. Sed desinã de ijs dicere, ne de me ea ipse prædicem, quæ ab alijs coràm prædicari nõ paterer. Satis enim et olim habui, si perpaucis, & nunc habeo si uobis grauissimis senibus musa nostra nõ displicet. Nec est quòd ullas à uobis expectem gratias, tantum oro, ut abire me quamprimum postquam aliqua ex parte uobis satisfeci, æquo animo feratis: inuitatus enim ad amici nuptias propero, hymenæum decantaturus.* HER. *Et abire te quamæquissimo animo patimur, quãuis utinam nobiscum*

nobiscũ esse te & sæpius & diutius liceret, & gratias etiam quãtas possumus maximas agimus, qui animos nostros tam suauiter, uarieq; delinieris. LYR. Valete igitur continentissimi senes. HER. Et tu lepidissime homo abi quamauspicatissime. Admiraris bone hospes homuntionis huius canendi ut uideo suauitatem, ac sub tam remisso incessu ingenij nobilitatem tantam. Scias uelim usurpare solitum Antonium, cæteros ferè omnes huiusce artis studiosos ingenij sui ostentatores esse, hũc autẽ dissimulatorem: & quod ipsi sæpe audiuimus, cum alijs plurimũ tribueret, sibi ipsi uel acerrime detrahentẽ. Sed quæso utor'ne ego recte oculis? quæ'nã hæc pompa est? Dij boni qui grex personatorũ? Et hoc quoq; recens cisalpina è Gallia allatum est. Deerat unum hoc ciuitatis nostræ moribus tam concinnis. Prægreditur tubicen. Sequitur hedera coronatus, quasi populo recitaturus. quis nouus hic uates, tantum secũ adducens personatorũ? ô laruatorũ urbem, ô fanatica ingenia. Quid quòd pulpitum, ac subsellia extruunt? an sibi audientiam parant? O' iucundissime Antoni ubi nunc es? ubi risus ille tuus, leposq; tam salsus? Ascendit uates pulpitum, auditores consedêre. Canit iam tubicen, audiant otio qui abundant. Me satis quidem fuerit in adolescentia delirasse. ætati huic cõpositiores sunt mores induendi. atq; ut uideo experrectus somno Iouianus nos per puerum ad se uocat. Licet & te Sicule hospes nobiscum ad amicũ, & perhumanum hominem ingredi. HOS. An est quod magis cupiam? uos præcedite. Ego sequor.

HISTRIO PERSONATVS.

Acete atq; silete, atq; animum aduortite,
Nouam afferimus uobis quæ uetus est fabulam.
Muti tacete, mutos tamdiu uolo
Silentium dum rumpat, plausus, editus
Lingua, manu, pedibus quamclarissimus.
Hoc qui faciet, plausum post editum bibet.
Tacent, nimirum sitiunt omnes maximè.
Atqui licet potare plausum ante editum.
Adest cadus, caupo guttum, atq; urceus.
Caueat tamen qui bibit, ebrius ne cubet.
Silentium non somnum mutamus mero.
Illi promito caupo, sedet qui ultimus.
Vinosum eum esse non somniculosum indicat
Productus nasus, eminens, tuber, rufus.
Ipse hoc fatetur, ridet: habent hoc ebrij,

Rident libenter, risus nam sitim excitat.
Nouum tamen poëtam ridere abstine.
Cœnabis post silentium, pretium hoc erit.
Immo potabis large, abunde, gallice.
Ridere sed iam desinas pòst quàm satis
Potasti, nasum emunge, atq; aures arrige.
Nouum dum uates carmen pulpito intonat,
Prius tamen argumentum hoc explico tibi.
Dum castra haberet ultimis in finibus
Hispaniæ Sertorius, dumq; aggredi
Parat Pompeius ex improuiso eum,
Fit per exploratores ipsa certior.
Cogit in campis copias. committitur
Ab equitatu certamen sæuum, atrox, dubium.
Equi uiriq; hinc illinc confoßi cadunt.
Duces accurrunt propere instructo agmine.
Pugnatur ui, dolo, fraude, audacia.
Nox prælium, ac Dianæ nuntia dirimit.
Habetis agumentum ueteris fabulæ.
Heus tu qui dexter aßides, subrigito
Oculos, ac mentulum. quid spectas humum?
Paulatim sic ut uideo somnum prouocas.
Ridetis. dixi mentulum, non mentulam.
Nec est peccatum, à mento, non menta editum est
Vocabulum. Nouus sed uates incipit,
Demulsit barbam, hederam capiti implicuit.
Tacete, atq; silete, atq; animum aduortite.

POETA PERSONATVS.

Ipse autem auratis fulgens Sertorius armis,
Agmina cogebat campis: huic filius astat
Hernicus, hispanaq; satus de matre Marullus.
Hic peditem, ille equitem addensat, sua signa tribuni
Expediunt, portis ruit indignata iuuentus
Præueniße hostem, & montis iuga celsa teneri.
Non aciem campo statui, aut dare signa maniplis
Pompeianus eques patitur, uolat agmine facto
Præcipitans. Primi Mariusq;, acerq; Seuerus

Occultam nacti uallem, qua proxima ducit
Semita, limosumq; ferunt uestigia ad amnem.
Astitit in ripa Marius prior, hunc uada nantem
Accipiunt tranquilla, ferox sed flumina seruat
Manlius. hic duro traiecit pectora conto,
Percussitq; ferum saxo, caput abdidit alueo
Attonitus sonipes. Marium rapit unda dehiscens,
Atq; hastæ rotat infixum. fortuna Seuero
Haud melior fuit. Acta manu caua tempora quassat
Funda leuis, cerebroq; lapis compactus adhæsit.
Decidit exanimis, uitamq; effudit in undis.
Ter fluuio emersit iuuenis, ter gurges anhelum
Hausit hians, mox & trunco suffixit acuto.
At Catulus, Catuliq; genus Quintillus, & asper
Tertullus, patrijq; hæres cognominis Oscus,
In leuam flexere. Comes simul additur illis
Hispanus Bicia, exclamans: Quo uertitis? huc uos
Huc iuuenes. Ite ad pontem. Dux ipse uiarum
Præcedo. Dixitq;, et per uestigia nota
Delatus, pontem ingreditur, tum cætera pubes
Insequitur, furit immissis equitatus habenis.
Obuius his equitumq; ciens, peditumq; cateruas
Fit Rutilus, Rutiliq; gener Veranius, & qui
Prima puer musis dedit otia. moxq; secutus
Arma, tulit meritum primæ legionis honorem
Pontius, à quo etiam ducta est Pontana propago.
Quem sequitur uolucerq; Melas, alacerq; Metiscus,
Et Pardus gladio melior, Chariteius hasta,
Insignes hederis, meritaq; ad tempora fronde,
Et cui casta comas tegit infula, certus & arcu
Et certus conto pugnax Coruinus acuto.
Primus in aduersum torquet Veranius hastam
Quintillum, quæ præcipiti delapsa ruina
Per clypeumq; femurq; uiri, penetrauit ad imum
Pectus equi, gemuit sonipes. Dumq; excutit illam
Innitens, dum ferratis hic calcibus auras
Verberat, excussa Quintillus labitur hasta.
Accurrit pater, ac telo per tempus adacto,

Deturbat Rutilum. Inde Melas dum feruidus instat,
Dum catulo cadit auulsus de pectore thorax,
Exegit medium præcordia ad intima ferrum.
Labenti dum ferrum iterumq; iterumq; coruscat,
Sensit præcipitem uento stridente sagittam.
Quam dum declinat iuuenis, forte ilia in oscum
Obuertit, lateri & telum crudele recepit.
Extraxit telum obnitens, ac talibus infit.
Non tibi mentitum osce genus, ueteresq; parentes
Profuerint, Fauno aut mater dilecta petenti.
Tum clypeo assiliens, ensem quatit, & ferit ora
Nuda osci, cum forte leuis ceruice reflexa
Cassis hiat, cruor auratis diffunditur armis.
Ingeminat perq; ora Melas, perq; ilia ferrum.
Ipse iterum lateri accepit moribundus acutum
Ensem, auratum ensem, mox corruit, acer & unà
Corruit oscus, & ingenti premit arua fragore.
 Attonitæ stupuere acies. At Pontius instat:
Ite uiri, mecum ite uiri. Succidite pontem
Dum trepidant, nullo & liber custode tenetur.
Hæc ait, & rapta primus uolat ipse securi,
Desilijtq; pedes: Sequitur cuneata iuuentus.
Tū Bicia increpitās, Quo nūc Tertulle? quid hæres?
In ferrum Romane rue. Atq; hinc talia fatus
In medium incurrit peditem: nec defuit illi
Tertullus: uolat aurato conspectus in ostro,
Nunc iaculo, nunc ense micans, fit ui uia. Sæuit
Effera uincentum rabies, rabiesq; cadentum.
Forte ut erat prolapsus equo Veranius, alte
Sustulit attollens oculos, telumq; uibrantem
Suspexit Biciam. Quò tu quò pessime telum
Carpetane uibras? en hoc ait accipe. & armos
Vnà haurit, simul abreptas detruncat habenas
Bellatoris equi, tum comminus ense reducto
Perforat, ingentemq; alta prosternit in herba.
In Biciam se cuncta cohors stipata ferebat.
Pro Bicia ferus assurgit Tertullus. At illi
Succidit iugulum Parca indignante Metiscus.

Concidit

Concidit ut tenuis cum flos enectus aratro est,
Insignis facie puer, & florentibus annis.
Nec mora siue aliquis, dubium, miles ne deus ne
Sustuleritq; manum, iaculumq; intorserit, intrat
Loricam galeamq; inter ferratilis ornus,
Qua ceruix commissa humeris: nam fata Metisco
Nec sua non properant, Biciæ seu cana senectus,
Cui caput auulsum collo Maurisius Atlas
Atq; hastæ infixum ostentat. Quo territa retro
Pompeiana acies, pontem turbata petebat.
Vrgebat fugientem hasta Chariteius, ut se
Proripit è specula. Simul & clamore premebat
Iuncta cohors. Illi abruptis referuntur habenis.
Sæuit at hic gladio incumbens Coruinus & harpe
Vt quondam lupus in pecudes furit. omnis ab uno
Grex fugit. Ille atrox & dente cruentat & ungui.
Pontius ut sensit strepitum, ac nutantia uidit
Robora, & attrahere immanem tabulata ruinam,
Cede inquit generosa phalanx fugientibus. ipsi
Ferratis ad ripam hastis incumbite, qua se
Voluit agens, retroq; uagus conuertitur amnis.
Hic uerò turbatus eques clamante tribuno
Constitit. Instaurata acies. Tum Pardus & actor
Sulpitiusq;, Aniusq;, & auiti nominis Arunx
Incumbunt, uariusq; & Pœno è sanguine Hiensal,
Marmaridesq; Mahar, Atlantiadesq; Maharbal,
Et Bostar Barceus, & Pyreneus Hierus,
Androclidesq; Maron, Antenoridesq; Boriscus,
Atq; alij, decus egregium, quos traxit in arma:
Quiq; repostus equo Veranius, ægra trahebat
Corpora, sed uincit famæ generosa cupido.
Mæoniæ nunc plectra Deæ cantusq; ciete,
Et bello decus, & decori longam addite famam.
Non aliâs equitum maior, seu maior equorum
Ardor, utrinq; duces stimulant, utrinq; tribuni.
State uiri, pugnate uiri, clamatur utrinq;.
Quo ruitis? Pompeius adest, incumbite fessis,
Impiger aduentat Seritorius, arma cruore

Sparsa madent, crepitantq; enses, clypeiq; resultāt
Impacti clypeis, fractæq; hastilibus hastæ.
Tū uarius clamorq; equitū, atq; hinnitus equorum,
Dissultant ripæ, & uoces nemora alta remittunt,
Non aliter quàm cum bello flagrante gigantum
Aeoliam ad Liparen sudat Vulcania pubes.
Fit strepitus, ferriq; fluunt, ærisq; metalla.
Antra sonant ualidis incudibus. itq; cauernis
Immistus fumo sonitus. caua murmurat Aetna,
Vicinæq; fremunt ualles, maria ipsa resultant,
Ac longe fragor ingeminans defertur ad auras.
Hic pardo suffossus equus. cadit impiger acto
Androclidesq; Maron. traiectus & ilia conto
Corruit infelix Arunx, Bostarq;, Maharq;,
Ense Mahar, iaculo Bostar per pectus adacto.
Sulpitius dextra execta, leuaq; Maharbal
Innuiti excedunt pugna. Veranius hastam
Crure trahit. Dumq; illā Annius conuellere tentat,
Accipit æratam per colla exerta bipennem.
Tum uerò turbata phalanx cedente Borisco,
Quem clypeo exutum & galea Catilina premebat.
Syllanum genus, et rara uirtute tribunus,
Vociferans: En qui Hesperiam sua præmia poscunt,
Oceano et regnare parant? Simul exigit harpen
Ore tenus, dictisq; ferox insultat amaris:
Hesperiam quam quæris habes. Patauina colebas
Rura miser, nunc auratis occumbis in aruis.
Tum Fabium, Titiumq; ferit, flauumq; Libyscum
Fonteiumq;, & quos Elice de matre gemellos
Sustulit Eleis prætor Vipsanius oris,
Almonem, Andronemq;, & Cumanum Abeonem.
Dat leto Lausenum, & amicum Nerea musis,
Nerea præstantem forma, & pucrilibus annis,
Quem liquidis Sebethos aquis, quem cerula fleuit
Parthenope, quem Nereidum chorus omnis, & udæ
Sirenes conturbatis fleuere sub antris.
Has inter strages, Variusq; & fortis Hiensal
Stabant inuicti ferro, truduntq;, trahuntq;,

Vulnera

Vulnera dant, sternuntq́; prior sic fatur Hiensal:
Macte Vari uirtute, uides qua forte ruat res?
Fraude opus est. hunc ipse locũ cape, dũ mihi segnis
Fit fuga. Vix hæc effatus uestigia uertit.
Insequitur Catilina, fugam celerabat Hiensal.
Itq́; reditq́; iter inceptum, fallitq́; sequentem,
Dum Varius iaculũ incoctum post terga sub ipsum
Infigit femur, & dictis ferus increpat. Ille
Saucius ingemuit, uixq́; ad sua signa recepit.
Incumbunt tum uictores, uictiq́; facessunt.
Pontius interea positis uada ad ipsa maniplis
Hos cogebat, & hos, ut quem fors ipsa ruentem
Obtulerat, tumulumq́; leuis delatus in altum,
Euentum pugnæ ut uidit turbatus & amens,
Huc iuuenes, simul ad pontem uestigia uertit.
Insequitur pedes, atq; eques, agglomeratur eôdem
Cuncta manus. Simul ecce etiam fulgentia signa
Cernere erat, uolat admissis Sertorius alis.
Parte alia de colle procul Romana ferebat
Se legio, uolitant aquilæ. Petreius ante
Agmen agit, primusq́; uias et flumina monstrat.
Vt uentum ad ripam, stetit impiger: & monstrato
Ponte, iubet primam confestim anteire cohortem.
Ingemuere trabes, succisaq́; robora nutant
Assultu peditum uario. Tum pulsus ad amnem
Cedebat Catilina, omnisq́; equitatus habenas
Laxabat, præmissa cohors tabulata tenebat
Vltima, per medium raptat uestigia pontem
Pulsus eques. Ruit ecce trabens peditemq́;, equitẽq́;
Pons secum, præcepsq́; cauo deuoluitur alueo.
Substitit amnis: tum ripæ intumuere profundæ,
Conuersusq́; nigras fluuius raptabat arenas.
Attonitus casu tanto Petreius amnem
Spectabat, uolabat acta manu corybantis arundo,
Atq; ocreis illapsa, femur penetrauit ad imum.
Pontius è ripa exclamat: Nunc uadite segnes,
Et ripam tentate dolo. Cum talia fatur,
Diffundit sese in parteis, ripasq́; relaxat

Turgidus amnis aquis, uoluitq; ad littora fluctus
Arma, uiros, tabulas, & corpora quadrupedantum.
Stant pedites innisi haustis, uersantq; ruuntq;
Semineces, spoliant alij, passimq; secundum
Flumina suspendunt alte spolia indita ramis.
Exanimem implicituq; ulua fluctusq; uomentem
Eruptant undæ Catilinam. Ille aëra ut almum
Hausit, & accepit gratæ spiramina uitæ,
Apprendit ramum dextra, tenuitq; prehensum.
Hinc illinc oritur clamor, pugna aspera surgit,
Fundarum crepitat lapidosis ictibus amnis,
Turbibus, & multo sub uerbere dissilit aër.
Exceptus tandem à socijs conamine magno
Curuatis trahitur contis, ripaq; locatus
Vlteriore, uomit madidas de pectore arenas,
Cum subito rapidum affertur Sertorius amnem,
Et pugnam tuba terribili ciet horrida cantu.

HISTRIO PERSONATVS.

Vieuit ut uidetis uates istricus.
Sitim pati non potest, quòd homericum
Ait fuisse, seq; similem illius
Mero potando noctu, atq; interdiu.
Bonum poëtam nisi uinosum neminem
Ait, & id recte, & quod ait re comprobat.
Heus tu cui nasus, ora, labra, guttura
Rubescunt, uini potando hoc experirier?
Taces, fateris uictum, nunc hoc accipe.
Vides sort una uariet ut hominum uices?
Pugnabant illi de uirtute & gloria,
Nos de mero: pugnabant ferro hastilibus,
Nos uitro, nos argenteis carchesijs.
Hoc nunc agite spectatores optimi.
Duces decoris pictos armis noscite,
Et gesta Marte dubio certamina,
Ac sæuienteis campis ignium globos
Vento rotatos, & flammarum turbines,
Agros, nemora, peditumq; ambusta corpora,

Vna

Vnà absorbentem, & cœlo labentis faces.
Audire pulchrum est strages, & cadentium
Aceruos, ac cruore stagnanteis agros,
Ipsum tranquillo, & tuto sistere in loco.
Illuc redeat unde digressa oratio.
Prius quieuit noster hic uates siti,
Nunc somno, uinum ut edormiscat scilicet.
Homeri hoc tantum habet, quòd persæpe ebrius:
Maronis unum, nimio marcet ocio.
Sentitis ut apertis stertit faucibus?
Hiat, muscas uenatur. Sanè hoc est nouum
Aucupium. os aperit, stringit iam, tene, tene
Lepidam auiculam. heus uitule, heus marina bellua,
Deliciæ Oceani, surge atq; expergiscere
Postquam uenatus. Euge, iam erigit caput,
Iam defricat oculos, iam ascendit pulpitum.
Taceo. Vos spectatores animum aduortite.

POETA PERSONATVS.

Onstitit hic lustrans oculis loca, mox ita fatur.
Haud paruo fraus hæc steterit tibi magne, nec ultra
Cunctatus uocat armatos ad signa tribunos.
Vos Musæ memorate, etenim memorare potestis.
Vobis Pyrene, Arcitenens Dea rettulit illi.
Vos memori egregium facinus producite fama,
Quod iuuet & meminisse, & commemorasse minores.
Altilius fraterq; Lycon prima agmina ducunt,
Præstantes animis iuuenes, quos Nursia mater
Marte satos, furtim patrijs mandarat alendos
Montibus, & succis herbarum, & lacte lycisæ.
Testatur nutricem auro galea alta lyciscam.
At clypeo quatit ingentem Mars efferus hastam.
Proxima syluano clarus patre, clarior armis
Agmina agit Marsus, clypeo lacus enatat ingens.
Ipse antro fundit liquidas & Fucinus undas.
Pandit se cono aduolitans argenteus anser
Addictus puero custos, cum paruus ad amnem
Ludit aui, puer & uitreos maris innatat æstus.

Hinc iaculo bonus, ense bonus, melior tamē arcu
Actius insequitur, argento auroq; coruscus.
Neuit acu chlamydem coniux, quam lucus opacat
Hesperidum, pendentq; suis poma aurea ramis.
Argento serpens riget, & trahit horrida cauda
Septem orbes, micat & linguis furiata trisulcis.
Sub leuam uagina auro, uiridiq; smaragdo
Irradiat distincta, & iaspide fulgidus ensis
Ad capulum, nitet & nexu noua fibula eburno.
Aurea mandebat sonipes frena, aurea caßis
Emicat, auratos spargit sol aureus ignes,
Ac serpunt hederæ per leuia tempora nigræ.
Lunat Amazoniū in morem pelta horrida mōstro
Lernæo, septemq; illi capita alta tumescunt.
Et latos pandit rictus fera, defluit atrox
Virus, & effuso liuescit parma ueneno.
At dorso pugnacis equi terga aspera pendent
Illa boum, tegit & crudus gēnua ultima pero.
Hæc uariat nemus idæum, atq; ad pocula raptus
Dardanius puer, & cupido præda acta tonanti.
Ter puerum inuadit præpes, ter præpetis alas
Euadit puer. hinc rostro sacer ales adunco
Abreptum, implicitumq; ungui, multumq; sub ala
Percussum, frustra auxilium, diuosq; uocantem
Ante Iouem cœlo statuit, mox uersus in astrum
Inter sydereos ales micat aureus ignes.
Quē post uenatore satus patre, maximus armis
Compater, huic apri clypeo riget horrida pellis,
Incoctumq; ursi tergus, latrat aspera caßis
Ora canum, duraq; horrent uenabula dextra.
Lartius hunc pater amissa genitrice, lupina
Pelle fouet tectum folijs, subq; ubera adactum
Lactentis quam cum catulis deprenderat ursæ.
Mox puer exagitare feras assueuit, & acto
Venatu tolerare famem, atq; inhiare cruori.
Qualis mane nouo cum fulgidus igne nitenti
Lucifer irradiat cœlo. mirantur & illum
Pastores, gaudet caro Venus aurea signo,

Aeratam sic ante aciem nitet ora Camillus,
Insignisq; coma puer, & fulgentibus armis,
Miranturq; ut tela manu, atq; ut torqueat hastam,
Vt gladium stringat dextra. Sertorius ipse
Concipit optatæ iandudum gaudia palmæ.
Tum uates Phœbo carus Saxonius Astur,
Idem augur, cui uox auium pennæq; patebant,
Et curare manu doctus cantuq; leuare
Vulnera, non tamen ense minor, minus utilis hasta.
Laurea cingebat galeam, tegit infula crines,
Serpebant hederæ clypeo, uiret hasta corymbis,
Et capulo insignis radiabat acinacis aureo.
Hinc Aspar Garamas, quo non præstantior alter
Aut torquere manu iaculum, aut dare uulnera funda.
Ceruleus capiti trifido micat ore Cerastes,
Ter caudam collo implicitans. puer Aspar & illi
Assueuit, cantata daret cum pabula & aspis
Luderet infantis manibus, cum lambit & ora
Ora genasq; simul, & collo lubricus errat.
Horret & insutus cetræ leo, cruda draconum
Terga humeros, crudumq; tegit thoraca elephātus.
Ipse arcū pharetramq; humeris, clauamq; trinodem
Incoctamq; sudem dextra gerit, & quatit acer,
Marmaricoq; subinde hululans uocat agmina cantu.
Ecce decus belli rarum Tritonia Birse,
Ipsa pedes quamuis, equites tamen eminet inter
Vertice iam toto, & passu præuertit euntis.
Nodosam lateri clauam fert, dextera pinum.
Ingentem quassat pinum, quam fulua bipennis
Asperat. Ipsa exerta humeros, & brachia & ipso
Poplite nuda tenus. non illi pectora thorax,
Non galea abscondit crines, sed tornulus aureus
Circuit ingentem lato curuamine frontem,
Et multo pectus communit balteus ære.
Palladis armisonæ donum fatale, quod illi
Ferre dedit, tutum armatos munimen in hostes.
Hanc Fauno, & nympha genitam Garamantide, mater
Dum partum celat, tergo bouis indit, & aspris

Sentibus impositam, nymphis nemoriq; relegat.
Quam dum forte lauat Tritonide Pallas in unda,
Oblatam ut tenuit gremio, miratur & ora,
Et latos humeros, & membra ingentia: quodq;
Nec uagit, fertq; aspectum non territa diuæ,
Quodq; hastam galeamq; oculis, atq; ægida lustrat.
Commendant matri Tritonidi: sedula mater
Educat. Illa ut primum ætas tulit, ire per altas
Nuda genu syluas, latebrasq; intrare ferarum,
Sectari ceruam cursu, uenabula in aprum
Dirigere, & fuluum iaculo attentare leonem.
Finitimis etiam bellis assueta, nigrantem
Gerionisthenidem claua abstulit. hunc tremit omnis
Aegyptus, tremit extremi domus abdita Nili.
Egregium, ac cœli columen Maurisius Atlas,
Accipit ob meritum donum immortale Mineruæ,
Auratam fronti uittam, atq; ad pectora balteum,
Exultat quibus in bellis inuicta uirago.
  Hernicus extremas acies, atq; ultima claudit
Agmina. nam iussus properare in castra Marullus,
Communire manu uallum, portasq; tueri.
Ipse ostro chlamydem intextam, argentoq; nitentē,
Aurea quam lato percurrit linea tractu
Insignis, fuluoq; comam nodante Pyropo
Irradiat, ueluti roseo cum solis in ortu
Percussum radijs splendet mare, iam tremit unda
Iam feriunt sese radij, iam dissilit ardor
Huc illuc. nequeunt tum lumina nostra tueri.
Quin etiam auratos spargit de casside fluctus
Oceanus. splendet cano sub marmore Triton.
Fluctuat, & clypeo per cerula concita delphin
Argento assurgunt undæ. Tum litora gemmis
Sparsa nitent. micat aduerso sub lumine pontus.
  Hos Arno genitus nymphaq; Euarchide uates,
Quem Musæ aonio puerum fouere sub antro
Puttius ad pugnam uocat, atq; hortatur eunteis.
Di uobis sunt tela uiri. Mars dextera cuiq; est,
Vicimus. ipsa suas uictoria concutit alas.

Pax

Pax parta. Hesperius nobis regnabitur orbis.
Vt uentū est sub signa, ducem sua quenq; secuta
Est legio, ac densis cogit se exercitus armis.
Intenti expectāt signum, moraq; omnis iniqua est,
Oceano ueluti in magno cum cerula Proteus
Agmina agit stabulis, coëunt immania monstra
Sub duce queq; suo: feruent freta. pastor ad ipsas
Stat caulas, baculoq; greges, & uoce coërcet.
Non casses, ipsi nequeunt retinere magistris.
Interea cæsos equites, primamq; cohortem
Haustam undis, ripasq; & flumen ab hoste teneri
Nuntius attulerat magno, famuliq; ferebant
Impositum clypeo Petreium. ægerq; dolensq;
Substitit ad medium collem, secum ipse uolutans,
Incertus casu tanto, pugnam'ne retractet
Paulatim colle excedens, an flumina tentans
Implicitum eliciat ripis fluuialibus hostem,
Fidentemq; equite, atq; recenti cæde tumentem.
Hæc secum. mox accito iubet arma Cethego
Inferri ripis, peditemq; ad signa uocari,
Ipse inuectus equo. Nunc ò fortissima bello
Pectora, nunc certate manu. Tot flumina nando
Emensos torrens tenet, atq; ignobilis amnis?
Vincite iam uictos, unaq; absoluite pugna
Reliquias tot bellorum. Dum talia fatur
Magnus, ab impigro pugna est commissa Cethego.
Nanq; ultra aduersam ripam uada nota secutus
Pontius institerat, campo congressus iniquo,
Dum fossas, & saxa inter uersatur, equesq;
Confossus cadit, & pediti pedes additus instat.
Quod postquam longe aspexit Sertorius, & quæ
Sit fortuna uidet: nulla est mora: protinus agmen
Ire iubet, dictis stimulans. Nunc lecta iuuentus,
Nunc uictrix manus ad ripas, uada peruia. & ipse
Pontius insultat campo. non audet & hostis
Aut conferre gradum, aut descendere montibus altis.
Hesperiam dextra gerimus. Spes omnis in armis.
Altilius fraterq; Lycon trans flumina primi

Consistunt, sequiturq; hastis innisa iuuentus.
Pars capiti scuta alta gerunt, pars insita pilis,
Pone trahunt alij. Sistunt & flumina cursum
Mole uirûm, atq; undis illisa remurmurat unda.
Tum ripæ clamore sonant, collesq; resultant,
Offensa & nemorum assultu respondet imago.
Vix aliâs tantis animis in prælia uentum est.
Successus certamen alit, dum cedere neutris
Decretum est, urgetq; ducum præsentia, & ardor.
Ingeminat uires, crescit certamine uirtus.
Crudescit gladio Mauors, nec iam eminus hasta,
Comminus ense agitur, humescunt sanguine campi,
Cæde natant fossæ. Tum territa terra cadentum
Corporibus tremit, & gladijs micat æreus æther.
Tercentū clypeata phalāx, hinc sub duce Hiarba
Illinc Suffeno, stabilis pedes, arma manusq;
Contulerant, ut forte alnus radice reuulsa
Conciderat, ramisq; ingens iter occupat, ut nec
Aut his aut illis pateat uia. Sæuit utrinq;
Effera uis, duriq; crepant per scuta molares,
Vt cum se Orionis iniquo sidere grando
Præcipitat, uasto crepitant sub uerbere tecta.
Hinc Tacio, Lepidoq; caput ceruice reuulsum
Ense Tagi, cadit ense Remi Turnusq; Ligusq;,
Nam Liguri femur excectum, Turno ilia & ipsas
Traiecit costas, ac pectora feruidus ensis.
Per galeam cerebrūq;, ac tempora guttur ad ipsum.
Assaracum secat Vfentis sublata bipennis.
Illinc & Marus, & Basso cum fratre Faliscus,
Thessalicusq; Maroniades, & Lydius Hypseus
Conciderant, Siculusq; Corax, & Maurus Iopas.
Idem omnes eodem gladio ferus abstulit Ancus.
Hic genitus Vulcano, atq; Aetnæa Cianea,
Fatiferum à patre ensem, atq; immedicabile ferrum
Accepit, Stygia genitor quod tinxerat unda.
Dumq; alnum truncosq; super leuis insilit Anser,
Accipit æratam infelix per guttura cornum,
Spiramenta animæ clausit telum. Ille uolutus

Singul-

Singultantem animam pronus uomit. Eia age Hiarbas
Exclamat, spolia illa uiri. cum talia fantem
Ora per increpitans alis penetrauit arundo.
Insultans cui Suffenus, spolia accipe uictor
Ista tibi. iaculumq; quatit, suffigitur hastæ
Dextera, dum excusso properat torquere lacerto.
Hic cædes miseranda oritur super Ansere tracto,
Dum spolia exuuiasq; uiri cupit hostis, & hostis
Pro decore haud timet aduersis incurrere telis.
Huc omnis legio uersa, huc sua signa Cethegus
Inferri iubet, huc contrà Altiliusq; Lyconq;
Accurrunt, paribusq; animis certatur utrinq;.
Dũ primã ferus ante aciem mouet arma Cethegus,
Ac iaculo ferit Iasium, sternitq; Volenum,
Murano clypeum auellit, transfigit utrunq;
Quercenti femur, ingeminat per uiscera ferrum
Quintilio, atq; uda morientem extendit in herba.
Interea per scuta uirũm, per tela, per enses
Altilius ruit infrendens, caput amputat Istro,
Brachia Segnitio, nares & labra Mecillo,
Tempora diffringit Catio, prosternit Omasum,
Vmbritioq; haurit iugulum, forat ilia Cosso,
Præcipitemq; inter fossas dat Amintora saxo.
Tum leua de parte Lycon furiatus & amens
Quintilio extincto, quid tu generose Cethege
In plebem furis? exclamat. cui talia contrà
Ille refert, O' Mauortis præclara propago
Mentitum genus in syluis, quid prælia differs?
Est clypeus, sunt tela tibi. simul inijcit hastam.
Auertit uenientem umbone: ea lapsa pependit
Marmarici clypeo, contrà uenabula torquet
Dura Lycon. Saltu deuitat tela Cethegus.
Illa ocreis illapsa Tagi, femora ultima & inguen
Extremum rupere, cadit Tagus, aduolat Ammon,
Elatamq; alte subigit per colla securim,
Et caput affigit conto. clamore secuta est
Læta cohors. tum tela Lycon, tum saxa Cethegus
Ingeminat, stringunt acres & comminus enses.

Interea paulatim acies, ac signa mouebat
Pompeius, seq; ad ripas non segnis agebat.
Ipse ostro insignis humeros, auroq; coruscus
Fertur equo, quem Neptuni de gente crearat
Mater, ab aduersi conceptum flatibus Euri.
Fortè ut erat de cæde equitum, de cæde uirorum
Fessus, & extremum seruabat Pontius amnem:
Vidit ut incensa stipula exagitantibus auris
Hæserat arenti trunco uapor. ille uolutus
Per frondes urgente Euro conceperat ignes,
Et latè ramos flamma crepitante cremabat.
Admouit dextram trunco, auulsitq; trahendo
Pontius, & campo rapidus iacit, atq; ita fatur.
Eure pater, cui pars cœli pulcherrima seruit,
Cui parent auræ Oceani, cui regia solis
Ampla uacat, quiq; & terris, pelagoq; sonanti
Imperitas, quate nigrantem rex magne procellam,
Nunc exerce auras, & pennis aëra uerre,
Ac mecum insidias, hostemq; ulciscere uictor.
Sacra tibi ante aras statuam uotiua quotannis
Candentis fœtus ouium, intactamq; iuuencam.
Annuit, excußitq; alas Deus. Illicet ingens
Tempestas cœlo exoritur, fremit arduus æther,
Dant syluæ sonitũ ingentem, cauaq; antra resultãt,
Puluereus sequitur confusa per agmina nimbus.
Dispergitq; undas flammarum, atq; omnia late
Inuoluit, iactatq; furens incendia uentus.
Tolluntur cœlo fumi, glomerataq; flamma
Peruolitat, simul absorbens stirpesq; uirosq;.
Et quamuis trepidùm canerent iam signa receptum,
Telaq; proijcerent dextris, clypeosq; sinistris,
Flammatas tamen ante acies euadere non est.
Varenum Iasiosq; duos, Liguremq; Labullum,
Cretensemq; Gian, Gaditanumq; Liertem,
Assyriumq; Naban, Pyreneumq; Biantem,
Tris Alcmeonidas, & clarum Hypsenora cantu,
Erumpens atra primum de subere fumus
Inuoluit, mox flamma rubens unà hausit, & alte

Iactati

Iactati, mox flagranti cecidere ruina.
Constiterat forte ad saxum tardante sagitta
Narnius Imbrasius, dumq; illam auellere tentat,
Exanimum exustumq; alta suspendit in ulmo
Fulmineus globus, inde Euro torquente rotatus
Alconem rapit, huic barba crinisq; reluxit,
Sublatumq; alte coelo intulit, inde nigrantem
Ruptantemq; ignes, medium deturbat in amnem.
Perstridere undæ attactu, fumumq; dedere,
Vt cum uersatum ardenti fornace metallum
Canduit, exceptumq; tenaci forcipe tingit
Ipse lacu faber. efferuit lacus, obstrepit unda,
Et fumus petit aduolitans nigrantia tecta.
Tercentũ huic capita hirta boum, totidemq; iuuencæ
Pascebant Sila in magna. famam ipse secutus
Deseruit patriam, & dulceis cum coniuge natos.
Bisseptem Aufidio nati præclara iuuentus.
Surrenti domus ampla, æquano in litore turris,
Felices Baccho colles, tot iugera campi,
Totq; greges, Sarnusq; fluens per florida rura.
Et natos tamen & patriam, dulceisq; recessus
Sirenum (potuit tantum ambitiosa cupido)
Posthabuit. cui primum oculos flamma abstulit, inde
Torruit ambustam dextram uento acta fauilla.
Post tortus iaculante Euro per uiscera truncus
Canduit. ipse atros spirans de uulnere fumos
Et Sarni fontem, & liquidos reminiscitur amnes.
Fatidica Vrsidio mater prædixit eunti
In bellum, fuge nate ignes, incendia uita.
Correptus flammis queritur, matremq; deosq;
Veriloquos, quodq; humentem liquisset & Arnum,
Et Fesulas natale solum, florentiaq; arua.
Tercentum sub rupe caua, sub sentibus aspris
Deliterant simul insidijs delecta iuuentus.
Tercentum simul absumpsit glomerata fauillis
Aura nouis, ut cum frondosa in ualle sub astrum
Pleiadum, tacta alta Iouis de fulmine quercus,
Vno omnis simul afflatu per pascua circum

Grex cadit, exitioq; ruunt armenta sub uno.
Ter flammam pedibus pernix euaserat Vfens,
Infelix ora obuertit: uidet ægra trahentem
Crura patrem, exanguemq; metu, uestigia retro
Præcipitat, prensumq; manu, ac ceruice reclina
Impositum trahit, & labens incendia uitat.
Improuisum anguem preßit grauis. Ille repente
Implicuit plātæ agglomerās. Dū se explicat Vfens,
Dum sæuit coluber, squamosa uolumina torquens,
Exilijt fumosa uomens incendia turbo.
Absorpsitq; Vfentem unà colubrumq; patremq;.
Vfentem, quem ceruleis Feronia in antris
Nutrierat, puer & uiridi consueuerat umbræ.
Hunc sacrum nymphæ nemus, hūc fleuere Napeæ,
Circæiq; sinus, hunc Anxuris ora, lacusq;
Setini, & tacitæ rupere silentia Amyclæ.
Peruolitat turbo inuoluens syluasq; ferasq;.
Densatur cœlum fumo, caligine montes
Conduntur, fluitantq; atræ per summa fauillæ.
Mox sæui erumpunt ignes, flammæq; coruscant,
Et cœlum lambit rutilans & sydera uortex.
Hinc rursus torquente Euro per inane uolutus
Incumbit campis, truncosq; ambustaq; uersat
Robora, candentemq; rapit sese ante procellam.
Suffenum, amigerosq; duos eadem aura peremit
Cum geminis Varrunteijs, Libycoq; Gulussa.
Vmbronem, Hisponemq;, Iacetenumq; Biorem,
Hastatosq; Numantinos, Nomadumq; cohortem,
Cetratamq; manum, præerat cui turdulus Iscon,
Iscon auis atauisq; genus qui ducit ab orco.
Vnà omneis rapit unda, rapit Varumq;, Macrūq;,
Gisconemq; Syracosium, Garamantaq; Bocchum,
Mox raptos flammarū hausit circum acta uorago.
Vt cum Trinacriæ campis de uertice summo
Aetna uomit rapidos æstus, it turbine denso
Sublatus cœlo fumus, mox rumpit in auras
Flamma furens, uolitant rutilæ per inane fauillæ.
Post iactante Noto agglomerans flectitq; rotatq;

Huc illuc.ea lapsa faces iaculatur,& altis
Illisa arboribus, syluas, saltusq; uagatur
Incensos. ruit interea mirabile uisu
Flammarum torrens rapidus, liquefactaq; saxa
Præcipitat, simul inuoluens stirpesq;, ferasq;,
Tectaq;, pastoresq;. furit Vulcanius amnis,
Per ualles, per culta, ingens metus urget agresteis,
Vicinæq; suis diffidunt mœnibus urbes.
Haud aliter pauor inuasit, fuga cœpta per omneis
Est acies. Ite, exclamat Sertorius, ite,
Ite citi, uada nota citi peruadite. & amnem
Primus obit: sequituurq; ducē sua quenq; iuuentus,
Et circumstetit armatus trans flumina miles.
Forte sub annosa quercu in conualle silenti
Arcitenens Dea, sæuarum de cæde ferarum
Lassa quiescebat, trepido cum excita tumultu
Surgit, & ascendit summi iuga pinea montis.
Constitit hic lustrans oculis loca, cernit utranq;
Effusam campis aciem, uidet agmina, & ipsos
Hinc illinc instare duces, sæuire proteruum
Eurum, atq; in medijs uolitare incendia syluis,
Tot strages, tot fumanteis & corporum aceruos.
Ingemuit, traxitq; alto suspiria corde
Aduentare diem quo dux Nursi nus acerbo
Casurus fato, Hesperijs occumberet aruis.
Nam puerum templo admotum cum sedula mater
Cōmendat triuiæ, atq; adytis Dea grata recondit,
Consuluit fratrem, frater fata abdita pandit,
Ingentem fore, & Hispanis per bella, per enses
Regnaturum oris, tamen illum haud tarda manere
Funera, cum pariter flammæq; undæq; fauerent
Pugnanti, armatumq; Eurus prosterneret hostem.
Fatorum Dea facta memor de ualle propinqua
Pyrenen iubet acciri. hæc nam fida ministra,
Hæc comes, huic omnis thalami quoq; credita cura.
Illa uolat, dictis cui sic Dea fatur amicis.
Nota soror tibi fata ducis, quæ certa propinquant.
I, propera, fac signa retro, fac agmina uertat.

Pugnatum satis est. nec plura effatur, at illa
In ceruam conuersa, Noto non segnior ibat.
Ipsa arcum leua stringens, dextraq; sagittam
Lunauit, simul ut capita accuruata coirent:
Laxauit, simul ut flammas elapsa sagitta
Conciperet. fulxere auræ, tractu illa corusco
Emicat, & ducis ante pedes affixa reluxit.
Obstupuit tanto monitu Sertorius. Ecce
Cerua per attonitas penetrat non cognita turmas.
Agnouit Triuiæ famulam dux, ac prior inquit,
Nota uenis, nec me fallit Dea, quadrupedemq;
Conuertit ripæ approperans, præcedit euntem
Pyrene, pedibusq; micans & cornibus aureis.
Signa canunt reditum. Sequitur tum ferrea pubes,
Oceanoq; egressa polum nox occupat atra.

FINIS.

PETRVS

PETRVS SVMMONTIVS FRANCISCO Puderico, patricio Neapolitano, S. D.

Persuasit mihi autoritas tua Francisce Puderice, ut Pontani Actium secunda hac excussione potissimùm ederem, rarum sanè de numeris Poëticis, & lege Historiæ dialogum. Nam cum illius opera tam multa sint, & ea æque egregia omnia, hinc mihi hoc, hinc illud edendum prius occurrebat, fiebatq; ut difficilis redderetur electio propter pulchritudinis paritatem. Sed cum postea tecum sentire Suardinum Suardum Pontani nostri familiarissimũ audirem, currentem quasi me doctus uir, & grauis incitauit. Quam quidem sententiam eo libentius secutus sum, quòd cum superiori fœtura carmina præcesserint, exornandi postea & carminis ratio, quæ hoc uolumine tradit, subsequi debebat. Digna profectò inuestigatio, quæ ad communem hominum utilitatem, quamprimum omnibus nota esset. Non enim ab aliquo fortasse grammatico de re Poëtica, deq; Historica disputatur, sed ab illo præcipitur Iouiano Pontano, cuius quidem in utroq; genere, post tot annorum deprauationem, noua quædam, admirandaq; apparet felicitas. Vt non iniuria sæpe à te illud usurpatum sit, cœpisse eum, ut de CHRISTO Opt. Max. dicitur, & facere pariter, & docere. Nec uerò mihi dubium est, quin iucundum tibi futurum sit officium meum. Nam præterquam quod Actij Synceri loquens persona, à quo opus hoc denominatur, nõ parum te pro ueteri amicitia delectabit, tuæ quoq; hic tibi sunt partes, nec res ipsa tota, de qua agitur, nõ in primis ad te pertinet, cũ Poëticæ concinnitatis, cuius maxime ferax est Pontana Academia, semper ipse & studiosus obseruator fueris, et censor acerrimus, uix'que summis, (ut ita dixerim) naribus, adeò omni de carmine exactè iudices, ut merito te omnes emunctæ naris hominem (ut ait Horatius) appellent. Par in historijs censura est tua, quarum tenacissimam in te uidemus memoriam, & grauitatem simul in te tantam, modò refellendis fabulosis, modò ueris comprobandis, comparandisq; scriptoribus ipsis, nemo est nostrum qui non admiretur. Quo fit, ut omni è parte iucunda, tibiq; maximè propria, hæc sit prorsus lectio futura. Tuum igitur tibi Actiũ habe, libroq; hoc, & Synceri ipsius optato è Gallijs reditu, quod facis, magis magisq; lætare. Nam ut omittam summã eius in Pontani scripta pietatem, quę post illius obitum sopita ac neglecta, è tenebris primus in lucem, tum Francisci Aelij cõsilio, tum opera usus mea reuocauit. Aduexit nuper ex Heduorũ usq; finibus, atq; è Turonibus dona quędam, mirum in modum placi

tura literatis uiris, Martialis, Ausonij, & Solini codices, noui, atque incognitę emendationis, tamque à nostris diuersos, ut hos certo ac legitimo partu natos, reliquos uerò liceat spurios existimare. Prętereo epigrammata, quæ tam multa hic leguntur, alibi hactenus non uisa. Immo Solini liber hic autore ab ipso, quod iam titulus indicat, nec eius negat uetustas, & recognitus est, & editus. Is etiā ad nos attulit Ouidij fragmentum de Piscibus, Gratij poëtæ Cynegeticon, cuius meminit Ouidius ultima de Ponto elegia: Cynegeticon itē Aurelij Nemesiani, qui floruit sub Numeriano Imperatore: & Rutilij Namatiani Elegos, quorū tenuitatem & elegantiam è seculo illo agnoscas Claudiani. Atque hæc quidē omnia statim post Pontani libros emittentur. Nónne applaudendū iure fuit redeūti Actio nostro, ueluti nouo rei literariæ Camillo? nónne gestanda & illi ob ciues seruatos merito Querna? Adde exquisitissima Actij ipsius, quibus iunior lusit, partim Lyrica, partim Elegiaca, nostro etiam charactere propédiem excudenda: cumque his nouas illas piscatorio genere Eclogas: denique diuinum de CHRISTO opus, cui summam nūc imponere decreuit manum. Vt post nescio quos Sedulios, & Prudentios, in quibus penè nihil, præter nudam religionem inuenias, Marones tandem Christianos habeamus. Quocirca triste Pontani desiderium, Actij nostri uita pensemus, ac lætemur potius, benigno agi fato cum patria nostra, cui nunquam ferè Pontanus aliquis uideatur defuturus. Illius itaque nomine illustrati, tantoque instituti magistro cōgratulemur nobis: cuius pręter æterna librorū monimenta, ea quoque fuerint in literis, dum uixit, exempla, ea consilia, ea doctrinæ communicatio, ut perfacilem alijs eò perueniendi uiam ostenderit, quò sine aliquo duce felix ipse peruenit. O' præstantis ingenij & doctrinæ uirum, ô de temporibus nostris optimè meritum, & per quem nō inuidemus antiquitati. Clamantē te nō temere toties audiui Pudrice, ut qui ab Errico patre ad eum puer deductus, eoque semper familiarissime usus, probè hominē nosses: Aspicite uiuum hunc amici, dum licet: huius, dum licet, aspectu exaturate oculos, non multos dabitur intueri Pontanos. Quàm uerū tuum illud iudicium fuit. Etenim eius ingenium penitus qui perspicit, iure illum optimo alteram quasi naturam appellabit. Quippe (ut alia taceam) in describendis, informandisque rebus, ita illum uides quodcunque proponit, absoluere, ita perficere undique, ut nihil tanquam integro corpori, singulis ue membris deesse. Quòd si comparatio fit de eo facienda, multos, qui opponendi tanto uiro fortasse uideantur, cultos illos quidem & elegāteis, aridos tandem inuenias, ac sterileis. Hūc uerò in summo cultu splendoreque

uberrimum,

uberrimum,fœcundiſſimum, nulla in re non profluentem ſuſpicias: hunc natura ab ipſa raro exemplo creatum exiſtimes, quiq; ingenij magnitudine nulli omnino ceſſerit antiquorū. Hinc tentandi omnia,Pontani illa felix audacia. Genus autem dicendi,in quo maximè ætas noſtra decipitur, ita ad antiquorum imitationem effinxit,ut nihil te in eo peregrinum offendat, nihil conquiſitum,utq; ipſe dicere ſolebat, uiolatum, ſed unumquodq; planè Romanum uideatur. Quo magis ridenda cenſeo quorundā iudicia, de tanto uiro parum piè loquentium, qui hoc ipſo nullius ſe omnino iudicij arguunt,quòd Iouianam ſublimitatem nō cognouerūt. Verùm ut ad editionis huius rationem redeam, illius enim laudes quis enumeret? non omiſerim hoc loco id quod in eiuſdem quoq; carminibus feci, quodq; tu mecum ſæpius egiſti, omnes qui hæc legent,admonere prius,& per Iouiani manes obteſtari,ut habita præmortui ratione,æquos ſe in his iudices præbeant,quæ cum nōnullis alijs, noſtra poſthac opera edendis, nōdum ab illo fuerint emendata. Sed quid ego nunc exorare quenquam hac in parte ſtudioſius laborem? cum Pontanus, ut ſpero, ipſe per ſe ſatis omnino ſit unicuiq; ſuperq; facturus. Quod uerò ad me attinet, qui huius rei curam tam libenter ſuſcipiam, nō uerebor, quod grauiſſimus uir Actius Syncerus iam pridem de me ſcripſit,epiſtolæ huic carmē ſubnectere. An placere mihi diſſimulauerim,pietatis erga amicos nomine probari? Liceat itaq; mihi nō immeritā fortaſſe mercedē hanc exigere laboris mei. Vale.

EX LIBRO EPIGRAMMATVM
ACTII SYNCERI.

Excitat obſtrictas tumulis Summontius umbras,
Impleat ut ſanctæ munus amicitiæ.
Vtq; prius uiuos,ſic & poſt fata ſodales
Obſeruat,triſteis & ſedet ante rogos.
Nec tantum uiolas cineri,ac bene olentia ponit
Serta,ſed & lacrimis irrigat oſſa pijs.
Parua loquor:cultis reparat monimenta libellis,
Cum poßint longam ſaxa timere diem.
At tu,uiuaci quæ fulcis nomina fama,
Poſcenti gratas Muſa rependc uices.
Vt quoniam dulces optat ſic uiuere amicos,
Viuat,& in libris ſit ſacer ille meis.

IOANNIS IOVIANI PONTANI ACTIVS DIALOGVS.

CAEPARIVS, ET SEGNITIVS, ET ACTIVS COLLOQVVNTVR.

ASCVTIVS CAVLITA, PASCVLI Caulitæ filius, Sarnensis Sarcularius, cum Pignatia Nigella, quæ uiro suo nunc hic adest, & suo & uxoris nomine uendit Segnitio Funestillo, Acerrano uiatori, qui ipsius emit sibi, liberis, nepotibus, pronepotibus, abnepotibusq; suis cum omni posteritate domunculam. SEG. Adde illud, & anteritate: utraq; enim parte anteriore, ac posteriore domus cõstat. CAEP. Caute agito mi Caulita. Ea domuncula. SEG. Mater eius Macronilla nõ domunculam, sed democulam uerbo suo nominabat. Quo enim die Sueratus Pasculli pater in illam ab harula demigrauit, cum familia, & sue, oculum male auspicato ingressus amisit. CAEP. Scite, caute, aueruncate admones, pergam. Sita est Sarnensi in suburbio secundum flumen. SEG. Atqui prouerbio cauetur, secundum flumen emundum non esse. CAEP. Riuum uolui nõ flumen dicere, euincet tamen illam tibi cum omni quoq; posteritate Pascutius. SEG. Et anteritate quoque memor uti suas facito. CAEP. Tribules, ac uicinos bonos habet Pilutiũ Rufillum. SEG. Grex mihi suillus uenum si daretur, pilus hic nequaquam placeret. CAEP. Senex est, & cassus iam sanguine, institutusq; illi est hæres Hordeatius Panicocta, & quidem bene auspicata successio. pergam. Cocleatium quoque Surriponem. SEG. Quid (malum) istud est & nominis, & cognominis? quasi cochlea bonam anni partem, domi inclusus succo se suo pascat, mox prodiens rapto ac surrepto uiuat. Apage à me uicinos tã male nominatos. CAEP. Hoc uide Segniti, quod nec tibi, nec patri tuo Funestillo nomen satis bene ominatum est: Audibis reliquum. Itemq; Lardatium Fabaronem, probum uirum, agricolam bene unctum, abundeq; triticatum. Neq; tibi uerendum est illud, uicini ne mories fame, atque inopia impulsi tuam incrumerã nocturni irrepant: proba est domuncula tota, proba contignatio, probus paries, tectum ipsum probe canteriatum, asserulatumq;

quernis

quernis etiam scandulis Aurunconis fabri, proba cisterna, sine ullo stilli cidij uitio, aut latrinæ seruitute, fundamenta bene iacta, uolutabrum lutulentum, in quo uiciniæ totius sordes desideant, harula ad solē medidianum exposita, firmiterq; quaternata. Age igitur argentum è uestigio dinumera Deo cum bono. et illud uide, confestim eò uxor uti traducatur, est enim domus ipsa fœcunda, cupioq; mirandū in modum egnatum iri ex te quā primum, qui et cognato nomine, et pascendi greges solertia, patrem tuum Sucranum referat Funestillū. Vnicabis itaq; præpropere digitulatimq; pecuniam, unciolæ tres precium est. SEG. Duillabo illas potius: binatim enim quàm singulatim è uestigio magis numerabitur preciū. CAEP. Tu Pascuti accepisse argentū omne & numeratum, & perpensum probe. Tibe uerò Segniti ea domuncula solenni more est à Pascutio euincunda. SEG. Ab ipsis etiam fundamentis tota, cum tecto, asseribus, canterijs, clauiculis, scalis, foribus, culinæ uolutabri que decursibus. Quid enim si quispiā ædificandū inferius superius' ue curauerit, tentauerit' ue? quid in quam, euinci mihi summum etiam coelum, & ipsum terrarum soli profundum uolo, caueoq;? CAEP. Haud iniuria, hoc ipsum ago. Pascutius Caulita, Pasculli Caulitæ filius, domunculam ipsam euictsurum spondet ab infimo solo ad usq; cœli subsellium, cū ipso etiam cœlo, cumq; terræ imis, ac perimis, infernisq;, Segnitio Funestillo Acerrano uiatori, eiusq; posteritati. SEG. Tute & uiatorem interrogato, & illud caueto, anteritatis bene memor uti sies, & item furni, qui est sinistrum ad latus, triangulum enim domicilium ipsum est, piscationis quoq; diurnæ, nocturnæq;, hamariæ ac retiariæ. CAEP. Sistet autem in omni foro & causa, festis pro festisq;, fastis nefastisq; diebus. Segnitioq; ac Segnitij posteris euincet, aduersarios uerò uinciet. Pro quo præstando prædia, supellectilemq; suam, & cum ea bacem, cofinos, riscum, ac rete triplumbatum obligat, seq; staturū in prætorio ad iudicem. Tu Pascuti fuste illum inuestito. Tu Segniti fustem ipsum manu capito. Hæcce uti uera sunt, sciens, uolensq;, suæq; spōtis, atq; ex cōuento, utq; inter bonos decet, uterq; agitis, meq; ut scribam rogatis, iureq; iurando cuncta hæc confirmatis uerbis conceptis, quæ ego præeo. Dice tu Segniti, per Pedianum Deum, qui noctu primus iter iuit, primusq; cauponam est cauponatus. Sequere tu Pascuti, per & Verronē, quem pastores colimus, primus sues maiales qui fecit, primusq; & fabam torruit, & glandem deglubiuit. Hæcce acta sicce sunt. Testes adsunt de more acciti, rogatiq;, uiri utiq; probi, Actius Syncerus Sannazarius, Franciscus Pudericus, Ioannes Pardus, Gabriel Altilius, Petrus Cōpater, Paulus Prassicius, Petrus Sūmontius. Hæcce sicce conuenere, hisce uerbis, hisce

ita disseruit, uti qui aderant, commiseratione omnes horum temporum in lacrimas uerterentur: Nam & Ferrandus apprime disertus erat, & indignationis maior ipsa uis, cõmiseratioq; indignationi haud indecenter coniuncta, uerba quidem ipsa, mirificamq; illam uerborũ affluentiam, ad dolorem, lacrimasq; commouendas uberrime, excitatissimeq; subministrabant, non minore cum animorum qui aderamus nostrorum commotione, quàm eius ipsius, qui disserebat, affectu. Qui si conuentioni huic paganorum affuisset hominum, uenundariq; audisset coelum, an putatis, quod Cicero etiam indignanter facit, sola eum illa exclamatione fuisse cõtentum: ô tempora, ô mores? Christum ipsum ab aula illa (mihi credite) euocasset imprecationibus, et manes illos Poëticos uociferatu eruisset heiulationeq; ab inferis. Sed cum illo bene actum quis non uidet? Cum eiusmodi praesertim procella paulo post eius obitum ab alpibus proruperit, quae & Italiã uniuersam concusserit, & regnum hoc Neapolitanum exhauserit populis, spoliaueritq; fortunis, excisis funditus, aut incendio uastatis tot urbibus. Itaq; cum illo bene actum cum iam fuerit, desiderio certè consuetudinis orationisq; eius uiri afficior quotidie magis, afficiarq; quandiu ipse uixero. PAVL. *E nostro omniũ uultu intelligere, uel facile quidem Syncere potes, quàm iucunda nobis fuerit Ferrandi recordatio. Quantum autem, quàm etiam ualide fixa insideat mentibus nostris illius memoria, consuetudo quidem tam suauis eius, nulliq; non ciuium ac peregrinorũ, qui illum nouerant probata, docere te oppidò abunde potest. Vt autem sermo de ueterum patrum castimonia & fide à te tantopere laudatus, desiderium in nobis eius renouat (de me ipse ut loquar) non minus fortasse etiam afficit, & penè dixerim confirmationis simul, atque admirationis magis ac magis implet oraculum illud tibi ab eo in somnis editum: quod mihi quanquam Puderico ab hoc fideliter recitatum, audire tamen ex te ipso coràm uel mirificè aueo: cum ad animae immortalitatem confirmandam, uel mirandum in modum conferat. & si de ea ita persuasum Christiani habemus omnes, ut illorum qui diem obierunt animas sua quandoq; redituras in corpora, nosq; itẽ ipsos ubi è uita hac discesserimus, statuto quodam tempore resumpturos nobis illa & teneamus, & promittamus.* ACT. *Memoratu quidẽ digna res est, audituq; iucunda, è me Paule quam requiris, explicatu tamen difficilis. Multa enim somniantes cernimus, quae planè referri, qualia uisa ipsa sunt, nequeant, ut figurae quaedã neq; ipsae uisae aliâs, neq; satis p se explicabiles, tũ nouitate, tũ cõplicatione sua. studebo tamen uolũtati eorũq; qui hic assunt omniũ, quiq; mihi idẽ hoc innuũt, tuaeq; praesertim Paule satisfacere. Illud tamen uobis cognitũ,*

uestrosq́; apud animos testatum uolo, qua nocte oraculum, ut ipse appellas, est editum, nullas ea quæ noctem antecesßit die cogitationes à me initas susceptas'ue de animæ immortalitate, nullas de reuersione eius ad corpora, nullum quamplurimis antè diebus aut sermonem ijs de rebus cum doctis uiris habitum, aut apud me ipsum modo esse aliquo dubitatum. Liber *utiq; curis ab omnibus, atq; ab ijs potisßimum cogitationibus uacuus, cum ipse cubuissem solito in lectulo, quæq́; sæpenumero ante cubitum lectio, quidã quasi animi cibus sumitur, nulla prorsus diuinis de rebus præcesßisset: ubi diutius quieuissem, & iam aurora illa Iouiani nostri, quæ coeli postibus affixa est custos, Solẽ excitasset è somno, uidere uisus sum, quin hæc loquens uidere ipse iam uideor adesse mihi* Ferrandum. Q*uæras fortasse, unde aduenerit mortuus, qua uia profectus, ac tam repente clausis foribus insinuatus astiterit. nesciã, nesciã, affuit certe, qualem uiuũ et uidebam penè quotidie, & alloquebar congredientem. meq́; statim desyderatisßime complexus cum esset, ut qui diutius non uidisset, uultu iucundus, risu hilaris, salutatione blandus, & osculo, ut ei mos erat, sanequàm familiariter petiuisßet: An, inquit, cõsuetudinis me nostræ oblitum rebare, amicitiæq́; tam diuturnæ factum tam breui immemorem?* Redeo igitur ad te, *& quidem tanquam legatione functus aliqua, ut uiuens consueueram, confecto munere, maximaq́; profectò cũ uoluptate* ad te redeo. Reducem igi*tur ac sospitem ipse me uides, atque antè expectatum tibi me & uegetum, ualentemq́;, & amicorum, tuiq; in primis memorem, tuum apud cubiculum sisto. Atque his dictis blandiusculum in modum & surrisit, & penè sublacrimatus est: quod euenire solet inter uiuenteis, ubi longa è peregrinatione regresßi sunt in patriam, exanclatis periculis reduces, quo tempore natura ipsa contrarios unà miscere affectus consueuit, & præteritorum periculorum, longiorisq́; absentiæ memores, & præsentis uoluptatis, ac lætitiæ indices.* Hoc *est autem illud* Paule, *uosq́; amicisßimi uiri, hoc inquam illud est, quod ne inumbrare quidem suis uerbis, nedum figurare queam, aut explicare oratione.* C*æpit eodem me puncto temporis mira uoluptas amici iam reducis: cæpit admiratio, quòd mortuum iandudum illum esse subijt recordatio: cæpit rursum dubitatio, quia uiuum illũ cernebam, & loquentem quidem, & uiui hominis munus, sermone, uultu, affectibusq́; implentem. num mortuũ arbitrarer? an potius illius mihi obitus somnianti esset uisus, qui re ipsa iam uiueret?* Itaque *dum ipsi inter sese recursant affectus, mentisq́; in diuersum abit cogitatio, meq́; silentij longioris pudet, unà & in hilaritatem pariter profusus sum, et in lacrimas iam prorupi.* Veterem *igitur, atq; desyderatum amicũ arctius complexus, ut*

peregre

peregre redeuntem, ut sospitem: nec minus etiam subueritus, quæ somniantium est consuetudo, ne, quod haud multo pòst contigit, repente euanesceret, multa quidem, proq; ueteri nostra cõsuetudine, paucis cum eo tamen, non minus iucunde, quam pie, domesticeq; transegi, mutuoq; ille mecum peramanter & grate, quodq; Ferrandus ipse dum uiueret, quotidianis in disceptationibus multa sæpe de animæ immortalitate quærere esset solitus, subijt tempus esse idoneum interrogandi illius, eorum'ne de quibus olim dubitasset, factus esset iam certior: nec ausus ipse in primo statim orationis uestibulo, ac ueluti ex abrupto hoc ipsum exquirere, cœpi prius sciscitari, num ea quæ traderentur de mortuis tam acerba, de pœnarum magnitudine, de suppliciorum immanitate, cruciatuumq; perpetuitate, uera essent, ut ea ipsa sunt prodita. Tum ille suo de more, ut quippiam asseueratius erat dicturus, superciliis obductis, silentioq; paulisper habito, quasi etiam præsagiret quæ sciscitanda pòst à me essent: Dicam, inquit, Syncere Acti, dicam uere, fatebor ingenue, asseuerabo constanter, nos qui è uita iam migrauimus, eo desyderio teneri, in uitam illam remigrandi, quæ animæ cum corpore est communis. Atq; his dictis, demissis, iisdemq; conniuentibus oculis, ac superciliis quasi abiẽs salutaret, discessit. Ego statim somno solutus sum. Habes Paule somnium quale meũ illud fuerit, plenum, ut opinari te etiam uideo, diuinitatis. ex eo mihi & uita hæc habita est suauior, quæ perfectio quasi quædã animæ uideatur: nec mors futura est tam grauis, post quam suo quidem & statuto tempore membris hisce uernaculis, sibiq; peculiaribus, quorum ministeriis principio ab ipso uitæ, societatisq; est usa, sit iterum quoq; usura, corporeq; in hoc, perinde atque in domo ac patria sua rursus etiã diuersatura. Fugamur igitur eo libẽtius in hac ipsa animæ, corporisq; societate uiuẽtes, uitæ ipsius muneribus, quodq; medij quasi quidam ex anima consistimus ac corpore, mediocritatem sequamur eã, quæ digna sit homine. Et quanquã degener est corpus, illud tamẽ ita colamus, uti solertes ac boni agricolæ agrũ, iis ferendis frugibus, quarum anima, utq; Ciceroni magis placet, animus sator est idẽ, & cultor. Nihil ciui bene instituto patria sua est carius, quoniam in ea honores assequitur ac titulos, remq; illic familiarem cumulat, peculiumq; omne sibi comparat. Corpus autem hoc nostrum, perinde ut proprium illi domicilium et penè patria est: quocirca corporis ipsius non immemores ita quidem erimus, ut hospitium & quasi patriã eam animi ipsius, domumq; uita in hac existimantes, bene illud cõstituamus, quo animus ipse honores, magistratus muneraq; ciuilia, dignasq; homine actiones in illo gerere, eiusq; etiã opera exercere, atq; administrare cũ dignitate ac decore ualeat suo, quan-

nitum. Quod si quis hæc forte contemnat, idem hic quo'nam ore negauerit, maximos quoq; duces, monentibus in somno dijs aut maximas insperatas'que sibi comparasse uictorias, aut euitasse, ne uicti ipsi essent, copijs profligatis? Ad hæc, non pauca etiam sæpè monstrantur nobis inter dormiendum, quorum antea cogitatio nulla præcesserit, nihilq; illa priuatim ad nos ipsos, res'que nostras attineant, quæ'que neque sensus ipsi uersandis, atq; examinandis illis agitati antè, pòst dormientibus offerunt, nosq; lacessunt etiam inquiete. Sacerdos equidem ipse sum, nec à studijs, quibus tantopere delectari te mirifice lætor, omnino alienus: plena est historia ueterum illorum patrū oraculis, plena uisionibus, tum adhortantibus ad fortitudinem, ad pietatem, ad contemptum rerum humanarum, tum à uitijs deterrentibus. quibus ego confirmandis his quæ dicta sunt, commodißime uti possem, uerùm neque in hoc præsertim conuentu necesse esse duco, Christiani enim cūcta sumus, solamq; pietatem sequimur. Teq; Par de uideo iam pridem pensitare, quid ad hæc dicturus sis, itaque te ipsum potius audiamus. PAR. Pensitantem me Paule Praßici quæ à te dicta non minus sunt recte, quàm à nobis grate accepta, subijt Aristotelicum illud, fieri quidem posse, ut ob mundi ipsius conuersionem, habitu aliquo inducto, quæ fera sunt animantium genera, ea ut mansuescant singula, idq; usu uenire in locis nonnullis, ut ob insitam bonitatem, sponte sua, nullo quidem cultu adhibito, mitiora illic nascātur, quàm quæ alibi summo etiam studio, operaq; adhibita diligentiore mitescūt. In tanta igitur nascentium multitudine, tam uaria etiam locorū diuersitate, mūdiq; ipsius agitationibus tam continuis, ijsdemq; tantopere uariantibus, cū natura ipsa semper ad unum aliquod suo in genere perficiendum contendat, quid mirum, & si rarum, tamen in multis quoq; seculis, oriri aliquem, cui natura, & studio cum primis suo, & bonitate seminis, stellarumq; ipsarum, hoc est mundi ipsius beneficio, & opera, omni è parte genere in illo consulat aut facultatis, aut scientiæ? Cum nulla uirtus corporis, nulla sit animi ingenij'que præstantia, nullus honorum, aut externorum bonorum gradus, in quo non diuersis quamuis temporibus, naturæ ipsius summus ille conatus, effectu ipso non sit etiam manifesto & cognitus, & perspectus, pro temporum uidelicet, nationum, patriæq; constitutione, et cœli ipsius, à quo cuncta mouentur, agitatu. Abstinebo exēplis, ipsa enim res est per se quam notißima. Verùm naturæ ipsius opera, præsertimq; excellentißima quæq;, Deum ad ipsum referēda mihi uidentur, idq; si cuiq; nationi, genti, sectæ, Christianæ cum primis religioni conuenire arbitror, quæ uirtutū omniū, earum dico quæ ad animum referuntur, & fuit, & est quam studiosißi-

ma. Hæc habui, quæ pensitabūdus apud uos dicerem, aliâs fortasse eadem hac de re commodior offeretur quærendi ac disserendi locus. Quoniā autem, ut scitis, toto sum corpore ac pedibus præsertim imbecillis, considendum hac sub porticu censeo, de more maiorū nostrûm: considentibus enim nobis, ocio magis trāquillo & quærere licuerit, & disputare: & qui prætereunt, tum ad sedendi ocium, tum ad certamen disserendi inuitare, honestius multo fuerit. COM. *Ego uerò quoniam à consuetudine huiusce porticus, meoq; ab instituto recessurus non sum, præsertim cū pransi hic consederimus, sequendum illud arbitror, quod præstantißimi etiam uiri secuti legūtur, uti leuioribus de rebus, deq; grāmaticis præcipue post accubitum dissererent. primumq; cognoscere ex te* Paule *aueo, quid (malū) quasi latinitatis oblitus paulo antè dixeris, plena est historia oraculis, plena uisionibus. An non puellulus eructabas* Terentianum *illud unum, ac* Ci
» *ceronianum alterum, plenus rimarum sum, & haud magna cū re, sed ple-*
» *nus fidei: adde &, Stultorū plena sunt omnia.* PAVL. *Et de more* Com
pater tuo feceris, & nobis non ingratum, si quanquam studijs maioribus deditus, tamen meridiani quoq; temporis memor ab his ad ea nos aduocaris, quæ cum leuiora ipsa sunt, tum ijs etiā è studijs, quæ pueris nobis prima inhæsere. Quocirca ne diutius te suspensum teneam, & si tentabundum loqui te certò scio, dicas uelim, sis'ne & ipse oblitus Ciceronis *tui scri*
» *bentis ad* Tironem: *Noctem habui plenam timoribus ac miserijs.* Et *ad* At
» *ticum:* Ex *tuis literis plenus sum expectatione de* Pompeio, *quid nam de*
» *nobis uelit ut ostendat.* Et *ad* Plancum: *Sub eas statim recitatæ sunt tuæ,*
» *non sine magnis quidem clamoribus, tum rebus enim ipsis essent, & stu-*
» *dijs beneficijsq; in rempub. gratißimæ, tum grauißimis uerbis atq; sen-*
» *tentijs plenæ. Qui si contentus his minime futurus es,* Tacitiq; *haudqua-*
» *quam meministi dicentis in dialogo de* Oratoribus: *Illud certe cōcedet in-*
» *structum, & plenum his artibus animum longe paratum ad eas exercita-*
» *tiones uenturum. Item in libro* Historiarum XVII. *Opus aggredior ple-*
» *num uarijs casibus, atrox prælijs, discors seditionibus. Et paulo pôst: Ma-*
» *gna adulteria, plenum exilijs mare.* Et Plinij *in quinto naturalis histo-*
» *riæ:* Polybius *annalium conditor, ab eo accepta classe scrutandi illius or-*
» *bis gratia circumuectus, prodidit à monte eo occasum uersus saltus plenos*
» *feris, quas generat* Africa. *Poteris tutemet reuocare tibi in memoriā alia*
» *quoq;* Ciceronis *loca, in quibus legitur: Plenus officio, plenum uigilantia,*
» *celeritate, diligentia. Poteris autorum item aliorū meminisse, qui & ipsi principem inter* Latinos *scriptores locum obtinent. Ac nihilominus quoniam in hunc sermonem uolens incidisti, potes & de alijs huiusmodi sciscitari,*

scitari, si qua dubium tibi forte animum, atque incertum faciunt. COM. *Bene profectò à te satisfactum arbitror, nec arcessendis opus est testibus, aut cõprobatoribus, ubi Cicero est ipse autor. Quo igitur inceptum prosequamur, explicari à te peruelim Parde: Qui nam maiorũ nostrũm potius quàm nostrorum paulo est à te antè dictum, cum usurpatißime scriptum legatur, maiores nostri?* PAR. *Nec inepte hoc ipsum à te Compater queritur, nec à me sine magnis quidem autoribus dictum est, cũ etiam à Sallustio scriptum legatur in oratione illa Lepidi:* Clementia & probitas uestri Quirites, quibus per cæteras gentes maximi, & clari estis. *Tã etsi scriptura ipsa, ut iã uideo, deprauata est à literatoribus: quod in alijs quoq; compluribus animaduerti, & ab illis præsertim, qui noua hac scribendi ratione libros hodie imprimendos curãt. Qua in re Sallustius etiam Græcorum loquendi morem secutus uideri potest.* Verùm ne à Cicerone *nostro recedamus, quid si à me ita pronuntiatum est nostrũm, ut sit nostrorum, ut sestertiũm, numũm, numorũm, ut duũm uirũm duorum uirorum, ut Deũm fidem deorum, ut præfectus fabrũm fabrorum. hac enim uerborum contractione uetustas illa uehementer gauisa est, nanque apud eundem Ciceronem leges ueteris poëtæ dictum:* Patris mei meũm factũm pudet, pro meorum factorum. *Item,* Ciues antiqui amici maiorum meũm, *hoc est meorum. Quæ quãquam obliterata magna ipsa è parte iam sunt, tamen in paucis quibusdam è Ciceronis sententia, & plenum uerbum recte dicitur, & imminutum usitate.* COM. *Accipio & rationem, & autoritatem, uideoq; quòd à priscis illis longius deflexerimus, multa recentibus ab his literatoribus magis damnari ob ignorantiam, quàm repudiari ob uetustatem. Oblatus est mihi diebus his libellus sanè peruetus, in quo scriptum erat, Rhinocerõtis: uetustis enim in codicibus dictiones has Rhinocerontis & Aegocerontis ubique inuenias* N *literam retinere: quam quidem literam à Grammatista nescio quo, quòd Græcum inodoratus aliquantum esset, atramento oblitam animaduerti, uidelicet quòd recentiores Græci, quiq; Attice loquantur, Aegoceros Aegocerotis, & Rhinoceros Rhinocerotis enuntient. Neq; tamen argutulus hic id animi pendit, quin ignorare se confessus est, è Græca fuisse olim gente, ut Siculos, Italicam nationem, ut Calabros, qui dicerent Aegoceron, & Rhinoceron, & Minon, atque huiusmodi alia, indeq; esse Rhinocerontis, Aegocerontis, & Minonis, quod Cicero etiam ipse protulit. Accepta igitur à priscis Latinis terminatio hæc Sicula mansit apud nostros: nec est cur accusetur, si quis morem tot seculorum seruatum à maximis autoribus & ipse quoque seruauerit, quando cognitum, ac certum est Græcos quoque autores Siculos sci*

licet, ac Brutios ita esse locutos. Cum etiam abunde notum sit, quanta inter Graecos sit ipsos uarietas & terminandorum, et flectendorũ nominũ. Quinetiam Germanicus Arateo in carmine protulit Aegocerus, ut cũ ait:

» Et sedem Aegoceri Cythereius attigit ignis. Item:
» Clara sagittiferi tetigit cum lumina signi
» Aegoceri semper coelo leuis excidit imber.

Audiui non semel, & quidem persancte iurantem, eruditum apprime, & obseruantem uetustatis hominem, se complures codices & Horatij, & Ouidij, & aliorum poëtarũ legisse penè uetustate ipsa cõsumptos, in ijsq; scriptum obseruasse non Clius, sed Clios: non Didus, sed Didos: nõ Eratus, sed Eratos: quòd priscis illis temporibus maiores nostri genitiuis casibus Graeco more his in nominibus minime uterentur. Cum qui Graecè sunt Didoos, Eratoos, Clioos, contraherent in o productũ Didos, Eratos, Clios, qui casus Atticè sunt Didus, Eratus, Clius. At nunc quis est è literatoribus adeò compositis moribus, quin ora sinusq; ipsos impudentius cõspuat, ubi quem aliter locutum senserit? Me ipsum maledictis quoq; incessitum, nedũ acrius increpitum satis quidem scio, quòd Sapho uno, id est simplici tantũ ρ́, ac non uti à Graecis scribitur & ipse scripsissem: nec animaduertũt eruditi uiri latinam linguam post ρ́ statim alterum ρ́ non admittere, cui tamen insit aspiratio. Itaq; dum Graeci nimium esse uolunt, latinum quid uelit, non uident. neq; enim patribus ac principibus illis latinae locutionis cura maior fuit ulla, quàm ut peregrina lenirentur nomina, utq; Palaemon usurpat, quàm ut latinitatem musicarent, quo uoces lenius illaberentur in aures. Hinc qui Graecè est ὀδυσσεὺς, factus est Vlysses, ἀχιλλεὺς Achilles, Αἴας Aiax, ἀσκληπιὸς Esculapius, πολυδεύκης Pollux, aliáque id genus plurima. Eò autem uecordiae, ne dicam ignorantiae processum est à supinis quibusdam ingenijs, ut inobseruato Cicerone, ne dicam contempto, mordicus incursent, siquis ita locutus fuerit, uti cõiunctiones has, Etsi, & Quanquam, praeterquàm indicatiuis temporibus cõiunxerit, cum & optatiuis, & coniunctiuis modis passim coniunctas apud illum inuenias. Audite quaeso aequo animo Ciceronẽ tam multis in locis non uni duntaxat modo, hoc est, indicanti coniungentem. Ad Atticum enim quadam

» in epistola: Sed postea quamprimum Clodij absolutione leuitatem, infirmitatemq; iudiciorũ perspexi, deinde uidi nostros publicanos fatilè à Senatu disiungi, quanquã à me ipso non diuellerentur. Alia in epistola: Rhodum uolo puerorum causa, inde quamprimum Athenas, & si Etesiae ualde resflauerint. Ad Dolobellam quoq;: Quãquam mi Dolobella (haec enim iocatus sum) libentius omneis meas (si modò sunt aliquae meae) laudes ad

te

te transtulerim, quàm aliquam partem exhauserim ex tuis. Ad Seruium Sulpitium: Accedit eò, quòd Varro Murena magnopere eius causa uult omnia, qui tamen existimauit, etsi suis literis, quibus tibi Manlium commendabat, ualde confideret, tamen mea commendatione aliquid accessionis fore. Ad Marcum Varronem: Etsi quid scriberem, non haberem, tamen amico ad te eunti, non potui nihil dare. In primo Academicorum libro: Certè enim recentissima quæque sunt correcta & emendata maximè, quanquam Antiochi magister Philo magnus uir, ut tu existimas, ipse negaret. Item: Tertia deinde philosophiæ pars, quæ erat in ratione, & in disserendo, sic tractabatur ab utrisque, quanquam oriretur à sensibus, tamen non esse iudicium ueritatis in sensibus, mentem uolebant rerum esse iudicem. Et in secundo de Oratore: Erant'que multi, qui quanquam non ita se rem habere arbitrarentur, tamen quo facilius nos incensos studio dicendi à doctrina deterrerent, libenter id quod dixi de illis oratoribus prædicarent. Item sese, siquam gloriam peperisse uideatur, tametsi ea non sit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari. Ad hoc Ciceronis testimonium etsi aliud nullum abs te requiri certò scio, non prætermittam tamen, quæ è Sallustio, Liuio, Tacito'que mihi nunc in mentem ueniunt. Sallustij enim uerba sunt hæc: Nam ui quidem regere patriam aut parentes, quanquam possis, & delicta corrigas, tamen importunum est. Et Liuij XXVI. *Itaque quanquam omnibus omnia deberet, præcipuum muralis coronæ decus esse eius qui primus murum ascendisset. Et libro* XXIX. *Mauris inde secuti conuenerat retro ad regem remissis, quanquam aliquanto minore spe multitudinis nec unquam tantam rem aggredi satis auderet. Taciti autem quæ sequuntur: Non numerauerim inter Germaniæ populos, quanquam trans Rhenum, Danubium'que consederint, eos qui decumates agros exercent. Item uera statim & incorrupta eloquentia imbuebantur, & quanquam unum sequerentur, tamen omnes eiusdem ætatis patronos in plurimis & causis, & iudicijs cognoscebant. Tamen hæc tolerabiliora. Discissum, dilaceratum'que ab ijsdem satis scio haud indoctum hominem, quòd particulam Nedum, ac Nemodo, præponere sit in scribendo ausus. Nec meminerunt Ciceronem scribentem ad Atticum, nec Balbum & Oppium ad Ciceronem: eorum quidem alterum dixisse: Tu quoniam quartana cares, & nedum morbum remouisti, sed etiam grauedinem, te uegetum nobis in Græcia siste. alteros uerò: Nedum hominum humilium, ut nos sumus, sed etiam amplissimorum uirorum consilia ex euentu, non ex uoluntate à plerisque probari solent. Liuius quoque libro* XXIX. *inquit: Hanno nequa-*

» quam satis ualido ne modo ad lacessendum hostem, sed ne ad tuendos qui-
» dem à populationibus agros equitatu accepto id omnium primum egit, ut
» per inquisitionem numerum equitum augeret. Nec alienum forte fuerit
» Plinij quoq; uerba è nono naturalis historiæ libro adducere. Lolliā Pauli
» nam, quæ fuit Caij principis matrona, ne serio quidem aut solenni cerimo-
» niarum aliquo apparatu, sed mediocrium etiā sponsalium cœna uidi sma-
» ragdis, magaritisq; opertam. Hæc autem quanquam sunt huiusmodi, mo-
uent tamen doctos uiros. Indignantur enim non permitti sibi maiorum autoritate uti, tutoq; euagari per orationis latinæ fines: qui latißimi quidem sunt. Nā etsi possunt cōscientia ipsi sua cōtenti esse, tamē nescio quomodo præstātibus in ingenijs usu uenit, quod in equis generosis, ut nolint pungi, auersentur flagella, ad scuticæ sonitum exæstuent. Nanq; ipsi etiā reges muscas fugitant. Equidem memini, quin uidere quidē uideor digladianteis grammaticos super Virgiliano uersu, qui est:

» Instar montis equum diuina Palladis arte
» Aedificant.

Dum quid instar significet, parum intelligunt. Neq; enim Ciceronem
» animaduerterunt scribentem ad Atticum: Mearum literarum nulla est sy
» nagoge, sed habet Tiro instar septuaginta, & quidem sunt à te quædam
» sumendæ, eas ego oportet perspiciam, corrigam, tū deniq; edentur. Et in
» Oratore ad Brutum: Nam inuenire, et iudicare quid dicas, magna quidem
» illa sunt, & tanquam animi instar in corpore. Quid idem cum dicit Ci-
» cero ex ore Antimachi in Bruto: Plato enim mihi unus instar est omnium:
an sibi uult aliud, quàm quòd Platonis unius audientia idem ualeret apud eum, tantumq; haberet autoritatis, quantum si uniuersus Atheniensis populus ad audiendum conuenisset, intentusq; recitantē spectaret, quodq; inuentio, ac iudicium in oratore idem quidem polleat, quod in corpore ipso animus? Verùm hæc à nominis ipsius deductione aliquāto sunt remotiora: cum tamen & Cicero, & Virgilius eam innuant, ut quæ instar aut sunt, aut habent, ea quasi oculis, ac menti instent, illisq; perinde ut exemplar quoddam sint proposita. Quod fabris, atq; artificibus usu uenit, qui propositum ad exemplar fabricantur, ad illudq; opus suum dirigunt. id quod Virgilij uerba præseferunt, dicentis equum illū Troianum ædificatum ea uastitate, ut quasi uasti imago montis fuisset proposita ædificatoribus, quā & ipsi imitarentur, & equus ipse illam referret. quod ipsi alibi declarat, cum ait:

» Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
» Roboribus textis, cœloq; educere iußit.

Et Cicero

Et Cicero cum respondet Attico, habet Tiro instar septuaginta, an aliud si
gnificat, quàm quod cum ipse efflagitatarum ab illo epistolarum nullum
haberet penes se exemplum, originales quidem epistolæ (sic enim hodie
non pauci loquuntur) quasq; ipse dictasset, à Tirone asseruarētur, quodq;
de exemplaribus illis utpote archetypis exemplum esset sumendū? Idem
Cicero declarat hoc apertius, scribens ad Varronem: Equidem hos tuos «
Thusculanos dies instar esse uitæ puto. Ac si diceret, uitæ genus dierum il- «
lorum quibus fuisti in Thusculano, esse alijs uitæ suæ exemplum ac speci-
men debere iudico. Itaque tū exemplar, tum exemplū uidetur instar signi
ficare. quod & Virgilius cōfirmat cum dicit: Quantum instar in illo. Re «
centiores tamen, ut Plinius Secundus, alia quadam ratione uidentur hac
usi dictione, neq; improprie tamen, neq; indecenter, ut cum ait de Traia-
no: Instar refectionis existimas mutationem laboris. Nam et apud Cicero «
nem legitur, instar mortis. itemq; & alibi: Instar ultionis uideretur cer- «
nere laceros artus, truncata membra. Item, maximum beneficium uerte- «
batur in grauissimam iniuriam, ciuitasq; Romana instar erat odij, & di- «
scordiæ, & orbitatis. PVD. Ego uerò Petre Compater facile sum pas-
sus, ægreferentem te Grammaticorum importunam diligentiam euaga-
tum longiuscule: omnis tamen dicendi oblectatio uacare debet tædio cum
primis audientium, ac defatigatione. Quamobrem redeat iam Pardus ad
insomnia, quo Horatianum illud punctum, dum iocis miscemus seria, è di
ctionibus his nostris, ab ijs qui audiēdi nobiscū hic gratia cōsederint, refe-
ramus: sintq; posthac res inter nos Grammaticæ, leuatio quasi quædam
rerum difficiliorū, quæ in sermonem uenient, non autem disserendi mate-
ria. PAR. Reuocas me, ut uideo, Puderice ad somnia, uel potius aut im
pellis, aut trahis. Atq; equidem uereor, ne de his disserentem me uberius,
ad somniandū adigas etiam uigilantem. Dicam tamen quæ sentio, quæq;
ut probentur à multis desyderari quidem potest, utinam uerò id consequa
mur ut à paucis. Externam quidem esse mentem putat Aristoteles, eamq;
ueluti peregre aduenientem (ut sentire illum arbitror) in animos homi-
num illabi: idemq; animis præstare ipsis officium ad cogitandū, peruesti-
gandumq;, deniq; ad iudicandum, quod artificibus ipsis ad conficiendum
destinatū opus præbeat dextra. Ac mea quidē sentētia, perinde ut de luce
per orbem à Sole diffusa lumen oculis accenditur ad uidendū, atq; discer-
nendum ea, quæ oculis obiecta sunt, nam & lux externa, id est cœlestis
res est, eq; cœlo à Sole diffusa peregre ad nos aduenit: sic à cœli ipsius, sy-
derumq; cōmotionibus, per eam quæ συμπάθεια Græce est, Latine cōta
gionē fecit Cicero: mihi magis placet appellare contagem, quando conta-

gio in malam ac pestilẽtem hodie partem accipitur: sic inquam à cœli stellarumq; agitatu perpetuo, animis nostris mẽs, id est uis illa cogitandi tam acuta, & solers, tamq; etiam sibi constans, dono dei infunditur. Nec uerò *ea quæ nunc dico accipi sic uelim, ut non & ipse de Deo, deq; animæ immortalitate, eiusq; creatione ea sentiam, quæ Christiani sint hominis, & pij quidem hominis: sed differentem de somnijs, par est quædam tanquam somniantem afferre in medium.* Neq; uerò *oblitum te illorum arbitror, quæ paulo à me antè dicta sunt de monitis, persæpe sanctißimis illis patribus à Deo traditis inter dormiendum.* Ne *igitur à proposita re discedam longius, quæ in somnis offeruntur simulacra, & uisa, ea partim à cupiditate, studio, affectionibusq; hominum maioribus excitantur. quod uidemus etiam in canibus, et ut Claudiamus ait,*

lubra in offrũtur.

" *Venator defessa toro cum membra reponit,*
" *Mens tamen ad syluas, & sua lustra redit.*
" *Furto gaudet amans, permutat nauita merces,*
" *Et uigil elapsas quærit auarus opes,*
" *Blandaq; largitur frustra sitientibus ægris*
" *Irriguus gelido pocula fonte liquor.*

Est enim locũ hunc Poëta ille luculentißimè prosecutus, partim etiã à quadam tum colluuie humorum, tum malo ab habitu corporis: hiq; excitantur in corpore, cum dormitur, unde etiam uisa ac simulacra illa non nisi conturbata uidentur, & persæpe terrent: multum quoq; ad hæc ipsa conferunt tempestates, syncerus'ne sit, an pertubatus aëris ipsius status: anni quoque partes, qualis est autumnus propter inconstantiã, ac uarietatem, ut in somnis quidem contingant ob has ipsas causas pleraq; omnia quæ nostrorum sunt sensuum, cum & uigilant, & exercentur. Quippe *cum dormientes uidemur etiã cœnare, potare,* Veneris *rebus uti, ridere, lætari, timere, lacrimari, sequi, fugere, audere, demum quæ uegetantis, quæq; sentientis sunt animæ, pleraq; inter dormiendum ipsis in uisis accidere, ut hæc ipsa ferè sine sympathia illa cœlesti fiant. At quomodo inquam fient, quomodo absq; syderum contage & cœli, uisiones illæ diuinæ quidem ac sanctitatis plenæ, futurorumq; cognitionis, atq; (ut Christiani dicimus) arcanòrum mysteriorum?* Quemadmodum *igitur mens illa cœlitus Sibyllis offertur, uatibusq; præclarißimis, perquàm remotißimas quoq; res, nihilq; ad se spectãteis, ne cogitatas quidem prius, nec concupitas uates ipsi & prædicunt, & præuident: eundem ad modum cœlitus uisiones illæ offeruntur dormientibus, ijs quidem ut nullis occupatis aut curis, aut cogitationibus, ipsis uerò sensibus ita liberis, ac uacuis, ut nihil*

nihil utiq; humanum eis inesse uideatur. Sicuti recte quidem à poëtis describitur furor ipse uaticinantium, qui quòd præter humanos fiat sensus. furor est appellatus. Qui igitur in uatibus furor est, in dormentibus caret nomine: pie tamen magis quàm proprie à bonis quibusdam uiris, tum uisitatio, tum apparitio diuina dicitur, quasi Deus in somnijs illos inuiserit, aut numen ijs aliquod apparuerit quiescentibus. quo factum est, ut monita ipsa perinde ac duino ex ore prolata, quidam appellarint oracula. Vt autem non omnibus, sed perquàm paucis diuini illius spiritus concessa est familiaritas, uisq; ad uaticinandum, sic non multis est attributa somnian di ueritas, uel, ut rectius loquar, sanctitas, atq; castitudo. Quam paucißimi uel rarißimi potius existunt Poëtæ, quorum ingenij etiam uis è cœlo manare credita est. Quibus itaq; diuinis cum uisionibus hæc inest familiaritas, & tanquam hospitij ius, & illa quoque eisdem inest à cœlo informatio, accipiendis apta uisis, quæ de cœlo per contagem illabuntur. Qua de re ab illis qui syderalis scientiæ, quæ ἀστρολογία Græce dicitur, studiosi sunt, permulta traduntur, quæ nos ad illorum hac in parte disciplinam relegamus. Te ipsum equidem Paule Praßici dicentem audiui sæpius, multum hanc ad rem conferre tum Veneris stellam, tum Iouis, magis autem Veneris, qualem scilicet à sese in genitura habuerit, præsertim aduersus signum illud, quale'que signum illud fuerit, quod nonum tunc cœli locum tenuerit aut primum, cum quis in lucem uenit. Inter signa uerò omnia, cui Virgo nomen est inditum, illud esse diuinatione huic quam accommodatißimum. Quippe quòd eam in constituendo corpore retineat temperationem fermentandis humoribus, qualem fermentationem esse oporteat fabricæ illius, quæ simulacrorum huiusmodi familiaris futura sit, atq; hospita. Omnino autem fermentatio illa corporis, quæ bilis atræ secum habet permultum, rei huic est perquàm apposita, de cuius natura quædam etiam admiranda traduntur ab Aristotele. Ea enim ipsa terrenam ob qualitatem, quod atro in uino apparet, ubi cōcaluit iā, spumā quandā uberiorē excitat, de cuius excitatione spiritus, & quidē uehemētiores gignūtur. Atqui spiritus quidē ipse aërius cū sit (nā qui Græco nomine est ἀήρ, Latino dicitur spiritus) efficitur, ut quēadmodū per aërē à natura ipsa uisus, qui oculorum est sensus exercetur, et qui aurium est auditus, item et olfatus, eundē ad modum cōtages ipsa cœlestis, supernaq; illa affectio per aërē, perq; spiritus illos tātopere suscitatos sese insinuās exercet mētē in uaticinātibus, plus tamē, minus'ue, pro natura fermētationis ipsius, eiusq; tēperatione: quod itē efficitur in dormētibus, pro fermētationis eiusdē ratione et habitu, corporisq; illorū cōcretione. Itaq; neq; Augustinus summa tū

doctrina, tum etiam sanctitate uir, neq; doctissimi è nostris theologi, neq; è philosophis Stoici acutissimi, iidem'que disputaces homines(utar enim nouo hoc nomine, quando eiusmodi Academia quidem fuit)somnia uisionesq; probare dubitauerunt, quæq; in somnis traduntur monita: quæ quidem etiam sunt qui uocauerint oracula, neque defuere qui arbitrati sint, Prophetarum pleraq; per somnia eis, & oracula diuinitus demonstrata. Et Syllam felicissimum tum ciuem tum imperatorem consulenti Lucullo, in re militari quid seruaturus esset potissimum, somnia cũ primis animaduertenda respondisse boni autores tradunt. Hæc igitur Puderice, siue suasus à te, siue compulsus, quando & Syncero satis iri factum intelligebam, de somnijs dixi: abstinebo à pluribus, ne quod paulo antè dixi uel uigilans uidear somniare. Quodq; Poëtica uis uaticinantium habetur persimilis, unde Poëtæ & ipsi uates dicuntur, Synceri ipsius, Poëticæ quam studiosissimi, uel Poëtæ potius et quidem elegantissimi, officium neq; indignum fuerit, neq; ingratum, si et ipse cõsessu in hoc de Poëtis afferet in medium aliquid, quo confessores hos dormitanteis iam auocet à somno, quando loquens ipse de ijs quæ inter dormiendum offeruntur, somnum iam uideor audiendientibus prouocasse. Quam ad rem locus ipse nõ minus quàm oratio hæc mea adhortari te debet Syncere Acti, quem & Panhormita olim Antonius dum uiueret, & senex nunc hic noster dignum uterq; uel iudicauere, uel fecere ipsi potius, in quo de omni disciplinarum genere disputaretur à doctis uiris, qui non minus libenter, quàm ad eũ sæpe cõueniunt.

ACT. Et exuscitasti nos Parde à somno, dum de somniorũ natura et causis argute non magis quàm uere disseris, & nũc me ad dicendum excitas, deq; ijs præsertim studijs: quæ(quod pace dictum sit uestra)quanquam fateor esse communia, tamen quòd in ijs ita laboraui hactenus, diesq; laboro ac nocteis, sum'que sedulo laboraturus, si mea ea dixerim, uidear iure ipso dixisse. Est tamen hæc ipsa res maioris ocij, curæq; uigilantioris, disserere de Poëticæ excellentia. quo utar autem hoc uerbo, senis nostri autoritas efficit, quem finientem sæpius audiui, Poëtæ siue officium, siue finem esse, dicere apposite admirationem. Nihil autem nisi excellens admodum parit admirationem. Quod nisi tãta illa moueret Aristotelis me maiestas, uel ausim abdicare à mediocritate Poëtam, quæ tamen in hoc ipso alio quodam modo & requirenda est, & laudanda. Quodq; admiratio ipsa multis, ac maximis comparatur uirtutibus: quibus explicandis haud est satis idoneum nunc tempus, cum sit res ipsa multiplex, ac laboriosa admodum, multæq; animi pensionis. Ne nõ Pardo tamen uel petenti, uel iubenti morem geram, eius attingam uel magis seligam eam partem, quæ tota uersatur

tur

tur in numeris. Etsi numeri sunt ipsi è uerbis, quæ uersum cōstituunt: quibus inter nostros quidē eminere uidetur Virgilius. Numerus autē ipse cum primis & mouet, & delectat, & admirationem gignit. Eius autem prima illa laus est, quòd uarietatē parit, cuius natura ipsa uidetur fuisse uel in primis studiosa. Quid enim uel inertius, uel, ut ita dixerim, oscitātius, quàm eodem semper sono ac tenore syllabas, & uerba compangere? Quo uitio è posterioribus Poëtis sunt qui laborauerint: quæ res nō minus modò illos reddidit admirabileis, uerùm etiam longe minus graues. Siquidem ipsis è numeris, tum collidendis uocalibus, tum substinendo, ac remorando sono, aut contrà uocibus syllabisq; præproperandis, comparatur etiam dicendi quædam tum grauitas, tum ea quæ dignitas suo est nomine: quanquam harum utraque artibus etiam alijs comparatur. Hæ autem admirationis ipsius præcipuæ quidem sunt nunc comites, nunc uerò & duces. Quæ res quoniam exemplo quàm dictione fit manifestior, sumā principio ex ipso Aeneidos uersum illum:

—Multum ille & terris iactatus & alto.

Plenus hic quidem est uersus, canorus, grauis, numerosus: quæ laus tota existit de collisione uocaliū statim repercussa, eaq; ingeminata. Quòd si dictionem eam subtrahas, quæ est, ille, ac dicas, Multumq; & terris iactatus & alto, mirum est, quantum de uersus ipsius dignitate, grauitate, magnitudine detrahatur. Quod quidem ipsum fit etiam ob accētus unius detractionem. Etenim pars ea, quæ est, multumq;, unum tantum secum adducit accentum, eumq; subinclinatum: at multum ille, duos: quos utiq; collisio ipsa & coniungit simul ambos, & eos efficit tum pleniores, tum etiam magis sonoros. Videamus & alium, qui est:

Multa quoq; & bello passus, dum conderet urbem.

Qui si dicas, Multa etiam bello passus, tu met intelliges, quanta fiat sonoritatis imminutio, & quidam quasi langor, ob soni ipsius exilitatem, quam dictio illa, quoq;, non solum exterminat, uerùm ipsum & auget & implet sonum: quem nequaquam etiam implesset, si dixisset, Multa quidem & bello passus. nam paulo antè cum dixisset, multum ille, in ea quæ statim sequebatur copulatione, non erat à numeri plenitudine corruendum. dixit igitur, Multa quoq;, nam tum, etiam, tum quidem, sonum faciunt satis exilem: contrà dictio, quoq;, implet eum. Quocirca uel exquisitissime exigitur in Poëta literarum delectus ac selectio. Habet autē uersus tot accentus, quot & uerba, etsi particula, q; & ue, non faciunt ipsæ per se accentum, sed illum ad se trahūt præcedentibus à syllabis. qua è re à grāmaticis dictæ sunt inclinatiuæ. Quo fit, ut quatuor hæc uerba, Multa,

quoque & bello, quatuor etiam accentus habeant: at, Multa etiam bello, treis tantum. Nam præterquam quòd sonant tenuiter, uno etiam superantur accentu. Hanc ipsam autem soni ac literæ plenitudinem, haud multo pòst, quòd locus ipse ab illa esset alienus, Virgilius reiecit, solertissimarum aurium solertissimus subblanditor, dicens:

» *—Tot adire labores.*

Qui si obire dixisset, in asperitatem quasi quandam, & confragosum incidisset sonum, coniungens statim, tot & ob: cum alibi quòd extollenda uox esset, dixerit:

» *Et lituo pugnas insignis obibat & hasta.*

Tenuitas enim antecedẽtis syllabæ suffragio egere subsequẽtis uidebatur. Sed omittamus nũc quæ tũ ad literas spectant, tum ad syllabas. Quid causæ fuit, quid inquã causæ? cur exponere se Virgilius maledicentiæ grãmaticorum uoluerit, cum dicere,

» *Fluuiorum rex Eridanus,—*

maluit, quàm Eridanus fluuiorum rex, quod per uersum licebat. an quod aurium pluris faceret uoluptatem, quàm tetricum literatorum iudicium? Languet enim sic uersus, sordescitq; in ore quodãmodo, cõsyderatis præsertim & quæ statim præcedunt, et quæ post sequũtur dictionibus. Quocirca implere illum maluit artificiosa uerborum commutatione. At uidete quàm concinne inter dictiones, quæ ambæ quatuor constarent è syllabis, interiecit, rex, quæ est unius: quippe quæ pòst collocata, & structuræ ineptitudinem argueret, & sonoritatem illam tam suauem auribus ipsis inuideret. Hac igitur è commutatione uersus ipse redditus est spectabilis, qui aliter ridiculus esset, atq; abijciendus. Claudit sæpenumero Virgilius plureis uersus sustinendo sonum, illumq; remoratur, ne ipsa aut deliqueat sonoritas, aut præcipitetur. At uidete obsecro, quàm apposité, q̃ studiosè præstruit tribus è dictionibus uersum, ijsq; disyllabicis, & tanquam prima in acie spondeũ collocat solutum quidem, ac liberũ, indeq; præterita secunda alterum, atq; alterũ in tertia & quarta acie. Inter primũ autem spondeũ ac secundum unum quidem secunda in acie statuit dactylum, & ait:

» *Tantæ molis erat Romanam condere gentem.* Et alibi:

» *Siqua fata sinant, iam tum tenditq; fouetq;.*

At si inuertas, Molis erat tantæ, & Fata sinant siqua, omnis illa uocalitas iam exhalat: quod Virgilius ut prohibeat, solutum ab omni connexione spondeum in principio collocat, ut alio in loco cum ait:

» *Curru iungit Alesus equos.—*

Potuisset cum dicere, Iungit Alesus equos curru. Numeris tamen maluit,

luit, auribusq; consulere. Dilabi enim uidetur sonus, & penè fugere, cum dicit, Iungit Alesus equos, tali præsertim in loco, apparet enim Elegiacus semiuersus, contra uerò cõsistit uox, & sibi ipsi præsidio est, ne (ut dixi) exhalet, ac diffluat, cum dicitur, Curru iungit Alesus equos. An se ipsum auresq; ignorauit suas Virgilius, cum dixit:

Bina manu lato crispans hastilia ferro?

Cum enim hac in structura, singulisq; in dictionibus disyllabis primas ad syllabas statuatur accentus, quadrato quasi agmine (quaterni nanque accentus è quaternis illis disyllabis dictionibus in aciem simul prodeunt) quaterni simul accentus eodem spatio cõsonant. At nihil generosum habuerit, nihil selectum, si protuleris:

Ferrea cum ualida crispans hastilia dextra. «

Plebeiusq; hic uersus fuerit, ille uerò Maronianus. Et cum alibi dixit:

Contra tela furit.— «

an non poterat, Tela furit contra? sed noluit esse in accinendo præproperus. Sic cum dixit:

Turno tempus erit.— Et, «

Parcæ fila legunt.— «

Possem hac in parte excitare è somno aliquos, qui dormitare mihi uisi sunt in hoc ipso genere numerorũ, à quo quidẽ cõsilio longe ipse sum alienus. Sat mihi fuerit, dũ Pardo, uobisq; q hic adestis, morẽ gero, explicare paucis quæ sentiã, quæq; à me studio quodã Virgilianæ diligẽtiæ fuere obseruata. Claudit penè iisdẽ muneris cõstructionem illã Valerius Catullus:

Cum lecti iuuenes, Argiuæ robora pubis «
Auratam optantes Colchis auertere pellem, «
Ausi sunt uada salsa cita decurrere puppi, «
Cærula uerrentes abiegnis æquora palmis. «

Sanè quàm ridiculum uideatur, ac despicabile, si narrare incipias, Ausi sunt uada salsa cita decurrere puppi Cũ lecti iuuenes. Ac nihilominus Virgilius & ipse duce tamen dactylo (tãta est in numero ipso uis) incipit explicationem illam coniunctis statim quinq; uocibus, iisq; disyllabis:

Larga quidem semper Drance tibi copia fandi. «

Etsi alibi incipit à spondeo. ut, «

Salue sancte parens, iterum saluete recepti.

Adeò ubiq; consulendæ sunt aures. An forte quòd à conuicio exorditetur, remorari uocem magis, ac magis numeris illis quinquies eodem tenore, & spatio ingruentibus uoluit? Quod mihi quidem satis fit probabile. An non idem ipse duce quidem dactylo à crebritate eadem numerorum

cœpit in enarratione illa tam eximij apparatus?

» *Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris*

» *Contemptor diuûm Mezentius, agminaq; armat.*

Quo in loco rem ipsam ut magnam, ut horribilem futuram, quo adæquaret numeris, taliq; principio finis quoq; ut consonaret, intulit, Agminaq; armat. parũ nanq; cõsummatißimis aurium eius sensibus uisum est, si conclusisset, Agmen & armat, aut Agmina cogens. Itaq; ab ipsis extulit pulmonibus, Agminaq; armat. Vide igitur quid collisio faciat, suo in loco adhibita, quid artificiosius assultus contundentium sese uocalium. Numerus igitur alibi sedatus esse debet, perinde ut oratio, ut uerba, è quibus oratio ipsa constat: quales sunt narrationes eæ, in quibus nõ exigitur uel magnificentia uerborum, uel pondus sententiarum, sed paratur tantũ audientium attentio, ut Rhetores præcipiunt, qualis est illa:

» *Conticuere omnes, intentiq; ora tenebant.*

» *Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:*

» *Infandum regina iubes renouare dolorem.*

Fluunt uerba, labitur oratio, nihil confragosum, nihil cæsum, aut ex arte ut uideatur collisum habens. Quid explicatione illa mundius?

» *Sic fatur lacrimans, claßiq; immittit habenas,*

» *Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris.* *Quid alia illa sedatius?*

» *At regina graui iandudum saucia cura*

» *Vulnus alit uenis, & cæco carpitur igni.*

Fluunt itaq; numeri ipsi, quibus nihil profectò lenius, ut nulla uideatur ars adhibita, nulla ipsi appareant cura temperati. At subrigendum supercilium cum fuerit, & magno tonandum ore, numeri ipsi conferti, tanquã conserta in pugna milites esse debent, atq; ubi est opus, ut & ipsi quoque horrorem incutiant: quin & literæ, & syllabæ uastiores conquirendæ sunt, nonnunquam etiam asperiores, aut hiulcæ. Age quæso quid tibi hac ipsa de exaggeratione uidetur?

» *—Iam Deiphobi dedit ampla ruinam*

» *Vulcano superante domus, iam proximus ardet*

» *Vcalegon, Sigæa igni freta lata relucent.*

» *Exoritur clamorq; uirûm, clangorq; tubarum.*

Quæ uerborum, quæ tum literarum, tum syllabarũ selectio, clamor, clangor, uirûm, tubarum? qui accentus penè quaterni tam accõmodati, Sigæa igni freta lata? Quid ille qui è uestigio sequitur, duarum dictionum ab eadem litera incipientium conuocalis sonus?

» *Arma amens capio.—*

An

An est Parde quod aures ultra exigant tuæ? Sed adhuc aduerte quæso admirabilem in ijs uerborum conquisitionem: uoces illæ ambæ disyllabæ, clamor, & clangor, à syllabis incipiũt rigidioribus, desinunt in horridis: illæ alteræ, uirûm, & tubarum, quæ copulationem finiunt, in syllabis desinunt subobscuris: obscuritas uerò omnis horrorẽ incutit. quod idem poëta seruauit in illa tempestate, cum dixit:

—Clamorq; uirûm, stridorq; rudentum. «

Quo in uersu singulæ dictiones uersum constituentes, literam habent asperam: qua multiplicata, horror quasi quidam gignitur loco illi debitus. Ipsæ quoq; inclinatiuæ particulæ, dum accentus ad se rapiũt, horrori etiã ipsi non parum adiungunt, clamorq; stridorq;. Quando autem properare numerus debeat, & quomodo properatio ipsa fiat, docet uersus ille:

Atq; leuem stipulam crepitantibus urere flammis. «

Cupiens enim poëta artificiosissimus flammarum, concremationisq; illius celeritatem numeris suis reddere, uersum è dactylis struxit, coëgitq; dictiones celeritati perquàm accommodatas. Quid? quòd ut strepitum quoq; accensarum referret stipularum, selegit etiam syllabas interstrepenteis, quales sunt primæ stipulæ, & crepitantis, nulla arcessita collisione, aut adhibita inclinante particula. Rursus qua uia sistendum sit, & tanquam standum in acie, habent rei huius instar insequentes uersus:

Stabant orantes primi transmittere cursum. Et, «

Tum demum admissi stagna exoptata reuisunt. Et, «

Extemplo Aeneæ soluuntur frigore membra. «

Qua etiam ratione seruanda sit mediocritas, collocatio quidem ipsa dactylorum mistim, alternisq; cum spondeis monstrare potest, qualis scilicet est uersuum qui sequuntur:

Et mulcere dedit fluctus, & tollere uento. «

Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor. «

Talia perstabat memorans, fixusq; manebat. «

Illa solo fixos oculos auersa tenebat, «

Talia flammato secum Dea corde uolutans. «

Quo tamen in uersu quasi erigere supercilium iam pararet, treis illas disyllabicas dictiones in acie quasi media collocauit. Omnis igitur illa siue dignitas, siue grauitas, magnitudoq; numerorum à numerositate ipsa gignitur accentuum, de dictionum collocatione, syllabarumq; delectu profecta. Quippe cum syllabæ, dictionesq; accentum, accentus uerò numerum, numerus autem & plenum, & generosum, & admiratione dignum uersum statuat. Quanquam autem nedũ Cicero ipse eloquentiæ pater accen-

tum uocat, sed etiam literatores uniuersi, quorum quidem proprium est loqui de literis, syllabis, dictionibus, atq; earũ qualitatibus. Vtimur tamẽ hoc nomine eo libentius, quòd canere dicuntur poëtæ, & Virgilius exordiens uerbo est hoc auspicatus, Arma uirumq; cano. Licet uidere in uersibus, quos paulo pòst afferam, quandam quasi fluctuationem nunc sistentium, nunc profluentium dictionum, quæ è re necesse est, ut accentus quoq; ipsi incertitudine, ac uarietate fluctuent sua, inuicemq; alternentur.

» Quis globus ô ciues caligine uoluitur atra?
» Ferte citi ferrum, date tela, & scandite muros.
» Hostis adest, eia, ingenti clamore per omneis
» Condunt se Teucri portas, & mœnia complent. Alibi:
» Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
» Tundit humum expirans, infractaq; tela cruentat.
» Atq; idem fugientem haud est dignatus Orodem
» Sternere, nec iacta cæcum dare cuspide uulnus.
» Obuius aduersoq; occurrit, seq; uiro uir
» Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis.
» Tum super abiectum posito pede nixus & hasta,
» Pars belli haud temnenda uiris, iacet altus Orodes.
» Conclamant socij lætum Pæana secuti.
» Ille autem expirans: Non me quicunq; es inulto
» Victor, nec longum lætabere, te quoq; fata
» Prospectant paria, atq; eadem mox arma tenebis.
» Ad quem surridens mista Mezentius ira:
» Nunc morere, ast de me diuũm pater atq; hominum rex Viderit.

Quæ igitur uocum uarietas, accentuumq; fluctuatio his sit in uersibus ipsi uidetis. Dicentem audiui sæpius senem hunc nostrum, quoties locus incideret aliquis, in quo sordescere posset oratio, numeriq; relãguescere, sustentandum illum esse crebritate accentuũ, non minus q̃ uerborum delectu, quibus spondei quidem permuniti essent, eosq; ueluti grauem armaturã primos statui in acie oportere, inde dactylos summitti, qui tristitiã illam exhilararẽt. Quod ipse secutus esset in toto illo loco, q est de Pristi ce:

» Ipsi de rate turrigera, aut è puppibus altis
» Ferratis instant hastis, iaciuntq; tridentes
» Pinnigeros, imo referunt sese icta profundo. Nec multo pòst:
» Agmina perturbat, uideasq; indagine in una
» Vrgeri armentum uasti æquoris. ille trucidat
» Ense ferox, hic sublata secat ossa securi,

Aut

Aut unco trahit ad litus, prædaq; superbus «
Ingentis media tauros resupinat arena. Pôst etiam subdit: «
Hic latis strata in tabulis, suffixa'ue aduncos «
Ferratos duplici horrescunt pendentia dorso, «
Et squamosa rigent duris ad tergora pinnis. «
Vrbs ipsa armentum ad Nerei, & spolia effera currit, «
Ac montana ruit longe ad spectacula pubes. «

Extulit idem hic exilem sanè rem, solis quidem numeris, delectu tamē uerborū adhibito, conquisitisq; rebus aliquāto remotioribus, in primisq; literarum sonis, è quibus numeros & graueis, & plenos elicuit:

Ast Tingin, Bochiq; domos, habitataq; Mauris «
Tecta, deosq; humeris, cœlumq; Atlanta ferentem, «
Insignisq; auro & pomis radiantibus hortos «
Hesperidum, ac deserta siti Getula, leonumq; «
Arua fame, Mars armipotens, & Scorpius ardens «
Inspectant læti cœlo, & sua iura tuentur, «
Hic chelis, ille ense potens.— «

Quid autem exilius, quàm quòd dicturus erat, Getuliam ac Tingitanam subiectas esse Scorpio? Afferam & alium locum huius similem, cum dicturus esset Africam ac Numidiam Cancro esse subiectam:

Ac Cancer, noctisq; decus Latonia uirgo «
Lotophagum sedes tenet, & quos Bragada saltus, «
Insidusq; secat Cyniphs, & Punica late «
Litora, quaq; uagus se soluit in æquora Triton, «
Et formidatas olim Carthaginis arces, «
Ac latebras Masinissa tuas, cauaq; antra leonum. «

Scimus etiam eundem ipsum fuisse solicitum eo de uersu, qui est in Andromeda:

Virginibus præferre maris sese ausa, suumq; «
Ostentans decus.— Sic enim initio scripserat. «

Verùm quòd tristem iudicaret ac lugubrem materiam, tarditate potius numerorum, quàm festiuitate prosequendam esse ab exordio præsertim ipso, commutatis dictionibus remoratus est celeritatem. Etenim, ut Aristoteles etiā asseuerat, celeritas acumen soni gignit, tarditas grauitatē. Itaq; subtracta inde dictione quadrisyllaba, ac commutatis locis, collocauit ibi dictiones disyllabas quidem duas, adiecitq; statim monosyllabam, ac dixit:

Ausa maris se uirginibus præferre, suumq; «
Ostentans decus, æquoreas armare sorores. «

Quo factum est, ut tenor ipse primi pedis, qui uno constabat ex accentu, ac fluitabat, altero statim adiecto substētaretur, atq; ingrauesceret. Siquidem è Virginibus, unus tantum consonabat accentus: at Ausa, cum unū ex sese accentum efflet, & quidem circunflexū, Maris alterū, cumq; acutū, efficitur ut sonus ipse dactylicus duplicetur: qua è re tenor ipse & sistitur, & ingrauescit. Idem hoc seruauit alio in uersu, qui primo fuerat:

" *Et de marmoreis guttas stillare columnis.*

Cumq; iudicaret eo in loco opus esse soni remoratione, usus est eadem commutatione dictionum:

" *Et guttas de marmoreis stillare columnis.*

Numerus enim ille è Marmoreis, quadrisyllaba dictione constitutus, quòd esset ipse festinantior, reddebatur aliquanto fluentior & penè lubricus: at terni illi accentus tribus è dictionibus conflati, confertimq; assonantes, alter alteri quasi manum de proximo sibi porrigunt, aciemq; ipsam sustinent. Attulimus hoc præsertim in loco è senis nostri libris exempla, quòd consilia eius ex eodem ipso cognouimus. Nam ueterum poëtarum, Virgilijq; ipsius suspicari quidē illa tantū possumus. Inest et suum quoq; numeris decorum, ut cum uel aspera, uel suauis, uel miserabilis, uel iucunda res, uel grauis, uel contrà leuis uersatur in manibus, uel suis alijs affectibus mista, & temperata. Vide igitur quibus Virgilius usus est numeris in prognosticatione illa futuræ tempestatis:

" *Heu qui nam tanti cinxerunt æthera nimbi.*

Ad metum, ad dolorem, ad ducis curam exprimendam coëgit tres simul monosyllabas dictiones, summisit deinde disyllabam post alterā atq; alteram trisyllabam, iunxitq; quatuor simul spondeos. Quid hac aut uerborum cōquisitione diligentius, aut animi conquestione grauius? Nec me quorūdam autoritas mouerit asseuerantiū à Virgilio scriptum, Heu quia, non, qui: cum nos iudicemus neq; quia, neq; quid, sed qui fuisse à Virgilio scriptum. nam et litera D plenius culum nescio quid sonat, quod hic ipse numerus nūc renuit: & quia, breuitate plusculum festinat sua, cum uox ipsa uideatur in dolore sistenda. Sed de hoc sit suum cuiusq; iudiciū, nostra quidem hæc est opinio. Decorandos igitur ad numeros tum literæ, tum syllabæ, nedum uerba integra maximum habent pondus. & quod non multo antè diximus in illo uersu:

" *Insequitur clamorq; uirūm, stridorq; rudentum:*

Nulla ex illis dictionibus asperiore caret litera. Nanq; aliarum principium, aliarum finis, aliarum & principium, & pausa trahit secum asperitatem literæ rigidioris. Quid? quòd cū in tempestate obscuritas terrorem

augeat,

augeat,uirûm, et rudentum, ultimæ sonant etiam nescio quid subobscurũ. Animipendite quæso uersus illius numeros, qui est:

Monstrarat caput acris equi, sic nam fore bello "
Egregiam,& facilem uictu per secula gentem. "

Qui præcedunt tres uersus,et huius ipsius dimidium, tribus claudun tur accentibus,ijsq; disyllabicis. Ne igitur à grauitate descisceret sua,conflauit binis è monosyllabis,totidemq; è disyllabis dictionibus accẽtus quatuor: quodq; satis est rarum, octo uersum illum locupletauit accentibus, quo fit ut tardius pronuntietur, tarditas autem, ut diximus, grauioris est soni causa, perinde ut acutioris celeritas. Acutum autem & graue in ijs quæ auditus sunt,habentur à Physicis opposita. Qua tamẽ in re,quo modum retineret,copulauit statim binos dactylos, qui tarditatem illam moderarentur. Sunt autem uersus hi:

Lucus in urbe fuit media lætissimus umbra. "
Quo primum iactati undis,& turbine Pœni "
Effodere loco signum, quod regia Iuno "
Monstrarat caput acris equi,sic nam fore bello "
Egregiam,& facilem uictu per secula gentem. "

In tertio quoq; loco digne idem fit uocalium concursus. ut,
Ni faciat maria,ac terras, cœlumq; profundum. ut item, "
Contigit oppetere,ô Danaum fortissime gentis. Et ut, "
Erramus uento huc & uastis fluctibus acti. "

Magnam utiq; grauitatis partem amiserit,si mutaueris:
Erramus uento & uastis huc fluctibus acti. "

Itaq; hoc quidem modo erit hiatus ipse copulandi tantum necessitate factus, ille uerò implendi,ac sistendi sonoris gratia,ab arteq; profectus. At in quarto & quinto pede quoties fit,atq; in sexto,& ad pausam,& uersus ipse suo cum numero mirifice assurgit,quadam etiam cum magnitudine,& rara quædam inde comparatur numeris ipsis dignitas,quod uersus illi declarant:

—Franguntur remi, tum prora auertit. Item: "
Et uera incessu patuit dea. ille ubi matrem. Et: "
Fundamenta locant alij,immaneisq; columnas "
Rupibus excidunt,scænis decora alta futuris. Et: "
Troës te miseri,uentis maria omnia uecti. Et: "
Omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos. Et: "
Sæuus ubi Aeacidæ telo iacet Hector,ubi ingens. Et: "
Contemptor diuûm Mezentius,agminaq; armat. Item: "

E

» Aerea cui gradibus surgebant limina, nexaeq; Aere trabes. —
» Et magnos membrorum artus, magna ora lacertosq;
» Exuit. — Item:
» Iamq; iter emensi turres ac tecta Latinorum
» Ardua cernebant. — Et:
» Inseritur uerò nucis è foetu arbutus horrida,
» Et steriles platani malos gessere ualentis.

Affert autem raritas haec hiandi cum insequenti uersu, nõ sine aurium uoluptate, etiam dignitatem. nam & nouitas delectat ipsa per se, & assultus ille hinc uersum inchoantis, illinc terminantis uocalis suam quoq; uocalitatem auget, qui fit praesertim absq; detractione, ut in illis:

» — Classemq; sub ipsa
» Antandro, & Phrygiae molimur montibus Idae. Et:
» Talem diues arat Capua, & uicina Vesuuo
» Ora iugo. —

In horum autem uersuum cõmemoratione non possum non ridere opinionem uel assecuerationem potius eorum, qui dicunt fuisse à Virgilio scriptum, Vicina Vesuuo Nola iugo, mutatum uerò pòst ob denegatam sitienti aquam. Neq; enim Virgilius, qui Nolanum planè agrum sterilem nosset, minimeq; triticum alere, sed milij solius, ac secalae feracem, inter fertiles eum numerasset, Campanoq; coniunxisset: quin uicinam oram nominans, campos innuit Acerranos, qui sub ipsum iacent Vesuuum, occasum uersus, suntq; fertilißimi. Suos igitur numeros, suorũq; concentuum suauitatem sequebatur cum scripsit, Vicina Vesuuo Ora iugo. Collisio igitur uocalium, quam & Contusionem, & Concursum à re ipsa uocare possumus, fieri singulis in pedibus, eorumq; concisionibus potest. Vocamus autem concisiones, ipsas pedum inter se complicationes. Graece nomen habẽt à numero syllabarum Tritimemeris, Heptimemeris, Enneamemeris. Eaq; duobus fit modis, cum aut eaedem concurrũt uocales, aut cum diuersae ubi eaedem sese collidunt, extruduntur q; è uersu altera, ea tum Ademptio, tum Extrusio rectè uocatur, non minus fortasse proprie Explosio. Ipsum autem cõcursum Cicero Hiatũ uocat, et uocales ipsas dicit hiare. At cũ permanent, neq; trudũtur loco, Boatũ sunt è literatoribus qui uocauerint: rectius utiq; Cõplosio uocabitur, quòd è resultu geminetur sonus, ut in illo:

» Ter sunt conati imponere Pelio Ossam.

Ipse uerò resultus longe minor existit, cum è diuersis fit uocalibus, ut:

» Ionio in magno. —

Atq; ego quidem libere uobiscum ut loquar, praeterquam quod Graecam habet

concisiones

complosio

habet imitationem, affertq; uarietatem, quæ per se ipsa delectat, & naturalis est, non uideo cur à Latinis Cöplosio magnopere sit probanda, cum uix delectet nisi in ijs quæ à Græcis sunt accepta. qualis ille uersus:

Glauco & Panopeæ & Inoo Melicertæ. Et: "

Dardanio Anchisa. — Et: "

In Actæo Aracyntho.— "

Raritas tamen ipsa, & quam dixi uarietas, potest reddere illam et uenustã et suauem, suo tamen accõmodatoq; in loco, ac uerbis idoneis. Cum autem cõcursus fuerit in primo pede, ea è re numerus ipse fit solidior, cum quadam etiam iucunditate, præsertim ubi eædem cõcurrunt uocales. ut:

Ille ego qui quondam. — Et:

Ergo omnis longo soluit se Teucria luctu. Et: "

Illi indignantes magno cum murmure montis. "

At cum diuersæ uocales hiant, numerus solidescit ipse quidem, non eadem tamen cum uoluptate audientium. ut:

Credo equidem, nec uana fides. — Et: "

Cuncta equidem tibi rex. — "

Solidiorem autem, stabilioremq; numerũ inde fieri manifestò apparebit, si dixeris, Cuncta quidem tibi rex. Qua è re numerus ipse statim languescet. Interdũ collisione ex ipsa uel extruditur, uel exciditur potius integra syllaba, uel eius bona pars, id est uocalis cũ consonante litera M. ut:

Postquam introgressi. — Et: "

Illum expirantem transfixo pectore. — Item: "

Illum & labentem Teucri.— "

Ex hoc si detraxeris Et, d eq; altero Ex, dixerisq;, Illum labentem Teucri, Illum spirantem transfixo pectore, curtum nescio quid aures statim offenderit. Hoc autem ideo dicimus, quòd non ubiq; collisiones ipsæ fiũt necessitate carminis, sed arte potius, atq; auriũ obsequio, id est numerorũ gratia. Cur autem syllabæ ex uocali et M cõpactæ deturbentur ubiq; nũc è uersu (nam priscis illis seculis non semper excludi esse solitum uersus ille Ennianus docet:

Et milia militum octo. —) "

uidetur causæ illud esse, quòd propter M terminalem, obtusum nescio quid, ac subobscurum sonent, quod aures uix patiantur in fine uocũ. Itaq; nec mirum est si è dictione Sed, quæ olim fuit Sedum, detruncatio facta est, quãdo populi quidã finalem M, cõpluribus è dictionibus sustulere. Quod ipse aliquot in monimẽtis summæ uetustatis animaduerti, ut Beneuẽti in lapide, in quo scriptum est: INFELIX FATV, PRIOR DEBVI

MORI MATER. Et *Telesiæ*: MATER MISERA HOC MONVMENTV EXTRVXIT OLYMPIAS AMENS. *In quibus et fatum & monumentum, sunt absq; M'. Referam uerba epigrammatis*: APPOLLONIA QVAE VOCITABAR, LAPIDE HOC INCLVSA QVIESCO. VNVM SORTITA MARITVM, SERVAVI CASTA PVDOREM. MATER MISERA HOC MONVMENTV EXTRVXIT OLYMPIAS AMENS. *An non prisci illi fecerunt gelu, & cornu, quæ prius erant gelum et cornũ? quorũ priori Lucretius non semel utitur. Iidem literam s' frequẽtißime explodebãt è uersu, ut idem Lucretius testis est. Græci terminationibus ijs carent, quæ in M' desinunt, Latinis autem eæ sunt familiarißimæ, & ut aduerti etiam Aethiopibus. Sed redeamus unde digreßi sumus. Eiusmodi quoq; literarum hiatus fiunt in secundo pede sustentandi tenoris, atq; implendi numeri gratia, etiam cum dignitate, nullam tamen ob neceßitatem, ut in illo:*

gelú, dixere cornú ueteres

ulla dictio apud graecos desinit in M.

» *Ductoresq; ipsos primum capita alta ferentis.*

Potuerat enim dicere, Ductores ipsos. Et in illo:

» *Præterea, aut supplex aris imponat honorem?*

Videbitur autem tenor ille flaccescere, si dixeris: Præterea, supplex'ue aris imponat honorem. Cum in illa collocatione non solum hiet A', uerùm alterum A', quod est primum elementũ in uoce aris, de proximo loco hiatum ipsum aßonãdo adiuuet. In tertio quoq; maiore fit cum uocalitate, ut:

» *Ni faciat, maria ac terras cœlumq; profundum.*

Sordescet planè numerus, si dixeris:

» *Ni faciat, pelagus terras cœlumq; profundum.*

At in quarto & quinto pede quoties fit, in sexto item, & uersus ipse mirifice aßurgit, quædam etiam cum magnitudine, & rara quædam inde comparatur numeris ipsis dignitas, quod declarant Virgiliani illi:

» *Hæc ait, & dicto citius tumida æquora placat.*
» *Fundamenta locant alij, immaneisq; columnas*
» *Rupibus excidunt, scænis decora alta futuris.*
» *Et uera inceßu patuit dea, ille ubi matrem*
» *Agnouit, tali fugientem est uoce secutus:*
» *Troës te miseri uentis maria omnia uecti.*
» *Omnibus exhaustos iam casibus omnium egenos.*
» *Sæuus ubi Aeacidæ telo iacet Hector, ubi ingens.*

Hiatus etiam ille atq; complosio quæ fit cum insequenti uersu, ut dictũ est, raritate sua affert etiam cum aurium uoluptate dignitatem. Nam &

nouitas

nouitas quasi repente edita delectat per se, & assultus ille hinc uersum inchoantis, illinc terminantis uocalis suã quoq; uocalitatem accumulat, ut:

—Il clamor ad alta Atria.— Et: "
Expectata dies aderat, nonamq; serena "
Auroram Phaëthontis equi iam luce uehebant. Et: "
Famaq; finitimos, & clari nomen Acestæ Exciderat.— Et: "
In medio sacri tripodes, uiridesq; coronæ, "
Et palmæ pretium uictoribus.— Et: "
—Manifesto in lumine uidi Intrantem muros.— "

Verùm ego longior forte & ambitiosior explicãdis his fui, feci hoc tamen eo libentius, quòd scriptum de his adhuc sciam à nemine. Quanquam & multa quoq; à me præterita sunt, quæ pòst alij & inquirent ipsi acutius, & appositè magis explicabũt. Sat etiã scio, esse è uobis longe quàm ego sum rerum harum qui sint studiosiores. Itaq; quòd hic cõuenerimus, te præsertim Parde autore, relinquẽdus est cuiq; suus etiam dicendi locus. PAR. Mihi quidem Syncere Acti si inficias irem, satis à te nõ esse factum, inique fecerim. Satis fecisti profectò, nec minus doctè, quàm copiosè. Sunt uerò etiam, qui uultu iam ipso præseferant allaturos aliquid, quod se, quod hoc ipso conuentu dignum iudicent, quodq; locus quidem ipse uel exigit se dentibus nobis, uel etiam per se postulat. Atque, ut risu ex ipso præsentio, Summontius hic noster egregiũ aliquid meditatus iam exurgit, uerecundiæq; est tuæ dare locum dicenti. SVM. Ego uerò Parde arbitror Syncerum nostrum multa nos celare uelle, quo pòst, ut mercatores consueuere, longe pluris uendat, quod in arca sepositum est, uiliori merce iam diuendita. Explicasti uel enucleasti potius nobis Acti, & quidem non iucunde minus quàm memoriter Hiatus & Explosiones, quiq; inde gignantur numeri: quotam autem partem Poëticæ, Virgilianæq; potißimùm numerositatis? Resera igitur arcas, mercemq; nobis selectiorẽ explica: quod te per manes ipsos Virgilij obtestatus oro, perq; locum in quo ille iacuit, quem ipse & inuisis sæpißime, & reuerendißime ueneraris. ACT. Percalluisti Petre Summonti, qua me esses arte eam ad rem tracturus, quæ fuerit ab hominibus nostris hactenus uel omnino despecta, uel parum certè animaduersa, aut cognita, dum mercatorum mecum exemplo uteris, atq; consuetudine. Scis enim, nobilitas hæc nostra omnis ab mercaturæ ipsius nomine quantopere abhorreat. Ne tu me igitur aut mercatorem existimes, aut auarum, explicabo cõsilia tibi mea, quæq; indagandis Poëticis numeris à me fuere diligentius obseruata: non ut arbitrer me tamen assecutum, quod & ipse uoluissem, & uos forte audire nunc expectatis. Prosequar itaq; su

ſceptam de numeris ipſis partem: quodq́; per Virgilij tantum me es manes obteſtatus, Virgilij ferè unius exemplis agam, quãdo unus hic de noſtris Poëticarum uirtutum inſtar eſt omnium, ac maximè numerorũ. Omnino Poëticus numerus carminis ipſius ſtructuram ſequitur, ſtructura uerò ipſa conſtat è dictionibus, dictiones autem accentum conſtituunt, ſingulæ ſingulos. Ipſi quoq; accentus dictionum ac ſyllabarũ ſequuntur tempora, quibus & lenitas adiuncta eſt, & lenitati contraria aſperitas, aliæ item qualitates pro ſyllabarum natura, literarumq́; è quibus ſunt dictiones conſtitutæ. Vnaquæq; autem dictio aut ex una tantum, aut è duabus, aut etiã è pluribus cõſtituitur ſyllabis: ſigillatim tamen omnes unico dun taxat à Grammaticis ſuoq; ſignandæ dicuntur accentu. Sunt uerò accentus ipſi duo, ſibi è fronte aduerſi, alter acutus, grauis alter: quodq; in hac controuerſia liceat medium quoq; aliquod conſtituere, qui medius eſt accentus, ex hisq́; conflatur duobus, & dictus eſt, & habitus moderatus, nomine alio circũflexus: quod nomen ductum eſt à propria eius peculiariq́; in ſcribendo nota. Tempora igitur ſyllabarum ſint cum tantũ duo, breue ac productum, ex hoc id exiſtit atq; efficitur, unaquæq; ut ſyllaba aut breuis ſit, aut producta, nonnullæ tamen communitate quaſi quadam prædi tæ & produci poſſunt, & ſpatio enuntiari breuiori. His igitur in hũc modum explicatis, ad uſum numerorum uenio: qua in re nihil tam aut exigitur, aut ſpectatur, quàm uarietas: cum enim omni ſtudio fugienda ſit ſatietas, ea ne ſequatur, uarietas ipſa præſtabit. Complicationes autem ſententiarum & nexus illi, qui tum ſententias ipſas, tum ſententiarum partes ac membra connectunt, & in ſequentibus uerſibus per gradus quaſi quoſdã ductas eas claudunt, ut nunc alterum, nunc tertium uerſum catena quaſi quadam uinciant, aſsidua è continuatione uitium ſatietatis præcipuè afferunt: quæ ut raræ, ac ſuis quibuſdam in locis terminatæ demulcent aures, ſic è contrario continuatæ ubi fuerint, ſatietate afficiunt. Ponam uerſus ali quot è Proſerpina Claudiani, Poëtæ tum ſummi quidem ſtudij, tum magni etiam exercitatiq́; ingenij, qui ſunt:

» Dux herebi quondam tumidas exarſit in iras
» Prælia moturus ſuperis, quòd ſolus egeret
» Connubio, ſterileſq́; diu conſumeret annos,
» Impatiens neſcire torum, nullaſq́; mariti
» Illecebras, nec dulce patris cognoſcere nomen.
» Iam quæcunq; latent ferali monſtra barathro,
» In turmas aciemq́; ruunt, contraq́; Tonantem
» Coniurant Furiæ, crinitaq́; ſontibus hydris

Tiſiphone,

Tisiphone, quatiens infausto lumine pinum, "
Armatos ad castra mouet pallentia manes "
Penè reluctanteis. iterum pugnantia rebus "
Rupissent elementa fidem, penitusq; reuulso "
Carcere, laxatis pubes Titania uinclis "
Vidisset cœleste iubar, rursusq; cruentus "
Aegæon positis arcto de corpore nodis "
Obuia centeno uibrasset fulmina motu. "
Sed Parcæ uetuere minas, orbiq; timentes, "
Ante pedes soliumq; ducis fudere seueram "
Canitiem, genibusq; suas cum supplice fletu "
Admouere manus, quarum sub iure tenentur "
Omnia, quæ seriem fatorum pollice ducunt, "
Longaq; ferratis euoluunt secula pensis. "

His autem uersibus auspicatus est singularis Poëta *enarrationem sui carminis. Delectat autem carmen ipsum, nam & spatiatur libere, & constat sibi ipsi, quanquam in uerbis præsefert nimium fortasse studium eorũ conquirendorum.* Exemplum *tamen* Virgilij *si iustà ponatur, admonebit nimiæ nos continuationis nexuum ipsorum, de quibus nunc loquimur:*

Vix è conspectu Siculæ telluris in altum "
Vela dabant læti, & spumas salis ære ruebant: "
Cum Iuno æternum seruans sub pectore uulnus "
Hæc secum: Me'ne incepto desistere uictam, "
Nec posse Italia Teucrorum auertere regem? "
Quippe uetor fatis? Pallas'ne exurere classem "
Argiuùm, atq; ipsos potuit submergere ponto, "
Vnius ob noxam, & furias Aiacis Oilei? "
Ipsa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem, "
Disiecitq; rates, euertitq; æquora uentis. "
Illum expirantem transfixo pectore flammas "
Turbine corripuit, scopuloq; infixit acuto. "
Ast ego quæ diuûm incedo regina, Iouisq; "
Et soror, & coniux unà cum gente tot annos "
Bella gero, & quisquam numen Iunonis adoret "
Præterea, aut supplex aris imponat honorem? "
Talia flammato secum dea corde uolutans, "
Nimborum in patriam, loca fœta furentibus austris "
Aeoliam uenit. hic uasto rex Aeolus antro. "

„ Luctanteis uentos, tempestatesq; sonoras
„ Imperio premit, ac uinclis & carcere frenat.

Versus sunt ferè totidem, locus ipse satis similis: hic præ se fert summū numerorum ac uarietatis studium, ille unius connexionis, uersuumq; cōplicandorū, ut præterquam quòd à dictione monosyllaba cœpit, quæ est, Dux, ut Virgilij Vix, nullum eius sit exemplum secutus. Ipsius autem cōplicationis qui sunt nimio plus studiosi, eorum quæ admirationem præcipue pariūt, ut obliuiscantur necesse est. Excurrit ille tanquam populabundus, nec sistens aliquando pedem, nec ut regionē circumspectans, sui ipsius rationem habet. At Maro seruandæ grauitati intentus, secundum statim uersum refersit uocibus duarum syllabarum, è quibus octo accentus extudit, et ad quintum pedem è syllabis, re & ru, inuicem sibi alludentibus penè expressit remorum strepitum, quæ annominatio quasi quædam mirifice blanditur auribus. Ad hæc singulis penè uersibus sensus suos & grauiter, & magnifice claudit, sistitq; pro tempore, ut cum ait:

„ Hæc secum. — Et cum,
„ Quippe uetor fatis. —

Ac ne uarietatis appareret immemor, post uersus aliquot tam apposite structos, tā examussim quadratos, insonuit uersum lōge illorū dissimilem:

„ Vnius ob noxam, & furias Aiacis Oilei.

Quid? quòd ubi connexionibus utitur, stat, ut:

„ Aeoliam uenit. — Et,
„ Circum claustra fremunt. —

Ille uerò præteruolat, suæ tantum excursioni deditus, nullo hiatu uel ad efferendam uocem, uel ad sistendum tenorem usus. At Virgilius, ad stabiliendum etiam numerum, quaternos ad spondeos bis diuertitur, in altero uersu explosionem adhibens:

„ Illum expirantem transfixo pectore flammas.

In altero, hiatu nullo usus:

„ Luctanteis uentos, tempestatesq; sonoras. Quid? cum summisit:
„ Illi indignantes magno cum murmure. — Et,
„ Ni faciat maria ac terras. —

Quātum utroq; hiatu addidit numerorum grauitati? Quid quod dissyllabarum dictionum memor, illarūq; numerositatis quater illos arcessiuit in auxilium, nunc senos, ut:

„ Vela dabant læti, & spumas salis ære ruebant. Nunc quinos:
„ Circum claustra fremunt, celsa sedet Aeolus. Alibi quaternos, ut:
„ Quippe uetor fatis Pallas ne. — Alibi ternos, ut:

Secum

Secum Dea corde. — "

In delectu autem uerborũ ac selectione Virgilius iudicari potest & studiosus, et prudens. At ille rancidum nescio quid uidetur sapere. Verùm de delectu, ac structura dicere ocij est maioris, operæq; magis elucubratæ. Varietas igitur affert suum numeris ornatum, ac decorem, eaq; paratur multis ac diuersis modis. de quibus in uniuersum præcipi hoc à me potest, ne scilicet iisdem in numeris sit diutius consistendum, quo satietas prohibeatur, ne ue aures longa de cõtinuatione fatigentur, quo uitio nõ pauci laborant. Particulatim autem attingam cõplura: nam omnia, infinitum penè id esset, nec necessarium iudico, quãdo uia ipsa è paucis commonstratis satis patefiet, uobis præsertim, quibus studia hæc sunt familiarissima. Vnisyllabæ uoces & inchoandis & finiendis uersibus uarietatem afferũt numerorũ, ualideq; illos sistũt, si à spondeis foueantur, auspicãdo præsertim uersu: stabiliunt enim sonorem, qui unus est in unius syllabæ uoce. quod Virgilius frequentissime seruauit in principijs enarrationũ præcipue, ut:

monosyllaba ... et terminandis ... aptissima

Vrbs antiqua fuit. — "
Est in conspectu longo locus. — "
Rex arua Latinus. — "
Est specus ingens. — "
Est curuo anfractu uallis. — "
Vt belli signum. — "
Sic fatur lacrimans. — "
At regina graui. — "

Non quòd non dactylus rectè, & commode iuxtà collocetur, ut:

Tu quoq; littoribus nostris. — Et: "
Mos erat Hesperio in Latio. — Et: "
Nox erat, & somnus. — "

Verùm aures si cõsulueris, stabilimentum illud soni ab ipso initio tanquam à fundamento firmiter iacto, nescio quid amplius plenitudine delectat sua. In fine quoq; eadem collocatio, dum tamen sit rara, delectat etiam uarietate ipsa: præponendus tamen est dactylus, qui eo in loco idem habet instar ad tarditatem temperandam, quàm ad moderandam in illo celeritatem spondeus: ibi tamen sequitur, hic præit. ut:

— Præruptus aquæ mons. Et: "
— Fractæ uires, auersa Deæ mens. Et: "
— Ruit oceano nox. Et: "
— Diuûm pater atq; hominum rex. "

Sed nec Lucretius est ueritus spondeum præmittere, cum dixit:

» — Et ingrati genitoribus inuenti sunt.

Eædem quoq; monosyllabæ binæ simul collocatæ maximè post dactylicam aliquam properationem numerosæ sunt in medio: sistunt enim tenorem, quem etiam uarietate condiunt. ut in illo:

» Monstrarat caput acris equi, sic nam fore bello. Et:
» Præcipue cum iam hic trabibus contextus acernis. Et:
» Visa uiri, nox cum terras obscura teneret. Item:
» — Quæ relligio, aut quæ machina belli? Et:
» Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent?

In principio similem in modum, ueluti ab ipso fundamento tenorem stabiliunt. ut:

» Quam tu urbem soror hâc cernes. — Et:
» Nos te Dardania incensa. — Et:
» Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus.

In fine quoq; id præstant, ut dactylicam aliquam properationem contineant, ac maturent pausam. ut:

» Dardaniumq; ducem, Tyria Carthagine qui nunc. Et:
» — Manibusq; meis Mezentius hic est. Et:
» Quam pro me curam geris, hanc pater optime pro me
» Deponas. —

Atq; hic quidem uersus & in principio, & in fine, atq; in ipso medio monosyllabis instructus est, magna cũ dignitate. Illo uerò quid blandius? cumq; sit uersus maximè artificiosus, sponte tamen sua maximè etiam fusus apparet:

» I decus, i nostrum melioribus utere fatis.

Duarum autem syllabarum uocibus suus ubique decor inest, quæ ubi binatim fuerint, aut ternatim collocatæ, aut forte quaternatim, quinatim ue, siue etiam senatin, siue inchoandis, siue finiendis uersibus, siue intertexendis, mirum est quantopere delectent, repellunt enim satietatem illam auribus tam improbe inimicam. ut:

» Monstra Deûm refero. — Et:
» Thure calent aræ. — Et:
» Proijce tela manu sanguis meus. — Et:
» Et campos ubi Troia fuit, feror exul in altum. Et:
» Ipsa canas oro, finem dedit ore loquendi. Et:
» Constituam ante aras uoti reus, extaq; salsos. Et:
» Procubuit subito, & cœlum tonat omne fragore. Et:
» Quid tum sola fuga nautas comitabor. —

Quid

Quid? quòd historici quoque uoces huiuscemodi perlibenter uidentur fuisse complexi, ut Sallustius: Arma, tela, equi, uiri, hostes atq; ciues permisti. Trium syllabarum uerba ternatim collocata uariant etiam numeros, quadam cum moderatione. ut:

—Taciti uentura uidebant. Et:

—Croceo uelamen acantho.

Qua in collocatione & textu si adhibeatur aut hiatus uocalium, aut explosio, non parũ sibi grauitatis numerus ipse adiunget, quadam etiam cum generositate, ut:

—Si omnis uno ordine habetis Achiuos. Et:

—Oculis Phrygia agmina circumspexit. Item &:

—Troiæ supremum audire laborem.

In primis quoq; carminis partib. adiuuat textura hæc numerositatẽ, ut:

Mutemus clypeos, Danaumq; insignia.—

Quòd si collisio inciderit, tenorem utiq; uersus efferet. ut:

Vndiq; collecti inuadunt.— Et:

Gemini Atridæ, Dolopumq; exercitus.—

Huiusmodi autẽ dictiones binæ ubi collocabũtur, non est cur de his magna habeatur ratio, præsertim in principio: at ubi quaternæ, numerum bene implent. ut:

Lubrica conuoluit sublato pectore terga. Et:

Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.

Magnam uerò generositatem præsefert numerus, quoties primas, medias, & ultimas uersus partes terna possederint trisyllaba. ut:

Romanos rerum dominos, gentemq; togatam.

Quem & contextum & numerum nunquam meo iudicio satis digne laudare quisquam poterit. Licet etiam cum dignitate et aurium gratia implere uersum quinq; etiam trisyllabis. ut:

Talia narrabat relegens errata retrorsum

Littora Achæmenides.—

Tot uerò trisyllaborum cõtinuatio, ni magno fiat cum delectu, uersum reddet ignobilem. Virgilius tamen ne parte ex aliqua uarietati deesset protulit hunc:

Occurrit, ueterem Anchisen agnouit amicum.

In quo præter uarietatis studium, ac trium dictionum ab uocali A incipientium assonantiam, nesciam quid insit quod iure laudetur. Inerit autem quod laudetur etiam uehementer, si post duo trisyllaba tetrasyllabum collocabitur. ut:

» Currite ducentes subtegmina, currite fusi.

Nec uerò is sum, qui negare ausim huiusmodi multa faciendis uersibus sponte sua, ac penè fortuito occurrere, multo etiam plura ex habitu, exercitationeq;. Verùm tempus ipsum & artifex rerum harum est omniũ, & iudex. Itaq; nec temere ab Horatio præcipitur, nonũ premi in annũ opus debere. Quid enim numero hoc uel iucundius, uel grauius?

» An Deus immensi uenias maris, & tua nautæ.

Qui cum sit constitutus primum è monosyllabo, inde disyllabo, deinde duobus è trisyllabis, pòst sequatur disyllabum, ibiq; soluatur, deinceps exurgat rursus monosyllabum duobus cum disyllabis, fieri quidem potest uti similis eius uersus sponte aliquando sua proueniat: pluris tamen uix repentinus ille impetus effundet, quos lõga quidẽ meditatio, diuturniorq; cogitatio, & cura, quæ habitus ipsius, artisq; comites, atq; ancillæ sunt, et sæpius, & suo in loco construxerint. Quis enim domum omnem fortuito ædificatam, aut nauem dixerit? Num casus insequentem fecit uersum, an ars, diuturniorq; pensitatio?

» Numina sola colant, tibi seruiat ultima Thule.

Qui constent è dactylico trisyllabo primũ, tribus inde disyllabis, pòst duobus è trisyllabis, item dactylicis, ultimo è disyllabo, habeatq; secum annominationem syllabarum, quæ est ex primis, tibi, & Thule, & ex media dictionis, quæ dactylum quintum constituit. Dictionũ quæ è quatuor constãt syllabis, ea ratio habenda est, ut neq; ipsæ mussent, neq; uastitatem faciant aliquam. Virgilius eas libenter in quarto & quinto pede collocat, et sistunt enim & implent numeros, temperantq; celeritatem, siqua forte antecesserit, ut:

» —Tacitæ per amica silentia lunæ. Et:

» —Totoq; ingens extenditur antro. Et:

» —Danaumq; insignia nobis. Et:

» —Paribus curis uestigia figit. Et:

» Per tot ducta uiros antiquæ ab origine gentis. Item:

» Pocula siquando sæuæ infecere nouercæ. Et:

» Aut hoc inclusi ligno occultantur Achiui. Et:

» Pergameamq; uoco lætam cognomne gentem. Et:

» —Manibusq; meis Mezentius hic est.

Collocat easdem libenter in primis etiam locis, subijcitq; sæpenumero spondeum, ubi dactylicæ uoces illæ fuerint, ut:

» Interea Aeneas urbem designat.— Et:

» Incipiam, fracti bello.— Et:

Insequitur,clamorq; uirûm.— Et:
Funereas inferre faces.—

Non quòd non dactylum subnectat quandoq;, adeò nihil in ijs perpetuum est, quæ ad uarietatem pertinent,ut:
Myrmidonum Dolopum'ue.— Et:
Threiciamq; Samum.—

Quin etiam spondeos aliquando iungit,ut:
Argumentum ingens.—

In quibus omnibus consulendæ sunt aures,uidendumq; ubi aut celeritate maiore,aut tarditate aliqua opus sit. Ad hæc quoties aliquot simul eodem in uersu collocantur, interijciendæ sunt dictiones aut duarum, aut unius,aut trium syllabarum,ut:
Misenum Aeoliden,quo non præstantior alter. Et:
Aeneadæ in ferrum pro libertate ruebant. Et:
Olli discurrere pares discrimine nullo. Et:
Virginei uolucrum uultus,fœdissima uentris Proluuies. Et:
Mittimus Eurypilum scitatum oracula Phœbi. Et:
Qualis populea mœrens Philomela sub umbra. Et:
Præcipitat,suadentq; cadentia sydera somnos.

Sed nec Lucretianus ille prætereundus hoc loco est uersus:
Squamigerum genus,& uolucres erumpere cœlo.

Vsus est Virgilius mirabili artificio,cum uellet duas quatuor syllabarũ uoces,easdemq; dactylicas simul connectere, præmisit enim monosyllaba duo inter se copulata,dixitq;:
Hinc atq; hinc glomerantur Oreades.—

Quibus numeris quid excogitari potest hilarius, uel quod auribus tã adulanter blandiatur? In quinto quoq; & sexto mirificè huiusmodi dictiones implent aures,præsertim ubi fuerint spondaicæ,ut:
Palantis proaui de nomine Palanteum. Et:
Pilumno,quos ipsa decus dedit Orithya.

Quid cum idem Poëta tres simul collocauit quatuor syllabarum uoces, insonuitq;?
Cornua uelatarum obuertimus antennarum.

Vtq; sonus esset uocalior, et explosionem adhibuit,cum dicere posset, uertimus: & id præstitit,mediæ ut syllabæ assonarent ultimis. Hilarem profectò, ac maximè gratum numerum exhibuit Lucretius, duobus è tetrasyllabis,ijsq; dactylicis, interiecto trisyllabo, pòst quoq; collocato monosyllabo, inquiens:

» *Omnigenis perfusa coloribus in genere omni.*

Lucretiano hoc si non hilariorē, pleniorē certè Maro effudit, cū dixit:

» *Continuò uentis surgentibus, aut freta ponti.*

Sed agite quæso, quos subdam uersus cōsyderate, dictionumq; è quibus constant, collocationem, ac pedum solutiones, & loca in quibus solutiones ipsæ fiunt:

» *Incipiunt agitata tumescere, & aridus altis*
» *Montibus audiri fragor, ac resonantia longe*
» *Littora misceri, & nemorum increbrescere murmur.*

Quibus consyderandis neutiq; negligenda est literarum syllabarumq; aßultatio illa, et tanquam annominatio, Agitata tumescere, et Lōge littora. Egregium quoq; peperit et Virgilius numerū post dictionem tetrasyllabā in quarto collocatā, præpositis disyllabis tribus, cū subdidisset monosyllabum, ac disyllabum, è quibus dactylum constituit, cecinitq;:

» *Victor equus, fontisq; auertitur, & pede terram.*

Quam decenter igitur, atq; apposite, quanta etiam numerorum cura diuersis in locis tetrasyllabas dictiones Virgilius disposuerit, declarāt qui sequuntur uersus:

» *Interea medium Aeneas iam classe tenebat*
» *Certus iter, fluctusq; atros aquilone secabat,*
» *Mœnia respiciens, quæ iam infœlicis Elisæ*
» *Collucent flammis. quæ tantum accenderit ignem*
» *Causa latet, duri magno sed amore dolores*
» *Polluto, notumq; furens quid fœmina possit,*
» *Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.* *In illis quoq;:*
» *Arma diu senior desueta trementibus æuo*
» *Circundat nequicquam humeris, & inutile ferrum*
» *Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostes.*
» *Aedibus in medijs, nudoq; sub ætheris axe*
» *Ingens ara fuit, iuxtaq; ueterrima Laurus*
» *Incumbens aræ, atq; umbra complexa penates.*
» *Hic Hecuba & natæ nequicquam altaria circum*
» *Præcipites atra ceu tempestate columbæ*
» *Condensæ, & diuūm amplexæ simulacra tenebant.*
» *Ipsum autem sumptis Priamum iuuenilibus armis*
» *Vt uidit: quæ mens tam dira miserrime coniux*
» *Impulit his cingi telis, aut quò ruis? inquit.*
» *Non tali auxilio, nec defensoribus istis*

Tempus eget, non, si ipse meus nunc afforet Hector.
Huc tandem concede, hæc ara tuebitur omnes,
Aut moriere simul. — Est eiusdem Poëtæ uersus:
Si periturus abis, & nos rape in omnia tecum.

Quem ipse nouem refersit accentibus, tot monosyllabas ac disyllabas uoces in eum congeßit, quod est rarißimum. Itaq; dum uarietati consulit, nihil est quod non præstiterit, cui cōdiendæ summum adhibendum à poëta est studium, singularisq; diligentia.

Earum dictionum, quæ pluribus quàm è quatuor constant syllabis, magna quoq; habenda est ratio. Prisci Latini Græcos secuti autores, ijs frequentißime ad ultimos usi sunt locos, quibus scatet Lucretius, ut:
Quæ mare nauigerum, quæ terras frugiferenteis. Et:
Nata sit, an contra nascentibus insinuetur. Et:
Vt puerorum ætas improuida ludificetur.

Quin etiam locis ut his satisfacerent, soluebāt diphthongos, uocalesq; simul coactas. ut:
Effice ut interea fera munera militiai.

Quin etiam intermiscebant superfluentis syllabas. ut:
Inter se nexu magis aut minus indupedita.

Aliquando & Horatius auribus hunc suis numerum exhibuit. ut:
Olim qui magnis legionibus imperitarint.

Sed neq; Virgilius numerum hunc omnino reiecit. ut:
Quarum quæ forma pulcherrima Deiopean. Et:
— Nec Thesea Pirithoumq;. Et:
His Laodomia. — Et:
— Graueolentia Centaurea.

Nihil est enim quod non raritas approbet, auribus tædium ac satietatē recusantibus, cum præsertim Græca lingua numeris his mirificè lætetur. Sed nec tamen debet raritas uacare diligentia. Enitet apud Virgilium nobilißimus hic dactylicus:
Panditur interea domus omniparentis Olympi.

Quo in uersu quod desyderare iure poßis, omnino nihil est: nam quod detrahitur accentibus, id uerò suppletur multitudine syllabarum. ut etiam in hoc alio:
At Danaum proceres, Agamemnoniæq; phalanges.

Et hunc quoq; uersum eadem multitudine syllabarū numerosum reddidit, trisyllabum statim pentasyllabo coniungens:
Fortunatorum nemorum, sedesq; beatas.

Alium item, in quo ſimul illigat diſyllaba etiam plura:

» *Armentarius Afer agit, tectumq́; laremq́;.*

Implentur etiam numeri, quoties quartus et quintus locus occupantur ab huiuſmodi dictionibus aut ſpondaicis, aut dactylicis. ut:

» *—Immedicabile uulnus.* Et:

» *—Tempeſtatibus actas.* Et:

» *—Lychni laquearibus aureis.*

Cui numero multum eſt ſplendoris additum ab inſequenti diphthongo: quod facile intelliges ſi dixeris, Laquearibus altis. Et:

» *—Corybantiaq́; æra.* Et:

» *Hinc Drepani me portus, & illætabilis ora.*

Verſus autem ille Petronianus, & ſi non abijciendus, uideri fortaſſe poteſt aliquanto uaſtior:

» *Et periturorum deiecit tela Gigantum.*

Priſci illi ut fuere polyſyllabarum ſtudioſi dictionum, quo uti commodius illis poſſent, ſyllabam quandoque externam ac ſuperfluentem interpoſuere, ut dixi: hinc manauit Induperator, Indugredi, Indupeditus. Arte autem collocatæ dictiones huiuſmodi ſpondaicas poſt ſi trahant ſyllabas, ſiue dactylicas, uenuſtatem profectò ſuam retinent. Atq; uti ſpondaicæ implent, ſic dactylicæ ſuapte natura exhilarant. ut:

» *O fortunatæ gentes, Saturnia regna.*

» *Fortunatus & ille, Deos qui nouit agreſteis.* Et:

» *Acriſioneis Danaë fundaſſe colonis.*

» *Eruet ille Argos, Agamemnoniasq́; Mycenas.* Quid ille?

» *Degeneremq́; Neoptolemum narrare memento.*

Quanto eſt temperamento conditus, dactylorum celeritate, ſpondaica tarditate temperata. Item:

» *Ora modis Anchiſiades pallentia miris.* Quid & hic?

» *Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lernæ.*

Quàm eſt generoſus, nedum canorus & plenus, quod præſtat tum ſyllaba, eus, in diphthongum coacta, tum particula, ac: quæ ſi inde eijciatur, ſonus ipſe in medio pronuntiationis curſu concidet. Eſt etiam ille admodum plenus & grauis:

» *Amphitrioniadæ magno, diuiſq́; ferebat.* Itemq́;:

» *Laomedontiadæ bellum'ne inferre paratis?*

Itaq; ut primis in locis collocata & implent ſonum, & uerſum honeſtant, ſic in fine faciunt illum quodammodo exilire nimiam ob celeritatem: ſunt enim penè lubrica, ni polyſyllaborum ipſorum natura, hoc eſt literæ

teræ syllabæq; , è quibus constant, tenorem sustentent, quale illud: —

Hirtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis. Et:

—*Nec Thesea, Pirithoumq;.* Et:

Quales Threiciæ cum flumina Thermodoontis.

Quocirca ars, adhibita industria, potest ubiq; numeris subuenire. ut:

Ille pedem referens, & inutilis inq; ligatus.

Sufficit multitudine syllabarum quod aliter in pausa subtractum esset accentibus. Lucretius quoq; non indecenter excoluit illum suum et disyllabis, & monosyllabo, & literarum syllabarumq; annominationibus:

Multa siti prostrata uiam per, proq; uoluta.

Non sine summa animi pensione collocauit Virgilius in quarto et quin to loco polysyllabum, è cuius primis syllabis statueret spondeum:

—*Vnus* Qui fuit in Teucris, & seruantissimus æqui.

Horatius *quoq; prudenter, artificioseq; temperauit illum suum:*

Diuisit medium fortissima Tyndaridarum.

Versus hi Lucretiani *declarare possunt, quàm sordescant huiusmodi numeri, nisi dictiones ipsæ sustentent eos:*

Materies ut suppeditet rebus reparandis. Et:

Sed magis æterna pollentia simplicitate. Et:

Tandem deducunt in taleis dispositura.

Dat autem illi ueniam uetustas numerorum rudis, nec minus etiam materia ipsa tam humilis, quàm certe est. Quid ille alius?

Id facit exiguum clinamen principiorum. Item alius?

Et erunt & crescent, inq; ualebunt.

Multa possent ijs subijci, sed neq; Poëtam nunc instituimis, & uos paucis his iure cõtenti esse potestis. Quocirca attingamus etiam alia, cũ præsertim è uitio comparetur aliquando laus, quæ uirtutis est propria. Constat uersus Heroicus, quem non impropric agnominare generosum possumus, sex è pedibus, unde Græconomine ἑξάμετρος, *nostro Senarius est uocatus, singuli pedes singula constituunt metra. Probantur uersus illi maximè qui inter dimetiendum inueniũtur complicatis inter se pedibus, inuicemq; insertis, ut pes pedi sit tanquam catena uinctus. Nihilominus quibusdam qui in locis soluti inueniuntur, reprehensione uacant: ut cum post primũ, et quintũ pedem solutio fit, estq; ipsa dactylica: nimia tamen, importunaq; solutio uitiosa est. Ac nihilominus placet adeò uarietas, ut interdum etiam solutione ab ipsa quæratur numerositas, carminisq; ipsius decorum, quod accuratior ars facile quidem præstat, id quod suis in locis, ijsq; singulis conabor ostendere. ut in hoc:*

» *Iußi numina magna Deûm ueneramur, & inde.*

Non eo inficias primum pedem sæpißime solutum incedere, ac sine illis uinculis, præcipue cum uoces illæ aut trium fuerint syllabarum, ut:

» *Vnius ob noxam.* — *Aut etiam unius syllabæ, ut:*

» *Hæc sunt quæ nostra liceat.* —

At cum sunt duarum, & spondaicæ, uidetur sine auriũ offensa uitium hoc fieri minime posse. Etenim Lucretianus ille nescio quomodo tãquam deficiente anhelitu in pronuntiando côncidit:

Fulmen detulit in terram mortalibus ignem.

Nihilominus et hinc quoq; numerum sibi egregium in uersu, quem dixi, Virgilius comparauit conferta pòst acie tot dactylis, quod idem seruauit in alijs quibusdam uersibus, quos tamen disyllabis honestauit:

» *Tantos illa suo rumpebat pectore questus.* *Item:*

» *Tanta mole uiri turritis puppibus instant.*

Etsi in his secundus sit pes complicatus, qui in illo est solutus, qua è reduplex illic facta est solutio, quam utranq; fecit etiam in hoc:

» *Hic uir hic est tibi quem promitti sæpius audis.*

Vterq; tamen pes est dactylus, quam ob causam cum plures in hoc monosyllabæ insint uoces, solutiones ipsæ minus apparent. Quod idem contingit etiam in hoc:

» *Illi hæc inter se dubijs de rebus agebant.*

Tum propter monosyllaba, tũ etiam propter hiatum, & in hoc quoq; propter dactylum, & monosyllabam uocem:

» *Terres. hæc uia sola fuit, qua perdere posses.*

At in hoc quia duo præcedunt monosyllaba, sequiturq; dactylus, apparet manifestius:

» *Sed tu desine uelle, Deûm præcepta secuti.*

Quid ille? in quo tres factæ sunt solutiones, eæq; dactylicæ:

» *Scilicet omnibus est labor impendendus.*

Temperauit tamen celeritatem illam iterati dactyli tertius utique dactylus, è monosyllabo disyllaboq; compactus, duos secum accentus afferens: tertiam uerò solutionem moderatus est, statim subdendo tetrasyllabum, è quo & struxit spondeum: & inde adiecto monosyllabo, quartum cõflauit dactylum, duplicem quoq; secum accentum trahentem. Quæ uerò post secũdum statim locum fiunt solutiones, eæ quoq; fiunt etiam cum dignitate, quadamq; aurium gratia, præsertim ubi insequuntur duo, pluráue disyllaba, numeriq; ipsi sunt dactylici. ut:

» *Aut aliquis latet error, equo ne credite Teucri.* *Et:*

Nec

Nec iam se capit unda, uolat uapor ater ad auras. Et: "

Extremi sinus orbis, ubi aëra uincere summum. "

Aut etiam unum, uidelicet cum alterum praecedit disyllabum, alterum subsequitur. ut:

Apparet domus intus, & atria longa patescunt. "

Quo in uersu triplex etiam fit solutio. Magnam quoq; praesefert lucu lentiam, ubi terna subsequuntur trisyllaba uno cum monosyllabo. ut:

Artificis scelus, & taciti uentura uidebant.

Impletur mirum etiam in modum numerus, ubi subsequuntur spondei, non sine monosyllabo. ut:

Hoc Ithacus uelit, & magno mercentur Atridae. Et: "

Visa uiri, nox cum terras obscura teneret. "

Deniq; nō caret dignitate, quacūq; ratione solutio hac in parte fiat. ut:

Nunc tantum sinus, et statio male fida carinis. Et: "

Claßibus hic locus, hic acies certare solebant. Et: "

Quo fremitus uocat, & sublatus ad aethera clamor. Et: "

Nunc positis nouus exuuijs, nitidusq; iuuenta. Et: "

Impleri nemus, & colles clamore relinqui. Et: "

Coniugium uocat, hoc praetexit nomine culpam. Et: "

Quò Phoebus uocat errantes, iubeatq; reuerti. Et: "

Experiuntur, & in medium quaesita reponunt. "

Quo in uersu duo illa monosyllaba trium dactylorum praeproperam festinationem magna cum auriū uoluptate remorantur. Persimilis huius uidetur Lucretianus hic:

Vociferantur, & exponunt praeclara reperta. "

Vt autem celeritatem in Virgiliano temperāt bina monosyllaba inter dactylos constituta, sic in Lucretiano tarditatem condit duos post dactylos monosyllabum duplici cum spondeo. Itaq; solutiones hae ad secundum locum dum sint artificiosae, sunt non solum gratae, uerùm etiam desyderabiles ob uarietatem. Tertio quoquo in loco solutio non fit sine dignitate, praecipue si tertius ipse locus fuerit dactylicus, & qui post sequūtur pedes fuerint & ipsi dactyli. ut:

Horrescit strictis seges ensibus, aeraq; fulgent. "

Quo in uersu quartus quoq; soluitur. Implet aures nescio quid etiam amplius, si subsequatur statim monosyllabum, aut pes ipse tertius sistat in monosyllabo. ut:

Vna dolo diuûm si foemina uicta duorum. Et: "

Externum tulit, aut cruor hic de stipite manat. "

trisyllaba cū m[onosyllabo]

spondei cū m[onosyl]labo

monosyllaba [...]
[...]tem afferunt or[...]

Habet & hic duplicem solutionem. Item:

» Interclusit hyems,& terruit auster euntes.

» Intactamq; coli dedit,& contemnere uentos.

» Demens,& cantu uocat in certamina diuos.

» Venturum Ausonios,en hæc promissa fides est?

Hoc in uersu & tertius desinit pes in monosyllabum,& cum alterum monosyllabum quartum ordiatur pedem, pausa ipsa conquiescit etiam tertio in monosyllabo,qui sextum claudit pedem. Est etiam uersus ille numerosus,atq;,ut ita dixerim,affabrefactus:

» Da deinde auxilium pater,atq; hæc omnia firma.

In quo quartus quoq; pes liber incedit. Non caret etiam dignitate propter spondeos,ac uocalium concursus uersus ille:

» Nereidum matri,& Neptuno Aegeo.

Sed raritas est,quæ Latina in lingua huiusmodi uersus cōdiat. Ad quartum locum facta solutio gignit magnitudinem,quodam etiam cum supercilio,præcipuè si accesserit etiā collisio, aut monosyllabū subsequatur,ut:

» Vela cadunt,remis insurgimus,haud mora nautæ. Et:

» Mortalis hebetat uisus tibi,& humida circum. Et:

» Fixerit æripidem ceruam licet,aut Erymanthi. Et:

» Incensæ moriamur, & in media arma ruamus.

Quo in uersu tertius quoq; pes liber est,habet pondus quoq; suum, ubi quartus ipse pes ab altero incipit disyllabo,desinitq; in alterum,ut:

» Vela damus,uastumq; caua trabe currimus æquor.

Hoc autem usu uenit propter accentus ipsos,qui numerū augent: quod manifesto cernitur in his qui subsequuntur uersibus, neq; enim eam retinent magnitudinem.

» Regia portabat Tyrijs duce lætus Achate.

» Insontem infando indicio,quia bella uetabat.

» Prædixit,uobis furiarum ego maxima pando.

» Dant maria,& lenis crepitans uocat auster in altum.

Contrà quod inest subsequentibus pondus?

» Insideat quantus miseræ Deus,at memor ille.

» Et campos ubi Troia fuit,feror exul in altum. Item:

» Olli somnum ingens rupit pauor,ossaq; & artus.

» Et Bellona manet te pronuba,nec face tantum.

Magna quoq; inest, & huic grauitas, tum propter finale monosyllabum,tum etiam propter explosionem.

» Vertitur interea cœlum, & ruit Oceano nox.

Longe

Longè huic alteri maior, propter terna tetraſyllaba, eá que dactylica, etiam ad ſolutionem ipſam adiecto monoſyllabo, qui numerum ipſum prò fluentem ſiſtat:

Incipiunt agitata tumeſcere, & aridus altis.

Cui numero ne ſyllabarum quidem annominatio defuit, ut antè diximus. Deniq; quid hoc ipſo uerſu luculentius?

O patria, ô diuûm domus, Ilium, & inclyta bello

Mœnia Dardanidum. —

Præfefert ſupercilium quaſi quoddam & hic:

Aſpectans ſyluam immenſam, & ſic ore profatur.

Cum enim exploſio, tum monoſyllaborum duplicitas ſpondaicis ipſis numeris pondus adijciunt, quod idem præſtant dactylicis in illo:

Lapſa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto.

Quàm ad rem non parum etiam confert prior ſolutio, quæ fit ad tertium pedem. Numerorum igitur uarietas diuerſis modis quærēda eſt, nec una tantum ratione complectenda, quam nūc pedum eorundem continuatio, nunc uariatio illorum pariat. Spondei nanq; continuati numeros ſtabiliunt, redduntq; illos ſubtriſtiores, neq; enim fluere illos ſinunt. Cōtrà dactyli properare illos cogunt, et hilaritatem quaſi quandam afferūt. Eorum uerò miſtura illos temperat, quæ tamen & ipſa fit non uno modo, ſed nunc alternis, hoc eſt, alterum poſt alterum collocando, nunc geminatim, aut ternatim, aliâs hunc quàm illum præponendo ſelectius, aut poſterius ſtatuendo. Voces item ipſæ aut unius, aut duarum, aut plurium ſyllabarū, nunc in hoc, nunc alio atq; alio in loco diſpoſitæ, uarietatē pariūt. Vnius enim ſyllabæ uoces ſiſtunt, ac ſuſtentant: duarum uerò pro natura temporum, aut remorantur, aut feſtinant, aut etiam moderantur: nam binatim, ternatim, quaternatim'ue diſpoſitæ refertiūt ſonis uerſum, atq; illuſtrāt numeros: è tribus uerò, aut è quatuor, aut compluribus è ſyllabis conſtitutæ uoces, ſimilem in modum ſequuntur naturam temporum, quæ in ipſis ſunt inconſtantiora. Solutiones igitur, & complicationes, nexuſq; illi pedum, colliſiones itē, atq; exploſiones, hiatuſq; illi, atq; cōploſiones quantum conferant, loci etiā ipſi carminis, ex ijs quæ dicta ſunt, iudicari abunde poteſt. Mirum eſt etiam quantum tum literæ, tum ſyllabæ aut adiungant numeroſitati, aut demant ab ea. Cum uocalium aliæ ſint plenæ ac ſonoræ, aliæ exiles, claræ aliæ, aut contrà ſubobſcuræ: omnes denique pro natura coniunctarum conſonantium aliam atque aliam qualitatem ſuſcipiant, pró que loco collocationis ubi primæ ultimæ'ue, aut mediæ fuerint in conſtituendis dictionibus. Ad hæc conſonantes quoque literæ cauſam

afferunt lenitatis, asperitatis, obtusionis, exibilationis, qualitatumq; aliarum, quæ syllabis inhærent, & item uocibus. De quibus quoniã satis scio expectari à uobis aliquid, præstabo & hoc perlibenter, idq; quanto fieri breuioribus poterit, in re præsertim parũ obseruata & tenui, quæq; uberiorem uideatur explicationem requirere. Ea igitur siue figura, siue ornatus condimentum quasi quoddam numeris affert. Placet autem nominare Alliterationem, quòd è literarum allusione constet. Fit itaq; in uersu, quoties dictiones continuatæ uel binæ, uel ternæ ab iisdem primis consonantibus, mutatis aliquando uocalibus, aut ab iisdem incipiunt syllabis, aut ab iisdem primis uocalibus. Delectat autem Alliteratio hæc mirificè in primis & ultimis locis facta, in medijs quoque, licet ibidem aures minus sint intentæ, ut:

» —Sæua sedens super arma. Et:
» —Tales casus Cassandra canebat. Et:
» Insontem infando indicio.— Et:
» —Longe sale saxa sonabant. Et:
» —Magno misceri murmure pontum. Et:
» Quæq; lacus late liquidos.—

Fit interdũ per cõtinuationẽ insequentis uersus, ut in his Lucretianis:

» —Aduerso flabra feruntur
Flumine.—

Atqui alliteratio hæc ne Ciceroni quidem displicuit in oratione soluta,
» ut cum dixit in Bruto: Nulla res magis penetrat in animos, eosq; fingit, format, flectit. Et in secundo de Oratore: Quodq; me solicitare summe solet. Quid quòd ne in iocis quidem illis tam lepidis neglecta est à Plauto? ut cum garrientem apud herum induxit Pœnulum: Ne tu oratorem hunc
» pugnis plectas postea. Atq; hæc quidem Alliteratio quemadmodum tribus in ijs fit uocibus, fit alibi etiam in duabus simili modo, ut:

» —Taciti uentura uidebãt. Et:
» Turno tempus erit.— Et:
» Impulit impulsu.— Et:
» —Victu uenatus alebat. Et:
» —Duris dolor ossibus ardet. Et:
» —Formæ conscia coniunx. Et:
» —Vasta se mole mouentem. Et:
» Castra fugæ fidens.— Et:
» Per loca senta situ.— Et:
» —Quo turbine torqueat hastam. Et:

—Quem

—Quem metui moritura. «

Cicero idem eloquentiæ Romanæ princeps, eadem hac in coagmentādis duabus una dictionibus Allitteratione delectatur, ut cum dixit in Bruto: Sed dicere didicit à dicendi magistris, & Iouem, sicuti aiunt, si Græce « *loquatur, loqui. Habet etiam suauissimum cōdimentum quoties Alliteratio ipsa eodem geminatur in uersu, per diuersas tamen dictiones, ac syllabas. ut:* «

—Magna manes ter uoce uocaui. Et: «
—Pharetramq; fuga sensere sonantem. Et apud Lucretium: «
—Multa munita uirûm ui. «

Fit geminatio interdū eiusdem alliterationis eodem in uersu, eaq; nec uacua est iucunditate. ut in hoc:
Nunc rapidus retro, atq; æstu resoluta resorbens. «
Quid cum fit per insequētis uersus allusionem? ut:
—Verba uocantis «
Visa uiri.— Atq; ut apud Lucretium: «
—Et fera ferri «
Corpora constituunt.— «

Virgiliana quoq; alliteratio ea et rara est, et aures non parum mulcet, quæ constat partim ex continuatione, partim ex interuallo annominantium syllabarum:
—Lætū siliqua quassante legumem. Neq; insuauis est Lucretiana illa: «
—Vesco sale saxa peresa. Neq; item alia hæc: «
—Vera ratione repulsa. Aut: «
—Clara loca candida luce. Aut alia illa: «
Tenuia sputa minuta croci contacta colore. «

Nam Virgiliana illa ex continuatione est quamsuauissima:
—Agitata tumescere. «

Sed nec inconcinna est illa, quæ fit cū interuallo dictionis unius. ut:
Concessit mœsta ad manes.— Et: «
Si nunc se nobis.— Et: «
Olli discurrere pares discrimine nullo. Et: «
—Pleno se proluit auro. Quid autem annominatione illa iucundius? «
Ipsa canas oro, finem dedit ore loquendi. «

Quid etiam illa? quæ ex continuatione constat, atq; interiecta dictione:
Quàm fessis finem rebus ferat.— Et: «
—Aut ulla putatis Dona carere dolis Danaum— «

Non indecore, nō insuauiter fit etiam alliteratio hæc cū allusione pri-

marum literarum, syllabarum'ue, ultimæ ac primæ uocis, & desinentis, qui antecedit uersus, & statim subsequentis. ut:

» *—Tenuere coloni.* *Carthago.—* Et:

» *—Luco tum forte parentis* *Pilumni.—* Et:

» *—Credere sensus,* *Sola uiri.—* Et:

» *—Maxima rerum* *Roma colit.—*

Eadem hæc Alliteratio syllabarum affert quandam (ut ita dixerim) auribus titillationem contextu in ipso, ubi desinente hinc illinc continuante dictione eadem hac sibi ratione utraq; alludit. ut:

» *—Aere ruebant.* Et:

» *—Lato te limite ducam.* Et:

» *—Loricam ex ære rigentem.* Et:

» *—Sydera retro.* Et:

» *—Frustra moritura relinquat.* Et:

» *—Coniux iterum hospita Teucris.* Et:

» *Ditis tamen ante.—*

Non insuauiter etiam concursus earundem syllabarum mulcet aures, est enim genus quoddam complosionis:

» *—Ruit oceano nox.* Et:

» *Fama malum.—* Et:

» *Date tela.—* Et:

» *—Cerno te tendere contra.* Et:

» *Stupea flamma manu.—* Et:

» *—Glauca canentia fronde salicta.*

Interdum ultima desinentis uersus syllaba concurrit, consonatq; cum ultima uocis inchoantis insequentem. ut:

» *—Diuersa in parte furenti,*

» *Turbantiq; uiros.—*

Vt autem concursus ipse syllabarum delectat, propter complosionem earundem literarũ, sic etiam ac multo magis earundem uocalium. Quippe cum ex ipsa complosione magna fiat uocalitate accessio. ut:

» *Si pereo hominum manibus, periisse iuuabit.* Et

» *—Imponere Pelio Ossan.* Et:

» *Nauticus exoritur uario hortamine clamor.* Et:

» *—Sub Ilio alto.*

Verum cõplosio hæc Græcorum est linguæ quàm nostræ familiarior, cui explosio magis est peculiaris. ut:

» *Dixerat & genua amplexus.—* Et:

Cum

Cum Troia Achilles.— Et: «
—Nec dum fluctus latera ardua tinxit. Et: «
—Cœlo capita alta ferentes. Et: «
Porta aduersa ingens. — «

Videtur res sanè ridicula, rara tamẽ & affabrefacta. subblanditur enim auribus quædam quasi strepens literarum inter se siue concursatio, siue conflictatio, ac nonnunquam etiam syllabarum: quæ uis ipsis potius inest consonamtibus, quàm uocalibus, quæ syllabas eas ineunt. exemplum est:

Conuulsum remis, rostrisq; ruentibus æquor. Et: «
—Cristaq; tegit galea aurea rubra. Et: «
—Fluitantia transtra. Et: «
Ora puer prima. — Et: «
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum. Et: «
Quod fieri ferro.— Et: «
—Præfractaq; quadrupedantum. Et: «
—Infesta subit obuius hasta. Et: «
—Tribusq; «
Transijt intextum tauris opus.— Et: «
—Fugit illicet ocyor Euro. «

Ac mihi quidem uidetur in pangendo carmine atq; condiendis numeris illud idem usu uenire, quod in puellari cultu, atq; munditijs, ut non modò gemmæ cuiuspiam nitidioris, uerũ flosculi unius accessio permultum adijciat cultui, atq; munditijs. Subijciã itaq; exempla quædã Virgilianarum obseruationum in parte illa tum alliterationis, tum cõflictationis. perexigua sanè res, tamen nec peruulgatè populariterq; animaduersa, sed quæ et obseruata delectet, nec ulla sit ratione prætermittẽda conanti quacunq; possit arte audientium auribus subblandiri. Nunquid non etiã perquam suauis est allusio illa postremarum syllabarum?

Sterneret æquor aquis. — Item illa mediæ, & ultimæ: «
—Animam abstulit hosti. Alia item mediæ ac primæ: «
—Qua semita monstrat. «
—Foliorum exuberat umbra. «
Vulnificusq; chalybs.— Nam de primis dictum est. «
—Vellere uallum. «

Quid cum primarum & ultimarum simul?

—Volat uapor ater. «

Quid cũ etiam primarum duarum, & mediæ dictionis inter utranq; interiectæ? ut:

» —Relegens errata retrorsum.

Quid etiam cōflictationes ipsæ, quàm sunt loco suo gratæ? ut quidam quasi flosculi rariores inter prata niteant. ut:

» —Fulmineus Mnestheus.— Et:

» Inter tela, rotasq; uiros.— Et:

» —Stabula alta Latinus. Et:

» —Insertabam aptans.— Et:

» —Nota intra tecta refugit. Et:

» —Cristaq; tegit galea aurea rubra.

Sed nec pœnituerit subiunxiße Lucretianum illum:

» Nix acri concreta pruina.

Neutiq; fortaſſe ad numeros quod subdam, sed magis ad Poëtæ prudentiam spectabit. Nihilominus numeros quoq; ipsos illustriores reddit. Hoc autem tale est, ut numeris ipsis fiat satis etiam cum dignitate, exprimendis affectibus. ut cum Virgilius Camillæ uellet pedum celeritatem exprimere, pedum quoq; ac syllabarum usus est celeritate:

» Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.

Et quod initio diximus, uolucrem illum flammæ strepitum his uerbis ac numeris explicuit:

» Atq; leuem stipulam crepitantibus urere flammis.

Certum habeo senem nostrum ægre hoc laturum, referā tamē. Is cum uellet Lepidinæ illius suæ tardos, ac defatigatos greſſus innuere, uersum ita statuit, ut uerba ipsa pedesq; uideantur quodammodo ægrè se trahere:

» Nam defeſſa traho uix genua, & inepta canistri

» Sarcina me grauat.—

Quid enim his et uerbis, et numeris aut tardius, aut defatigatius? Idem ipse Virgilius euaporantis aheni æstum, ebullitionemq; illam uix sese intra labrum continentis aquæ, cum explicaret, uersum ita dilatauit, uix ut se ipsum capiat, quippe quem decem usq; ad accentus extenderit, nec habuerit quo amplius.

» Nec iam se capit unda, uolat uapor ater ad auras.

Quod idem seruauit in Mezentio irato, & sæuiente: præpeditur enim lingua iratorum ob excandescentiam, ut hæreat, & consistat, & remoretur sonum ac uerba, interrūpatq; sermonem, ac cōcidat orationem ipsam.

» Nunc morere. ast de me diuûm pater atq; hominum rex Viderit.—

Quid enim est hoc ipso uersu aut hæsitantius, aut uerbis interruptius, aut numeris etiam cōcisius? Quæ quidē omnia præstantißimo cuiq; ingenio summa cura uidenda eſſe censeo. Quinetiam idem ipse Virgilius quacunq;

cumq; posset arte auribus ut satis faceret, Græcos imitatus, struxit quandoq; tres simul uoces in E' desinenteis. ut:
Quatuor ex omni delectæ classe carinæ. Et: «
Stant terræ defixæ hastæ. — *Alibi quatuor, ut:* «
Ite solutæ. — «
Ite deæ pelagi. — *Quid cum dixit?* «
Degere more feræ. — «

An est qui inficias eat numerum hūc summo fuisse studio conquisitum? Aliquando treis item coniunxit uoces eadem à uocali exordienteis. ut:
Insulæ Ionio in magno. — Et: «
Ire iterum in lacrimas. — «

Aliquando etiam diuersas diuersa à uocali incipientes. ut: «
Regum æquabat opes animis. — *Quid cum dixit?* «
—*Omnes uno ordine habetis Achiuos. Illud uerò omnino Homericum:* «
Glauco & Panopeæ & Inoo Melicertæ. «

Est & hoc tenerrimum in aures suauitatis infundibulum:
—*Lacerum crudeliter ora,* «
Ora, manusq; ambas. — *& alibi, ut:* «
—*Vultum uidit morientis, & ora:* «
—*Ora modis Anchisiades pallentia miris.* «

Neq; parū etiam, neq; insuauiter mulcetur auditus, numeriq; ipsi conduntur, ubi ultimæ uersuū dictiones, itemq; primi, secundi, tertij et quarti loci inuicem consonant in ultimis syllabis. ut: «
Stringentem ripas, & pinguia culta secantem. «
Venerat, extinctam ferroq; extrema secutam. «
Vix adeò agnouit pauitantem, & dira tegentem. «
—*Longarum hæc meta uiarum.* «
Ad terram misere, aut ignibus ægra dedere «
Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum. «
Ad genitorem imas herebi descendit ad umbras.

Nam qui statim sequuntur uersus, quoties uel recitari audio, uel mecum eos ipse succino, et aures et animum titillari mihi sentio:
Terribilem cristis galeam, flammasq; uomentem, «
Fatiferumq; ensem, loricamq; ex ære rigentem: «
Sanguineam, ingentem. — «

Sed hæc fortasse ad uerborum collocationem spectant, & ad structuram carminis, potius quàm ad numeros. Quamobrem ad ea quæ reliqua sunt transeo.

Delectus ipse uerborum Poëtæ nobilitat supellectilem, uerùm satis non est delegisse, nisi etiam seligas: fit enim delectus plerunq; è multis, selectio uerò è paucis. Itaq; & uoces & syllabas, etiam literas seligere oportet, quo uersus ipse undiq; sibi constet, ex eoq; tanquam in quadram redacto numerum perficias, id quod uersus hi paucis indicabunt.

» Illum expirantem transfixo pectore flammas.

An non poterat etiam sic, Traiecto pectore, suo quidem ac proprio uerbo? sed cum antè collocasset uocem illam, Expirātem, pòst uerò, flammas, refertam utranq; consonantibus literis, uoluit etiam in medio collocare uocē, quæ similibus quoq; literis cōsonaret. Quippe cū in dictione, Traiecto, ea non esset consonantium literarum copia, nec similitudo, quæ utraq; est in Transfixo.

» Talia flammato secum Dea corde uolutans.

Cur non, Talia succenso? Nimirū quia uocalis A´, clarum è se edit sonum, at V´, uocalis subobscurum. Itaq; si V´, post duplex A´, subdidisset, claritatem quam affectabat eo in loco subobscurasset, eamq; ob rem submittendo alterum atq; alterum A´, adauxit literæ claritudinem. quid si dixisset, Flammanti? atqui claritas illa erat.

» —Loca fœta furentibus austris.

Cur non, plena? Videlicet quòd alliteratio delectet magis aures.

» Aeoliam uenit, hic uasto rex Aeolus antro.

Potuit sic, et cū præterito tempore, Aeoliā uenit, uasto hic rex Aeolus antro. Præterquā aūt quòd præsens tempus repentinā, uehementēq; Iunonis cōmotionem indicat, magis quàm præteritū, quando res ipsa geri iā uidetur, & hiatus ille, & monosyllaborū duplicatio eo in loco, tum uersum, tum numerum nimio plus stetissent, quod ipsum pronuntiando sentitur.

» —Celsa sedet Aeolus arce,

» Sceptra tenens, mollitq; animos, & temperat iras.

In eo quod est, celsa sedet, & Sceptra tenens, simul insunt & alliteratio, & conflictatio, quæ aures submulceant. Quòd uerò dixit Mollit, potius quàm Lenit, hoc uidetur fuisse causæ, quòd uocalis E´, cū sonorē demittat, si Lenit dixisset, eā trigeminasset, indeq; generosus ille canor, supra q̄ oportebat, demissus penè contabuisset, quem plenitudine sua uocalis O´, & substentauit, et illustrē reddidit, hac cū ratione moderatus. Ex his igitur quanquā paucis licet cognoscere, quāta maturitate et studio sit cum literis cumq; auribus habēda ratio. Qua de re dictum à me sit hactenus: nā progredi ulterius, quid nam esset aliud, quàm structuræ, collocationisq; campum ingredi? Quæ materia haud quaquam est loci huius, magnumq; uolumen

men sola desyderat: ut de ijs omnino taceam, quæ ad admirationem comparandam pertinent. Quocirca ad id quod reliquum uidetur transeo.

Numerus ipse quoniam celeritate constat, ac tarditate, quarum alteram dactylus, alterā spondeus secum habet (est autem sermo hic noster omnis heroicis, hoc est generosis de uersibus) ex his opportune collocatis, prudenterq; simul mistis manat dignitas illa, quæ laudabile carmen reddit. quibus si accesserit uerborum delectus, selectio syllabarum, de quibus pauca quædam dixi, prudentia item & uerborum & syllabarum temperandarum, ad hæc magnitudo sententiarum, explicatio rerum iucunda et grauis pro loco acre, & hæc ipsa numerorum artificiosa uarietas, decorumq; illud, quod in omni non modò uitæ genere, uerumetiam disciplinæ, ac facultatis à natura ipsa exigitur, ut de inuentione, distributione, iudicioq; hac in parte taceam: nimirum admiratio illa plena laudis, quam Poëticis senex noster proponit studijs, multa etiam cum commendatione, ac fama comparabitur. quam sequendam ab illis duco, qui in hac ipsa facultate excellere eminenter cupiunt. Has autem res omnis et præstabit ars ingenio cōiuncta, & eas perficiet, ac pertinax illa et diligens cura, quæ optimo cuiq; inesse debet artifici. quodq; pace omnium dixerim, quanquam tibi Parde hoc ad aurem dictum uelim, & Cicero oratorum maximus, & Ouidius Poëtarum maximè ingeniosus nolunt ipsi quidem artem apparere. Ego uerò non ibo inficias in ijs hoc probandum artibus, quibus proposita est sola persuasio. At ipse nostris his in studijs laboro, contendo, enitor, meū ut carmen appareat etiā admirabile, ut industria innotescat mea, ut celebretur artificiū, dici quoq; de me ut possit, Eris ab illo alter. Dissimulat hic orator, alibi contrà simulat: quæ sunt in causa, quo à iudice iure uel iniuria, dicēdo tamē uel assequatur quod quærit, uel extorqueat. At in hoc dicēdi genere insidiæ insunt nullæ, nullū præterquam famæ cōpendiū. Cupio igitur, et auenter quidē cupio, appareat industria mea in carmine, appareat diligentia, labores laudari peruelim meos. Incendor cupiditate gloriæ, utq; inter earundem rerum studiosos euadam etiam primus. An inficiatus est hoc Virgilius, cum decantauit?

Primus ego in patriam, mecum modò uita supersit, "
Aonio rediens deducam uertice Musas. "

Nō inficiantur uel minores autores Ouidius, atq; Horatius, uterq; tamen suo in genere abunde clarus:

Exegi monumentum ære perennius. "

Et:

Iamq; opus exegi, quod nec Iouis ira, nec ignes, "
Nec ferrum poterit, nec edax abolere uetustas. "

Nolim tamen intelligatur ars mea antè quàm lectorem mei carminis

in admirationem eius traxerim. At postquam factus est illius admirator, uel introspiciat ipse cõsilia, laudet, commendet, extollat quæcunq; etiam lineaměta. Quis statuarius, fusor, pictor uult se uideri, dum inumbrat, dū colores primos linit, dum primas illas quasi lituras effigiat? post uerò cõsummatū opus exponit illud, et ambit publice laudari, præponiq; ob adhibitum studium cæteris artificibus omnibus. Etenim ab arte artifices sunt dicti, finisq; ipsius artificis, qua artem exercet, non qua lucrum inde quærit, est bene, consummateq; in illa sese gerere, opusq; pficere à se susceptū. A Poëtis igitur non lucrū quæritur, qua Poëtæ sunt, sed admiratio cū commendatione operis, suiq; ingenij: cuius quādo comes est laus, laudari quoque se & palàm, & ore pleno, tum cupient, tum lætabuntur: quanquam etiam si à nemine laudentur, possunt tamen sola ingenij artificijq; sui conscientia esse contenti. Sed elucescat oportet ingenij & artis eorum magnitudo, ac præstantia, de quibus fama est proditura, quæ ab illis omni studio affectatur. Sed cohibebo me ipsum, ne incensus studiorum meorū commendatione, longius ab incepto sermone discessisse uidear. Sit igitur satis hæc me in uestram omnium qui hic adestis gratiam ea de numeris tradidisse. Quocirca cui sorte sua obtigerit, loquendi possessionem ei trado, ne loci huius consuetudinem existimet aut neglexisse impudenter, aut contempsisse superbe. PVD. Vestrum qui adestis omnium officium arbitror, nō laudare solum quæ à Syncero tam exactè dicta sunt de numeris, uerumetiam admirari, dum qua uia incedatur ad admirationem in Poëtica cõparandam è numeris, tam designanter & monstrauerit nobis illam, & expurgatis etiam scrupulis, ac salebris complanauerit. Id quod uideo à literatoribus nostris prætermissum, uel ignoratum potius. Rectè itaq; ab Antonio usurpatum memini, Poëtam esse ipsum oportere, Poëticis qui de uirtutibus loqui cum dignitate uellet. SVM. Hoc nimirum fuit Pudericæ causæ, cur qui ipse scirem Grammaticis incomperta hæc esse, Syncerū ad dicendum excitauerim: nec aut importunitatis pœnitet me meæ, aut obsecrationis, per quam quid exanclatum fuerit ipse uides, ut neq; iniuria, neq; præter opinionem qui ea audiuimus, admiremur omnes. Vtinam autem literatores ipsi etiam in ijs, quæ literaturæ sunt, paulo essent diligentiores: Cum præsertim uideam senem nostrum uel minutissima quæq; pensitantem etiam in Grammaticis. Sed quid senem ad hæc ipsa aduocauerim? qui paucis antè diebus, eadem hac in porticu audiuerim Altiliū hunc quædam explanantem, quæ Grammaticorū essent propria. Verùm quis est eorū tanta solertia, ut nō alienis potius quàm suis rimetur oculis artis ipsius secreta? Venit in sermonem Ciceronis, qui causam duplici s scribere

effet

esset solitus, quòd ipsum Romæ adhuc quoq; uetustißimo in monumento inscriptum legitur. Attendite quæso quibus à principijs est exorsus, non enarrauerim qua suauitate rem expresserit, ne uidear in gratiam eius qui hic adest eloqui. nam mihi quidem Grammatici ab omni uidentur prorsus dicendi suauitate alieni: & si in cognoscenda uocũ proprietate, illisq; contexendis, omnis eorum ferè uersatur disciplina. Prisci, inquit, illi qui Latium, à quo Latinam dictam esse linguam sunt qui uelint, etiam ante Aborigenes tenuere. Plerique in cauernis habitabant, quæ à cauando essent dictæ. ijs autem & æstus caueb ant, & frigora, pleraq; etiam alia incommoda, in illisq; se & sua cautius tutabantur. Qua è re uerbum Caueo ab ijsdẽ esse deductũ, quodq; in causa ipsa cauisse oporteret, inde ab initio dictã esse Cauissam, pòst uerò subtracta uocali Caussam, nomine ipso treis adhuc syllabas retinente, postremò prima & secunda syllaba, duabusq; illis uocalibus literis in unum coactis, uocem ipsam factam esse disyllabam, ac nihilominus duplex s´ mãsisse, quod tandem leniendæ uocis gratia simplex extitisset, quãdo duplex ipsum post au´ diphthongum sonaret horridius, præsertim c´ consonante diphthongum præcedente. Ab eodem illo uerbo Cauo factam esse primo Cauipam, uas uinarium, ab eoq; Cauiponam, & Cauiponem, quòd cauis in locis, uel cauis dolijs uinariã exercerent, è quibus posteriores uocalem i´ detraxissent, indeq; esse hodie Cupas, au´ in u´ productum uerso, ut Claudo, Cludo, & Cauponam, Cauponemq;, & Cauponari. Eosdem illos locos Fornices dictos à foranda olim uel terra, uel saxo, quam à Græco uerbo mali bat, Fornicesq; ac Cauernas idem in initio fuisse, pro uarietate linguarum appellatione non una. Venit etiam in sermonem uerbi quod est Exanclo. Videte obsecro, rem unde uir latinitatis amantißimus repetierit, quod si quæ eius est uerecundia, repeti à me forte non æquiore fert animo, auertat quæso à dicente faciem, aut aliò paulisper inambulet. Am, inquit, uocula fuit apud priscos illos idem illud quod nũc est apud nos circum, inde Hamus, & si pòst differentiæ gratia præfixa ei fuit aspiratio. inde Annus, quòd in circulum rediret, mutata pòst m´, in semiuocalem literam concinnioris soni gratia. Eodem è fonte Amnis, quòd fluuiorum cursus plerunque sint flexuosi, & Ambio, & Ambulo, et Ambedo, Ambesus´que, inde etiam Anus obscœna pars corporis ab eius ambitu, & Anulus, & Anus uetula, quòd propter annositatem senilis status corporis à capite proclinet in pedes, efficiatur´que incurua. Ex anno uerò ductum esse Anniculum, ut Bimum, ut Trimum, quasi biamnum, & triamnum: quæ res indicat principio secundam anni literarum fuisse m´. Ab anniculo anniculare. Cum´que tempestate ea hominum uita esset agre-

Cauerna à cauan[do]
Causa unde
cauipa
caui pona
cupe
fornix
am
annus
anus

ſtior, magnæq; daretur laudi fruges ipſas poſt annũ aſſeruaſſe, unde pèr-annare factum eſſet, formatum primo uerbũ Exaniculo, donec ex eo ſub-ductum fuit Exanclo, quod uerbum relatum eſſet ad labores, ad pericu-la, ad difficultates. Quid enim difficilius, quàm uina, triticũ, poma in aliũ atq; alium annum illæſa perducere, ætatemq; ijs addere, quibus à natura uix aliqua eſſet data? Addã & hoc: Erat quæſtio, qua ex origine deducta eſſet dictio hæc Imbecillitas. Animum aduertite quæſo, qua eam uia dedu-xerit. Via, inquit, dicta principio eſt, quòd eaueherentur & homines, & res quæ domum deuehebantur, initioq; fuiſſe uehã: ſic etiam Vehillam, & Vehicum, quòd illuc ueherentur quæ colligebãtur ex agris: ea poſt mu-tata ſunt in Villam & Vicum, factum eſt etiã nomen Vehiculum, quo res ipſæ uehũtur. A uia Victus, Viator, Viaticum: à Villa Villicus, Villicatio: à Vico Vicinus, Vicinitas, Vicinia, Vicatim. quodq; ſenes ætate iam confe-cti, ſoli abſq; ſubſidio uehi pedibus ſuis nequirent, ſumptus cum eſſet ab il-lis fuſtis uiæ faciendæ, hoc eſt, ambulãdi gratia, Baculum ex eo dictũ, quaſi Viaculũ, qui alio etiam nomine eſſet Scipio, à manus ſcilicet capione: à Ba-culoq; factum eſſe nomen Imbecillum, cui innixi incederent qui infirmis eſſent pedibus: quodq; non abſq; labore ac difficultate etiam baculo uehe-rentur, inde quoq; manaſſe Vix, quæ uox eſt difficultatis ac laboris. Ab ha-bitu igitur imbecilli hominis, eiuſq; infirmitate deductum eſſe nomen im-becillitatis cõmutatione literarum. PVD. *Et ex illis quæ Poëticis ſunt de numeris à Syncero dicta, & quæ nunc à te Sũmonti referuntur Gram-maticis de rebus, mirandum in modum incendor ardore audiendi aliquid de hiſtoria, quæ nullos adhuc præceptores habuerit: cũ Grammatica, Rhe-torica, Philoſophia inſtitutores quidem plurimos, eoſq; maximos ac præ-ſtantiſſimos uiros promeruerit. Ac tametſi ſcio dictionem eam eſſe multi-plicem, nec unius fortuitæq; conſeſſionis, uelim tamen non oratum modò, uerumetiam exoratum Altilium, uti Actio ſuccedens in dicendi poſſeſſione hac ipſa de re uel diſſerat aliquid enucleatius, uel ſaltem, ut dici ſolet, de ea nobis innuat, dum accuratius quippiam de hiſtoria uel traditum ab eo accipiamus, uel nutu ipſo ſignificatũ. Quod tu Altili per Muſas rogatus, perq; communem hunc conſeſſum, cuius honeſtandi fuiſti ſemper ſtudio-ſiſſimus, nobis audiendi tui cupientiſſimis præſtare ne recuſaris.* ALT. *Nec quid ipſe mihi oneris Puderice imponas ſatis conſideras, & ego incõ-ſideratior fuerim, ſi tanto ſubire uelim oneri, humeris tã imbecillis. Quis enim ego ſum, aut rem ab eminentiſſimis uiris reformidatam potius quàm intentatam quo aggrediar animo? aut eam aggreſſus, quo è priſcis uel con-ſultore utar, uel autore? Ne tamen aut uobis ipſis expetentibus, aut loco*

deeſſe

deesse huic uidear, innuēs quidem, ut tu ipse Pudērice exigis, potius quàm præcipiens, dicam de historia aliquid, quodq́; ipse quidem multa delectio- ne collegerim, magis quàm quod autore nitar aliquo, quem nullum, ut ui deo, in hunc usq; diem habuit historia. Cuius mihi principium à natura du ctum uidetur, quando insitum est homini studium propagandi res suas ad posteros, natiua quadam cum cupiditate efficiendi memoriam sui quam- maximè diuturnam, qua è re nomen id ei Græce fuit inditum. Romani ue- rò quòd per annos singulos quæ gesta essent mandare literis consueuissent, Annales initio uocauere: pòst accepto Græco nomine, & ab illis quoq; hi storia dicta est, prisco & latino nomine penè obliterato. Eam maiores nostri quãdam quasi solutam Poëticam putauere, rectéq; ipsi quidem, ple raq; enim habent inter se communia: ut rerum uetustarum ac remotarum repetitiones: ut locorum, populorum, nationum, gentium descriptiones, qui etiam illorum situs, mores, leges consuetudines, ut uitiorum insecta- tiones, uirtutum ac benefactorum laudes. utraq; enim demonstratiuo uer satur in genere, nec minus etiam in deliberatiuo, quod ipsum conciones in- dicant ac consilia, quibus tum Poëtica tum historia maximè ornatur, glo- riaturq́; ex ijs locupletiorem sese bonis ab autoribus redditam. Ad hæc re- pentini casus, successusq́; ipsi uarij atq; incerti, consilia itē diuersa, quæq́; præter hominum ipsorum opinionem plurima contingunt in uita ac re- bus gerendis. Nec uerò si Poëtica ipsa multa est in explicãdis deorũ tum consilijs, tum rebus quæ ab illis administrantur, nō historia etiam Deorũ iras explicat, refert prodigia, placatq́; illos uotis, supplicationibus, ludis, cõsulitq́; eorũ oracula: utraq; etiam gaudet amplificationibus, digreßioni bus item, ac uarietate, studetq́; mouendis affectibus, sequiturq́; decorum quaq; in re ac materia suum. Itaq; neutrius magis quàm alterius aut pro- positum est, aut studium, ut doceat, delectet, moueat, ut etiam prosit, rem appareat, camq́; ante oculos ponat, ac nunc extollet aliud, nunc aliud ele- uet. Sed nec in deligendis tum rebus, tum uerbis, ijsdemq́; proprie, ac de- center disponendis, collocandisq́; altera cedit alteri, historia tamen est ca- stior, illa uerò lasciuior: nec item in ornatu & cultu non eadem quoque utriusq; sedulitas est & cura, tametsi historia cultu tantum contenta esse potest suo, eoq́; qui sit matrona dignus, idoneusq́; cõtinentiæ, à fucoq́; ab- stineat, ac purpurisso, quem quidem in altera illa theatra persæpe pro- bant. idq́; ut in puella nequaquam aliquando reprehenditur, dum tamen ipsa intelligat, quid ingenuam inter, et uulgarem intersit. In uerbis item, ac sententijs altera castigatior, altera ut etiã in numeris, sic in uerbis nũc liberalior est, nunc etiam affectatior. Nam parũ contenta priscis, atq; usi

tatis uocibus, exultat persæpe nouandis illis, aut peregre afferendis: proposito uerò omnino penè, aut maximè profectò differunt, cum altera ueritati tantum explicandæ, quamuis & exornandæ quoque intenta esse debeat, Poëtica uerò satis non habeat, neq; decorum suum seruauerit, nisi multa etiam aliunde comportauerit, nunc ex parte aut uera, aut probabilia, nunc omnino ficta, neq; ueri ullo modo similia, quo admirabiliora quæ à se dicuntur appareant. hoc tamen ipso mirifice conueniunt, quòd utriusq; propositum est, quod susceperit dicendum, illustrare, & quoad poßit sempiternum id efficere. Numeros quoq; utraq; suos habet, itemq; dicendi figuras, diuersa tamen ratione. Ordine quoque enarrandarum rerum differunt inter se, cum historia rerum gestarum ordinem sequatur, ac seriem: at illa altera persæpe à medijs, nonnunquam etiam penè ab ultimis narrandi principiũ capiat, assumens etiam extrinsecus personas pro rei ipsius natura, ut deorum, nympharum, numinumq; aliorũ, ut uatum, furentiumq;. Quid quòd uocem quoq; dat & orationem rebus mutis, diuinitatem tribuit insomnijs, Deos etiã ipsos mortalibus instruit affectionibus? quæ quidem omnia apud Græcos Homerus, apud nostros Virgilius paßim ostẽdũt. una uerò re potißimũ sibi ipsæ cõciliantur, quòd utraq; naturã seqtur, qua magistra, & duce ambæ quoq; uarietati studẽt, cũ ea ipsa natura cum primis uarietate lætetur, et decorum illud, quod ab eadem rei est cuiq; attributum, cum uenustate sequatur, ac dignitate etiam summa.

Hæc habui quæ dicere in uniuersum de re hac liceat, et tanquam uobis innuens qui unà hic adestis, significare. Reliquũ est, quoniam historiam poëticam penè solutam esse quandam de maiorũ autoritate dixi, ut quoad uires meæ tulerint, & locus hic patitur, talem esse eam exemplis quoque ipsis edoceam. Licet autẽ in Liuio, Sallustioq; historiæ Romanæ principibus, diuersa splendescãt claritate quæ historia digna sunt lumina, dicendiq; in altero maiestas heroica penè quædam emineat, atq; uterq; fuerit poëticæ admodum studiosus. Cum ille poëticis non solum numeris scripta sua, uerumetiam integris quandoq; exornet uersibus, hic Empedoclea in Latinum, ut Aratea Cicero conuerterit, neq; poëticis abhorreat à figuris. Tamen Liuius in plurimis oratori similior est. Sallustius uerò historicis tantum legibus ubiq; uidetur addictus. Vterq; tamen opus suum poëticis auspicatus à numeris, ille à semiuersu dactylico, qui est, Facturus ne operæpretium. hic uerò alter ab integro haxametro, Iugurtina in historia. quem tamen ita referſit spõdeis, præterquam quarto in loco, ut uix agnoscatur esse hexameter: grauitatem tamen illam spondaicam retinuit inquiẽs, Bellum scripturus sum, quod populus Romanus. quæ uerba heroi

cum senarium, grauem quidem numeris, uerbisq; maximè accommodatis constituũt. Huius igitur exemplis si utar familiarius, uestrûm quidem mirari debuerit nemo. Igitur cũ in unaquaq; ad dicendum suscepta materia primũ sit Poëtæ officium, proponere quid sit de re explicaturus, quod quidem docuit Virgilius, cum dicere est orsus:

Arma uirumq; cano. —

Idem à Sallustio seruatum intelligo, cum & ipse, quod paulo est ante dictum, cœpit, Bellum scripturus sum, quod populus Romanus cum Iugurta rege Numidarũ gessit. Atq; ut ille causam susceptæ à se materiæ statim asserit, difficillimos scilicet Aeneæ errores, bellumq; summis uiribus, maximis etiã periculis ab illo administratũ, post quos euentus, multiplicesq; successus, urbs Roma esset condita, hoc enim uersus illi præseferũt:

— Multum ille & terris iactatus & alto.

Sic & hic ipse Sallustius suscepti causam reddit operis, inquiens: Primum quia magnum et atrox, uariáque uictoria fuit, deinde quia tum primum potentiæ nobilitatis obuiam itum est: quæ contentio diuina & humana cũcta permiscuit, eoq; uecordiæ processit, ut studijs ciuilibus bellum atq; uastitas Italiæ finem fecerit. Quid Liuius ab exordio quamprimum secundi belli Punici, non'ne heroico quasi quodam cum supercilio ait? In parte operis mei licet mihi præfari, quòd in principio summæ totius professi pleriq; sunt rerum scriptores, bellum maximè omnium memorabile, quæ unquam gesta sunt me scripturum, quod Carthaginenses Annibale duce cũ populo Romano gessere. Nam neq; ualidiores opibus ullæ inter se ciuitates gentesq; cõtulerunt arma, neq; ijs ipsis tantũ unquam uirium, ac roboris fuit, & haud ignotas belli artes inter se expertas primo Punico conserebant bello: & adeò uaria belli fortuna, ancepsq; Mars fuit, ut propius periculo fuerint qui uicerunt. Altiores quoq; repetitiones, præsentiq; ab negotio longius remotarum rerũ susceptæ enarrationes, et poëticæ, et historicæ facultatis inter se necessitudinem quasi quandã arguunt. Declarant hoc & Virgilius, & Sallustius. alter cum exorditur:

— Rex arua Latinus, & urbes
Iam senior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno & nympha genitum Laurente Marica Accipimus. —

Alter cum Iugurtino in bello, post redditas suscepti à se operis causas, repetẽdo incipit: Bello Punico secundo, quo dux Carthaginensiũ Annibal post magnitudinem Romani nominis, Italiæ opes maximè attriuerat, Masinissa rex Numidarũ in amicitiã receptus à Publio Scipione. Et in Catilinario: Vrbẽ Romã, sicuti ego accepi, cõdidere, atq; habuere initio Troiani,

qui Aenea duce profugi sedibus incertis uagabantur. Ad hæc, quid cognatius, quàm quod uterq; & Poëta, & Historicus affert in medium causas, edisseritq; rationes antè quàm enarrare quam scribendã suscepit rem inci piat? In ipso Virgilius initio explicat errorum ac laborum Aeneæ causas, ac Iunonis irarum.

» *Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuere coloni,*
Carthago.— Vsq; ad eum uersum;
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

» Et Liuius: *Odijs propè maioribus certatum est quàm uiribus, Roma-* » *nis indignãtibus, quòd uictoribus uicti ultro inferrent arma, Pœnis quòd* » *superbe, auareq; crederent imperitatũ uictis esse, quæq; alia de Annibalis* » *indignatione referruntur, ob Siciliam, Sardiniamq; amissas. Idem quoque indicant descriptiones locorum, gentium, morum, legum. quod & ipsum* » *Sallustius docuit, cum dixit: Res postulare uidetur, Africæ sitũ paucis ex-* » *ponere, & eas gentes, quibus cum nobis bellum aut amicitia fuit attinge-* » *re. Et Virgilius:*

» *Est locus Hesperiam Graij cognomine dicunt,*
» *Terra antiqua, potens armis, atq; ubere glebæ.*

» Q*uid autem solutæ poëticæ tam simile, quàm Liuianum illud? Eaq; uti* » *rata scirent fore, agnum leua manu, dextra silicem retinens, si falleret Io-* » *uem, cæterosq; precatus deos, ita se mactarent, quemadmodum ipse agnũ* » *mactasset, & secundum precationem caput pecudis saxo elisit. Quid tem* » *pestatis illa nimbiq; explicatio? Deinde cum iam spiritum includeret, nec* » *reciprocare animam sineret, auersi à uento parumper consedere. Tum ue* » *rò ingenti sono cœlũ strepere, & inter horrendos fragores micare ignes,* » *capti auribus, oculis, metu omnes torpere. Nam quid per Musas ô uiri o-* » *ptimi ex omni est parte magis illo poëticum? Ex propinquo uisa montiũ* » *altitudo, niuesq; cœlo propè immistæ, tecta informia posita in rupibus, pe* » *cora, iumentaq; torrida frigore, homines intonsi, inculti, animalia inani-* » *maliaq; omnia rigẽtia gelu, cætera uisu quàm dictu fœdiora. Vtq; poëticũ* » *omnino possis dicere, heroicis etiã numeris res ipsa clauditur: Ingentemq;* » *fugam stragemq; dedissent. Fuit enim omnino poëticus Liuius in toto tran situ in Italiam Annibalis describendo, & cũ ipse tũ uiros equosq; trãseuntes Rhodanum describit, ingenti sono fluminis, clamore uario nautarum ac militum, & qui nitebantur prorumpere impetum fluminis, & qui ex altera parte ripæ transeunteis suos hortabantur. Tum etiam elephantes, quibus primus erat pauor, cum soluta ab cæteris rate in altum raperẽtur, ibi urgentes inter se, cedentibus extremis ab aqua, trepidationem aliquan*

tum

tum edebant, donec quietem ipse timor circumspiciētibus aquam fecisset. Animaduertite adhuc quæso, quibus Annibal milites affatur uerbis: Mira rise qui nā pectora semper impauida repens terror inuaserit, nullas profectò terras cœlum contingere, coli alpes, gignere atq; alere animātes, eos ipsos quos cernant, non pennis sublime elatos, alpes transgressos, ne maiores quidem eorum indigenas, sed aduenas Italiæ cultores ingentibus sæpe agminibus cum liberis ac coniugibus migrantium modo, tutò transmisisse. Romam orbis terrarum caput petentibus, quicquam adeò asperum atq; arduum uideri, quod inceptum moretur? Quid cum ait? Equi maximè infestum agmen faciebant, qui & clamoribus dissonis, quos nemora re percussæq; ualles augebant, territi trepidabant, & icti forte aut uulnerati adeò consternati sunt, ut stragem ingentem simul hominum, ac sarcinarum omnis generis facerent. Quid etiam? cum cædendum esset saxum illud, arboribus circa immanibus deiectis detruncatisq; struem ingentem lignorum faciunt, eamq; cum & uis uenti apta faciundo igni coorta esset, succedunt, ardentiaq; saxa infuso aceto putrefaciunt, ita torridam incendio rupem ferro pandūt, molliuntq; anfractibus mollibus cliuos. His haud quaquam grandiora plenioraq; apud Virgilium leguntur, ubi Aeneam ab Antandro in Italiam deuehit, per tempestates, scopulos, Harpyiarumq; portenta, ac Cyclopum, ne cum ipse quidem ait:

Vastumq; caua trabe currimus æquor.
Postquam altum tenuere rates, nec iam amplius ullæ
Apparent terræ, cœlum undiq;, & undiq; pontus. Aut cum:
Tristius haud illis monstrum, nec sæuior ulla
Pestis & ira Deûm Stygijs sese extulit undis.
Virginei uolucrum uultus, fœdißima uentris
Proluuies, uncæq; manus, & pallida semper
Ora fame. —

Ne'ue cum intonat:

Hæc loca ui quondam & uasta conuulsa ruina
Tantum æui longinqua ualet mutare uetustas:
Dißiluisse ferunt, cum protinus utraq; tellus
Vnà foret, uenit medio ui pontus, & undis
Hesperium Siculo latus abscidit, aruaq; & urbes
Litore diductas angusto interluit æstu. Aut cum:
Horrificis iuxta tonat Aetna ruinis,
Interdumq; atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumat piceo, & candente fauilla,

» *Attollitq; globos flammarum, & sydera lambit.*
» *Interdum scopulos, auulsaq; uiscera montis*
» *Erigit eructans, liquefactaq; saxa sub auras*
» *Cum gemitu glomerat, fundoq; exaestuat imo.*

Quid quòd hic idem Liuius quasi gemmis quibusdam, nunc uerbis omnino Poëticis, nunc figuris ac numeris insignit orationem, atq; illustrat historiam? ut cum ait: Anceps Mars. Et: Agitare animo bellũ. Et: Tela micare. Et: Dempto hoc fulgure nominis Romani. Et: Circunferebant ora oculosq;. Et: Pandi agmen coepit. Et: Non manes, non stirpem eius cõquiescere uiri. Et: Hunc iuuenem tanquam furiam facemq; huius belli. Et: Inde equitum certamen erat. Et: Haec ubi dicta dedit. Et: Cum Poenis bellũ pro nobis suscipiatis. Ex his itaq; perpaucis, quanquam uideri haec ipsa multa quidem testimonio atq; autoritate possunt sua, satis tamen, ut arbitror, factum est ei parti, quam probandam suscepi, haud male sensisse eos scilicet, qui historiam censeant poëticam quasi quandam esse solutam. Quocirca, quod cum uoluntate & gratia Puderice fiat tua, horumq; omniũ, qui dicentẽ me, uel mussantem potius audiere tam attentè, &, ut uideo, tantũ praesefer ũt audiendi studium, ad ea iam transeamus, quae à me potius obseruata quidem sunt, quàm quòd ea praecepta quasi quaedam, instituta q; scribendae historiae existimari uelim, aut ex me ipso profecta & tradita. PVD. Et me hoc Altili uolente feceris, & his ipsis qui tam intente atque auenter audiunt, praecipuè cupientibus. Caeterũ Marcus Cicero locuples nobis autor esse potest, Poëtas alia quadam lingua locutos. Itaq; uidendũ etiam atq; etiam relinquitur, si Poëtae alia quàm quae Oratoris propria est locuti sunt lingua, quonam modo historia poëticae erit quasi cuiusdam solutae similis? Locus igitur expurgandus hic tibi prius est, scrupusq; Altili excutiendus, nisi forte posthabito Cicerone, Liuius tibi unus satis futurus est ad haec & credẽda, et cõprobanda. ALT. Et Liuij testimonio cõtenti esse unius possumus, & Cicero minime est abijciendus, uir ad omne genus eloquentiae genitus naturae ipsius munere, atq; ipsius Liuij magister et doctor. Ac tute quidem ipse meminisse potes Ciceronẽ exigere maius quiddã in historia, quàm quòd in Annalibus Pontificum, aut in Fabij, Antiatis, Caelij, ac Sisennae scriptis appareret. Nã de Sallustio omnino nihil, siue quòd post Ciceronis obitum historias is scripserit, siue propter simultates, quodq; ille ipse uiueret, silentio eũ praeterijt. Ipsum igitur illud maius, quod à Cicerone desideratur, praestitere postea eorũ studia, qui Poëticae ornamenta, & cultũ sibi ante oculos posuerunt scriptitãdae historiae, non uerba quidem cõfragosa illa, & perquam glutinata inter se, theatris apta,

Poëtae alia lingua sunt locuti

apta non Senatui, ut Fericlaues postes, ut Hastas belliferratas, ut Spumiuomos fluctus, ut Fluentisona litora, ut talia hæc gignendæ permulta admirationi inuenta: sed magnitudinem Poëtarũ, sed uarietatem, descriptionesq; locorum ac gentium, sed euagationes, amplificationes, digreßiones, ornatum, decorumq; illud præcipuè, cui Poëtæ in primis uidentur inseruire. An quæso tranandus erat Annibali Rhodanus sine strepitu, clamore, tumultu nautarum ac militum, sine pauore & consternatione elephantũ, sine casu deniq; unius atq; alterius in amnem è rate beluæ? Videlicet traijciendæ erant Alpes sine tempestate, sine nimbis, frigoribusq;, non frangendum erat incendio prius, insperso pòst aceto putrefaciendum saxum illud immane, tantis copijs, tamq; excellenti duci obuium? non adeundum promontorium illud immane, cœlo proximum, omnis è quo despiceretur Italia, in cuius uertice constitutus Annibal suos cohortaretur, Romamq; orbis caput illis ostentans diripiendam magnifica etiam oratione obijceret, offerretq;? Hoc sibi uult igitur solutæ poëticæ similis historia, hoc desiderabatur à Cicerone, hac caruerunt laude & dignitate Cælius, Antias, Sisenna. Ac mihi quidem uidetur Herodotus Poëtarũ in scribendo instar habuiße, dum contemptis qui ante se scripserant historicis, magnitudinẽ aßecutus est illam, & uarietatem, & ornatum, & cultum à Cicerone desideratum. Et qui dicit Poëticam picturæ eße similem, num ideo dicit, aut illud sentit, quòd Poëta usurus sit coloribus, quibus pictores utantur adumbrandis atq; informandis rerũ imaginibus? Quin de uarietate loquitur, de collocatione, de dignitate, uenustate, informatione, habitu, quibus in effingendis rebus Poëtæ pictorum more, atq; ad illorum exemplum uti debeant. Nec uerba quoq; non sibi à Poëta quandoq; mutuabitur diligens rerũ scriptor, prudenter tamen, ac tenerrimo cum delectu, ut cum dixit Sallustius: Tuba hosticum cecinit. Et: Tela utrinq; uolare. Et: Strepitus armorum ad cœlum ferri. Et: Fors omnia regere. Nónne descriptio illa Africæ mera est & soluta Poëtica? Mare sæuum, importuosum, ager frugum fertilis, bonus pecori, arboribus infœcundus, cœlo, terraq; penuria aquarum, genus hominum salubri corpore, uelox, patiens laborum, plerosq; senectus dissoluit, nisi qui ferro, aut bestijs interiere. An'ne tibi Virgilianum illud uideatur aliud, nisi quod solutum non est?

Durum à stirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, sæuoq; gelu duramus, & undis.
Venatu inuigilant pueri, syluasq; fatigant.
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.
At patiens operum, paruoq; assueta iuuentus,

» *Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.*
» *Omne æuum ferro teritur, uersaq; iuuencum*
» *Terga fatigamus hasta, nec tarda senectus*
» *Debilitat uires animi, frangitq; uigorem.*
» *Canitiem galea premimus, semperq; recentis*
» *Conuectare iuuat prædas, & uiuere rapto.*

» Quid cum paulo pòst idem ait: *Africam in initio habuere Getuli et Li*
» *byes asperi incultiq;, quibus cibus erat caro ferina, atq; humi pabulum uti*
» *pecoribus: hi neq; moribus, neq; legibus, aut imperio cuiusquam regeban-*
» *tur, uagi, palantes, quà nox coëgerat, sedes habebãt.* Quid magis Poëticũ
» dicas, nisi quod Poëticis absque numeris? Age quæso & aliud: *Erat inter*
» *ingenteis solitudines oppidum magnũ atq; ualens, nomine Capsa, cuius cõ*
» *ditor Hercules Libys memorabatur, eius ciues apud Iugurtam immunes, le*
» *ni imperio, & ob ea fidelißimi habebantur: muniti aduersum hostes non*
» *mœnibus modò & armis atq; uiris, uerum etiam multo magis locorum*
» *asperitate, nã præter oppido propinqua, alia omnia uasta, inculta, egentia*
» *aquæ, infesta serpentibus, quorum uis sicuti omnium ferarum, inopia cibi*
» *acrior. Ad hæc natura serpentium ipsa satis perniciosa, siti magis quàm*
» *alia re accenditur.* Descendit Crispus Romanæ, ut putant, pater historiæ, descendit inquã ad serpentes, atq; illorũ naturam attingit, quæ siti, æstuq; maxime incendatur. Ne hoc mea quidem sententia minus poëtice, perite, ornate, quàm à Virgilio illustre illud de Asilo:

» *Est lucos Silari circum, illicibusq; uirentem*
» *Plurimus Alburnum uolitans, cui nomen Asilo*
» *Romanum est, œstrum Graij uertêre uocantes:*
» *Asper, acerba sonans, quo tota exterrita syluis*
» *Diffugiunt armenta.—*

Libentißime quoq; ac peringenue Sallustius uerba, figurasq;, numeros item à Poëtis mutuatus est, ab illis præsertim, qui Annales scripsere, ut cum
» ait: *Signũ tuba dat.* Et, *Ignoto atq; horribili sonitu repente exciti.* Et, *Iamq;*
» *dies consumptus erat.* Item, *Et sanè Marius illoq;, alijsq; temporibus.* qui si, diebus, dixisset, senarium integrum heroum apte, canoreq; fudisset. Illa uerò quantopere heroica. *Spectaculum horribile in campis patentibus, sequi, fugere, occidi, capi, postremò omnia, qua fisus erat, constrata telis, armis, cadaueribus, & ea inter humus infecta sanguine.* Nesciam tamen quonam modo minus hæc extant in Sallustio, nec tam apparent, atq; expo sita sunt, quàm in Liuio, ut alter quodammodo præferre uelit artem, Poë ticæq; imitationem, alter celare eam, ut tanquam in nubecula delitescat.

Et

Et uerò Oratoria ipsa quamuis sit à Poëtis numerositatem illam generosam, ac dignitatis plenam, ut à primis eloquentiæ cultoribus mutuata, antiquißimisq; dicendi magistris: cum primis tamen rerum gestarum scriptores ea seq;, resq; suas fecere magnificas, ut interdũ generositas illa eorum sermonis uideatur solis penè è numeris constare, in ijsq; tantum consistere. ut cum ait Liuius: Nam neq; ualidiores opibus ullæ inter se ciuitates gentesq; contulerunt arma, neq; ijs ipsis tantum unquam uiriũ, ac roboris fuit, & haud ignotas belli artes inter se, sed expertas primo Punico conserebãt bello. Quid his numeris plenius, dignius, addo et generosius? non minus tamen Latine, & haud minore cum ornatu dicentur & copia, siquis dixerit: Nam neq; ualidiores opibus ullæ inter se ciuitates, gẽtesq; arma contulerunt, neq; in ijs ipsis tantum unquam uirium fuit, ac roboris, neq; ignotas belli artes inter se, sed expertas primo bello Punico conserebant. Verùm subtractis ijs spondeis, & numeris commutatis, omnis illa generositas nescio quomodo interit, deciditq; orationis supercilium. Atq; his quidem numeris excellit in historia Liuius, et tãquam inter alios exultat. Ne te igitur animi dubiũ Cicero, aut minus tibi te in hoc constantem faciat, quòd Poëtas alia lingua usos dicat, scrupulum excute omne, atque ex animo eijce, deq; forensibus illum actionibus, haud de historijs locutum tibi persuadeas uelim. Nam & à Roscio illo motum, gestumq; dicendum oratori ad imitandum in agẽdo, ubi causa ipsa exigat, non uideatur esse Ciceroni alienum: nec inficiabimur tamen græcos Poëtas, Oratorijs à uerbis, ac dicendi figuris, quàm nostros multo abesse longius, uideriq; alia quasi quadam lingua locutos. PVD. Et perpurgatus est hic à te Altili locus, sentesq; excisæ sunt omnes, & euagari iam tutò potes certis, minimeq; labentibus uestigijs: neq; uerendæ offensiunculæ, cum libera à scrupis ipsis sit uia. COM. At ego passurus minime sum Altili euagari te ulterius, exultareq; extra perscriptos fines: cumq; sis ipse Grammaticorũ Grammaticißimus, tui te oblitum nõ præferam, dum quæ princeps est disciplinarum omnium, ut historiæ satis facias, è iure, autoritate, finibusq; penè eijcis Grammaticam suis. Habenda est igitur & tibi & nobis omnibus qui hic assumus, illius ratio eo, nseruandusq; ei debitus in differẽdo locus, Antoniana lege hoc ipsum sanciente. Etenim idem ipse Cicero Axillam ait factũ esse Ahalam, fuga literæ uastioris. Quid (malum) si uastior x' est litera, si elementũ minime simplex, in multis ea cur abutimur? Cur qui Græce est ὀδυσσὸς, fuitq; apud priscos Latinos Vlysseus, duplicatas' litera, factus est nunc à quibusdam Vlyxes? Cur à sessus hoc est, seßione si fiat Sexus, quòd sedendo, ut quidam uolunt, occula-

tur pars ea corporis nostri quæ est obscœnior, literas nõ retinuit suas? neque enim x' refert s' duplicatum, sed tũ c' s', tũ etiam g' s'. Scimus omnes perantiquam fuisse dictionem Pessum, *à qua dicti pessuli, quasi pedessum à calcandis pedibus, unde pessundare, datumq; uerbum ipsum opprobrio atq; ignauiæ, deq; eo formatum nomen* Pessimus, *cur sonum eius euastant x' litera accepta?* A' Magno *deducere primi illi magnior, & magnissimus: quæ uoces postea contractis dictionibus, ac subductis literis fuere maior & maßimus, cur passæ sunt aures doctißimorum hominum audire tandiu x' literæ uastitatem? nam si à massa deductum sit nomen maximus, idem erit abusus, cum* Massa *dicta sit à magno, eaq; fuerit in initio* Magnissa, *uel Græco modo* Maza. *Cur* Elixare? *nã à liquo liquas principio fuit liquasso, ut à leuo leuas leuasso, pòst subtractis literis* Lisso, *et* Elisso: *cur in quã & in bis uasta assumpta est atq; asperius sonans litera? Cur in his quoq;* Palus, *uelum, paulum, talus, mala, x' mãsuetioris literæ loco, accepta uastiore, abusu ex illo* Paxillum, Vexillum, Pauxillum, Taxillum, *ac* Maxillam *dicimus? Quando concentus ipsius suauitate capiãtur aures, mulceaturq; audiendi sensus etiam cõcidendis quibusdam, atq; decurtãdis uocibus. Fuit primum à sistendo sistlocus, pòst stlocus, factus est postremo* Locus, *repudiato confragoso sonitu. Eadem deductione & uia à sistendo sistlitis, quòd sistendum esset in iudicio ad prætorem: inde fuit stlitis, pòst litis, ultimo* Lis, *perconcine quidem, & commode. An non initio, humani oris pars inferior, quòd loquentibus, atq; edentibus, aut etiam biantibus nobis moueretur, dicta est mouimentum, quæ postmodum fuit* Mentum? *Quid autem mirum in sono & literis factam esse ruinam? quando in significationibus quoq; ipsis haud secus cõtigerit, neq; recẽtioribus tantũ seculis, uerumetiam et priscis. Etenim dictionibus his, amabilis, nabilis, flexibilis, uulnerabilis, reparabilis, flebilis, reuocabilis, aptitudo quasi quædam inest ad patiendum, uel innata potius uis quædam apud Latinos homines: non dubitauit tamen* Virgilius, *populo ut morem gereret etiam aberranti, dicere* Penetrabile frigus, *quòd uim habeat penetrandi. Non alij* Poëtæ, Telum exitiabile, *quòd exitium afferat: non scriptores alij, quibus minus concessum est decedere è uia. Itaq; paßim audias, risibilem hominem, hinnibiles equos, sensibile animal, deflexa ad agẽdum à patiendo significantia, quamuis postremum hoc* Lucretiana *autoritate non careat. At contrà miramur in* Virgilio, In cana menta, & Incuruum aratrum, *quòd in his* In *suam augeat significationem: ac si non &* Cicero *dixerit* Infractum, *ut qui uehementer esset fractus. Quæ quidem uox, ut nomina omittam, compangendis, atq; ineundis uerbis augere solet, non imminueret:*

minuere: affirmare, non inficiari. Idq; licet uidere enumeratis uocibus, quacunq; à litera incipientibus, Inhabito, inambulo, imbibo, imbuo, incido, incutio, indo, induco, inhæreo, inest, influo, infero, ingero, ingluuies, est enim Ingluuies à uerbo inglubo: inhio, inijcio, illido, illudo, immitto, immuto, innatus, innato, inolesco, inhorreo, impello, impingo, inquino, inquiro, irruo, irretio, instillo, instruo, intego, intorqueo, inuro, inuenio, inuado. Quid tu Summonti defesso mihi enumerandis his nō affers suppetias? non & ipse grammaticæ locum tueris? SVM. Equidem ego illud ubiq; & sensi olim, & hodie quoque sentio, literatores nostros aberrasse non parum ab antiqua enuntiatione & sermone: concedendum tamen in plurimis esse populo, usumq; in multis sequendū, potius quàm rationem aut artem, quippe quæ nata sit ab obseruatione. Atq; de uasta ut litera dicam quod sentio, ea elementum minime simplex est, uerùm conglutinatio quædam, atq; ad imminuendū in scribendo laborem inuenta. nam initio cum fuisset in primo casu calcis, lancis, arcis, ut plebes, ut scrobes, ut trabes, quæ nunc sunt Plebs, Scrobs, Trabs; pòst subtracta litera I mansere calcs, lancs, arcs: inde inuēta noua est figura, quæ una duarū subiret & uicem literarum, et locum, scribiq; cœptum, Calx, Lanx, Arx. Et quoniam in hunc sermonem incidimus, repetam hac in parte pauca quædam, etsi fortasse remotiora, neq; iniucunda tamen, neq; aliena ab umbratili hac, æstiuaq; confessione nostra. Sermo cœpit primum noster ab incultis, et rusticanis, immo agrestibus ab hominibus: utq; eorum erāt res inopes, angustæ, egenæ, sic quoq; sermo ipse inops, minimeq; affluēs, uerborūq; perpaucorū, ac sine ullo prorsus eorū excolēdorū studio, & cura. Crescentibus pòst artibus, atq; hominū rebus, actionibusq;, quòd sermo esset ipse et cōponendus, et maturādus, factæ sunt præcisiones tū syllabarum, tum literarū, non ab ipsis modò uocū principijs, uerūetiā desinentibus à syllabis. Principio enim constitutiones, formæq; appellationū haudquaquam fuere, quales nunc sunt, finalibus præsertim literis. Nam quæ sunt hodie, Fex, Grex, Dux, Rex, Emax, Vendax, Fallax, Minax, fuere primis illis seculis in casu nominante fecis, gregis, ducis, regis, emacis, uendacis, fallacis, minacis: amputatis cōtractisq; post literis, decurtatæ terminationes sunt, ut ar autem Ciceroniano uerbo. Qua è re id etiam secutum, ut figura hæc, quod dixi, duplex quidē ea sit inuēta minuendi laboris gratia, scriptumq; fex, grex, dux, rex, emax, uendax, fallax, minax, quæ uoces prius habuerāt cis aut gs. Excultioribus enim seculis cōtraxere Adeps, quod nomen antè adepis fuerat: et Abs, cuius postea locū subijt Ab et Ex, cuius loco & uice E utimur: & Ast, pro quo quibusdam magis placuit

At, quòd sonus ille esset uastior? Quid quòd Donicum fuit quod nunc est Donec, Sedū quod est Sed, Sicce quod est Sic, Etiā pro quo Et, Sat quoq; quod fuerat Satis, Lac quod Lacte, Tribunal quod Tribunale, Animal quod Animale, Sal quod Salis, Nil quod Nilū, Far quod Farre? Quid quod forsit pro forsitan? quo non Horatius modò popularibus in sermonibus, sed Propertius in amatorijs est usus, cum dixit:

» Iste quod est ego sæpe fui, sed forsit in hora
» Hoc ipso eiecto carior alter erit.

Nec uerò primarum tantum atq; ultimarum siue literarum, siue syllabarum factæ sunt amputationes, dum aut breuitati consulitur, aut suauitati, uerùm à medijs quoq;. Quidnam quæso nunc est Taberna, nisi quod olim tabulerna? facta literarum subductione. Quid Venter nisi uehenter? quòd se implēdo euehat, uel quòd uehat in cibū absumpta: unde uentrem exonerare dicūtur, qui excrementa eijciūt. Quid Vultus, nisi uoluntus? quòd animi uolūtatem indicet. Quid Lautus nisi lauatus? à sorde scilicet liber atq; extersus. Quid Coxæ nisi coissæ à coēundo, uel in ipsa libidine, uel quòd hincillincq; coēant ad obscœnas partes, uehendo corpori? Iā uerò Fortuna à ferēdo dicta, et mutatis, et subtractis literis, quasi ferētuna. Terra Pulla, quasi puluilla, id est, resolubilis, et in puluerē uersa, qualis est terra Campana, ut ait Columella, quæ nequaquā nigra est, ut quidā perperàm arbitrantur, sed resolubilis, & putrida, quæq; sæpius arata in puluerem abit. Est & Columna à columine, quæ fuit columina: & à pascendo Pabulum, quod fuit pascibulum: & Panis pascinus, & Pasta panista, & Vinum à uite uitinum, & Vinea uitinea, & à ferendo Ferculum fericulum, quòd in pompis ferantur fercula. Poculum item potaculum, Flumen fluimen, Tegmen tegimen, Semen serimen, Discrimen discernimen. Nam prosa quid est aliud quàm promissa oratio? An quæso Meditari est aliud quàm in medio itinere aliquid itando aut agere, aut cogitare, quod est occupati animi, aliudq; quàm iter agitantis? Quid est etiam aliud Fœnum, nisi fouenum, quo scilicet foueantur animalia hieme? quid Fœtus nisi fouetus, quòd à matribus foueantur? retinentq; propterea diphthongū œ, nam in primo uerbo cū insit litera o', subtracta v' litera, relinquitur œ'. An nō Postes sunt à positu quasi posites? ac Testis tecū sto, aut pro te sisto? nam & testes sistebant olim apud prætorem. Tela non'ne texula, ut tegula, ut regula? Cliens non'ne coliens, quòd patronum utiq; coleret suum, è Romuli constitutione? Castra sunt qui putent à seruanda castitate dicta, ambitiose sanè, quippe quæ sint à claudendo, claudebantur enim uallo & fossa. Sic & Casteria locus in triremi: sic etiam uallis illa Caudina, quòd fit

sit undiq; clausa montibus, hodieq; ex eo uocatur Caudium. Sic quoq; & Castellum, quòd fossa claudatur & muris. Erant etiam in aquarum ductibus Castella, quòd in ijs aquæ concluderentur, unde pòst largius effluerent. Atque ut à dio Dies, sic à gladio gladies, pro qua est Clades: fuit'que stratages, pro qua est Strages: & stratagulum, pro quo Stragulum: & stratamen, pro quo Stramen: quin etiam sarriculum, pro quo Sarculum: & nouiper, pro quo Nuper: & sequeculum, pro quo Seculum, hoc est annorum multorũ series, ac sequela. Qua in uoce qui diphthongum æ' scribunt, male omnino sentiunt: neque enim prima eius producitur quòd diphthongum habeat, sed quòd ueteres Poëtæ geminauerunt in ea uoce literam c', quemadmodũ in religione & reliquijs l', & in propagine p', cum harum producunt primas syllabas, utq; Lucretius refficit, & reddu cit. An quia quòd imminutum fuit è literis, cum seculum in initio fuerit ut dixi sequeculum, adiectum sit postea tempori, hoc est quantitati? quod in multis alijs est seruatum. Sed dies me deficiat ijs enumerandis. Sermonem autẽ quo utimur, ab agrestibus, ac rudibus cœpisse hominibus, illud declarat potißimum, quod pleræq; è primis illis impositionibus sunt rusticis incomptisq; à rebus sumptæ. Iam primum Palàm, Sæpe, è' uestigio, rusticorum quidem sunt inuenta hominũ. Nam quòd sæpes spissa esset & densa, dixerunt sæpe pro frequenter, indeq; & sæpissus spissus. E' uestigio pro statim, quasi non minus cito quàm è uestigio pes dimoueatur. Palàm aperte, quòd sit aperta quidem, ac protenta pala, nihil'que cauum habeat, aut complicatum, in quo latêre quid collocatum poßit. Nam penes, id est in manu, atq; in potestate. Fuit olim, quod quidem ipse iurauerim, penest, accõmodatum rudibus ab hominibus, ex asinorum & iumentorum caudis, aut manu prehensis, unde fuit Manucapio, aut capistrò col ligatis inuicem. Mos est enim alterũ iumentũ alterius caudæ illigare, ne di grediendi illis sit potestas. Post uerò detracta litera t' mansit penes. Et cernere, unde Decernere, & Certare, quæ senatoria sunt, atque imperatoria uerba, indeq; & Decerta, & Certamina, manauit initio à cernendis leguminibus. Et Serere, & Pangere ruris sunt, arborumq;, & seminum, è rure tamen in urbem, atque à rusticis ad urbanos uenere; & Series rerum, & Sermo, & sermocinatio, & Dißero & Dissertus, & Pangere uersum, & Pagina, & pagella, quinetiam literarum Exaratio. Quodq; pastores cogerent pecudes gregatim compascere, non sparsim, inde Compescere est cõtinere. Quodq; uehendis ex agro in oppida & uicos rebus instanter darent operã, factũ est uehestigo, quod erat tunc eandem uiam insistere, eaq; sæpius itare. Nam et uia initio fuit ueha. Factũ item est uehe

stigium, quæ nunc ademptis syllabis sunt Vestigo & Vestigium, eaq; ab iumentis, atq; à curribus in scholas profecta, à Philosophis etiam recepta sunt. Atq; illis quidē seculis satis habebatur, quali res cunq; appellatione notare, nulla cum esset quantitatis ac temporum, aut suauitatis cura, formandis uocabulis. Quam pòst & curam, & cogitationem primi Poëtæ susscepere, dum urbanitatis suscipiunt patrociniū, donec Senatus, ac fori maiores agitationes, atq; actiones peperere eam, quæ pòst dicta est eloquentia. Qua quidem in explicatione etsi latißimus mihi sese offert campus, tamen quòd & petenti subsidium Compatri uideri potest satis pro uirili factum esse, cum etiam breuis hæc refrigeratio fuerit Altilio nostro non ingrata, & quod Puderici supercilium non est contemnendum, quem uideo Grammaticis non satis æquum, loquendi poßeßionem, tuumq; ad continuandum de historia locum Altili, & uolens, & libens tibi restituo.

ALT. *Et refrigeratio ipsa fuit mihi pergrata, et te interim uetustißimas repetentem res iucundißime audiui. Nam & ex ijs, quæ explicasti principijs nata est historia, quæ rudis in initio ipsa fuit, sine cultu, sine copia, nulla adhibita artis industria, perexigua etiam naturæ. Quippe cum ea cura pontificibus tantum esset demandata, ijq; annis singulis quæ gesta essent, notabant, populoq; exponebant cognoscenda. Cui pòst & Piso, & Fabius, & Cato non ita multum addidere ornamenti, ut generis scribendi eorum magna fuerit à posterioribus ratio habita. Ne multo quidem, quàm horū maior habetur à Cicerone Cælij, nec Sisenna eius implet aures, quanquam uocaliorem is historiam fecit, cui ut Ciceroni ipsi uidetur, maiorem quendam Cælius sonum uocis addidisset. Ad hæc Sisenna parū libero ore locutus Sallustio uidetur. Cum sit historiæ è Ciceronis sententia prima illa lex, ne quid falsi dicere audeat, deinde ne quid ueri non audeat, ne qua suspitio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultas. Atq; hi quidem progreßus Romanæ fuere historiæ ad Ciceronis usq; tempora. Nam de Græca illi uiderint, qui Græcè præcipiunt. De qua tamen & Cicero ea attigit, quæ satis esse Latinis nobis uideri poßint. Itaque his sic dictis me uobis reddo, siue admonens, siue innuens, pauca quædā, ut dixi, utq; sum pollicitus, potius quàm ut qui uideri uelim præcepta tradidisse.*

Principio, ut natura ipsa rerum generationi consulens, suo quodq; in genere perficere ac consummare nititur, in alijs tamen aliud eius atq; aliud est propositum: sic dictio omnis, & scriptio eò spectat, ut bene consummateq; & dicatur & scribatur: alibi tamē, hoc est forensibus in causis, ut consummate dicatur etiā ad persuasionem: alibi ad laudationem, approbationemq; ut in eo genere, quod demōstratiuum dicitur, atq; in historia, cuius

prima

prima cum sit lex, neq; in gratiam loqui, neque obticere odio uera, aut ea dissimulare, efficitur, ut laudentur quæ sint commendatione digna, suo quidem & loco, & tempore, utq; improbentur turpiter, atq; imprudenter facta, alterum sine, spe sine pretio, alterum sine simultate & metu: Ita uti et *tuæ pariter, & illius, de quo suscepta est laudatio, famæ honoriq; pudenter, ac modeste consulas. Nam qui pretio seruit, ac maliuolentiæ, ueritati quo nā pacto studeat? Ac mihi quidem in laudādo aut improbando uidetur rerū gestarū scriptor iudicis quasi cuiusdam personam debere induere, ne ab æquo et iusto illo recedat, quod est inter præmium, ac pœnam medium. Et quoniam res ab aliquo gestas historicus sibi scribendas suscipit, primum uidere illud debet, quod dicēdi genus se qui debeat: quod tale mihi quidem assumendum uidetur, quale est genus fusum, lene, æquabiliter incedens, neq; ita compressum, ut inops uideatur & languens, neq; adeò amplum, ut intumescat oratio, et uerba ipsa quodāmodo exiliāt, utq; incedat oratio, non saliat, aut titubet, sitq; incessus ipse nō muliebris ac petulans, sed uirilis & grauis.*

Omnium autem iudicio laudatur potissimū in historia breuitas, cum ea sit maximè idonea ad docendum, ad delectandum, ad mouendum. Nam nec docere bene potest, qui loquaciter atq; ambitiose explicat: parit enim loquacitas ac diffluentia ipsa tum contemptum, tum etiam satietatem, quæ docilitati aduersantur, ac delectationi. Nám quis omnino doceri uelit, molestia tædioq; affectus: nec moueri et agi quò uolumus animus eius potest, male qui libēter aut audit, aut legit. Ad hæc nimius uerborum tractus, effusiorq; oratio, memoriæ quàm officiat, omnes uidetis. De quo natum est Horatianum illud:

Quicquid præcipies, esto breuis, —

Quo hæc igitur, aliaq; uitentur in scribendo incommoda et uitia, danda erit opera, ut breuitas ipsa sit aperta & clara, quæq; apte colligat, non concise: lucide, non obscure. Nam & Cicero in Thucydide, ac Phylisto, qui illum imitatus est, non probat eorum quasdam sententias, ut concisas, ut non satis lucidas, quæ que contractione sua officiant, nimio que acumine. Equidem hac in parte pudore capior quodam, dicam tamen quod sentio ingenue, inter uos præsertim, dissertiones illustres illas quidem & puras et appositas, easdem etiam graueis & subtileis: ita tamen nimio acumine ne officiant, non breues uocandas, sed accommodatas potius, sed & æquabiles & temperatas. Arbitror que nomen hoc breuitatis inde uenisse in usum, uel potius in honorē, quòd diffluētia illa et superfluens collectio, rerumq; aggestio ac uerborum tantopere improbaretur, ut eius

contraria breuitas fauorem eo maiorem inuenerit. Sed nõ sit nobis de uerbo ullo contentio, quod in Ciceronis sonet ore, dum breuitas intelligatur esse apposita ipsa quidem & uerbis ac sententijs accõmodatis, collectione ipsa nec arcta, nec peruagata, in qua perinde ut in agro bene culto, nullæ insint sentes: quin eniteant in ea ipsa omnia, & uirescant suo tempore, suo etiam & florescant, & maturescant. Hoc itaq; siue breue & appositum, siue æquabile atq; accommodatum dicendi genus, amplectendum est historico. Constetq; appellatam breuitatem, non quia concisa & manca, uerùm quòd multa complectatur uerbis non ita multis, quæq; pro rerum ac sententiarũ complexu appareant etiã pauca. Hoc est igitur illud genus quod paulo antè diximus assumendum, fusum, lene, æquabiliter defluens, neq; ieiunum, neq; intumescens atq; corruptum. Etenim fusa oratio concisionem longius à se repellit, obscuritatis sociam, sibiq; aduersantem atq; contrariam. Lenis, atq; æquabilis aspernatur, reijcitq; ab sese contortus illos, ambitusq; nimios, ineptasq; atq; asperas uerborum collocationes, strepitusq; tum uocum ac syllabarum, tum interruptos hiatus, ut quemadmodum sedatus amnis feratur cursu tranquillo, nullis contortus gurgitibus, aut spumantibus obiectu saxorum aquis. Ieiuna uerò, atq; inops illa quasi glareosus ager, quem afferre fructum potest? quando quod laudandum suscepit, reddit contemptibile illud ac ridiculũ. In breui autem hoc, & apposito dicendi genere, in repetendis antiquitatibus, in reuocandis memorijs, in describendis locis, in referendis consilijs, in enarrandis casibus, in prælijs, uictorijs, cladibus memorãdis, extollendis præclaris facinoribus, accusandis ac deprimendis ignauis & perditis, iudicio uetustatis, magnus & clarus existit Sallustius, nam celeritate facilè est princeps. In contionibus uerò, habendisq; orationibus non idem uideo esse omnium iudicium, quasi parum habita ratione personarum, hoc est, militũ, populi, Senatus, ad quos orationes ipsæ habentur, ad hæc & scabrosior in illis iudicatur, et concisior in sententijs, & contractus, ac nimiũ acutus, apud quos minime deceat. Quibus autem (quod de eloquente ait Cicero, quod mirabilius & magnificentius quàm disertus, augebit atq; ornabit quæ uolet) quibus inquam mirabilior ac magnificentior magis placet oratio, ijs uitandum est dicendi genus insolens, affectatum, tumidum: quibus scatet uitijs Marcellinus, quo in genere scribendi Liuius profectò regnat. Quia uerò exempla cõparationesq; declarant maximè uirtutes, ac dicendi figuras, afferam è Sallustio quos memoria teneo locos quosdam, tametsi quicquid dicit, simplex est, & unum duntaxat, ut Horatianis utar uerbis. Loci erunt de ingenio Iugurthæ & moribus. Qui ubi primũ adoleuit, pollens uiribus, decora

tora facie, ſed multo maximè ingenio ualido, non ſe luxui, neque inertiæ corrumpendũ dedit, ſed (uti mos gentis illius eſt) equitare, iaculari, curſu cum æqualibus certare, et cum omnes gloria anteiret, omnibus tamen carus eſſe. Ad hæc, pleraq; tempora uenando agere, leonem atq; alias feras primus aut in primis ferire, plurimum facere, et minimũ ipſe de ſe loqui. Et alibi: Nam Iugurta ut erat inpigro atq; acri ingenio, ubi naturã Publij Scipionis, qui tum Romanis imperator erat, et morem hoſtium cognouit, multo labore, multaq́; cura, præterea modeſtiſsime parendo, & ſæpe obuiam eundo periculis, in tantam claritudinem breui peruenerat, uti noſtris uehementer carus, Numantinis maximo terrori eſſet. ac ſanè, quod difficilimum in primis eſt, & prælio ſtrenuus erat, et bonus conſilio: quorum alterum ex prouidentia timorem, alterũ ex audacia temeritatem afferre plerunque ſolet. Igitur imperator omneis ferè res aſperas per Iugurtam agere, & in amicis habere, magis magisq́; eum in dies amplecti, quippe cuius neq; conſilium, neq; incœptum ullum fruſtra erat. Huc accedebat munificentia animi, & ingenij ſolertia. Singula uerba res penè complectuntur ſingulas, ipſa quidem ita propria, ut nullo appareant modo cõquiſita, ſtructura illaborata, curſus fluens ac ſedatus, ſonus lenis auribus maximè gratus, nihil deniq; quod artem præſeferat, cum tamen omnia ſint ex arte: quodq́; de Amphionis cithara, muriſq́; Thebanis in fabulis dicitur, et uerba, et res ſponte ſua ac natura duce in unum cõfluunt. Referam & Liuianum de Annibale locum. Nunquam ingenium idem ad res diuerſiſsimas parendum, atq; imperandum habilius fuit. Itaq; haud facile diſcerneres, utrũ imperatori, aut exercitui carior eſſet, neq; Aſdrubal alium quenquam præficere mallet, ubi quid fortiter, ac ſtrenue gerendum eſſet, neq; milites alio duce plus confidere, aut audere, plurimũ audaciæ ad pericula capeſſenda, plurimũ cõſilij inter ipſa pericula erat: nullo labore aut corpus fatigari, aut animus uinci poterat, caloris ac frigoris patientia par, cibi potioniſq́; deſyderio naturali nõ uoluptate modus finitus, uigiliarumq́; ſomniq́; nec die nec nocte diſcriminata tempora. Id quod gerendis rebus ſupereſſet, quieti datum, ea neq; molli ſtrato, neque ſilentio arceſsita: multi ſæpe militari ſagulo opertum, humi iacentem intra cuſtodias, ſtationeſq́; militum cõſpexerũt. Veſtitus nihil intra æquales excellens, arma atq; equi conſpiciebantur. Equitum peditumq́; idem longe primus erat, princeps in prælium ibat, ultimus confecto prælio excedebat. Has tantas uirtutes ingentia uitia æquabãt, inhumana crudelitas, perfidia plus quàm Punica, nihil ueri, nihil ſancti, nullus deûm metus, nullũ iuſiurandũ, nulla religio. Iudicare his præſertim è locis planè poteſtis, in

Sallustio maius esse breuitatis eius de qua loquimur studiũ, in hoc altero rerum adiectis uerbis augẽdarum. Illi curæ est proprie simpliciterq; expressa res, huit arceßitum, atq; extrinsecus allatum aliquid tanquam excolendæ formæ. Et lenis, & fluxu tantum suo incitus placet Sallustio decursus: at Liuio altior paulo, nec tam aliquando sedatus quàm plenus ac personans. Ille in id intendit, ut natura uideatur duce loqui, hic ut naturæ bonis attulisse ex arte industriaq; uideri uelit adminiculum. Vtq; alter ille uirili & Senatorio incessu graditur, ac pro loco & sistit interdum gradum, & tanquam prospectat longius, metiturq; loca singula: sic alter hic & gestit quandoq;, & uiribus suis lætus exultat, præfertq; robur & artis, & ingenij. Declarat hoc manifestius Lucij Catilinæ de uirtutibus & uitijs descriptio. Locus tamen ille Liuiano huic haudquaquam satis similis. Verùm de ijs sit suum cuiq; iudicium.

Quoniã igitur, ut Cicero maximus dicendi autor sentit, pura, & illustris esse debet breuitas, atq;, ut nos dicimus, aperta, & clara: puritasq; ipsa & claritas uersentur tum in sententijs, tum in uerbis, è quibus cõstat orationis contextio: nimirum omni studio fugienda est obscuritas, loquendiq; perplexio, ac dubietas. Euitabuntur autem uitia hæc, si uerba ipsa bene fuerint collocata, eaq; non rancida, non obsoleta, nõ putida, minimeq; ancipitia, cursus non contortus, non uerticosus, non lubricus: non concisa, aut quasi in uoluolum complicata, ut rustici loquuntur, textura: non spinosa sensa, uerùm series ipsa fusa & tracta. Quarum ubi rerum diligens habebitur cura, quasi fugatis nubibus, aperta apparebit ac serena breuitatis species.

Est breuitati coniuncta, uel potius cognata Celeritas, adeò in historia laudata, eaq; existere absq; breuitate omnino nequit. De qua innuendum est aliquid, ne partem hanc aut ægre feratis à me præteritam, aut parum omnino animaduersam existimetis. Audite quæso studiosißimi uiri quæ à me dicentur, nequaquam tamen ut qui noui hausturi aliquid meo de fonte sitis, sed ut ab eo qui ea potius sit uobis in memoriam reuocaturus, de quibus sæpius eodem hoc in consessu non minus copiose, quàm diligenter est disputatũ. Differt itaque à breuitate celeritas, quòd breuitas quocunque inesse in sermone et oratione potest, celeritas nec ubiq; nec semper potest.
» Etenim breuis est oratio hæc: Vbi quenque periculum cœperat, ibi stare,
» At si coniungas statim: Arma, tela, uiri, equi, hostes, atque ciues permi-
» sti, nihil consilio, neque imperio agi, fors omnia regere: erit utique celeri-
» tas. Cuius etiam persimilis est illa: Deinde ipse pro re ac loco sicuti è mon
» te descenderat paulatim procedere, Mariũ post principia habere, ipse cum

finistræ

sinistræ alæ equitibus esse. Est igitur celeritas breuis et accurata siue complexio, siue collectio, cõglutinatioq; complurium simul rerum, ac uerborum, & quasi partiũ, quarũ unaquæq; per se prolata sensum perficit: siue ea conglutinatio sit inconiuncta, & absq; copulatione aliqua, ut quas supra posui: siue copulatione constet, ut hæc: Eodem tempore imperator & aciem instruere, & hosti obuiam ire, & milites cohortari, & quid facere quenq; uellet imperare, neq; uoce neq; manu usquam deesse. Huius autem ipsius cõplexionis partes ac mẽbra interdũ singulis è uerbis constant: ut, Arma, tela, uiri, equi, hostes atq; ciues permisti. interdũ è pluribus, qualis ea: Nam uti planities erat inter sinistros montes, et inter dexterã rupem, octo cohortes in fronte cõstituit, reliquarũ signa in subsidijs collocat. Ex his Centuriones omnes electos & euocatos, præterea ex gregarijs militibus optimum quenq; armatum in primam aciem subducit, C. Manlium in dextra, Fesulanum quendam in sinistra parte curare iubet, ipse cum libertis et colonis propter Aquilã aßistit. Atq; hæc quidem ipsa celeritatis species minus apparet, nec tã allicit lectorẽ, nihilominus uarietas est quæ eã cõdiat. Cõtrà mirifice trahit ad se legentẽ, ubi partes ipsæ mistim cõstituentur, et è singulis, et è pluribus uerbis. ut: Quibus rebus permota ciuitas, atq; immutata facies urbis erat, ex summa lætitia atque lasciuia, quæ diuturna qes pepererat, repente omnis tristitia inuasit. Festinare, trepidare, neq; loco, neq; homini cuiquã satis fidere, neq; bellũ gerere, neq; pacẽ habere, suo quisq; metu pericula metiri. Accedat et altera compago: Ad hæc mulieres, qbus reipublicæ magnitudine belli timor insolitus inceßerat, afflictare sese, manus supplices ad cœlũ tẽdere, miserari paruos liberos, rogitare deos, omnia pauere, superbia atq; delicijs omißis sibi patriæq; diffidere. Vt aũt naturæ propria, ac peculiaris est uarietas, sic ea ipsa precipue multũ cõfert ad decorãdã, magnificãdãq; celeritatẽ. Quocirca uidẽdum erit, ne idẽ ubiq; sit eius tractus, sed mistus, et uarius, filumq; orationis nõ unũ, uerùm aliæ atq; aliæ partium texturæ. qualis Sallustianus ille locus: Postquã eò uentũ est, unde à ferẽtarijs prælium cõmitti poßet, maximo clamore cũ infestis signis cõcurritur, tela omittũtur, gladijs res geritur. Veterani pristinæ uirtutis memores cõminus acriter instare, illi haud timide resistũt, maxima ui certatur. Interea Catilina cũ expeditis in prima acie uersari, laborãtibus succurrere, integros pro saucijs arcessere, omnia prouidere, multũ ipse pugnare, sæpe hostẽ ferire, strenui militis, et boni imperatoris officia simul exequebatur. Itaq; neq; omnia eodẽ, aut semper filo cõtexẽda sunt, aut numerus uariãdus nõ est. Cuiq; etiam rei adhibẽdus est modus: cũctorũ enim sensuũ satietas mala, auriũ uerò multo molestißima.

Fuit aūt tantū uirtutis huius in Salluſtio ſtudiū, uti diuinam illā appellare nō dubitauerit Marcus Fabius: alijs tamē multis & magnis uirtutibus Liuiū aſſecutū, ſcilicet quòd ad hāc ipſam aſpirare minime potuerit. Neque tamen nos id aut ſentimus, aut dicimus quòd eam ipſe Salluſtiano ſequi more contenderit. Sunt enim et dicendi ſua ferè cuiq; innata ſemina, ſicuti & appetendi ſtudiorumq; cæterorum. Eſt autem celeritas ipſa tum grandium magnificatrix rerum, tum ſubleuatrix humilium: eadem effuſa colligit, collecta nunc grauiter, nunc uenuſte pro materia digerit: quæ multa ſunt, cogit in pauca: quæ rurſus pauca, ornat, inſignit, auget. Ac perinde ut manus ad agendum, pedes ad inambulandum, innitendum'que multis pollent iuncturis, ſic & ipſa celeritas ſuis articulis indefeſſa, indefatigataq; eſt. Atq; ut pedes etiam ipſi ad ducendas quandoq; ſeruiunt choreas, manusq; ad decorandam formam, præterquam quòd pedes nati ſunt ipſi ad inceſſuum labores, atq; ad ferendum onus corporis: manus uerò ad robur, uiresq; exercendas: ſic ipſa quoq; adiuuat, cōfertq; celeritas ad comptum, ad hilaritatem, ad uenuſtatem, ad uarietatem denique comparandam, naturæ profectò ipſius narrantis appoſitiſſimum miniſterium. Quæ Liuius dum quærit, alia etiam uia ingreſſus atq; profectus eſt. Cuius uiri multæ profectò magnæq; uirtutes extitere, tū exornandis atq; adaugendis rebus, tum etiam complectendis, ac uariandis, ut nunquā illi aut res defuiſſe uideantur, aut ipſe rebus defuerit. Deniq; ut nullus poſt Marcum Tullium extitit, qui aures impleuerit audientium in foro, in Senatu, in populo orator, actorq; cauſarum: ſic inuentus necdum poſt Liuiū eſt ullus, ex ore cuius in rebus bellicis terribilem dederit ſonitum tuba: nec, ut uaticinor, ex alicuius ore datura eſt poſt multa etiam ſecula. Qualis igitur, & quæ celeritas ſit, iudicari ex ijs quæ dicta ſunt, poteſt: etſi multa quoq; à me prætermiſſa ſunt, quæ quamuis minutiora, nō exiguam tamen laudem afferunt ſcriptori. Comparatur autem, & conſtituitur ea tum uerborum, tum rerum copia. Oportet enim peruberem eſſe eam, perq; affluentem: cum receſſe ſit multa, diuerſa, uaria hinc atque illinc apportata, et diſquiſita colligat, collectaq; quaſi pleno è ſinu effundat, ut quæ mirabiliter quoq; inuēta uideātur. ueluti cū Salluſtius (ut paulo antè retulimus) dixiſſet, Omnia pauere: non antè ſubiunxit, Sibi, patriæq; diffidere, quod abunde fuiſſet per ſe plenū: quàm inieciſſet, Superbia, ac delicijs omiſſis, quadam cum admiratione & audientium, & recitantium. Et Liuius mira etiam celeritate uſus cum eſſet, in uirtutibus uitijsq; Annibalis exponendis, cum dixiſſet, Inhumana crudelitas, perfidia plus quā Punica, nihil ueri, nihil ſancti, nullus deūm metus, nullum iuſiurandum.

quid celeritas faciat in oratione

& membra corporis et ad usum et ornatum ſeruiunt

iurandum: quo maiora illa omnia faceret, tandem imo quasi è pectore eru tum effudit, Nulla religio. Etenim celeritas quasi plenus & profundus amnis multa uehit, & tanquam aquarũ mole rotat, uersatq;. Vitanda tamen confusa & inordinata permistio: ea'que euitabitur, si partes ipsæ, & quos dixi articuli, separatim ipsi suis quiq; illustrentur atq; impleantur uerbis, si uerba apte, & plane explicent res, si loco & ordine subsequantur suo, si numerorũ quoq; recta habeatur ratio, si incessus ac cursus ipse minime, ut dici solet, pedẽ offendat. Quid uerò hac ipsa Sallustiana copiosius, planius, tractius, aut deniq; numerosius? Ibi primùm insueuit exerci « tũ populi Romani amare, potare, signa, tabulas pictas, uasa cælata mira- « ri, ea priuatim & publicè rapere, delubra spoliare, sacra profanaq; omnia « polluere. Igitur hi milites postquam uictoriam adepti sunt, nihil reliqui « uictis fecere. Quippe secundæ res sapientium fatigant animos, nedũ illi « corruptis moribus uictoriæ obtemperarent. Postquam diuitiæ honori esse « cœpere, & eas gloria, imperium, potentia sequebatur, hebescere imperi- « um, paupertas probro haberi, innocentia pro maleficentia duci cœpit. Igi « tur ex diuitijs iuuentutem ubi luxuria atq; auaritia cũ superbia inuasere, « rapere, consumere, sua paruipendere, aliena cupere, pudorẽ, pudicitiam, « diuina atq; humana promiscua, nihil pensi, nihil moderati habere. & quæ « pòst sequuntur. Erit igitur celeritas ut minime sordescens ac lutulenta, sic undiq; sibi constans, & cõformata, suoq; loco adhibita, integra partibus, iucunda numeris, cursu lenis, rotunda, constituta, magnifica, ac rerum plena, quemadmodũ piscosus, multarumq; ac liquidarũ aquarũ fluuius. Locus autem uirtuti est huic maximè aptus, cũ multa sese offerunt, quæ breuiter sint pertractanda, aut cũ prosequenda magnificè, augendaq; oratione, aut ubi res per se ipsa uidetur exilior. Estq; & uerbis tum honestanda atq; extollenda, tũ rebus locupletãda atq; sentẽtijs, ijsq; extrinsecus allatis. Diximus de Breuitate, deq; cõiuncta ei Celeritate, de illo itẽ dicẽdi genere, quod historiæ uideatur accõmodatũ, etsi non exactè, plura fortasse q̃ consiliũ nostrũ fuerat, aut quàm ab eo qui innuere atq; adumbrare tantũ habeat, promissum initio fuerit. Quocirca progrediamur ad reliqua.

Omnino historia, ut Cicero putat, ac natura ipsa docet, partibus cõstat è duabus, hoc est rebus & uerbis. Rebus aũt ipsis est ordo adiunctus: agendis enim negocijs insunt et quæ prius, & quæ posterius sint administranda. Rerum enim ac naturæ ipsius ordine, ut quædã præcedunt, sic etiam sequuntur alia. Ac de rebus quidem ipsis existit enarratio. Verbis autẽ series earum contexitur, quemadmodum è lapidum strue ædificiorũ fabricatio. Ordo est, qui materiam omnem prudẽter, ac rectè differit, seriemq;

paßim & uniuersam informat, & singulas eius partes moderatur ac digerit. Oportet igitur explicationem quidem ipsam esse ordinatam, quo ueritas minime confusa, incerta'ue, aut indistincta appareat. Parit igitur ex sese rerum ordo eam quæ dispositio & totius, & partium dicitur: cuius ea laus est, ut eius opera & cura, tanquã uno in corpore, omnia suo loco, suis partibus apte, proprie, decore, prudenterq; collocentur, terminataq; suis finibus totum ipsum partesq; ita simul uinciant inter se, atq; connectant, ut in unum coacta decenter consentiant, exiſtatq; uniuersi species tum honesta & grauis, tum blanda & cum dignitate. Habebunt igitur ordo pariter ac dispositio rationem nõ rerum modò distribuendarum suis in locis, uerùm suo quoq; tempore. Cuius spatio & ambitu cuncta comprehenduntur, consistuntq; quæ sunt uniuersa. Et quoniã actio omnis, geriturq; atq; administratur quodcunq;, id aliquam ob causam susceptum est: causæ nanque ubiq; antecedunt, rerumq; suscipiendarum fines: oportet rerum scriptorem causarum ipsarum ac finium cum primis esse memorem, certumq; earum, ac uerum expositorem. Quibus exponendis summum est ab eo adhibendum studiũ, maximeq; diligens cura. Quodq; causis ijs quæ propinquæ quidem sunt, aliquid tamen sese quãdoq; ostendit antiquius, huius quoq; tanquam principij, nobiliorisq; originis facienda est repetitio: antiquitasq; atq; obliteratio ipsa in memoriam reuocanda, & tanquam exponenda in lucem. ut cum Sallustius, quo Micipsæ regis consilia magis magisq; in aperto poneret, Numantino usq; à bello repetit: utq; ad Catilinæ incepta progrederetur, suosq; per tramites, cœpit repetere ab urbe condita, & quibus primo artibus ciuitas creuerit, & quibus etiam moribus corrupta pòst iuuentus fuerit, quæ corruptio Catilinam ad ineundam coniurationem & traxit, & perpulit. Ipsis autem causis suscipiendi siue negotij, siue belli coniuncta sunt consilia, & hominum qui agendum quippiã decernunt, sententiæ ac uoluntates: quæ quòd sæpenumero sunt diuersæ, exponendæ eæ sunt à rerum scriptore in partem utranq;. ut cum Liuius Hannonem alterius factionis principem, inducit impugnantem Carthaginensis Senatus sententiam de bello inferendo Romanis, creandoq; Annibale duce. Quo fit, ut quandoq; utriusq; partis, diuersorumq; consiliorũ autores, ac principes inducendi sint altercatim differentes in Senatu, quo sententiæ ipsæ clariores appareant, illustreturq; magis magisq; historia, & lectores ipsi apertius doceantur de altercationum causis, cõsiliorumq; ac sententiarum diuersitate. quod seruauit Sallustius, cum et Cæsarem inducit & Catonem sentientes in Senatu contraria.

Suscepto autem negotio aut bello explicando (nam res gestæ plerunq; sunt

sunt bellicæ) duo statim cōiuncta sunt, et penè dixerim agnata, descriptione sua digna, belli dux ipsius atq; imperator, & uires atq; opes reipublicæ, si tū ea magistratibus regitur, aut regis ipsius, ubi sub unius moderatione urbs regnum'ue temperatur. Itaq; & Liuius ingenium, institutionem, moresq; describit Annibalis: & Iugurtæ Sallustius, ac Catilinæ. Principū quoq; Senatus, & ciuitatis mores qui sint, quæq; instituta, aperienda fideliter, opes item, amicitiæ, societates. His accedit explicatio bellici apparatus tum terrestris, tum maritimi, quales & quantæ utriusq; partis copiæ, armorum genera, equitum ac peditum numerus, quæq; alia his annexa sunt, atq; à scriptoribus minime omittenda, ut præsagia, auguria, uaticinia, oracula, uisiones, sacrificia, transfugia deniq;, atq; explorationes, legationes item ac legatorū mandata, belliq; ipsius indictio, atq; in dicendi modus ac ratio. Non præterijt Annibalis insomniū illud Liuius, quo uastitatem Italiæ denunciatam significat. Nō Catilinæ epistolam Sallustius, aut Scipionis ad Masinissam. Non uterq; aut Martij uatis prædictionem Cannensi de calamitate alter, alter de imperio Corneliorum familiæ delendo in urbe Roma.

Post uerò susceptas expeditiones, ac bellū iam indictū motumq;, quo aperta magis, magisq; sint quæ narrātur omnia, describendæ sunt regiones, loca, situs, quà ducēdus exercitus, quà castra metanda, quibus aut campis, aut collibus bellum administretur. Ordo etiam ipse ductandi aperiendus, ut cum legitur, triplici, aut quadrato agmine incedere exercitum. Flumina quoq; & montes siqui sunt, & illorū naturæ, et siquid in his dignū memoratu ac rarum. Erat, inquit Sallustius, in ea parte Numidiæ, quam Adherbal in diuisione possederat, flumē oriens à meridie, nomine Mutul: à quo aberat mons fermè millia passuū uiginti, tractu pari, uastus ab natura & humano cultu: sed ex eo medio collis oriebatur in immensum pertingens, uestitus oleastro, & myrtetis, alijsq; generibus arborum, quæ in humo arida, atq; arenosa gignuntur: media autem planities deserta, penuria aquæ præter flumini propinqua loca, ea consita arbustis, pecore atq; cultoribus frequentabantur. Quo igitur et lectorē doceret et delectaret, remq; ante oculos quasi uidendam exponeret, & situm omnem exequitur, & qui situs esset ipsius habitus, & quæ soli natura. Et Liuius: Tumulus erat, inquit, inter castra Minutij et Pœnorū, qui eum occupasset, haud dubie iniquiorem erat hosti locum facturus. Eum non tam capere sine certamine uolebat Annibal, quanquā id operepretiū erat, quàm causam certaminis cū Minutio, quem semper occursurum ad obsistendū satis sciebat, contrahere. Ager omnis medius erat prima specie inutilis insidiatori: quia non

„ *modò sylueſtre quicquam, ſed ne uepribus quidem ueſtitum habebat: re* „ *ipſa natus detegendis inſidijs, eò magis quòd in nuda ualle nulla talis* „ *fraus timeri poterat. Et erant in confractibus cauæ rupes, ut quædam ea* „ *rum ducenos armatos poſſent capere.* Horum uterq; loca deſcribit inſidiarum gratia, aperitq; & locorum aptitudinem, & ducum conſilia, & quid uterq; imperator deſignaſſet animo. Deſcribit Africæ ſitũ Criſpus, quo ſcilicet & ſitus ipſe notus eſſet, & qui amici, qui'ue inimici ex omni prouincia. Cum obſidionẽ etiam caſtelli deſcripturus eſſet, licet ignobilis, „ tamen natura permuniti, ſitum antè eius exponit. *Haud longe à flumi-* „ *ne Mulucha, quod Iugurtæ, Bocchi'que regnum diſiungebat, erat inter* „ *planitiem mons ſaxeus, mediocri caſtello, ſatis patens, in immenſum edi-* „ *tus, uno perangusto aditu relicto, nam per omnia natura uelut opera,* „ *atque conſulto præceps erat: quem locum Marius, quòd ibi regis theſauri* „ *erant, ſumma ui capere intendit.* Vrbium quoque origines, gentiumq; primordia procul repetita, quæ ſint earũ leges, qui mores, ſtudiaq;, haud exiguam hiſtoriæ dignitatem afferunt, & propter uarietatem ipſam, et quòd peruetuſta atq; à memoria noſtra longius remota uehementer delectant: ut cum Salluſtius Maurorum gentis initia ad Medos refert, & Tacitus Iudæorum nationis antiquitatem commemorat. Quibus referendis magna cura, non minore prudentia opus eſt, cũ eiuſmodi pleraq; aut incerta ſint, aut fabuloſa.

Necubi uerò plura, quàm bellicis in rebus accidunt improuiſa, inſperata, non antè cogitata, præterq; opinionem atq; conſilium, eaq; ipſa plena nunc terroris, nunc ſpei, modò gaudij, modò triſtitiæ. Itaq; caſuũ fortuitorumq; in his euentuum magna ſcriptori ratio habenda eſt. Tempeſtatum quoq;, famis, frigoris, æſtus, peſtilentiæ, periculorum in faciendo itinere, in conſerendis manibus. Item audaciæ, metus, temeritatis, ſuſpitionis, inſidiarum, falſorum rumorum, quæq; alia inter gerendum, atq; adminiſtrandum bellum, ſiue conſilio eueniunt hominum, ſiue caſu. Ex his enim perſpicitur potiſſimum, qualis fuerit ſcriptoris diligentia, atq; perpenſio. Attingenda etiam permulta, quæ nihil tamen ſuſceptam ad hiſtoriam, uerùm ut extrinſecus allata nouitate ſua pariunt et admirationem, et uoluptatẽ, ſuntq; condimentũ quaſi quoddã, atq; ut peregrina uehemẽter afficiunt. Vt cũ Salluſtius Iugurtino in bello, quod ſolũ ſuſceperat ſcri„ bendum, aliunde affert. *Per idem tempus aduerſum Gallos ab duci-* „ *bus noſtris Q. Cepione, & M. Manlio male pugnatum, quo metu Italia* „ *omnis cõtremuit. Illiq; & inde uſq; ad noſtrã memoriam Romani ſic ha-* „ *buerunt, alia omnia uirtuti ſuæ prona eſſe, cũ Gallis pro ſalute, non pro* *gloria*

gloria certare. Et Liuius, cum belli Achaici aduersus Mesenen, particulã sibi referendam assumit. Eius autem uerba sunt hæc: Cuius belli causam, « & ordinem si expromere uelim, inmemor sim propositi, quo statui non « ultra attingere externa, nisi quã Romanis cohærerent rebus. Euentus me « morabilis est, quòd cũ bello superiores essent Achæi, Philopœmenes præ « tor eorum capitur, ad præoccupandã Coroneã, quam hostes petebant, in « ualle iniqua cũ equitibus paucis oppressus. Ipsum potuisse effugere Thra « cum Cretensiumq; auxilio tradunt. Sed pudor relinquendi equites nobi- « lißimos gentis ab ipso nuper lectos, tenuit. Quibus dum locũ ad euaden- « das angustias cogendo ipse agmen præbet, sustinens impetus hostiũ, pro- « lapsus equo, & suo ipse casu & onere equi super eum ruentis, haud mul- « tum abfuit, quin exanimaretur, septuaginta annos iam natus: & diutino « morbo, ex quo tum primum reficiebatur, uiribus admodum attenuatus. « Iacentem hostes superfusi oppresserũt: cognitũ primum uerecundia me- « moriaq; meritorum haud secus quàm ducem suum attollunt, reficiuntq;, « & ex ualle de uia in uiam portant. Quem quidem locum ita executus est « Liuius, ut & funus referat, & honores penè diuinos in eum collatos di- cat, & annum eum celebrem morte trium clarißimorum ducum Annibalis Philopœmenis, Scipionis.

Iam uerò cũ sit homini data à natura oratio magna cum excellentia animalium cæterorũ, ipsorũq; hominum inter ipsos: sitq; orationis propria uis mouere animos, et quò uelit flectere, nuncq; pro re ac loco, à metu tra hat ad fiduciã, à dolore ad lætitiã, ab ocio ac mollitie ad laborẽ: eademq; fugientes retineat, irruentes impellat, dubitãtes cõfirmet: huius esse memor rerũ gestarũ scriptor cũ primis debet. Itaq; quoties res tulerit, imperatores ipsos inducet, nũc cõfirmantes suos in periculis, nũc excitãtes illos ad ea obeunda, aliâs exhortãteis, aliâs obiurganteis, & modò præmia proponenteis, modò admonenteis infamiæ, turpitudinis, seruitutis, mortis. Videntur enim eiusmodi allocutiones, quæ nunc ad multos, nunc ad singulos habentur, decorare historiã, & quasi animare eam. In quibus quoties res ipsa tulerit, neruos orationis, atq; ingenij sui ostendet rerum scriptor. Nec solum quæ dicta fuisse referuntur ab imperatoribus, uerũetiam ea afferet quæ uerisimilia, quæq; dicenda tempus, periculum, reiq; ipsius natura postulare uideatur. Vteturq; in increpando acrimonia, in excitando uehementia, in sedando lenitate, in impellendo contentione, in extollendis rebus proprijs, aduersarij deprimendis, magnitudine, ac linguæ suæ acie, rerum ipsarum qualitates, ac ducum maxime personas secutus. Magnificant autem historiam conciones potißimùm rectæ illæ quidem,

Pro[...] uis o[...] mouere

ubi imperatores ipsi & loqui, & agere introducuntur, ut quasi geri res uideatur. Adhiberi tamen debent suo et loco, et tempore, suumq; ubiq; decorum retinendum. Illa uerò trita sunt, ante pugnam instruere aciem, indicare animorum habitum, nunc uictoriæ, nũc cladis præsagium. Militum uel strenue in acie, uel ignauiter facta referre: Ducum solertiam, adhortationes, consilia, & siquid strenue manu ediderint memorare. Hic fortitudinis, prudẽtiæq;, illic fortunæ casusq; mentionem facere: à quo primum cornu aut fuga cœperit, aut uictoria, declarare. Post pugnã ac uictoriam, cædes, captiuorum numerum, uexilla capta, prædam, spolia, direptiones recensere, præmia referre, commendare fortitudinem, accusare ignauiam, miserari humanos casus, uarietatem, ludumq; fortunæ mirari, aut deorum uel iras, uel fauorem: quæq; alia uel euentus natura, uel ratio ipsa rerum laudanda aut uituperanda, iucunde aut ægre accipienda, miseranda, aut accusanda docuerit, per ea euagari. Audite quæso Sallustium post
» *Catilinæ male decertatam pugnam: Strenuissimus quisq; aut occiderat in*
» *prælio, aut grauiter uulneratus discesserat. Multi autem qui è castris ui-*
» *sendi aut spoliandi gratia processerant, uoluentes hostilia cadauera, ami*
» *cum alij, pars hospitem atq; cognatum reperiebant: fuere item qui inimi-*
» *cos suos cognoscerent. Ita uarie per omnem exercitum lætitia, mœror, lu*
» *ctus, atq; gaudia agitabantur. Et post Metelli prælium cum Iugurta: Igi-*
» *tur pro metu repente gaudium exortum. Milites alius alium appellant,*
» *acta edocent, atq; audiunt, sua quisq; fortiter facta ad cœlum fert. Quip-*
» *pe res humanæ ita se habent, in uictoria uel ignauis gloriari licet, aduer-*
» *sæ res etiam bonos detrectant. Metellus in ijsdem castris quatriduo mora*
» *tus saucios cura reficit, meritos præmijs more militiæ donat, uniuersos*
» *in concione laudat, atq; agit gratias: hortatur ad cætera quæ leuia sunt,*
» *parem animum uti gerãt, pro uictoria satis pugnatum, reliquos labores*
» *fore prædæ. Nec pigeat referre quæ à Liuio dicuntur, post stragem ad*
» *Thrasimenum ab Annibale editam. Hæc est illa nobilis ad Thrasimenum*
» *pugna, atq; inter paucos memorata populi Romani clades: quindecim*
» *millia Romanorũ in acie cæsa sunt, decem millia sparsa fuga per omnem*
» *Hetruriam diuersis itineribus urbem petiere: mille quingenti hostium in*
» *acie, multi postea utrinque ex uulneribus periere. Et post pugnam ad*
» *Trebiam factam, primo quid Annibal fecerit, refert. Finis insequendi ho-*
» *stis Pœnis flumen Trebia fuit, ita torpentes gelu in castra redière, ut uix*
» *lætitiam uictoriæ senserint. Deinde transit ad ea quæ Romæ agitaban-*
» *tur post cladis nuntiũ. Romam tãtus terror ex hac clade perlatus est, ut*
» *iam ad urbem crederent infestis signis hostem uenturum: nec quicquam*

spei aut auxilij esse, qua portis mœnibusq; uim arcerent, uno consule ad " Ticinum uicto, altero è Sicilia reuocato, duobus Consulibus, duobus Consu " laribus exercitibus uictis, quos alios duces, quas alias legiones esse, quæ " arcesserentur. Quanta uerò hac in parte scriptores uarietate sint usi, ma gis ut appareat, subdam tertium quoque è Liuio locum: Post superatum " enim Beneuentanorum in campis à Sempronio Gracco Hannonem Pœ " num, postq; donatos libertate Volones, donisq; militaribus Veteranos, " atque ignominiæ nota, quos par erat, affectos, signum deinde Graccus col " ligendi uasa dedit. Milites prædam portantes, agentesq; per lasciuiam ac " iocum, ita ludibundi Beneuētum rediere, ut ab epulis celebrem festumq; " diem actis, non ex acie reuerti uiderentur. Beneuentani omnes turba ef " fusa, cum obuiam ad portas exissent, conspectis militibus gratulari, uoca " re in hospitium, apparata conuiuia omnibus in propatulo ædium fuerant, " ad ea inuitabāt, Graccum orabant, epulari permitteret militibus: et Grac " cus ita permisit, in publico epularētur omnes, ante suas cuiusq; fores pro " lata omnia. Pileatis aut lana alba uelatis capitibus Volones epulati sunt, " alij accubantes, alij stantes, qui simul ministrabāt, uescebantur. Placuit lo " cos hos duorum ex eloquentissimorum scriptorum historijs referre, ut intelligeretis, qua uarietate sint usi rerū explicatores, post eiusmodi strages enarratas, quæ uarietas perlectis etiam prælijs alijs longe maior apparebit. Eadē habēda est ratio in obsidionibus expugnationibusq;. Oportet enim aperire prius naturam et loci, et ciuium, genus obsidionis ac machinarum: quid intra urbem paretur, quid geratur in castris edocere, dolos, artes, insidias, diurnos, nocturnosq; labores, ruinas, instaurationes referre, quæ' que permulta & obsidentibus, et obsessis aut uirtus contulit, aut fortuna ipsa, diligentiá' ue, aut negligentia partis alterius repente obtulit, obiecitq;, uel abstulit, eripuitq; consulto. Liuius cum Thaumatorum sitū describeret, quam urbem Philippus obsidebat rex, dum nomen ipsum interpretari uult, locū illū historiæ mirifice illustrauit inquiens: Vbi uentū " ad hanc urbem est, repente uelut maris uasti, sic immensa panditur plani " ties, ut subiectos cāpos terminare oculis haud facilè queas: ab eo miracu " lo Thaumati appellati: nec altitudine solum tuta urbs, sed quòd saxo un " diq; abscisso rupibus imposita est. Audiamus quæso et Sallustiū, fortuitam " rem quāta cū dignitate sit executus. At Marius multis diebus et laboribus " cōsumptis, anxius trahere animo, omitteret' ne incœptū, quoniam frustra " erat, an fortunā opperiretur, qua sæpe prospera usus fuerat. Quæ cū mul " tos dies noctesq; æstuans agitaret, forte quidā Ligus è cohortibus auxilia " rijs miles gregarius, castris aquatū egressus haud procul ab latere castelli,

» *quod auersum præliantibus erat, animaduertit inter saxa reptanteis co-*
» *chleas: quarum cum unam atq; alteram, dein plures peteret, studio legen-*
» *di paulatim propè ad summum montis egressus est. Vbi postquam solitu*
» *dinem intellexit, more ingenij humani, cupido difficilia faciendi animum*
» *uertit, ut fortè eo in loco grandis ilex coaluerat inter saxa, paulum modò*
» *prona, deinde flexa, atq; aucta in altitudinem, quô cuncta gignentium na*
» *tura fert: cuius ramis modò, modò eminentibus saxis nixus* Ligus, *castel-*
» *li planitiem describit, quòd cuncti* Numidæ *intenti præliantibus aderant.*
» Exploratis omnibus, *quæ mox usui forè ducebat, eâdem regreditur, non*
» *temere uti ascenderat, sed tentans omnia & circumspiciens.* Itaq; Marium
» *propere adit, acta edocet, hortatur.* Et quæ sequuntur. *Videtis quæ sit lo-*
ci huius explicatio, quantaq; cum tenuitate ac uerborum gratia. Non ex-
ornauit modò orationem, uerumetiam magnificauit res ipsas Liuius, *cum*
quasi repente oblatam causam, ab ipso libri illius initio exorsus est, his
» *quidem uerbis, atq; his etiam uerborum numeris. Inter bellorum magno-*
» *rum, aut uixdum finitorum aut imminentium curas intercessit res par-*
» *ua dictu, sed quæ studijs in magnum certamen excesserit.* M. Fundanius,
» & L. Valerius, TR. pl. *ad plebem tulerunt de* Oppia *lege abroganda.*
» *Tulerant eam* M. Oppius, & T. Romulius, TR. pl. Q. Fabio, T. Sem-
» *pronio* COSS. *in medio ardore* Punici *belli. Ne qua mulier plus semun*
» *ciam auri haberet, neu uestimento uersicolori uteretur, neu iuncto uehi-*
» *culo in urbe oppido'ue, aut propius inde mille passus, nisi sacrorum publi-*
» *corum causa ueheretur.* M. & T. Iunius, TR. pl. *legem* Oppiam *tueban*
» *tur, nec eam se abrogari passuros aiebant: ad suadendũ, dissuadendumq;*
» *multi nobiles prodibant. Capitolium turba hominum fauentium, aduer-*
» *santiumq; legi complebatur. Matronæ nulla nec autoritate, nec uerecun-*
» *dia, nec imperio uirorum contineri limine poterant. Omneis uias urbis,*
» *aditusq; in forum obsidebant. Viros descendenteis ad forum oranteis, ut*
» *florente re publica, crescente in dies priuata omnium fortuna, matronis*
» *quoq; pristinum ornatum reddi paterentur. Augebatur hæc frequentia*
» *mulierum in dies, nam etiam ex oppidis, conciliabulisq; conuenerant.*
» *Iam & consules, pretoresq;, & alios magistratus adire & rogare aude-*
bant. Tam multa autem animaduertenda sunt ab historicis, ut non reli-
querit inexpreßum Liuius inenarratũq; Numidarũ equitum, equorũq;
» *habitum, ac fœdam speciem. At* Numidæ *equos conscendunt, & obequi*
» *tare stationibus, neminem lacessenteis cœperunt. Nihil primo aspectu cõ*
» *tẽptius, equi, hominesq; paululi & graciles, discinctus & inermis eques,*
» *præterquàm quòd iacula secum portat: equi sine frenis deformes, ipse*
cursus

cursus rigida ceruice, & extento capite currentium: hunc contemptū de industria augentes, labi ex equis, ac per ludibrium spectaculo esse. Nec Sallustius non & ipse faciem quoq; ac nidorem Tulliani carceris explicuit. Circiter quatuordecim pedes humi depressus: eum muniunt undiq; parietes, atq; insuper camera lapideis fornicibus uincta, sed inculta tenebris, fœda odore, atq; terribilis facies eius. Hos locos ab eminentißimis uiris sumptos afferre placuit, non ut autoritatem ab ijs dictis comparemus nostris, uerū ut præceptorum locū apud uos, quiq; hæc è uobis audierint obtineant, utq; diligentiores etiā multo quàm estis efficiamini explorandis locis alijs, ijsq; cōsyderandis, quibus tum Liuius, Sallustiusq; præcipue, tum alij rerū scriptores historias suas & locupletarunt abunde, & insigniter etiā decorarunt. Iam uerò post expugnationes direptio & cædes ipsa campum præbet quamlatißimum edisserendi, quæ libido, ira, superbia, crudelitas, dolor, auaritia suadet uictoribus, quæq; perpetienda uictis atq; expugnatis. Quæ quidem ipsa clariora sunt, quàm ut exēplis sint illustranda. Hi tamen loci præcipue, & scriptoris ingenium quantum ualeat ad mouendos indicant animos, & quæ sit in eo augendi, atq; magnificandi uirtus, ac dicendi copia.

Illud uerò rerū scriptori seruandum maximè, atq; in tota rerū serie, ut pro locis, rebus, occasionibus, iudicis ipse personam induat, ut laudet, cōdemnet, admiretur, deprimat, misereatur: nunc rideat humanos casus, nūc deploret: demū meminerit, demonstratiuo in dicendi genere se uersari, ac tum laudandi, tum uituperandi onus à se esse susceptū. Sallustius in explicandis Catilinæ peruersis consilijs, atq; coniurationis apparatibus, quasi dolore uictus prorupit in hæc uerba: Ea tempestate mihi imperiū populi Romani multo maximè miserabile uisum est. cui cū ad occasum ab ortu solis omnia domita armis parērent, domi otiū, atq; diuitiæ, quæ prima mortales putant, affluerent, fuere tamen ciues, qui seq; & rempublicam obstinatis animis perditū irent. Nanq; duobus Senatus decretis ex tanta multitudine, neq; præmio inductus coniurationē patefecerat, neq; ex castris Catilinæ quisquā omniū discesserat: tanta uis morbi, uti tabes plerosq; ciuiū animos inuaserat. Et post captū à Mario oppidum, de quo paulo est antè sermo habitus, sententiā quasi iudicialem protulit. Sic forte correcta Marij temeritas gloriam ex uirtute inuenit. Et Liuius in explicando ad Capuam militū Annibalis langore, ac desidia: Maius, inquit, id peccatū ducis apud peritos artiū militarium haberetur, quàm quòd nō ex Cannensi acie protinus ad urbem Romam duxisset exercitū. Illa enim cunctatio distulisse modò uictoriā uiderî potuit, hic error uires ademisse ad uincendū.

» Item post eruptionem ad Nolam à Marcello factam: Ingens eo die res, ac
» nescio an maxima illo bello gesta sit. Non uinci enim ab Annibale diffici-
» lius fuit, quàm postea uincere. Et alibi: Eludant nunc antiqua mirantes.
» Non equidem, si qua sit sapientium ciuitas, quã docti fingunt magis quàm
» norunt, grauiorem temperatioremq; à cupidine imperij, aut multitudi-
» ne melius moratam censeam fieri posse. Eiusmodi aũt exempla affatim multa extant, quæ sequenda sunt rerũ gestarum scriptori, sua cum maxima laude, & historiæ dignitate. His itaq; seruandis non laudatorẽ modò se nobiliũ nunc facinorum, præclarißimarumq; actionũ, nunc reprehensorẽ turpium abiectorumq; ostendet egregius rerũ gestarum expositor, uerũ etiam uirtutis ipsius patronum, admonitoremq; sapientiæ præ se feret, & quasi magistrum: quando historia ipsa uitæ est hominũ ac rerum humanarũ magistra. Idem Liuius de Annibale Italia excedente sic loquitur:
» Raro quenq̃ hominẽ, patriam exilij causa relinquentem, tã mœstũ abijsse
» ferunt, quàm Annibalem hostiũ terra excedẽtem. Respexisse sæpe Italiæ
» litora, & deos hominesq; accusantem, se quoq; ac suũ ipsius caput exe-
» cratum, quòd nõ cruentũ ab Cannensi uictoria militem Romam duxisset,
» Scipionem ire Carthaginem ausum, qui consul hostẽ Pœnum in Italia nõ
» uidisset, se centũ millibus armatorum ad Thrasimenũ aut Cannas cæsis,
» circa Casilinũ, Cumasq;, & Nolam cõsenuisse. Hæc accusans quærensq;,
» ex diutina possessione Italiæ est detractus. Hic igitur præcipue locus, admonere rerũ scriptores potest, qua animi pensione uti debeãt, quodq; adhibere iudicium ac curam, non in enarrandis modò rebus ipsis quæ gestæ sint, sed illis etiã innuendis effingendisq;, quæ concipi cogitatione, & colligi coniectura possunt, pro rebus, negotijs, temporibus, personis. Quæ singula uelle complecti, nec consessus est huius, & uidetur esse satis admonuisse. Cum præsertim sit ostensum, historiam Poëticæ maximè esse similem, ipsa uerò Poëtica naturam potißimum imitetur.

Diximus hactenus de rebus, quibus differendis fuimus fortasse longiores, reliquũ est de uerbis ut dicamus, cum ijs è duobus historia, ut dictum est, constet. Illud igitur uidendum est primum, ut ea sint propria, accommodata, delecta, usitata bonis ab autoribus, pro loco ac re sumpta: quanquam interdum pro rei magnitudine, à Poëtis quoq; mutuanda ea sunt: quod frequentißime omnium seruauit Liuius, & Cicero ait Poëtam Oratori esse finitimum. Deinde ut ea bene sint opportuneq; collocata, ipsaq; ut collocatio sit artificiosa, uaria, multiplex, numerosa, habeatq; rationẽ non æquabilis solum, sibiq; consentientis texturæ, uerum etiam decursus ac soni. Qua quidem de re aures sunt potißimum consulendæ. Ad hæc

summa

summa ea cura expolienda, exornandáq; ut nec forma ornatu careat extrinseco, nec ornatus appareat, aut negligenter adhibitus, aut alienus à forma, retineatq; tum uenustatem, dignitatemq; pro re ac loco, tum etiam grauitatem ac supercilium. Quarum rerum omniũ Cicero optimum se nobis magistrum exhibebit. Vsu uenit autem in componenda historia, quod in ædificandis tum domibus, tum nauibus, multas subinde fieri rerũ commissuras, & quasi membrorum inter se coniunctiones, quas prudentia, ordinisq; solers, ac circumspecta ratio moderetur oportet, quæq; & ipsa locorum quoq; ac temporum rationem habeat, ut post narratas explicate diligenterq; res alias, transgrediatur ad alias. Indéq; postquam parti huic satisfecerit, ad continuandam regrediatur priorem materiam: rursus ea, quantum satis erit, explanata, reditum ad alteram illam faciat, aut si rei ratio tulerit, ad aliam, moxq; ad aliam: ut cum Liuius, post descensum ex alpibus Annibalis, postq; prœliũ cum Scipione factum, proditumq; Clastidiũ, subiũgit rem naualẽ, inquiens: "Interim circa Siciliam, insulasq; Italiæ imminentes uigintiquinq; remes cũ mille armatis ad depopulandã oram Italiæ à Carthaginensibus missæ, nouẽ Liparas, octo insulam Vulcani tenuerunt, tres in fretũ auertit æstus maris. Deinde reuertitur ad res ab Annibale gestas, postq; Placentinã pugnam transit in Hispaniam: Dum hæc in Italia geruntur, Cn. Scipio in Hispaniam cum classe missus. Hæ igitur siue cõmissuræ, siue diuersarũ in historia rerum inter se connexiones eiusmodi esse debent, ut partes quæ hinc atq; illinc explicandæ subiunguntur, sint per se integræ, claræ, minime perplexæ, atque ab ipso quamprimũ initio appareant esse aliæ: quod præstabunt uerba primo loco, & ipsis quasi in foribus posita, qualia sunt, Interim: &, Dum hæc geruntur: &, Per id tempus: quæq; & Sallustius, & Liuius, & cæteri omnes usurpant. Itaq; cõmittendis, atq; subnectendis his, primum omniũ id uidendum, uti diuersitas materiæ confestim elucescat, intelligaturq; quasi membrum quoddã corporis ab alio membro diuersum: ac nihilominus ut membra nostri corporis neruis complicantur, sic partes hæ uerbis quammaximè aptis, neruorumq; præstantibus officiũ, apte inter se prudenterq; iungantur. Quócirca ad ingeniũ, atq; à natura tributa dicendi dona, adiungenda est lectio optimi cuiusq; ex Græcorũ ac Latinorum autoribus, quæq; in illis cernuntur, apparentq; eminentißima, ad ea tanquã ad metã dirigenda est omnis scriptorum opera & cura, ut similes, ut pares, si superare illos minus ualuerint, aut imitatores saltem boni ut euadant, laudemq; si non primi, aut secundi loci, aliquam quoq; & ipsi certam propriamq; ac studijs suis dignam consequantur.

Ac mihi quidem res gestas memoriæ qui mandant, officioq; funguntur tradendi ad posteros res præteritas, non minore fortasse laude digni uideantur, quàm qui leges tradidere uiuendi. Illi enim præcepta, exempla hi nobis tradidere: quippe cum proprium eorum officium ac munus sit, sustentare ingenio suo uitæ nostræ imbecillitatem, atque mortalitati ire obuiam, ne quantum in ipsis est, dicta factaq; memoratu digna, resq; præclare, atq; excellēter gestas tempus obscuret, ne'ue eæ omnino è memoria excidant, quæq; imitatione, atq; cognitione digna sunt, æuo ea ne intercidant, quibus mortale genus ad uirtutem excitetur, & gloriā: ut qui legūt, qui de ijs loquūtur, intelligant omnes quo ore, quoq; animo laudentur honesta, uituperentur turpia & improba: ut fortunam, ut uarietatem, inconstantiāq; rerū humanarū animaduertentes, discant in aduersis esse patientes ac firmi, in prosperis cōtinentes et lenes, in deiectionibus ac ruinis fortes robustiq;, ac spirāte fortuna mansueti, faciles, placidi, in opulentia liberales, ac benefici, in inopia sorte sua si nō cōtenti, saltē nō abiecti, nō squalidi: ut nihil quod accidat homini nouū existiment, nihil repentinū mirentur, nihil non aliquādo reantur aut posse accidere, aut putent nō quandoq; etiam accidisse. Macti igitur diuturnitate estote, ac laude rerum scriptores, quorum opera et studio effectum est, ut sciamus qui primi Deum cognouerint, intelligamusq; quibus eum sacrificijs, uotis, supplicijsq; ueneremur, colamus, placemus: quorum item beneficium ac munus fuit, ut cognosceremus qui leges tulerint, naturæ secreta aperuerint, artes inuenerint, uiuendi præcepta tradiderint. Quæ dum sequitur genus hominū è syluis, atq; à fero uictu, cultuq; liberum, in urbes se contulit atq; in libertatem. In quibus pietatem, fidem, æquitatem, amicitiā, humanitatem, iustitiam, urbanitatē deniq; omnem exerceat, seq; homo ipse dijs nō modò gratum ipsis, uerumetiā persimilem, inuicem grauitoq; beneficiēdo reddat.

Constat igitur historia et rebus & uerbis: uerba uerò esse debent, ut ultimo dictum est loco, elegantia & propria, & bene decenterq; collocata & sparsa. Res ipsæ cōstant ordine & dispositione, quibus cōiunctæ sunt descriptiones causarum, temporum, rerū præteritarum, antecessionūq;, ingenij, morumq; eorum qui bellum administrant, uirium, societatum, apparatuum. Item descriptiones regionum, locorum, urbium, fluminum, montium, etsi qua in illis memoratu digna. Itinerum quoq;, casuum, euentuum, pugnarum, quæq; pugnam sequuntur. Ad hæc, obsidionum, oppugnationum, expugnationumq;, quæq; expugnationem comitari consueuerunt. Accedunt his personæ, laudantis scilicet, aut improbantis, pro re ac tempore, lectio item, atque imitatio. De genere autem ipso dicendi,

quale scilicet cõueniat historiæ, dictũ est. De Breuitate similiter, ac Celeritate: quarũ altera est historiæ cõmendatrix, altera locupletat eã, atq; magnificat. Itaq; plura de re hac loqui, præcipientis est uelle personam assumere. Quocirca ne mihi sit cum Grammaticæ patrocinatoribus contentio posthac ulla, finem dicendi facio, meq; à promisso absoluo, quando factum est à me, ut arbitror, satis promisso, & fortasse amplius, q̃ iudicari possit esse promissum. PVD. Et promissis à te satisfactum Altili cõfitemur omnes, & differendis ijs incredibili uoluptate nos affecisti, dum rem sparsam, ac passim iactatam colligis, collectamq; ordine suo, suaq; regula ac lege sic cõponis, ut si qui posthac redacturi ea sint in præcepta, facilè quidẽ præstituri id uideantur. Nec his cõtentus laudes quoq; historiæ addidisti, & quàm ea sit utilis mortalium generi, multa cum grauitate docuisti & copia. Cæterũ nesciam uolens ne, an negligens prætericris ea, quæ ad scribendas magnorum uirorum uitas spectant, quo in genere historiæ Græcè Latineq; uersati sunt permulti. AL. Atqui Puderice de toto & integro nos historiæ corpore locuti non de parte sumus, quæ & ipsa ad totius imaginem cõponi pro natura sua potest. Itaq; ut pauca quædam in hoc quoq; genere scribendi tradamus, quod ipsum Demonstratiuũ est genus (nam qui uitã alicuius scribit, in locos nũc laudis, nunc uituperationis incidit, cuius rei monitũ fecisse eum satis est) tria cum primis seruanda censemus, ut scriptio ipsa sit breuis, sit diligens, atq; etiam grauis: adde, si placet, & quartum, ut sit ea quammaximè quoq; elegans. Breuitas aũt erit talis, ut rerum summas paucis cõplectatur. Diligentia tanta, ut nihil omittat, quod iudicetur memoratu dignũ. Grauitas item ea, quæ addat explicationi ac dictis pondus, quæq; & autorem rerum & scriptorem commendet. Nam præter ueritatem nihil potest esse cõmendabile. Quid obsecro tam est aduersum, quàm uanitas historiæ? quæ uitæ magistra esse dicitur. Elegantiam idcirco dicendi maximam hac præsertim in parte exigimus, quòd hæc ipsa scribendi pars permultis sit alijs laudibus, ac uirtutibus caritura. Itaq; compensetur utiq; elegantia, quod decrit de cultu, cæteroq; splendore. Cuius rei Cæsar grauissimus esse potest & testis, & monitor: de cuius cõmentarijs etsi multa in exemplum adduci à nobis poterant, tamẽ scribendi genus historicum ex omni parte minime complexus est Cæsar: quippe qui materiã & præbere, & relinquere maluerit alijs de se scribendi. Et qui pictor, aut statuarius imaginem facturus est, quæ totius referat corporis pulchritudinem, nimirũ pulcherrimi cuiusq; uiri speciem sibi in exemplũ assumit: non eius qui parte tantũ præcellat aliqua, sed qui omnibus. Nam quanquã & Tacitus & Curtius abunde sunt laudibus ac uir-

tutibus ornati suis, laus tamen omnis Latinae historiae penes duos putatur existere, diuersosq; in dicendi genere, Liuium, ac Sallustium. Ad haec iniquitas temporum Trogum nobis omnino abstulit, & Curtium ac Tacitum quasi mutilatas uidemus statuas: licetq; suspicari potius ac conijcere, quàm omnino de ijs iudicium aliquod absolutum ac certum tradere. Quid quòd noster paulò antè Actius uno fuit ubiq; ferè contentus Virgilio? uidelicet quòd ab optimo quoque suo in genere quaerenda est semper autoritas. Quod autem (sicuti ex oculis ac uultu conijcio) Praßicius hic noster dicere paratus est aliquid, officiumq; absolutum est meum, dicat pro arbitrio uir & in Poëtica, & in Oratoria maximè exercitatus, depromatq; de pectore apprimè foecundo dignum aliquid seq; & hoc ipso consessu, ut munus & ipse quoq; suũ adimpleat. PVD. Atqui & ordo lexq; ipsa seßionis huius idipsum exigit, & nos omnes non istud ipsum modò petimus, uerumetiam rogamus, atq; exposcimus. PAVL. Equidem ex ijs, quae acutè, grauiter, eruditeq; ab Altilio sunt de lege historiae dicta, quaeq; antè Syncerus Poëticis de numeris, ipse uerò Altilius de uerbis nuper, atque ornamentis disseruit, magis magisq; incendor ad peruestigandum Poëticae finem, quem ex ore senis nostri esse Syncerus initio retulit, benè, atq; apposite dicere ad admirationem comparandam. Conuertor autem ad te Parde potißimum, quem dicendi labor non adeò ut hos ipsos delassauit, audientiam primò abs te exposcens, deinde sententiam in his quoque requirens tuam. PAR. Et audientem me perq; intentum in dicendo habebis, & paratum etiam respondere ad ea, quae ex me intelligere ipse uoles, aut quid ipse sentiam aperire, si opinionem fortasse meã tentando sciscitaberis. PAVL. Principio quòd Cicero aiat finitimum esse Oratori Poëtam, duo, ut mihi uidetur, cur in eam sententiam uenerit, omninno illum mouere, & quòd uterque uersatur in dicendo, & quòd utriusque communes sunt laudationes, quod Demonstratiuum genus dicitur, tametsi & deliberationes quoque: apud Poëtas enim tot deorum concilia, consultationesq;, non'ne hoc nobis palàm faciunt? Habent igitur tum laudationes, tum deliberationes inter se communes, bene item & cõsummatè dicere, suo uterque in genere dicendi, cum alter solutus incedat atque promissus, alter astrictus numeris, ac pedibus certa lege cohercitis. Quin uerba quo'que & ipsa sunt inter eos communia. Verùm alterius, digna foro ac Senatu, quae'que grauitatem satis est uti sequantur, retineant'que dignitatem: alterius, quae magnificentiam, altitudinem, excellentiamq; quasi quandam ostentent. Neque enim grauitas comparandae admirationi satis est sola, ni magnificentia accesserit

excellentiaq;

excellentiáque & uerborum, & rerum: utq; ego arbitror, hoc illud est, quod ait Horatius:

— Mediocribus esse Poëtis,

Non homines, non dij, non concessere columnæ.

Cum oporteat eos suo in genere excellere, neq; aliter digni eo nomine uideantur. Hoc etiã est & illud quod à Cicerone dicitur, singulis uix secu lis bonũ Poëtam inuentum. Perrara nanq; omnis est excellentia, quodq; Oratori satis est benedicere, atq; apposite, id oportet in Poëta sit ut excellenter. Ac tametsi Oratoris quoq; est aliquando & magnificè, & excellenter, tamen id nõ ubiq;, neq; semper: cũ Poëtæ hoc ipsum ubiq; suũ sit ac peculiare, etiã cum in minutißimis atq; humilibus uersatur rebus. Siquidem necesse est & minutißimis, & humilibus describẽdis rebus appareat etiã eius excellentia. Nam & quæ fuit naturæ excellentia creando in ho mine, eadẽ nec minor pro specie illarum ac forma in apibus atq; formicis fuit. Vtriusq; etiã Oratoris ac Poëtæ officiũ est, mouere et flectere auditorem. Verũ quónam, quò inquã hæc & cõmotio, & flexio, & maximum utriusq; in hoc ipso studiũ? Oratoris, scilicet ut persuadeat iudici: Poëtæ, ut admiratione sibi ex audiente, ac legente cõparet: Cũ ille pro uictoria ni tatur, hic pro fama & gloria, quæ uidetur sola ac maximè ab hoc scriptorum genere quæri. Et Orator quidem ubi minimè persuaserit, potest fine suo cõtentus esse quòd bene, quòd apposite, quòd consummatè dixerit in causa. At Poëta fine omnino defraudabitur suo, nisi in audientis ac legentis animo pepererit, infixeritq; admirationẽ, per quam sit famam, uenera tionemq; assecuturus. Nec uerò audientẽ aut legentem eũ nos intelligi uolumus, cui sit admirationi Bauius aut Maximianus, sed cui magnam quoq; mentem Delius inspirauerit uates: uix enim de bono Poëta, nisi & ipse au ditor bonus Poëta fuerit, iudicare rectè potest. Tametsi nescio quomodo à natura ipsa instituti nonnulli; alij in Musicis, alij in pictura, in Poëticis alij: neq; Poëtæ tamen ipsi, neque pictores, aut musicam professi, bonum quid in ea sit arte sentiunt: optimum uerò sentire haud poterit, nisi quem ars quoq; cũ natura ipsa ingeniosum pariter atq; solertem fecerint. Quo circa mediocritas illa quæ in rebus plerisq; omnibus conceditur, Poëtæ omnino aduersatur, eiq; minimè est cõcessa. Nisi fortè dicendi excellentia & magnificentia illa sit uocanda mediocritas in genere dicendi Poëtico, quando excellentia dicẽdi in Poëta ut uacua eße debet inflatione, atq; in tumescentia, sic nullo debet modo de gradu suo deijci. Quid quòd Oratorem multitudinis præsertim impleturum aures aut unius iudicis, aut pau corum admodum, multæ illum adiuuare res poßunt? At Poëta solis

is, et officiu
et bene loqui
admiratione

excellentibus, ingenioq; excellēti præditis, sola & una cū excellētia potest satisfacere. Quocirca coniunctus & ipse ratione hac Historico est, quòd lectoribus, iisq; literatißimis uiris, nō iudici scribit, aut multitudini. His itaq; permotus senis nostri sententiæ accedo, Poëtæ siue finem, siue officiū esse, bene atq; excellenter loqui ad admirationē. Quod si Parde probaueris (nam Syncerum id probaturū testificari ea possunt, quæ in initio dissertionis suæ attigit) Altilium sat scio, qua est obseruantia in senem, & cultu minime dißensurū. PAR. Visus es mihi Praßici probandis Poëticis his non minus quàm ex Aristotelica disciplina, ex ipsa etiā rei natura esse locutus, & quòd multa sunt Oratori & Poëtæ cōmunia, & quòd in non paucis etiam differant inter se. De fine uerò, officioq; Poëtæ si quis aliter sentiat, meo iudicio inuide magis quàm uerè sentire uidebitur, dum quod Poëtæ ipsi gloriantur se tantū quærere, nomen scilicet ac famā, inuidere illis & pretium & laborū tantorum summam uolunt. Et quod in Oratore exigitur bene & cōsummate, id in Poëta esse debere excellenter, id profectò mihi & uerißimè, & appositißimè à te dictū uidetur. Nam te obsecro per Musas ipsas, perq; tantopere à nostro cultam sene Vraniā, quid nisi admiratio, quid inquam nisi una & sola admiratio quæritur ex magnificis illis, & maximè numerosis uerbis, dictisq;:

» —Dicam horrida bella,
» Dicam acies, actosq; animis in funera reges,
» Tyrrhenamq; manum, totamq; sub arma coactam
» Hesperiam: maior rerum mihi nascitur ordo,
» Maius opus moueo.— Quid cum?
» —Stabuli de culmine summo
» Pastorale canit signum, cornuq; recuruo
» Tartaream intendit uocem, qua protinus omne
» Contremuit nemus, & syluæ intonuere profundæ.
» Audijt & Triuiæ longe lacus, audijt amnis
» Sulphurea Nar albus aqua, fontesq; Velini. Quid amplius?
» Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.

Quò quæso & res, & uerba tanta cum industria, & arte inuenta, & posita, nisi ad mouendam spectant admirationem? Quò inquam & illa?

» —Assum dirarum à sede sororum.
» Bella manu, letumq; gero.— Et:
» Olli somnum ingens rupit pauor.—

Itaq; non uerbis modò magnificis, sed rebus quoq; & inuentis excellenter, & expreßis, admiratio à Poëtis quæritur: ut cum Poëtica sicut

Historia

Historia constet rebus ac uerbis, his utrisq; Poëta ad admirationem conciliandam non utatur modò, uerumetiam innitatur. Quamobrem, quod ueritas præstare hoc sola minus posset, ueritatem nunc inumbrant fictis fabulosisq; commentis, nunc ea comminiscuntur, quæ omnino abhorreāt à uero, atq; à rerum natura. ut cum:

— Fit tortile collo
Aurum ingens coluber. — Et:
Virginei uolucrum uultus. — Et:
Tertia sed postquam maiore hastilia nisu
Aggredior. —

Itaq; quæ à te Prasici in tota hac quæstione dicta, & disputata sunt, omni è parte à me, ac summopere etiam probantur: & cum de admiratione loquamur, ne discedamus à cognatis uerbis, mirificè etiam probantur. Quocirca perge ad reliqua. PAVL. *Quæri autem ab illis admirationem, hoc est, approbationem & plausum quasi quendam eorum quæ dicantur, cum animorum admiratione illorum, qui audiunt, & qui legunt, quæ à te delibata sunt* Parde, *duo illa potißimum docent, & res, & uerba, Siquidem neq; res ipsæ, quales gestæ sunt, perinde atque ab historicis narrantur: neq; Poëtæ ipsi uerbis semper agunt usitatis ac simplicibus, nam & rebus gestis ornatum aliunde, et magnitudinem, et decorem ubique ferè arcessiunt à figmentis uidelicet. ut cum scripturus esset* Virgilius *nauium Aeneæ concremationem, finxit ea quæ leguntur de* Cybele, *de* Io*ue, de nauium conuersione in nymphas:*

— Cum uirgineæ, mirabile monstrum,
Reddunt se totidem facies, pontoq; feruntur.

Quo enim maiora atq; admirabiliora, quæ ab ipsis dicūtur appareāt, humana ad deos transferunt, fingunt monstra, mittunt insomnia, deos deniq; in homines uertunt. Comparationes quoq; quibus frequentißime utuntur, non magis ad docendum, atq; illustrandum pertinent, quàm ad mouendam admirationem. Quid obsecro sibi uult aliud Cupido in Ascanium? quid Mercurius toties è cœlo in terras missus? nisi ut qui legūt, admiratione impleantur? Parum profectò parum erat utiq; Maroni tempestatem describere, quæ per se ipsa magna quidem erat, atq; horribilis, sed Iunonis ad Aeolum, sed Aeoli ad Iunonem allocutiones admirabilem multo maximè eam faciunt, uentorum ipsorum Deo illam exciente. Itaq; intonantur magis quàm dicuntur illa:

— Cauum conuersa cuspide montem
Impulit in latus, ac uenti uelut agmine facto

cur Poëtæ hu[...] ad deos confer[...]
quid Cupido in [...]
quid Mercurius missus

" Qua data porta, ruunt, & terras turbine perflant.

Quid excogitatius ad conciliandam admirationem? Re autem uera Aeneas à Lacinio Calabriæ promontorio, sacris Iunoni rite prius persolutis soluens, quo præterita Sicilia ad horas Latinorum classem appelleret, fuit à tempestatibus Drepanum perlatus. Videte obsecro, quibus ueritatem commentis concinnauerit, quo admirabiliora cuncta redderet. Verba autem ipsa Poëtæ, quiq; uere dicuntur Poëtæ, non solum simul compangunt, aut ea nouant, ut mare ueliuolum, ut syluas comantes, horum ipsorum quæ nunc à me dicuntur gratia, uerùm ea transferunt: nec uerba tantum, sed orationem persæpe omnem. Quinctiam et excessum, & superlationem ijs persæpe adijciunt à natura penitus recedentes. ut:

" —Præruptus aquæ mons. Et:
" —Vastos tollunt ad sydera fluctus. Et:
" Tollimur in cœlum sublato gurgite, & ijdem
" Subducta ad manes imos descendimus unda.

Nec uerò tenorem hunc comparandæ admirationis in grauioribus ac serijs tantum seruant rebus, uerùm in ijs quoq;, in quibus lectorum atque auditorum delectatio uoluptasq; sola quæritur. ut:

" Ambrosiæq; comæ diuinum uertice odorem Spirauere. Et:
" —Fotum gremio Dea tollit in altos
" Idaliæ lucos, ubi mollis amaracus illum
" Floribus, & dulci aspirans complectitur umbra.

Singulis penè è uerbis, Venerisq; è gestibus gignitur uirtus hæc, de qua nobis est nunc quæstio: quam & in docendo, & in mouendo nec minus in delectando assequi Poëtæ omni arte, studioq; contendunt. Tu uerò quid ad hæc Parde? nam & grauitatem hic tuam, & iudicandi pondus requirimus. PAR. Ego quidem Paule Prassici censeo te assecutũ, quod disputatione hac quæris, ipsis & rationibus, & exemplis: quæ duo non in disciplinis modò, uerumetiam in uita agenda, moribusq; probandis & laudis, & testificationis secum uim, autoritatemq; omnem ferũt. Cæterũ quoniam à Syncero de Poëtis sermo cœpit, ut ab eo quoq; desinat, reliqua si qua sunt, ab illo potius sciscitare. Quin ut uideo surrexisse eum iam, interrogandi te labore liberabit. ACT. Equidem Parde dicendi paulò sic assentior, ut semper existimauerim in quacũq; ad dicendum suscepta materia, atque in dicendi quoq; genere magnitudinem sublimitatemq; ipsam Poëtæ esse propriam, nunquam mediocritate contentam, quod Virgilij agricultura docere planè potest. utq; implere generosos illos spiritus qua cunque ratione Poetæ ualeant, cœlestes etiam res mortalium rebus inseruisse

ruisse eos, referfissẽq; carmen suum cõmentis, atq; fabulis, quibus ipsa sublimitas ad summũ usq;, hoc est, ad admirationẽ incresceret, hocq; illud esse, quod paulò antè dicebatur, alia quadã lingua locutos. Nã cũ Oratoriæ sit mediocritas æquabilitasq; illa quidem dicẽdi, siquãdo magnitudinem assumptura est aliquã, per Poëticæ uagatur atq; exultat cãpos, ut cognatæ facultatis, sibiq; finitimæ. Qua in re Cicero è nostris eminuit. Nã historia ubi magnifica esse uult, ubi heroica uideri ac grandis, & figuras et uerba de Poëtis mutuatur. Qua de re multa & eruditè, & grauiter disseruisse mihi uisi estis. Cæterum tanta rerum arcessitarum copia, tantus etiam uerborum ornatus, tanta et rerũ & uerborum sublimitas ut desit, necesse est, implendæ tubæ, cantuq; Mæonio, ni fabulosa cõmenta affatim ea suppeditent, uerbaq; fabulosis apta rebus, illisq; explicandis idonea. Hinc: fabulosa dicam necesse est

Acris in campis latis. — Hinc: "

— Cauum conuersa cuspide montem: "

At tuba terribilem sonitum procul ære canoro "

Intonuit. — An non audientibus nobis illa capillus ipse surrigitur, animusq; concutitur, & penè horrescit?

At iuueni oranti subito tremor occupat artus. "

Diriguere oculi, tot Erinnys sibilat hydris, "

Tantaq; se facies aperit, tum flammea torquens "

Lumina, cunctantem, & quærentem dicere plura: "

Reppulit, & geminos erexit crinibus angues, "

Verberaq; insonuit. — "

Itaque dum Poëtæ hæc ipsa & fingunt, & ficta suauiter, magnificè, admirabiliterq; loquuntur, alios ipsi eloqui docuere. Nam imitati eos postea qui causas egere, qui in Senatu de capiendis cõsilijs disseruere, qui res gestas memoriæ mandauere, eloquentiam perfecerũt solutam illam ac uagantem. Quo fit, ut omne dicendi genus à Poëtica manauerit. Nã et primi doctorum omniũ cum extiterint Poëtæ, omnia quoq; carmine, ac numeris sunt cõplexi, testisq; horum omnium est Homerus: qui quantum ubiq; dicendo ualeat, & suspiciunt docti, & admirantur indocti. Ab hoc Philosophi, ab hoc Physici, ab hoc & Rhetores facultatis suæ præcepta & aucupati sunt, & auspicati. Solon quas Atheniensibus tradebat leges, carmine auspicatus legitur. Cum'que ipse stultitiam simulasset legendis, ac recitandis in publico uersibus, quos de Salamine bello reuendicanda scripserat, Pisistrato, optimatibusq; omnibus collaudantibus ciues traxit ad abdicandam legem, quæ populi totius suffragio constituta fuerat, ne cui unquam de ea re mentionem facere liceret, ne'ue ad populum ferre,

omne dicendi à Poëtica man[...]

laus Hom.

carmine lege[s] tradit[a]

uis Poëtices

idq; capitale esse. Itaq; & decretum factum est, et Solon ipse belli dux delectus, tantum carmine illo suo ualuit. Romanorum rex Numa uersibus à se de dijs, deq; deorum rebus compositis, ijsq; in sacris publicis, ac ludis rite decantatis, ferocissimã gentem, dum id assiduus agit, ad mores humaniores transtulit, cultumq; Dei maiorem. Aperuit rerum naturam generi hominũ carmine suo Empedocles, Syderalis disciplinæ Dorotheus Sidonius, quos Latinè imitati Lucretius, ac Manilius. CHRISTE optime, quid copiæ, quid ornatus, quantus è clarissimis luminibus eius emicat in altero splendor? rapit quò uult lectorem, probat ad quod intendit, summa cum subtilitate & artificio, hortatur, deterret, incitat, retrahit, demum omnia cum magnitudine, ubi opus est atque decoro, & hac de qua disputatum est admiratione: ut expurgatis rudioribus illis uetustatis numeris, quibus postea Virgilius Romanam illustrauit Poëticam, nihil omnino defuisse uideatur. Alteri uerò in Astronomicis, si quid ornatus, Poëticoq; defuit decori, additũ nuper ac suffectum à nostro est sene. De cuius Vrania, ut arbitror, iudicabunt posteri fortasse liberius, quod certo scio, de ea sentient minus inuidenter. Quibus igitur uerbis, aut quo nam ore gestuq; assurgemus Poëticæ? quæ princeps de Deo & disseruit, & eius laudes cecinit, instituitq; sacra, unde primi Poëtæ sacerdotes uocati, uerbisq; eum placauit, & cantibus, docuitq; habere rerum humanarum curam, benigneq; cum probis agere, excandescenter cum improbis. Hæc prima excitauit ad uirtutem homines, dum animæ immortalitatem profitetur: hæc è terris piorum animos in cœlum deuexit, impiorum detrusit in tartara: hæc bonis tandem præmia retribuit, malos pœnis, postremisq; insecuta est cruciatibus. Salue igitur doctrinarum omnium mater fœcundissima, Salue iterum. Tu enim mortalitati occurristi, inuentorum ac scriptorum tuorum perpetuitate. Tu è syluis homines eruisti, atq; è speluncis. Per te noscimus, per te præterita ante oculos cernimus: per te Deũ sapimus, religionemq; retinemus, ac pietatem, Deoq; ipsi accepti, supernam etiam in sedem ab eo euocamur, aras que cum ipso meremur & templa. PVD. Peregregie quidem Acti, & piè, & sanctè, immo & rectè admodum: ut sicuti à religione sermo cœpit tuus, in religione quoq; idem desinat: quodq; feruor perfractus est iam canicularis, uocamur que familiaribus à negotijs, soluentes conuentum hunc, et feliciter abeamus, et rectè ualeamus omnes.

FINIS.

P. SVM-

P. SVMMONTIVS AEGIDIO Augustiniano Eremitæ S.

Ominis tui claritudo ea est, Aegidi pater, ut Pontani famæ non parum consultum iri uideam, si dialogus, quem ille tibi inscripsit, uenire iam incipiat in manus hominum. Tantum uerò abest, ut ob hanc editionem mihi fortasse quicquam debeas, ut etiam iure coactus rem tibi tuam uidear reddidisse. Accipe igitur me ministro, Pontani tui munus, & teipsum in illius quasi speculo dicentem intuere. Quodq; facis, propagare me nomen illius conantem adiuua singulari eloquentia tua, qua Christiane mi Cicero animis hominũ dominaris: ut intelligãt per te omnes, quantus uir fuerit Iouianus Pontanus, siqui sunt, quos præclara ipsius opera, aut nondũ uisa, aut fortè parum cognita nõ moueãt. Hoc melius facere quàm tu, nemo potest. Nam cum eloquentiũ longe sis religiosissimus, id etiã felicitate ingenij consecutus es, ut & religiosorum omniũ, quoscunq; hæc tulit ætas, idem facile sis eloquentissimus. Vale.

IOANNIS IOVIANI PONTANI AEGIDIVS DIALOGVS.

SVARDINVS, POETVS, PONTANVS, COLLOCVTORES.

T AEDES IPSAS AGNOSCIMVS, qualeis urbem intrantibus descripsere nobis, qui portarum præfecti sunt custodiæ, & turrim suspicimus quadrangulam eam quidem, atq; in sublime editam, imminentemq; quadriuio, atq; in loco urbis maximè celebri & nobili, uocitantq; eam Pontanianam. Quid? quòd titulus nescio quis (neq; enim oculis satis bene utor) cuius nam ædes hæ ipsæ sint, uel declarare, uel etiam attestari nobis abunde potest. Lege obsecro, ac recita. POET. *De puluere adhuc & ipse caligo aliquantum. Suffricabo itaq; oculos, excutiamq; super cilia. Ac per Iulianum hospitalem diuum, cuius ab urbis haud procul por-*

tis templum uenerati sumus, eius ipsius Iouiani hæ sunt ædes, eius ipsius turris, ac frequentata porticus. Titulum iam examino oculis, acie iam percurro, iam recito: HAERES, SVCCESSOR, DOMINVS HARVNCE AEDIVM, QVIQVI FVTVRVS ES, NE TE NE PVDEAT VETERIS, NEV PIGEAT DOMINI, HAS QVI SIBI PARAVIT. COLVIT IS LITERAS, COLVIT ARTIS BONAS, COLVIT ET REGES. COLVERVNT EVM PROBI IVVENES, SENES PROBI, PROBAVERVNT ET DOMINI INTEGRITATEM, FIDEM, MORES ANIMI BONOS. ETENIM TALIS FVIT IOVIANVS PONTANVS, PRISCI RELIQVIAE TEMPORIS. VIXIT IPSE ET SIBI, ET MVSIS, SIC VIVAS IPSE ET TIBI, ET TVIS, SIC LIBERI SVPERENT. QVI SI LAPIDI HVIC INIVRIAM INIVRIVS FECERIS, IRATI DII SINT TIBI. SVAR. *An fortaße ille ipse Iouianus est, solus pro foribus qui deambulat? Idem habitus, idē incessus, eadē statura, & comptus perinde ac nobis uerbis exculptus fuit, nisi quòd pede altero minime claudicat: quod fortasse sobrietas illi abstulit, sanauitq; diligentia quod casus intulerat uitium, uisq; illata extrinsecus. Quid quòd meditatum nescio quid uel ipse secum immurmurat deambulans? uel mihi ut oculi, sic aures quoq;, & ipsæ caligant. Admouebo me propius, auscultabo propinquius. Prò dij immortales, dignam grauitate uiri sententiā, dignum & Poëta, eodemq; Philosopho carmen:*

» *Desine sollicitare Deum, ac uim afferre precando:*
» *Cui priuata hominum, cui sit quoq; publica cura.*

Nec uerò sententiæ huius uis ea est, ut deo ipsi supplicandum ne sit, sed quòd permittenda ei libere nostra sint omnia: quippe qui quid utile, quid inutile sit cuiq;, & cognitum habeat, & examinatum. Cum sæpenumero & expetantur, & summo etiam cū labore quærantur à nobis, quæ paulò pòst futura sunt minimè utilia, ac nonnunquam uel maximè etiam nocitura. Quid quòd, ut ipse quidem uides, senilem post deambulatiunculam assedit in hemicyclo? Quocirca peropportunū nobis offertur cōgrediendi eius tempus, ac salutandi. POET. *Peropportunum, ut dicis. Quodq; natu maior ipse quidē es, partibus tuis utere.* SVAR. *O salue multū, ac diutius bonis uiue hominibus bone senex, & quod, ut ex uultu conijcimus, facis, uitā hilariam duce.* PONT. *Et uenire sospites uos ac ualenteis, est dijs quod agam gratias, & mihi cōgreßio istec uestra grata est admodum.*

modum,ac periucunda. Heus aūt pueri,situlam capite,frigidamq; haurite è puteo. Vos boni hospites,& nostrûm,ut uideo, peramantes,refrigerate manus limpidißima hac,& frigentißima,abluite & ora,& oculos. At uos molluscas illas siue nuces,siue persica poma,siue tarentina huc afferte. Sumite iucundißimi uiri has nostris de insitionibus fruges,& sitim sedate atq; æstus nostrarū è liquore uitium,quæ nobiscū consenuere,eas enim adolescentes penè seuimus:nec semel etiam iterauimus,effecimusq; nouellas, ac nihilominus ætate nunc queruntur de senecta. Agite igitur haustillate penulli nostri nō Rhetica illa Virgilij,aut Horatij Cecuba pocula,sed nostratia hæc,tum Sorbinia,tū Montonica. Mihi credite, refrigeratione ex ipsa laudabitis iuueniles nostros excolendis ijs labores, operasq; pro rusticæ rei institutione,colendiq; arbusti præceptis impensas. Agite optimi uiri,iterate sorbillationes,& cōquiescite post desudatos labores apud hospitē beneuolentē, & peregrinari consuetū. SVAR. Mihi quidē ex ablutione refrigerati sunt oculi. POET. Et mihi totū quidem è sorbillatione subsultat corpusculū. PONT. Bene habet,cōsedite ambo,ut strūq; uterq; sic existimet,senis huius exiguas esse pro laboribus, proq; eius in reges meritis opes, res'que ipsas domesticas,amicis tamen cōmuneis,ac si nō lautißimas,profluentes tamē,atq; amicorū usibus expositas. Vtimini ijs & hospitij iure,& literarū.Musarū enim hæ,id est CHRISTI Optimi Maximi sunt munera. Nec uerò hilaritudinē hanc in sene tam fortasse mirabimini(quanq̄ & senectus ipsa per se tristior est,& ego meopte ingenio minus sum iocis deditus,ac festiuitati)quàm,ut arbitror, cōmendabitis, quòd mortuo nuper Petro Cōpatre,qui cū annos circiter sexaginta amicißimè uixi,coniunctißimis uitæ studijs ac laboribus:& lætor illū humanis his miserijs potius,quàm molestijs liberatū iam esse,& me propediem iter idem ingressurū,fruiturumq; eadē libertate, & ocio cœlesti illo quidem ac sempiterno. Sed uos cuiates nam estis,& huc ad nos unde? SVAR. Mihi patria est Bergomum, nomen Suardino, huic uerò Pœto: quo quidē ciue meritò gloriantur frequentißimū oppidū quondam Fundi,quos,ni displiceat,appellare ausim Varronianos, quorū in agris hodie quoq; extent hortorū eius uestigia,famaq; sic teneat,testenturq; ædificia. Iter uerò è Roma susceptū est nobis, quo terram hanc uiseremus Sirenum prius altricem,posterius uerò Musarum. PONT. Amabo hospites peramœni,lenocinari ubi nam tam urbanè didicistis, qui me & Sirenum cōmemoratione & Musarum,ad uos amandos etiam non antè uisos nec cognitos,tam blandè allicitis? Et Sirenes illæ quidem loca hæc tenuere,quæ,ut Cicero noster ex Homeri dictis tradit:

» Tum graue certamen belli, clademq; tenebant,
» Græcia, quam Troiæ diuino numine uexit,
» Omnia tum è latis rerum uestigia terris.

Vel, ut Homeri uerba Poëticis sine numeris propriora reddam, sciebant quæcunque in terra gererentur rerum plurimarum parente atq; altrice. Et Homerus ipse declarat eadem quoque loca Musas incoluisse, cum illa ipsa Sirenibus tribuit, quæ sunt Musarum. Quorum enim numinum, nisi harum ipsarum est scire, quæ sit rerum, quæ in terra fiunt, geruntur, gignūturq; natura? Id quod apertius multò, ac luculentius Virgilius expreßit, cum dixit:

» Me uerò primum dulces ante omnia Musæ,
» Quarum sacra fero ingenti perculsus amore,
» Accipiant, cœliq; uias, & sydera monstrent,
» Defectus solis uarios, lunæq; labores,
» Vnde tremor terris, qua ui maria alta tumescant
» Obijcibus ruptis, rursumq; in se ipsa residant,
» Quid tantum Oceano properent se tingere soles
» Hyberni, uel quæ tardis mora noctibus obstet.

Quæq; alia maximo à Poëta, tanta cum grauitate & uerborum, & sententiarum referuntur. Sed me fortasse ad hos ipsos congressus prædia inuitāt mea Virgilianis finitima. Cum etiam illorum cultrix Patulcis fuerit nympharum hortensium peritißima, cuius uiculus ipse hodie quoq; nomen retineat: meorum uerò Antiniana, non tam hortensium delitiarum perita, quàm siue admiratrix, siue studiosa. Sed quid quòd in hac ipsa Musarum commemoratione, uestrûm utrūq; lacrimas uix tenere iam uideo? SVARD. Equidem ego, pro Pœto quoq; ut respondeam, ipso Musarum nomine excitus sum ad lacrimas, Mariani heremitæ memor factus, qui nuper maximo cum desyderio Christianorum omnium, Italiæq; præsertim totius, his in locis diem obiens, naturæ concesßit. Dum Musas in ijs Christianas et colit uenerabiliter, & illarū secreta per diuorum templa, perq; ædium sacrarum pulpita mortalibus & enucleatißime aperit, et suauißime etiam decantat. PONT. Sistite amabo lacrimas, ac uiri potius manibus gratulamini, qui nunc cœlestibus cum Musis arcana Dei introspicit, uel fruitur illis potius, eaq; Aegidio coniunctißimo sibi homini Musas per ipsas inspirat: quarum hic sacra Christiano etiam ritu, & pientißime colit, & decreta etiā eloquentißime interpretatur, diuulgatq; inter populos: ut ea quæ nuper Lustricis diebus in cōuentu innumerabili etiā cuiusquemodi generis mortalium edissertauit, quæ nunc si retulerim (sat scio)

nos

non me exiguum uobis Mariani obitus solamen allaturum, nequaquam tamen ut qui uim assequi, ac copiam dicentis eius ualeam. Siquidem sermo hic noster porticibus tantum assuetus est, paucorumq; cõsessionibus. Cum illius ex ore uideri possit scatere fontis, fluminaq; ingentia demanare. Verùm degustatione ut ex ipsa intelligatis, quem Marianus successorem reliquerit, quemq; sibi post illius obitum Christianæ Musæ antistitem cooptauerint. Dicam igitur, hunc quoque fructum referendis ijs uobiscum etiam ipse collecturus, quòd conceptum interim ex itinere, æstiuisq; pulueribus laborem ac molestiam sedendo, atq; audiendo leuabitis.

Nequijt ô uiri Christiani uetus illa philosophia, boni ipsius speciem intueri, uel bonum ipsum potius et summum, et consummatũ. Quippe cum CHRISTVS esset neq; ab antiquis philosophis uisus, neq; ab illis aut auditus, aut cognitus. Ille nanq; ipse, ex illoq;, perq; illũ, bonum existit ipsum, deq; illius fonte bonitas omnis manat, defluitq; bonorũ omniũ riui: multo aũt minus potuit ueritatẽ agnoscere, quãdo idẽ ipse CHRISTVS ueritas est, nec bonum aut uideri, aut intelligi nisi per ueritatem potest. Idem ipse igitur CHRISTVS & ueritas est, & bonũ, in eoq; utriusq; & ueri, & boni collocata est species, ex eoq; et uerum demanat, & bonum: ac per eum & ueritas ipsa agnoscitur, & boni ipsius natura qualis sit, quæ'que etiam siue species eius, siue idea. Minimè uerò omnium, uetustas illa in tenebris constituta cum esset, uersari in luce potuit. Veritas autem ipsa lucu lentissima cùm sit, neq; quicquam aut sciri, aut intelligi nisi per ueritatem queat, sitq; ueritas ipsa CHRISTVS, nimirũ et lux ipsa CHRISTVS est. Idẽ igitur CHRISTVS & bonũ, & ueritas, & lux est, idem quoq; & uita. Viuere enim uerè dicẽdus is est, qui & solũ quidem, & semper est: qui autem est eiusmodi, semper uiuit, quoniam semper est. Cũ cæteris quidem omnibus usuueniat, aut esse quando'que cœpisse, aut aliquando contingat fore. Quin & quæ fuere, & quæ futura sunt, quæ'que aliquando cœperunt, ab eo necesse est esse, ut' què & fuerint, & futura etiam sint ab illo, qui semper ipse quidem est, deq; eo tantum dici & rectè, & uerè quòd est, potest. Ille igitur ipse uiuere solus dicendus est, illi etiam soli uitæ nomen ascribendũ. Quis hic autem nisi CHRISTVS est? qui cum patre quidem suo semper est, ad eum ipsum si respicias: sin ad homines, & fuit cum patre ipso semper, & cum eodem ubiq; futurus est. At mortuus est CHRISTVS, nobis quidem, ac corpori mortuus, sibi uerò nunquã. Qua enim uia moriatur, qui ipse quidem uita est? quo etiam pacto extinguatur, qui lux est? quo'ue modo esse desinat, qui & solum, & semper est? At pependit in cruce, pepẽdit autẽ, quia uoluit: uoluit uerò, quia bonus est. Quid hoc igi-

Sermo Aegidii ad populum.

tur mirum? quando ipse etiam bonum est, cum boni ipsius proprium sit benefacere. Quod nam autem beneficij genus conferri maius potest ab urbium rectoribus ac populorum, quàm ut pro eorum salute uitam ipsi suam obiectent periculis? Atqui maius fortasse beneficium illud fuit uoluisse nasci, subireq; hominis munus, quàm mori: nam ex quo subire hominis conditionem uoluit, ut mortem quoq; adiret, par quidem fuit, quando hac ratione succurrere hominũ generi maximè uoluit: neq; maius homo homini conferre beneficium potest, quàm ut uitam pro illo obiectet. Deus igitur cum sit ipse beneficentißimus, quo nullum profectò beneficentius sit, conferre in hominem munus decreuit. An fortasse ut parum pius, ut generis hominum neglector, quorum quidem esset amantißimus, quos ipse in lucem genuißet, quo uitæ fruerentur muneribus, eosdem pateretur à tenebris submergi, et sub morte perpetua laborare caligantes? Inter tyrannum quidem, bonũq; rectorem ac regem hoc interest, quod ille asper, acerbus, insolens in subiectos est, incedit stipatus satellitibus: non patitur se ab illis adiri, insectatur illorum flagitia: non ut corrigat, uerùm ut rapiat, torqueat, enecet. At hic & commonefacit errantes, & clementia in illos utitur: ac non solum in conspectum admittit, aditum ad se petentes, uerùm ægrotanteis illos uisitat, dolenteis præsens solatur, aduersis in rebus coràm & adhortatur, & illis adest, participemq; sese mœroris exhibet, ac molestiarum. At Deus optimis & principibus, & regibus omni genere humanitatis, beneuolentiæ, caritatisq; maior ac potior est. Voluit igitur quo parte ex omni munus suum impleret, subire hominis officium, & ut homo quoq; inter homines uersari, caritatemq; suam quo maiorem ostenderet, pati etiam illa quæ essent hominum. Quid tu hic oblatrabis ô ingratißimè homuntio? An quod necesse esset Deum illa pati? In Deo tu ne mihi, eiusq; in uoluntate neceßitatem prætendis, qui nullis indigeat, nullam aut parem timeat, aut maiorem potestatem? Quã tu neceßitatem deblateras? beneuolentia illa quidem fuit, pietas, amor, caritas. An Decios, patrem, filium, nepotem neceßitas traxit pro Romano se ut populo deuouerent? An alios etiam ciues, popularesq; inclytarum & urbium, & populorum? Amor (mihi credite) amor, & boni publici studiũ traxit illos ad mortem uoluntariam. Incurrit sponte in uenatoris spiculũ lea pro tutandis catulis, incurrunt sues: neq; omnes tamen aut sues aut leæ, sicuti inter ciues nec omnes quidem pro patria ruunt in ferrum, aut, ut Virgilius ait, pro libertate, sed optimus, ac generosißimus quisq;. Videlicet Deus Optimus, Maximus, pientißimus, beneficẽtißimus uinci se ab optimo ciue patietur, cum ipse non ciuium aut contribulis sit, aut æqualis, aut ut è multitu-

dine

dine unus, uerùm pater, educator, rector. Quid igitur de necessitate oblatras? quæ caritas quidem est, ac paterna etiam caritas, ac tanto etiam paterna affectione maior, quanto Deus ipse rebus omnibus præstat, nulliq; aut indiget, aut subiectus est, minimeq; aut precaria eius potestas est, aut uicaria, sed omniũ ut maxima, sic etiam arbitraria. At quis cogat Deũ humanas subire solicitudines atq; affectus? nulla profectò uis, eadem quasi tamen Deũ inducit caritas, quæ & hominem patremfamiliâs inducit, tranato mari, periculosißimis exanclatis procellis ac laboribus alijs, in Libyã enauigare ad gentes nationesq; prorsus ignotas atq; humanas, quo liberos tueatur, locupletetq; rem familiarẽ. Paulinus Nolanus Episcopus, mulierculæ cõmotus precibus, filium eius quo redimeret à prædonibus, in Africã profectus est. Videlicet ab homuntione in hoc ipso officij genere, alijsq; pietatis ac beneficentiæ Deus uincetur muneribus? An quem Deus ipse effinxit hominẽ, quẽ imaginẽ ac similitudinẽ referre sui ipsius in terris uoluit, quẽ animalib. præfecit cũctis, aspernabitur, eiusq; res negliget, contemnet, destituet? nec periclitãti ei succurret, afferetq; suppetias? Succurrit autem ei, & in CHRISTO, ac per CHRISTVM. Credidit antiquitas omnis Palladem Iouis è capite genitam, quo numerũ augeret deorũ, perq; eam hominibus sapientiam ostenderet: nõ credes Deum ipsum, ac uerum Deũ rerum, rerũq; creatorem omniũ per CHRISTVM filiũ succurrisse mortalibus, in ruinã prolabentibus? per illius sapientiã liberasse ab erroribus, in quibus immersi erãt, restituisseq; in antiquã gratiã, per pœnã ac supplicia? quæ ille uolẽs sciẽs, libẽsq; perpeßus est. Credidit gẽs omnis, credidere feræ etiã nationes, atq; exleges, è Deo genitos q insigni aliqua uirtute præditi essent. Potuit igitur uirtus aliqua rara quidem illa, atque excellens id efficere, ut dij à cæteris illi esse crederentur. Tu uerò in hoc hæsitabis, dubitabis, nullo modo credes, ut pro humani generis salute, CHRISTVS sit è Deo Deus, è luce lux, è salute ipsa salus facta mortaliũ? Credidit præcipuè Aegyptus, diuino ex afflatu puellas cõcipere, atq; hac ratione à dijs & posse, & solere homines gigni, magni alicuius negotij ac boni gratia. Tu autem in tanta perditione mortalitatis uniuersæ hominum, non credes Deum eorum creatorem uoluisse illis prospicere? Hoc igitur inhæsitanter credamus: hũc Deum fateamur, ueneremur, colamus: huic consilia nostra omnia, actionesq; permittamus. Et quæ fides necesse est cunctis ut præsit disciplinis, eã religioni quoq; adhibeamus, sine qua nec ueritas nota esse nobis potest, nec boni ad nos pars ulla ptingere, nec tãtis in tenebris lux certa splendescere, deniq; nec uitalis uita duci, cũ alia ratione uita ipsa mors sit, mors uerò omni è parte miserabilis ac perpetua.

PONT. Hæc igitur per Christianas Musas Aegidio Marianus cum diuis agēs inspirat. Quocirca eius cōmemoratione desinite obsecro lacrimari, quin illi ipsi potius gratulandum ducite, quando consecutus est per mortem, quod uiuus per sudores maximos, plurimasq; uigilias assequi laborabat. Ac terræ quoq; huic gratias agite, è qua mortalibus exuperatis laboribus in cœlū euolauit: ubi sanctißimis cum uiris agens luce fruitur nō solis quidem eius, mundum qui illustrat uniuersum, sed luce ea, quæ è Dei mente profundens sese, & fouet eos, quos ad se euocauit, et inuitat cæteros, qui Dei ipsius memores, lucē eius intueri uolunt, ac per eam tenebras mortalitatis effugere. Mihi quidem (nesciam fortasse an parum Christiano è ritu, forsan & supra quàm Christianum decet hominem) uenit in mentem, in Mariani memoriam hymnum ludere, inq; eius honorem decantare cum familiaribus: quem quia nō displiciturum uobis intelligo, referam in hoc præsertim ocio. Is autem talis est:

» Qualis Alphei liquidos ad amnis,
» Siue Meandri uiridante ripa
» Concinit serum moriens in ipso
» Funere cygnus.
» Talis ad plectrum, ad thyasos deorum
» Ludit in cœlo Marianus, ipsa
» Morte uicturus Marianus, ipso
» Funere felix.
» Ipse sis felix, faueasq; nobis,
» Ipse ades fessis Mariane rebus.
» Tu preces audi miserorum, & iras
Siste tonantis.

Ego uerò ornatißimi uiri, ita quidem mihi semper persuasi, & penè exploratum duxi, opinionem eam, quæ à leuißimis quibusdam hominibus probata & culta inoleuit, de animorum deliquatione, nuperrime à minutißimis quibusdam Græciæ philosophis, ac Cyrenaicæ renouatam: quæ esset ab ignorantißimis Persidis ac Iudeæ physiologis tum ob ignorantiam, tum ob uitæ morumq; lasciuiam multo antè excitata, cum sanctißima illa, uetustißimaq; immortalitatis opinio cum hominibus simul ipsis ab initio increuisset, quemadmodum & religio, quæ nobis ipsis à natura est insita. Quæ nam enim tam fera gens est, tamq; moribus & cultu barbara? quæ non in Dei cultum aut admittat tradita ab alijs, aut non & ipsa quoq; excogitet, quæ ad deorum maiestatem colendam magnificandamq; conferre intelligat, & illorum cultu digna esse, sibi habeat persuasum.

suasum. Memini Luciolum filiũ uix quadriennem, in sinu nutriculæ quiescentem animaduertisse per fenestram, in clarissimo sole repente è cœlo defluxisse pluuiã grandioribus guttis, quæ à sole illustratæ mirificè splendescebant, miratumq; rem tantam aliquantum fuisse, moxq; ad me conuersum dixisse: An ô tata Deus illic est? Adeò itaq; à natura inest homini religio, ut quadrimus puer de cognoscenda Dei natura esset solicitus, à splendore illo luculentissimo adductus, sibi ut persuaderet, Deum illic inesse. Ab initio igitur homines, post obitum optimorum siue regum, siue ciuium, siue institutorum, siue etiam doctorum hominum, manes eorum uenerati sunt, eosq; inter diuos retulerunt, posueruntq; aras illis ac templa: nec Græci id modo seruauere, ac Latini, sed nationes (ut dixi) omnes, etiam feræ, atq; immanes. Atqui hoc nequaquam fecissent, nisi apud eas immortalitatis animorum uiguisset opinio: quæ quibus si defuisset, an solicitari eos tantopere par fuisset in illis præsertim, quæ nihil ad ipsos attinerent? Nam cur obsecro introductum esset in funeribus, orare deos pro mortuorum manibus, illorumq; pacatione, atq; accessu ad pios, ac felices locos, simul si cum corporibus & animi interissent? Vt igitur sanctissima, sic antiquissima etiam, ac naturalis est de animi immortalitate opinio: cõtrà ut uitiosissima, maximeq; profana, sic etiã nuperrima mortalitatis, habuitq; ortum non à populo, rudioribusq; hominibus, quod minus fortasse mirum haberi posset, uerùm à perditissimis quibusdã literatis, qui & ingenio abusi sunt, & literis, non aliter quàm qui gladium inuentũ ad usum uiuendi, ac securim, & cultrum conuerterunt pòst ad rixas atq; homicidia. Itaq; & ingenio, & natura abutitur, ac Dei immortalis dono, qui aliter de animorum natura sentit, quàm illi ipsi sensere, qui rerum origini propiores fuere, ab initioq; & urbes constituere, & conuentus hominum, honoremq; habendũ decreuere sepulcris, prosequendosq; funeribus mortuos. Equidem ego maximum semper impietatis esse genus duxi, inhonoratos præterire eos sinere, diem qui obissent. Cum uideam infestissimos exercitus post conflictus, cædesq; teterrimas ac truculentissimas, sepeliendis mortuis induciarũ dies decernere: adeò quem in acie occidit uictor hostis, honorem pòst illi sepulturæ, atq; inferiarum nõ denegat. Quo circa in bene constitutis & urbibus, & familijs, annua sacra statis etiam diebus, soluendis inferijs decreta sunt: quod quid est aliud, quàm manifestissimus gentium quidem omnium consensus in declarandam animorum perpetuitatem? Nec uerò cõmendandum, siquid pietas ipsa suasit superstitiosius, quod tamen ratione corrigendũ est: tametsi cum rusticanis, minusq; excultis gentibus ac populis agendum est fortasse minus exculte,

in sacrificijs ac solennibus pompis, quemadmodũ et in cultu coporis reiq; familiaris agrestiore illo quidem, nec tam polito. Scripsit Augustinus libellum de cura erga mortuos adhibenda: quid ni uir ad hoc pijßimum opus adhortaretur homines, & sanctus, & Christianus? qui sciret antiquißimum hoc esse, maximeq; secundum naturam. At cum Anchise dixerit aliquis:

» —Facilis iactura sepulchri.

Nec uerò nos accusamus, siquis honorem sepulturæ neglexerit, quod fortasse ad modestiam referri debeat: sed & improbum & nefarium ducimus, qui quem debet, & præstare potest parentibus, cognatis, amicis honorem post mortem, aut omnino id noluerit, aut parum certè curauerit. Itaq; Virgilius, ut fuit & ipse cum Aenea suo pietatis studiosißimus, inducit illum ægerrime ferentem amici naufragium, his uerbis:

» O nimium pelago, & coelo confise sereno,
» Nudus in ignota Palinure iacebis arena.

Videlicet propter non solutos illi honores funeris ac sepulturæ. Quod seruandum eo diligentius suadeo, quòd non exiguũ sit siue argumentum immortalitatis, siue cõmonefactio, cum ijs in sacrificijs requiem illis sempiternam & hymnis comprecemur, & obsecrationibus. Sed facessat nostra hæc oratio, assurgamusq; doctißimis uiris ad nos uenientibus, Francisco Puccio, ac Romano Thamyræ, deq; more porticum uisitantibus.

PONTANVS. PVCCIVS. THAMYRAS.

ET porticus uos nostra expectat, magna cum uoluptate, & ego ipse aduenienteis uos Casinate ex agro sospites atq; lætos amplector ex animo utrunq;. Quid tu tãdem Pucci inde noui, immo ueteris ad nos affers? nam Thamyram satis scio, eo in agro parum omnino esse uersatum. Dic igitur siquid uetustũ, porticuq; hac in ipsa dignũ inde affers. PVC. Affero quod omnes quidem uno ore consentiunt, spectaculum quod hodie quoq; illic extat, perbreue tamen atq; concisum, Varronis esse monumentum, scriptum tamen nullum id indicat. Certi uerò haberi illud tantum potest, quod Virgilius ait:

» —Aruncos ita ferre senes.

Siquidem omnes in hoc conueniunt & ciues, & coloni. Illud autem delectaturum te admodum confido, quod nuperrimũ quidem est, oraculum tamen quasi quoddã futurum honestarum literarum studiosis. Scis enim, et ego ipse satis scio, unà te nobiscum nec aut lacrimas tenere potuisse, aut gemitum,

gemitum, nunciato obitu Gabrielis Altilij, Pollicastrensis antistitis, hominis tecum à puero educati in literis, uersatiq; in disciplinis summo cum labore & studio. Scis inquam non multis antè diebus eum obijsse, & clarum nostris in literis, & Christianis disciplinis excultißimè institutum. Referam itaque de eo ipso, meæ'que huic orationi, uel etiam iureiurando Thamyras hic astipulari potest, quod de illo monachus nobis Casinensis retulit, singulari sanctimonia sacerdos, & uitæ simplicitate inter monachos ipsos notus ac uenerabilis. Is igitur, facta re diuina, cum honestiorem in secessum nobiscum deambulans, utrunq; nostrum perduxisset, ita quidem aggressus est: Ego uerò ô filij, ni Dei flagellum timerem, ab his abstinerem dictis, parcerem'que huic sermoni: siquidem nuntius hæc magis quàm enarrator aliquis, uobis trado, supplicijs quidem acerrimis silentio meo propositis ab eo ipso, qui hæc ut referrã uobis, iniunxit. Dormienti mihi matutinum sub tempus antistes astitit, humana quidem maiestate augustior, lituum præferens, in meq; intuens inquit: Rerum atque hominum pater CHRISTVS, te ut adirem iußit, à somnoq; excitarem: expergiscere igitur, ac peracta prius re diuina, illos adi: uestrum utrunq; significans, & nominus simul & patriæ, unde oriundi estis, admonens; quocirca hæc illius ex ore uobis affero. Significare Deũ sibi parũ placere, abuti uos oratione, nugis tantũ, fabellisq; inanibus decantãdis, satis esse lusiße uos in adolescentia, in ipsoq; ætatis flore: cæterũ ut herbæ, ut arbusculæ è floribus postmodũ fruges proferunt, eadẽ uia, ac multo etiã maiori studio (quãdo ratione quoq; præditi estis) post lusus, iuuenilesq; delitias, fruges afferre uos oportere, easq; diuinis hominũ ingenijs cœlestibusq; donis cõuenientes. Declarare item, Musas quas uos appellatis, eas pietatem esse ac religionẽ, CHRISTVM ipsum deniq;: hũc igitur colere uos iubere, in eius honorẽ Musas uestras, id est, orationẽ tãta cũ excellentia uobis cõcessam, cõuertere. Quod ni fecissetis, lituum extulit, tanquã eo uos percussurus, atq; irato similis abijt. Ego somno solutus, maximoq; horrore exterritus, ad aram statim profectus sum, ueniãq; à Deo precatus, ea quæ et uidi, & audiui iußus ad uos defero. Hæc monachus. THAM. Quin & illud etiã addidit, uti eadem ipsa literatis omnibus dicta ac mãdata esse putaremus: Idq; etiam teneremus, quemadmodũ nascentibus nobis religio statim comes adderetur, sic præstandũ esse, religio ut eadem comitaretur etiam morientibus. PONT. Equidem ego ô Thamyra cũ rerum naturæ ordo mirificus sit, magisq; mirari illum poßimus, quàm ingenio omnino assequi, arbitratus sum semper, ac pro cõperto duxi, diuinã illam cumulatißimãq; bonitatem, quæ in CHSISTO sese paterna cũ caritate ostendit hominum

generi, multis quidē ac diuersis modis sese aperire mortalibus, quodq; res hæ inferiores, quæq; naturales dicuntur à physicis, æthereis ab illis commotionibus temperentur, non exiguam quidem homini cum illis esse cognationem, quam per ipsam fabricator ille omnium, moderatorq; ac rector Deus multa bonis præsertim uiris, nec raro etiam peruersis, emendādorum ipsorum gratia, & significet, et portendat, præcipuè autem humanis quiescentibus curis, atq; inter dormiendum, ut aliquando dij ipsi nobiscū perinde ac humano assumpto ore loqui uideantur, unde oracula sunt à prudentibus quibusdam dicta. Ne'ue autem in enumeratione oraculorū ipsorum, antiquitatatisq; testimonijs uos occupem referendis, de me ut loquar, ego ipse ita sæpe dormiens commonefactus sum, ut quæ pericula nec antè timuissem, neq; prius agitassem animo, uigilans postea tutus, liberq; commonefactione ex ea facilè præterierim. Sunt qui ad naturam hæc omnia, atq; ad curas ipsas nostras diurnasq; ad actiones referant. Ego uerò quæ ad diuinitatem pertinent, nesciam quomodo naturæ huic elementari ascribam. Quid enim in se habet diuinū aut sanguis, aut pituita, aut utraque bilis? aut quatuor hæc simul etiā suos per numeros, atq; ad amussim concreta? quippe quæ nec coire, aut concrescere unà quidem possint, præterquam æthere informāte, æthereisq; agitationibus: quarū profectò cognatione, & quadā quasi cōtage Deus ipse utitur, in hominibus cōmonefaciendis. At dices, unde nam species illa Polycastrensis antistitis tam citò, tam repentè informata extitit? eadem profectò et ratione, et uia, qua mens nostra triangulum, pyramidem, syllogismum suis è partibus informat, colligitq; perfectum undiq; illum atq; absolutum, qua lignarius faber & arcam, & scrinium mente ipsa concipit, qua etiam pictor, scalptor, conflator imaginem. Quod igitur mens hominis in se ipsa præstat tam facilè, non poterit æthera illa præstare cognatio ac uis, rebus nostris prospiciente Deo? inq; quiescentis hominis mente informare imaginem humanæ similem, quæ futurorum nos tandem admoneat? Quòd si æthereis à magistratibus inferiores quidem res temperantur, nimirum illi ipsi magistratus sciunt, quæ in futurum ipsi agitent, perinde ut artifices minimè ipsi ignorant, quid animo cōceptum habeant, quidq; etiam apparent. An non sæpenumero ratione hac clades urbum, calamitatesq; populorum sunt antè uisæ, ac longe etiam prius, quàm euenerint, significatæ? At nō omnibus hoc contingit hominibus. Neq; omnibus etiam terris omnes cōtingit ferre siue arbores, siue herbas, aut fruges: perindeq; ut latet modus hic, neq; omnino compertum est, qua uia hoc ipsum contingat in terreno solo, sic neq; palàm est nobis, quo nā modo cognatione ex illa æthera hæc ipsa

usu ueniant dormientibus, ac nonnunquam etiam uigilantibus, eueniunt tamen. Itaq; dum ad naturam cuncta referimus, naturæ ipsius partitione parum rectè mea quidem sententia utimur: cum alia quidem elementaris sit, eaq; sublunaris, uaria, inconstans, dubia, seruitio assueta, atq; in interitum prona: alia ætherea, immortalis, atq; in imperio constituta, tamen & ipsa quoq; corporea, etsi nullis casibus, nulliq; corruptioni obnoxia. Est item et alia omni profectò concretione corporeaq; conditione libera, immortalisq;, ac Deo ipsi tantū uacans, quippe quæ diuina illius luce tantum fruitur, ministerijsq; ab illo distributis solūmodo adest, atq; intenta est. Nec nos pudet, qui quidem ignoremus, qua uia trahatur à magnete ferrum, uelle naturis illis præscribere, ac præsertim incorporeis? At dicet quispiam, trahit ferrum magnes ab insita ui: quasi uiribus suis careat, mult ò quidem præstantioribus, nulliq; corruptioni addictis, tum æthera illa natura, tum etiam alia illa excellentior incorporea quidem, imperioq; ornata, mundiq; totius gubernaculo præfecta ac ministerijs. Vsuuenit igitur in hac ipsa naturæ perscrutatione non paucis philosophantium è numero, quod uel etiam plurimis in agricultura exercitatis, dum agro tantum stercorando intenti, nec seminis animaduertunt naturā, nec cœli ac regionis, quorū primæ ferè partes habēdæ sunt. Obsecro uos uiri optimi, mane oriente sole, non'ne statim lux ipsa puncto temporis dispersa, cœlū hoc uniuersum irradiatione sua illuminat? Atqui lux à sole existit, sol uerò ipse corporeus est, quod oculi ipsi sentiūt: potest igitur è sole profluens lux tenuitate sua, incōprehensibiliq; illa celeritate, eodem simul puncto, tantam aëris, maris, terræ uastitatem illustrare: nec tamen poterūt eodem ipso momento ministri illi diuinæ maiestatis uel supremo ex æthere ad nos euolare? incorporei ipsi, neq; ut solaris lux è corpore iaculati? quod non miraris in candela à te ipso accensa, in Deo id miraberis, cœlestibusq; siue substātijs, siue ministris? At dicet quispiam: Neq; Dei est laborare, neq; occupari in negotijs. O ruditatem insulsissimam hominis, qui Deum ut hominem metiatur, ut operarium aliquem, ut redemptorem opificem. Nihil agit prorsus Deus, nihil omnino laborat, cuncta tamen agit, moderaturq;, ac regit omnia, nullumq; inde laborem sentit: ac si non sit in assiduo cœlum motu, nullam tamen inde defatigationem agnoscat, licet corporeum, licet immensum. Tu uerò Dei super defatigatione tantopere quidem solicitus es? Igitur in natura omnia qui reponunt, eadem illam si, qua decet, ratione cōtemplarentur, desinerēt profectò tam esse, quàm certè sunt pertinaces, ut quae uerius dicam, proterui. Ad hæc, quid ignorantius, rationeq; utenti indignius, quàm inferiori huic naturæ tantum tribuere, eiq;

tribuere, eiq; ex toto incumbere, de superiore uerò illa, nullo prorsus modo cogitare, nec quam omnes quidē debemus, habere rationem? ut per superbiam quidē ignorantiamq; dignitatem ei suam, suasq; & partes uelimus per improbitatem adimere? Nos igitur antistitis Altilij monitis, quod uos rogo hortorq;, obtemperantes, ita quidem uitæ transigamus reliquū. ut quoniam in maturitatem seges nostra iam intendit, frugem eam studiorum nostrorum, orationisq; ipsius, qua hactenus in flore quidem usi sumus, in usum, cōmodaq; afferamus illorum maximè, quos ad hæc ipsa studia scriptis nostris, multiplicibusq; laboribus ac uigilijs inuitamus: ut nec eos pœniteat imitationis, nec nos uigiliarum pigeat, inceptiq; tantopere laboriosi. Quid enim laboriosius, quàm in eloquendi materia uersari? quæ tametsi cōmunis atq; exposita est omnibus, in ea tamen nationes quidem plurimæ mutæ sunt, è cæteris autem siue populis, siue gentibus pauci in ea admodum ita claruere, ut sapientiam quidem miscuerint cum dicendi arte, ac scientia. PVC. Nos quidem bone senex oratio hæc tua, quàm Oraculum ipsum, non minus incendere ad dicendi frugem, ad quam ipse hortaris, iure suo potest: quando iniquitate temporū factum est, pluri mis ut etiam seculis dicendi laus à disciplinarum cognitione seiuncta fuerit, cum antea quidem nemo doctus, quin idem quoq; esset eloquens. Sed eloquentiæ studium post Romani imperij declinationem prorsus interijt, uixq; Grammaticæ ipsius perstitere uestigia, cum tamen disciplinæ ipsæ in honore essent habitæ: id quod Physicorum Theologorumq; multitudo, quæ post Boëtium extitit, planè declarat, tum in Hispania, tum in Gallis, Britannijsq;, ipsaq; in Germania. Qua quidem de causa haud ita mirū uideri debet, eloquentiæ si defuere studia. Tamen & spes est breui futurū, ut eloquentia cum doctrina tum naturali, tum diuina in gratiam redeat. Cum minime per te steterit Iouiane, quo minus moralis cognitio Latinis fuerit literis illustrata, syderaliumq; rerum notitia, quam pluribus etiam uoluminibus ita complexus es, ut syderū effectiones cum physicis etiam causis coniunxeris. Nec defuere etiam aut desunt, qui è Græco multa in Latinum sermonem transtulerint, maxima etiam cum dignitate atq; ornatu. Reliquum est igitur, exemplis ut ijs, atq; adhortationibus non minus quàm oraculo ipsi Altiliano satisfacere studeamus. Tu uerò quid ad hæc Thamyra? THAM. Magna et me quoq; spes tenet breui fore quod dicis, cum Græcos uideam tum Aristotelis, tum Platonis libros uersari in philosophorum nostrorū manibus, antiquasq; illorum interpretationes aut paßim abijci, aut parum omnino placere: utq; alios taceā, non'ne Aegidius noster magna cum consectatione Eremitarum suorum totus Græcis est literis.

est literis deditus? Sunt ex alijs quoq; sacerdotũ siue ordinibus, siue sectis nõ pauci, qui eadẽ & ipsi delectatione, studioq; teneantur. Sed nos ô Pucci ita quidem confessionis huius memores esse oportet, ut quae porticus ipsius lex est, eam cum primis sequamur: quippe cũ differendi locus suus sit cuiq; relinquendus: tuq; ipse iam uideas, dum haec à nobis differuntur, plures interim conuenisse, & ad dicendum, & ad quaerendum, quod ex uultu quidem intelligo intentissime paratos. Quamobrem ordienti iam Carboni, ut Musarum sacerdoti ore faueamus. Sic enim antiquis à sacerdotibus in sacrificijs silentium olim imperabatur.

HIERONYMVS CARBO, PVCCIVS, THAMYRAS.

Rincipio sedes apibus, statioq; petenda,
Quò neq; sit uentis aditus. —

Huiusmodi exorsus est principio Virgilius, cum de apium rebus naturaq; esset praecepturus. Mirum est autem unde coeperit, & qua sit à re auspicatus. Videlicet & prudens Poëta, & cautus habebat ante oculos, quàm imbecilla esset apium natura, quodq; in condenda illarũ urbe potissimum erat inspiciendum, locus ut is eligeretur, qui incolentium uitae esset praecipuè accommodatus. Idq; & prudenter, & appositè, & secũdum naturam. Sed quid quòd in primo libro qui est de segetibus, ab ipsa statim aratione coepit? nec aut quae esset natura soli; aut quae regionum, antè considerandum admonuit? cum praesertim genere in hoc scripti, quod didascalicum Graeco nomine literatores nostri uocant (pertinet enim ad erudiendum siue auditorem, siue discipulum) ab initijs quibusdam etiam remotioribus autores quandoq; incipiant. Non'ne Ouidius cum de mundi esset constitutione locuturus, à re etiam incomperta exorsus est?

Ante mare, & terras, & quod tegit omnia coelum;
Vnus erat toto naturae uultus in orbe,
Quem dixere chaos. —

Itaq; dum haec considero, ignorantiae meipsum & accuso, & damno, cũ mihi ipsi hac in parte nullo modo satisfaciã, ac praesertim uideã Iouianum, qui cõciliationi huic nostrae praesidet, locuturũ de Citriorũ natura, ut de arbore peregrina, ut de cultu eius à nemine tradito, coepisse à loco unde in Italiam aduecta fuerat, ac de arboris ipsius primordijs, quanquam fabulose, poëtico tamẽ more tradidisse, ne antè de cultu eius praeciperet,

quàm quæ & qualis esset arbor, ostendisset. Quocirca ad te quidem me conuertam, ô Thamyra, siquid à Iulio Pomponio, cuius auditor fuisti, & cultor, ad te item Francisce Pucci, cuius erudimenta illa Grammatica fuere sub Politiano: quos & rogo, & obsecro, ne inuideatis nobis, siquid inquam ab excultis illis uiris habetis, quod ex eorum sententia affirmare poßitis, in re mihi perquam difficili: uobis uerò, ut arbitror, nec dubia, nec inuestigatione uestra indigna. THAM. Mihi quidem, etsi Pomponius & diligens fuit, & cultus in explanandis Poëtis, permultaq;, quod mercatores sunt soliti in explicandis mercibus, quasi peregre à se quidem aduecta ipse exponeret, non tamen in mentem uenit in interpretandis illum Georgicis, in eiusmodi quæstionem unquam incidisse: nesciam tamē an'ne aliquid Puccius habeat hac in parte de Politiano quod referat. PVC. Neq; ego quidē memini quippiam ab illo explicatum, itaq; tuam ipsi potius quæstionis huius Hieronyme solutionem expectamus. HIER. Atqui prouincia hæc prorsus tua est Pucci, his in rebus annos tam multos qui uerscre, summa cum autoritate & gratia. PVC. Quod & anni mihi tribuunt, & continuata his in studijs opera, id à me uel extorquere exhortatio Hieronyme potest tua. Quocirca tua ista siue exhortatione, siue uoluntate cōmotus, dicam ipse quod sentio, ac pro mea quidem libertate, si tamen data prius atq; accepta fide Thamyras tantundem & ipse pòst præstiterit: nam & ratio illa nondū à Grammaticis prodita est, cur maximè tum Lucretius, tum Virgilius & principia librorum, & exitus tanta cum iucunditate, ac uenustate fuerit uterque complexus. THAM. Do fidem, nec me pœnitebit promißi. PVC. Hac igitur conditione meā explicabo sententiam. Instituentis, & in præcepta redigentis materiam aliquam à se susceptam officium uidetur, primo loco considerare ipsam ante præceptorum traditionem, rei ne cuiuspiam sit auditor admonendus: quod Virgilius præstitit in rebus apium, cum primū ac præcipuum in ea præceptione sit locus ipse idoneus ac perappositus, præstitit & hoc de uitibus atq; arbustis locuturus:

» Principio arboribus uaria est natura serendis,

Nec imitator eius Columella à magistro suo recesßit; cum præcepturus de colendis hortis præmisit:

» Principio sedem numeroso præbeat horto

» Pinguis ager.—

Atq; hæc quidē ratio tanti uideri potest, ut ante arationem faciendam à Virgilio monefaciendus esset auditor obseruandæ naturæ agri ac soli. Verum ut fuit scriptor ille & in præcipiendo solers, & in obseruandis rebus

rebus diligens cum uideret agrorum studium esse in Latio, totaq; Italia celebratißimum, neq; ab agricolis ipsis ignorari agrorum naturam, neq; etiam quae coeli uis esset ac regionis, praetermisit sponte id quidem, quod illis arbitraretur obseruatum: coepitq; non ab obseruatione terrae, id est, ab agri natura sciscitanda, sed ab actione ipsa, ac si ab eo nō ageretur cum imprudente agricola, sed experiente, ac probato, cuius ipsius operā diligentem ac minimè ignauam exigeret: ut post cognitionem eam, quam de agri natura haberet agricola, mature facto opus esse sciret, essetq; cum primis temporis studiosus: quippe cum primo loci, dein temporis & cura habenda est & ratio. Itaq; & arationis ipsius initium uer constituit, nec tamen omittit in tradendis pòst praeceptis, naturas quoq; terrarum ac qualitates ostendere, & qua etiam uia id esset assequendum, diligentißime aperit. Nec uerò uos moueat, quòd à medijs ferè nonnunquam rebus Poëtae ipsi ordiantur, cum id sequendū uideatur in alio dicendi genere, ut in enarrandis bellis, explicandisq; rebus gestis, minimè tamen in genere didascalico, quod totum in tradendis uersetur praeceptis, erudiendisq; auditoribus. Quid igitur mirum, exorditū esse Virgilium ab actione, id est, à diligentia, quam in agricula praecipuam exigit, quando in agro colendo, ut ipse ait, nihil unquā exhausti satis est? HIER. Dici uix potest quàm me ratio ista delectet, quàm etiam uideatur omni è parte cōmendanda. Tu uerò quid ad haec Thamyra? THAM. Et mirificè probandā eam iudico, & ad praestandum promissum meme accingo. Poëtae officium, ni fallor, tribus in his praecipuè uertitur, ut doceat, ut delectet, ut moueat: quae tametsi diuersa uideri iure debent, ut quidem sunt, tamen & dum docet quippiam, & dum mouet, necesse est ut tunc etiam delectet: quonam enim modo auditorem aut docebis ipse, aut mouebis, ubi oratione uteris inerudita, incomposita, male conglutinata, uerbis inconcinnis, gestu aut ridiculo, aut horrido, uoce raucescente, & dissona? Vt opus omnino sit, scriptorem praecipuè memorem uenustatis esse, atq; ornatus & gratiae. Virgilius igitur, ac Lucretius, quo auditorem ad se raperent, ab ipso statim initio usi sunt principijs maximè iucundis ac festiuis: néue satietas quae inter narrandum, docendum'que solet obrepere, in discessu auditorem comitaretur, exitus quoq; librorum maiore etiam festiuitate cōdiuere, lusibusq; refersere iucundioribus. Videas itaq; eosdē & ludere, & lasciuire, totosq; in eo esse, ijs ut lusibus in initio auditores trahant ad ea libenter audienda, quae ipsi sunt praecepturi. In exitu uerò, & tanquam in peroratione id studere, ne discedentes satietate ulla teneantur, immo uerò ut & hilaritatem secum in domum ferant, & animum illorum memorem, quae summa

Q

cum iucunditate uel audierint, uel fuerint etiam admirati. Quid enim magis admiramur, quàm rem uel magnã, uel exiguam cum uenustate lusam, ac lepôre & comitate? Videlicet redeuntibus nobis domũ à conuiuijs, non & fistulæ comitantur, & tibiæ, quo satietas nulla sentiatur è cœnis, nullaq; post cœnas tristitia? Magno igitur cum artificio & Virgilius, & Lucretius hæc usurpauerunt, quorum exempla studiosissimus quisq; Poëticæ præponere sibi ante oculos debeat.

MARINVS TOMACELLVS, FRANCISCVS AELIVS, TRISTANVS CARACIOLVS.

Go uerò Hieronyme Carbo facilè passus sum, te præter Altilianum oraculum aliquãtum extra aciem progressum esse, propter ætatem in qua ipse cõstitutus es: multo autem facilius patior, quòd uetustissimi Poëtæ, quos sacerdotes uocauit antiquitas, multa tradidere monumentis, quæ Christianis sint rebus admodum etiã similia, qualia sunt, quæ ab illis de secessu Elysio, à nobis uerò de Paradiso dicũtur. Quocirca Francisce Aeli, uertor enim ad te, qui studiosè in ijs adolescens, perq; etiam diu uersatus es, quale illud sit, quod ab illis de Elysijs proditũ est locis, ita nobis aperias, ut comparare rebus id nostris ualeamus. AEL. Faciam id libenter tuo præsertim rogatu, nec minus ut uiam quoq; monstrem iuuentuti, dum illa legunt, qua nam ea ratione, nostra ad hæc conuertant. Duplicem esse prisci illi hominis uitam arbitrati sunt, & quæ duceretur cum corpore simul ab animo, & qua animus ipse sine corpore frueretur: nam nefaria hæc de animi interitu opinio nondum à sceleratis atq; impijs quibusdam uiris fuerat tãta cum improbitate suscitata, ut uitæ quidem genus alterum propter corpus tum sensibus indigere uellent, tum alijs corporis ipsius instrumentis, alterũ uerò cum animus se à corpore seiũxisset, absolutum, liberum, omniq; corporea necessitate uacuum. Quocirca quandiu animus ipse corpore conclusus teneretur, tanquam illius arctaretur uinculis, ueluti in carcerem coniectum, minime uagantem aut liberum esse iudicabant: postquàm uerò à corpore separatus esset, liberũ tunc, ac sui prorsus iuris effectũ. Hæc itaq; ipsa illa eius libertas, campi sunt Elysij, in quibus ipse post solutũ carcerem, pro insita ui, naturaq; felix, ac sorte sua contentus diuersaretur: quandiu enim à corpore tanquam compeditus teneretur, nec iurisditione tum sua libere uti eum posse, nec quæ secum attulisset bona, illis pro diuinitate ac iure suo frui. Itaq; uitam quæ ab ortu duceretur

Duplex uita

qui sint campi elysij

tur

tur ad obitum, seruilem esse, ac carcerariam: quæ uerò post obitum, bonis quidem illam uiris beatam contingere, improbis uerò miseram. Vt palàm quidem facerent, eandem Deum sequi rationem in gignendis hominibus, quā prudens sequeretur paterfamilias in locandis operis ad agrum fodiendum: nam & instrumentum illis præbet ad fodiendum, & quid illos ipsos facere uelit operarios & uerbis declarat, & exemplis etiam commonefacit: quibus nauatā post operam, mercedem cuiq; suam distribuit, cōmendatq; officium eorum qui probè: qui uerò improbe rem administrarint, de mercede ipsa detrahit, afficitq; eos ignominia. Itaq; merces eorum ac præmium qui animum pie recteq; coluissent, Elysius putabatur secessus, in quo is perpetua frueretur beatitudine. At qui corporeis addicti lenocinijs, degenerare à natura sua animum propter corporis contagionem passi essent, eos relegabant ad loca cœnosa, tetra, caligantia, delectatione omni uacua, æthereisq; à regionibus remotissima: quippe quæ etiam nouies Styx interfusa coërcet. Habes Marine quid sacerdotes illi Musarum sentirent, & quas Elysias esse amœnitates ducerent, cœlum uidelicet, ad quod patêre reditum bonis arbitrarentur uiris post mortem, malos cōtrà ab illo arceri putabāt, cœlestiq; ab secessu eiectos, extorresq; in hac elemētorum fæce sordescere, perpetuoq; in cruciatu agere, luereq; anteactæ uitæ meritas pœnas. Qua aūt uia hæc ipsa Christianis accōmodari reb. queāt, Tristanus hic, cuius dicendi sors à me secunda est, facilè quidem ostendet, quiq; & qualis etiam Christianus sit Paradisus, Christiano etiam sermone edocebit. TRIST. Ad rem me non iniucundā inuitas Aeli, difficilem tamen explicatu propter uerba, quæ diuinis rebus parum quidem proprie accōmodentur, cū ea ipsa humanis quàm diuinis explicandis aptiora sint, magisq; apposita: nec nos de Deo cū disserimus, alijs quidē uerbis, quàm cū de homine & loquimur, & disputamus. Cæterū conabor si nō explanare, saltem innuere, qui nā hic sit hortus, quē Christianis suis Deus incolendum atq; inhabitandū post mortem cōstituerit, nam Paradisus hoc ipsum sonat. Quocirca æquis animis audite balbutientem hominē, magis quàm pro dignitate explicantē rem ipsam, quæ mihi è cōuentus huius lege institutisq; demandatur. Principio qui rebus nomina indiderūt, blandioribus quædā uocibus appellauere, ueluti de quo nūc agimus, Paradisum, ut blādimēto ab ipso appellationis homines ad eas res amādas magis magisq; allicerētur. Nāq; ut nostri loca dixerūt amœna, quòd ea suapte natura sine aliquo humani cultus munere aut opera nos traherēt ad se amāda, inuitarētq; amœnitatis tantū gratia: sic Græci scriptores, quòd horti maximè delitiosi sint, atq; ad oblectandū idonei, cœlestē illā sedē παράδεισον nominarūt, in

qua tanquam in hortulis, hortensibusq; in delitijs, sanctorum ac probatorum uirorum animi conquiescerent, uel summo illo bono potius fruerentur, & in ea quidem luce, quam irradiatione sua Deus ipse effundit: nequaquam uerò ut sol, aut è stellis aliqua, sed ut qui & solus est, & pater omnium, & à quo lux quidem omnis elucescit: non qua ratione aut sol ipse illustrat quæ intuetur, aut sydera, quippe quorum illustratio oculis percipiatur, indigeatq; elementaribus adminiculis, in hac præsertim mundi parte, quæ terra dicitur, sed qua mentes beatißimorum fruũtur numinum Deo administrantium, quæq; Deo ipsi sunt proxima: neque ad eam perfruendam corporis sit opus articulis, sed naturali illa tantum animi diuinitate atq; opera: parum tamen recte dixerim operam, quando nullus in ea re labor est, nulla agitatio, aliud tamen uerbum minimè habeo, quod hoc ipso sit accommodabilius. Animus igitur mensq; ipsa suapte quidem opera Deum agnoscit, suapte Deum natura introspicit, suopte penetratu diuinam se ad lucem, Dei ipsius munere insinuat, Deiq; aspectu fruitur, quæ quidem ipsa fruitio Paradisus est. Hæc immortalitas, hæc beatitudo, h manorum hic officiorum, pijßimarum'que actionum finis: ultra quem nihil est quod expetatur, nihil quod mens nostra extra eum inquirat, nihil in quo præter ipsum, aliud quippiam repositũ intelligat, expetitione ac fruitione ipsa dignum, cum in eo collocata et perfecta sint omnia. Nanque ut nihil est supra Deum, supraq; eius maiestatẽ, sic res est nulla, quæ ante Dei fruitionem, supraq; eius notitiam alicuius habenda sit momenti, cum in eo ipso perfruendo omnia sint reposita, eaq; perquam perfecta & consummata. Hic est igitur Christianorũ Paradisus, Elysijs delitijs similis, in quo tamen nec incolentium animi lacte uescũtur, ac melle, sed eo tantum liquore, qui nec aut capellarum manet ex uberibus, aut solarium è radiorũ subleuatione, terrenisq; ab exhalationibus, nocturno sub tempore liquescentibus, sed Dei tantũ de luce, fulgentißimoq; eius diffunditur aspectu, mentes irrorãs intuentiũ: de luce inquam manat, ac liquescit illa, quæ nec oculis perceptibilis est hominum, nec affatu explicabilis, nec mentis ipsius, licet æthereæ immortalisq; diuinitate concipi omnino queat, nisi quod Deum qui uidet, omnia quidem uidet: quiq; eius aspectu fruitur, nihil est quod deesse illi uerè poßis dicere, nihil est quod ulterius aut expetendum ab eo ducas, aut desiderandum. Exigis fortasse Marine fruitionis huius locum. Quis quæso in tanta cœli uastitate, mole, infinitate locum ipsum præscribat certum, definitumq;? nam decretum eße ipsum quidem, ac sancitum quis dubitet? qui ordinem Dei, rerumq; ab illo creatarum, omni è parte perfectißimum, maximeq; sibi constantem intueatur ac consideret.

deret. Satis itaq; esse homuntionibus nobis debet, metiri illum animo, nec spatio finiendum ullo ducere, uerùm ab diuina tantum luce, diuiniq; aspectus fruitione terminandũ. Hæc ego uestro ex imperio Marine, atq; Aeli. Vrna ipsa de reliquis consulenda uobis est.

PONTANVS, PETRVS SVMMONTIVS.

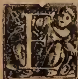
Aetatur in cœlo, ut arbitror, nũc Altilius, exultatq; inter beatißimos spiritus, cum intelligit in hoc consessu, & piè cum CHRISTO agi, & suis pijßimis monitis obtemperanteis nos esse. Vnum credo illi dolet, si dolere eum fas est dicere, quòd in tanto conuentu, Actij locus sit uacuus, uoluntarium ob exilium, dum Federicum regem Neapolim relinquentem, proficiscentemq; ad Ludouicũ in Galliam, accepta ab illo fide, beneuolentiæ tantum gratia sequitur, ac gratitudinis. Sed Altilius consolatione nulla quidem indiget cum dijs agens. Quod uerò ad nos ipsos attinet, hominis maximè ingeniosi, & docti quis nostrûm non angatur absentia? Verùm Musis ipsum comitantibus, et illi nihil prorsus timendum est, & nobis ipsis desiderio absentis eius temperandum, in re præsertim uoluntaria, & homine generoso digna. Tu quid ad hæc Petre Summonti? PET. Me uerò solicitat eius imbecillitas, cum sæpicule quidem laboret de stomacho. Sed ipsa forte peregrinatio, cœliq; uarietas, ac terrarum, robur illi adiunget, quod fore quidem non despero. Quod uerò ad animum eius ac consilium spectare potest, uehementer me hortantur uersiculi eius, quos discedens ipse in puppi constitutus, quasi Nereidibus audientibus, ac locorum nymphis decantauit: quorum ipsorum recitationem non temere recreamentum arbitrer quasi quoddam quæstionum haud multo antè explicatarum, nec paruum quoque momentum allaturam absentiæ eius desiderio moderando. sunt autem uersiculi huiusmodi:

Parthenope mihi culta uale, blandißima Siren, «
  Atq; horti ualeant, Hesperidesq; tuæ. «
Mergillina uale nostri memor, & mea flentis «
  Serta cape, heu domini munera auara tui. «
Maternæ salucte umbræ, saluete paternæ, «
  Accipite & uestris thurea dona focis. «
Ne'ue nega optatos uirgo Sebethias amnes, «
  Absentiq; tuas det mihi somnus aquas. «
Det fesso æstiuas umbras sopor, & leuis aura, «
  Fluminaq; ipsa suo lene sonent strepitu.

" Exilium nam sponte sequor, fors ipsa fauebit.
" Fortibus hæc solita est sæpe & adesse uiris
" Et mihi sunt comites Musæ, sunt numina uatum.
" Et mens læta suis gaudet ab auspicijs.
" Blanditurq; animi constans sententia, quamuis
" Exilij meritum sit satis ipsa fides.

Hos ille abiens confirmato admodum animo, uultuq; quammaximè hilari pronuntiabat: quem nos ut amicum, ut regem sequentem suum, & bonis prosequamur ominibus, & Deos illi propitiabiles bene precemur. Cæterum ut à quo tua Ioviane cœpit, ad eundem quoq; Altilium mea conuertatur oratio: nónne existimas cum bonis illum Genijs, qui pie, percolenterq; morientibus adesse solent, astitisse morienti nuper Elisio? quem tu ita quidem solatus es sic hominem confirmasti, tale illi robur addidisti, ut astantibus honestißimis uiris, sacerdotibusq; maximè uenerabilibus, ipse sublata uoce diceret: Mori nec deprecor, quãdo tu me ad mortem tam cõfirmate adhortaris, id est, ad perfruendam uitam, sempiternam illã quidem, ac bonis uiris, quiq; pie uixerint, cũ dijs ipsis cõmunem. Hæc ille moriens dictabat, uersabatq; in ore: Viue pius, moriere pius: nõ eo tamen sensu, quo ab autore suo uersus ille pronũtiatus est, sed quòd qui bene uixißet ac pie, et bene et pie eundẽ quoq; emori cõtingeret. Et Gallutius quidẽ Elisius sic è uita disceßit, ut amicis desiderabilẽ reliquerit sui ipsius memoriã.

PONTANVS, CHARITEVS.

Go te Charitee, quòd diutius mußitãtem intueor, quó nã mußitatio ista euadat tua, uel auenter uidere expecto: ni res fortasse uxoria negotiũ tibi afferat, in re præsertim familiari, ac molestiarum plena. CHAR. An fortasse arbitraris Petronyllæ uxori inditum nomen à Petrone, ac ueruece sectario? (sic enim quidam è priscis illis eum uocauere) quòd uidelicet gregem mihi filiarum uxor comparauerit, quæ illam sequantur et ad rem diuinam, atq; in templa, & ad inuisendas per urbem puerperas, ad celebrandas item nuptias, ac festos dies. Sed desinam hac nunc in confeßione, hisq; in quæstionibus uelle uideri facetus. Vos igitur qui hic adestis uiri optimi, sic accipite Hermetem illũ, quem uetustas ob ingenij diuinitatem agnominauit Termaximum, his ipsis dicbus, suis me armis, suis item telis instruxisse, meq; illius iurasse in uerba: itaq; Platone relicto, ex hoc die militiam eius sequor. Quæ autem Iouiane mußitantem me de eius lectione animaduertisti, hæc quidem sunt, si modò eius ipsius libri, qui nunc

nunc uersatur in manibus, Hermes ipse est autor. In re quidem Christiana duo potissimum principia esse consideranda, et mundi ipsius, rerumq; quae eo continentur, hominisq; praecipue creationem, quod primum quidem principium est, & generis ipsius humani, postquam in immensum creuit, labiq; in ruinam improbitate ac libidine coepit sua, salutem, atque ab interitu illo miserabili receptionem, quod secundum quidem principium iure appellandum censeo. Quod que Hermes ipse diuini saepe uerbi mentionem faciat, sic mecum ipse & rerum creationem perscrutor, examinoq;, et Deum ipsum contemplor, ut qui initio per sapientiã, quae sunt cuncta quidem uerbo creasse illum contendam: pòst uerò per Gabrielem, siue nostro Genium, siue Graeco nomine Angelum, salutem etiã uerbo peperisse mortaliũ generi uniuerso, facinus profectò utrunq; diuina illa caritate dignũ, Deiq; ipsius beneficentia & munere. Igitur creationem ipsam prouenisse crediderim ex uerbo Dei, dictãte sapiẽtia, quo statim momẽto enũtiauit Deus ipse, dixitq;: Fiat coelũ, Fiat terra, Fiat lux, quaeq; caetera diuino ex ipso uerbo prouenerũt omnia. Cumq; praeter Deũ ipsum antea, praeterq; sapientiam, quae cum Deo & erat ab initio, et fuit, et est semper, nihil existeret omnino aliud, praeterq; uerbum, quod ipsum Deus quidem erat, crediderim similiter omnia illa è nihilo, uerbo ipso Dei dictoq; prouenisse. At dixerit quispiam, quo nam modo Deus è nihilo haec ipsa eduxerit? At quo nam hic ipse consilio aut fiducia haec dixerit? cum audeat Aristoteles profiteri causam illam tertiam generationis esse carẽtiam, quam Latini quidã eius sectatores uocant fortasse minus proprie priuationem, quae quidem ipsa nihil prorsus est, cum tamen & materia et forma res quidem ipsae sint: priuatio uerò re ipsa nihil omnino in se habeat, praeterquam quod cogitatione tantum concepta, pòst uoce enuntietur. Humanorũ igitur ingeniorum, quanquam non tamen omnium, siue uanitas, siue insolentia, addam etiam ignorãtia exigit expostulatq;, ad mundi procreationem conuenire oportuisse materiam simul ac formam, quarum altera rebus insit ipsis, illasq; informet, ex altera uerò res constituantur: itemq; carentiam, quae ante generationem quidem nihil est: formam autem insitam sic esse rei uolunt, ut omnino postquam quod generatum est, interijt, ne ipsa quidem amplius appareat, materiam uerò in aliud transferri, atq; aliud. Haec parum pij homines ita se habere & uolunt, & digladiantur, parumq; aut intelligunt, aut considerant, in diuino illo edicto, Fiat, & materiam inesse, & formam, quando id ipsum Dei uerbum, Dei uoluntas est, idem quoq; uerbum & iussus, et edictum est Dei. Quamobrem si Dei uoluntas uerbũ est, et idem Deus est sapientia, idem quoq; omnipotentia,

quid mirum oculatißime physice in uerbo illo Dei inesse simul & materiam, & formam? ac materiā quidem, quoniā eandem hāc ipse posset subministrare, & simul cuncta ex ea propter omnipotentiā gignere: formā uerò illā rerū constitutricem, quoniā sapientiæ ipsius munus hoc esset proprium. Informare enim aut statuam, aut picturam, cuius nam est, nisi sapientis aut pictoris, aut statuarij? Quòd si statuarij ac pictoris inest mēte, qualis sit futura statuæ figura, ac picturæ, quam & hic et ille sibi effigiandam proposuit, quid obsecro uim ac potestatem hanc eripere conaris Deo rerum omnium artifici? In sapientia igitur Dei, atque omnipotentia insunt hæc ipsa omnia & informandi, & materiandi, atq; è nihilo etiam producendi, quæcunq; ipse & esse uoluisset, & decerneret fore, & quandiu quidem illa ipsa & esse decerneret, & qualia. Itaq; ut fatum à fando, id est, à dicendo deductum est, quia Deus ipse sic edixerit atq; effatus sit, cum rerum naturæ legem præscriberet: sic & uerbum, cum dixit ipse, iußitq; in rerum procreatione, Fiat coelum, fiantq;, ut ab eodem ipso dictum est, cætera. Quamobrem hoc ipsum creationis principium, reipublicæ Christianæ primum quidem eße principium statuo. Venio nūc ad alterū. PONT. *Tibi quidem Charitee uidendum est, quanam uia progrediare, cum podager ipse sis, medicorumq; maximè indigeas opera, quorum officium est, ad materiam potißimum studia, curationesq; suas referre.* CHAR. *Ista quidem perinde dicuntur à te Pontane, ac si ignores, naturam ipsam ea ratione podagris consuluisse, quo dolorem minus sentiant, lingua ut uterentur loquaciore. Quodq; tu ipse factus es iam surdaster, uoce etiā utar clariore, magisq; ac magis plena. Quamobrem reliqua quæ sunt, quæso animaduertite. Cognouerat Deus ruere in præceps quē creasset hominē tāta cum dignitate, atq; excellentia animantium cæterorum, admonitus itaq; à sapientia, atq; à caritate, cōsulendum ei decreuit etiam per uerbum, per quod & illum genuerat. Itaq; Genius ille Deo acceptißimus cum ex ore dixisset Dei, Haue uirgo, Dominus est tecum, uerbum ipsum in utero receptum uirginis humanitatem assumpsit, ut diuinum uerbum illud cum è Deo esset, & homo idem fieret, & nihilominus Deus esset. Cumq; è Deo natus esset Deus, idem tamen esset & pater, & filius, perinde ut idem & Deus & homo. Cumq; ut Deus & homo aliquandiu uersatus eßet inter homines, mori deniq; pro salute hominis uoluit: atq; ut Deus & homo, liberare hominem à morte perpetua, maximeq; miserabili constituit. Itaque ut uerbum ipsum principium fuit creationis & mundi, et hominis, sic & principium etiam eiusdem à mortis tenebris ac miserijs uindicandi. Nec mirum hoc ulli bene instituto, diuinæq; caritatis obseruanti uideatur, si conside-*

consideraverit, uerbis etiam hominum ipsorum alios iam iam in mortem prolabenteis, in uitam è morte restitutos: alios dum pati contumeliosa nequeunt uerba, mortem sibi ipsos consciuisse. Quòd si nulla maior est hominis uis ac facultas, quàm quæ cõstat è uerbis, mirũ, si Deus uerbo suo mundum primo constituit, procreauitq; hominem, deinde uerbo etiam illum suo uindicauit ab interitu miserabili, restituitq; ad uitæ munera etiam cœlestis ac perbeatæ? Hæc mea erat Iouiane mussitatio illa à te animaduersa, quàm uobis ueluti Hermetis studiosus, ac nouus eius miles explicaui. Reliquũ est, ut, quoniã muneri à me satisfactum est meo, Pardum iam audiatis.

PARDVS, CHARITEVS.

Quidem ego te uel inter loquẽdum risissem Charitee, nisi de religione, deq; republica Christiana sermo esset habitus, dum physicos tam imprudenter, ne parum pudenter dicam, ipse in te prouocas. Concedatur tamen hoc podagræ, articularibusq; doloribus, de quibus tam sæpe quidem iaces. Et quoniam à te de priuatione facta est mentio, dicam de ui uerbi: ne de rei significatione loquens, uidear aduersus religionem per diuerticula uelle irrumpere. Hoc ipsum autem uerbum in usum ita receptum est, ut alterum illud quod est carentia, à plerisque aut ignoretur, aut parũ bene intelligatur. Quo fit, ut cum à doctis etiam uiris receptum sit, probari à nobis quoq; ipsis debeat, quando nihil omnino afferat, quod aut interpretationi obsit, aut aduersetur disciplinæ. Tamẽ sic habeto, hãc ipsam uocẽ deduci à priuatu, ipsoq; à uerbo priuo, à quo est priuatus, quæ uox suapte natura aduersatur publico, ut cum dicimus agros alios esse publicos, alios priuatos, hoc est, singulariũ ciuium: fitq; ex eo, ut uitam agere priuatam dicamus eum, qui publicis gerendis à magistratibus abstinet, ciuilibusq; muneribus. Eadem quoq; uox idem alibi præfefert, quod exutus, spoliatusq;, ut cũ dicimus priuatũ aliquem bonis, ac fortunis suis: necnon etiam ut cum Lucretius ait: Priuata dolore omni, quòd libera sit exemptaq; ac uacua dolore ab omni deorũ natura. Priuum autem, à quo est uerbum priuo, significat quod est suum cuiusq;, ac proprium: unde priuilegium, quod non sit publicum, sed suum, ac singulare cuiuspiam siue ciuis, siue familiæ, siue municipij. Sequitur autem hæc ipsa priuatio uerbalium uim, ac naturam nominum, ut uectatio, legatio, uerberatio, largitio, congressio, sponsio, cognitio, cohortatio, & id genus cætera. Quocirca uidetur à physicis accepta in ea potissimum significatione, in qua est apud Lucretium, ac si uacuitas quædam ipsa sit: ut cum dicimus materiã aliquam,

ut ceram uacuam forma, quòd ei nulla prorsus insit effigies: ut massam cemētitiam, quæ nec parietis, nec structuræ cuiuspiam figurationem habeat ullam, uerùm informis ipsa sit, omnis'que penitus informationis expers ac uacua. Itaq; tametsi pro eo in quod ipsi intendunt physici, priuationem accipiunt, parum tamen dictio id ipsum implere uidetur, nec palàm quidem illud, nec planè præseferre. Cum uoces ipsæ uerbales ubiq; siue paßiuitatem innuant tantum, siue actiuitatem, physicis uerò opus sit, uoce præsertim indicatiua naturæ eius de qua est quæstio, cuiusmodi est carentia, quæ indicet materiā ipsam quidem expositam esse, ac paratam ad induendam sese formam, qua ipsa penitus careat: non tanquam illa fuerit aliquando spoliata, uerùm ut exors, atq; omnino uacua, quæq; uestiri ea non dedignetur. De uerbo autem careo Marcus Tullius rectè quidem multa præcipit, ut cum ait, Non posse eum qui ipse non sit, re ulla carere: nec rectè dici qui sit mortuus, carere eum uita. Ad hæc ne si dicamus uiuum quidem hominem cornibus carere, aut pennis, quia cum id non habeas, quod tibi nec usu, nec natura sit aptum, illo minimè careas, etiam si sentias te non habere. Deniq; carere ait esse, egere eo quod habere uelis, inesse autem uelle in carendo, nisi cum dicatur, carere aliquis febri, aut cum aliquid nō habeas, neq; id non habere te sentias, ad hæc nec eo indigeas, tamen dicamus illo te carere. Itaq; uerbo careo multis etiam modis ut alijs etiam quibusdam uocibus scriptores abutuntur, multumq; in dicendo non solum tralatio ualet, uerum etiam abusus. Propriam itaq; appellationem esse arbitror carentiam, cum materia indigeat forma, quam suapte natura cupiat sibi inesse. Quocirca Ciceronis quoq; autoritatem si sequamur, propria rei de qua agitur appellatio, est carentia. Quia usus tamen aliter obtinuerit, nullo modo uidetur repugnandum, penes quem, ut Horatius præcipit, & arbitrium iusq; est loquendi & norma. Hæc ego tecum habui Charitee, quo pacem tibi cum physicis procurarem, quorum opera & stomachus, & pedes isti tui tam sæpe indigeāt: ni ægre fortè id tulerit Frācißcus, qui hic adest Pudericus, qui & ipse non modò cum medicis, uerùm cum ipsis etiam astrologis bellum gerat aßiduum.

FRANCISCVS PVDERICVS, PARDVS.

Vidni mihi cum astrologis bellum sit Parde? cum Iouianum hunc uideam, qui tam multa scripsit de syderibus, sæpenumero illis irasci: nec omnino satis bene de illorum dictis sentire atq; enuntiatis, cum tamen disciplinæ sit eius ipse mirificè studiosus: quāquam, ut mihi semper uisus

uisus est, non ut Ioannes Picus in disciplinam ipsam armis equisq;, quod dicitur, irrumpit, cum illam tueatur, ut cognitu maxime dignam, ac penè diuinam, sed astrologos quosdam, ut parum cautos, minimeq; prudenteis insectatur ac ridet PAR. *Non temere hoc quidem Pudericè. Quid enim magis siue absurdum, siue temerarium, quàm quod coniecturis præcipuè constet, id necessarium esse uelle? Cum enim cœli syderumq; agitationes inferiora hæc, quod liquidò apparet, citatu moderentur suo, nequaquam tamen quæ ab illis innuuntur, iisdem numeris, eadem quoq; qua portenduntur uia ubiq; eueniunt, quòd res ipsæ inferiores superioribus illis causis, aut nõ omni è parte assentiantur, aut etiam omnino repugnent.* PVD. *Sunt igitur causæ illæ agentes ac primæ, hæ uerò patientes ac secundæ.* PAR. *Nimirum sunt. Nam nec calor ipse solis ubiq; est æqualis, nec terrarum situs idem ac par omniũ. Quodq; ad hominum res spectat, uoluntates ipsæ nostræ, dum imperare uelimus sensibus, liberæ quidem sunt, syderalibusq; agitationibus aliquãto ualidiores. Quod quo nam modo fiat, id si aperuerim, non indignũ conuentu isto uideatur. Quatuor hæc corpora, quæq; alio nomine sunt elementa, materiamq; generationi suggerunt, uel ipsa eadem potius sunt materia, quatuor quidem humores subministrant, è quibus hæc constant omnia. Hi pro motu quidem solis, lunæq;, atq; utriusq; habitu, ne de alijs nũc loquamur stellis, in aßiduo ubiq; sunt aut incremento, aut imminutione. Qua è re generatio cietur, atq; corruptio, exindeq; in eodem nũquam persistũt statu, quando & solis, & lunæ mutationes ipsi quoq; imitentur, ac luna ipsa cõtinenter penè fluctuet, sol uerò erraticis cum stellis nũc fit ipse propior, nũc contrà remotior ab regionibus, quas incolimus, quibus è rebus & incrementa sequuntur humorum, qualitatũq;, et item imminutiones. Has ad res permultũ etiã regionum cõferunt tum situs, tũ habitus. Cum Apulia, Libya, Aegyptus aptior sit calori, siccitatiq; augendæ, quàm aut Germania, aut Gallia, hæ uerò q̃ illæ frigori, atq; humectationi. Ad hæc terrarum aliæ non multam quidem hominum exigant aut operam, aut industriam in re frumentaria procuranda: aliæ contrà suapte natura parum sint feraces. Quid quòd habitus ipse locorum alibi obtusiora gignit ingenia, alibi magis acuta, eademque uersutiora? Quo fit, ut tam multæ quoque rerum earundem sint uarietates. Quod in saporibus potißimum ac succis ostenditur, itemq; in animalibus siue feris, siue altilibus, ac tum in celeritate eorum, tum etiam in statura & robore. Vt humores hi ipsi non solum agitationes sequantur stellarum ac cœli, uerumetiam agrorum naturas, ac regionum tum sitũ, tum habitum. Quod cum ita sit, ne stellarum quidem effectiones ubique aut*

tædem, aut pares esse possunt. Quæ qui astrologus probè considerauerit, uix ille longius aberrauerit à prognosticorum cœlestium significationibus uerè pronuntiandis, quousq; tamen coniectura sese ipsa tutò conferre poterit. Hæc igitur ipsa cum tantopere inter se dissentiant, ac tam sint, quàm profectò sunt cognitu difficilia, nata est hinc obseruatio, cuius proprium est intueri quæ appareant signa, eaq; animaduersa multumq; retenta in mente, quid tandem afferant, expectare: indeq; à re ipsa prognostica dicta sunt, non tamen ut semper quæ promittere uideãtur, præstent, sed quòd plerunq; tantum. Cum & medici, & nautæ, ipsi quoq; agricolæ, in curationibus ægritudinibusq;, item in pluuijs aut serenitatibus, frugumq; prouentu, aut huberiore aut modico, non raro se à signis obseruationeq; deceptos querãtur. Minus ut mirum uideri debeat, astrologi quoque si fallantur, cum ipsæ aliquando causæ inuicem se oppugnent, actionesq; ac paßiones inter sese (ut dictum est) non uno modo dissentiant. Tertio antè anno ager Campanus laborauit plus solito æstiuis pluuijs, eodem tamen tempore in agro Brutio ac Crotoniensi de nimia siccitate atq; æstu uineæ exaruere. Hinc igitur mathematicorum uanæ prædictiones, quòd ad ea quæ portendi uidentur à stellis, non omnes conueniant simul causæ, permultaq; eos lateant, quemadmodũ & medicos. Et hi quidem frustra haberi solent, nõ solum propter naturam morbi humorũq; parum cognitam, uerumetiam ægrotantium & regionis aërisq; ipsius, ob alias causas atq; alias, ac tum uentorum, tum exhalationum. Illi uerò propter incognitas stellarum ipsarum misturas, aut quòd in id tempus incidant significationes aliquarum siue copulationum, siue eclipsium, aut cometarũ, multis antè annis eas portendentium, quæ parum quidem obseruatæ fuerint. Interdum quòd regio ipsa perniciosis à uentis aut uexetur, aut à salubribus defendatur, plusq; uenti ad prohibendum ualeãt, quàm ad nocendum hostilis stellarum irradiatio. An non Hetruriæ maritima pleraq; pestilens est ora, propter paludes, halitusq; malignos ab ijs afflatos, aurasq; illos agitantes? cum collinæ eius regiones sint quam saluberrimæ. Itaq; & in locis illis palustribus salutiferæ stellarum cõfigurationes parum prodesse per æstatem poterunt, et collinæ salubritati non adeò malignæ nocebũt, ac pestilentes. Patrij quoq; mores, consuetudinesq; municipales, atq; artes, instituta q; tum publica, tum domestica, multum in utranque partem conferunt syderalibus configurationibus. Quid quòd rerum certa cognitio, eaq; quæ scientia dicitur, generalibus uersatur in perscrutationibus? quis igitur humorũ, è quibus constamus, singulares assequi poßit siue commistiones, siue temperaturas? quis rursus sydcrũ particulareis uires, quæ

tum

tum abstrusissimæ sunt, tum penè etiam infinitæ? quis item aduersantium inter se causarum digladiationes particulatim cognitas et obseruatas habeat, & quantum, & quousq́;? Itaq; illi ipsi, qui ad particulareis dilabuntur prædictiones, ab ipso etiam Ptolemæo habentur derisui. Cum necesse sit eorum coniecturas, obseruationesq́; hac in parte uacillare, ipsosq́; non solum deerrare è uia, uerùm turpissimè dilabi, déque uestigio ruere. Vides igitur Puderice, tam multi unde mathematicorum proficiscãtur errores, coniecturæq́; tam fallaces, ut iure quidem irasci illis & possis, et debeas in pestilentijs prædicendis, idemq́; in sterilitatibus, tempestatibus, abluuionibus, atq; euentis alijs.

Veniamus nunc ad hominum uoluntates, quibus si sese ipsæ sensibus dominandas permiserint, nihil est fluxius, imbellius, addã etiã infractius, domabiliusq́;. Contrà, nihil quod sit illis generosius, robustius, imperiosiusq́;, ubi sensus ipsos, eorumq́; illectamẽta nihili fecerimus, miserimusq́; sub iugum. Vendidit M. Cato confectum iam senio equum, qui cum ipse siue Consul, siue Prætor militauerat. Marcus, inquam, Cato optimus sui temporis orator, Senator, imperator, sic enim est habitus. Cur uendidit? quia uoluit: quia plus apud eum attenuatissima illa ualuit parsimoniæ cura, quàm ratio & Senatore, & oratore, & imperatore tam ualde etiam spectato digna. Quodq́; usurpare esset solitus bonum patremfamilias uendacem esse oportere magis, quàm emacem: uoluit etiam in re sua præceptum id pertinacissimè tenere. At coactus est ad hoc ipsum ab natalitia cœli, stellarumq́; configuratione. O cœlum auarissimum, ô stellas tam attenuate, ac sordenter parcas, quæ in hoc tam intentæ essent, tantopereq́; peruicaces. Potuit proculdubio cœli stellarumq́; configuratio Catonem facere ad parsimoniam propensiorem, propter humorum è quibus constaret compactionem, non tamen ut cum summa & Senatorum, & ciuium Romanorum siue accusatione, siue irrisione, militarem uel consularem potius equũ uilissimo etiam precio captus uenderet, ac si equus ille nascente Catone, solicitas stellas sua etiam de uenditione fecerit. Ptolemæus Aegypti rex, sororem suam duxit uxorem, impulsus uidelicet expugnatusq́; natalis cœli ac stellarum themate. O profanum cœlum cũ themate etiam tam impuro & conquinato, in quo tã immanis reposita esset libido: quis uel summe etiam improbus ac peruicax asseuerare hoc audeat? Etenim configurationes illæ intemperantiam tantum portendunt humorum, ac concretionis corporeæ, atque in re quidem Venerea, detur etiam et in sororia coniunctione. An non felicissimus ipse rex, ac potentissimus poterat, quod quidem noluit, sororem suam alij locare in matrimonio, ipse aliã sibi ducere? At me-

dici uel modicis adhibitis medicamentis humorem qui nimius sit, temperant, coguntq; sub regulam, qui minimus atq; attenuatus eum & exuscitant, & attollunt. Tu uerò rex eximie minimè potuisti nefariam istam libidinem continere, quòd uidelicet noluisti. Patrauit igitur scelus hoc, quia uoluit: nam si uoluisset, qua diximus uia euitare illud omnino poterat. Quod ut patraret, credibile est, multas uariasq; in ea re cogitationes consumpsisse, sed passus est tandem à libidine sese uinci. At apud Persas eiusmodi matrimonia erant & usitata, & concessa, secutusq; est finitimæ gentis exempla. Nam qua promptitudine secutus ipse Persas est, cur non Macedones secutus est suos, laudatißimosq; Macedonum reges? nequaquã autem secutus est, quia noluit, quia imperari maluit sibi à libidine, quàm ipse libidini imperare. I nunc, & cœlum incusa, & stellas, & nefarias stellarũ configurationes. Tempestate hac nostra qui apud reges, regulosq; magistri fuere epistolarum, utq; hodie dicuntur, Secretarij, summum in modũ locupletati sunt omnes, præter Iouianum hunc, qui hic adest: quã ad rem ab amicis, familiaribusq; aßiduè cohortatus cum esset, nunquam à proposito dimoueri potuit, illud in ore semper habẽs: Egere nolo, opulentus esse recuso. Qua ratione non modò cupiditati imperauit, pecuniarumq; appetitioni, uerùm ipsis etiam regibus in republica moderanda, quam animi firmitatem his ipsis etiam diebus ostendit. Cum enim capto regno Neapolitano, Ludouici Galliarum regis præfectus, magistratum ei offerret, quo è reditu eius senectutem opulentiorem duceret: At, inquit, nõ opulentiorem eam feceris, uerùm occupatiorem, quando dijs iuuantibus nullius honestæ rei indigeo. Voluntas certè hæc fuit ratione temperata, eaq; cupiditatum uictrix, ac sensuum titillantium. Nero Augustus singulari fuit crudelitate nobilitatus, quis sanæ tamen mentis inficietur, in procreando Nerone seminis, humorumq; temperaturam, è qua fotus ipse & concretus est, apprime malignam fuisse? stellasq; ipsas eam ad rem adiumenti plurimum contulisse? ut suapte natura Nero procliuis esset, atq; incitus ad sæuitiã. Fuere igitur rei huius causæ tum materia ipsa, è qua Nero constitit, quòd male esset fermentata, tum stellarum malus habitus, peruersaq; cõfiguratio, quæ aut humorem secuta est, malignum illum quidem, atq; peruersè affectum, aut eum malignitate ac deprauatione affecit sua. Esto, detur hoc quidem. At inuenire noua suppliciorum genera, inusitataq; excogitare tormenta, & cum artifice conuenire, qua uia nauicula maternum ad naufragium opportunè strueretur, Neronis hoc fuit, sanguinariæq; eius uoluntatis, non stellarum ac cœli. Fuit autem Neronis, quid uoluit: uoluit autem, quòd ab ambitione rapiebatur, qua expugnatus conculcauit ipse rationem.

tionem. Sed desinam pluribus iam exemplis uti, maximorum etiam uirorum, quorum uoluntates uictae cupiditatibus, aut sensuum captae illecebris iere praecipites. Quocirca his hunc in modum explicatis, quaeramus eadem haec aliquanto etiam exploratius.

Principio laus omnis, uituperatióque uoluntarijs uersatur in actionibus, existit´que ab illis. Cum enim natura duce moueamur ad ea cupienda, quae boni alicuius speciem praeseferant, eáque à sensibus repraesententur, de quorum titillatione animus sese exciat, non prius tamen ad ea peragenda, quibus assecuturum sese illa confidat, animus ipse expergiscitur, quàm uoluntas quoque suscitetur: quae initio quidem ut libera, ac sui iuris latius euagatur: pòst uerò adhibita secum in consilio ratione, ac frenum sibi ipsa imponens, eo accepto, sese ipsam moderatur, redigit´que intra praescriptum, mox deliberando eligit quae pro facultate ac uiribus suis eligenda uideantur, quin ratione duce illa ipsa perscrutatur diligentius, perpendit´que maiore cum pensitatione, quae à sensibus sunt oblata, an talia sint, qualem eorum species sese offert, sint nec´ne ipsa utilia & iucunda, an rursum inutilia & molesta. Pòst uerò his perpensis & cognitis, euagatione´que illa tam libera sub frenum coërcita, iter statim ingreditur, quo quae eligenda esse duxit, peruenire ad ea possit. Iuris itaque atque arbitrij eius fuit, nec´ne uellet siue eligere ac prosequi, seu nihil omnino curare. Est igitur suapte natura, statim´que ex quo suscitata est libera: quae rationem si sequatur, libertatem ubique suam & tuebitur, & retinebit. Sin relicta ratione à sensibus delinita illis obsequatur, nimirum amissa libertate, captiua ducetur: & quae imperare ipsa sibi noluit, imperio seruiet alieno. Est igitur sui iuris ac libera, quoties sese à sensuum, malarum´que cupiditatum ui ac captiuitate tuebitur. Tunc uerò facilè tuebitur, cum excitata inter eam, sensusq; ipsos controuersia, bona´ne sint an mala, quae à sensibus offeruntur, rationem sequetur, illam´que sibi in auxilium uocabit, cuius etiam consilio utetur ac ductu. An non tibi uoluntas ipsa uideatur libera, quae cum sensibus in certamen descendat, quaeq; uictrix omnino euasura sit, praeterquàm si illorum insidiosis blanditijs capi se patiatur? Demum quia ad actiones tūc accingimur, cum uoluntas ipsa & uoluerit, & elegerit, & decreuerit suscipiendum aliquod siue inceptum, siue negotium, meritò actiones ipsae ad uoluntatem referuntur: quae si cum ratione progredietur, nimirum ipsae laudabuntur: contrà uituperabuntur, ubi & in eligendo, & in progrediendo de rationis deerrans uia, sensusq; delitijs emollita cupiditatem sequetur ducem, illius´que inhaerebit uestigijs, parueritq; imperio. Non solum autem res ipsae, actio-

nesq; uoluntatem liberam esse testantur, uerumetiam nomen ipsum deliberandi, quòd uidelicet liberum eius sit in decernendo iudicium, uelit'nē suscipere & prosequi, an contrà desistere, ac sensuum ipsorum monita labi sinere. Legum quoq; constitutores, ac moderatores populorũ id ipsum testantur, cum impunita dimittant crimina, quæ furentes admittunt, atque insania perciti, quòd uoluntaria ea minime sint, nec furentes ipsi liberi aut sint, aut haberi debeant. Postremo autem considerandum uidetur, cum sensus corporei ipsi sint, singuliq; corporeis utantur instrumentis, ut auribus ad audiendum, ut oculis ad uidendum, naribus item ad inodorandum, palato linguaq; ad degustandum, ac siue manibus, siue alia parte corporis ad tangendum, uoluntatem tamen ipsam nulla parte corporis uti, nullaq; re corporea, cum aut deliberat, aut eligit, decernitq;: quippe cum uis ea potestasq; tantum sit animi, atq; ex omnibus animalibus hominis unius. Quo fit, ut cæterorum quidem sit siue impetus, siue instinctus tantummodo, hominis uerò uoluntas propria ac peculiaris. Igitur si stellarũ effectiones uersantur inferioribus in corporibus, rebusq; illis tantũ, quæ ex elementis constant, ipsaq; elementa campus quasi quidã sit, in quo stellæ uires exerceant suas, qua nam uia uoluntates hominum subiectæ illarũ sint agitationibus? quarum iurisditio tantum sit in elementis, rebusq; elementaribus, animus uerò & incorporeus ipse sit, & ab omni prorsus elementari qualitate, ac conditione uacuus: cuius uoluntas ipsa, uis potissima quidem sit, quæ actiones ad quas homo natus est, uel commendatione honestet, uel opprobrio damnet ac contemptu. Iure igitur Puderice mathematicis illis succenses, qui tam sint futuras ad prædicẽdas res proni, hominũq; mores ac fortunas ab ortu statim ipso pronuntiandas, ac si nulla in eis sit libertas, nulla deliberandi aut eligendi siue ratio, siue autoritas: quæ quidem tanta est, ut homo sui iuris sit in ijs administrandis omnibus, in quibus animus imperare habeat, nec corporis ei sit opus ministerio, ac præsidijs. Possunt cœlestes tamen configurationes impedimento illis tũc esse, ac sese animo ipsi opponere, cũ corporeis atq; externis indigeat auxilijs ac fauoribus. Vbi uerò actiones solius tantum fuerint animi, frustra tunc de stellarum actionibus disputatur ac uiribus: cum, ut dixi, animus ipse liber sit, ac suopte arbitratu eligat, decernatq;. Hæc habui tecum, tuamq; in defensionem quæ Francisce dicerem, longius fortasse quàm portio dicendi ferret mea, breuius certè, quàm res ipsa exigit. Quamobrem finem his faciam, si prius tamen hoc subdiderim, hominum illorum numerum oppido quàm exiguum esse, animum qui colant, animiq; arbitratu utantur atque imperio. Cum multitudo ferè uniuersa corpori sit omnino dedita, corporeisq;

reisq; illecebris, ut fortasse mathematicis ipsis permittendum sit, laxissimis etiam habenis currere ad apotelesmata pronuntianda.

PONTANVS, SVARDINVS, POETVS.

Enit mihi in mentem Suardine, tuq; Fundane Poete, ut quãdo à uobis cœpit, uobiscum quoq; confeßio hæc desinat, plurima secum damna afferre etiã ingeniorũ tempora ipsa, temporumq; iniquitates, non pauca rursus honestamenta commendationesq; & artium & facultatum, eorundem quoq; felicitatem. Audiuistis ipsi quam apposite Pardus, quàm pro rei natura, & ornatè differuerit et copiosè. Itaq; quanquã senem me, annisq; grauatum, spes tamen cœpit forè, ut antè quàm à uobis emigrem, Latinam uideam philosophiam, & cultu maiore uerborum, & elegantia res suas explicantem: utq; relicta litigatrice hac disputandi ratione, quietiorem ipsa formam accipiat & dicendi, & sermocinandi, ac uerbis item suis utendi, proprijs maximeq; Romanis. Cum'que plura sint, quæ me ad hanc ipsam inuitent spem, cumprimis profectò Aegidius mihi hoc promittit Eremita, quem superioribus diebus in hortis cœnobij Baptistæ Ioannis cum deambularemus, quod est Neapoli ad carbonariã, adessentq; mecum unà quem hic adesse cernitis Hieronymus Carbo, itemq; Chariteus, ita quidem locutum & ipse memini, & hi ipsi testificari hoc idem possunt: ut ægerrime ferret, uitium hoc inter philosophantes inoleuisse nostrorum temporum, cœpisseq; illud iam nostris à maioribus, nemo ut nunc audeat Latino more, ac peruetusto illo quidem maximeq; probabili, de naturæ rebus, deq; uirtutibus differere: fluxisse autem inde uitium ipsum, quòd superiorum temporum philosophi secuti eorum, qui Aristotelicos libros satis quidem ignoranter transtulere, et uerba et modos, ac dicendi figuras, multa quæ Latinè, ac propriè dici possunt, aut neglexerunt accommodatis explicare uerbis, aut scire quo nam pacto rectè dicerentur, id minimè curauere. Cœpit igitur sic uir & doctus, & eloquens. Est Græcè ἕξις à uerbo suo ἔχω, Latinè autem ab Habeo Habitus, qui & agendo quidem, & diu constanterq; assuescendo cõparatur. Nam & diutius exercendis ijs, quæ liberalis sint uiri, cum laude qui consuescit, habitum sibi agendi liberaliter uindicat: qui uerò administrandis fortibus, agendi quidem fortiter: & prior ille habitus liberalitas, posterior uerò hic fortitudo dicta est rectè quidem, ac propriè. Nanque militaris ut habitus militem designat, pontificem pontificius, rusticanus agricolam, pastorem, calonem, fossorem, nauticus item nautam: sic quam quisq; ingenuo dignã homine actionem exer

cuit, exercetq;, habitus hic ipse agendo comparatus illã ipsam indicat siue artem, siue facultatem. Et hic quidẽ ab habendo dictus est. Cæterum uis il la, et huic, & illi, alijq; atq; alij à natura insita, quæq; etiã nonnũquam ab institutione magis magisq; aut augetur, aut excitatur, per quã huic quàm illi rei actioniq; exercendæ quispiam magis aptus est, atq; idoneus, Græcè est διάθεσις, ab alia quidẽ uoce quàm quæ est ἔχω, quo factum est, ut Græca in Latinum qui transtulere, dixerint Dispositionem non solum inepte, uerumetiam ignorãter, ac parum propriè. Nam Latinè dispositio ordinem quidem innuit, rerumq; ipsarum, ac progreßionis seriem, mini mè uerò naturalem illam siue uim, aptitudinemq;, siue innatam propensionem. Cum enim ponere & uitem, & arbusculam prisci illi dicerent, uim compositæ dictionis secuti, disponere & uites dixere, & arbores, per ordinem uidelicet eas serere, ac per agrum distributim infodere, quod Virgilius innuit, dicens:

» —Pone ordine uites.

Hoc est, dispone. hinc etiam dicti dispositi in quincuncem ordines: deductaq; tralatione à re rustica, duces et ipsi copiarum dicuntur disponere acies, hoc est, exercitum in ordinem cogere, et suo quenq; militem loco constituere ad conserendas manus. Inde etiam patres familiarum disponere rem familiarem, hoc est, in ordinem illam, ac sub regulam redigere. Oratores quoq; et ipsi disponere traduntur quæ dicenda sunt, id est, quo quidq; loco, quoq; ordine disserendũ sit in causa: unde Rhetoricæ pars illa maxi mè prudens, artificiosaq; Dispositio est uocata. Itaq; parum proprie διάθεσις ab his dicta est dispositio. Sed noluerunt qui primi hoc dixere, laborare in perquirendo proprio, & suo nomine, contenti quadam quasi di ctionis aßimili constitutione ac structura, cum tamen parum ipsi periti Romanæ essent elocutionis: ac si non & rectè, & Romanè, & significanter à uerbo Habeo, à quo est Habitus, deduci posset, deductaq; inueniretur dictio huius ipsius quod quærimus indicatrix, quæ quidem est Habilitas: qua in deductione à uerbo suo facienda, & copiosiores, & rei ipsius significantiores sumus quàm Græci. Nã si Habitus est, qui pòst uindicatur, nimirum Habilitas hæc ipsa rectè quidem ac significanter dicitur uis illa præcedens, qua & ducimur, & fouemur, & adiutamur ad Habitum comparandum. Siquidem ut Habitus præsefert rei comparatæ adeptionem, sic Habilitas uim illam, aptitudinem'que indicat & idoneitatem, si Latinè diceretur siue à natura insitam, siue ab institutione productam, confirmatam'que, quasi Virgilius hoc ipsum nobis non & ostenderit, & expresserit, cum dixit:

Atq;

Atq; habilis membris uenit uigor. — "

Nam & uigorem appellauit uim illam à natura ingenitam, est enim à uigendo uigor, ut apud Sallustium:

Aetas uiget, animus ualet. "

Et habilem, id est, aptum atq; idoneum dixit. Itaq; quid hoc ipso uocabulo appositius significantiusq; ad explicandam τὴν διάθεσιν *inueniri potest? sed noluerunt desidiosi uiri, ne dicã loquendi ignari, in hoc laborare, quando satis habuere, posse sese excusare, quòd multa essent Græcè, quæ Latinè dici parum possent commodè: ac si hoc ipsum non multo melius à nobis, quàm à Græcis & dicatur, & deducatur. Videlicet non & Aristoteles ab eodem uerbo à quo est* ἕξις, *id est, habitus, deduxit nouum uerbum* ἐντελέχειαν? *non etiam è nostris eruditi quidam scriptores ab Habeo declinarunt Habentiam? ut* ἐντελέχεια *perfecta sit corporis habentia: noua quidẽ uox, ex habeo tamẽ uerbo ab illis declinata, quo rem ipsam propriè magis, significantiusq; exprimerent. Quid? quòd hæc ipsa* διάθεσις *pro rerũ diuersitate latinè alijs, atq; alijs explicari uerbis et potest, et consueuit: ut cum dicimus quempiam siue affectum, siue propensum esse ad mercaturam magis quàm ad literas: uis enim illa, aptitudoq; naturalis tum Affectio, tùm Propensio, & propriè, & significanter dicitur, minimè uerò dispositio: & homo ille eam ad rem propensus, affectusq;, non autem dispositus. Nam procliuis facilitatem magis præ se fert uoluntatis, quàm naturæ uim, atque aptitudinem, quæ tamen à propensione ipsa, affectionéque exprimitur. Dicunt etiam tosum eadem cum absurditate, male dispositum statuæ faciendæ, cum & latinè, & rectè dici debeat, male aptum, male appositum, male etiam accommodatum: nam male affectum non ita libenter dixerim, quando in lapidem uix cadat affectio, præterquam si abutamur uocabulo, quando aërem etiam male affectum legimus. Quo fit, ut* διάθεσις *ipsa hac in parte tum Aptitudo Latinè dicatur, tum Appositio, maximéque significanter omnium, accommodatio, quòd aptè quidem peridoneéque materia ipsa accommodari ad eam rem poßit, quam artifex ipse faciendam susceperit, non tamen ut non hæc ipsa rectè etiam dicatur Habilitas. Quin &* διάθεσις *hæc nonnunquam nostris à maioribus uocata est Natura: ut cum legitur, agri huius natura, siue ligni, lapidis'ue, aut materiæ cuiuspiam: quin ingenium quoque & terræ, & soli, & regionis, rerum rusticarum scriptores protulerunt. Sed redeamus ad uerbum Habeo, an non ab eo deriuata est etiam Habitudo? quæ fortasse ad corpus referri, quàm ad animum magis debeat, ut quæ est pueri huius, puellæ'ue habitudo? Sed non ero in*

hac quæstione, de hac ipsa differentia nimis solicitus.

Quid quòd tum noua, tum inerudita etiam appellatione, quæ Græcè κρᾶσις est, transtulere Complexionem? Nam quid obsecro cum Complexione κρᾶσις habet? Complector nanq; quid Latinè significet, manifestum est, ut complector amicum, hospitem, familiarem, et complector negotia publica: & Liuius scriptis suis res Romanas complexus est: dicendi quoq; siue color, siue figura quædam est Complexio. Quo nam aūt modo hæc ipsa uox idem Latinè sonabit, quod Græcè κρᾶσις? ut enim Complexio tum coitionem quandam corporeæ siue compactionis, siue humorum è quibus corpus consistit, siue coactæ simul massæ concretionem planè indicet, quod quidem nō indicat, quo nam inquam modo indicabit temperationem? cum κρᾶσις Græcè hoc ipsum significet. Esto tamen, ut Complexio collectionem illorum, copulationemq; atq; cōnexionem massæ totius indicet, complectaturq; eorundem comprehensionem: temperaturam uerò nullo modo aut indicat, aut complectitur, quam Græcè κρᾶσις præcipuè, ac significanter indicet ac præseferat. Itaq; uox ipsa Complexio, præterquam quod nouè dicta est, non implet Græcæ uocis significationem.

Quocirca & propria, & latina, eademq; maximè significans dictio est Temperatura, ni magis fortè tibi placuerit Temperatio: nam ut mistio & mistura, sic temperatio in usu est doctorum hominum, ac temperatura, sic status corporis, ac statura: quanquam status ad plura pertinet, quàm statura. Temperatura igitur, massæ totius coitionem præsefert, atq; compactionem, ipsiusq; compactionis misturam ac temperamentū, ut scriptura, scalptura, textura, iūctura, pictura, itemq; statura, ac permulta eiusmodi alia. Perinde nanq; ut scriptura picturaq; designant quid & quale sit, itemq; quantum, ad ipsum quod scriptum ac pictum est, quid item & quale, & quantum quod scalptum, textum, ac iunctum est, scalptura, textura, iuncturaq;, utq; statura, qui status sit, et qualis, quantusq; ipsius corporis: sic Temperatura, quæ & qualis, quanta quoq; coitio ipsa, massaq; sit corporea, humorumq; ipsorum corpus constituentium cōcretio ac mistura. Nec minus tamen propriè ac significanter rem ipsam designaret, quam proximè dixi, Mistura, sed Græca uox Temperationem magis indicat. Demum si rem ipsam attenderimus, & significantius diceretur, & propriè magis siue corporis Cōpactio, Conglutinatioq;, siue Mistura ac Cōstitutio (nāq; ut est reipub. constitutio è legibus, moribus, statutis, decretisq;, sic corporis ex humoribus, eorumq; misturis ac conuenientia) quàm hæc ipsa dicitur inter omnes tam diuulgata Complexio, quæ prima quidem facie amatorias præsefert delitias, uoluptariosq; complexus. Itaq; rem ipsam nō ut

non:

non planè intellectam Eremita querebatur, sed nō suo quidem nomine explicatam, Latinaq; appellatione & propria. Cum tamen affirmare nō dubitaret, ni Græcam reddere dictionem mallemus, dici eam appositè magis, proq; rei ipsius natura Fermentationem, idq; uerbum significandam ad rem maximè esse accommodatum.

Idem quanquam pudenter ac parcè, mirabatur tamen hos eosdem philosophantes parum animaduertisse quas ipsi uocarent Circūstantias (nam liberales considerare debent & quantum ipsi dent, & cui, quid item & quale, ac permulta quidem in dando alia) easdē omnes uno uerbo priscos autores consueuisse complecti, quod quidem uerbum esset Delectus. Itaq; M. Cicero cum præcipit delectum rerum esse habendum, quid nam aliud præcipit, quàm ut ratio habeatur rerum, temporum, personarum, locorum, quæq; alia agentem ipsum comitantur, quem prudentem esse oporteat, cum sit hæc ipsa consideratio prudentiæ propria? Hæc nobiscum deambulans, quanquam uerecundè & probè, querebatur tamen Aegidius, quòd negligentia recentium philosophorum effectum sit, ut & Romana lingua, quæ abundè locuples esset, in summa sæpe copia laborare uideretur inopia, & Græca uerba à parum cultis scriptoribus inculcata, propriam uim ac significantiam nec Latinè redderent, nec significanter: minimè ut sit mirum tempestate nostra, eloquentiæ studiosos aut nullam, aut perexiguam impendisse philosophiæ operam, ipsos uerò philosophos eloquentiæ penitus esse ignaros, atq; utinam non & hostes. Sed nos Aegidiū absentem quidem, ac piè rem Christianam, & fortiter gerentem, & bene, & religiosè ualere iubeamus, consuetudinis eius, ac sanctitatis memores. SVAR. *Eadem & nos quoq; cepit spes, ipsaq; ita quidem certam sese nobis offert, ut Latinā philosophiam iam iam cultu elegātiore, cothurnisq; nitidioribus incedentem uidere uideamur. Quam ad rem confeßiones istæ tuæ non parum etiam conferent. Nam Aegidium ad hoc ipsum natum intelligimus, & Augustini exemplo sic inuitari, uel rapi eum potius, ut nihil magis aut aueat, aut curet, quàm ut eremitarum ordinem in ueteris eloquentiæ poßeßionē pristinā iam restituat.* PONT. *De Aegidio quidem nemo est qui dubitet. Cæterum cōfeßiones hæ ipsæ fortaße habituræ sunt momenti aliquid, Pardo præcipuè operam suam non abnuente, cum fama quoq; certa sit, adolescentes quosdam optimis ingenijs præditos ad hanc ipsam militiam sese instruere.* POET. *Vtcunq; Iouiane, itineris è Roma suscepti nec nos pœnitet, & porticum hanc, quandiu Neapoli erimus, quotidianasq; istas confeßiones aßidui frequentabimus.*

FINIS.

P. SVMMONTIVS SVARDINO SVARdo, & Francisco Poeto S. D.

Vadentibus uobis, meq; ad editionem hanc assiduè adhortantibus factum est, ut prodire iam in lucem non desinant reliqua Pontani monumenta. En uobis Dialogus ille ultimus, superiori excusione à me promissus: cuius lepido argumento Pontanus in cuiusdã ingratitudinem clàm inuehitur. Iustam itaq; indignationem mandare literis cum uellet, eam sale huius libelli cõdijt. Quare absolutis hac editione omnibus, qui supererant, Dialogis, ad reliqua uos accingite: quorũ lectionem certò scio longe uobis forè suauiorem, quàm Antinianæis è uitibus olim fuerit liquor ille, ad quem uos Pontanus sobrios in primis, atq; abstemios ambos, apud Aegidium suum inuitauit. Quanquam sorbillatione ex ea nunquam uel summa labia intinxistis. Sed nostis quantũ liceat rerũ scriptoribus. Valete.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE INGRATITVDIne Dialogus, qui ASINVS inscribitur.

VIATOR, CAVPO, TABELLARIVS.

ACEM ROMAE FACTAM ESSE *aiunt, eiusq; Poëtam nescio quem autorem referunt. Ego quidem Poëtæ huic uel grãdiusculo propinauerim. Amabo meritoriæ huius ecqui se caupo, ecqui se minister offerat?* CAVP. *Equidem pacem hanc siticulosam esse Augustus ipse abunde docet. Euge puluerulente, lætare hoc nuntio, & offulam hanc pepone è suauißimo accipe, cyathumq; hunc uel tertio ductandũ ebibe.* VIAT. *Ebibo. Da quæso & alterũ.* CAVP. *Pax igitur facta est?* VIAT. *Pa, pa, pax.* CAVP. *Amabo resipisce, atq; inde loquere. Vel puluerem quidem bellißimè homuncule tibi palliolo excutiam. Hauri puer & secũdum, & tertium, & quidem recentißimũ. Pax' ne facta est? O bone Laurenti, dies hic tibi sacer est. Nuces à me quotannis expectato quamplurimas. Pax' ne facta est? anniuersariũ tibi sacrum cauponariũ ex uoto statuo. O misellam caupo-*

cauponam. Ecquando'ne mihi, frondenti apio, laureo redimitas serto, exteriores foris, internas cellulas liceat coronare? Verùm ego sum stultior, occidente iam sole, diem qui ad exortum reuocem. VIAT. *Atqui felicissimum te te, ipsamq; cum primis tecũ cauponam dicito: Pax diem instaurabit. Pacem in foribus, atq; in tabella pingito. Lucrum tibi uinarium, emolumentumq; pulmentarium omnis generis, ingens, largum, opulentumq; augurator. Eueniet, mihi crede, eueniet. Tu tibi bene habe, cupasq; ex urbe comportato huc uinarias, fac rideant fores, effice ut omnis & domus, & hortus renideat. Pax hæc imperat, pacisq; amicus Euhyus, cauponæ ipsius atq; cauponantium pater. Ego Neapolim propero, triente exucto.* CAVP. *Bene mihi fore pace ex hac & libens uolo, & libentius auguror. Agite qui adestis ministri, cyathos eluite. Socij, talos iacite, hilaremus diẽ hunc paci. Adest quaternio, quarto tibi potandũ edico. Adest rursum quaternio, rursum tibi ductandum hoc est, udum, rorans generoso è palmite. Ah, ah, cecidit canis. Tu quidẽ ipse sitis, ut illa est siticulosa, hoc ipso præsertim tempore. En iterum canis allatrauit, licet siti conficiare, tam male fortunatus qui sies. Euge euge tibi caupo, adest senio, adest rursum & senio, mihi augurium hoc promitur, mihi ductandum est, uel septies quidem decies iterato ductitabo: quippe qui ualentibus pedibus, capite ualentiori utar, compleamus hilariter numerum. At at utor'ne ego rectè oculis? agglomerari'ne ego puluerem uideo agitatu equino? an uentus meridiano tempore exciri è mari qui solet, illum exagitat? equus certè est, quin equo satelles uehitur. Arrigite aures, inflat'ne iam buccinam? inflat profectò, regius est tabellarius, poculum homini & frigidum, & generosum præparemus. Aduentat iam, & equum calcaribus stimulat, & inflauit iam cornu: buccinam buccinatorem nec unquam quidem uidi buccinatius inflare, & inflat, & cachinnatur, & interim præconium uocalißime enuntiat.* TAB. *Captos iam scitote.* CAVP. *Quid captos? auscultemus.* TAB. *Qui regem prodiderunt, qui regium nomen euertere ab imo, cum ipsi infimo è loco prodijssent, conati sunt. Saluus est rex, salua patria, saluus est Alphonsus, qui salutem comparato exercitu, obsessa Roma nobis peperit. Hilarem hunc diem facite, noctem multo hilariorem. Effulgeant ignes summis ædium culminibus, etiam quamcreberrimi. Conuiuia ipsis in propatulis celebrentur. Demum læta sint omnia, confecta pace, ac duce ipso uictore cum exercitu domum redeũte.* CAVP. *Age age bone hospes, equum siste, potita, æstas est, puluerulenta sunt omnia, refrigera & pulmones, et guttur.* TAB. *Nunquam quod meminerim niuosius. Obsecro te, poculũ itera.* CAVP. *Et quidem ampliusculũ.*

Sed amabo bone, postquam refrigeratus, qui tãtum insperati affers, ut certum affers? TA. *Captos sceleratissimos homines, ut reos capitis, ut patriæ hostes, ut maiestatis conuictos.* CAVP. *Papè.* TA. *Iam de illis capitis sententia aut fertur, aut lata iam est.* CAVP. *Luant ipsi meritas pœnas, quando publicam rem tam male habuerunt, ut penè regnum omne, cum ipso rege, liberisq; pessum ierit. De pace quid autẽ?* TA. *Nostis'ne Iouianum Pontanum?* CAVP. *Quid ni nouerimus, hominem ubique notũ? quippe qui paucis antè diebus de itinere ac ualitudine fessus, Romam conficiendam, ut nunc sentio, ad pacem illinc ab Innocentio. Alphonso hinc arcessitus, meridianus hic conquieuerit: et quidem miserati sumus, qui hic tunc affuimus, senis imbecillitatem, ac male ualentem habitum, ut qui itineri satis nõ esset, his præsertim caloribus.* TA. *Dij ipsi, ut omnes prædicant, atq; ut rex ipse testatur, seni et quidem ualetudinario affuere: pacem enim ita confecit, ut regi salua sint omnia, quæ amissa propè iam erant, procerum perfidia, administrorumq; iniquitate. Vos autem & paci, & patriæ propugnatori, qui pacem populis uirtute sua peperit, exornate & porticus, et compita, diesq; festos agite. Mihi alia ad oppida properandum est, publicæ lætitiæ gratia: rex patriæ pater, publicorumq; bonorum autor hoc sic imperat. Valete compotores ualentissimi.* CAVP. *Et tu nuntij tam auspicati auspicatissime autor propera, ut pacem populis promulges, ut nos qui ad mẽdicitatem propè redacti ob bellum sumus, nuntio hoc ab inopia uindicatos bees. Dij tecum eant & duces, & comites. Mihi certum est è suburbano in urbem properare, certiora illic de pace, regijsq; rebus ut intelligam. Et iam, ut uideo, agrorum quoq; facies immutari cœpit, nescio quomodo aër ipse lætiora promittit. Ego quidem somnijs ipsis fidem uel maximã censeo adhibendam, quando noctibus his equos in boues uerti, castaneas arbores abire uinarias in cupàs somnians uiderim. quid somnians hæc uiderim? fictile ministranti mihi, aureum factum qui senserim? mox monetarium ad magistrum perlatum, in numos fluere, aliumq; ex alio numum gigni, cõfestimq; in cumulum cõgeri, meq; eo cumulo obrui. Coniectores quidem ipsi somnium sibi conijciant, ut uolunt, mihi profectò paci magis creditur. Abeo in urbem. Vos domum exornate, qualem & pax exigit, & somnia hæc ipsa uolunt.*

CAVPO, CHORVS SACERDOTVM.

Vod mihi meisq; contubernalibus felix ac faustum sit, deorum supplicationibus urbem occupatã inuenio: quàm læta populi frequentia? quam canorus sacerdotum chorus? CHO.....

Pacem

Pacem cœli rector populo, «
Pacem terræ tutor peperit. «

CAVP. *O' bene ominatum carmen.* CHOR.

Nobis pacem, nobis ocium «
Pacis nobis autor rettulit. «

CAVP. *At meritoriæ meæ lucrum, & uoluptatem, & dapinationes opiperas. O' me beatum. Aderunt frequentes lenonum puellæ, aderunt earum sectatores, nouitij satellites.* Et iam audio Sicilia, Hispaniaq; ex intima aduectum florem scortillorum, recentißimum quidem Venereum mercimonium, urbanæq; iuuentutis illecebras atq; allectamenta, meum merum solidū cupedinariūq; peculiū. Agite sacerdotes, pacem concinnite, pacē dijs immortalibus acceptā referte. Ego profectò cōpotoribus, ganeonibusq; meis omnibus ita me cōparabo, uti basilicas apud me comessationes, basilicūq; me cauponem experiantur, prædicent, in cœlū efferāt. CHOR.

Pacem rura, pacem prædia, «
Pacem tecta & urbis sentiunt. «
Virgo plaude, nuptæ plaudite, «
Paci rite matres plaudite. «

CAVP. *Mihi quidem loculis plaudedū est meis. Vt gestitis inanißimi? ut animo agitatis aureolos illos Venetillos? hos ne mauultis, an Florentinulos illos ampliusculos picturatulos, hyeme etiam media perflorescentes? An Oceano uectari cupitis aurea nauicula, aureo malo, uelis etiam aureis? & hoc quoq; præstabitur, ut in cōtinenti deambulantes.* Britannicū *secetis pelagus. Agite loculi, capite iam auras, quis sinū impleatis.* Et iam, *ut uideo, Oceano libare gliscitis. Verùm agite, inspicite, noscite,* Britāni ne *hi sunt, quos* Roma *proficiscētes diuertere hāc ad meritoriā uideo? An me oculus fallit? profectò uestitus ipsa Britannici generis eos indicat. Accedā propius, quin* Britānißimi *quidē ipsi sunt.* Vobis et urbem, & cantū sacerdotes relinquo, mihi quidē Oceano cauponariā rem facere decretū est, ut hodie aureola cymba piscator Britānico in freto aureū etiā rete in profundū iaciam. Heus pueri, Bacchū in iudiciū ad prætorem uocate. Dormientē tamen illū somno ne excitetis iubeo, quin Vernaciolo illum cado includite, ne somno experrectus, Britannicūq; forū, ac Britannū iudicem timens, fugam arripiat: nā & horrida uox, sermoq; ipse horridior deterrere illū abunde potest. Tu quidem cōcinere illos iube, quo aut somnus Baccho fiat suauior, aut illo excitus, ac suauitate cantus delinitus, ludere argenteum ad poculū cum illis cupiat. Et id quoq; præstate pueri, ut nostro in penu sit qui Græcè, qui Corsicè, qui Ligusticè sciat, etiamnum qui Creticè.

CAVPO, VIATOR.

Ntiquum & notum amicum peregre aduenientem, ut libens uideo, ut mihi iucundum est ipsum et complecti, & alloqui. VIAT. At ego beneuolentem compotorem, inuenire ualentissimum et lætor, et habeo dijs gratiã. CAVP. Quàm cũ stomacho bene? VIAT. Lupum in uentriculo gero. CAVP. Vt cum siti? VIAT. Exaruere pulmones calore & puluere. CAVP. Pueri expeditissimè afferte quo sitim leuet, heus expergiscimini. VIAT. Atqui cõsilium est, prius puluerem pallio excutere. CAVP. Date linteolum. Ministrate frigidulam, qua et os, & labra, & faciem totam perluat. VIAT. Vt me recreasti pocillo hoc crystallino? Nihil uidi unquam hoc ipso limpidius. Vt in eo salit nigellum tuum. An, ut puto, est Casorianum? CAVP. Reluite pueri pocula. Miscete recentiusculum illud intimo è penu. Afferte, Centuresium hoc est. Cape beniuolentissime homo, labra delibatim pertinxeris, pedes illico sentient. Mihi crede illo in dolio Bacchus cum uere lusitat, totum adeò doliolum flos est merus. VIAT. Atqui putarim eo è dolio aurum scaturire, aurum profectò linquentissimum digitis teneo, fusile quidem hoc est, & potatile, ut dicũt: labellatim profectò ducam, nõ uno haustu. Euge Bacchi delitiolũ. Anima mihi ipsa cõgeminata est olfatu solo, uideri ut ipsum aurum aurescit in cyatho? Anima mihi ipsa trigeminata est labellatu uno. CAVP. Salue mi Geryones, salue hospes Atlantice. VIAT. Quid mirũ triplicem me factũ, si Centuresiũ potito? si tuum istud mihi penu Atlãta est ipsa illa beatorũ insula. CAVP. Ah ah ah. Delinge amabo et hoc (iniuriã enim si hauseris, cadillo feceris) & quidem substrictissimis labris Fastinianũ hoc est, merũ quidem Fastinianũ: reliquiæ non cadi modò huius, uerùm totius Campani penoris. Itaq; sublibare te illud & quidem haustillatim uolo. VIAT. An forte uerendum est, ne hodie Fastinianum hoc tuũ nobis exhibeat negotiũ? Scis quàm mihi non placeat fastus. Et hos quidem ipsos uereor Hibernici generis homines, fastum in naso qui gerũt. CAVP. Nihil Fastiniano hoc tuo suaui moratius est, rixas mirum est quantopere fastidiat somni solius amicũ, atq; blandiloquentiæ. Sed amabo Hiberni ne sunt hi? VIAT. Quin horum aliquot Scotia nuper ab ultima Romam deuecti. CAVP. Quænam aduentus causa? VIAT. Animi peruicacia quædã, dum persuadere sibi nullo modo possunt, Romano põtifici liberos esse. Itaq; inueneriit Pontificem ipsum filij nuptijs præsidentẽ aurato in solio, filiã uerò Romanas puellas inuitantẽ ad choreas, atq; ijs ipsis nuptiarum diebus natã Pontifici filiolam alterã; [redacted].

religionis

[redacted]. CAVP. [redacted]? VIAT. [redacted] CAVP. *Sanè probatissimum argumentum. Proficiscendi autem Neapolim quæ nam causa?* VIAT. *Leonardũ primo Apulum, Barensem inde Nicolaum, pòst Hierosolymam uidere cupiunt, naui comparata.* CAVP. *Et probum & pium consilium.* VIAT. *Missa hæc nunc faciamus, quando refrigeratæ mihi uires sunt. Iube bis apparari cœnam, atque ita quidem uideto, cœna ut sit.* CAVP. *Quid hoc uerbi est, cœna ut cœna sit? non intelligo.* VIAT. *Quæ sit opipera, quæ pluribus sit satis, quæ sit bibax, loquax, somnulenta.* CAVP. *Bellissimè, habeo. Agite beniuolentissimi hospites, secedite in umbram, conquiescite, sedate & sitim, & æstum, opulentissimè pariter & lautissimè mecum uobis erit.* VIAT. *Atqui Italicè nihil intelligunt.* CAVP. *Tute igitur illis blandire, atq; ut potissent & quidem quamrecentissimum uide. Mihi curæ id fuerit, Britannicè ut discumbant.*

ALTILIVS, PARDVS, CHARITEVS.

Iudicabam actum cum Iouiano felicissimè, quod pace parta, regias res propè afflictas, magna sua cũ gloria, maiore populorum tranquillitate, non restituisset modò, uerũ etiam stabilisset. Quãto autem secus & illi, & nobis qui eum amamus & colimus, acciderit, dicere dolor prohibet: neq; enim contingere aut illi indignius, aut nobis insperatius potuit. PAR. *Quid hoc est, quod te tantopere solicitum ac male habet? nam & uerba metior tua, & rem ipsam mirificè suspicor: neque illud me parum turbat, quòd hora tam intempestiua conuenire me uolueris, cum præsertim noueris in agendis rebus pensitatio quæ sit tua.* ALT. *Quid tu aut me solicitum, aut male habet, loqueris? quin cruciat, torquet, uexat, animũ ipsum conficit.* PAR. *Mali ne tantum ex te audio?* ALT. *Summum quidem malum. An non & summum, & publicum tibi uideatur malum? senem in quo tãtum publicè repositum esset tum opinionis, tum spei, cœpisse iam repuerascere?* PAR. *Quid, repuerascere?* ALT. *An non puerum tibi uideatur senex agere, qui annos circiter sexaginta natus, magnis' que honoribus functus, asinum sibi magno comparauerit, sericis' que instratum ornamentis ascenderit? Atq; aurato freno, auratis habenis, uersiculos etiam nescio quos amatorios cãtitantem, uehi asello in publico non puduerit. Quod' que importunissimum dicas, admotis etiam calcaribus, equitem agere procurrentem uoluerit. Abeat sapientia, ualeat senectus.*

nihil aliud expectas aut potius, aut certius delirationis signum? [illegible] *Musæ Aonides, Sebethides nymphæ, ubi nam gentium delituistis? Monstra mihi hæc, & quidem portentosissima uidentur, quis hoc credat? aut qui nam fieri hoc potest? quod ne dij quidē ipsi uideri debeāt passuri.* ALT. *Certa res est.* PAR. *Asino'ne uehi etiam perornato, per urbem in publico, per regionem urbis frequentissimam, sexagenariū hominem, regijs actionibus præsidentem, moribus tam compositis, institutis tam rigidis? Vale, uale Apollo. Si uerum esse hoc sensero, naturam ipsam credam iam repuerascere. Sed commodissimè nobis offertur, ut uideo, Chariteus, colloquamur cum homine. Quid quòd cōturbatiusculum domo prodire intelligo?* CHAR. *Laudent qui uelint senectutem, mihi quidem sapientissimè institutum uidetur, sexagenarij è ponte ut deijcerentur in Tyberim. Quin bene mecū actū putem, antè quàm hæc uideam, quàm hūc annū attigerim, si uel scaphariam cum Charonte exercuero.* PAR. *Charitee Charitee, siste Charitee, salue, quò properas? quæ te res tam impotenter agit? Siste gradum, amicorum res agitur: iubet hoc amicitia, uel humanitas id postulat tua.* CHAR. *Ne per deos quisquis es, ne obsecro me ab itinere incepto reuoca.* PAR. *Maior res agitur. Siste, salue. Quò te?* CHAR. *Quò asinus imperat.* PAR. *Quid malam in rem, asinarium iam'ne agis?* CHAR. *Quin asinus ipse me agit.* PAR. *Iam, ut uideo, delirauimus, actum atq; transactum est de sene, ut uideo. Explica obsecro, quid hoc est, quòd asinus te te agit.* CHAR. *Quinimmo impellit ac proterit. Tu rem ipsam uide. Propero ad ærarios fabros, comparaturus diuersi generis tintinnabula, cingulum item sericum diuersicolorem: qui cum intextis tintinnabulis, asini collum exornem. Flamen quoq; purpureum auro intertextum empturus, ad illius frontem appensum aurata fibula, perinde ac flabellum, asino uentum in calore quod exciat.* PAR. *Dij boni, quid ego è Chariteo audio.* CHAR. *Quid? istis Parde oculis uideas, domū si meā ingressus fueris, bracteolas argenteas, auratas lamellas, flosculos etiā gemmatos auro intertextos asino parari. Vsqueadeò cum sapientia simul cultus quoq; ac comptus ad asinum transijt. Hoc hoc illud est, quod dici solet, Omnia tempus suum sortito cōsequi. Maiora'ne aut audire, aut sentire uultis? Epistolam legite, quam nuper suis ex hortis uester senex, quod gaudere oppido abunde potestis, ad pueritiam iam regressum, ad me per cursorem quamfestinatissimè misit.*

Epistola. AMABO *Charitee meus ocule, pectinem mihi auratum emito, qui sit eburneus, Praxitelius: qui dum stringitur, dū dorso agitur, tinniat mihi, subblandiatur animo meo, qui risum pelliciat atq; hilaritudinē: quid enim*

asello

asello meo delicatius? uult sibi applaudi, uult dici bellißima uerba, facit mihi delitias, dum ei frontem defrico, dũ uersiculos succino. Quin te beatiorem ut faciam, & hoc accipe. Apposui deliciolo meo è melle tentaculũ: ubi illud delinxit, osculo me confestim petijt, tam blandè, ut ei quoq; amplexũ cum osculo retulerim: beauit me, cupio & illum beatũ esse. Tu uerò meus amicule, & illud statim cura. Timet delitiolum meum muscas, calores fugitat, perrectato institores omneis, dum è tenuißimo serico stragulum cõpares, quo intectus Arion meus, Cyllarus meus, muscarum aut culicũ aculeos ne sentiat, atq; id cumprimis effice, ut sit quamfulgentißimum stragulum, delicatißimũ textũ, solidißimũ muscarũ repagulũ. Ne uerò aut mirere, aut indignè feras domini delitias, uide & cõtemplare ex asino, atq; in asino Pythagoricã disciplinã. Nam hæc ad te dũ scribo, pellegente asello, ipse accõmodatis humanã ad enuntiationem labris distichon hoc effudit:

Melle meus me pascit herus, pro melle recepit "
Oscula, complexum pro sagulo excipiet. "

Iudicabis aut Marsum, aut Cornificiũ in asello meo uersus edere. Illud quoq; summo studio, ac deditißima curabis opera, uti flabellũ pauoninũ, quod sit quamoculatißimũ, per hunc ipsum puerum ad me mittas, quo in umbra, atq; in æstu, meo delitiolo uentũ faciam. Rectè uale, nam et ego cũ domino, sine quo uita mihi nulla est, ualeo etiã ualentißime. PAR. Hæc quidem epistola mera est deliratio, aut merus potius nostrũ omniũ dolor. Quando autem delirium ipsum radices nondũ altiores egit, tentandũ est, quàm possumus diligentißimè, uti curetur. ALT. Mihi quidem Actius conueniendus uidetur, qui nuper è Roma itineris ac laborũ socius cũ illo redijt, uti ex eo perscrutemur, num quæ signa delirium antecesserint, siqua fortasse ad sanitatem regrediundi relictæ spes intelligatur. PAR. Longè optimè consultum uidetur. Quocirca familiarem, atq; amicum hominem conueniamus, uti eo ipso comite in hortos ad senem proficiscamur.

ACTIVS, PARDVS, ALTILIVS.

CLiuum hunc Musarũ esse uolebat noster Crassus, immo pace uestra dixerim, meus: is enim me instituit, is me studijs his dedicauit, illi debentur quæ in me insunt, si qua laude digna insunt, omnia. PAR. Miror Lucium Crassum corpore tam obeso, uiribus non satis ualidis cliuum hunc, quanquam amœnum, ascensu tamen non indifficilem, ut ex te tam sæpe audio, pedibus frequentasse. ACT. Mira etiam cum uoluptate: nam & sæpicule considebat sub arbusculis, aut muscoso aliquo conquie

scebat in lapide, ueterum Poëtarũ, aut si quos ipse lucubrasset uersiculos interim referens. Multa etiam sæpe aut ipse docens, aut nos qui eum seque bamur percunctatus. Ad hæc dicere nobis solebat, quo labor ipse ascensionis esset leuior, collem hũc Heliconem & sibi, & nobis esse: neq; posse Musarum ad templum, nisi cliuo perueniri, quem Virgilius ipse singulis fermè diebus ascendere esset solitus, ubi pòst & uillam sibi comparasset, & moriens humari testamẽto cauisset. ALT. *Rectè sanè hæc ut cætera Lucius. Quãdo autem aliud nunc agimus, missum illum tantisper faciamus, dum quod nos tantopere male habet, sciscitemur illud, si qua uia senis nostri delirio obuiã iri possit. Age Acti Romæ cũ ageres, qualem se in obeundis Iouianus negotijs, qualem in suadenda, aut componenda pace nunc in urbe, nunc in castris, aut in itinere ipso egerit, explica, edoce, explana, nostrûm omnium una res agitur.* ACT. *Quem sese egerit, ipsa res docet: pacem enim obsistente Cardinalium collegio, quibus uoluit conditionibus, perfecit. Miserati sæpe sumus senem languenti corpore, medijs diebus, ardentißimo sole, per frequentißimos latrones, quibus itinera circunsessa erant, nunc ex urbe ad Alphonsum in castra, nunc è castris ad Innocentiũ Romam properare, ut qui illum sequebamur, de senis uita actũ iam in singulas propè horas nobiscum ipsi dolentes quereremur. Itaq; diligentiam si requiras, nihil illo etiã ad minima quæq; momenta attentius: si prudentiam, nihil omnino consideratius: ut non modò laudem, uerùm summam sibi principum hominum admirationem, cum magna etiam populi Romani beneuolentia conciliarit.* PAR. *Non uidetur in tam breui præsertim spatio, parata esse potuisse aliqua ad delirationem uia.* ALT. *Quæ obsecro in itinere atq; in reditu eius consuetudo, qui etiam sermones erant?* ACT. *Consuetudo qualis antehac semper fuit, multum cogitandi, plurima secũ in animo uoluendi, neq; enim tempus ullum labi frustra patiebatur. Erat illi post alias atq; alias publicis de rebus cogitationes, in ore Vrania, quòd à se nondum perpolita esset: neq; uti sæpenumero etiã querebatur, aut capillum bene cultum haberet, aut faciem puellarem ad comptum satis extersam, quæq; ad Hymenæum uocata, nondum dignã nuptijs uestem, aut dignum Talasio mundum induisset.* PAR. *Nullum hactenus, ut sentio, repuerascendi signum.* ACT. *Sermones autem post cõcoctas illas mentis agitationes erant quamiucundißimi, ut affirmari in eo iure potuerit Laberianum illud:*

» *Facundum comitem in uia pro uehiculo esse.*

Sæpe etiam multa nobis ex antiquitatibus referebat, ut quem locũ aduertisset, in quo nauatum à maioribus aliquid memoria teneret. Vbi ad meritoriam

ritoriam peruentum eſset, ibi cum familiaribus quantũ lepõris erat, quan tum hilaritatis? uti labor omnis abiret in uoluptatem. In cœna atq; inter diſcumbendum nihil triſte paſſus unquam. Oportere in menſa læta, atq; exhilarantia eſſe omnia: neque iniuriam Baccho faciendam, qui lætitiæ eſſet dator. Seueritatem in foro, triſtitiã in funere, cunctationem in capien do conſilio, ſupercilium in ſenatu retinendum eſſe dicebat. Talem itaq; no ſter ſenex in itinere, quod commendare etiam debeatis, ſeſe ubiq; præſti-tit. PAR. Quid igitur Altili, uidentur'ne tibi hæc delirio tam repentino conuenire? Vides quantam temporis, quantam rerum ipſarum penſitatio-nem habuerit? Quamobrem etiam atq; etiam uidendum nobis cenſeo, ne delirare ipſi cum hac delirij ſuſpitione merito uideamur. ACT. Quod quidem ipſum etiã atq; etiã prouidendũ duco, quando in ſingulis actioni-bus ita ſe, ſuaq; omnia circunſpexerit, uti diuina quadam prouidentia du-ce ac magiſtra, res magnas illas quidem ac perdifficileis confeciſſe uideri poſſit. Et cliuo hoc interdicendum atque examinandum ſuperato, illud à nobis ſequendum iudico, ne ad Iouianum hac cum ſuſpitione in hortos pro cedamus, uerùm ex inſidijs quaſi quibuſdam, quid ipſe agat, quid cum uillico, quod de more eius eſt, faciundum proponat, animaduertamus. Eius enim oratio uiam nobis patefaciet cum ineundi cum eo ſermonis, tum re-medij cogitandi. Quocirca poſt contextam illã marino è rore ſæpiculam, inſidendum, aut deliteſcendum potius nobis ſtatuo, inde ſingula eius uer-ba, geſtus, ac motus etiam ſingulos commodiſſimè aucupabimur: quodq; & uolo, & cupio, ac dijs bene iuuantibus, ſpero, & animus etiam præſa-git, Muſæ ipſæ ſacerdotem ſuum, antiſtitem ſuum, ſacrorum ſuorum arca-narium minimè deſertum patientur. ALT. Quod & nos omnes fore optamus, & uotis, ac ſupplicijs acceptũ Muſis ipſis referemus. Deliteſcen di autem cõſilium, mea ſententia, magis è re capi nõ poſſet. Quocirca per diuerticulum ad ſæpem, magno ſilentio, paſſibus etiam minimè ſtrepenti-bus progredimini, duce me, qui agrum omnem, ſingulasq; arbuſculas exa ctiſſimè nouerim. Vos autem pueri hic nos manete.

PONTANVS, FASELIO VILLICVS, PARDVS.

Antanriſtam inſerendi diligentiam uel admiror Faſelio, nimiam tamen illam detrimentorum lunæ obſeruatio-nem arceſſendæ frugis gratia, iure quidem improbaue-rim multum. Etenim ipſam illam uim, qua fructus elici-tur, non tam ad ultimos illos properantis ad coitũ lunæ dies, q̃ ad ſurculos ipſos referendã ſtatuo: quippe ubi è ramo frugifero, atq;

ad solem exposito, ex ipsoq; rami cacumine lecti fuerint, etiam primo insitionis anno frugem proferunt. Quodq; ipsa me obseruatio docuit, neq; aut offuerint multum, aut contulerint ualde lunæ detrimenta, si aut desp̄ectus præterita in insitione fuerint, aut diligentius obseruata. Quid enim conferre possunt surculi, male quidem atq; infelici è parte lecti, ut qui enascantur tāquam inutiles, atq; superfluentes, quiq; in fragella solū exeant: nec si nō eruncentur, ad fructum etiam multos post annos ueniant, in quibus præter proceritatem ipsam nihil est iure quod laudes. Quam quidem prouocandæ feracitati mirum in modum alienam experientia ipsa docet: inde enim fragella dicta, quòd perinde ac inutilia, refringenda præcipiātur ipso è stipite. Quocirca obseruare te cum primis uelim ramum solarem, frugiferum, ualentem, è quo surculum legas. Hoc ubi feceris, non est quòd te oporteat detrimentorum lunæ curam tantam suscipere: non quòd non & hoc ipse magnopere probem, tunc enim succus ipse coactior, atq; uegetior est, & glutinosi plus habet, sed quod nolim cuncta te ad lunam referre, quando & ars hanc ad rem plurimum conferat. Cum plena etiam luna insitionem optimè cedere sæpiusculè sim expertus, tunc enim procerior arbor prouenit, atq; in conum orbiculata quadam specie honestius protenditur. Nec te pœniteat, ubi luxuriosior creuerit, annis insequentibus imminuto lunæ lumine, amputatis ramulis luxuriem ipsam ne maiorem in proceritatem exeat, falce compescere. Nec uerò, quod colonos nostrateis latet, parum etiam conferet ad insitionis fœcunditatem, signiferi orbis cognitio, hoc est, quæ signa, inserendi tempore, luna peragret, quo etiam è loco Saturnum intueatur: cuius stella inde sit dicta, quòd potißimum satui præsit, cum sit uis eius terrena, ac seminibus præesse intelligatur. Illud autem mirificè improbandū, atq; accusandum Faselio duco, quæ sub hæc frigora tam repentè à septentrionibus excitata, Citrios irrigare multa etiam aqua neglexeris. Nihil enim tantopere ab hoc arboris genere frigus arcet, quàm frigidißimis etiam diebus aßidua irrigatio, quod ratio ipsa docet. Siquidem hyeme ipsa, concretoq; septentrionali flatu aëre, qui terræ calor inest, magis ac magis in se cogitur, cum euaporare concreta gelu, terræ superficie ac solo nequeat. Quocirca cum arbor hæc siticulosa sit admodum, tepescente terræ sinu, aquam ad radices appetentius trahit, qua in alimentum uersa, robustiorem se se aduersus frigus agit: neque enim exarescere succum patitur, perinde ac materno fota sinu, huberibusq; nutricis admota. Ad hæc, arbuscula ipsa ad summā penè terram fibras etiam plurimas, capillamenta quasi quædam agit, & quidē minutißima, quæ glebulis inhærentes, multū inde succum ebibunt. Hæ autem ipsæ

glebulæ

glebulæ ut magis ac magis capillamentis ipsis propter humidi uim conciliantur, sic rursus sicciores effectæ, penitusq; exuctæ capillamenta destituũt. Quod aßidua quidẽ irrigatio omnino prohibet. Hãc ob rem tũ æstate, tum hyeme, opportuna irrigatione iuuanda est. PAR. Ratio hæc, colendarumq; citriorũ cura, ingenij haudquaquã delirãtis uideri potest. Nõ male igitur nobiscũ agitur, nec est quod Musis gratias nõ agamus. PON. Te uerò mi Faselio (quod seruatum etiam mirificè laudo) inspicere cum primis uelim, ne terra imbribus madescente, planta scrobibus infodias, quòd permadido solo, ac liquescente terra radices minus inhæreant, nec multo pòst mucidæ effectæ corrumpãtur, uerùm impendente pluuia. Vbi enim sicco, non tamen arescente solo plantam infoderis, radices ipsæ magis ac magis terræ coniunguntur, & fossa ipsa imbrem statim insequentem cupientißimè pariter ac siticulosißimè recipit: fit etiam ut solũ ipsum magis ac magis spißetur à pluuia, & radices alimentũ suum terræ conciliatum, uberius multo ducãt. Ac ne te morer diutius, exigendo præsertim operi instructum, hoc age mi Faselio, priusquam destinatam aggrediare operam, brasiculis illis (sunt enim perpaucæ) sarculum benigne admoue, fimumq; radicibus, propius sarriendo aggere, quippe quæ tanquam lacte suo destitutæ uideãtur pallescere, ac de matre queri. Tu illis opera tua subueni, nam & hero gratum feceris, & tibi iusculum paraueris, qui cum bubulam concinnes, succidaq; peruetere. Hoc est quod te agere destinatam ante operam uelim. Interea meam me operã asello reddere par est, ne queri de hero suo iure poßit. Heus puer, hoc age, siste huc ad me Cyllarũ quam nitidißimum, atq; id uide, ne dum serica illum reste ductitas, dum ludere ferοculus cupit, calcibus in te insiliat: noui ego Cyllarinas illecebras, ac domini nostri blãditias. PAR. Vtinam ne hic hodie asinus nobilitate etiam Romana nos donet, agnominetq; Asinios. Aures arrigite, idq; inprimis post sæpiculam uidete, ne mußitari à uobis quippiam sentiatur.

PONTANVS, PVER, PARDVS.

Epidißimè illud quidem & rudit simul, & calcitrat meũ delitium. Vnum illud defuit, asini quod solent, an fortasse puduit, hero præsente crepitulum facere? Vides quid præstet domini reuerentia? Blandire illi bone puer, fac delitias, dic bellum aliquid. PV. Agedum Cyllare. Eugedum heros Arionice, herum honora, præsta quod ludentes asini heris solent insanientibus, concrepa musicum aliquid, effice si qui delirium aucupantur nostrũ, tuum ad numerum choreas ut ductitent. Septenarium iam

V

fudit Calliopa. Salite hortenses deæ. heus heros Cyllarice numeros muta. Anapesticum uolo, non placet in hortis Iambicum, theatris illum ablega. PONT. Amabo ut belle, ut in tẽpore omnia? PAR. Asinus crepat, nos di rumpimur. PV. Heus Arion non mihi inter crepitandum placent caudi næ blanditiæ. Tu te tibi caudam contineto, nec est quòd muscas ab ore arceas flabello tam lepido. Apage caudam à me, hero tuo succodaneas istas blanditias tam suaues uentila. PONT. Dic illi bene, ne subirascatur uide. Age Arionice, age Cyllarice heros, sentiat te herus tuus hilarißimum, quan do ipse hilarißimus es. PV. Choream ductitat bestiola. Secedite Napææ, ne dum ternarium saltat, dum septenarium crepitat, ora uestra illiniat purpurisso. Ah, ah, ah, post ingenteis tonitrus ingentes pluuiæ. Potuit'ne le pidius, ac magis in tempore? O' Arabicam mercem, Sabæaq́; odoramenta. Agite amãtes, legite Muscum, seligite Zebethum, implete arculas Cyprio puluillo. PONT. O' delitias regias, ô ludos Olympico deo dignos. Non' ne ego te uel ostro instrauerim Tyro abusq; aducto? PV. Fac uenalem purpurissum prius, inde tibi pretium proueniet tantum, uti fibulas etiam aureas ostro suffigas, & auratas cingulas, quibus illud subliges here delica tißime. Sed quid hoc Cyllare, quid inquam Cyllare? Disciplina hæc haud-quaquam mihi satis placet. Ludum ego hero, non mihi calcitronem insti-tuo. Abi malam in rem, blanditias istas tam urbanas & lude, & applaude domino tuo tam delicato. Ad illum recursa, illi cõcine cantilenas istas tam lepidas, asininum istud plectrum illi perpulsato. An etiam me petis? etiam atque etiam calce petis? proripe hinc te ad regem tuum nequißimè. PAR. Quid hoc? post suauium etiam cõplexum parat quadrupes spurcißimus? Pulchrum erit uidere, quo asininæ istæ delitiæ tandem (ut dici solet) eua-suræ sint. PONT. Cur puero tam bono mi aselle maleficisti? quid altorem tuum uerberasti tam impiè? An fortasse hordeum tibi negligentius excre-uit? an pectinem dorso inclementius duxit? Vide, uide amabo, ut præ pudo re auriculas, ut etiam caput demisit, ut obticuit pudentißimus, pigetq́; pœ-nitetq́; maleficij. Eum ego te aselle uelim, qui in asino quidem asini nihil habeas, qui sis urbanitate etiam ipse urbanior. PAR. Vtinam ne in homi ne, qui asinos sese gerant, etiam plurimos inuenias: peruetusta est asiniorũ familia, longeq́; nostris in urbibus numerosa: quæ enim domus, quàm hæc ipsa, tam ferax est, tamq́; fœcunda propagatu atq; altu? PONT. Hoc sis puer, flabellũ cape, culicemq́; illũ quàm potes longißimè abige. PV. Abe-gi, saluus est dominus, salua est patria. PONT. Defrica illi auriculas ma-nu quamleuißima. Vides ut gestit? ut tibi gratias agit? Tantum non tete osculatur. PV. Abi malam in rem. Osculi genus tam suaue, asininas mor

suunculas

siunculas tā illecebrosas. Labra penè mordicus abripuit. PONT. *Ne quæ so irascere. Titillatū tu te illi cōcisti, tua est culpa. Duc palmam urbaniuscu le ad coxam atq; sub ipsis ilibus.* PV. *Hoc ago. Caue bestia, quid caudam uentilas?* PONT. *Ne time, uentrem defrica, idq; q̄leuißimè ut agas, uide.* PV. *Istud ipsum agitur. Quid crepitas nequißime? quid pedem quassas? uide bestia, caue bestia, siste ingratißimè. Here tu te hoc ipsum age, mihi in asino imperium nullū est. Costas penè calce diffregit. Non sensisti ut inso nuit pectus? Noua hæc musica, asininaq; harmonia placeat cuiuis. Mihi cū asino posthac res nulla futura est amplius, nisi uectem etiam quernū testem adhibueris.* PONT. *Abijt puer, & quidem exclamabūdus. Vides quid egisti mea uoluptas? nō te pudet, non te pœnitet, altorem tuū etiam libera lißimū pulsasse tam illiberaliter? deturbasse in terram pexorem obsequen tißimū tam impudenter, deblanditoremq; tam lepidū penè mutilū fecisse naribus, tanta cum peruicacia? Nō intelligis quàm iniquè à te factum sit, quàm etiam impotenter? Amabo delitiæ meæ mores istos agrestiores exue, atq; urbaniores induc. Quid puerum pepulisti tibi tātopere indulgen tem? Abundas ocio, abundas hordeo, ornamentis etiam regijs nites. Decet in istā fortuna minimè uti superbia. Humanitatem atq; mansuetudinem secūdæ par est fortunæ comitem esse. Hos te mores induere uelim, hāc hero gratiam tot pro beneficiijs referre. Demisisti caput, heri pedes delinxi sti: nunc mihi places, dum te malefacti pœnitet, dum erratorū pudet. Hoc est sapere, in manifesto peccato audire institutorē, ac rectè monentis præceptis obtemperare. Atqui ego te pro pœnitētia ista, uel sapone etiā Arabi cis odoramentis cōdito totū perluerim, caputq; & pedes lauerim. Peluem afferte, in eaq; te pidiusculam plurimam, myrteo cum liquore, Arabicisq; condimentis, quibus meas delitias more meo inungam. Bene habet, aqua tepidiuscula est, et multa, peluis benè ampla, et nitida: liquor, quem ipsius Veneris dicas: condimenta, quæ Arabiā illam quidem Eudæmonem huc secum pertulisse uideantur. Quod ultra desyderem, nihil est, nisi te ut agas quammansuetißimū, dum te perluo, dum te inungo delitium meum,* PAR. *Expecto uidere, quò res hæc tandem sit euasura.* PONT. *Et iam blandiris, iam caudam surrigis, iam capite micas, totusq; toto etiam corpore meus asine mihi gestis. Euge delitiæ, ut ego te nitore ipso nitidiorem reddam. Siste age caudam ad me, dum bene lotam depecto quamlepi dißimè, depexamq; multo lepidius inūgo. Quid hoc, quòd clunes mihi la uandas asine uix porrigis? Nō satis placet ista pedū tā frequens agitatio. An fortasse titillatus ipse te cæpit? Hoc illud est mea animula. Verùm ego longe te ineptior sum, q non à capite loturā cœperim. Sensisti erratū, hinc*

mihi caput obijcis, hinc auriculis micas. Euge lepidißime, ut te delectat tepidula, ut frictio tam minuta & lenis? nunc me beas, dum dentes restringis, dum morsiunculas tam urbanas ludis. Apage, apage animal inertißimum, bestiam ingratißimam, ut mihi penè manum utranq; morsibus abripuit? ut me tam offirmato capite percussum in terram, atq; in lutū excussit? Arbuscula hæc uix præsidio mihi fuit, quo minus stratum me atq; humi iacentem, & pedibus inculcauerit, et calcibus totum diffregerit. Apage te bestiam nequißimam. Hoc hoc illud est, tarde illud didici senex improuidus, homo minimè cōsideratus: hoc hoc, inquam, illud est quamusurpatissimum, asino caput qui lauent, eos operā cum sapone amittere, in asinum abire, qui asino delectetur. Quocirca frustra me et opera, & sumptus habuit. Sero hoc didici, iuuat tamen exemplo ipso alios commonuisse. O asini ualete iam, ualete posthac ipsa cum Arcadia asini.

FASELIO VILLICVS, PONTANVS.

Vod sine ulla fiat fraude, meoq; permagno cum cōmodo, meū mihi nomen mutari here cupio, deq; Faselione fieri Caselio uolo. PONT. *Delectat me utiq; nominis commutatio, teq; ut de marra, rastrisq; benemeritum, donatum'que Parmensi illo casco peruetere & grandi, saluere Caselionem iubeo. Vale Caselio, iam salue Caselio, multumq; ac diu salue.* CAS. *Nec me dono ipso indignum here duco, & libens uolensq; illud manucapio, nanq; & uetustulus est caseus, & sarcinam prorsus asinariam exæquat. Alia tamen est noui nominis & ratio, & causa. Ducere uxorem uolo, neq; ubi cū illa inhabitem mihi casa est ulla, hac ego à te donatus dono ex ipso agnominari Caselio uolo.* PONT. *An'ne magis uxorio? quādo uxoris gratia donari à me & ipse cupis, et ego te donatū opto, uxoriæ rei gratia. Eccas tibi unciolas tris, Robertinis è liliatis, cape libellam, siquidē & probi, & iusti sunt pensi: his tu te tibi casam cōmercator, his in suburbanis locis. Vin ab hero tuo aliud?* CAS. *Et unciolas accipio, & aliud est etiamnum here à te impetrare quod cupio. Tu me de rastris, deq; marra benemeritum donas, & rectè quidem donas. Verùm neque te dieculæ illius tam uoluptariæ immemorem esse decet, gratiam'que mihi ut referas, profectò par est. Lectulus ille in quo delicias tam illecebrosas meridiator fecisti, nouā sibi supellectilem cupit, nouas mūditias, ipseq; nouus sum maritus, noua & illa nupta.* PONT. *Do, uolo, spondeo, hac tamen conditione, ut mihi quoque.* CAS. *Quid est hoc uerbi? Caselio ego sum, nō coquus.* PONT. *Hoc uerbi illud quidem ipsum est mi Caselio,*

lio,ut mihi peruetери,liberali,atq; indulgenti hero tuo illud liceat etiam in luce. CAS. Tute tibi hoc uideto,dum foueo,dum aro,ut luceat,nunquam enim agrum ipse nocturnis araui in tenebris. PONT. Hoc ipsum est mi Caselio,arare ego tecum in luce unà cum uxorcula agellum uelim. CAS. Orare profectò ad genua quoq; prouolutus potes,ne tu trimodio quidem cicerculæ ab illa,non si quotquot horti Caietani siliquulas ferunt,uel unã solam oculorum pœtulam inflexionem impetrabis senex,edentulus,exuctis medullis,senioq; ipso confectus,atq; incanis malis. PONT. Quid si ad treis illas unciolas,atq; ad lectulum accesserit à me senio etiam Alphonsinorũ? quis & ollas pulmentarias,& patinas, & pelues,quæq; uasa nuper peregrina è materia allata sunt Valentia,Balearibusq; ab usq; insulis, ipsa sibi uxor compareti? Teq; cum uideam hilarem,atq; uxori deditum,illam mihi & illecebrosam uidere iam uideor, & rei familiari etiam plus nimio deditã.Cumq; tenella ipsa sit,atq; in suburbijs nata,urbanitatem præ se ferre scitulas inter puellas, festiusq; ut queat diebus, à te ipso summopere uidendum duco.Ego, mi Caselio, non deero. Vult puella crispellas aureolas capiti,uult collo redimicula,pedibusq; bracteatulas soleas.Ego hæc illi omnia, tibi quoq; natalitijs in solennibus calceos diuersicolores, treisq; quotannis pernulas suillas dabo. CAS. Num & penulas? PONT. Et penulas tibi,& subuculam illi rosaceam.Verùm age quæso amice Caselio, quibus est papillulis nostra animula? CAS. Tumidiusculis, quasq; manu uix interstringas. PONT. Innatá'ne obsecro adhuc illic est illi lanugo? CAS. Nulla. PONT. Nouaculam fortasse adhibuit. CAS. Nullum adhuc illa fecit tonsum,putula tota est,nedum glabris femurculis. PONT. Illud quoq; non est quod erubescas,fateare amabo,salit'ne,dũ ipse salis nostrũ delitium? CAS. Et salit,& subsilit,& aurã inspirat, & scit quibus uerbis paxillũ surrigat, fermentillam dicas. PONT. Quid hoc uerbi mi Caselio? CAS. An ignoras fermento contumescere panificiam materiam? habet illa in manibus,in uerbis,in ocellis fermentum. PONT. Venus bona. Vt blandè,ut delitiosè futurum est mihi cum fermentilla nostra. Sed heus tu mi Caselio,nihil ultrà,continendus est sermo. Eccos Philosophos,exhibe uultum grauem aduenientibus, ac si de ipsorum aduentu collocuti hic simus diutius.

PONTANVS, CASELIO, PARDVS.

Ideo'ne ego heroës meos? illi ipsi sunt, dies hic profectò mihi futurus est oppidò quamiucundus. Valeat omnino res asinaria, heus tu Caselio, de fermentilla nulla sit cum heroibus nostris omnino mentio. Atque ut illa secum magis ac magis gaudeat, asinum

tam belle cultum, cuteq; tam nitida, dono ad eam ducito: quo satis illã scio & ruris, & suburbiorũ puellas superaturam specie, comptu, stratu, dum ad nuptias uocata, dum Puteolanas it ad balneas, etiam blandientibus crepitaculis. CAS. *Here mihi crede, hoc asello tibi ab illa & meridies hermaphroditinas comparabis & noctes.* PONT. *Amabo quid nobis cum hermaphrodito?* CAS. *Quòd illa sic tecum amplexa, innexa, implicita accumbet, incumbetq; in lecto: itaq; inhæresceet, hederescetq; tecum unà, hermaphroditum simul ut agatis, ego tum uobis inspergam & rosam, & myrtum, & quos illa è citrio deliquàuit rores. Verùm approperant iam Philosophi, ego ad eos præcurro. Expectati aduenitis uiri boni, & herus de aduentu quidem solicitus erat uestro, quòd diebus compluribus ad eum non uenissetis. Scilicet domestica uos negotia impedierunt. Ipse uerò de braßiculis diebus his solicitus fuit admodum, quod cruculis auerruncandis non medicamenta, non Catonianum illud carmen quicquam profuerit, omnia exederunt holera bestiolæ tam importunæ.* PAR. *Senex ergo noster etiam in hortis non caret molestia?* CAS. *Adite ad illum, liberabitis eum alia etiam molestia. Diem hunc penè dimidiatum transegit in uolutando cœlo, quod in manibus adhuc etiam uersat. Cui mea quidem sententia cerebrum identidem uolutatur: & ni ego accurrissem, amiculo iniecto, dum cœlum suspectat, & aluearia non uidet, in ea illatus, apiculæ illũ cõfecissent. Mihi credite, senes tandem omnes, quiq; præsertim habiti sunt sapientiores, delirio corripiuntur. Senex autem hic noster non uno delirat modo: sed non est nunc plura dicendi locus, dicam apertius aliâs. Amore etiam insanit, ac nutrire sibi capillum cœpit, qui tonso semper capite in hunc usq; diem, atq; in publicum processerit.* PAR. *Faselio mi, dic obsecro, de asino quid est actum?* CAS. *Perbene, quòd non senem ipsum confecit iam calcibus, adeò nihil defuit ad lumbifragiũ, quem dono mihi pòst id dedit: suboluit enim illi uxorculam mihi ducendam, nihil enim est eo salatius, ac nescio quomodo in maritas femellas magis accenditur.* PAR. *Parcius oro Faselio, quippe qui solitus sis illi subblandiri, & de amore laboranti ferre suppetias. Sed uenit iam ad nos senex, conferamus gradum, & hilares hilarem salutemus.*

PARDVS, SYNCERVS, ALTILIVS, CHARITEVS, PONTANVS.

T bene, & feliciter cum familiaribus his tuis agitur, dum te ualentem conspicimus, dum quæ ruris sunt, ea te summo studio, singulari diligentia curantem intuemur. Quodq; quatriduũ hoc

hoc in secessu, procul ab negotijs, uacuus etiam urbanis curis requieueris, nouum te excudisse aliquid tua pro consuetudine arbitramur. Quocirca tanto etiam iucundius, magisq; è sententia nobiscum agitur, eoq; & ualentem salucre te hilari maximè animo iubemus, & perscrutationibus gratulamur. Quando ocium tibi nullum absq; mentis negotio fuisse tibi unquam, abunde cognitū & perspectum nobis est. PONT. Ego uerò amicißimos homines, ac Musarum nostrarū alumnos, ea uoluptate his in hortis accipio amplectorq;, qua cœlesteis res diebus his, in hac ipsa solitudine, uel magis secessu, sum contemplatus. Siquidem cōtemplationis ipsius communicatio cum studiosis rerū earūdem uiris, is profectò fructus est etiam sua uißimus.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI, AD ELOQVENTISSIMVM è Prædicatorũ ordine fratrem Iacobum Mantuanũ, de SERMONE Liber primus.

NNVM AGIMVS IACOBE MANtuane tertium ac septuagesimum, & eum quidem nequaquam ociosum aut desidem, quando ocio illo frui, quod suapte natura concessum est senectuti, per Italiæ turbationes non licet, discursante per Aemiliam, Hetruriam, Latiũ, Campaniam, Apuliam, ac Brutiam Gallorum exercitu, meq; ipso de rebus non modò familiaribus, uerùm de uita ipsa solicito. Nam ut desidem agamus uitam, anteacta ætas docere satis potuit in tot, tantisq; occupationibus, docet etiam præsens: quæ ne per ignauiã transeat, uolumina à me scripta, diuersis etiã de rebus ac disciplinis ostendũt. Itaq; uagãtibus per Italiam Gallicis, ne dicã eam uastantibus copijs, regnumq; Neapolitanum hinc Gallis ipsis, illinc Hispanis occupantibus, à maximis doloribus nos meritò labefacientibus, animum ac mentem nostram omnino auertimus: quodq; mirum fortasse uideri poßit, cõuertimus ad scribendas eas siue uirtutes, siue uitia, quæ in sermone uersantur: non autem aut Oratorio, aut Poëtico, sed qui ad relaxationem animorũ pertinet, atq; ad eas quæ facetiæ dicuntur, id est, ad ciuilem quandam, urbanamq; consuetudinem, domesticosq; conuentus hominum inter ipsos: non utilitatis tantum gratia conuenientium, sed iucunditatis, refocillationisq; à labore ac molestijs. Diuisimus autem peruestigationem eam in plureis libros: quodq; solari literarum studiosum hominem, ipsorum esset literatorum proprium, quasi dissertatio hæc inter literatos, qui in Italia florent, haberetur, libros ipsos non uni inscripsimus, sed compluribus, quo plures habeamus iacturæ nostræ, nostrorumq; dolorum consolatores. Tu librum hunc accipe, & ad iucunda tantum animum, cogitationesq; tuas uerte: neq; enim te ad complorationẽ inuitamus, sed ad risum atq; festiuitatem: neq; nos ipsos à dolore auertimus, quo te ipsum, reliquosq; inuitemus ad lacrimas, sed ut sciatis nos neq; consolatione etiam in summis ærumnis indigere, et ut uos ipsos intelligatis Italicis à uastationibus contemplandis à me auerti. Tu uerò Mantuane quod tuũ est, quodq; litera-

literatorum omnium proprium, id & contemplare, & age, ut arbitrere, cogites, scias, nō pauca hominū consilijs atq; actionibus et geri, & posse, rerum tamen omniū summam ad Deum Optimū Maximum referendam esse: qui uerò secus arbitrētur, uanos eos esse homines, ac maximè futiles.

Rationem atq; orationem esse homini à natura tributam.
Cap. I.

T rationē homini natura dedit, quo animal ipsum perficeret, & orationem: atq; altera, mente quidem duce, cœlitibus maximè eum esse similem uoluit: utraq; uerò cæteris præstare animalibus summa etiam cum excellentia & dignitate. Itaq; ratione quidem ipsa homines seq; suaq; & metiuntur, & componunt omnia: oratione autem & conciliationem à natura insitam conseruant, tuenturq;: & quæ ratio ipsa dictat, ea explicant atq; eloquuntur, siue ad usum spectent atq; ad seria, siue ad iocum ac uoluptatem, quando absq; illa ratio manca quædam res esset, maximeq; imbecilla. Cum hominis præsertim uita in actionibus uersetur, ciuiliq; in congregatione & cœtu, cuius oratio ipsa, totiusq; humanæ societatis uinculū sit præcipuū, ac sine ea ad summi boni adeptionem perueniri nullo modo queat. Vt autem ratio ipsa dux est ac magistra ad actiones quasq; dirigendas, sic oratio illorum ministra est omnium, quæ mente concepta, ratiocinādoq; agitata, depromuntur in medium, cum sociabiles, ut dictum est, nati simus, sitq; uiuendum in multitudine: quæ quo maior est ac frequentior, eo in illa uberior est copia eorum omnium, quibus uita indigeat, quando nascentibus hominibus inopia data est comes: qua è re uita ipsa longe aptior redditur, atque habilior, tum ad assequendas uirtutes, tum ad felicitatem comparandam. Igitur ut ratio dux est, ac magistra dirigendis actionibus, uirtutibusq; comparandis, oratio uerò mentis est interpres, rationisq; ipsius instrumentū quasi quoddam (siquidem consultationes, consilia, ratiocinationes ipsæ deniq; dissertionibus constant, dissertiones uerò uerbis) sic eadem ipsa oratio instrumentum quoque rationi & quasi materiam subministrat, in qua uersetur. Nam si laudantur, rectè qui loquuntur, dicuntq; appositè quod sentiunt: improbentur necesse est, qui male atque incompositè.

Virtutem & uitium uersari etiam circa orationem. Cap. II.

Vod si ubicūq; laudi locus suus est, ac uituperationi, illic & uirtuti & uitio, nimirum & in oratione uirtus ac uitium sedem sibi constituent aliquam. Vt quemadmodum in agendis rebus,

sic in explicandis quæ animo, menteq; cōcepta sunt, sententijs item dicendis, atq; in habēda oratione, siue ad multos, siue apud paucos, modus mensuraq; seruanda sit, ac mediocritas illa quæ uirtutes constituit, estq; in omni uitæ genere meritò laudanda. Etenim grauiter alij quæ sentiunt explicant, ac cōpositè: ineptè alij, ac ieiunè: hiq; ut inepti, leuesq; improbantur: illi contrà commendantur, ut graues atq; compositi. Ergo & in oratione quoq; uirtus sibi locum cōparauit, illumq; ipsum cum dignitate & laude.

Maximam esse uim atq; autoritatem orationis.
Cap. III.

Ec uerò populosissimis in ciuitatibus, amplissimisq; in administrationibus nō maximum sibi peperisse locum, summamq; autoritatem eos constat, qui inter cæteros essent elocutione præcipuè clari: inde ea qui pollerent, Oratores dicti. Sed nos hac in parte, de ea quæ Oratoria siue uis, facultasq;, siue ars dicitur, nihil omnino loquimur, uerùm de oratione tantum ipsa communi, quaq; homines ad eundis amicis, communicandis negotijs, in quotidianis præcipuè utūtur sermonibus, in conuentibus, consessionibus, congressionibus, familiaribusq;, ac ciuilibus coesuetudinibus. Quæ è re alia quadam hi ratione commendantur, quàm qui Oratores dicuntur atque eloquentes.

Maximam esse in hominibus orationis uarietatem ac diuersitatem. Cap. IIII.

Ec uerò natura in hoc quoque à seipsa discessit, aut ab ea quæ sua ipsius propria est, uarietate, ac dissimilitudine. Cum aliorum sermones seueri sint, ac subtristes, aliorum iucundi, & lepidi: huius blanda sit elocutio, atq; ornata, illius inculta, & aspera: atq; alius in loquendo præseferat urbis mores, alius uerò ruris. Est uideri qui uelit facetus, & comis, contrà qui austerus, & rigidus, qui maximè uerus, omniq; à simulatione alienus: secus autem, cui dissimulatio placeat, aut ea quæ Græcè est εἰρωνία. Itaq; loquendi genus tum cuiusq; naturam, tum etiam mores sequi potissimum uidetur. Quid? quòd populi, gentesq; siue natura ab ipsa, siue ab institutione & usu, quodq; alia alibi magis probantur, sunt'que in precio maiori: aliæ taciturniores sunt, cōtrà loquaciores aliæ. Magniloquētia delectat Hispanos, fucatus ac compositus sermo Græcos. Romanorum grauis fuit oratio, Lacedæmoniorum breuis, et horrida. Atheniensium multa

&

et studiosa, at Carthaginensium, Afrorumq; callida, et uafra, de natura illorum sic dicta. Quo fit, ut genus colloquendi alibi aliud magis probetur, aut minus. Cum igitur de Fortitudine disseruerimus, déque uirtutibus ijs, quæ in pecunia uersantur, quæ quidem plures sunt ac diuersæ, itemq; de Magnanimitate, Prudentia, deq; Fortuna ei contraria: tentemus hoc in ocio, quod senectus nobis concessit, uisq; etiam hostilis, de ijs item uirtutibus præcepta tradere, quæ in uerbis uersantur, quotidianoq; in sermone, quiq; plerunq; indicare mores cuiusque consueuit, ac uel laudem afferre, uel reprehensionem. Etsi, ut Horatius inquit,

Oderunt hilarem tristes, tristemq; iocosi.

Neque enim nos de laude sic nunc loquimur, atque improbatione, ut qui ex aliorum iudicijs uirtutes metiamur ac uitia, uerùm à ratione tantum, atque à mediocritate, penes quam iudicium est, atque examen uirtutum omnium.

Etiam in oratione seruandam esse mediocritatem.
Cap. V.

Censemus igitur rerũ nostrarũ omniũ, non in agendo solum, uerumetiam in loquẽdo, explicãdisq; in sententijs ac cõsilijs, mentis deniq;, atq; animi cõceptis, siue serijs, siue iocosis, mediocritatẽ esse iudicem: quam qui sequantur, ij & in dicẽdo, et in agendo cũ delectu rationem retineãt, ipsaq; cum ratione modũ, ac mensurã, siue sermo ipse grauis sit, atq; austerus, siue iucũdus, & comis, aut in festiuitatem deflectat, aut in seueritatem. De quibus singillatim distinctéq; ordine quidẽ dicemus, ac pro natura uirtutis cuiusq; sua. Verùm quoniã uirtutũ earũ quæ in loquẽdo uersantur, oratio materia est quasi quædam, eaq; ipsa nobis à natura tradita, id uidendũ est, dũ aut faceti uideri uolumus, aut graues, ne aduersus naturam ipsi propriã contentionẽ moliamur aliquã: neue uelimus uniuersa illi aciei ire obuiã: quod est nõ modò difficile, ac laboris plenũ, uerumetiã reprehendi iure solet à sapiẽtibus uiris. Cũ (ut prouerbio etiam monemur) nihil inuita sit agendũ Minerua, hoc est, natura repugnãte. Nec nisi etiã sapientissimè est à Cicerone præceptũ, ut quibus ipsi apti rebus sumus, in ijs potissimũ occupemur. Nam etsi cõcessum est aliquãdo propria relicta natura alienæ se accommodare, tamen aduersus uniuersam ut suscipiatur certamen, nullo id pacto uidetur committendũ, quãdo præstari id cum laude ac dignitate uix omnino queat: idq; si ad breue fortasse tempus, natura tamen ipsa ad id quod est proprium ac suũ tandem recurrit. Quare re argui

solet, atq; haud iniuria accusari uitæ inconstantia, ac morum leuitas.

A natura inesse homini cupiditatem quietis ac recreationis. Cap. VI.

Rincipio quòd hominum uita tum corporis, tum animi laborum plena est, ac molestiarum, idcirco post labores cessatio quæritur, in qua recreetur animus, atque inter molestias iocus. Natura enim duce ad requietem trahimur ac uoluptatem. Nam & à regibus, & bene constitutis populis, & à Romanis præcipuè gentium dominis ludi fuere, diuersi etiam generis instituti: quibus spectandis tum populus uniuersus, tum magistratus ipsi relaxarentur quotidianis à laboribus, negotijsq; susceptis, & priuatim, & publicè. Quando & fossores, & qui cædendis exercentur lapidibus, & ioca inter se fundit ant, oblectandi gratia: & illa ubi defuerint, cantu laborem mulcent, leniuntq; ærumnas. Vnde & rectè, & naturaliter ab equite Romano, eodemq; Poëta suauissimo dictum est:

» *Crura sonant ferro, sed canit inter opus.*

Vrbanitatem ac ueritatem meritò laudari. Cap. VII.

Eritò igitur laudatur urbanitas, expetiturq; à plerisq; urbanorum ac facetorum hominum consuetudo ac familiaritas. Et quia tractandis rebus, atq; administrandis ratio recta præsidet, cuius maxime amica est ueritas: proinde à quibus ea colitur, ij & commendantur ab omnibus, & summo habentur in precio. Ad hoc autem tum ueri, tum iucundi studium, motusq; circa ea animorum, atque affectus, moderatio ubi accesserit, eaq; quæ mediocritas dicitur, existent illico quæ & uiris bonis, & ciuibus ingenuis dignæ, & suo etiam utraq; nomine uocata est uirtus: altera quidem, quæ susceptorũ laborum honestũ sit leuamen, relaxatioq; maximè laudabilis à curis ac molestijs: altera uerò, quæ hominem ipsum ita constituat, ut per eam constet humana conciliatio, uigeatq; in ciuitate fides, penes quam actionũ nostrarum omnium, ac negotiationũ uinculum existat, ac promissorũ, dictorumq; obseruatio. Quod ita esse nobis innuit CHRISTVS *& deus idem, & homo, cum ueritatem sese esse professus est. Verùm cũ ipsis è uirtutibus aliæ uersentur aut in eroganda pecunia, aut in obeundis periculis, aliæ in moderandis uoluptatibus, aut in reddẽdo quod suum est cuiq;, alijsq; atq; alijs aliæ, nomineq; singulæ appellẽtur suo: hæ quidem*

quidẽ duæ, quæ tum ueritatem in dicendo, tũ lepôrem sequũtur, circa orationem tantum operam suam conferunt, uerbaq; sibi perinde ac materiam subministrant. Et alteri quidem, quæ relaxationem quæritat ab laboribus ac molestijs, maiores nostri nomen fecere Vrbanitati: & qui ea præditus esset, nunc Vrbanum dixere, nunc uerò aut Facetum, aut Comem.

Vnde Vrbani dicti sunt ac Faceti. Cap. VIII.

T Vrbanos quidem uocauere, quòd ij oratione uterẽtur, & ciue, & eo qui in urbe cõuersaretur digna, cum uiuentium in agris & uita esset agrestior, & sermo etiam qui rus referret, rusticanæq; consuetudinis tum mores, tum etiam locutionem ac gestus. Facetos uerò, quòd in congreßionibus, collocutionibusq; domesticis, familiaribus item ac popularibus in sermonibus uerba cum iucunditate facerent, cumq; audientium uoluptate ac recreatione. Etenim apud priscos illos uerbum Facio maxima in usurpatione fuit loquendi, quando & fœdus facere, & pacem, & bellum, & insidias, & ludos, & delitias, & iocos, & uerba facere dicebant, aliaq; etiam plurima diuersi quoq; generis: & qui elegãter ac copiosè, Facũdos, & tum Facundi á, tum Facũditatem dicendi uim: quibus in uocibus temporis illius Poëtæ quantitati uti consulerent, tertiam literam geminarunt. Nam ne à fatu dictus sit Facundus, tertia repugnat litera: ne'ue à fando, plura simul obstant. Itaque qui uerba facerent serendis in sermonibus, cum audientium oblectatione ac dicendi lepôre, Facetos eos dixere, & comes, adhæc & Festiuos, & Lepidos, nec minus libenter etiam Salsos.

De Lepidis, Festiuis, & Salsis. Cap. IX.

Vanquam autem hi ipsi quos nominauimus, eodem continentur genere, suntq; inter se cognati, & familiæ penè eiusdem, differũt tamen inter se. Quocirca ostendendum uidetur, in quo ab alio alius iudicetur differre: neque indigna sanè, neq; inutilis inquisitio. Cum sit omnino nihil tam fugiendũ in differendo, ratiocinãdoq;, quàm ne confusio, incertitudoq; exoriatur è uerbis aliqua: neq; aliud magis sequendũ, quàm ut distinctio adhibeatur, selectioq; & uerborum, et rerũ. Tentabimus igitur quoad fieri poterit, & res ipsa tulerit, secernere eos inter se, ut quid cõmune inuicẽ habeãt, quid itẽ disiunctũ, apertè intelligatur. Ac materia quidem ipsa cõmunis est, oratio scilicet ac uerba, & item finis ac propositũ. Quæritur enim pariter ex dictis oblectatio, ac uoluptas. Nanq; (ut in carmini-

bus nostris adolescentes lusimus) Lepos leuando est ab labore dictus, partim mutatis, partim contractis literis. Itaq; lepidus is uidetur, qui suauitate dicendi, teneritudineq; quasi quadam delectat & uerborum, & rerum. Vt apud Terentiū: Aedepol te mea Antiphila laudo & fortunatam iudico, dū huic formæ studuisti, mores ut essent consimiles. Omnia ibi in gratiam puellæ, & cum lepôre dicuntur. Et apud Plautum: Cum ego antehac te amaui, & mihi amicam esse creui mea Gymnasium, & matrem tuā, tū id mihi hodie aperuistis, tuq; atq; hæc: soror si mea esses, quî mihi magis potueritis honorem ire habitū nescio: ut meus est animus, fieri non posse arbitror: ita omnibus relictis rebus mihi frequentem operā dedistis, et eo uos amo, & eo magnam à me inistis gratiā. Tantopere autem dicēdi olim lepos datus est laudi, ut inde primus ille qui pôst idem genti cognomen reliquit, cognominatus sit Lepidus: atq; ut inter sapores, suaues quidam tantū sunt, quidam et suaues simul & salsi: sic etiam et dicta, alia tantum lepida, alia lepida pariter ac salsa, quemadmodum ratio ipsa fert aut dicendi, aut respondendi. Vt cum Pompeius Ciceronem illudens, quanquā uultu fortasse hilariore dixisset interrogans, Gener ubi est tuus? ibi Cicero, qui amarum atq; aculeatū inesse quiddā uerbis illius intelligeret, reddidit illi in respōdendo par: Vbi & socer est tuus? Erat enim Cæsar belli suscepti et dux, et autor, quē Dolabella sequebatur. Itaq; & qui aderāt, suauitate eos atq; extemporalitate responsi affecit, & suauitati salem adiunxit, ut ipse quidem arbitrer utrunq; & Ciceronem, & Pompeium ex eo in risum conuersos. Atq; eiusmodi quidē dicta dicuntur salsa, & qui ijs utuntur, ipsi quoq; salsi. Lepidis itaque suauitas tantum inest dictis, salsis etiam acumen, quando salsus sapor est ipse quidem acutior. Inesse autem eiusmodi dictis acrimoniam, docet etiam apud Terentium illud ipsum de quo gloriatur ille: Eon Strato es ferox, quia imperiū in beluis habes? Illud autem etsi salsum admodum, non caret tamen oscenitate: Lepus tute es, & pulpamentum quæris. Plautinum uerò hoc & salsum, & lepidum, & ciue etiam ingenuo dignum: Speraui ego istam tibi parituram filium, uerùm non est puero grauida, sed insania. Veniamus ad Festiuos, qui mihi uidentur à fando dicti, uetustate temporū immutante literas: festis enim diebus mos fuit, & benigne hilariterq; affari populum, & in ludis qui in honorem deorum fiebant, oblectare eos qui diuinas ad res cōuenerant, blandè eos appellando, atq; accipiendo comiter. Quanto autem studio diebus iis festis oblectamenta quærerētur, indicio sunt et ludi, et tibiæ, & tubæ, & cantus, & choreæ, & lectisternia, & templorū apparatus, ac theatrorum, & porticuum, & uiarum, & ipsa etiam fercula. Vt qui illis

in

in ludis, sacrificijs, pompis, ferculis in popularium ac conuenarum gratiam iucunde se haberent, eaq; et excogitarent, & loquerentur, quæ ad iucunditatem facerent ac lætitiam, meritò ij festiui uocarentur. Adhibent præterea festiui in iocando æque ac ludendo, dicendoq; uarietatem permultam, quæ sermones maximè condiat, ut quæ in cessationibus, animorumq; relaxatione præcipuè exigatur. Ludi enim ac festi dies, etsi in honorem deorum, cessationis tamen gratia potissimum fuere inuenti. Indicio sunt apud Græcos, nostrosq; actiones siue comœdiarum, siue tragœdiarum: in ijs enim & histriones, mimiq;, & musici, & gladiatores exhiberi soliti: uenationes item, & pugnæ nauales. Itaq; festiui uarietatem admiscent plurimam in dicendo, ludendo, delectando.

De Comibus. Cap. X.

Iam uerò Comis uiri studium eò etiam spectat, dicendo ut delectet, pariatq; audienti iucunditatẽ. Eius tamen consilium est, quæ à se dicantur, non ut delectent modò, uerumetiam ut sint grata: nec solum uerba, uerumetiã res ipsæ quæ dicuntur: quippe cuius studium sit gratificari, atq; in gratiam loqui audientiũ. Itaq; & ornatũ rebus adiungit, præstatq; quod Terentianus ille desyderat: Ornato munus uerbis, quantũ potes. Et in eo est maximè, ut uerba etiam ipsa, resq; quæ à se dicantur, gratiam præ se ferant. Itaq; à comendo, hoc est, ornando dictus. Puellæ nanq; placere ornatu præsertim amatoribus studẽt, illisq; ex eo gratiores fieri. Vide quæso, quibus uerbis, quàm etiam comptis, quàm gratis item sententijs Aeneam alloquatur apud Virgilium Euandrus: Comis

Aude hospes contemnere opes, & te quoq; dignum "
Finge deo, rebusq; ueni non asper egenis. "

Non dubitauit Liuius post sermonem illum à Marcello habitum aduersum Nolanum Bancium, qua in collocutione multa in commendationem, multa de beneficentia populi Romani dixerat, deq; futura beneuolentia, & opera in illum sua: non dubitauit inquam hæc dicere, Ea uerborum comitate deuinxisse sibi iuuenem. Comitatem appellauit, quod undequaq; in gratiam illius Marcellus esset locutus. An nõ quòd in conuiuio, cœnisq; grata omnia conuiuis esse debeant, ac præsertim sermones, translatum est uerbũ etiam ipsum ad cœnas? ut comiter accepti & conuiuio, et hospitio dicãtur, quòd & uerba admodũ grata, sermonesq; et frons etiã serena epulis accesserit. Omnino uerò comis uiri oratio, quo grata sit atq; iucũda, et lepida, uersatur magna è parte in fabellis referẽdis: in ijs enim & oble-

ctationi maximè amplus conceditur locus, & uerborum ornatui: suntq; omnino comitate præditi enarratores iucūdissimi, & in conuiuijs, & in circulis, collocutionibusq;, siue inter paucos, siue multos. Qua quidem è re Ioannes Boccatius maximam sibi laudem apud doctos pariter atq; indoctos homines comparauit, centum illis conscribendis fabulis, quæ hodie in hominum uersantur manibus. Hoc idem Græcè conatus est Lucianus. Innuere autem hoc ipsum quod dicimus Plautus uidetur, cū ait in Mi
» *lite glorioso: Mihi ad enarrandum hoc argumentum est comitas, si ad au-*
» *scultandum uestra erit benignitas. Quæ autem, et qualis sit comitas, Ouidius in cōmutationibus illis formarū explicandis, plurimis in locis ostendit: præcipuè uerò locus is declarat, qui est de Vertunni conuersione in aniculam. Cuius hic particulam inserere placuit, idq; uoluptatis tantum gratia, uarietatisq; ostendendæ:*

» *Rege sub hoc Pomona fuit, qua nulla Latinas*
» *Inter Hamadryadas coluit studiosius hortos.*
» *Nec fuit arborei studiosior altera fœtus,*
» *Vnde tenet nomen, non syluas illa nec amnes,*
» *Rus amat, & ramos felicia poma ferentes.*
» *Nec iaculo grauis est, sed adunca dextera falce,*
» *Qua modò luxuriem premit, & spatiantia passim*
» *Brachia compescit, fixa modò cortice lignum*
» *Inserit, & succos alieno præstat alumno.*
» *Nec sentire sitim patitur, bibulaq; recuruas*
» *Radicis fibras labentibus irrigat undis.*

Quibus dictis, haud multo pòst transit ad Vertunni amores, atq; ait:

» *O quoties habitu duri messoris, aristas*
» *Corbe tulit, uerriq; fuit messoris imago,*
» *Tempora sæpe gerens freno religata recenti.*

Hisq; alijsq; uariè, eleganterq; explicatis, uertit illum in anum, & blandè, & illecebrose loquentem: quippe quæ

» *Innitens baculo, positis per tempora canis,*
» *Assimulauit anum, cultosq; intrauit in hortos,*
» *Pomaq; mirata est, tantoq; peritior, inquit,*
» *Omnibus es Nymphis, quas continet Albula ripis.*
» *Salue uirginei flos intemeratæ pudoris.*
» *Paucaq; laudatæ dedit oscula, qualia nunquam*
» *Vera dedisset anus, glebaq; incurua resedit,*
» *Suspiciens pandos autumni pondere ramos.*

Vlmus erat contrà speciosa nitentibus uuis, "
Quam socia postquam pariter cum uite probauit. "
At si staret ait cælebs sine palmite truncus, "
Nil præter frondes, quare peteretur haberet. "
Hæc quoq; quæ iuncta uitis requiescit in ulma, "
Si non iuncta foret, terræ acclinata iaceret. "
Tu tamen exemplo non tangeris arboris huius? "

Vides quàm et delectet, et comiter ludat, & uariet rem ac dictionem, & uerbis innitatur ornatis, ac maximè suis. Verùm de hac ipsa comitate pòst uberius.

De Blandis. Cap. XI.

Orum uerò qui Blandi dicuntur, etsi eadem uidetur esse materia, finis tamen ubiq; non est idem: nec sola delectatio ac iucũditas quæritur, uerùm potius utilitas quale illud est: Nunc obsecro te Milphio hanc per dexteram, perq; hãc sororem leuam, perq; oculos tuos, perq; meos amores, perq; Adelphasium meam, perq; tuam libertatem, alibi iræ delinitio, aut morositatis, alibi doloris, indignationis'que, alibi illectio ad turpem uoluptatem, atq; proprias in appetitiones. Non pectinem eburneum Plautus, non casceũ molliculũ, nõ monedulam prætermisit inter blandiendum. Atq; illa quidem amantium sunt, non facetorum hominum. Itaque serui, familiaresq; iratis blandiuntur dominis, patribus filij, nutrices puerilis, captatores ijs, quibus nec liberi ulli, nec legitimi sunt hæredes. Quocirca Blandos in eorum numero, qui oblectationem tãtum quærant, urbanis ex allocutionibus habendos non esse, Iuuenalis etiam docet. Proditum quoq; est à scriptoribus Heluium Pertinacem Augustum, blãdum potius quàm benignum fuisse habitum, quod uerbis quidem alliceret homines, essetq; affabilis admodum: cæterum re ipsa non modò non liberalis, uerumetiam sordidus.

De Vrbanis, & Facetis. Cap. XII.

Eliquum est de Vrbanis ut dicamus, ac Facetis. Et quoniam Vrbanitas non ad iocos tantum, ac festiuitatem, dicendiq; lepõrem pertinet, quod in ea quidem uirtute potißimum laudatur, uerùm ad uirtutes quoque alias, quæ & uiro, & ciue ingenuo dignæ sunt, uidetur alia quærenda uirtus, quæ propria magis sit, solumq; id cõplectatur ac respectet,

quod ad iocos tantum, animorumq; relaxationem spectet. Nam & Vrbanus dictus est, quod urbis seruet, sciatq;, ac retineat mores. Quādo aduersus illi est, qui è contrario ruris sequatur, non urbis institutiones, indeq; agrestis uocatus, ac uitium id à rure rusticitas, ut ab urbe urbanitas dicta. Nam & qui seniori assurgit prætereunti, & qui magistratū ab domo deducit in curiam, & qui præteriens salutat, urbanitate utitur. Facetus uerò ex eo nullo modo est dicendus. Video populariter, atq; à uiris minimè indoctis Affabiles quosdam uocari, qui & ipsi urbanitate quidem utantur. Nam & in accipiendis hospitibus, & in aduentu peregrinorū, in primis etiam congreßibus ac salutationibus, & blandè affantur, ac comiter & hospitaliter alloquuntur. Iidem amicè quoq; & salutant, & compellant, & summa cum iucunditate congrediuntur. Sed nos eum quærimus, qui parte ex omni munus ipsum impleat, qui è iocis, suauibusq; è dictis oblectationem tantum quærat, ac recreationem post labores: qui & salem habeant in dicendo, & quæ ipse dicit tanquam illo cōdiat, qui lepôrem admisceat, qui uerba apta, idonea, cōcinnata, iocisq; accōmodata usurpet, uultūq; illis adiūgat, ubi opus est, ac gestū qui fabellis narrādis recitādisq; iocosis, ac ludicris rebus, & curas sedet, & deliniat molestias: qui nō discedat urbanitatis è finibus, aut è ciue in rusticū, atq; agrestem trāseat, ex ingenuo in seruū, aut seruo persimilē, ni forte res ipsa ita tulerit, qui minimè uolēs offendat dictis, nisi laceßitus, idq; tamē urbanè, qui & tēporis, & loci, & audientiū, & sui ipsius, & quam gerit personæ, et ætatis, & negotiorum & publicæ, priuatæq; letitiæ habeat, ac tristitiæ mœrorisq; rationē: idq; cum primis curet in singulis, ut retineat modum, ne & uerba profundat, & iocos, qui deniq; summo id studio uideat, ne cum alios in risum prouocat, ipse ab astantibus risui habeatur, triuioq; dignior iudicetur, quàm honestorum, atq; ingenuorum hominum audientia, ac consessu. Demū etiā qui intelligat, perinde ut ceßatio omnis, quiesq; cōceditur, relaxandi gratia, utq; reditus ad labores ac negotia n nō sit grauis, sic iocos, dicta, sales, lepôres, facetiasq; concedi, ne uitā, cogitationesq; nostras omnis, studiaq; in ijs collocasse, aut in ocio, desidiaq;, aut in marcescentia potius nos appareat. Hunc, ni fallor (quando qui & qualis Comis sit, qui etiam Vrbanus, ac Festiuus, explicatum est) maiores nostri Facetum uocauere. Nam urbanus (ut diximus) plura, quæ urbanæ consuetudinis, morumq; ciuilium sunt, complectitur, perinde ut etiam Comis: at Festiuus minime quidem omnia quæ uirtuti huic cōueniāt, quæq; inesse ei debeant, qui iocis, dictisq; iucundioribus usurus sit cū mediocritate & gratia. Quam in opinionem propendere uidetur Cicero, cum ait, duo esse genera facetiarum. Habemus igitur

facetus

gitur nomen eius qui tali sit mediocritate, ac uirtute præditus. Cæterum uirtutis, atq; habitus ipsius nomen hactenus proditum est nullum, quod quidem sit proprium, ac suis limitibus terminatum. Nam etsi rerum scriptores & Comitatem usurpant, & Vrbanitatem, tamen (ut dixi) parum sunt omnino propria. Quia uerò cognata hæc essent, & necessitudine sua coniuncta, idcirco illis usi uidentur. Nos uerò licet non absq; rubore (neq; enim licentiosi haberi uolumus) tamen quod in acie cum periculo uersamur, tentabimus illud nouiter deducere, quod in plurimis & Cicero è nostris, alijq; non pauci seruauere: & Aristoteles inter Græcos, etiam non quadam sine libertate, etsi maxima tamen cum utilitate legentium. Ac primum quidem minimè, ut à modesto deducimus modestiam, sic à faceto facetiam, quando facetiæ ipsæ dicta quidem sunt iucunda & lepida, nequaquam uerò habitus, aut uirtus. Verùm ut sanctitatem à sancto, & ab honesto honestatem, castitatemq; à casto, sic à faceto facecitatem deducemus. Vt Facecitas ipsa sit uirtus, ea deniq; Faceti uiri habitus, forsan non omnino etiam displicuerit Facetudo subducta syllaba, ut à sordido sorditudo, quæ Plautina deductio est. Nam neq; maiores illi nostri aut castitudinẽ, reformidarunt, aut mœstitudinem. Quid si ut mœstities, sic etiam dicatur Faceties? Sed nos hæc ipsa ita tradimus, ut qui nullo modo uelimus regulam hac in parte præscribere. Sit enim sua cuiq; libertas usurpandi nominis, uerùm ideo hoc facimus, ut apertè magis intelligatur habitus ipse qui sit, & quo etiam quis nomine ac proprio, & tantum suo uocitandus. Constituimus itaq; siue Facecitatem, siue Facetudinem, Facetiem'ue habitũ, & qui eo sit habitu ornatus, Facetum. Sed ad alteram quoque partem uerborum transeundũ est, ut quæ in ea uersetur mediocritas, lucidè etiã intelligatur.

De Veracitate. Cap. XIII.

Vemadmodum autem uirtutis huius, de qua pauca locuti sumus, siue Comitatis, Vrbanitatis'ue, siue Facetudinis, proprium munus est atque officium, sedare molestias: in cessationibus'que, ac in relaxatione à negotijs, iucundum aliquid quærere ad reficiendos animos, siue in ipsis quoque laboribus ac negotijs, inter'que molestias reficere eos, quo uegetiores ipsi fiant, longe'que ualentiores, siue peruincendis, aut tolerandis laboribus, difficultatibus'que, siue leniendis doloribus, atque molestijs, qui finis ei uirtuti est constitutus. Sic cum eadem ipsa oratio, ac sermo uel præcipuum sit uinculum retinendæ societatis, ad quam colendam nati, atque educati sumus, cœtusq; ipsius unà sociati & ampliandi, & conseruandi,

sic inquam alterius uirtutis, cuius etiam initia quærimus, proprium munus est, ueritatis studium ac cultus. Loquimur autem de ueritate hoc in loco, non illa quidem, quæ à Physicis quæritur, aut Mathematicis, quæ'ue uersetur circa certitudinem Syllogismorũ, in ipsisq; disputationibus, quæ sunt de rerum natura, deq; disciplinis atq; scientijs hominum, ac facultatibus, uerùm de ueritate ea, quæ nihil in sermonibus, atq; in oratione, nihil etiam in moribus inesse fictum, fallax, fucatum indicet: nihil quod simulatum, adulatorium, mendax, gloriosum, uanum, quodq; supra uires appareat, supraq; facultates ipsas, aut ueri fines excedat, captus'ue nostri terminos: quam assecuti qui sint, retineantq; & in dicendo, & in tractandis rebus, domesticisq; in consuetudinibus: ij ueri dicuntur, & uirtus ipsa ueritas, ni fortasse propriè magis ueraces illi, uirtus autem ipsa ueracitas, ut ueritas sit rei ipsius, ueracitas uerò ea utentis habitus. Ac nihilominus & uerum fuisse hominem Catonem dicimus, & quod summa etiam in eo inesset ueritas, Sibyllas quoque ueras, & uates etiam atq; haruspices ueros. Hæc uerò à nobis eo consilio dicta sunt, quo distinctius intelligatur, quænam res ipsæ sint, & quales. Tertia quoq; quædam uirtus (si Aristoteli credimus) in eadem hac uersatur materia, quæ amicitia ab illo dicitur: de qua quoniam his in libris dicẽdum nihil decreuimus, de duabus his uirtutibus, & Facecitate, & Veritate tantum disseremus, ac primo quidem de Veritate, deq; oppositis ei uitijs.

De Adulatoribus. Cap. XIIII.

Dmodum autem ueritati aduersatur lucri studium, atq; habendi cupiditas, itaque huiusmodi hominum una est cura, totiq; in eo ipsi sunt, quo adulando rei suæ consulant familiari, & quasi uerborum mercaturam faciant, oratione ubiq; utuntur secunda & blanda, hocq; sibi uitæ genus delegerunt ad ampliandam rem domesticam. Periculosa sanè ac maximè pestilens hominum consuetudo ac familiaritas, quorum quia primatum uirorum, principumq;, ac regum præcipuè, plenæ sunt aulæ, inde Adulatores dicti: qui dum placere & gratificari tantũ student, ueritati apud dominos aures obstrudunt, atq; ad illorum uultum, libidinemq; seruilem in modum omnia loquuntur: nam & λοῦλος Græcè seruus est, ijdem alio sunt nomine Assentatores, ab assentiendo dicti, quòd eorum cogitationes atq; consilia in id solum intendant, id ipsi tantum agant, sibi ipsis ut prosint, secuti Terentianum illud: Ais aio, negas nego. Quibus hominibus, quod plerũq; solis, qui res moderantur publicas, suas patefaciunt aures, hinc & uidemus, & audimus, & legimus eorũ res frequentissimè in

præceps rapi, turbariq; ac misceri repente principatus ac regna. Quæ res nostris quoq; temporibus clariores sunt, quàm ut exẽplis indigeãt. Huius autem generis hominum plures quidem sunt species, nesciã tamen sint'ne omnes adulatorũ in numero habendi. Quãdo (ut Aristoteles queri etiam uidetur) singulis siue uirtutibus, siue uitijs certa neutiq;, propriaq; insunt nomina. Itaq; & lucri, & compendiorum tantum gratia adulantur non pauci, quidam captãdæ solum auræ, ac fauoris in populo, atq; inter ciues: alij quod ita à natura comparati sint, usuq; etiam confirmati, ut ipsa tantum blanditione capiantur, eaq; auicularũ in modum sese oblectent, quam uel maximam etiam uoluptatem, uel solam potius statuant.

De Captatoribus. Cap. XV.

Orum igitur, qui pecuniarium secunda ex oratione sibi quæstum constituerint, duplex cum sit genus, & illorum qui tum Captatores dicũtur, in quibus latè quidem regnat ambitio & leuitas, tum qui Adulatores communi tamen nomine uocitãtur. Captatorũ quidem ipsorum studium est, non dictis modò, sed conferendis muneribus captare animos ac uolũtates illorum, præsertim quibus aut certi minimè sint hæredes, aut eorum eijciendorum ex hæreditate spes adest. Quod genus latè diffunditur, non maximis inhiantiũ modò fortunis, uerùm patrimonijs etiam minimis. Dicti igitur à captando, quo in uerbo & fraus inest, et maius etiam habendi studium. Quippe cum ipsi non uerbis modò, uerumetiam donis, conuiuijsq; grassentur, aucupum morem, atq; allectationes secuti: eorum enim captiosa sunt omnino obsequia, fraudisq; atq; insidiarũ plena. Aduersum quos meritò & dentes acuunt, & gladios stringunt Satyrarum scriptores. Sed nobis hac satis in parte fuerit uitij genus innuisse. Quantopere autem ueritati horum obsit hominum oratio atq; obsequium, abunde quidẽ manifestum est. Sunt quoq; quos ambitio honorisq; studium, minimè uerò pecuniæ cupiditas trahat ad assentandum, leuitate quadam tantum duce, dum uideri quàm esse ipsi malunt, solaq; populari & capiuntur, et pascuntur aura: qua in re seq;, suasq; res omnis uidentur collocasse, plebeiorum etiam ad hominum opinionem omnia referentes. Ac superius quidem uitium Captatio, & qui ea utuntur Captatores: huius autem proprium maximè suum nomen existit nullum, leuitas tamen est, ac uanitas sanè maxima, & homines ipsi perquam leues ac uani, dum umbra capiũtur rerum magis, quàm rebus ipsis. Atq; hoc quidem uitiũ potest ratione alia ad Ambitionem referri, qua de re alibi quoq; à nobis dictũ est. Quod si Captationem ipsam duplicem fecerimus, & eorũ quos cupiditas habẽdi

trahit, et quos popularis auræ atq; ambitionis studium, ut alteri pecuniæ, alteri popularis auræ Captatores dicantur, fortasse non male distribuisse iudicabimur, quando etiam sunt qui inter loquendum disserendūq; etiam uerba captent, qui quidem ipsi dicantur Captiosi, & fraus ipsa Captiuncula. Verùm ad Adulatores redeamus, quiq; ijdem Assentatores sunt, neque alio quidem nomine inter se discernuntur. Cæterum studium id eorum est, ex adulationibus rem facere, ac peculium, ut dum uerbis obsequūtur, dum oratione secunda primatū, ac principū res, consiliaq; extollūt: dum eorū admirantur facta, dicta, cōsilia, mores, gestus, & (ut Iuuenalis inquit) ubi

» Trulla inuerso crepitum dedit aurea fundo.

Domesticam rem adaugeant, amplificentq; patrimonium. Quorum hominum studijs, dominantium (ut dixi) aures plerunque oppletæ sunt, dum ijs sese regendos permittunt. Quo efficitur, ut ueritas uideri possit eorum inimica, præsertim ubi qui rerum potiūtur, adolescentes ipsi fuerint, uel ætate annisq;, uel etiam moribus, ac rerum usu. Horum igitur omnium studium est atque propositum, adulando, atq; in gratiam loquendo rebus ipsos suis consulere, hisq; artibus atque consilijs rei familiari prospicere. Quod dum consequantur, non modò nulla è parte molesti esse uolunt, uerùm singula laudant, dictisq; & factis quibusq; assurgunt, quin quæ maximè fortasse ridenda sint, & admirantur illa, & in cœlum ferunt, uerbis quoq; ipsis, oris gestum adiungentes, & corporis totius habitum, regem aliquem capies, inquit ille apud Iuuenalem, ad magni illius rhombi aspectum, aut de temone Britanno

» Excidet Aruiragus, peregrina est bellua, cernis
» Erectas in terga sudes? —

Itaque quid in maioribus illi ipsi Assentatores facturi essent negotijs consultationibusq;, conijcere ex his facilè quidem possumus. His accedit maximè uanum genus hominum, quorum studium tantum est loquendi in aliorum gratiam, atque ad illorum ipsorum uultum atque opinionem, orationem suam, seq; ipsos componere, ijsdemq; in omnibus morem gerere, seq;, suaq; dicta, sermonesq; ad hæc ipsa tantum instituere. Quorū quidem consilium Terentianum quoque est illud, & meta quasi quædam, ad

» quam seipsos instruunt: Obsequiū amicos, ueritas odium parit. Quod dictum quanquam latius fortasse patet, tamen maximè ad eos referendum, qui uoluptatem solā suis è dictis quæritant, quam ad adipiscendam sese omni arte imstituunt, ac dicendi studio solumq; eorum est propositum, dominantibus ut placeant, & quibus cum obuersantur, eos delectent, ijs blandiantur, & illorū arte ut omni aures demulceant, uoluptatis gratia demum

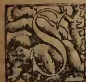
mum omnia. Hicq; illorum est finis, ac propositum.

De Lasciuis. Cap. XVI.

Va in re quoniam nec modum, nec mensuram tenent ullam, lasciuire eos necesse est, ut qui neq; in iocando, neque in oblectando delectum habeant, aut rationem aliquam, uerùm qui & uerbis, & iocis, & fabellis referendis, nimium ipsi serpant, atque inter iocandum explicandumq; dilabantur aliò atq; aliò. Quocirca Lasciui sunt uocati, & uitium ipsum Lasciuia: nimis enim profundunt sese ad ioca dictaq; omnia, ad quæ dilapsi, nec lasciuiunt tantum, nimijq; in illis sunt, uerùm petulantes, osceni, & (quod turpissimum est) impuri. Minimè autem uerebimur, hoc ipsum genus partiri eorum qui ad uoluptatem tantum, atque in gratiam loquantur, comparandæ tantum uoluptatis causa. Sunt enim qui ipsi quidem minimè lasciuiant, seruent'que in iocando delectum atque in dicendo, uerùm in hoc à recto atq; honesto abeunt, quod uoluptatem sibi proposuerunt: uile sanè pretium, pro quo tamen assequendo & ueritati obstant, & ab hominis recedunt dignitate. Siquidem quo instrumento, quaque naturæ dote præditi sumus, cum excellentia animalium cæterorum, eo ipsi pro re maximè sordida, beluarumq; magis quàm hominum propria abutuntur. Neque enim finis eorum est in laborum requiete, molestiarum'que relaxatione, ut iucunditatem aut quærant, aut afferant, quo & tranquillent audientium animos ac suos, & reficillent eos à præteritis defatigationibus, uiresq; renouent ad easdem rursus obeundas, uerùm quod à natura atque ab habitu ita quidem instituti ad ea ipsa sunt, ut neque ab desidia ignauiaq; longius absint. Atque hæc quidem uidentur esse Assentatorum genera.

De Insulsis, & Profusis. Cap. XVII.

Vnt ex hoc etiam numero, qui dum oblectare student, maximè aures audientium offendant, tum insulsè loquendo, tũ profundẽdo & res, et uerba: nec delectu habito, nec modo aut mẽsura adhibitis. Itaq; tædij genus hoc ac molestiarũ ueteres dicebant hominem occidere, cũ eiusmodi homines in cũctis & multi essent, et insulsi, ineptiq;, ac cũ primis importuni, ut nõ incõuenienter à ranarũ similitudine sint, qui eos Coaxatores uocitent, quod coaxare eos quàm loqui magis existiment: ut qui non modò non mulceant aures, uerùm ad impatientiam usq; obtundant.

De Contentiosis. Cap. XVIII.

Dulatorum studijs maximè aduersi uidentur contentiosi quidam homines, quorũ ea est natura, id etiam studiũ, ut non modò non loquantur in aliorũ gratiam, neq; gratificẽtur ipsi alijs, sed contrà ut aduersentur et ubiq;, et in quibusq;, neminemq; uereantur in dicendo offendere: quin & serant ipsi sponte studioseq; contentiones, & ab alijs satas accipiant, lætenturq; ijs & fouendis, & exercendis, quibus etiam uita ipsa uel molesta futura sit, ni in cunctis uel dentes imprimant, uel infigant aculeos, ut ad contentiones, dissidia, rixasq;, atq; altercationes nati prorsus uideantur. Et quam alij à natura concessam elocutionem exercent in conseruanda hominum societate, in conciliandis amicitijs, in solandis demulcendisq; molestijs, laboribus ac mœroribus aliorum, ea ipsi in aduersum utantur, uel abutantur potius ad odia contrahenda, litesq; excitandas, ac serenda discordiarum semina. Hos et Contentiosos uocauere, & rixatores, & alio atq; alio nomine. Vitiũ autẽ etsi est fortasse innominatũ, quid tamen prohibeat rixationem appellare, ac Contentiositatem, ut cõtentionem rerũ esse dicamus, ac rixã: uitiũ uerò ipsum peruersumq; illum habitũ tum rixationis appellatione, tum Contentiositatis designemus. Odiosum sanè genus hominum, & muscarum maximè simile, ut nati hi omnino uideantur ad turbas, uexationes, inquietudinem, uitæq; ad uniuersæ turbationem ac tædia. Quod Plautus indicauit in serui illius persona: Decretum est mihi quasi umbra, quoquo ibis tutè persequi. Quin ædepol si in crucem uis pergere, sequi decretum est. Horũ duplex mihi uidetur esse partitio, eorum una, qui student, ut commoda, utilitatemq; inde sibi cõparent, illorum altera, qui uoluptatis tantum gratia, utq; inuidentissimæ suæ naturæ, ac peruersissimis cogitationibus morem gerant. Eorum autem utrum genus longè sit peruersius, iudicatu difficilè uideri iure quidẽ potest, utrunq; tamen peruersissimũ. Montium adolescens ipse noui Brãchatium, qui generis ac familiæ contempta, uel repudiata potius dignitate totum litibus sese tradiderit: ac satis scio lites quasdam ab actoribus destitutas, siue ob inopiam rei familiaris ad eas prosequendas, seu quod male essent cœptæ, precio mercatum, quo (uti consueuerat) exoluto, prosecutũ sumptibus suis litigia, in hocq; uitam suam egisse omnem. Ex eadem item familia alterũ mirificè controuersijs assuetum, quin omnino illis addictũ, ut cũ aliquando ab Antonio Panhormita, iucundissimo homine per risum interrogaretur, quo nam modo cum causis? respõderit, bene sibi, atq; è sententia in omnibus successisse, easdemq; in rem suam terminatas, duas tamẽ

aut treis in longũ à ſeſe eã ratione protrahi, quod aliter ocio immarceſceret, illaſq; eo à ſe ſtudio reſeruatas, ut haberet in quo oblectaretur, paſceretq; animum. Vide hominis ingenium, qui litigia, cõtrouerſiaſq; ſibi uoluptatẽ ſtatuerit? Sed nobis hac in parte loquendũ neutiq; eſt iudicialibus de contentionibus, tantum ſtudia uolumus cõtentioſorum quorundam hominum oſtendere. Itaq; hos ipſos Litigioſos, ſeu Litigatorios potius quis uocauerit, & controuerſos. Nam Litigioſas res propriè magis dicimus. Cõtentioſos autem illos uolumus, qui maximè aduerſentur adulatoribus, & quantum hi loquuntur in omnium gratiam, tantum illi nemini parcãt, ſtudeantq; prorſus offendere: quos ſiquis Inciuiles uocauerit, ne ille mea ſententia uera ab appellatione receſſerit. Quando autem res ipſa intelligitur, nolumus de uerbo nimio plus eſſe ſoliciti. Laurentius Vallenſis in Grammaticis, Rhetoricis, Dialecticiſq; ita & ſcripſit, & diſputare eſt ſolitus, ut minimè uideretur uelle præcipere, nec appareret tam contendere illum de ueritate, proprietateq;, aut docere uelle, quàm maledicere, obiectareq; uetuſtis ſcriptoribus, atq; obloqui. Itaq; Ciceronem uellicabat, Ariſtotelem carpebat, Virgilio ſubſannabat. Quippe qui propalã ſit aſſeuerare auſus, ſiue Pindarus quiſpiã autor is nomine ſuo fuerit, ſiue alio (de hoc enim ambigitur) qui Homericæ libros omnis Iliados nõ multos admodum in uerſus cõtractos latinè cõuertit, qui propalã ſit inquã aſſeuerare auſus, Pindarum eum Virgilio anteferendũ. Eſt aũt carminis illius principium:

"Iram pande mihi Pelidæ diua ſuperbi,
"Triſtia qui miſeris iniecit funera Graijs.

Tali igitur iudicio hominem, ingenioq; tam ſiue retrouerſo, ſiue præpoſtero (quippe qui maximis quibuſq; ringeret autoribus, uni tantũ Epicuro aſſurgeret) quàm ob communem utilitatem contendere, aut cognitionem dicas, atq; altercari? qui nec aliud uelit, curet, ſtudeat, quàm ut detrahat quibus minimè par eſt, ac maledicat? Quãdo qui cũ Laurentio familiarius uixerunt, affirmant illum eo nequaquã cõſilio in Grãmaticis ſcripſiſſe, ac Dialecticis, quo doceret, diſciplinaſq; ab ignoratione uindicaret, atque à ſorde, uerùm ut malediceret, obloquendóque detraheret de fama atque autoritate rerum ſcriptoribus: tum illis qui exemplo ſunt ad ſcribendum alijs, propter antiquitatẽ, maieſtatemq; dicẽdi, ac præcipiendi, tum illis ipſis, qui tunc uiuerent, qui ne dubitauerit ipſe quidem dicere, profiteriq; palàm, habere ſe quoq; in CHRISTVM ſpicula. Sed nobis propoſitum minimè eſt detrahendi homini maximè ſtudioſo, quem ſenem adoleſcens ipſe nouerim, cũq; è Roma ſe Neapolim cõtuliſſet ad Alphonſum regem, et inuiſerim etiã reuerẽter pro illius, meaq; ætate, & plures poſt cõ-

gresiones maximè familiares ita ab eo discesserim, uti ex eo de me nisi plē no, atq; amico ore locutus fuerit nunquā. Sunt ex his igitur quos nō tam cōtentiosos dicas, quàm insectatores cū singulorū, tū etiā humani generis, quod de Timone traditur: neq; ueritatis ipsius cultu et gratia, sed quod ita quidem sint à natura instituti, atq; ab assuetudine cōfirmati, & moribus.

De Verbosis. Cap. XIX.

Ræter hos in utroq; genere quos peccare dicimus, dela biq; in excessum, siue adulando, siue cōtendendo rixandoq;, sunt qui Verbosi dicuntur, uitiumq; ipsum uerbo sitas. Hi dum placere student, & grati esse, minimè qui dem aut placent, aut uoluptatem afferunt, quim molestiam potius, ac tædium pariunt defatigationis ac satietatis plenum, decepti iudicio, rerumq; simul, ac uerborum accruationibus, ut nescias, ex eo quod aures uel offendūt, uel exatiant, sint'ne Cōtentiosis potius, quàm Insulsis annumerandi. Verùm Contentiosi id agunt, ut nemini parcant, parumq; omnino offensitare alios aut curent, aut caueāt. Verbosis uerò propositum est, ac consiliū oblectandi, modum tamen dum minimè retinent, dum delectum adhibent nullum, in castra transeunt aduersariorum, apparentq; transfugis similiores. Itaque Verbosi & initio, et inter dicendum subinde delectant: nec odio ipsi habentur, sed recusantur eorum sermones magis, quàm fugitātur. At Contentiosi ubique offendūt, & odio eos boni omnes prosequuntur, ab illisq; abhorrent audiundis, quos & maledictis quoque insectantur.

De Loquacibus. Cap. XX.

Vnt qui uitiū hoc loquacitatem dici malint, & illos ipsos Loquaces, in quo nō est cur eos impediamus. Tamen Loquaces nos à Verbosis differre hoc ipso uolumus, quod Verbosi uersentur in ijs, quæ iucunditatem præseferant: inq; illis ipsis in quibus locum habeat Facetudo, & Comitas. At Loquaces eos esse cōtendimus, quorum studium minimè sit quale est aut Facetorum, Vrbanorumq;, aut Contentiosorum, ac molestorum hominum: quippe cum & dicendi infinitate capiantur, & dum loquantur, dumq; exultent campo, equisq; (ut dici solet) ac uiris, aliud nihil aut quærant, aut curent, aut sibi propositum habeant; quibus quidem seruandis, in diuersa etiam uitia incurrant.

De

De Nugatoribus. Cap. XXI.

His ipsis haud multum etiam uidentur differre Nugatores, quorum narrationes inopes quidem rerum sint, nugæq;(ut Horatius inquit) canoræ. Cæterum uanitate illi uerborum, atq; aggestione magis peccant, hi rerum. Vterq; tamen & cõfundũtur in dicendo, & nimij sunt, nullũ cum delectũ adhibeant, indeq; maximè etiam molesti uterq;, quãdo uterq; inepti sunt maximeq; inconsiderati. Horum haud multum dißimiles sunt, qui Garruli dicũtur, quorũ sermo et molestus est, & nimius. Obtundũt autem tum uanitate rerũ, tum inanitate uerborum, quibus in omnibus & nimij sunt, & importuni, ualdeq; indecentes. Vitiũ autem ipsum Garrulitas, ab auibus ductũ, neq; enim cessant, & in ijsdẽ aßiduo uersantur uel potius interstrepitãt. Verùm attigisse hæc satis fortasse hoc in loco fuerit, cũ ea siue uitia, siue uirtutes minimè sint aut ad Veritatem, de qua dicturi sumus, aut ad Comitatem, Vrbanitatem'ue referenda. Loquaces enim uideri magis possunt Taciturnis aduersari, Taciturnitasq; ipsa Loquacitati. De quibus dicere his in libris minimè propositum est nostrum.

De Taciturnis. Cap. XXII.

Illud tamen non prætermittemus, Taciturnitatem mediocritatem esse quãdam, Loquacitatem excessum. Parte uerò ex altera, qui tacendo excedant, eos esse sine nomine: neque enim aut ubi, aut quantum, aut quomodo, aut quid oporteat, dum tamen taceant, pensi quicquam habent, & siquid quandoque, musitant potius quàm loquuntur. Sed musitatio ex ore, innutuq; constat, ac supercilijs, nõ mimus quàm uerbis, & plerunq; occulta est, gigniturq; interdum è metu, aut reuerentia nõnunquam pudore, aut stupore, non raro simulatione, ut eorum aduersarij uideantur, qui obganniunt, potius quàm qui loquaces sunt. Sed quærere hæc ipsa distinctius hoc (ut dictum est) loco, nostri nõ est propositi. Quamobrem qui mediocritatẽ hac ipsa in re de qua disputatio est, sequantur, quiq; ipsi sint, perquiramus. Cum enim Cõtentiosi, atq; Assentatores è regione penè sint constituendi, atq; ex aduerso collocari debeant, mediũ quidem inter hos ipsos perquirendũ est. Etsi nomen mediocritatis eius minimè est proditũ, et Contentiositatẽ, et Adulationẽ extrema uerius dicimus, quàm opposita, quippe quæ à medio recedant. Itaq; mediocritas ipsa quærenda nobis est. Aristoteles uerò quanquam innominatã Græcè tradat, putat tamen illam & retinere quæ utrinq; oporteat, ac seruare, & ratione eadem

reijcere quæ & ubi,et quomodo opus fuerit,atq; omnino repellere,ut etiã existimet hanc ipsam mediocritatem amicitiæ maximè esse similem. Quia in parte si aliquantum fortasse immorabimur, ueritatis ac rei ipsius indagandæ gratia,sat confidimus,te (quod humanitatis est tuæ proprium) uitio id minimè esse daturum.

De Delectu,qui,& qualis sit. Cap. XXIII.

ET Poëtæ,& scriptores rerum tum humanarũ, tum naturæ uoces rebus ipsis adijciunt,unde dictæ sunt adiectiuæ, quibus proprietates, appellationesq; & declarant,explicantq;,& etiam finiunt. Nam hominem cũ dicunt animalem esse,& rationalem, & mortalem,hominem ipsum finiunt,& quæ substantia sit eius,declarant. Quid cũ Poëtæ & placidam dicunt quietem,& arma horrentia, & fertilem Ausoniã, nónne & armorum,& quietis,& agrorum qualitatem indicant? & cum humilem Italiam,& campos iacentes,& colles supinos, an non situm innuunt,ac positurami? et ubi ingentes artus, mariaq; patentia,quid nisi amplitudinem signare uolũt, ac magnitudinem,& membrorum, & pelagi? Eadem ratione qui de moribus scribunt,oportet ut uocibus adiectis actiones nostras,quæ mores ac uirtutes constituunt, terminent. Terminantur aũt actiones ipsæ,perficiunturq;,si qui agunt,& sicuti oportet, & quando oportet,quantumq; etiã oportet agant, modumq; in cunctis retineãt, néue aut nimia sit eorum opera,aut remißior,minimaq;,utq; & loci meminerint, & personarum, ac rerum etiam ipsarum. Quæ qui seruant,hi dicuntur agendis rebus delectũ adhibere. Delectu enim illa cõtinentur omnia,quibus actiones ipsæ uirtutesq; perficiuntur. Etenim quemadmodũ consultationem ipsam sequitur electio,confirmatumq; consiliũ ac propositum,sic postquam eligimus incipere,suscepimusq; agendum aliquid,sequitur è uestigio delectus, hoc est, ut deligamus inter ea quæ ad agendũ offerũtur,& tempus quod sit opportunum actioni, susceptoq; negotio, & locũ idoneum,& uiam,quæ tenenda sit,cũ plures offerri soleant. Adhæc multi cum indigeant, ut de liberalitate exemplum proponamus, deligendũ est quibus potißimum daturi simus. Cumq; non uniuersa sit pecunia erogan da,ne fons ipse liberalitatis exareat,dãdoq; alijs plurima,liberis desimus, parentibus,uxori,nepotibusq;, quantum etiam ijs ipsis quibus daturi sumus,singillatim sit erogandũ. Quo in delectu præcipuè etiã uidendũ est, rationem uti habeamus,& negotij, & eius ipsius,qui cum habẽda res est, & urbis,& ciuilium tum legũ, tum consuetudinũ, ac propriæ præsertim personæ,

personæ, quæq; alia recta ipsa ratio tenẽda mõstrauerit, ne in aliquo agentes peccemus. Neque enim tantummodo à nobis peccabitur, si aut nimij erimus, aut astrictiores in erogando (ut in quo cœpimus exemplo persistamus) uerumetiam si liberales in eos fuerimus, qui minimè digni sunt liberalitate, aut si quibus conferenda præsens est pecunia, quod domestica, extremaq; laborent egestate, equestri eos prærogatiua exornauerimus, aut si quibus opus est opera, eos uerbis iuuerimus, prosequemurq; consilijs ac monitis. Igitur hæc ipsa mediocritas de qua nunc disserimus, uersatur potißimum in habendo delectu, ne aut ad nimiã declinemus uerborũ gratificationem, quæ leuis sit, ac uana: ubi fortè opus esset cõmonitione, oporteretq; uerbis grauioribus, maximeq; accõmodatis retrahere amicum, uel acrius etiam obiurgare, aut ubi indulgentius fortaſſe agendum esset, ut in nuptijs, atq; in publicis ludis, afferre in mensam, atq; ad choreas supercilium, & publicam lætitiam uelle aut sermone minus suaui, aut fronte obducta contristare, hilaritatemq; inficere iurgijs atq; contentionibus. Quid (inquit ille) in theatrum Cato seuere uenisti? Intelligebat enim alium hilaritudinis locum esse debere, alium seueritatis.

Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.

Diuersa omnino hæc est persona, monet enim omißa rerum inanium, picturæq; inspectione, rei maximè seriæ quæ instaret, preuertendum esse. Quem locum animaduertens Cicero, turpe esse dixit, ualdeq; uitiosum in re seria conuiuio dignum, aut dedicatum aliquem inferre sermonem.

Ad consequendam mediocritatem opus esse delectu. Cap. XXIIII.

Vi igitur mediocritati huic daturus est operã, ne aut in gratiam loquens recedat à medio, profundatq; sese in assentationem atq; obsequium, aut dum seria sequitur, delabatur in aduersum, acerbasq; ad contentiones, modò refragatoris personam, modò rixatoris induens, huic delectus cũprimis habendus est, & rerũ, & temporum, & locorũ, & personarũ, quo uirtutem maximè laudabilem, ac publicè, priuatimq;, et apud ciues, peregrinosq; æque spectatam consequatur. Ex hoc itaq; Aristoteles mediocritatẽ eã amicitiæ per quã similẽ esse putat, quãdo qui eiusmodi uirtute est præditus, & ciues amplectatur, et exteros, et æquales, atq; inferiores, & qbus cũ uiuendi cõsuetudinẽ frequentat, et quibus nulla prorsus necessitudine est cõiũctus, quin eodẽ quoq; erga eos afficietur studio, q in honoribus cõstituti sunt, ac magistratibus, primũq; in populis locũ obtinẽt.

De mensura seruanda in gratificando & commonendo.
Cap. XXIIII.

Oc autem tale est, ut cum opus fuerit, gratum sese illis exhibeat in sermonibus, conuersationibusq;, in eisdemq; appellandis atq; inuisendis, in salutationibus, deductionibus, reductionibusq;, atq; assurrectionibus: deniq; ut omni è parte gratus esse illis studeat, & (quantum par est) in illorum gratiam ac commendationem loqui, ac modo res eorum laudare, proq; loco ac tempore commendare dicta, probare consilia, sententias, actiones, studia, opera, uitæ genus efferre, eaq; cuncta cum delectu, ac ratione. Contra hæc, ubi labi aliquem uiderit, peccare, decipi, parũ prudenter rebus suis consulere, aut nimium sibi ipsi tribuere, discedentem ab honesto, delabentemq; ad ostentationẽ, ac uana consilia, captantemq; populareis auras, et (ut Seuerus Alexãder usurpabat) uendentem fumos, et loco suo, et tempore, & uerbis maximè accommodatis commonefaciet illum, etiam autore CHRISTO Opt. Maximo, studebitq; ab inceptis, aut inutilibus, aut parum honestis retrahere, ijs uerbis, exemplis, consilijs, ut monitoris recti, uiri boni, ciuis beneuolentis, reprehensoris quandoq; lenis, blanditoris nõnunquã comis, consiliarij ubiq; prudẽtis, et integri, institutoris interdum et probi, et sapientis personam suscipiat. Forsitan & locus, et tempus, et res ipsa aliquando tulerit, ut increpatoris etiam acerbi, aut inclamatoris agrestis: non ut molestiam afferat, uerùm ut ubi retinere suauioribus illum uerbis nequit, aut dictis, exẽplisq;, aut probabilibus, suasorijsq; rationibus, deterreat inclamando austerius, proponendo etiam turpitudinem, infamiam, periculaq; tum rerũ, honorisq;, tum uitæ quoq; ipsius. Videamus quibus dictis Annibalem etiam efferatis moribus ducem Maharbal uerberet. Nimirum ô Annibal, nõ omnia tibi dij dedere, uincere scis, uictoria uti nescis. Forsan autem hæc ipsa increpatio, acerbitasq; hunc ipsum de quo disputamus minimè decuerit, nihilominus eiusmodi esse debet, ut dum prodesse poßit, dum iuuare dictis suis, atq; cõmonitionibus sibi proponat, potius rectè admonendo, prudenterq; consulendo in molestiam esse aliquam incidendum, quàm tacendo, aut loquendo in gratiam, assentandoq;, in turpitudinem, honorisq; iacturam ac famæ, pati amicum familiarem, ciuem, hospitem, addam & peregrinum incurrere. Itaq; Terentianum illud dictum, nihil humani à me alienum puto, nequaquam uidetur ab hoc ipso quẽ adumbramus, alienũ. Est apud Sallustium cõmonefaciens Iugurthã Micipsa rex grauißima hac, uel paterna potius oratione, Paruũ te Iugurtha amisso patre, sine spe, sine opibus, in meum

regnũ accepi, existimans non minus me tibi, q̃ liberis, si genuissem, ob beneficia charũ fore. Neq; ea spes falsum me habuit, nã ut alia magna et egregia tua facta omittã, nouißime rediẽs Numantia, meq;, regnũq; meũ gloria honorauisti, tuq; a uirtute nobis Romanos ex amicis amicißimos fecisti. In Hispania nomẽ familiæ nostræ renouatũ est. Postremo (quod difficillimũ inter mortales est) gloria inuidiã uicisti. Nũc quoniã mihi natura finẽ uitæ facit, per hãc dexterã, per regni fidẽ moneo, obtestorq; te, ut hos qui tibi genere propinqui; beneficio meo fratres sunt, charos habeas, neu malis alienos adiũgere, q̃ sanguine cõiunctos retinere. Nõ exercitus, neq; thesauri præsidia regni sunt, uerũ amici, quos neq; armis cogere, neq; auro parare queas, officio et fide parãtur. Quis autem amicior, q̃ frater fratri? aut quẽ alienũ fidũ inuenias, si tuis hostis fueris? Equidẽ ego uobis regnũ trado firmũ, si boni eritis: sin mali, imbecillũ. Nã cõcordia paruæ res crescũt, discordia maximæ dilabũtur. Cæterũ te his Iugurtha q̃ ætate et sapientia prior es, ne aliter quid eueniat, prouidere decet. Nã in omni certamine, q̃ opulentior est, etiã si accipit iniuriã, quod plus potest, facere uidetur. Vos aũt Adherbal et Hiempsal colite et obseruate talem hunc uirum. Imitamini uirtutẽ, & enitimini, ne ego meliores liberos sumpsisse uidear, quàm genuisse. Quales igitur admonitiones in eiusmodi rebus ac negotijs esse debeant, locus hic Sallustij nos docet. Nec minus docet apud Liuiũ Scipio, in maximè amica & sapienti illa ad Masinissam allocutione, qua nihil grauius, nihil amitius, ac (si rem ipsam introspicias) nihil accommodatius, neue aliqua in parte dignitati aut suæ, aut Masinissæ deesset, pòst Sophronisbæ interitum, nunc solatur illum, nũc leuiter castigat, pòst etiam aduocata concione regem appellat, eximijsq; ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, scipione eburneo, toga idem picta, palmataq; tunica donat, additq; & uerbis honorem. Quamuis autem ut decoro, reiq; præsertim ipsi satisfiat, seuerior nonnunquam assumenda uideatur persona. Quid tamen Comem deceat in commonefaciendo, Plautus docet in Philoxeni illius persona: Eia Lyde, leniter qui sæuiunt, sapiunt magis, minus mirandum est, illec ætas si quid illorum facit, quàm si non faciat, feci ego istec itidem in adolescentia. Igitur quoniam hic ipse uir circa uoluptates uersatur, ac molestias, quæ inter conuersandum usu ueniunt, illud omnino præstabit: hinc molestus ne sit, illinc ut oblectet, probetq; probandæ modestè et grauiter pro re ac loco, sitq; in alloquẽdo gratus atq; periucundus, nõ tamen ut aut omnem refugiat molestiæ respectũ, uereaturq; ne recte monendo, ac suadendo honesta, parum forte placeat, aut undecunq; gratiã, ut inire uelit, assentando impudenter, quin cum

sese geret, utrunque ut referat tum ad honestatem, tum ad utilitatem, quæ tamen honestate non sit uacua. Et quod meretriculæ seruare audent in re impudica, non seruabit in re maximè honesta, & utili, uir qui sibi proposuit, ubique gratus esse, seq; in omni uita, hominum'que consuetudine mediocritatem uelle sequi, tum in commendando, ac loquendo in gratiam, tum in continendo ab ijs, quæ parum laudãda uideantur, aut in ijs improbandis retinendo modum ac mensuram? Nam quanquam eius studium est, ut sit maximè gratus, atque etiam utilis, negliget tamen leuiorem interdum offensiunculam, quæ posset ex cõmonefactione proficisci, dum prosit multum. Satis nunc (inquit apud Plautum) credo soror ornatam te tibi uiderier, sed ubi exempla conferentur meretricum aliarum, ibi tibi erit cordolium, si quam ornatam melius forte aspexeris. Non uerita est illa sororem paulisper offendere, dum ei prodesset multum, ad cultum atque ornatum, utq; inter alias excelleret, quæ pariter quæstum facerent. Nouimus ipsi & temperantem, & mediocritatis huius studiosum hominem, qui cum sermo aliquis allatus esset, in quo retineri à se modum posse diffideret, sensim è concilio se subtraheret sub aliquam honestam causam. Quoniam autem nullum hic aspernatur genus hominum, quod ita sit à natura, usuq; institutus: quippe cuius studium sit gratificãdi notis, ignotisq;, summis atque infimis, meminisse eum oportet aliam cum ciue, aliam cum hospite, aut peregrino rationem à se sequendam esse: cum amico, quàm cum ignoto: cum ignobili, quàm cum eo qui sit honesto loco natus, educatusq; maximè liberaliter. Qua in re delectum eum adhibebit, ut cuique quantũ sat est tribuat, seu in gratiam loquatur ac commendationem, seu dum commonefaciendo prosit, in molestiã ut incurrat aliquam, quanquam studium eius illud est præcipuum, gratiam ut uerbis ineat, offendat uerò in conuersando neminem, atque ut in illud maximum omnino studiũ confert, adiũgitq; operam, ita ab altero præcipuè cauebit, quantum tamen honestas simul, utilitasq; dictabit. Qua quidem ratione ab utroque & assentatore, & contentioso mutuabitur sibi quantum satis est, atque ut oportet, decet: quæque parum decuerint, neque honesta erunt, minimeq; conducibilia, ea pro loco ac tempore repudiabit. Et res tamẽ, et locus, ac tempus ipsum, nonnunquam etiam persona illud exigent, ut peregrino, quàm ciui, plebeio, quàm nobili plusculũ sit aliquid tribuendũ. Cauendũ tamen ubique, ne dum in gratiam alterius loqui uolumus, alterum in iram atq; odium prouocemus.

Virtutem eam non esse Amicitiam, sed aliam quampiam sine nomine. Cap. XXVI.

Irtutem uerò hanc nõ esse Amicitiam, quamuis sit ei non parum similis, illud docet, quod amici officiũ est in amicum, quodq; mutuus inter amicos est amor, mutuum etiam studium, mutua utilitatum collatio, expetitioq; gratificandi, quodq; amicus est alter ego, ut omnes consentiunt. At hic ipse quem suo sine nomine esse dicimus, non mouetur in peregrinum, aduenam, summum, uel infimum ciuem, notũ, ignotum'ue beneuolentiæ atq; amoris, mutuiq; ipsius gratia, sed naturali quadã commotione, quodq; ita suapte natura institutus sit, eumq; sese ipse assuescẽdo comparauerit, ut qui gratus esse omnibus uelit, molestus uerò nulli, aut impudenter contentioseq; aduersari, quin ut assentari minimè uult, recusatq; altercari, ac rixas serere: sic media inter utrunq; officia inter omnes exercere nititur, humanitatis præcipuè memor, generisq; hominum studiosus, eorumq; societatis, et insiti à natura officij. Quo fit, idem bonus ut sit uir, ciuis probus, homo hominis amicus, gratus ac iucundus, et simul cunctis publicè & priuatim singulis, molestus uerò nemini: quiq; in conuersationibus, uitaq; sociabili eum sese geret, ut lenibus pariter gratus sit, ac seueris, iucundis æque ac tristibus, mansuetis item, ac duriusculis, præstabitq; aduersum singulos id quod Horatius præcipit:

Sed pater ut gnatis, sic nos debemus amicis, "
Si quod inest uitium, non fastidire: strabonem "
Appellat pœtum blandus pater. "

Quæ ad habitum hunc innominatum pertineant. Cap. XXVII.

Mnino igitur huiusmodi habitu qui est præditus, ita loquetur in gratiam, ut in impudentiã aliquam nullo modo incidat, aut parum modestam commendationem ac laudem. Quod si quandoq; deflectendum sit à linea, illud seruabit, quod ij qui rapida, ac maiora tranant flumina, in obliquum trahi se tantisper ut sinant, dum ea ratione ad alteram ferantur ripam, cũ uelle aduersum ire contentius, sit non modò difficile, uerum etiam temerarium, longeq; periculosissimum, de quo idem illud iure dici poterit, quod de Empedocle ridet Horatius. Rursusq; ita aliquãdo aduersus contendet, eaq; modestia & lenitate aut refragabitur, aut parum aliquid probabit, ut exemplo illorum qui dirigere uirgulam, aut flagellum

incuruum uolunt, et sensim, & molliter retorquendo dirigere illud studeant, ne maiorē dum afferre uim uolunt, flagellū ipsum frangant. Quid enim imprudentius? quàm dum studes benefacere, id agas, ut obsis. Aduersatio enim immodesta, & parum prudens, iram nunc occultam parit, atq; indignationem, nunc manifestum odium, sæpe etiam repentinum excitat impetum. Id quod inciuilis, & parum experti est hominis, quod quantopere sit euitandum, Antisthenis factum docet. Illud itaq; præcipuè Iuuenalis attendendum est dictum:

» Venit & Crispi iucunda senectus,
» Cuius erant mores, qualis facundia, mite
» Ingenium, maria ac terras, populosq; regenti,
» Quis comes utilior, si clade, & peste sub illa
» Sæuitiam damnare, & honestum ferre liceret
» Consilium. Sed quid uiolentius aure tyranni?
» Cum quo de pluuijs, aut æstibus, aut nimboso,
» Vere locuturi fatum pendebat amici.
» Ille igitur nunquam direxit brachia contra Torrentem.

Itaq; hic ipse Crispus maximus & ciuis, et senator in ipso aduersandi, atq; in gratiā loquendi genere sic quidē continuit, ut à rapiditate fluminis illius trahi se in obliquum pro re ac tēpore permiserit, quod seruās sæuissimi monstri rabiem: etsi difficulter, præterijt tamen. Sed desinamus iam in hac ipsa mediocritate indaganda uberiores uelle uideri, aut acutiores. Cū & in gratificando, & in obsequendo, aut commonefaciendo, ac tum modeste aduersando, tum obsequendo pudenter, satis illud fuerit, delectus si adhibeatur, de quo abunde admodū dictum est. Vides iam quæ mediocritas hæc ipsa sit, et qualis, quodq; apud Græcos est ignominis, ut minus mirum uideri poßit, si sua apud Latinos appellatione careat, quando qui de ijs Latinè scripserit, perscrutando ea, & quæ, ac quales uirtutes ipsæ sint indagando, Aristotelco præsertim more, aut nullus in hunc usq; diem extitit, aut eius scripta ad nostra hæc tempora parum peruenere.

De Comitate. Cap. XXVIII.

Caeterum recte inquirēti, ac perscrutanti acutius, quæ uirtutis huius partes sint ac munera, apparebit fortasse eam esse Comitatem, de qua non pauca haud multo ante dicta sunt à nobis, quando Comitas ipsa communis est ad omnes, nō ad paucos, ad exteros, ignotosq;: non tantū ad ciues, & cognitos, ac familiares, neq; modò ad æquales, atq; eiusdem ordinis

nis,uerùm ad ignobiles,atq; in excelso gradu constitutos,aduersaturq; in uerbis,ac collocutionibus,studetq; oblectare,atq; in gratiam loqui,minimeq; molestiam afferre,neq; ab honesto recedit,atq; utili. Liuius quoq; (alios ut prætercam scriptores)satis apertè pluribus in locis nobis ostendit,Comem uirum suauem esse in consuetudinibus,ac familiaritatibus,& facilem admodum ac lenem,dantemq; operam,ut quibus cum familiaritatem exercet atq; consuetudinem,gratiam sibi eorum sic conciliet,ut tanquam influat in ipsorũ animos. Itaq; uideamus obsecro, quid hic ipse Liuius de Marco Valerio Coruino loquatur.Nõ alius militi familiarior dux fuit,omnia inter infimos,militum haud grauate munia obeundo. In ludo præterea militari, cum uelocitatis uiriumq; æquales certamina ineunt, comiter facilis,uincere, aut uinci uultu eodem: nec quenquam aspernari, parem qui se offerret. Agnosce facilitatem eius ad cedendũ, minimeq; esse contentiosum,uultum insuper,qui indicio esse potest,quibus etiam uteretur uerbis. Adhæc & communitatem tantam illã quidem, ut dux ipse militem non aspernaretur quenquam concertatorem in iaculando,æquitando, in cursuse exercendo. Præterea consideremus eiusdem etiam autoris uerba de Lucio Papirio Cursore. Sensit peritus dux, quæ res uictoriæ obstaret,seueritatem miscendam comitate. Atqui proprium est et Comis,& eius,cuius appellationem quærimus,reijcere à se austeritatem,retinere lenitudinem, et obsequi potius quàm repugnare, & cedere magis quàm in contentionem prorumpere aut iurgia. Animaduertamus quoq; quæ & de Volumnio idem dicit. Volumnium prouinciæ haud pœnituit,multa secũda prelia fecit,aliquot urbes hostium ui cepit,prædæ erat largitor,& benignitatẽ per se gratam comitate adiuuabat. Hoc illud est, quod paulò ante retulimus,uerbis honorem addere,quo uidelicet maiorem inde gratiã sibi à militibus compararet. Quod quidem uirtutis est huius proprium, quærere. Sed nec illud negligamus,quod de Quinto Fabio tradit, inita illũ cũ Samnitibus pugna,uocasse ad se Maximum filium,& Marcum Valerium tribunos,nominatimq; utrũq; pari comitate nũc laudibus,nunc promissis honorasse. Quid magis consentiens ad gratiam ineundam? quod mediocritas hæc nostra quæritat. Nam & de Marco Marcello (ut diximus) refert, accitũ ad se Banciũ Nolanum benigne appellasse. Cuius enim uirtutis, nisi huius, benignæ sunt appellationes? militaria ei facinora retulisse quæ à ciuibus ob inuidiã sibi minimè indicata erant. Quid accomodatius ineundã ad beneuolentiã? nõ posse tamẽ obscura esse,quæ Romanis in castris fortiter gererẽtur,adijsse illum & multa,& grauia pericula pro dignitate populi Romani, Cannẽsi in pugna nõ ante abstitisse prelio, quàm

propè exanguem, ruina oppressum superincidentium uirorum, equorum, armorum. Et *honesta, & grauia allectamenta, ad demerendam gratiam, ad contrahendam beneuolentiam ex commemoratione rerum strenuè gestarum.* Post*q; assurgentem illum* Bancij *fortitudini, rebusq; ab eo egregie gestis, macte uirtute esto, cum dixisset, hortatum refert, secum inde ut esset frequentius, futurum ei apud se omnen honorem, atq; omne pretium cum dignitate, atq; emolumento.* Credendũ *est his dictis & uultum, & totius corporis gestum conuenientem accessisse.* Nam *cum primis gestus gratiam sibi conciliat & (quod ingeniosissimus* Poëta *inquit)* Super *omnia uultus accessere boni.* Quocirca *hæc ipsa omnia cum ad* Comitatem Liuius *referat, cumq; propria sint mediocritatis huius de qua tam multa diximus, quis dubitet* Comitatem *eam appellare? cum ex omni parte* Comitas *ea complectatur, ac sibi uendicet, quæ mediocritatis huius propria esse dicimus, quando & in gratiam loquitur, & commendat, & laudat, & hortatur, & mulcet, & monet, & amicè consulit, omniaq; cum delectu: neq; ab honestate recedit, neq; utilitatis eius obliuiscitur, qui cum orationem habet, & cuius inire studet gratiam, idq; hac solum ratione ac uia.* Eadem *quoq; ut est summe facilis, benigna, lepida, accommodans sese omnibus, & ciuibus, & exteris, sic omni studio cauet, ne offendat, ne molesta sit, ne in contentionem incidat: altercationes, iurgia, tantum denique in gratiam intenta, & in eorum tum iucunditatem, tum commoda, cum quibus ipsa uersatur, non ita tamen ut refugiat molestiam aliquando subire siue auriũ, siue animi, pudenter tamen, ac permodestè dum prosit, dum quod impetrare ipsa nititur, retrahat ab inhonesto, ac parum utili, aut etiam damnoso, maleq; tum dignitati, tum rei domesticæ conducendi. Itaque & moderanter, et accõmodatè apud* Plautum *agit cũ domino seruus.* Num *quod tu quod te aut genere indignum sit tuo facis, aut inceptas facinus facere* Phedrome *? num tu pudicæ cuipiam insidias locas, aut quam pudicã esse oporteat. Ita tuũ conferto amorem semper si sapis ne id quod amas, populus si sciat, sit probro, semper curato, ne sis intestabilis: quod amas, ama testibus præsentibus. Nemo ire quenquã publica prohibet uia.* Quid? *quod & Comitatis, & mediocritatis huius materia, et quidam quasi campus, in quo uersentur, eadem ipsa est atq; una, collocutiones uidelicet, appellationes, congressiones, sermones, cõsuetudines, conuersationes, salutationes, uisitationes, confabulationes, conuentionesq; in cœnis, in nuptijs, in ludis, in rebus tum iocosis, tum ad uires refocillandas, ac repellanda tædia.* Sed *maluerint fortasse aliqui mediocritatem hanc innominatam iacere.* Nos *uerò nequaquam ij sumus, qui cum contentionem, ac rixatio-*

nem

nem uitium esse censeamus, uelimus hac præsertim in parte contentiosi uideri, atque altercatores, satisq; fuerit uirtutem hanc ipsam etiã innominatam quæ & qualis sit, ostendisse.

De Popularitate. Cap. XXIX.

Llud uerò prætereundum non est, Popularitatem uocari hanc ipsam mediocritatem quosdam malle, quãdo Popularitas communitatem quandam erga populares facilitatemq; præsefert, ut uideatur uirtus esse illorum potius, qui in alto sunt gradu cõstituti, quiq; aduersum inferiores sese faciles admodum gerant, exhibeantq; affabiles, quam fuisse in augusto principe traditũ est. Sed ea fortasse non minus perspicitur in actionibus, fauore, suffragijs, quàm in oratione, ac uerbis, quãquam & Popularitas Comitate condienda est. Ad hæc popularitas studium habet populi ac multitudinis, multiq; ob eã Populares dicti ac factiosi habiti, ut uideri posßit aduersari eidem contrarium erga nobilitatem studium. Quod in Appio Claudio fuit, ut de Mario taceamus ac Sylla, cõtrarijsq; utriusq; studijs. Habet præterea Popularitas applicationem illam suam erga populum, popularesq; atque illorum res tantummodo. At Comitas delectu adhibito eadem quoque est aduersus exteros, atque alieni generis homines, & natura, & habitu, & ratione ita dictante.

De Humanitate Cap. XXX.

Ec desunt qui Humanitatem eã dici malint. Verùm nec Humanitas aduersatur cõtentionis ac rixarum studio, nec qui Humanus est, contentioso ac rixatori est aduersus, est tamen comis uir etiã perhumanus. Etsi nõ pauci humani quidem ipsi sunt nequaquam tamen comes. Nemo tamen comis, quin idem ipse sit humanus. Agit comiter familiaris meus Antonius Galateus, dum (quod ingenium est eius, quiq; etiam habitus) quoscunque habet obuiam, gratificari ijs studet, salutando perhumanè, appellando benignè, congrediendo hilariter, iocando urbanè, arridendo familiariter, offerendo grate operam suam & facilem, & minimè importunam. Quo fit, ut quemadmodum maximam in congressu affert iucunditatem ac delinimentum, sic post digressum, maximum quoque relinquat sui desiderium, delinitionemq; animi quandam cum requiete ac uoluptate. Quod suaues præstare sorbillationes consuere, uti os ac buccam (quod hodie dicũt) suauem relinquant, satietate omni prorsus repulsa, &

epularũ & cœnæ. Exhibet se quacũq; in actione, ac uitæ genere humanum Ioannes Pardus, quod & philosophiæ studium, quod in eo summum est exigit, & natura eius exposcit, nihil superbè agit, nihil arroganter. In incessu, in sermone, in consuetudine, æqualem se cunctis exhibet, ægre fert ubi in quempiam agi uiderit insolentius, fert grauate & amicorum, & ciuium aduersos casus, solatur mœrentes, laborantibus qua potest succurrit, adest, opitulatur, operam suam confert, astat ubique comes ei mansuetudo ac facilitas, studium tamen loquendi in gratiam uix ullum, nulla obsequendi quemadmodum nec contendendi procliuitas, oratio eius suauis, & placida, quæ tamen nullũ præsetferat studium ineundæ gratiæ, proprijq; compendij, abstinet autem sic à gratiloquentia, ut maledicentiam prorsus detestetur ac contentiones. Quocirca à Comitate non uno modo differt Humanitas. Etenim qui aliorum moueatur damnis, incõmodis, captiuitate, orbitate, inopia, exilio, malisq; alijs, humanum hunc dicimus, nequaquam in hoc tamen comem. Itaq; aliud est comis uiri officium, aliud humani. Inest tamen utrique quædam quasi communitas uiuendi quacunque in actione ac negotio, siue eam Facilitatem uocare uolumus, siue Tractabilitatem. Non desunt tamen, qui quam Comitatem ipsi uocari non iniuria fortasse dicimus, Ciuilitatem eã appellari malint, quod uirtus ea sit maximè honesto ciue digna: ac tametsi aduersum peregrinos, exterosq; ius extendat suum, tamen ducere potiore à re appellationem uolunt. Qua ratione qui eam assecuti sint, ciuiles & ij dicãtur. Quorum opinioni minimè quidem aduersaremur, si ciuiles ipsi non minus in actionibus, rebusq; uersarentur alijs, quæ ciuiles et dicũtur, & habentur, quàm in uerbis, congressionibusq;, atq; in gratiam conferendo sermones suos. Igitur cum & qui, & quales Adulatores sint atque Assentatores, abunde explicauerimus: qui item Contentiosi, ac Rixatores, mediusq; inter utrosque habitus qui sit, & qualis, ostenderimus, ad ueraces transeamus, & ad eam uerborum partem, quæ aut ueritatis studiosa est unius, aut contra mendacij, de qua in sequenti libro differemus.

FINIS.

IOANNIS

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE SERMONE LIB. II.

De Ostentatione, & Simulatione Cap. I.

ERITATI autem huic quæ in sermone uersatur, ciuiliq; in consuetudine, atque in hominum uita, illinc aduersa obsistit fronte Ostentatio, nequaquam ex æquo seq; resq; suas metiens, cum aut affingat sibi maiora, quàm quæ re ipsa sint, & quàm ingenium ferat, ac facultates, aut falsa omnino de se prædicet, aliaq; quàm sint eaq; præclara admodum, magisq; ac magis narratu, atq; honoratu digna. Vitium sanè leuißimorum hominum, seq; ipsos decipientium, idq; etiam conantiũ ut alij quoque decipiantur. Quid enim est aliud simulare, quàm sub ueritatis specie uelle decipere? Hinc uerò aduersatur Dißimulatio, utq; illa supra uerum & loquitur, & sese effert: sic huius est studium aut dißimulare quæ insunt, aut deijcere ea, infraq; uerum eleuare ac deprimere. Itaq; ut ueritati mendaciũ, sic mendax aduersatur ueraci, ueracitatiq; mendacitas. Sed uerax unus ipse quidem duntaxat est, & simplex, mendax uerò duplex. Nam è numero mendacium alij (ut dictum est) Ostentatores sunt ac Simulatores, alij Dißimulatores, de quibus pòst.

De Veracibus. Cap. II.

VNc de Veracibus, quos nihil refert, si Veros aliquando uocauerimus, tametsi Verax ab habitu ac consuetudine, suoq; ab instituto ueritatem profitetur, eamq; ubiq; sequitur, estq; moribus ac sermone, hoc est, factis, dictisq; ita cõstitutus, cũ tamen Verus dici quis poßit, ex aliquo dicto, sententiaq;, qui tamen mentiri plerunq; sit solitus. In actione igitur omni, uitaq; uniuersa cum laudetur ueritas, uituperetur mendacium, efficitur, ut Veracitas uirtus sit, Mendacitas uerò uitiũ: siquidem improbatur uitium, cõmendatur è contrario uirtus. Nec uerò ueritatis studiũ inesse cuiquã potest absq; summa etiam probitate, perinde ut nec sine improbitate mendacitas. Igitur qui ueraces, ijdẽ & uiri, & ciues probi sunt, ex aduerso mendaces, improbi. Saneq; nõ maximis tantũ aut mediocribus in actionibus, inq; minus grauibus siue sermonibus, siue congreßionibus, ac siue serijs, siue iocosis in rebus ueracitatis elucescit studium ac uis, uerum etiam in minimis quibusq;, ut ueritatis studiosi, & tanquam professores,

de minutissimis quibusq;, ac maximè leuibus non aliter sint soliciti quàm pudicißimæ matronæ de honestatis ac pudicitiæ fama: nec de continentia tantum, pudorisq; commendatione, deq; moribus, ac uerbis singulis, uerumetiam de leuissima oculorum inflexione, deq; incessu, qui fortè mollior iudicari posset, aut de manuum agitationibus, atq; oris habitu liberiore. Et uerò alia ratione nequaquā præstare illud poterit, ut (quod Aristoteles dicit) et uita, et sermone uerax sit, quod necesse est, assuetudo præstet, habitusq; ita comparatus, ut ueritas ipsa & ubicunq; opus est, et quocunq; in sermone, minimaq; quaq; in actione, oculis semper obuersetur eius: neq; aliud aut studiosius meditetur, aut potius esse censeat, magisq; perpetuum aut constitutum habeat, quàm nullo pacto ueritatis è uia deflectere, deq; ueri delabi curriculo. Sequitur igitur ueritatis studiū uirtus ea, quæ sua nomine est Veridicentia: & qui ea utuntur, Veredici: unde & qui uera uaticinantur, siue uates, siue barioli dicti sunt ueridici pariter, ac ueriloqui. Quanquam autem in ijs quæ supra sunt à nobis dicta, satis præfati sumus, hac nos in parte, hocq; in tractatu minime loqui ea de ueritate, quæ in inquirendis uersatur rerum ac naturæ causis, aut de iure, iniuriaq;, ac siue forensibus in negotijs, siue physicis, mathematicisq; inquisitionibus, tamen idipsum iterum testatū uolumus. Itaq; illiusmodi quidem uerò falsum opponi dicimus, huic autem mendatiū potius. Qui enim sua in opinione fallitur, ac sententia non statim ipse mendax est, aut id agit, ut decipiat, et qui mentiendi studio tantum peccat, uanus magis quàm fallax est, aut deceptor. Sequitur præterea Veridicentiam Benedicentia, cum sit probi uiri benedicere, sitq; Veridicus & ipse maximè probus, ac bonus et uir, & ciuis. Nec profectò si detrahendum aliquādo flagitio fuerit, Verax ipse parcet ueritati: ita tamen, ut ne maledicendi, aut detrahendi studio id agere uideatur, uerùm ut honestas uigeat in ciuitate, ipsaq; simul libertas commune ciuium omnium bonum, proculq; repellatur flagitium, atq; improbitas. Contrà uerò mentientium hominum comes esse consueuit Maledicentia, quando mendaces existunt plerunq; maledici pariter ac nugatores. Nanq; ut lucrentur, ut uanitatem patefaciant suam, necesse est, perperàm multa ut dicant, & fingāt, atq; (ut Comici inquiunt) garrulose deblatterent. Quorum sunt è numero nebulones, nugigeruli, blatterones, ueteratores, & id genus uanissimorum hominum, ac maximè seruilium. Veri igitur ipsius studiosus, et tanquā professor in uita omni, & in actione quacunq;, ac sermone, qualis est ueritas, talem ipse personam assumet: quippe qui etiam in ijs, in quibus forte nihil referret, ne uel tantulum quidem è uia deflexerit, nedū ut à linea digrediatur ueri, maioribus in rebus

ac negotijs, quin tenorem ubiq; suum seruabit, rectaq; ad metam proficiscetur, ut qui mendacium, nugas, ueterationesq; ubiq; fugiat, detesteturq; perinde ut rem maxime turpem, summeq; indignam recto, & bono uiro. Etenim prima Veracium cura est recti, atq; honesti. Itaq; & à turpitudine, quæ honestati aduersatur, et ab insinuatione atq; obliquitate, quæ à rectitudine est aliena, abhorreat necesse est. Quādo autem uirtus omnis gratuita est, ac per se expetitur, Veracitasq; ipsa est cum primis etiā laudabilis ac percommoda & retinendæ, & amplificandæ hominum societati, nimirum Veraces ipsi propter solam ueritatem ueri sunt ipsius studiosi, eamq; tum propter se ipsam colunt, tum quòd uinculum eam humanæ societatis uel maximè tenax esse intelligunt, ad quam colendam natos se esse sciunt. Quia uerò de ueritate nunc illa loquimur, quæ potißimum in sermone uersatur atque oratione, ac tum in laudando, deq; se atq; de alijs prædicādo, tum in improbādis ac reprehendendis turpibus, Veracis uiri officiū est, uera & cognita de se nequaquam dißimulāter, sed liberè, atq; apertè, ubi opus fuerit, loqui: nihilq; supra quàm suum est, sibi aut arcessite affingere, aut subductim detrahere, modestè tamē omnia: euitabit insinuationes, flexusq; uerborum: nō detorquebit iter à linea. Nihil simulanter dicet, aut dißimulāter, apertè quidem cūcta, sineq; iniuria: erit autem sermo eius nequaquam aut affectātus, aut lubricus: neq; rancescet ille quidē, neq; spurcabitur: prorsusq; alienus erit à fuco, infractione, effœminatione, mollitia: talis deniq; qualem serenitatem esse nocturnā requirimus, in qua nihil turbidum, nihil uentosum, neq; quod uel æstum afferat uel gelu: qualis profectò serenitas est uerna, quæ nullo modo cū offendat (quod suauißimum tamen est) rorem effundit ad omnem germinationem quammaximè utilem ac felicem. Qui igitur talis erit, ut de se, rebusq; suis uera tantum, & qualia sunt prædicet, nimirum idem hic non erit à se ipso alienus, ac diuersus in explicandis ac referendis aliorum rebus: quas ita referet, atq; explicabit in circulis, in cōcilijs, in cœnis, conuentibusq; ut minimè in gratiā loqui uideatur, atq; inseruire auribus, sed ueritatis unius studio et causa. Ac nescio etiā quomodo uidetur hic ipse Veridicus de se dum dicit, si quippiam sibi, rebusq; suis subduxerit, dum ne dißimulādi gratia, de modestia uel merito laudandus, quin (modò tamen modestè) si quid laudandis ac referendis aliorum rebus ornatus addiderit, ut uirtutis laudatori, ut rectè factorum commendatori uidetur aßurgēdum. In quo naturam imitatur ipsam, quæ ornatus quoque ac cultus nunquam uidetur oblita. Nanque ut in enarrandis suis ubi fuerit parcior, dum ne id fiat cum dißimulatione, commendatur ut modestus: sic uidendum est, ne si differendis

alienis fuerit constrictior, detur id inuidentiæ. Optat Cicero(ut laudum expetentissimus)exornari res suas à Luceio, uidelicet cupit illas amplificari, adiungiq; iisdem ornatum ac nitorem. Quis accusauerit Ciceronem, si idem cupiat, quod natura nobis ipsa exemplo est, cupere ut debeamus? Tamen uerecundius cũ Luceio suo, cumq; rebus à se gestis egisset, si illum ita rogasset, ut historici officio fungi uellet, naturæq; ipsius exemplum sequi, illiq; inhærere. Sanctus fuit uir Hieronymus, & perbeatus, ut Christianus, & Deo maximè carus, Rufinus tamen pati illum minimè potuit, cum ut Ciceronianum male se habitum referret. Quis autem non uel magnam eloquentiæ laudem Hieronymo etiã indulgentissimè concesserit? tamen à Ciceroniano dicendi genere(si ob hoc ipsum male fuit habitus)& à simplicitate illa Attica, Ciceronis amica, tantum abest, ut oratio quidem Hieronymi appareat conquisitior, nimioq; elaborata studio: id quod non solum uerba, uerumetiam ductus ipse orationis præ se ferat. Quintus Fabius ille cunctator, ex iis quæ apud Liuium ei respondentur à Scipione, fuit fortasse nimius iis edisserendis, quæ aduersus opinionem transferendi ex Italia in Africam belli facere uidebãtur. Itaq; iudicatus à quibusdã, ob inuidentiã magis, quàm ob ueritatem ipsam ea disseruisse. Quod ne iudicari de se possit, uerax omni studio uir cauebit. Alexander Augustus parcè admodum, ac breuiter de rebus à se cõtrã Parthos gestis in senatu retulit: & quamuis summam uictoriæ non dissimulanter expressisset, datum tamen est illi modestiæ, quòd diceret minimè opus esse referẽdis illis magniloquentia. Non pepercit ueritati Alexander hic, consuluit tamen modestiæ imperatoriæ. Cæsar in terrore illo formidabili aduentantium Germanorum, forsan infra uerum, minimè tamen præter tempus de hostiũ uirtute locutus est, eam deprimendo apud milites, pluraq; de legione decima sibi persuadere ostẽdit, quàm re ipsa sibi persuadebat. Nequaquã itaq; aut seipsum decepit, aut milites, uerum imperatoriæ satisfecit prudẽtiæ. Quò fit, ut ueritas ipsa(quod pudicis etiã matronis concessum est, quod etiã sacerdotibus in publica lætitia, sacrisq; solennibus)patiatur aliquando sibi cultum adiici, decentem tamen, quamuis nequaquam perpetuum, sed pro tẽpore. Omnino igitur Veracis uiri propriũ est, non simulate, aut dissimulate de se ipso loqui, non obscure, aut insinuanter, minimeq; oblique, uerũ apertè, palàm, directè, liberaliter, quod etiã est magnanimi: nihilq; quod sibi non insit, aut rebus suis adiungere, aut quod ex parte desit, per simulationẽ affingere. Eritq; oratio eius ut ab omni iactatione uacua, sic nullo pacto nimia, quæ ue satietatem audienti afferat: careat supercilio, sit tamen seuera & grauis: atque ita tamen grauis, ut ueritati ac grauitati suo loco

loco sit adiuncta comitas: sit dispositio, & ordo ipse compositus, accõmodataq; explicatio: nanque ut sit ea siue arcessita, siue fucata, nihil est quod tam ueritatem ipsam inficiat: rerum denique amplificatio ita temperata, ut appareat cupere se extolli eã ab auditoribus magis, quàm ut ipse uelit esse rerum suarum prædicator, atq; (ut hodie usurpant) præco: præcipuè uerò erit in dicendo breuis et candidus, quiq; disposite atq; ordinate prosequatur, quæ dicenda suscepit. At in laudandis alienis, dum ne id fiat inseruiẽdo auribus, magis quàm ut ueritatem sequatur, eamq; ut approbet, & maior erit atq; uberior, & oratio eius ornatior, magisq; magnifica & plena, quo & uirtus operæ accipiat suæ pretium, & cæteri incitentur exemplo. Summa tamen cura uidendũ erit, ne dum habenis utitur laxioribus, metam transiliat: quo uitio infecti sunt Panagyricorum maximè scriptores, qui pleraq; arcessita, partimq; non uera, aut ficta afferunt, ut erubescendũ etiam uideatur, siue lectoribus illorũ, siue auditoribus. Quando autẽ tenerrima quædã res est ueritas, eius ipsius professor illũ in cunctis quæ ad eã explicandã spectauerint, modũ retinebit, ut neq; apud quosq;, neq; quocunq; aut loco, aut tẽpore, aut in circulo, neq; quoq; in conuentu, cõcilio, coetu, neq; iisdẽ ubiq; uerbis, aut uultu eodẽ putet sibi licere, de ea habere sermonẽ, aut eandẽ retinere rationem. Cũ aut locus, aut tẽpus, aut rerũ status eiusmodi esse possit, ut tacere aut magis cõducat, aut cõtrà de se, rebusq; suis, aut alienis loqui liberius, oreq; magis pleno: sitq; nõnunquã confugiendũ ad exprobrationem collatorũ beneficiorũ, minimè tamẽ exprobrandi gratia, sed quòd necessitas ita ferat: quod imperatores seruare solent, dũ aut fugam sistere uolunt militũ, aut minus eos obedientes, seu parũ promptos habẽt ad imperata faciẽda, atq; ad obeũda munia, aut dum decimare illos, aut aliis suppliciis afficere, aut ignominia uolũt. Quæri potest hac in parte, an Veraci huic sit permissum, aut uerum quandoq; subticere, aut aliquid, quod nequaquam ita se habeat subsimulare atque effingere. Magna est uis temporis, ac rerũ, non minor personæ ipsius quam quis gerit. Fingunt nũc multa, nũc contrà celant in aduersis, ac periculosis casibus sapientes tum rerũ publicarũ tẽperatores, tũ duces exercituũ: multa peritissimi medici periculosissimis in morbis, nõ pauca sacerdotes, quiq; prædicatores dicũtur, quo rebus adiungãt autoritatem: nec tamen illi ex eo aut mendaces habentur, aut minus ueridici, quãdo neq; propositũ eorum est aut mentiri, aut fallere, uerùm & prodesse ea ratione, & pericula auertere, quod omnino prudentium est hominũ munus atq; officiũ. Nesciã tamen quomodo perpetuitas illa ueritatis retinendæ maximũ in mẽtibus atq; in uolũtatibus ipsis hominũ locũ obtinet in omni actione,

& causa. Tribuit hoc nobis Innocentius Octauus, Pontifex maximus, in componenda dissensione inter ipsum & Ferdinandum regem Neapolitanorum. Nam cōmonefacientibus quibusdam eum Cardinalibus, cauēdum esse ne à Ferdinando, quòd esset (ut ipsi uolebant) parum firma fide, com-
» positis pòst rebus frustra haberetur: At, inquit, neutiq; falsos nos habuerit
» Iouianus Pontanus, qui cū de cōcordia agitur, neq; enim eum ueritas de-
» stituet, ac fides, qui ipse nunquam ueritatem deseruerit, aut fidem. Sed à nobis hac ipsa de re abunde admodum disputatum est ijs in libris, quos de Obedientia scripsimus. Quamobrem his de Veracitate, Veracibusq; explicatis, hoc est de mediocritate ipsa, ad extrema, quæq; contraria ei sunt, dicunturq; uitia, transeamus.

De Mendacibus. Cap. III.

Aduersatur igitur mediocritati huic, quam Veracitatem appellare placuit, Mendacitas, cuius & excessus existit quidam, & defectus: atq; excessus quidem ipse suo nomine est Ostentatio, quod iam diximus. Sunt tamen qui Iactantiam malint, alij qui Arrogantiam. Sed hæc ipsa Arrogantia magis uersatur circa honorum nimiam munerumq; ciuiliū affectationem, quàm in ueri dictione atq; usu: quippe cū arrogantes per uim, prætereq; quàm suæ ipsorum ita partes ferant, arrogent sibi supra merita, ultraq; natales suos, atq; actiones, ac uitæ genus, neq; enim captus sui rationem habent. Itaq; arrogantes ipsi quidem uiolenti sunt: qui uerò sibi plus in dicendo de se, suisq; de rebus tribuunt atq; assumunt, quàm quod re est uera, atq; ex merito assumendum, hi nequaquam uiolenti habendi, aut impotentes, uerùm mendaces, uani, futiles, leues. Quocirca Arrogantia accedit ad superbiam, atq; elationem, Ostentatio ad uanitatem potius, inanemq; quandam rerum suarum siue persuasionem, siue ascriptionem. Quando uerbū ipsum Arrogo, unde Arrogantia deducitur, uiolentiæ quidem est, atq; elationis. Ostento autem uanitatis, atq; inanis cuiusdam umbræ dictio, quasi uideri sibi inesse uelit, quod nullo modo insit. Et Arrogās quidem hoc agit conaturq;, ut re ipsa talis sit, qualis uideri uult, Ostentator uerò tantum ut uideatur, atq; appareat.

De Iactatoribus, & Ostentatoribus. Cap. IIII.

Nam qui Iactantiam excessum hunc potius dici atq; esse uolunt, in eo labuntur, quòd Ostentatio cum plerunq; uana sit, Iactantia ipsa ad superbiam ubiq; est, aut ad stoliditatem referenda,

in leuitate uerò parum omnino differunt. Et Ostentatio quidem affingit sibi aut quæ nulla prorsus è parte insunt, aut maiora ea quàm sint, facit. At Iactator etiam in ijs quæ uera sunt, referendis, atque extollendis est nimius, peccatq; in eo uehementer, quòd nec modum seruat, nec mensuram, nimisq; fastidit & gestu, et uerbis, & cõtentione est immoderatior. Quo in toto ferè genere Aiax peccat apud Ouidium, quando & quæ dicit uera illa ipsa sunt, atq; adeò quidem magna, ut magnificari, affingendo eis aliquid, nullo modo necesse esset, & singula quidem erant notißima Græcorum ducibus, ac senatui. Tamen quod insolentius ea ab illo dicantur, quod nimis indignanter dictum uideatur:

Agimus prò Iupiter, inquit, «

Ante rates causam, & mecum confertur Vlysses. «

Quodq; & ore, & manibus, & toto corpore (ut mos est indignantiũ) insolenter iactabatur, potest iactantiæ iure ipso argui, atque accusari, nequaquam tamen aut ostentationis, aut fortasse arrogantiæ. Quo fit, ut Iactator ipse nimius sit, atq; immoderatus, siue uera dicat, siue parum uera, atq; arcesita. Cum Ostentator nequaquam sit ipse iactatu nimius, sed parum omnino dictis uerus, atq; ex eo uanus magis quàm aut superbus, aut arrogator. Hæc autem dicuntur à nobis, nõ detrahendi recentioribus quibusdam scriptoribus, uerùm docendi studio, cum præsertim de ueritate ipsa sit quæstio.

Plura esse mendacium genera. Cap. V.

Endaces igitur cum eorum propositum sit mentiri, alij quidẽ honoris mentiuntur adipiscendi gratia, alij uerò comparandæ pecuniæ. Sunt quibus mendacium ipsum pretium est, ipsaq; mentiendi uoluptas perquam suauis est eorum fructus, quod genus maximè uanum iudicandum est. Videntur autem huiusmodi homines ab illo ipso ad quod geniti à natura sunt, quamlongißimè discessisse: cũ ad grauitatẽ geniti simus, et ad constantiã, ac firmitatem omnes: nec (ut Cicero ait) quicquã sit turpius uanitate. Iure igitur Vani appellati sunt, cum eorũ cogitationes ac uolũtates prorsus inanes sint, fluxaq; consilia: uitiũ uerò ipsum Vanitas, quãdo propositũ ipsum futile est, leue, inane, uacuũ, quæ omnia uanitatẽ, & quidem summã indicant. Quàm autẽ ridicula hæc ipsa sit uanitas, ea fingens quæ nusquam sint, ea mentiens quæ fieri, aut esse nequeant, Vmber noster Comicus docuit, in milite illo ostẽtãte uictorias suas: Sexaginta hominũ millia uno die euolaticorũ manibus occidi meis. Et (quo sermo eius uanior ap-

» pareret) subdit: Viscū legioni dedi, fundisq; eos prosternebāt, ut folia farsa
» ri. Quid multa? quos uisco offenderāt, tū crebri ad terrā decidebāt, quasi
» pira: ut quisque ceciderat, cū necabā indita per cerebrū pinnula, sic quasi tuiurē. Quid his euanidū magis? quàm igitur uani per se ipsi sint mendaces huiusmodi, quàm ridiculi & cōtemptibiles, quis non uidet? Atque hac quidem ratione Poëtas omnes ridiculos ac despicabiles forte quis dixerit. Nō esse aūt despiciendos, uerùm admirandos potius, illud docet, quod Aristoteles & Homeri, et aliorū Poëtarū autoritate in maximis quibusq; rebus utitur, & Poëterum dicta pleraq; habita sunt pro oraculis, cum Mendaces ipsi atq; Ostentatores nugentur ac garriant, magis quàm fingant: sitq; fabula ipsa inuenta non uanitatis gratia, uerùm ut arte ea homines uel deterrerentur à uitijs, ut cum Lycaonem in lupum fingunt ob crudelitatem maximè efferatam conuersum: uel incitarentur ad uirtutes, cum Castorem, Pollucem, Herculem in cœlum translatos decantitant. Aesopi fabula exemplū uitæ esse potest illis præsertim, quos contigit obscuriore in loco aut nasci, aut educari, et uiuere. At Homeri poëma uirtutem esse sanctissimus uir Basilius iudicat. Nihil enim Poeta ille neglexit, quod tū heroicas, tū ciuiles ad uirtutes pertineat. Quid porrò ad pietatem, religionem, tolerantiā, fortitudinem, quid item ad declarandā rerū humanarū inconstantiā, fortunæq; uarietatem, quod nō Aeneæ Virgiliani res declarēt? ut etiā illorū qui diē obiere, quæ præmia sint cuiq; pro meritis constituta, aut rursus pœnæ, liceat apud illum planè noscere. Et Horatius ait de Homero:

» Qui quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non,
» Plenius, ac melius Chrisippo, & Crantore dicit.

Itaq; Mendaces hi quidem inanes sunt ac uani, quoniam eorū finis ac propositum est uanitas, & quidem moralis, eaq; apertissima uanitas. At Poëtæ habiti sunt admirabiles, diuiniq;. Delectando enim, & per blanditias in animos hominū influendo conati sunt eos ad generosissima quæq; ab maximè fœdis, ferisq;, atq; à beluarum oppido quàm similibus moribus retrahere, abducereq; à syluis. Quocirca ob hoc ipsum studiū putatus est Orpheus syluas cātu traxisse post se, animaliaq; illas incolentia, et Amphiō rupes ac saxa. Quid igitur inter fictiones intersit publicæ utilitatis, atq; humani generis instituendi gratia susceptas, & eas quæ solam ob uanitatem, non modò uetustissimi Poëtæ docent, uerumetiam Prædicatores huius nostri temporis, quibus familiare quidem est, prudentissimè excogitata quædam & ficta in exemplum adducere. Verùm de hac ipsa Mendacitate satis. Quantum enim ueritas ipsa laudatur, estq; in pretio, tanto est magis ridicula ostentandi uanitas, fallaxq; ementiendi studium.

Quid

Quid Aristoteles hac de re sentiat. Cap. VI.

Otum autem hoc genus de quo suscepta nobis disputatio est, Aristoteles tradit in sermonibus uersari, atq; in actionibus, adhæc (quòd Ostentatores simulanter affingant sibi, quæ ipsis nequaquam insint, aut maiora, quàm re ipsa illa sint) etiam in fictionibus, arcessitisq; fucationibus. Hos ipsos autē homines Ostentatores esse ait, proprioq; nomine ἀλαζόνας, qui apud Plautū sunt gloriosi. At quos Irones uocat, eos aut inficiari, aut dissimulare quæ ipsis insint, aut ex ijs sibi multū detrahere, eaq; quæ uera sunt dissimulādo minuere. Horū uerò medium ἀληθευτικὸν, hoc est, et uita, & sermone ueracē esse, quæq; & quanta sibi insint, profiteri, illisq; nihil aut fando demere, aut adijcere rebus suis. Atque hæc quidem ipsa consuesse fieri aut nullius, aut alicuius rei gratia. Esse autem unumquenque perinde ac sunt eius dicta, factaq; ac uita omnis, præterquam si rei cuiuspiam dimoueatur gratia. Mendacium uerò ipsum per se & turpe esse, & opprobriosum: secus autem uerum ipsum, et honestum, & laudabile. Itaq; Veracem hominem (quòd mediū teneat) quasi æquipēsatorem quendā meritò laudari: cōtrà Mendaces utrosq;, et qui Ostentatores sint, & qui Ironici, uituperabiles, Ostentatores tamen amplius. Esse igitur Veracē, qui et uita, & sermone, hoc est, factis, dictisq; ueritatem tueatur & colat, talisq; habitu existat ac consuetudine, exq; eo probum illum uirum eſse, utpote ueritatis oppidoquàm studiosum, etiā in minimis quibusq;, atq; hoc etiam magis in maximis, ijsdēq; serijs rebus: quippe qui abhorreat à mendacio, ducatq; illud quidem per se ipsum fugiendum: quod etsi commendatione dignum est ac laude, tamen (quæ ueracis hominis modestia est) suapte eum natura propensiorem putat ad subducendū de ueritate quippiā, cū superlationem omnem atq; immoderantiam inuidiosam existimet, atq; odio dignam. Ac de Verace quidem hæc ab illo traduntur. E' Mendacibus uerò, qui nullius rei gratia, sed ob ipsam tantum mendacij uoluptatem, maiora quàm quæ sunt, sibi per simulationem, rebus'que affingat suis, prauum illum quidem suapte natura est, atque à probitate alienum, quæ ueracium hominum comes sit: ni enim ita esset, mendacio nequaquam gauderet. Cæterum uanum potius uideri, quàm malum. At qui honoris gloriæ'ue ac famæ gratia ostentandis rebus suis, ijs'que falsò ac simulanter arcessendis, ueri fines egrediatur, adijciat'que supra quàm res ipsæ sese habeant, illum non ita quidem uituperatione dignum. At qui pecunia captus ementiatur, hunc proculdubio turpiorem. Mendaces enim omnes ab lectione existere, atque ab habitu, et qui ostentatores ut uani mendacio lætentur.

& qui honore & gloria capiantur, uelintq; inter alios uideri excellere, quiq; item pecunijs inhient, reiq; domesticæ compendijs, utq; sibi prosint ac suis. Consuesse autem ea sibi affingere, quæ latêre quidem posse, e áque haud palàm fieri arbitrentur: ut qui cum è medicina, aut diuinatione aliquid modò attigerint, & medendi tamen, & diuinandi maximam se peritiã assecutos glorientur, profitenturq; ea se tenere, quæ sint earũ artium abditißima, deq; se ipsis magna cum ostentatione ac iactantia prædicant.

De Ironicis. Cap. VII.

E Ironicis uerò ac dißimulatoribus hæc sentit. Esse ex ijs qui minora de se, rebusq; suis dicant, aut ea prorsus inficientur ac dißimulent, in quibus ijdẽ ipsi præstent, sintq; ea præclara admodũ, ac magis magisq; nobilitata: nullo modo tamen emolumẽti causa, aut pecuniæ, uerùm ut insolentiam deuitẽt ac tumorem, cuiusmodi fuisse Socratem refert. Esse item alios, qui parua ac minuta quædam, ea tamen planè cognita dißimulãtes, dum minimis quibusdam è rebus siue eleuãdis, siue dißimulandis laudem aucupantur, ex eo contemptibiles fieri, esseq; despiciendos. Quinetiam hanc ipsam interdum Ironiam, ostentationem prorsus esse quandam iudicat: qualem fuisse Lacedæmoniorum uestitum dicit. Etenim ut excedentem arrogationem, sic attenuationem nimiam, ad ostentationem esse referendam. Itaque modestè qui utantur Ironia in ijs ipsis quæ manifesta sint, atq; in promptu, urbanos eos uideri, gratiamq; quãdam inter ciues promereri, indeq; iucundos esse, atq; admodum gratos. Quòd autem ostentatio ipsa turpior per se sit, ac uiro probo indignior, inde Ostẽtatores, quiq; ea simulant, quæ nullo modo insint, idq; contendunt, ut inesse credi ea uelint, atq; ultra uerum seq; resq; uerbis magnificant, atq; extollunt suas, quàm qui Ironici sunt, suaq; dißimulanter inficiantur, aut ea deducunt, Veracibus utiq; magis aduersari. Atq; hæc quidẽ in hanc tradũtur sententiam à Peripateticæ sectæ cõstitutore. Nos uerò institutũ nostrũ secuti, in his ijsdẽ diffusius uersabimur, magisq; aliquãto exploratè, et aliud esse Simulare dicimus, aliud Dißimulare. Simulamus enim quæ nullo modo uera sunt, quæq; ipsi nec fecerimus, nec dixerimus, quæq; nec seruare in animo habeamus. Contrà, dißimulamus quæ ipsa quidem dicta, aut facta sint, perinde ac nec dicta fuerint, nec facta, aut nõ quemadmodũ, quoq; animo, consilióue aut fecerimus, aut dixerimus. Qua ratione Sallustius Catilinam cuiusq; rei simulatorem esse dixit ac dißimulatorem. Cum tamen & simulare, & dißimulare nonnũquam prudenti uiro sit permissum, ut qui

Spem

Spem uultu simulat, premit altum corde dolorem.

Singula enim ad finem sunt ipsum referēda. Sed hac nos in parte de simulatione ac dissimulatione illa loquimur, quæ mendaciū respectat, utq; ementiēdo fallat, recedatq; à ueritate profitēda. Itaq; Simulatores Ostentatorum necessarij sunt atq; affines, Dissimulatores Ironicorum. Simulant nanq; Ostentatores, dissimulant Ironici. Alteri affingunt, ementiuntur, arcessunt, quæ nō sunt simulantes: alteri subtrahunt, minuunt, inficiantur, uerùm ipsum dissimulantes. Vtcunq; tamen se res habeat, diuersum est utrisq; consiliū. Illi enim quod quærūt, ea id ratione assequi uolūt ut fingant & uultum, & uerba, & consilia, & res ipsas nonnunquam tristitiam, dolorem, lacrimas: aut contrà hilaritatem, lætitiā, uoluptatem, hi quæ uera sunt, ut aut omnino inficientur, aut plurimum illis demant.

De quatuor generibus Ostentatorum. Cap. VIII.

Triplex est igitur Ostētatorum (ut dictum est) genus, qui in simulationibus uersantur, alij enim sunt quibus mendacium sit, ipsum mentiendi auctoramentū, quo in uitio planè regnat uanitas. Alij quibus ea è re proposita sit honoris, famæ ue cōsecutio, ostentant enim seq; & sua, quo honores, magistratus, dignitates, sacerdotia assequantur, quod studium non uacat ambitione. Sunt qui ampliandæ rei familiari hac ratione dent operam, quod uitium ab auaritia ducit ortū. Sed nec uerebimur quartum quoddam ijs genus adijcere hominum illorū, qui cum dissensionibus gaudeant ac discordijs, partim affingendo ueris falsa, partim subtrahendo ac nunc demendo, nunc accumulando, aut dicta, factaq; ipsa interpretando perperàm id agunt, ut ciues inter se committant, serantq; odia, atq; inimicitias. Qui morbus ad naturæ prauitatem, morum'que peruersitatem est omnino referendus. Quæ enim ciuili in cōgregatione, hominūq; societate maior accidere pestis potest, quando ad eam colendā cū instituti à natura simus, contrà ad euertendam arte hac, fingendiq; ac fallendi studijs inniti mur? Hos Cōmissores latino, & suo uerbo uocare possumus, uitiūq; ipsum Commissionem. Quin horum quidem è numero, alijs propositum est hac uia, atq; his artibus magnos sese ac potentes, aliorum è contentionibus ac dissidijs facere, dum et miscent, & interturbāt omnia. Quod malū Romæ latius sese diffudit. Pompeij maximè ac Cæsaris, item Antonij, atq; Octauij tempestatibus. Alijs uerò nullum omnino propositum est ampliandæ dignitatis, lociq; in ciuitate maioris assequendi, tantum id curant, student, meditanturq;, contentiones ut exuscitent ac dissidia, peruersitate quadam

naturæ ducti, quippe qui seditionibus tantum lætentur, ciuiumq; inquiete ac turbulentia.

De *Susurronibus.* Cap. IX.

Is accedant (si placet) & Susurrones, quibus etsi eadem hæc uoluptas est, nihilo tamen minus auribus quoq; & ipsi inseruiunt, quo aliquod inde emolumentum, & cœnas saltem, & uultus bonos (ut dici solet) reportent. Seruile sanè genus hoc hominum, nec deprauatis modò, uerũ etiam sordĕtissimis moribus. Vtq; prioribus illis magna præclaraq; obseruantur ante oculos, ita posterioribus his minuta quædam ac sordida. Nec *uerò inficias ibimus, & uirtutes, & uitia ita quidem misceri inter se, atq; confundi, ut quædam nunc ad hoc, nunc ad illud uitium, quædam tum ad hanc, tum ad illam referri uirtutem possint.* Nam *& insimulatores, & falsi accusatores, de quibus nihil est dictũ, mendaces quidem ipsi sunt, mentiuntur enim.* Iidem *tamen ipsi alia quidem ratione iniusti habendi sunt, alia uerò inuidentes, atq; auari, dum & nocere alijs student, etiam quibus minimè debeant, & illorum quieti ac diuitijs inuident, indeq; conantur ipsi locupletiores fieri.* Nero *ac* Domitianus *Augusti simulationes suas, fictosq; uultus, ac uerba composita, ad crudelitatem plerunque conuertere.* Ferdinandus Alphõsi *filius,* Neapolitanorũ *rex, magnus & ipse fuit artifex, & uultus componendi, & orationis in quem ipse usum uellet.* Nam *ætatis nostræ* Pontifices Maximi *fingendis uultibus ac uerbis uel histriones ipsos anteueniunt.* Ptolemæus *ille, qui postea in* Nilo *perijt, à* Cæsare *ita discessit, ut etiam lacrimaretur, ostentans se desiderum absentis eius uix esse passurum: qui tamen ubi ad exercitũ atq; ad suos transijt, bellum è uestigio multo acerrimum excitauit. Itaq; non temere nostris à maioribus* Alexandrini *habiti sunt aptissimi, atque in primis solertes ad simulandum atq; fallendum.*

De Fucatis, *& illecebrosis lenocinatoribus.*

Cap. X.

T quoniam hanc (ut diximus) partem diffusius prosequimur, ex hoc etiã sunt ordine, qui fucata oratione utũtur, quos tamen uideas non tam mentiri uelle, quàm ueritatem ipsam artificio quodam uerborũ aut obtegere, aut illi ipsi loquendi artificio ornatũ quasi quendã adiũgere, siue ut uitium aliquod contegant, siue ut fucũ illinat ueritati. Fucatæ *nanq; orationis non una est ratio, & alij aliam ob causam fuco ipso utuntur orationis.* Sunt *enim ex ijs, qui lenocinentur ut illiciant, quod est lenonum.*

num,inducantq; quos captant ad ea quæ ipsi cupiãt uerborum lenocinijs, hoc est, oratione ficta, et illecebrosa admodũ. Itaq; eiusmodi homines Illecebrosos dicimus magis quàm Fucatos, quamuis Illecebrositas non careat fuco. Quando omnem uerborum compositionem, quæ ex eo adhibetur, quo aut uerum occulat, aut fictũ quippiam uero adijciat, aut tanquam comat quod dicitur, ac res, & uerba lenit, fucũ dicimus. Nam & fuco puellæ utuntur, quo aut formosæ magis appareant, aut ut quod inest deformitatis, aut omnino tegant, aut ex parte minuant. Itaq; ut sermo horum Illecebrosus, sic Fucatus illorum. Quæ uitia à simulatione proficiscũtur omnia, atq; à dissimulatione.

De Proditoribus. Cap. XI.

PErniciosissimum autem simulatorum genus, itemq; dissimulatorum sunt Proditores, quippe qui simul & simulant, & dissimulant: tametsi neque simulatores habendi sunt, aut dissimulatores magis quàm supremum in modum infidi, iniusti, impij, immanes, truculẽti, societatum, amicitiarum, rerũpublicarum, populorũ, regnorum, omnisq; probitatis, iuris item diuini, atque humani, euersores profligatoresq; uirtutum omnium, per quos nequaquam stat quo minus humana consortio funditus tollatur, atq; intereat.

De Fallacibus. Cap. XII.

HI tamen simul omnes Fallacium comprehenduntur numero, quippe cum mendaces sint omnes. Nemo autem mendax quin idem sit fallax, ac si non qui ob uanitatem mentiuntur, & hi sese ipsos præcipuè fallãt. Cum primis autem hoc ipso ex ordine accusandi sunt illi quidem, qui cũ maximè (ut Cicero ait) fallunt, id tamen agunt, ut uiri boni esse uideantur. De quibus meritò dicitur, quod est apud Plautum: Lupus est homo homini, nõ homo. Horũ nõ modò ficti uultus, uerbaq;, uerumetiã uestitus, incessus, capitis ac ceruicis tum demissio, tum inflexio, oculorum deiectio in humũ, atque infixio, summum silentium, rarissima in publicum proditio. Iidem quæritãt solitudines, uersantur in locis potissimum sacris, quin etiam oris colorem arte deformãt. Nullum est autem uitæ aut genus, aut ordo, in quo uel nõ paucos eiusmodi inuenias. E' sacerdotibus tamen illisq; quos hodie Religiosos dicimus, plurimi hoc uitio infecti sunt, quo morbo affectos etiã Philosophos insectatur Iuuenalis:

De Hypocritis. Cap. XIII.

Vibus quidem omnibus Christiani Græcos secuti scriptores, fecere nomen Hypocritis. Eorum autē omnium idem est propositū, ut quod ipsi minimè sint, id habeantur, atq; appareant. E' quibus alij in id intendunt, ut lucrētur, uictumq; inde sibi uberiorem parēt, maioreq; reuerentiam, utq; habeantur in honore, uendicentq; sibi apud populum sanctitatis opinionem, existimenturq; deorum frui colloquijs ac præsentia. De quibus tamen parcius loquar, ne dum uitium ac simulationem insector, uelle uidear religioni detrahere. Itaq; huic parti finem facio, si rem tamen maximè ridiculam prius retulero. Adolescentibus nobis puer haud malæ indolis à patre missus est literarium in ludum. Is quo patri appareret literis deditior, sensimq; patrē diuerteret ab incœpto, dū ueretur, ne uehementiorem ob operā in ægritudinem filius ipse incideret, è fabæ polline, tenuißimum in modum contritæ, cœpit mane sibi uultum afflatim inspergere, magna arte adhibita. Quod dum aliquot à filio continuatur diebus, animaduertit pater, os eius subflauescere, atq; illi metuēs, an bene se, an satis ualide haberet sciscitatur: respondet ille & bene, & ualide, ac tum uehementius multo quàm ante literis incumbit, multum noctu uigilat, matutinus è lecto surgit, totumq; sese ad libros conuertit, ac nihilominus singulis diebus plusculum è polline in faciem insufflat, atq; non ita multo pòst, languere se simulat. Quo cognito pater uetuit illum ex eo ad Grammaticā proficisci, malle enim filium sibi illiteratum uiuere, quàm ob causam literarum in tenera eum ætate amittere. Quod puer igitur simulando effecit, an non efficiet & religiosus, et senex, præsertim sub speciem bonitatis, ac sanctimoniæ? Videas quosdam cum nulla non parte corporis contaminati sint, præ se ferre summam continentiam: alios qui cū sint langori, ac desidiæ dediti, fortitudinem & quandam quasi uiuendi rusticitatem simulent, hos mirificam integritatem, cū sint corruptißimi, illos eximium in Deum cultum, cum ab omni clàm abhorreant pietate: nonnullos lacrimari, cum in miserabilem aliquem inciderint, ac miserari eum, hacq; arte occulere animi sæuitiam, nefariasq; cogitationes: haud paucos, quorum auaritiam, atq; occultas fœnerationes abscōdat simulata liberalitas, erogatæq; inter mendicantes, atq; in triuijs stipes. Plurimorum peruersa consilia, artisq; dolosißimas obuelat templorū quotidiana frequentatio, aut obtegit nequißimas insusurrationes, uiuendi humilitas quædam, aut multum in circulis silentium, aut coràm ficta quædā de singulis benedicentia. Itaq; rarißimi illi quidem sunt, ad quos non penetret simulatio.

Quodi

Quodq; flagitiosissimum est, ad permulta uerisimilius simulanda nunc religionis adhibent uincula, nunc affinitatis, amicitiæ'ue. Quæ si persequar, an erit aliud, quàm uelle iras hominum in me, ac maleuolentiã prouocare? Itaq; satis nobis esse potest, hæc attigisse, quæ & inquirenda diligentius, & accusanda liberius sacerdotibus relinquimus, qui ea ab confitentibus quotidie intelligunt, ac prædicatoribus, quorum est officium, coràm, atq; in templis de ijs liberius disserere, maioreq; cum licentia. Nec tamen hoc in loco fabella nobis deerit, eaq; diuulgatissima, fuisse in parte Italiæ Iannem quendam proauorum nostrorum temporibus, qui inter pastores assiduus, agresteisq; alios diuersaretur, eum autem consuesse die, cum aut aries ferroculus offerretur, aut uitulus, uitabundum fugitare eum contremiscereq; ad illius aspectum, atq; hac ratione ridiculum, sese inter pastores facere, noctu uerò profundissimos saltus ingredi ausum, atq; ex armentis uegetum quenq; siue bouem, siue taurum apprehensum cornibus, resteq; illigatũ secum trahere, tractumq; socijs tradere deducẽdũ ad fora, mercatusq;, ubi cũ uenalẽ facerẽt. Iure igitur Vmber meus, mihiq; pernecessarius AVL. COLOTIVS BASSVS, *uir & doctus, pariter et iucundus, usurpare cõsueuit, nec Aquinatem Thomam, nec Ioannem Scotum plures reliquisse auditores, doctrineq; suæ sectatores, quàm Ioannes hic, cui factum sit agnomen à uitellis, imitatores reliquit, ac discipulos.*

De Mercatoribus. Cap. XIIII.

Transeamus ad mercatores, quorum nõ pauci sunt, quos parum iuuet lucrari, nec multum ipsi possint proficere, nisi (ut Cicero ait) admodũ mentiantur, quin et mendatio addunt iurisiurandi religionem: nec uerbis solũ, uerumetiam scriptis, annotationibusq; dum qui pannus Italicus est, aut Hispanus, Gallicum eum ementiuntur, aut Britannicũ, quoties genus panni aliquod maiori est in pretio. Idem in linteis seruant, ac sericis. Qui equorum, qui mularum mercaturam exercent, compungunt & equos, & mulas eius generis notis, de quo maxima est opinio. Itaq; uix aliquod genus est mercis, in quo non primum sibi locum mendacium pepererit, potissimãq; apud mercatores laus est, scire & multum, et caute fingere. Quo effectum est, ut fides mercatoria, quæ antea maximè habebatur integra, nunc fluxa sit admodum, ac fragilis. Annibal insidijs maximè, ac fraude grassatus est. Quotusq; est hodie præsertim dux, imperatorq; exercitus, qui non fraude nitatur, insidiosisq; consilijs? Cæsar cũ in Affricam uenisset, dicitur cunctatior factus ad conserendas manus pro-

pter dolos Afrorum hominū. Itaq; simulatio rerū, uerborumq;, atq; consiliorū, in omni artium genere, ac negotiorū, facultatumq; præcipuè regnat, quasi non etiā in disciplinis, quod sophismata ipsa docēt, ut iam ueritas non in abdito, atq; in puteo delitescat, ut Democritus dictitabat, uerùm sophistarū laqueis præpedita, ac fallacijs, prodire in lucem, atq; in libertatem nequeat. Iam uerò pontificum, regum, dominorū, ac principū hominum aulæ ac domus (utq; hodie dicuntur) curiæ, simulationibus ac fallacijs, mendacißimisq; susurrationibus, ijsdemq; nocentißimis infectæ sunt, ut uideatur ueritas ab illorū regijs exterminata, neq; bonus quisquā habeatur curialis atq; aulicus, nisi qui & mentiri admodum, & pro loco ac tempore uultum fingere, ac lenocinari scierit. Quo effectum est, ut quæ maximorum uirorum domus est, sit eadem simulationis ac mendacij.

De Dißimulatoribus. Cap. XV.

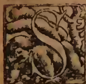

Dißimulatorum studiū longe ab his diuersum est, moresq; item alij. Hi enim quæ insunt, quæq; dicta, aut facta sunt aut parte ex omni inficiantur, aut de ijs multum detrahunt, deq; uero quantum possunt, deducunt. Itaq; quam illi dant operam, ut ueris ficta affingāt ac falsa, tam hi ex aduerso in id intendunt, ut uel prorsus abnegēt quæ uera sunt, quod dißimulatoris est proprium, aut uehementius imminuta ut eleuent. Nesciam tamen quomodo sæpenumero qui dißimulator est, sit item diuersa tamen ratione simulator. Nam & Iunius Brutus sapientiā dißimulauit, & cum minimè esset stultus, eum sese geßit, moresq; eos induit, ut Brutus à ciuibus uocaretur. Proindeq; idem hic & simulator dici, & dißimulator potest. Illud tamen interest, quod hic inficiatur, ille affingit. Sunt igitur dißimulatores quidem huiusmodi. Alexander postquam ab Hammone redijt, Iouis sese esse filium uoluit, quid hac ostentatione insolentius? Scipio cū audiret Iouis quoq; se et haberi, & dici filiū, ijs dictis aures ea cum modestia adhibere est solitus, ut inficiari id nullo modo uideri aut posset, aut uellet. Au dio de maioribus natu sacerdotes quosdam, quiq; ab ordine fratres dicuntur, quiq; post obitum inter sanctos relati fuere decreto Romanorū Pontificum, cum uiuerent, interrogatos an uera essent, quæ de ipsis ferrentur miracula, solitos respondere: Deum esse, qui & ipse miracula faceret, & bonis uiris eorundem faciendorum uim infunderet. Quæ cum modestia quædā potius, quàm inficiatio dici poßit, uidetur dißimulationis quædam species, ad uirtutem tamen referenda, cum modestiæ sit, ciuilisq; cuiusdam siue urbanitatis, siue tractabilitatis plena, qua Socratem præcipue fuisse

usum

usum legimus. Quare re eiuscemodi homines, à maioribus nostris dicti sunt Ironici, effectumq; est, ut Ironia species quædam sit uirtutis, de qua pòst dicemus.

Dißimulatorum plura esse genera. Cap. XVI.

Vnt autem dißimulatorum genera quædam, eaq; perniciosißima in ciuitatibus ac populis. Cum alios uideas, qui sub liberalitatis speciem ipsi quidem sint largitiosi, hacq; ratione studeant clientelis, quibus ciues alios opprimant, seq; efficiant quam potentißimos: Alios qui dũ publica negotia, resq; ciuitatis maximè difficiles, atq; ærumnosas diligentißimè pariter ac fortißimè obeunt, maximisq; pro patria sese obiectant periculis, clàm regno studeant: Illos, qui suscipiendis miserorum patrocinijs, ac populariũ causis, factionibus clanculum dent operã: Hos eroganda inter pauperrimos atq; egentißimos quosdam stipe, quo sub speciẽ minutißimæ ac uulgatißimæ erogationis, fœnus occulant, ac ciues, aduenas, peregrinos clàm excarnificent. Differentem Mediolani de religione, deq; hominum moribus Bernardinum, quem merita ipsa inter diuos retulerũt, adibat sæpius, hortabaturq; mercator quidam, ut multus esset in abominando fœnore, laborare enim urbẽ ipsam nimio plus eo morbo. Itaq; dum Bernardinus mores, uitamq; exquirit hominis, comperit perditißimum eum esse fœneratorum omnium, illudq; agere, quo cæteris deterritis, liberior ipsi uni fœnerandi relinqueretur prouincia. Horum igitur omnium perindè ut turpe est admodum, ac perniciosum urbibus genus, sic etiã multiplex est ac diuersum. Videre etiam licet (ut inquit Cicero) plerosq; non tam natura liberales, quàm quadam gloria ductos, ut benefici uideantur, facere multa, quæ proficisci ab ostẽtatione magisquã à uoluntate uideantur. Talis autem simulatio uanitati coniunctior, quàm aut liberalitati, aut honestati. Quod idem dicere de ijs liceat, qui appetitum uoluptatis occultant, honorumq; dißimulant cupiditatem: quippe qui ostentatores uideantur, magis quam temperati, ac continentes. Cognitum ipsi habemus hominem Iurisconsultum, iure, iniuriaq; corradentem undiq;, summaq; pressum auaritia, deq; Deo ac religione Christiana male omnino qui sentiat, diebus tamẽ ferè singulis, siue pro tẽplo, siue pro domus suæ foribus, mane mẽdicãtibus cõpluribus de manu numulũ singulatim præbere, qua ratiõe, et auaritiã celet, et animũ à religiõe prorsus alienũ. Qua cogitatione, ac facto quid perditius dicas, ac peruersius? Sub sanctitatis aũt, ac cõtinentiæ opinione quantũ mali fouerit, frater Hieronymus Ferrariensis ex

ordine beatißimi, ac maximè sancti uiri Dominici, declarauit, nuper populus ipse quem subduxerat, Florentinus, cuius decreto morte & quidem acerbißima, atrocißimisq; cruciatibus excarnificatus est. Itaque uitium hoc dißimulationis late quidem patēs est, ac perpauci quidem sunt, quemcunq; siue ciuium ordinem, siue sacerdotum, aut principum inspicias, in quo nō inuenire Suffenum poßis, ne Valerij Catulli siue scommata, siue maledictum aspernari uideamur. Qui igitur dißimulatorū sint conatus, studia, proposita, iam uidetis. Sub Ferdinando Neapolitanorum rege agebat Caietæ in Cœnobio Gerardus quidam, qui septimum in diem cibo abstinere consueuisset ac potu, indeq; sanctus habebatur ac Deo carus. Venerabatur illum populus, utq; eum adorarent, frequentes ad eum finitimis conueniebāt ex oppidis. Tantam hanc hominum opinionem cœnobitæ adaugebant, propter munera quæ templo offerebantur. Misit ad eam rem perspiciendam Ferdinandus Masium Aquosum & perspicacem, & abundè expertum uirum, cuius etiam fides esset quamperspectißima. Is dies noctesq; cum illo septem eodem simul in cubiculo cum egißet, summa cum uigilantia & cura, comperit tandem, & capitis illum, & stomachi pituita laborare, nimiaq; de humectatione, quo è uitio appetēdi cibi uis illa cōsopita iaceret, ac penè extincta, esseq; siue ieiunium illud, siue abstinentiam ad morbum, malumq; corporis habitum referendam, uanosq; illos esse, rerumq; religionis ostentatores, qui persuadere conarentur Genios, hoc est, Angelos uictum ad illum quotidianum ferre, ciboq; diuino pascere. Sub Alphonso rege Ferdinādi huius patre, eandem hanc abstinentiam cum ostentaret alius quidam, cuius nomen è memoria excidit, adhibitaq; esset cura, nequid esculenti potusq; ad illum inferretur, cōpertum postea est sub speciem nocturni luminis (erat enim hibernum tempus) uictitare interim illum è candelis nocturni luminis causa subministratis, quæ è succaro cinnamoq; cōstarent, atq; è gallinarum pectoribus minutißime contusis, seuo tamen super illito.

Dißimulationem aliquando esse ostentationem.
Cap. XVII.

Vid? quod interdum dißimulatio & ipsa quidem ostentatio quædam est, cuiusmodi eße generis Aristoteles Laconicum arbitratur uestitum, sub illa nanq; modicitate delitescere elationē ac superbos spiritus. Qua de re parcius loquor propter sanctißimos Heremitas, patresq; illos, & tanquam fundatores Christianæ religionis Paulum, Antonium,
Mal-

Malchum, Sabam, Onofrium, aliosq; post hos innumerabiles, in ijsq; tot post seculis Franciscum: quorum paupertas, continentia, simplicitas, sanctitas, uita omnis deniq; uisa est nobilitasse hominũ imbecillitatem, maximeq; languescenteis eorum roborasse conatus. Tali igitur sub modicitate, ac uestitus sorde nõ pauci olim Philosophiæ professores pessima quædam exempla prodiderũt. Vtq; de alijs taceam, Neronis Augusti temporibus, Publius Egnatius Stoicam professus est sectam, quo maiorem sibi fidem in accusandis tum ciuibus alijs, tum etiam senatoribus cõpararet. Vtinã ne-ætate etiã nostra sub hac quoq; specie atq; habitu turpiora magisq; prosanè admitterẽtur. Videas hodie quosdã minutissima ac sordidissima quædã uel obstinate dissimulare, quod ea ad uirtutẽ ipsi (ut sunt animo imbecillo admodũ, atq; abiecto) referant, publicamq; ad cõmendationem. Quocirca dissimulant ea, dum è dissimulatione ac reticentia magis, magisq; commendatũ iri ea existimant: qui meo quidem iudicio non degeneres modò, atq; abiecti, uerùm nullius esse uideantur pretij, deq; cœtu prorsus hominum eijciendi. Commendabatur religiosis ex his quidam, quòd ieiunia traduceret ternis tantum cariculis ac nucibus, aquæq; cyathulo: cumq; antistes id è x eo sciscitaretur, sat ipsi scimus, tantum hoc illum respõdisse, demisso uultu, uoce quammaximè depressa, & languida, miserum se peccatorem esse. quid dissimulantius, imò quid inanius? atq; apud rectè sentientes contemptibilius? Risit antistes hominis inanem ostentationem, & ut aliam insisteret uiam, quæ ad cœlum ferret, cõmonuit. Iacobus Zanes, negotiator Venetus, multa amplaq; negotia Neapoli cũ administraret, cerneretq; Gasparem Rauennianum singulis diebus sub matutinum tempus uisitare templa, interesse rebus diuinis, sacraq; dum celebrarentur, intentissimum illum esse legendis Dauidicis psalmis, captus, imò deceptus (ut res ipsa docuit) uiri moribus, non paruam ille pecuniæ summam credidit administrandam, de qua pòst ratione habita lucrũ, compendiaq; partirentur, ut mercatorũ mos esset. Gaspar accepta pecunia, cum aduenisset reddendæ rationis tempus, risui Iacobum habuit: quippe qui non pecuniam modò abnegauerit, uerùm ignorare se illum dixerit. Cumq; Iacobus mercatoribus ab alijs accusaretur: nõ me, inquit, Gaspar decepit, sed Gasparis libellus, lectioq; illius suspiriosa. Itaq; uix aliqua uitæ species est, ad quam sese dissimulatio non insinuet: quod non ita multis post annis Frater Franciscus Hispanus docuit. Is quamuis rudis atq; indoctus, tractus tamen audacia, atq; ambitione, pulpitũ ascendere est ausus, tãtoq; siue fastu, siue temeritate, palàm ut assegueraret, prædicare se de religione, Christianisq; de rebus, docente ac dictãte angelo, cuius admonitu & futura quædam præ-

diceret, et qui cum diuis in cœlo è mortuis agerēt, qui rursus apud inferos cruciarētur, sciret ac proferret. Deniq; cū Ferdinādo persuadere arte nulla aut ratione posset, ut uniuersam Iudæorū gentem omnino exterminaret è regni finibus, exemplo Ferdinandi patruelis Hispaniarum regis, Tarēti cum ipse ageret, commentū hoc iniit. E' plumbo tabulā diui Cataldi nomine clāculum à se inscriptā, haud Tarento procul in sacello semidiruto sub parietem occuluit, quam triennio pòst eruendā curauit, corrupto sacerdote, qui diceret, in somnis astitisse sibi Cataldū monstrantem quo in loco tabella eßet abdita, commonentemq; uti cum populo supplice, collegioq; sacerdotū iret ad effodiendam illam, quam effoßam curaret ad regem deferendam, communicandam ab eo uni tantū uiro, quem è suis optimum nosceret, ac maximè fidum: Deum enim iratum illi futurum, cladémq; ac calamitatem immißurum, ni quod in tabula scriptum esset, & cautum, à rege præstaretur. Scriptum uerò ipsum per ambages quasdā, ac latebricosa uerba eò spectabat, uti Iudæorum exterminatio indicaretur. Rex accepta tabula deprehendit fraudem, qua deprehensa minimè Franciscum ad eam legendam secum adhibuit, arbitratus eum interpretaturum uerba in eam sententiā, dißimulauitq; rem ipsam summa cum taciturnitate ac prudentia. At Frācisc9 re cognita, furore percitus, quòd tantū commentū falsum cū habuisset, nō populo, nō regi, uix ipsi Cataldo publicis pepercit in prædicationibus, intantūq; excanduit, ut Italia fermè omnis, ipseq; in primis Romanus Pōtifex de tabulæ huius fuerit inuentione solicitus, atq; anxius. Itaq; uitij huius uis adeò culta, & potēs est, neq; omnino animaduersa, ut nō modò interdū in ostentationem sese conuertat, uerumetiam in spiritus superbißimos, execrabilemq; animorū impotentiam. Quanquam autem Aristoteles rectè putat ueraci ostentatorē magis aduersari, longiusq; ab illo digredi, utpote deteriorem, nō minus tamen difficilè est ab his ipsis cauere, cum eorū morbus uix appareat, ostentatio uerò ipsa sese patefaciat, id quod nomen etiā ipsum declarat. Velle aūt hæc ulterius prosequi, nec utile esse ducimus, nec necessarū, uideriq; abūde satis potest planè nos ostendisse quot, & quæ genera sint, species'ue eorū omnium, atq; in quibus uersentur, differant'ue, aut conueniāt, quiq; sint tū mendaces, tum ueri, simulatoresq; ac dißimulatores. Nā de Ironicis alibi expreßius disputabitur.

Quoniam autem prudentia dux est ac magistra actionum humanarum omniū moraliumq; uirtutum: illud non uidetur prætereundum, prudentiam ipsam pro loco, tempore, negotijs, administrationibus, periculis, proq; persona, quam geremus, tum exigere, tum etiam præcipere, uti nūc simulemus, contrà nunc dißimulemus: nunc ueritatem occulamus, nunc

qua

quæ uera nullo modo sunt, & fingamus, & asseueremus. Quæ res efficit, ut fingere interdũ, simulare, dissimulare, inficiari, celare, ostentare, demere, accumulare, dum tamen prudentia id exigat, dandũ sit uirtuti. Sunt et actiones ipsæ ad finem referendæ, nam & Solon publicæ rei gratia furorem simulauit, & Brutus, de quo diximus, stultitiam: & sapientissimi rerumpublicarum administratores in maximè periculosis casibus hilaritatem fingunt: quæ autem aduersa, celant: quæ ficta & læta, efferenda in publicum curant. Nec medici sanandis ægris, quo illos habeant obtemperatiores, magisq; abstinentes, non & ipsi multa sese dubitare, aut euentura præter opinionem fingunt, aut cõtrà uel optimã illis pollicentur spem, licet ipsi de illorum salute nullam prorsus spem habeant, præsertim in pestilentibus ac desperatis morbis. Deniq; nullo ab hominum genere, nullis ab administratoribus plura aut simulãtur, aut dissimulãtur, quàm ab exercituum ducibus, rerumq; administratoribus bellicarum. Quarum rerum tum Latinæ, Græcæq; historiæ, tum barbaræ repletæ sunt exemplis.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE SERMONE LIB. III.

Vnde ductæ sint facetiæ, ac facetudo. Cap. I.

E Facetudine igitur dicturi, quam mediocritatem esse quandam primo libro ostendimus, ne à nobis ipsis descivisse uideamur, ab origine quidẽ ipsa, nominisq; exordiemur deductione. Verbum ipsum Facio, unde Facetiæ ductæ sunt, apud priscos illos & Latinos, & Romanos homines, in maxima fuit frequentissimaq; usurpatione. Itaq; et pacem, & bellum, & fœdus, & inducias facere dixerũt, & delicias, et ludos, & nuptias, & conuiuia, & abortũ, & domum, & templa, & porticum, & nomina, & id genus penè innumerabilia. In his autem et uerba facere, & uersus, & orationem, & iocos. Indeq; qui in comitijs, in consultationibus, in senatu, in concionibus uerba cum grauitate facerent, cumq; dignitate & copia, Facundos dixere, & uirtutem eam Facundiam, ut iam diximus: quam Plautus (quo Romanam locupletaret linguam) etiam Facunditatem appellauit, à faciũda uidelicet oratione. Qui uerò in circulis, congressionibus, conuiuijs, communibusq; in sermonibus, ac consuetudinibus ad iocunditatem solum, animorumq; recreationem cum moderatione &

gratia, Facetos, qui etiam dicta ipsa appellauere Facetias, habitum uerò reliquere innominatum, quem nobis appellare tum Facetudinem, ac Facetiam placuit, tum etiam Facetitatem.

Facetudinem uirtutem esse. Cap. II.

Irtutem autem hanc esse illud præcipue docet, quod in sermonibus, congreßionibusq; ineundis, in habenda item oratione, siue ad multos, siue ad paucos, popularibusq; in concionibus, & laudamur, ubi mediocritatem seruauerimus, & uituperamur, cum secus. Quod si mediocritas ea est, ut quidem est, inter duo uti extrema constituatur oportet. Quæ igitur ea sint, quærendum est diligentius. Nec mutus igitur opponetur faceto, quippe cum mutus nō solum non facetus esse, uerùm minimè queat fari. Qua è re nequaquam etiam opponi ei potest, qui ætate sit infans, cum hic ipse infans non sit locutione cassus, uerùm adhuc inhabilis ad bene exacteq; loquendum. Itaq; neq; infantia aduersabitur facetudini. Parte ex alia multo ei minus aduersa erit loquacitas, de qua supra est dictum. Quod uitium in sermone ipso, ipsaq; in loquendi serie generalem quendam locum habet, magis quàm in iocis, ac dicterijs: labitur enim in excessum non iocandi, uerùm implicandi sermonis, blacterandæq; orationis gratia. Cum igitur circa iocos sermonisq; iucunditatem ac lepôrem, circaq; urbanitatem ac comitatem uersari facetum dicamus: si rusticitatē ei opposuerimus, parum fortaßè rei ipsius significantiam adimplebimus: cum rusticitas ipsa rectius opponatur urbanitati, ipsaq; urbanitas sit facetudinis siue pars quædam, siue species. sin illepiditatem, idem erit peccatum, quòd illepiditas aduersa tantum est lepôri, qui dictorum comes est, ac facetiarum. multo etiam minus opponenda illi est insuauitas: quippe cum suauitas ipsa in saporibus quoq; uersetur, inq; attactu, & risu, & gustatione: & à nobis libris quidem superioribus nō pauca dicta sint, è quibus iudicari poßit & quid quæratur, & quale. Quærimus enim (cum ad laborem hinc nati simus, illinc ad relaxationem, cumq; iucunda sint nobis amica, tristia uerò inimica ac permolesta) et requietem inter labores, ac cessationem, & à molestijs, curisq; grauioribus relaxationem, quandamq; quasi uacuitatem. Cum igitur qui sint urbani, qui comes, lepidiq; qui item aut blandi, aut festiui, sit à nobis abundè ostensum, & quid, & quantum, & qua etiam uia differant inter se, nimirum genus aliquod esse oportet, quod ab his ipsis constituatur: ut quemadmodū cōtingit in auaritia, plures enim auarorū sunt species (quod cū de Liberalitate ageremus, planè

planè aperuimus) sic illorum quoq; non una est consideratio, qui iocis utuntur, delectanturq; uerborũ iucũditate ac lenocinijs. Itaq; qui omnes iocandi partes cũ mediocritate fuerit consecutus, hunc quidem ut ab omni parte in hoc ipso genere absolutum, facetum esse uolumus: ut qui omnem complexus sit auaritiam, auarum. Quanquam & auaros, & facetos etiã dicimus, qui partem fuerint aliquam assecuti siue facetudinis, siue auaritiæ. Quippe cum & species insit generi, et genus mutuo in species distribuatur. Quocirca habitum ipsum quamuis nouo quidem, non improprio tamen nomine, uti superius explicatũ est, appellandũ ducimus. His autem hunc in modum expositis, pro nostra consuetudine, institutoq; ab ipsis tanquam incunabulis facetum instituemus, nihil omittentes eorũ quæ conducere, remq; ad ipsam explanandã magis magisq; facere intelligantur.

De Principijs & causis uirtutis huius. Cap. III.

Rincipio res nostræ omnes positæ sunt in motu. Motus autem ipse trahit nos ad agendum. Actio uerò suapte natura est laboriosa. Causæ uerò quæ ad agendun nos trahunt, & utiles sunt, & uoluptatem præ se ferunt, naturaliter enim & utilia appetuntur, & iucunda. Itaq; & utilia, & iucunda appetitionibus proposita sunt nostris. Et utilia quidem ipsa uix assequimur sine labore atq; insudatione. Labor uerò, actioq; omnis cum non sit absq; defatigatione, tum cessationem requirit, refocillationemq; quasi quandam inter agendum, tum requietem postquam ad finem peruentum fuerit. Itaq; & in progreßione rerum recreatio quæritur, & in exitu quies. Recreationes autẽ ipsæ, ac refocillationes, quietesq; tum è rebus constant, ut cum euentus ipsi rerum felices sunt, atq; è sententiæ: tum è uerbis, dictisq;, cum ea iucunditatem afferunt, ac delinitionem & dicendo, & audiendo: contrà molestiam, tristitiam, mœstitudinem, ubi & acerba fuerint, & ærumnosa, animumq; ipsum cõficientia. Quocirca non è rebus solum, uerumetiam è dictis tum utilia manant, tum etiam iucunda. Manant autem è rebus utilia ac iucunda, ut cum res ipsæ fructum nobis afferunt, & cum profectu pariter iucunditatem, aut cum uoluptatem tantummodo. Manant item è dictis pariter, ut cum apud prætorem amicus nobis adest in causa apud iudicem, patrocinioq; suo causam tuetur, paritq; ex ea tum utile, tum iucundum: quid enim uictoria iucundius? Sed nos hac in parte de ijs tantem dictis, ac uerbis rationẽ habemus, quæ communi in consuetudine, animorum relaxationem quærunt, atq; ab labore remißionẽ, ipsisq; à molestijs. Quocirca dictiones huiusmodi nostræ, quæ

in contrahēda uita, hominumq́; uersantur societate, aut rigidæ ipsæ sunt, rusticanæ, acerbæ, nimisq́; agrestes, animosq́; ipsos et perturbant, et grauius etiam afficiunt, nedum ut recreationi aduersentur, quæ naturaliter, et sponte nostra quæritur: aut cum delectare illæ quidem student, id potius agunt, ut iocandi mediocritate relicta, aut turpe, obscœnumq́; aliquid, aut parum consideratum, atq; ingratum, eorū qui audiunt auribus infundi-tant, quod ruborem afferat, aut stomachū moueat, aut nos ad eius qui dicit ac dictorū eius irrisionem, ac cōtemptū inducat. Vtrunq; sanè uitiosum, quippe cū agrestis ille, ac rigidus naturæ ipsi aduersetur: quæ cū relaxationē à labore quærat, ipse contrà molestijs eā prægrauet: hic scurrilis, atque obscœnus (cū honestas à natura, rationeq́; ab ipsa proposita nobis sit) & illam dictis suis fœdet, & se dum iucundū exhibere debet ac gratum, ridiculum potius apud audientes efficiat, ac contemptibilem, cogatq́; auditorem ciuilibus præditum moribus, atq; ingenuum ad demittendum os, atq; oculos in humum, ad auresq́; auertendas ob dictorum obscœnitatem, dicentisq́; ipsius aut conuiciationem, aut impudentiam, garrulitatemq́;. Vtrinq; enim ita peccatur, ut alter mediocritatem defugiat, alter illā prægrediatur, cum indecentia atq; astantium irrisione. Et hunc qui de moribus scripsere, Scurrā uocitant, qui Græce est βωμολόχος, habitumq́; Scurrilitatem: illum uerò alterum Rusticum, nam Græce est ἄγριος, defectūq; ipsum Rusticitatem. De quibus, deq́; habitu medio antequam dicimus, nō temere pauca quædam præfabimur, quæ cognitu digna quidem sunt, atq; in ipso explicandi ingressu iure suo edisserenda.

Conciliabula inter ciues fieri aut utilis, aut iucundi gratia. Cap. IIII.

Vod homines igitur natura sunt ipsa sociabiles, atq; in unum conueniunt, tuendæ rei tum publicæ, tum priuatæ gratia, hinc quoq; tametsi de utilitate minimè agitur, congregantur tamen unà nunc pauci admodum, nunc complures, tum ut naturæ ipsi morem gerant, ac rerū necessitati, tum ut susceptorum delinitionem laborum inueniant, ac molestiarū. Itaq; conciliabula ipsa, conuentusq́; aliâs utilitatis, aliâs relaxationis tantum fiunt gratia: quibus in ipsis ridicularia utiq; quæritantur, sedationesq́; animorū, ac uitæ difficilioris recreatio, quin etiam defatigationum ipsarum siue intermißio, siue soporatio quasi quædam. His itaq; siue conuentibus, ac conciliabulis, ciuiumq́; siue paucorum, siue multorū communioni et cœtui, siue etiā conuictui, atq; confeßioni, propter refocillationem

ioca

ioca proposita sunt,uerborumq; relaxamenta,& priuata quædam(ut ita dixerim)spectacula,dicteriaq; theatralia. Omnem autem et colloquendi, & congrediendi,et dicendi siue affabilitatem festiuitatemq;,atq; urbanitatem, siue comitatem,lepôrem,iucunditatemq;, quæ in ijs exerceatur, deq; ijsdem manet profluatq; ex dicendo, ad ioca prorsus dictaq; iocularia,atq; ad facetias identidem referenda ducimus.

Triplex esse iocandi genus. Cap. V.

Iocandi autem in eiusmodi tũ conciliationibus,tum coronis,triplex genus statuimus.Et quod seruile, maximeq; degenerans est,quales seruorũ sunt ioci,qualis etiã affabilitas eo hominum genere digna: ut, Gymnasiũ flagri salueto.Quid ais custos carceris?ô catenarum colone:ô uirgarum lasciuia.Et, Num me illuc ducis ubi lapis lapidẽ terit? ubi uiuos homines mortui incursitant boues? Et, Vt miser est homo qui amat,imò uerò hercle qui pendet multo miserior. Et,Noctem tuam, & uini cadum. Quorum quidem dictorum & Græcæ, & Latinæ comœdiæ sunt perplenæ.Et quod inter rusticos uersatur,urbanisq; à moribus alienos homines. Siquidem horum iocis ac dictis ut alibi ruditas quædam inest, atq; ineptitudo,sic alibi illiberalitas ingenuo uiro nullo modo digna. Vtq; ex Casina Plauti depromantur exempla: Dum gladium quæro ne habeat, arripio capulum.Sed cum cogito,non habuit gladium,nam esset frigidus:eloquerer: at pudet: num radix fuit? non fuit: num cucumis?profectò hercle non fuit quicquam holerum: nisi quicquid erat, calamitas profectò attigerat nunquam: ita quicquid erat, grande erat.Singula dicta rus olent, & in ore uillici,& in ore item matronæ,quæ & ipsa rusticabatur iocandi gratia. At quod sequitur, non caret illiberalitate: Illa haud uerbum facit, & sepit ueste id qui estis,ubi illum saltum uideo obseptum, rogo ut alterum sinat adire. Quod dictum quamuis illiberale, haud tamẽ illiberaliter expressum,sed uerbis quidem suis,ac rusticanis. Quale etiam et illud: Fundum alienum arat,familiarem incultum deserit. Tertio autem generi liberalitas inest,ac suauitas illa honestæ iucunditatis comes, tantumq; ab rusticitate remota, quantum rusticanis à moribus urbani absunt, tantumq; ab seruilitate aliena,quantum ab ingenuitate atq; à libertate seruitus. Et huiusmodi quidẽ ioci materia sunt,in qua tum facetudo uersatur ut genus,tum ut species eiusdem,festiuitas,lepôs,comitas, urbanitas,cuiq; ab affandi suauitate nomen est affabilitati.

In iocando adhibendum esse delectum. Cap. VI.

Psa autem ioca nimirum alia senum sunt, alia iuuenum: alia eorum qui magistratū gerunt, pretioq; dignam personam, alia priuatorū: habentq; hæc ipsa ut fructus pomaq; sua quoq; tempora, sua etiam loca: nec carent auditorum consideratione ac cōsidentium, nequaquam enim omnia omni aut tempore, aut loco, aut quacūq; in audiētia, ac cōsessu decent. Itaque non digna solum esse debent dictu, uerumetiam auditu, quæq; neutiq; aut ridiculum faciant dicentem, aut contemptibilem, aut quæ molestia afficiant auditorem, cum ex iocis relaxatio quæratur, minimè uerò tædium, aut molestia. Siquidem ipsis in confeßionibus ac circulis, hominumq; congregatione, quæ ad recreationem animorum, familiaremq; ad affabilitatem fit, & loqui confessores ipsos usuuenit, & audire per uices quasi quasdã. Is igitur à dicente delectus iocorū dictorumq; habendus est, ut & suam tueatur, & astantium personam: necnon & ætatis, & temporis, & loci, et rerum ipsarū, ipsiusq; ciuilitatis, in primis uerò honesti, decoriq; ratio habeatur: ut (quod in epulis exigitur) nec insulsa sint ioca, nec nimis salsa, quæq; nec ieiuna sint ac macrescentia, neq; crassa nimis, stomachoq; prorsus ingrata. nanq; ut ea cōuitijs careant, ac maledicentia, abhoreantq; ab inuehendo, hoc quoque ciuilibus & legibus, & institutis cautū est, uindicaturq; nunc supplicijs, nunc mulcta. Quod quid est aliud, quàm abuti uelle iocis? qui cum inuenti sint ad refocillationē, eos quis obsecro conuertat, nisi rixator quispiam ad odia, simultates, contentiones ac tumultus? Quæ quidem ipsa et tenēda, & sequenda sunt faceto, perinde ut recta dictat ratio, eiusq; alumna prudentia, ut & quid, & quantum decet, & quomodo, & quo tēpore, quoq; item loco, & apud quos, quæq; item alia delectum comitantur, ad amußim (ut dici solet) cuncta perpendat, dirigatq; ad normam.

De altero extremo, id est, Rusticitate.

Cap. VII.

Is itaq; explicatis, primo de ijs dicendū uidetur, quæ in defectu uersantur, quem habitū rerum scriptores moralium Rusticitatem libenter appellauere: neq; impropriè sanè, neq; incōsideratè: cū teneritas ipsa iocandi, ciuilis admodum res sit: cōtrà rusticorum hominum siue rigiditas, siue iocandi fuga atq; horror, inhumanus ille quidem, ab omniq; iucunditate auersus. Nam & homo ad risum sponte sua instinctus est, atq;

ad

ad iocum refocillationis gratia, perinde atq; agendi gratia ad seueritatem & laborem. Neque enim à Philosophantibus non & aptè, & secundum naturam homo risibile animal est dictus, quemadmodum & equus hinnibile, mugibile autem bos. Ad hæc quota laborum est susceptio, quæ non & quietem respectet, & antequam ad exitũ qui ipse finis quidam est, peruenerit, & recreationem desideret, & intermißionem quandam, per quam pòst ad laborem ipsum susceptumq; ad opus, resurgat robustior, nouatorq; quasi quidam cœptam iam resumat actionem?

Agrestitatem potius quàm Rusticitatem opponendam esse Facetudini. Cap. VIII.

Ed nesciam quomodo Rusticitas uim ipsam parũ omnino implet, eáque conuenientius Vrbanitati opponitur, quæ species quædam est, quàm Facetudini, quæ genus ipsum repræsentat: ipsaq; Rusticitas in iocis uersari potius rusticanis uidetur, perinde ut in urbanis Vrbanitas, quàm ut Facetiei sit opponenda. Neminem tamen ab opinione sua, suaq; à sententia deterremus, dum tamen æquo patiatur animo Facetudini nos Agrestitudinem opponere, ac Faceto Agrestem, id quod Aristotelicum fortasse uerbum magis innuit, & Horatius è nostris, cum ait:

Rusticitas agrestis, & inconcinna, grauisq;. ‹‹

Ad rusticitatem enim addidit & agrestem, & inconcinnã, & grauem: ut agrestem dicens rigiditatis uim rusticitati adiungeret, & incultam, ac grauem agrestitudinẽ uocans declararet, qualis ipsa esset. Itaq; ut à forti fortitudo est deducta, sic ab agresti agrestitudinem deducẽtes hanc ipsam facetudini opponemus. Qua ratione id efficitur, ut agrestitudo ipsa & rustica sit admodum & inconcinna, perq; quamgrauis ac molestia: perinde ut è regione facetudo est urbana admodũ, & undiq; concinnata, eademq; perquam suauis & grata. Quis enim inficias eat, rura qui inhabitent & colant, rusticos appellandos, perinde ut qui urbem incolant, urbanos? At agri cum à cultu humano plerunq; propter finium uastitatem squalescant, magisq; à feris frequententur, quàm ab hominibus, inde agrestitas ipsa feris similior quàm hominibus, & feras res Græci ἀγρίας uocant. Quocirca Agrestitudinem, uel si fortasse magis te Agrestitas delectauerit, extremum alterum Facetudinis esse uolumus.

De Agresti, & Agrestitudine. Cap. IX.

Grestis autem proprium est uiri tum abhorrere à dicendis facetijs, atq; à iocando, tum etiam ab audiendis quæ cum iucunditate dicantur. Quamobrem huiusmodi hominum consuetudines difficiles sunt, & parum gratæ, uitaq; eorum tristior: nec omnino sociabilis, ut uideātur cum natura ipsa parum consentire: quæ ut somnum dedit animalibus ad recreationem sensuum omnium, sic tribuit homini & locutionem, non ad utilitatem modò conciliationis, atq; ad eam conseruandam, uerumetiam ad recreationem laborum ac molestiarum, quæ plurimæ contingunt in uita agenda, atq; in gerendis rebus. Est autem Agrestitatis ipsius comes ruditas quædam inciuilis ac male accepta, nec minus & morositas. Eiusmodi enim homines non modò circa iocos & dicta, uerumetiam circa consuetudines ac facta difficiles sunt, parumq; omnino accommodantes alijs, aut indulgentes, duri ipsi quidem, acerbi, inconditi, atque ab omni genere urbanitatis alieni, ut ex omni ferè uitæ parte agrestes sint iudicandi. Qui si quando in dictum prorumpant aliquod (homines enim sunt, quibus natura nec risum negauit, nec iocum) tametsi hac in parte māci prorsus sunt, ac deficientes, eorum tamen dicta aut rusticana quidem erunt, incondita, rudia, aut maledica, conuitiosa, & tanquam à morositate profecta, quæq; aut lacessant, aut mordicent, aut ita sordescant, ut risui habeantur, atque contemptui.

De Fatuis, Insulsis, & Inconditis. Cap. X.

Orum quoq; sunt è numero qui tū Fatui dicuntur, tum Insulsi, quorum quidem dicta non modò salem non habeant, uerùm in eo deficiant, ut risum nullo modo pariāt: quem ubi fortè pepererint, id accidet nō è dicendi suauitate, uerùm ab insulsitate potius ipsa, quæ ridiculos illos reddat ac despicabiles. Insulsi autē ac Fatui penè ijdem sunt, differunt tamen, quòd Insulsorum sale quidem ioci careāt, cum salsi tamen ipsi esse cupiant, Fatuis uerò natura ab ipsa parum concessum sit idipsum assequi posse, perinde ut holeribus quibusdam, quibus negatum est condimentum accipere: quod quamuis nonnunquam accipiant, nihilominus incondita tunc quoq; appareant, unde & ijdem inconditi dicuntur, quando incondita, atq; insulsa absq; sapore sunt.

De

De Ineptis. Cap. XI.

Is adiungas licet etiam Ineptos quosdam, quorũ tamen dicta forsan ipsa per se delectarent, sunt tamen parum apte inconcinniterq;, aut sine delectu pronuntiata. Sed inepti nomen ad multa ac diuersa pertinet, nam & risus, & gestus, & uestitus ineptus dicitur, ne dum ut ineptus aut sermo dicatur, aut iocus. Hi autem ipsi quòd neq; in dicendo, neq; in iocando, aut tempus, aut locum, aut dignitatem seruẽt suam, Inepti inde uocati: ex eo etiam inepti pictores, Poëtæ item inepti, qui dignitatem minimè suam retineãt in pingendo, ac describendo. Itaq; ineptitudo neutiq; dictorum est ac iocorum tãtum, uerùm ad plura refertur ac diuersa. Quo fit, ut in utendis quoq; iocis ridicularibusq; qui à dignitate discedunt, ac persona, ipsoq; ab decoro, actum à rerum ac temporum, tum uerò à locorum, atq; audientiũ delectu, obseruationeq;, & ipsi inepti dicantur: quid enim uetat rem eãdem alias ob causas aliam atq; aliam habere rationem?

De Triuialitate. Cap. XII.

Am neq; ruditas solũ in hoc uersatur uitio, neq; tantũ Rigiditas, Fatuitas, Insulsitasq;, sed Triuialitas quoq; quædam, eaq; nõ in ridicularibus modò, uerumetiam in serijs ac grauibus rebus. Existit autem Triuialitas circa popularia, & peruulgata quædam eaq; etiam sordida. Itaque & apud doctos homines, & uersatos inter urbis atq; aulæ mores, ridiculo qui eiusmodi sunt, habentur, ac despicatui. Sunt enim eorum dicta non modò frigida, sententiæq; penè aniles, uerumetiam rancentes, & penè dixerim, marcidæ. Sunt ex his quoq;, qui dum iocari student, ruptare eos uerba potius dicas, fœtereq; illorum dicta, ac cõfabulationes: quod tamen uitium nunc ad rusticitatem quidem referre poßis, nunc uerò ad scurrilitatem. Sed scurræ idipsum & quæritant, & affectant, ut uidemus histriones in comœdijs, labuntur enim uolentes ad exceßum, cum rustici quandoq; studeant ipsi quidem uelle iocari, uerùm ita in hoc deficiunt, ut ruptare eos dicas magis quàm iocari: habent tamen & hi aliquando auditores sui studiosos. Quocirca Horatius propter tempora (ut arbitror) & aulam illam Augusti, ridet quædam apud Plautum, quæ frigida tunc haberentur forsan & ruptatilia. Sed nos dum uitia, defectus'que hac in parte diligentius exquirimus, nimij fortasse sumus. Quocirca qualis hic ipse habitus sit, quales qui eo sint præditi, hactenus explicatum sit,

Hinc ad diuersum, & huic contrarium uitium, quod de excessu profluit, transeamus.

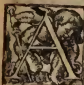
De altero extremo, hoc est, Scurrilitate. Cap. XIII.

Currilitatem eam maiores nostri (ut dictum est) uocauere: & qui ita sit affectus, Scurram. Atq; hic quidem nequaquam accusandus uideatur, quia delectare dictis suis ac iocis consessores studeat, & tanquam recreare à curis ac solicitudinibus, uerùm ex eo quòd nec modũ in ijs retinet, nec mensuram, dum'que iocari queat ac risum mouere, hinc honestatis modestiæq; digreditur è uia, illinc uellicat astantes, ac molestia afficit, & perturbat potius quàm delectet, aut recreat, ut finis eius nequaquam sit refocillare facetijs, ac iucundis dictis, sed quouis modo risum mouere: dumq; delectet, parũ omnino curat alios lacessere ac suggillare. Itaq; facetudinis è curriculo digressus, ac decori ipsius delectusq;, de quo paulo est antè dictum, oblitus delabitur ad obscenitatem, dicacitatem, spurcitiam. Siquidem scurrarum ipsorum non una est species, de quibus sigillatim ordineq; dicemus suo. Cum enim ipsi à iocandi ac dicẽdi excessu rapiantur, huic uni tantum student, & alij quidem relicta prorsus mediocritate, decoriq; ipsius ac temporis, lociq; & item personæ immemores, id tantũ quærunt, ut & uideantur, & iudicentur faceti: in quo (ut dixi) nihil omnino pensi habentes, uanitate quadam ducti, nomen uix ipsi suum ac certum habent. Alij qui uideri uelint tum oblectare, tum etiã uellicare, ac mordicus petere, siue ultioni studentes, siue ut maledicant, molestiamq; ingenerent, cum natura sint ab ipsa incõmodantes, siue ut inde timeãtur, lucrumq; ex eo referant, & hi quidem Dicaces, uitiumq; ipsum Dicacitas. Alij uerò qui nequaquam molesti uideri, aut mordaces uelint, nec quo oblectent per se, uerùm dum placent fructum ut inde aliquem referant: hiq; Arrisores appellari fortasse possunt, cũ uultu quàm uerbis ut placeant magis dent operam, uitium autem ipsum Arrisio. Alij contrà, his ut displiceant, illis ut placeant, alijs ut gratificentur, alios ut derideant, summo contendunt studio: hiq; Derisores, & habitus ipse Derisio iure suo uocabitur. Sunt quibus curæ sit Obscenitas, hoc est, dicta parum modesta, eáque nec uerecunda, nec proba, quæq; impudentiam præseferant, & à modestis auditoribus non sine rubore audiantur, oculorum'que demißione, cum uerba ipsa sint obscena, ac res ipsæ sæpenumero obsceniores. Quod uitium ab Oscis, id est, antiquißimis Campaniæ populis manasse uolunt: unde hodie quoque uindemiarum temporibus, hoc ipsum uitium, ipsaq; obscenitas regnare apud Campanos

panos uidetur. Quosdam nō tantū oscena, uerumetiam spurca capiunt, estq; eorum studiū spurcari, hoc est, impuris & iocis, et dictis diffluere, ut non iocunditas eos moueat, sed turpitudo potius ipsa tum rerum, tum uerborum intemperata ac deformis explicatio: ipsi Spurci uocati, uitiumq; ipsum Spurcitia. His accedunt maligni quidam, naturaq; etiam ab ipsa ad maledicendū procliues, ad detrahendumq; habitu atq; exercitatione confirmati, quorum dicta non pungant modò, uerùm & urant, & pustulas inducant, atque carcinomata: nec careant aut ueneno, aut aperta petulantia, morsibusq; uiperinis. Videbuntur autem hi ipsi duplici fortasse appellatione usurpandi, alteriq; Petulantes, alteri uerò Ampullosi: ut Petulantes magis declinent ad oscenitatem atque intemperantiam, Ampullosi ad maledicentiam ac detractionem, quorum dicta uetusti Ampullas nominarunt. Erit autem alterius habitus Petulantia, alterius nomen Ampullositas, utrunque à natura ipsa rei ductum. Hæc autem ferè scurrarum uidentur esse genera, quorum deformatißimi quidem sunt, qui apud principum mensas, inq; dominantium aulis uersantur: non modò rei familiaris amplia̅dæ gratia, quod tolerabilius quidem uideatur, uerùm ut uentri satisfaciant atque ebrietati, hiq; facilè quidem in omnem turpitudinem dilabantur gulæ ac uentris studio: Græco nomine nunc Parasiti uocati, nunc Sycophantæ, uitiumq; ipsum Parasitatio, ac Sycophantia.

Longius distare à medio Agrestem, quàm Scurram.
Cap. XIIII.

Abest autem Agrestis à mediocritate, multo quidē quàm Scurra longius, quòd huic modus tantum deest ac mensura, illa quidē quæ mediocritatem gignit: quam ubi sectari uoluerit, atque ad illam regredi, facilè ipse quidē facetus erit. At agrestis ex omni profectò parte adeò deficiens est, ut nullo pacto accedere ad mediocritatem queat, aut illam assequi, quippe cui omnia simul desint. Inter hæc igitur uitia uirtus ipsa, de qua loquimur, sic constituta est, ut alterum illum qui agrestis dicitur, ab se repellat tāquam fugientē à medio, quiq; reuocari ad illud aut nullo modo poßit, aut sit omnino difficillimū: alterum uerò ut scurram, oscenum, spurcum ad sese reuocet, perinde ut lōgius à signis digressum, ipsaq; ab mediocritate, quam circa uirtutem quidem omnem uersari moralem, uel mediocritatem ipsam potius uirtutem eße satis inter omnes constat, qui rectè quidem philosophati sunt.

De Facetis. Cap. XV.

Est igitur Faceti hominis proprium, in dictis factis'que, in serijs ac iocis, in dicendo atque audiendo, quæ ad recreationem spectent, animorumq; relaxationẽ in conuictibus, consessionibusq;, atque in congressibus, ipsisq; in circulis, atq; hominum coronis, collocutionibusq; mediocritatem sequi: è qua id assequitur, ut facetus ipse iure suo & sit, & habeatur, eoq; sese uestiat habitu, quam Facetudinem uocari diximus: quo de habitu ipse sibi nomen desumat, ut qui sub Cæsare siue eques, siue pedes militarit, miles dictus est Cæsarianus: qui sub Pompeio, Põpeianus: aut sub Mario, Sylla'ue, siue Marianus, siue Syllanus. Habitus enim ipse ipsaq; insignia militem quidem ostendunt, cuius uidelicet sit factionis: in agendo uerò actiones ipsæ ciuilem atq; urbanum hominem. Nam & ioculatio, & dictorum familiaris iucundaq; inuicem usurpatio actiones quidem sunt, moresq; et ipsæ nostros determinãt: ut à facetis dictis, iocisq; suauioribus dicamur faceti, à scurrilibus scurræ, ab agrestibus agrestes: perinde ut à nimio pecuniæ studio, atq; habendi cupiditate auari, ab usu mediocri, & recto liberales, ab diffluentia uerò, ac dissipatione diffluentes, atq; effusi. Facetorum igitur hominum ea est mediocritas, ut delectum, de quo diximus, cum primis seruent. Seruabunt autem illum, si personæ propriæ, auditorumq;, loci item ac temporis dignitatem retinuerint, ut neq; in dicendo, iocandoq; procaces fuerint, petulantes, immodici, intempestiui, osceni, spurci, ampullosi: neq; in audiendo aut detestabuntur iucunde ac concinne dicta, aut aures auertent à lepide atq; urbane pronunciatis, Vtq; dum mediocritatem assequi ipsam nequeunt, ne rusticentur, neue efficiantur insulsi, rancidi, hircosi, quorum etiam dicta culinam oleant.

De dictorum, iocorumq; diuersitate. Cap. XVI.

Ipsa autem dicta ac ioca, quæ ad relaxationem pertinent, (ut generaliter de ijs loquamur) nequaquam uniusmodi quidem sunt, licet ad refocillationem curarum spectent ac requietem. Siquidem alia sponte sua, atq; ex tempore profluunt: alia tanquã prouocata, atq; excita extrinsecus in responsionibus sunt posita: ut cũ Gn. Pompeius salse, aculeateq; (sicuti antè diximus) interrogauit, Vbi gener est tuus Cicero? non minus argute ac morsiculate ab illo responsum est, Vbi & socer est Pompei tuus? Eiusdem est generis responsum ab homine redditum uiatore nec agreste, nec illepidum, salsum tamen. Cum enim offenso pede ad lapidem crus fre-

gisset, imploraretq; opem à prætereuntibus, respondissetq; ex illis maior natu quispiam, Deus tibi ipse & opem, & suppetias ferat. Tum ille subdidit: Nec Dei, nec cœlitum cuiuspiã è numero auxilium peto, hominis tantum hûc prætereuntis peto. Vtriusq; autem generis diuersæ admodũ sunt species, quippe cũ dicta ipsa alia sub increpationis speciem risum moueãt, quale Plautinũ illud: Iste quidem gradus subcretus est cribro pollinario. Itemq;: Vicistis cochleam tarditudine. Alia quæ è difficultate peragendæ rei, ac frustratione deliniant auditorem, quale illud: Himbrem in cribrum geras. Aut quæ ex annominatione: ut, Ecquid is homo scitus est? plebiscitum non æque est scitum. &, Hic equus non in arcem, uerùm in arcam faciet impetum. Paulus Marchesius Neapolitanus, clari nominis Iurisconsultus, cum audiret notum sibi hominem, quiq; breui patrimonium omne dißipasset, ad diuortiũ ab uxore compelli, quòd is (ut erat rei Venereæ inhabilis) post aliquot annos matrimonium nõ consummasset: Mirũ, inquit, cur matrimoniũ non consummarit, qui patrimonium tam citò consumpserit? Sunt quæ ab probrositate pariant iucunditatem, quale hoc: Noctu in uigiliam quando ibat miles, tum tu ibas simul, conueniebat' ne in uaginam tuã machæra militis? Aut à cauillatione: ut, Cistella hic mihi adolescẽs euolauit. In cauca latam oportuit. Aut ab illusione, ut cum ille dixisset: Vox ad aureis aduolauit. tum alter: Næ ego infelix fui, qui non alas interuelli. Volucrem uocem gestito. Interdũ ex perplexitate uerborum: ut, Non ex uxore natam uxoris filiã. Alibi ex retorsione maledicti: ut, Væ tibi: hoc testamento seruitus legat tibi: & retorsit maledictũ, & testatorum usus est similitudine ac uerbis. &, Eos asinos prædicas uetulos, claudos, quibus subtritæ ad fœmina iam erant ungulæ: ipsos qui tibi subuectabãt rure uirgas ulmeas. Nonnunquam ex uerborum nouitate: ut, Quid istæ quæ uesti quotannis nomina inueniunt noua: tunicam rallam, tunicam spissam, linteolum cæsicium, indusitam, patagiatam, calthulam, aut croculam supparum, aut subminiam ricam, basilicum, aut exoticum cumatile, aut plumatile, cerinum aut gerrinum, gerræ maximæ: cani quoque ademptum est nomen, uocant Laconicum. Iucundißima sanè tum effictio nominum, tum innouatio mulierbrium uestimentorum, ex ore præsertim serui subdoli, ac ueteratoris. Aliquãdo ex cautione: ut, Caue sis cũ filia mea copulari hanc, diuertunt mores uirginis lõge à lupa. Aut ex contẽptu, atq; aspernatione: ut, Hæc negat tuam esse matrem: ne fuat, si non uult, equidem hac inuita tamen ero matris filia.

De locis unde ducuntur dicta, ac facetiæ. Cap. XVII.

Abent igitur ridicularia, quæq; dicta uocantur, ac Facetiæ, locos suos unde deducantur, quemadmodum & argumenta apud Dialecticos: in quibus ostendendis si aliquantum uersabimur (nam ut omnia colligamus esset profectò laboris magis affectati, quàm necessarij) uidebitur fortasse nõ omnino alienum, præsertim cũ à maioribus nostris pars hæc non fuerit omnino neglecta. Puer Florentinus et argutus, & perurbanus adductus ante sacerdotem Cardinalẽ iocandi gratia, multa cũ facetè admodum, nec minus etiam scitè dixißet, sacerdosq; ipse ad amicum qui astabat conuersus susurrasset, huiusmodi pueros consueſſe ubi ad ætatem peruenissent robustiorem, ingenio subcrassescere: Næ, inquit, ô bone Cardinalis, puerulum te oportuit scitum fuisse admodum. Dictum itaq; in se puer in sacerdotem retorsit, magna cum auditorum hilaritate & risu. Est apud Plautũ dictũ & salsum, & bene argutũ: Prodigum te fuisse oportet in adolescentia, quia senecta ætate mendicas malũ. Locus hic ipse quidem in ipsa rerum natura constitutus est. Siquidem initio qui sunt prodigi, ne cesse est eos effusa prodigenter pecunia, tandem egere. Antonius Panhormita, suauis admodum uir, interrogatus ad rem uxoriam iucunde concorditerq; agendã, quibus nam maximè opus esse duceret: sumpto argumento à frequentia molestiarũ ac magnitudine, quæ in uita contingerent coniugali: duobus tantum opus esse respondit, uir ut aurium surditate teneretur, uxor uerò ut oculis esset capta: ne altera uidelicet inspiceret quæ à marito intemperanter fierent plurima, alter ne audiret obgannientem aßiduo domi uxorem. Nicolaus Porcinarius, prætor admodum seuerus, treis cũ torsisset eadem de causa reos, adductusq; esset quartus ad funem, interrogauit, quo is eßet nomine, respondit illico reus, sibi nomen eße Sextodecimo. Demiratus Nicolaus raritatem cum eßet nominis, subdidit ille: à re ipsa, reiq; ipsius euentu nomen mihi hoc obtingit prætor: nam cum tres illi quaternatim, hoc est, duodecies funiculo ante me cõtorti sint, nimirum sextadecima mihi tortura sortito obuenit. Quo quidẽ dicto delectatus ille, à supplicio temperauit. Et facetè, et extemporaliter sumptus est iocandi locus ab enumeratione torturarũ, quæ poßet et animum mouere, & iram temperare. Puella & modesta, & catula, cum ab muliere quadam iracunda atq; annosa non solũ amaris, uerumetiam impudentibus incesseretur dictis: Quando, inquit (ut uideo) abundas annis mulier, pudorisq; egena es admodum, te hortor, ut huiusce sumas aliquid alicunde mutuum. Locus sumptus à cõsuetudine eorum, qui cum pecuniæ egeant,

illam

illam sumunt mutuam. Homuntio & dicaculus ipse quidem, & coronis assuetus, ingressus domum, conspicatur uxorem amatori implexam, cuius ex humeris nudata cruscula, pedes autẽ calceolati dependerent. Tum ille. *ô mea, inquit, uxorcula, ut bene facis, ut rei familiari utiliter consulis, hac enim ratione toto anno ne par quidem calceolorum ipsa conteres, nulliq; rei futura est tibi necessaria sutoris opera. Et huius quidem ioci sedes in utilitate collocata est. Consentinus ciuis, callidus admodum ac uersutus, questus est apud equitum præfectum, surreptam sibi noctu fuisse equam, quam clàm quidẽ præfectus ipse surripi iußisset. Responsum est illi à præfecto, atq; imperatum, ut in ea conquirenda nihil omitteretur diligentiæ & operæ: cæterum quo illa clàm extra oppidum incognita aliò traduceretur, & freno instrui, & phaleris ornari splendidioribus eam iußit: quæ cum paulum modò extra portam proceßisset, cœnosumq; incidisset in locũ, corruit, resupinato corpore, cognitaq; est a domino, qui illic forte obseruabat. Is itaq; comparatis statim subligaculis, quas (ni fallor) hodie bracas uocant, statim ad præfectum rediens:* Ego, *inquit, heri & precatoris personam apud te, & supplicis geßi, hodie uerò & adiutor aduenio, & cõsiliarius:* Ecca *tibi subligacula, quibus uti posthac tuto poteris ad equas à furtis uindicandas, sexumq; obtegendũ. Dicti huius sedẽ constitutã esse in instrumento, et ornatu parũ: donec quis non uidet, prætoriaq; in turpitudine? Ludouicus Galliæ rex, Caroli eius pater, qui paucis antè annis regnum* Neapolitanum *armis occupauit, filiam collocauerat Aurelienſi Ludouico: ea cum deformis esset, ac parum uenusta, atq; patre coràm formã eius à uiro præter modum commendaretur, sensit socer inesse generi uerbis spicula: quæ quo retunderet, ab obliquo gladij aciem obiecit: et hoc, inquit, laudibus istis adijce, uxorẽ tuam pudicißimæ esse matris filiã.* Erat *enim constans opinio, Aurelienſis matrem parũ pudice sese habuisse, quippe quæ priore uiro mortuo, familiari eius nupßisset, qui cum uiuo illo sese immiscuerat. Meis è tribulibus quispiam abunde comis, cum hospes uociferantem diutius uxorem eius, rixantemq; cum ancillis parum æque ferret, conuersus ipse ad hospitẽ:* Ec *qua, inquit, amice impatientia est tua? duos & triginta annos huius clamores diesq; ac noctes æquißime ipse perfero, tu uerò ne deieculæ quidem sextantem ferre eam potes? quo dicto & hospitem lenijt, & uxorem ab ira ad risum conuertit.* Quæ *iocandi occasio ab incusatione sumpta est, atq; ab exemplo. Diuerterat aliquando familiaris quidam meus peregre iter faciens ad meritoriam, apposita est ei cœna omni è parte holitoria, uinum item dilutißimum, omnia demum administrata parcißimè: postquam autẽ cœnauit, iußit uocari ad se medi-*

cum ad mercedē capiendā, igitur caupo cū respondisset: Ecquid (malum) in uiculo maximè agresti medicum requiris? Ibi ille, Num ne ô bone, tete ipsum ignoras? quo sit igitur merces operæ suæ par, medici pretiū accipe, non cauponis, quando ut ægrotum me pauisti in cœnula. Ab irrisione & contemptu deductū est dictum. Eiusdem est generis quod subijcio. Homo Hispanus uasto admodum, nedum procero corpore, prætereuntem nanulum irridebat, conuersus itaq; ad eum nanulus percontatur, quo ipse esset nomine: Cum respondisset, Rodoricillo sibi nomen parentes fecisse: Tum ore quammaximè prompto nanulus: Atqui, inquit, parentes istos tuos maximè omnium mendicos fuisse oportet, qui in tanta nominum copia, in te appellitando tanta inopia laborauerint. Subdiderim & aliud non iniucundum, ex eodem fonte. Diuerterat ad meritoriam Pyrrhiniculus Vasco, atq; apposita mensa anaticulū uersabat in lancibus, perbelle unctū atq; halliatum: ingreditur repente ad illum uiator Hispanus, iniectisq; in anaticulum oculis: Potes, inquit, ô amice aduenientem comiter amicū accipere: Ibi tū Pyrrhiniculus, quo nomine ipse esset, exquirit: Audenter ille, ac iactabundus, Alopantius, inquit, Ausimarchides Hiberoneus Alorchides: Papè tum Pyrrhiniculus, quatuor ne auicula hæc heroibus, et quidem Hispanis? absit iniuria, ea Pyrrhiniculo satis est uni, minutos enim decent minuta. Idem hic, de quo dixi, familiaris aliquando peregre proficiscens in cubile incidit, ab cimicibus simul, plurimoq; à pulice insessum: Itaq; ubi paulum modo quieuisset, excitatus ab illorum aculeatißimis demorsiunculis, euocato caupone, petijt falcem sibi ab eo afferri: Cum ille quam ad rem opus ea esset, percontaretur, qua, inquit, excidam senticetum, quod mihi nocte hac excidendum locasti. Sentes & spinas ad cimices transtulit ac pulices, cubile autem ad senticetum. Alphonsus Hispaniæ citerioris, itemq; Neopolitanorum rex, uenationi cum esset admodum deditus, percōtareturq; Antonium Panhormitam sciscitabundus, qui Neapoli essent nobiles uiri uenandi studiosi, si qui item scriptores de natura canū aliquid prodidissent: Næ tu, inquit, rex ad latus habes rerum harum omniū prudentißimū uirū, ne aliunde quærites, quippe qui annos supra quadraginta cū hoc genere animaliū sit ita cōuersatus, ut noctes quoq; ipsas cū canicula cubitauerit, hic tibi & canū naturas describet, & illorū instituendorū artes: Erat autē is eques Neapolitanus, quē honoris gratia ne nominauerim: Cumq; his dictis subrisisset, Antonius indicauit sub caniculæ nomine uxorem illius significari, mulierū omniū clamosißimam, pariter ac rabiosißimam. Quod dictum & Alphonsum, & qui circum stabant omnes maximū in risum, es extemporalitate ipsa prouocauit, ut illic per iocum

ac

ac festiuitatem, enarrata fuerit historia, coniugalis siue uitæ, siue captiuitatis. Obuersabatur ante oculos Ludouico Pontano, *sui tēporis Iurisconsultorū præstantißimo, litigator mirificè importunus, cui & nasus esset simior, & barba admodum promissa, & hispida. Cū hic igitur* Ludouicum *salutasset, ac de more percontatus esset, ut ualeret ipse, ac familia? ut salui essent, quos amaret domestici? canes illi duos uenaticos, egregie etiā phaleratos, ac copulatim iunctos dono dedit. Ad ea* Ludouicus, *et rectè ualere suos omnes respondit, & gratias egit de canibus, ac statim ore quā maximè renidenti: Tu uerò, inquit, mi hirquicule, ut pacate, ut salubriter tuo cū grege? qui lupis illū, abductis canibus, incustoditū reliqueris.* Vides quàm *bellè, quàm urbanè in barbam ac nares iocatus sit, atq; in gregem destitutum.* Federicus rex Neapolitanorū *usus est magistro epistolarum, utq; hodie dicunt, Secretario* Vitho Pisanello: *Is erat capillo crispo, qualis* Aethiopibus *esse solet.* Forte inter Federicum & Prosperum Columnam *exercitus eius ducem, sermo inciderat de hominum applicationibus, naturæq; ipsius signis quibusdam, eorumq; obseruatione. Cumq; in referendis illis* Federicus *dixisset, fieri uix posse, cui crispus erat capillus, quin idem aut musicus esset, aut deprauata ac parum constanti mente.* Tum Prosper, *per* Christum, *inquit, ô rex,* Vithulus *hic quidem tuus haudquaquam musicus est. Argute admodum, atq; aculeate, nanq; ex aduersatione sequebatur, laborare illum mentis infirmitate, ac peruersitate animi.* Valentinum *scortillum efflictim cum amaretur ab adolescente parum pecunioso, peteretq; ille ab ea noctem, præsensq; deesset pecunia, ac noctis pretium, de quo fidei suæ tamen ut staret rogabat in triduum persoluendo. Tum ea nudato femore, an tibi, inquit, mercimoniū hoc uideatur fidei tantū accredendū? Ibi adolescens, nudato è uagina sua capulo, confestim subdidit:* Num nā mercatori huic fides adhibēda nō est sua? *Loci huius sedes in translatione collocata est à mercatoribus sumpta, innititurq; cōsimilitudini.* Rodoricus Carrasius *(ut sunt pleriq;* Valentini *ciues tū senes, tū iuuenes amoribus dediti ac delitijs) licet octogenarius iam, exercebat sese ad tibiā: præteriēs ante eius fores* Rebolleta, *homo cū primis suauis ac facetus,* Quis, *inquit, ô pueri hic ad choreas instituitur? Cū respondissent,* Rodoricū *dare operā choralistio: Næ, inquit,* Rodoricus *nuntiū ab orco accepit, ludos apud manes apparari, ac festos dies. Dicendi ac ridendi argumētū omne ab annositate ductū.* Quibus *igitur è locis dicta ipsa deducātur, quibusq; in sedibus collocata sint, ex ijs que dicta sunt, facile est intelligere.* Perinde *aūt ut natura ipsa terræ agrorumq; diuersitatē ingenerat succi ac saporū, sic locorū quoq; positura nunc dicteriorum acumen gignit, nunc salsitatem aut lepô*

Ff 2

rem, aliâs autem alius atq; alius tum iucunditatis condimentum, tum iocandi uoluptatem ac delitias, neq; unius quidem aut generis, aut modi. Iam dudum (inquit ille apud Plautum) sputo sanguinem. Refertur ei statim à collocutore: Resinam ex melle Aegyptiam uorato. Item alibi: Dic mihi, solent'ne tibi oculi unquam duri fieri? Quid? tu locustam esse censes homo ignauißime? Quid his ridiculosius? Quid illo aūt lepidius? Is odos demissis pedibus in cœlum uolat: Eum in odorem cœnat Iupiter quotidie: Odor demißis pedibus? peccaui insciēs, quia demißis naribus uolui dicere. Quid hoc, quàm est populare ac simplex: Hæ oues uolunt uos, prodigium hoc quidem est, humana cū nos uoce appellant oues. Contrà quid illo argutius? Quin fles? Pumiceos oculos habes. Et alibi: Genus nostrum semper siccoculum fuit. Non'ne & illud suauißimum? Hodie me in ludum recepi literarium, ternas scio iam: Quid? ternas? Amo. Et illa quoq; cū primis ad risum alliciunt: Quisquis homo huc uenerit, pugnos edat: Apage, non placet me hoc noctis esse, cœnaui modò. Et: Gestiunt pugni mihi: Si in me exerciturus, quæso in parietē ut primū domes. Itē: Amphitryo redire ad naues melius est nos: qua gratia? quia domi nemo daturus est prandiū aduenietibus. Qui tibi nūc istud in mentē uenit? Quia enim sero aduenimus: Qui? quod Alcmenam ante oculus stare saturam intelligo. Itaq; pro natura locorum unde ducuntur, dicteria ipsa qualitatem sortiuntur, ac saporem. Ipsæ autem sedes constitutæ sunt tum in rebus, tū in uerbis. In uerbis, quale hoc: Vt ualentula est, penè me exposuit cubito: Cubitū ergo ire uult. Et: Num medicus quæso es? Imò ædepol una litera plusquā medicus. Et: Aduenisti audaciæ columen consutis dolis: Imo consutis tunicis aduenio, non dolis. In rebus, ut: Si neq; hic, neq; Acheronti sum, ubi sum, nusquam gentiū? Itē: Ait se obligasse crus fractum Aesculapio, Apollini autem brachium: Nūc cogito, utrum me dicam ducere medicum, an fabrum? Et, Non placet mihi cœna quæ bilem mouet. Quid quod loci quidam constant ipsi quidem è rebus ac uerbis unà immistis. Quale est hoc, credo aliū in aliam beluam hominem uortier: Ille in columbam credo leno uortitur, nam in columbari collum haud multo pòst erit. Pro locis igitur, proq; rebus ac uerbis dicta ipsa succulenta sunt. Hinc alia (ut dictum est) salem habent, alia lepôrem, alia aut mordicant, aut uellicant, quædam uerò titillant, alia prima fronte risum mouent, alia diutius uersata relinquunt in animo sedationem quasi quādam. Sunt quæ ruborem afferant, quæ contrà animum erigant, aut moneant, aut dehortētur. De quibus singulis uelle minutatim disserere, licet superuacaneum uideatur, cum eorum admonuiße satis quidem uideri poßit. Tamen si aliquantum etiam in ijs uersabimur, nec tibi quidem, nec si qui

forte

forte alij rerum harum lectores futuri sunt, ingratum fore arbitramur. Il lud tamen satis liquet, in uerborum concinnitate ac ui plurimum quidem repositum esse siue ad delectandum, molestiasq; lepôre tantum ipso sedandas, siue ad uulnerandum, saleq; illinendas plagas, siue ad retorquenda iacula, relinquendam'ue suspitionem absconditi risus ac ioci, notæ'ue pudendæ tum cicatrices inurendas, tum mentis ipsius clàm quidem cruciandæ acerrimos morsus, torturasq; grauißimas.

De Valerij Martialis Poëtæ dictis. Cap. XVIII.

Alerius Martialis artificiosißimus epigrammatum scriptor ita in ijs quidem iocatus est, ut frequentius carpat, q̃ delectet, tametsi è demorsione ipsa delectatio quoque paritur. Adhæc dictis eius partim occultißima quædam insunt spicula, partim uerba quæ nõ solum à faceto sint aliena, uerùm aut obscena ipsa admodum, scurriliaq;, aut maximè ampullosa & acida, quod quidem Hispanicum est. Nam etsi Hispani cum primis sunt facetiarum studiosi, tamen si populares respexeris ac plebeios gentis eius homines, inuenies eorum iocos non tam propendere in lusum ac delicias, quàm in submorsiones, magisq; spectare in inuectiuas, et subsannationes, quàm in risum, uoluptatemq; è iucunditate conceptam, quæ in facetis uiris tenerrima quidem est. Sunt tamen dicta eius in uniuersum arguta, subtiliterq; cõquisita, abstrusæ sententiæ, eædemq; raræ, salsæ, aculeatæ: inuentio uerò maximè acuta, uerba autem præcipuè accommodata, quæq; non prima tantum facie, atque in ipso explicatu lectorem alliciant, atque auditorem, uerùm quæ in eius animo relinquant tacitam quandam quasi subtitillationem. Nihilo tamen minus in ijs non pauca quidem animaduertas, quæ digna prorsus sint facetis ac tẽperatis ciuibus, retineantq; decorum illud, quod uirtutis huius, de qua præcipimus, maximè est proprium. Quale illud, quod & iucundum simul et salsum est, risumq; uenustè pariter atq; honestè mouet, ac uel in ore etiam matronæ non dedecet:

Vnguentum fateor bonum dedisti «
Conuiuis here, sed nihil scidisti, «
Res salsa est bene olere, & esurire. «
Qui non cœnat, & ungitur Fabulle, «
Hic uere mihi mortuus uidetur. «

Est & illud quoq; eiusdem generis in Cæcilianum:

Quicquid ponitur hinc & inde uerris, «

» Mammas suminis imbricemq; porci,
» Communemq; duobus attagenam,
» Mullum dimidium, lupumq; totum,
» Murenæq; latus, femurq; pulli,
» Stillantemq; alica sua palumbum.
» Hæc cum condita sunt madente mappa,
» Traduntur puero domum ferenda.
» Nos accumbimus otiosa turba.
» Vllus si pudor est, repone cœnam.
» Cras te Cæciliane non uocaui.

Itemq; & aliud undiq; quidem & suaue, & bellum.

» Quod fronte Selium nubila uides Rufe,
» Quod ambulator porticum terit serus,
» Lugubre quiddam quod tacet piger uultus,
» Quod penè terram tangit indecens nasus,
» Et dextra pectus pulsat, & comam uellit:
» Non ille amici fata luget, aut fratris,
» Vterq; natus uiuit, & precor uiuat,
» Salua est & uxor, sarcinæq;, seruiq;,
» Nihil colonus, uillicusq; decoxit,
» Mœroris igitur causa quæ est? domi cænat.

Et hoc quoq; quod subdam licet admodum mordax, plenum tamen est uenustatis ac leporis: quippe quod siue lectum, siue auditum mirificè delectat, exhilaratq; tum legentem, tum etiam qui audit.

» Garris in aurem semper omnibus Cinna,
» Garris & illud teste quod licet turba,
» Rides in aurem, quereris, arguis, ploras.
» Cantas in aurem, iudicas, taces, clamas.
» Adeò ne penitus sedit hic tibi morbus,
» Vt sæpe in aurem Cinna Cæsarem laudes?

Summe autem urbanum hoc, & lepidum.

» Spectabat modo solus inter omnes,
» Nigris munus Horatius lacernis,
» Cum plebs, & minor ordo, maximusq;
» Sancto cum duce candidus sederet.
» Toto nix cecidit repente cœlo.
» Albis spectat Horatius lacernis.

Profluunt autem hæc dictorum genera fonte ex eo, qui non una quidem,

dem, & tenui manat scatebra, uerùm uberiore quæ decurrat ac præterlabatur riuo: nec paucis dictum ipsum constat uerbis, uerùm compluribus. At illud & breue, & mordax, & perquam salsum, obscenum tamen, nec conuentu honestorum uirorum dignum:

Os & labra tibi linguit Manuela catellus, «
Non miror, merdas si libet esse cani. «

Quod dictum non tam res ipsæ, quàm uerba scurrile efficiunt atque degenerosum.

Est & illud eiusdem generis, minus tamen obscenum.

Quod fellas, & aquam potas, nil Lesbia peccas, «
Qua tibi parte opus est Lesbia sumis aquam. «

At illud neq; obscenum, neq; honesta hominum confeßione indignum.

Formosam faciem nigro medicamine uelas, «
Sed non formoso corpore lædis aquas. «
Ipsam crede deam uerbis tibi dicere nostris, «
Aut aperi faciem, uel tunicata laua. «

Sunt apud eundem Poëtam dicta, & quidem non pauca, quibus sub uelo abscondita insint spicula, eaq; peracuta. Quale hoc:

De nullo quæreris, nulli maledicis Apici: «
Rumor ait linguæ te tamen eße malæ. Itemq;: «
Versiculos in me narratur scribere Cinna: «
Non scribit cuius carmina nemo legit. «

In hoc uerò manifesta apparet, seseq; ostentat mordacitas.

Credi uirgine castior pudica, «
Et frontis teneræ cupis uideri: «
Cum sis improbior Maßiliane, «
Quam qui compositos metro Tibulli, «
In Stellæ recitat domo libellos. Et in hoc item: «
Nulli Thai negas, sed si te non pudet istud, «
Hoc saltem pudeat Thai negari nihil.

Illa uerò uideri poßunt, fortaße etiam iure suo frigida:

Omnis quas habuit Fabiane Liquoris amicas, «
Extulit, uxori fiat amica meæ. Item: «
Millia misisti mihi sex, bißena petenti, «
Vt bißena feram, bis duodena petam. «

At hoc cum primis ridiculum, tametsi minimè uacuum est obscenitate:

Infantem secum semper tua Baßa Fabulle «
Collocat & lusus, deliciasq; uocat, «

» Et quod mireris magis, infantaria non est.
» Ergo quid in causa est? pędere Bassa solet.

Illud uerò prima fronte quanquam est perfamiliare ac facetum, latet in eo tamen etiam maledicentia, accusatioq; impotentiæ.

» Hospes eras nostri, semper Matho Tiburtini,
» Hoc emis, imposui, rus tibi uendo tuum.

Eiusmodi sunt igitur Martialis dicta, ut pleraq; multū habeant salis: nec minus fellis, atq; ampullosi, proq; loco & iocentur, & delectēt: interdum ruborem inducant, magis quàm risum: alia uerò quæ non pruritum tantum exciant, aut titillatum, uerumetiam petulantiam præ se ferant, lususq; parum omnino modestos. Persæpe autem uerecundari ita nescit, ut uel aperte scurretur: nec solum inuidere sicophantis uideatur ac parasitis, uerumetiam mimis. Adeò autē cuncta hæc complexus est genera, estq; in ijs ita frequens, et multus, ut alijs in eiusmodi iocis ludendi præripuisse uideri uelit materiam. A' nobis autem cum mediocritas parte in hac quæratur, defugianturq; extrema, alia dictorum tum genera querenda sunt, tum species, quæ facetorum sint omnino propria. Vtq; Valerij huius dicta, parte quidem non exigua institutioni huic nostræ parum consentiunt. Sic & Marci Ciceronis quędā etiā explodenda, quippe quæ Oratori magis conueniant ad uictoriam causæ comparandam, quàm ad eam animorum relaxationem, quæ à nobis cum honestate ac dignitate quæritur, cuiusq; insita est hominibus à natura appetitio. Itaq; quid & quomodo Cicero de ijs sentiat, à nobis prætereundum non est.

Duo esse secundum Ciceronem facetiarum genera. Cap. XIX.

Egitur autem apud eum duo esse genera facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterū peracutum, & breue, illamq; Cauillationem à ueteribus appellatam, alteram uerò hanc Dicacitatem, utranq; tamē leuem rem esse quando leue prorsus sit risum mouere. Nihilo tamen minus in causis multum persæpe lepore ac facetijs Antonio autore profici. In neutra uerò artem ipsam quippiam habere loci, quando in illo genere perpetuæ festiuitatis ars non desideratur, naturam enim ipsam fingere homines, & creare imitatores, & narratores facetos, & uultu adiuuāte, et uoce, et ipso genere sermonis. In altero uerò nihil prorsus artē habere quod præstet, cū ante illud facete dictū emissum hærere deberet, quā cogitari potuisse uideatur, sitq; in celeritate positū ac dicto.

Circa

Circa dicta, facetiasq; inueniendas artem plurimum ualere. Cap. XX.

His igitur in hunc tenorem inter disserendum explicatis, res ipsa nos hortatur, & ostendere artẽ in dictis quoq; ac facetijs multum habere loci, & exercitationem studiumq; plurimum in his ualere. Primum enim quod in omni actione ac uirtute exigitur, id quoq; inter iocandum utendisq; facetijs seruandum esse, uti delectus habeatur rerum, locorum, personarum, auditorum, temporum, fortunæ item, atq; euentuum: hæc enim ad retinendam atq; assequendam mediocritatem, cum primis exiguntur. Ipsa uerò mediocritas non uirtutes solum constituit, quæ morales dicuntur, uerumetiam eloquentiam, quæq; Græcè est Rhetorica, habuitq; tam multos ac maximos autores, & Latinè & Græcè. Igitur si elocutio quæ constat è uerbis, atq; oratione, in præcepta redacta est, habeturq; de ea ratio, & facetudinis quoq; ratio, habenda est, tradiq; de ea præcepta possunt: qua enim in re uersatur ratio, in ea quoq; & institutio locum habet. Cum et Oratores ipsi dicant, & lusus iociq; facetorum uocentur etiam à dicendo dicta: Cumq; eloquenter etiã dicendi siue peritia, siue ars, siue doctrina usu comparetur, obseruationeq; : multaq; & in litibus controuersijsq;, & in senatu popularibusq; concionibus exercitatione, eaq; maximè frequenti ac meditata. Quo fit, ut facete quoq; dicendi regula sit aliqua, quemadmodum & bene & maledicendi, hoc est laudandi, & uituperandi. Non'ne autem si dicta ipsa pleraq; sunt in celeritate posita, & ante quidem emittuntur, quàm cogitari potuisse uideantur, nónne inquam contingit & hoc quoq; in orandi exercitatione ac peritia? Principia enim hæc ipsa & loquendi Oratorie, & dicendi facete, ac tum ridendi, & hilarescendi, tum dolendi ac lacrimandi in natura posita sunt, ab eaq; proficiscuntur, quibus postea ratio ipsa modum quendam, ac certum eum quidem adhibet, ut quod de amore Ouidius inquit:

Et quæ nunc ratio est, impetus ante fuit.

Etiam ad hæc ipsa transferri rectè poßit. Nam & leges modum statuere funeribus, & ludis simul ac conuiuijs, & conclamandis quidem funeribus præficæ præponi consueuere, illis uerò tum ludorũ rationem qui haberent, tum qui essent conuiuendi periti. Quin conuicia, obiurgia, contentionesq; immoderatæ, quædam mulctis, quædam supplicijs coërcentur: famosis quoq; de libellis leges sunt editæ, ac plebeiscita. Igitur & in facetudine utenda, dictisq; temperandis modus quoq; si repertus est, an id profectò mirum? an & de dicterijs, ridicularijsq;, ac iocis præcepta tradi

nullo modo poterunt? neq; ulla erit eorum tradendorum siue ars, siue doctrina, quæ mediocritatem & doceat, & ostendat, qua ea sit uia & assequenda, & retinenda? ut si principia sunt naturæ, modus tamen ac mensura ratione temperetur, atq; institutione. Nam & pedum incessus ciuili quidem homine dignus regulam suam habet, est & sua quoq; gestus temperatio ac lex. Erit igitur & iocandi suus, atq; ingenuo homine dignus modus, ac temperamentum. Nam si facetudo uirtus est quædam, eaq; mediocritas, ut probatum iam est, ea ut institutione constet ac præceptis necesse est. Cum præsertim nos nequaquam Oratoriam quæramus urbanitatem, uerùm moralem, quæq; ad animorũ refocillationem conducat, eamq; honestam ac laudabilem. Natura quoq; nos docet uti argumentationibus, quarũ tamen permulta extant præcepta. Estq; illarum siue ars, siue doctrina, atq; eruditio et magistra, & iudex illa, quæ λογικὴ dicitur, nostro autem nomine tum disserendi ratio, tum disertiua. Ipsorum autem argumentorum ut sunt sedes, quæ dicuntur loca, eaq; cognitio appellatur tum Localis, ac de locis, tum Topica, Græca appellatione. Sic etiam dictorũ, ac facetiarum propriæ sedes sunt: eæq; admodum certæ, quas si (præterea quæ dicta sunt) diligentius peruestigauerimus, inq; formam etsi non absolutã, aliquã tamen redegerimus, non pigebit huius siue laboris, siue studij. Nam & futuros uaticinamur, qui de ijs sint subtilius, atque enucleatius disserturi.

Aliter Oratoribus, ac Comicis, aliter ingenuis ciuibus faceti arum locos quærendos esse. Cap. XXI.

Taq; nec ut Martiali, aut Plauto, nec ut Ciceroni quærendæ nobis sunt facetiæ, siue earum loci, et quasi regiones. Mediocritatem enim quærimus, quæ habitum faceti constituit, non quo aut spectatoribus risum moueamus, aut aucupemur plausum, carminisq; commendatione, aut quo iudices capiamus, ac lepore, facetijsq; in nostram trahamus sententiam, uerùm quo urbane ac festiue relaxemus animos. Inuenta enim & constituta sunt concilia, conuentus, circuli, ac coronæ tum ad utilitatẽ & communẽ, & priuatam, tum etiã ad iucunditatem, relaxandosq; ab labore, ac curis animos. Tametsi loci ipsi sunt communes, &, quod Cicero dicit, quibus è locis ridicula ducuntur, ex ijsdem graues possunt duci sententiæ: idem nos quoq; sentimus, posse deduci quoq;, et quæ dicta in spurcitiam delabantur, atq; scurrilitatem, & quæ in lepôrem, atq; urbanitatẽ. Alteri enim loci & rebus, & uerbis modum statuunt, alteri in risum propendent.

pendent atq; scurrilitatem. Modus igitur his accedere potest ac ratio, quo scurrilitas omnis absit iocantibus. Quod officiũ delectus est propriũ tum in rebus, tum in uerbis. Verùm obscenitas plerumq; est in uerbis, scurrilitas in utrisq; potius: siquidem scurrile habetur, quem minimè debeas eum dictis lacessere. Quando (ut est apud Ciceronem) quæ cadere possunt in quos nolis, quamuis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia. Nimis igitur salse dicta, aculeataq;, atq; in quos minimè conueniat, scurrilia & ipsa sunt. Possunt tamen & faceti homines in confeßionibus, coronisq;, ut qui referant quidem dicta, emissaq; ab alijs, non ut qui ex sese dicant, ingerantq; in quempiam, quandoq; & mordacia afferre in cœtũ, quasi ea in memoriam reducant, idq; exempli gratia, non tamen mordaciter, scurriliaq; minimè scurriliter: scilicet ut uerbis parcatur, & gestibus. Quod in referendis fabellis præcipue usu uenit, ut quæ in illis insint turpia, explicentur nõ turpiter, interdũ uerò innuantur, potius q̃ dicantur.

Diuisio in Iocos, Dicta, Ridicula, Fabellas. Cap. XXII.

Væ quo expreßius à nobis ostendantur, ea partiemur in Iocos, in Dicta, in Ridicula, ac Fabellas. Totum autem ipsum genus est iocari. Ioca uerò & dictis constant, & ridiculis, & fabellis: ac dicta quidẽ alia lepida, alia salsa sunt, alia & salsa simul & lepida, alia obscena, dicacia, eaq; non unius generis, alia breuia, atq; ex uno tantum uerbo, alia è pluribus constituta: Sunt contrà inepta quædam, insulsa, fatua, illepida, frigida, itaq; multimoda ipsa quidem sunt. Ridicula quoq; non unius sunt naturæ, alia enim faceta sunt, alia uerò minimè. Itaq; species hæc indagationi huic nostræ minus congruit, quippe qui relaxationẽ quæramus, quæ facetudinis est alumna. Fabellæ iucundißimæ ipsæ sunt, atq; ad omne facetiarum genus accommodatæ, locisq; omnibus congruunt, si non fortasse temporibus, quanquam & temporibus & item personis, si delectus accesserit: Quarum duplex est genus, unum quod sumptum est à mutis animalibus in exemplum, quales Aesopicæ ferè sunt fabulæ, & earum similes: aut à rebus minimè sentientibus, ut ab herbis, arboribus, lapidibus, ut quæ in senatum Romanum introducta fuit contentio uentris aduersum cætera corporis membra, ut quæ de Phocione refertur aduersus exactores pecuniæ uiritim conferendæ, ad sacros quosdam ludos Athenis publicè institutos. Alterum, quòd siue fictum, siue uerum, uel ut uetus tamen uersatur in ore hominum, uel ut nouum refertur. His (ni fortè displicuerit) addam quas anileis dicunt fabulas,

quales sunt quæ narrantur ad cunas, atq; infantulorum uigilias: nam & hæ quoq;, ubi res ipsa tulerit, afferre iucunditatem possunt. Ponẽda quoque uidentur in hoc ipso genere fabellarum, carmina, & quæ amatoria sunt, & quæ siue ludunt ad citharam, aut tibiam, siue ad uirtutem hortantur, afferunt enim quoquo modo delectationem auditoribus. Nam quid dicendum est de explicationibus historiarum? Qua enim è re maior uoluptas afferri honestè potest, quàm è relatione rerum gestarum? Itaque persæpe etiã seria relaxationem in consessibus inducũt & laborũ, & curarũ. Sed hoc fortasse ad facetudinẽ minimè spectauerit, etiãsi spectet ad recreationẽ. De quibus ipsis deinceps quidem dicemus, etiã exẽplis propositis.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE SERMONE LIB. IIII.

IOCI igitur suapte natura iucunditatem pariunt, ab eadem enim ducuntur uoce, sunt enim à iuuando detractis literis. Hi ubi hilariusculi fuerint, remissiores tamen, & curas sedant, & animos tranquillant: itaq; astantes afficiunt suauitate, lepiditate, & ea quæ proprie tum iucunditas dicitur, tum hilaritudo uocata est. Vbi uerò uehementiores fuerint, excitant etiam risum, qui aliâs ad hilaritatem quidem tantũ spectat, meramq; animi refocillationem, aliâs ad irrisionem, atq; contemptum. Irrisio uerò ac despicientia oriuntur tum à turpitudine aliqua, deformitateq; morum, corporis, disciplinæ, habitus, consuetudinis, aut facti dictiue cuiuspiam, ac tum patriæ, tum maiorum, cognatorum, affinium, amicorũ, sodalium: nam quod & indignationem quandoq; ac perturbationes etiam intemperatiores afferre soleant, facetudini ac relaxationi uidetur omnino contrarium, aliâs ab ineptitudine, insulsitate, frigiditate, despectũ ingenerant. Quod autem hæc ipsa ioca dictis constant, uersantur enim in uerbis ac rebus, hinc dicta ipsa aliâs breuia sunt, atq; unius interdum uerbi, aliâs fusa, uerborum plurimorum, magisq; continuum in tractum ducta, quæq; nec risum ubique moueant, tum quia sæpenumero è cõtrario pariũt admirationem, tum quia nec res, nec uerba eiusmodi sunt uiriũ, nec qui dicit idoneus est ad risum excitandũ. Quod autem collocutiones, congressusq; ipsi nostri cõstant allocutoribus ac responsoribus, ipsæq; allocutiones plerunque

quæ sunt ab initio ignotæ, iccirco partes respondentis, quod extemporales sunt, dum arguta sint responsa, appareantq; repentina, & improuisa, pariunt etiam cum iucunditate admirationem ac laudem, dictisq; ipsis addunt plurimum gratiæ ac lepôris. Inductiones uerò fabellarum atq; relationes, quod ijs natura delectetur, mirificè etiam sedant animum, & tanquam defatigatum, sordentemq; sudore in balneis lauant, deterguntq; lauatum. Est enim magna in illis uis ad quamcunque persuasionem, actionemq;, nedum ad relaxationem, sedandasq; ad molestias ac curas. Quod igitur in natura soli ac terrarũ usuuenit, alia ut alibi & nascantur, & coalescant, idem in dictis quoq; contingit ac ridiculis, ut diuersis è locis diuersa deducãtur siue dicta, siue ridicula. Quo fit, ut quoties naturæ regionum sint cognitæ, sedesq; è quibus deducuntur facetiæ, materia ipsa præbita sit, ac subministrata etiam affatim iocari uolentibus. Itaq; nec natura dee rit arte, nec ingenium ab arte destituetur, atque obseruatione. Obseruatio enim pedetẽtim in præcepta redigitur, ars autem præceptis cõstat. Quæ si quibusdam in rebus ad summum, atq; absolutum non peruenit, nec peni tus cõsummata est, quod aut ipsarum rerũ infinitas quædam est, aut quod tum negligentia est in causa, tum rerum difficultas, tum etiam quia peruenisse ad aliquam cognitionem satis quidem uideatur. Et mouendi quidem risus peritia leuior uideatur, perq; satis sit Oratori, qua orator, et urbano homini, qua ciuis est, ex hac ipsa obseruatione tantum esse consecuto, ut & mouere ex se pro loco ac tempore risum queat; & animorum refocillationem parêre hac ipsa uia, quam facetiæ munierint ac lepôres, solersq; io candi cognitio, non quæ Oratoris sit propria, sed faceti, qua de re libro hoc ipsi disserimus.

Artem naturæ coniunctam, plurimum ualere ad facetudinem. Cap. I.

His itaq; hunc in modum explicatis, sensim quidem, atq; exemplis propositis ostendamus artem naturæ coniunctam id præstare, ut quod turpe est suapte natura atq; obscenum, id dicatur nec turpiter, nec obscene, quod artis esse quis neget? Perinde enim ut sterilibus in arboribus insitionis arte utuntur agricolæ, quo fecũdas illas, atq; hortenscis effi ciãt è syluaticis, sic faceti homines arte adhibita ac trãslationibus usi, rem naturaliter turpem dictis honestant, & quod ipsum per se obscenum est, in lepidum uertunt ac facetũ. Id autem est huiusmodi. Reguli cuiusdã aula inquinabatur nefandis puerorum amoribus, atq; huiusce generis libidine:

Forte igitur ex aulicis quispiam æstiuo tempore in cubiculo quiescebat, sub meridiem spirantibus Zephyris, quorũ afflatu quibus ille intectus erat lin teolis detegebatur pudẽdas ad partes corporis. Forte igitur ea prætericns Rodoricus Hispalensis, uir & suauis, et qui aulicorũ mores notos haberet, cum animaduerteret cucurbitulam quasi quandam pendere ad illius rami ces, mirum' ne, inquit, uideatur, grandiusculã eam esse, quæ in sterquilinio coaluerit? Videtis ne, ars ingenio comitata quid præstiterit? Adhibita enim translatione uirilis membri in cucurbitulam, primo uerbum honestauit, deinde rem turpem honestis uocibus et expressit, et accusauit, eadem trãslatione usus: Cucurbita enim fimo saturata mirificè grãdescit. Quo etiam uerborum honestamento turpem illius usum in re Venerea expressit, & ridiculum fecit. Hæc igitur artis sunt, quæ in hac ipsa parte locum quoq; suum obtinent, si qui facetijs dãt operam, artis ipsius obliuisci noluerint. Nam si facetudo mediocritas quædam est, sine arte, id est, absq; prudentia & artificio, perueniri ad illã nequit. Idem hic Rodoricus cum uidisset ingrediẽtem Florentinum hominem in regis atrium, in quo pueri regij sese exercebant ad pilam: Macte, inquit, fide, ac mercatura uir, arcem hãc ingressus, ad eius portam credo pugiunculum de more reliqueris: & atrium ingressurus, ne legem quoque atrij ignores: ante eius hostium & tentigo tibi relinquenda est. An potuit honestius & turpitudinem indicare, & ludere cum mercatore pudentius? Hæc igitur ipsa (ut dixi) artis sunt, quæ plurimum apud ingeniosum hominem ad consequendam retinendam' que mediocritatem est præstitura. Artis quoque ipsius est & inuenire, & considerare, locis è quibus dicta ipsa, ridiculaq; deducantur. In priori igitur dicto locus præbitus est à translatione, in secundo à rei similitudine, quemadmodum et hoc quod subijcio. Pepererat infantulum Pascasij Decij nurus arcis Neapolitanæ præfecti, utq; de more est, & congratulatum unà, & uisitatum accesserat idem de quo dictum est Rodoricus: Itaque ingressus ipse cubiculum, in quo cõquiescebat puerpera, comperit hinc Paschasium confectum senio, innisum baculo, ac languescentem: illinc è familiaribus quempiã, perinde ac bouem nimia de obesitate iacentem in scrinio, itemq; alterum eo ingenio præditũ, parũ qui ab asello iudicaretur differre. Progressus igitur ad cubile, ubi infantulus uagiebat, pedes exosculatus est eius, cõuersusq; ad astantes: an, inquit, præsepe ingressus, in quo & asinus & bos recumberet, seniorq; unà Iosephus, non & ipse ad CHRITSI pedes exosculandos progrederer? Potuit' ne ars ingenioso suffragata homini cõmodiore uti, atq; appositiore similitudine? ut quæ ridicula non esset res, illam ex arte maximè ridiculam efficere. Est apud Plautũ ex ore et pudicæ,

&

& permodestæ mulieris dictũ, eadem è trãslatione atq; officina haustum: quod etiã supra posui in re quidem uxoria, quæ suapte natura perpudenda quidem dictu est: Fundum alienum arat, familiarem incultum deserit. Quod etsi risum non mouerit, ostendit tamen ars ipsa quid ualeat. Habemus igitur locos duos maximè nobiles, & translationis, & similitudinis: qui satis quidem aperte uel confirmare possunt, uel testificari prætorio etiam in iudicio, artem quoque uel maximum in his locum sibi uendicare posse: ni hominum defuerit industria, laborq; ille pertinax, rerũ omnium expugnator. Quocirca locos etiã alios percenseamus, qui admonere nos & artis possunt, & obseruationis, quæ artem ipsam cõstituere est solita.

De inueniendis dictorum ac ridiculorum locis. Cap. II.

Voniã autem quos locos appellamus, ij sedes dictorum sunt ac ridiculorum, è quibus ioci ac si ibidem lateant, extrudendi sunt: ad alias iam regiones proficiscamur, quo palàm fiat artem quoq; in illis non parum ualere. Sedentibus nobis pro foribus nostris, disserẽtibusq; his ipsis de rebus, facti sunt obuiam inter se agrestes duo, alter albenti pilleo, eoq; grandiore intectus caput, alter nudatis pedibus ac plantis: Atque hic quidem è uestigio uerbis in illum illatus: Quanti, inquit, fungulus iste? pilleum uidelicet irridens. Ille sublato statim supercilio, conuersis mox ad pedes eius oculis, respondit: Quanti calceoli tui, ac denariolo pluris. Statim omnes in risum conuersi sumus. Igitur alter à pilleo admonitus est, excitusq; à natura, eáque duce tantum: alter etiam ab arte adiutus quæ illum admonuit pedum excalciatorum. Itaque locus lacessentis uidetur à uestitu oblatus, respondentis ab arte repræsentatus atq; ab opposito. Alter enim erat intecto capite atq; à superiore corporis parte: alter nudatis pedibus, quæ pars inferior est corporis. Non rideas modò, uerumetiam dirũpare, cum apud Plautũ, dicentem illũ audias in Trinumo: Pol hic quidẽ fungino est genere, capite se totũ tegit. Eodem tempore cum staret forte nobis è regione sutor senex, & quidem sordidus admodũ senex, cui ad nasum pendebat pituita grãdiuscula quidẽ ac pellucida: prætereũs homullus dicaculus, et ipse, pannis tamen, atq; annis obsitus, ut ille inquit apud Terentiũ, iocãdiq; opportunitatem nactus, Perpulchrũ, inquit, adamanta & pretiosum. Tum alter: Et anulo tuo dignum. Tali igitur, tamq; inexpectato responso ars ne an natura, an simul iũctæ iocari urbanius potuerint, nesciã. Ille enim iocatus est, sumpta occasione senili ab ætate, quæ pituitosa est: hic uerò ab eo quod adamantes includi anulis sint soliti. Sumpsit urbanißimè Plautus

etiam alibi iocandi opportunitatem à tempore: nam cum dixisset seruus apud lenam de amatore, quàm tibi sospitalis fuit: tum lena, mortuus est, inquit, qui fuit: qui est, uiuus est. Iocabantur aliquando uel rixabantur potius ex ijs duo, quos maiores nostri appellitabāt nebulones, & alteri quidem Asello factum est nomen, quod ob linguæ intemperantiam, & pugnis sæpe cōtusus, et uerberibus ac fustibus oneratus, perinde ac asinus esset, alteri uerò Ventritio, quod patrimonium penè omne pitissando compotandoq; in uentrem congeßisset. Prior igitur Ventritius inter conuitiandum: Quantum ô amice Aselle (paulo enim antè & pugnis cesus, & quernis etiam fustibus percussus fuerat) quantum inquam æris inest tibi in crumena, uectura ex hodierna? Ad quæ confestim Asellus: Quantum tibi in uentriculū influxit uilli hesterna è uindemia? Itaq; eiusmodi siue dicta, siue ridicula & multū habent fellis, & maximè apposita sunt ad mouendum risum, plurimumq; in ijs pollet natura, tametsi nominum tum interpretatio, tum formatio uidetur ad artem prorsus referenda. À diuerso quoq; sensu eorum quæ dicuntur, ioci et quidem maximè ridiculares depromuntur: ut cum ille inquit in Menecmis: Magna cum cura illum curari uolo: Tum medicus: Quin suspirabo prius sexcentum dies, ita ego illum cum cura magna curabo: ille diligentiā curationis exigit, hic medici personam sustinens, quod ægre admonitionem ferret, quodq; cura molestiam quoq;, animiq; afflictionem significat, suspiraturum sese obtulit, suspiria enim exagitati, ac parum quiescentis, animi sunt signa. Fortè uiator Florentinus, ut uentricosus admodum, sic etiam perquam salsus: cū per urbem Senas iter faciens porta exiret, quæ Romam ducit, ac sublato palliolo popam ostentaret & prægrandem, & tumidam, atq; ibi tum quispiam è portæ custodibus per iocum ac risum dixisset: Sapit homullus hic, qui neutiq; ponè, sed præ se manticā sibi apposuit. Tum ille ore quammaximè renidenti: An tu, inquit, aliter per latronum fines ac sicariorum securus rebus cū tuis incesseris? Quid autem mage lepidum aut salsum magis? Iocandi autem locus in dicto priori subministratus est à corporis siue habitu, siue deformitate. In posteriori à morum turpitudine, ac rapiendi impotentia & studio. Adminiculata uerò est in posteriori plurimum quidem ars, quæ illi suggeßit ea quæ cernantur oculis diligentius custodiri ac cautius. Nam quod tueamur nos nostraq; naturali quidem inest à studio, quonam autem modo, quaq; fiat uia, id artis potius est. Nobis adolescentulis, cū Italiæ res maximè florerent, uigeretq; rei bellicæ honos Italicos apud duces, multiq; ob strenuitatem ac rei militaris disciplinam haberentur in pretio, in ijsq; Antonellus esset Foroliuiensis, qui tamen mercennariam

ex

exerceret militiã, singulisq; penè annis conductorem mutaret, atq; ante finitum prius stipendium ad alium transiret conductorem, commendaretur q; in senatu Florentino, quod sagax admodum esset, impiger, manu promptus, perq; laboriosus: tum Cosmus, & quod maximũ in eo est, subdidit, etiam antelucanus. Hoc dictum ab arte totum profectum est, atq; à transfugiorũ illius obseruatione, peperit autem risum, quia tanquam obliquo è loco atq; ex insidijs repente proruperit. Referre erat mihi solitus inter confabulandum Erricus Pudericus, *senex maximi usus, summæq; iucunditatis,* Neopolitanum *ciuem, cuius ipse nomen ob familiæ respectũ, ac liberorum obticebat: nã propudiosus erat, morboq; laborabat infami, conuenisse* Genuensi *cum mercatore, ac præfinisse rei frumentariæ summam quandam, certam ad diem* Neopolitanum *in littus comportandam. Itaq; in prætoris conspectu cum ab actorum magistro pacta ipsa conuentionesq; de ritu adnotarentur prætorij, ex ijs qui tum aderant testibus inclamasse quempiam quasi è loco quodam abdito:* Nec *licere, nec fas esse uxores absq; uirorum consensu quippiam omnino transigere, quod eæ sui iuris non essent.* Dictum *sanè non mordax modò, summeq; aculeatum, uerum illi ipsi in quem inferretur, mirifice erubescendum: quippe qui palàm propudij notaretur, morbiq; perpudescendi. Iocandi locum hunc ars ipsa magis quam natura sibi adinuenit, ex lege sumptum, constitutisq; è ciuilibus. In eundem quoq; hunc ab matrona perurbana dictũ extat generis eiusdem, quæ ab illo uocata in iudicium, cum prætore coràm ipsa sisteret. Quid mirum, inquit, bone prætor, aut præter consuetum homo hic facit, si fœmellã me eijcere paterno ex agello studet, qui mulieres penè omnes munere iam eiecerit suo, bellumq; ijs indixerit?* Omnino *igitur nota hæc à morum turpitudine inusta est, atq; ab infamia usquequaq; abominanda, ad artemq; prorsus referenda, cum abominandum scelus mulier honestis quo ad potuit uerbis innuerit, quibusdamq; quasi signis, qua significatione rem tueri suam nitebatur, cum oppressam se ac circumuentam intelligeret.* Marinus Branchatius, *eques* Neapolitanus, *quiq; propter dicacitatem & multus esset, & inuector acerrimus aduersum literatos homines: prandente aliquando* Ferdinando *rege, cuius mensam aßiduus inodorabatur, craterculus ei cum esset oblatus uernacij quam suauißimi, illumq; et ipse labellatim hausisset, interrogatus ab rege, qua nã* Bacchus *is locutus esset lingua? respondit, oppido quàm literata, uinum ex eo commendans. Tum compotor ibidem qui aderat:* Quid *tu, inquit,* Marine *tantum literis impartire, aduersum literatos ipsos qui tam impotenter, atq; aßiduus inueharis? Cumq; è uestigio illi responsum esset ab nõ insulso ho-*

mine, inter pares, eiusdemq; rei studiosos plerunq; odium uerti atq; inimicitias: ibi tum adolescēs apprime ingenuus, quiq; uiolentiā eius nosset: Nec ad rem, inquit, ista faciunt, nec sunt necessaria, cum hos inter literatos nullus profecto sit Marino aut similis, aut par. Primum dictum à genere oblatum est, ab ipsis uidelicet literis. Secundum dictum illatum est, siue ab eodem genere ductum, siue à specie. Tertium autē uniuersa complexum est, cū primas ei concederet inter literatos, hoc est, uinosos. Quid his dicas artificiosius? De eodem quoq; sic refertur: Occupata Campania ab Carolo octauo Gallorum rege: cum Alphonsus minor, Neapolitanorū rex, cum Ferdinando filio, ac Federico fratre in Siciliam ob metum tam uiolenti exercitus traiecisset, nec Marinus eos comitatus iam esset: demiratus hoc quispiam, ac sciscitabundus queritabat, quænam huius esset rei causa? Tum adolescens eadem ex aula, argutus ille quidem atq; admodum lepidus: An non, inquit, is est Marini usus, ea in potādo, atq; in conuiuendo exercitatio, ea etiam uis ac peritia comessandi, ut Gallicas reformidare debeat lagenas? aut gentis eius lancibus terga uertere? Perbelle dictum, nedum salse. Sedes autē ipsa iocandi, & quasi argumentatiuncula posita est in usu atq; peritia, quando in artificio quocunq;, autore etiam Aristotele, peritissimo eius cuiq; adhibenda fides est, atq; autoritas tribuenda. Sunt multa quoq; uerba, duos sensus, ut Quintilianus quoq; inquit, significantia quæ & amplum, & patentem præbere possunt iocantibus campum, in quo & ars non exiguū ius exercet, maximè in respondēdo. Siquidem prolato uerbo, ingenioq; lacessito & prouocato, statim ars conuertit sese ad implorandū auxiliū ab altero quidē uerbi ipsius sensu, ut cū Mercu
» rius dixisset, apud Plautū: Malam à me sibi rem arcessit iumento suo: con-
» festim Sosia subdidit: Non enim ullum habeo iumentū. Itaq; duplicitas sensus, arte iuuante, iocandi locū ei præbuit: Cumq; alibi dixisset: Geminū dū quæris, gemes, ipsa literarū ac syllabarū similitudo, & quasi collusio iocandi locum exhibuit. Atq; in huiusmodi præcipue uocibus prima quidem occursio tota est naturæ, secunda uerò ad artē potius referenda. Eius enim est & deducere uoces, & quærere earū structurā, & comparare eas, atq; inflectere, quam Alliterationem alibi uocauimus, cum de Poëtarū numeris præcepta traderemus. Ea quoq; quæ insunt à natura, ac dicūtur propria, ut pastū quærere, ut prolē appetere, ut hinnire, ac mugire, atq; eiusmodi alia, iocantes mirificè adiuuant, ut cum ludens apud Plautum seruus
» dixisset: Boues bini hic sunt in crumena, alterius serui è uestigio menti occurrit, colludere et ipsum posse ab pascēdi cupiditate, quæ à natura bubus
» inest. Itaq; iocabundus subdidit: Emitte sodes (ne fames enecet) in ire pastum:

stum. Quis autẽ neget artis hoc esse, tametsi natura repugnante ars ipsa parũ per se omnino in multis potest. Ambigua quoq;, quæq; aliã interpretationẽ recipiunt, maximẽ exposita sunt iocantibus, ut cum seruus apud Plautũ *& grauiter & gratulanter domino dixisset* : Gaudeo tibi mea *opera liberorum esse amplius : filium enim herilem in infantia amissum recuperauerat, illico nactus herus iocandi opportunitatem, respondit iocabundus:* Etenim nõ placet, nihil moror, aliena mihi opera fieri pluréis liberos. *Quod enim ille dixerat gratulatus, sua quod opera atq; industria filiũ inuenisset, in alium ac libidinosum sensum interpretatus herus, ioco materiã præbuit. Contraria quoq; inter se & ipsa occasionem iocis præbent, ut in Amphitryone cum dixisset Mercurius:* Dextera uox aures (ut uidetur) uerberat, *ex aduerso contulit Sosia:* Metuo uocis ne uice hodie hic uapulẽ. *Et uerbero enim & uapulo inuicem cõtraria sunt, perinde ut ago & patior. Datur etiam iocis locus ab interpretatione scripti, cum illud est ambiguum, etiã Cicerone exẽplũ afferente, in altercatione Scauri ac Rutilij de ambitu, cũ in eius tabulis ostenderẽtur hæ quatuor literæ* A.F.P.R. *& Scaurus interpretaretur, actũ fide publica* Rutilij: *Rutilius autem, ante factũ, post relatũ, ibi* C. *Caniũ equitẽ Romanũ, qui Rutilio aderat exclamasse, uerùm illarũ literarũ sensum esse, hunc scilicet,* Aemilius fecit, plectitur Rutilius: *quod dictũ acutũ esse uult Cicero, & concinnũ. Nõ caruit igitur nec magistro, nec arte huiusmodi interpretatio: cõsueuere duci etiã ab admonitionibus, ac cõsilijs dicta admodũ etiã faceta, quale Grauij illud apud Ciceronẽ: Cũ malo patrono, qui uocẽ in dicendo obtudisset, mulsum frigidũ bibendũ cõsuleret, illeq; si id fecero, perdã uocẽ, respondisset: tum* Canius, *melius, inquit, quàm reos. Datur etiã iocandi locus à consentaneis moribus, cuius exẽplũ extat etiã apud Ciceronẽ. Cũ enim Scaurus nõnulla laboraret inuidia, quod sine testamento* Pompeij *cuiusdã locupletis hominis bona poßideret, funusq; quoddam duceretur: tum* C. Memius *dixisse fertur et acute, et perbelle:* Quin uides ô Scaure, mortuus enim rapitur, si potes esse possessor? *Ducuntur etiã ioci et salsi, et belli admodũ ab responsore in eo ipso genere, quo usus est quis prior, utq; Ciceroniano utamur exẽplo: Adolescentulus* Q. Aquilius *male de se audiuit, is grandior iam, et consularis, factus obuiam festiuo homini* Aegilio, *qui uidebatur mollior, quamuis nec esset, muliebri usus est nomine, quo illũ uellicaret:* Quando, *inquit,* Aegilia ad me uenieris, cũ tua colu et lana? *reddidit statim* Aegilius, *uel retorsit potius:* Nõ pol, *inquit,* audeo, nam me ad famosas uetuit mater accedere. *Quid magis artificiosum, q̃ telũ idem retorquere? et ex codẽ genere dictũ eiusdẽ fellis reiaculari, ac repercutere? Est et hoc generis eiusdẽ,*

Neapolitanus quidam ciuis & ipse male de se quoque audiebat: sub uesperum itaq; ad fores eius accesit iuuenis & ipse propudiosus, nec satis bene de se audiēs, cumq; clausas illas inueniret, & esse illum intus intelligeret: accōmodata uocula maximè mollem in modum, atq; ad rimulas: O mea dixit Iacoba, cur nō tete mihi cupientißimo ad fores exhibes? tum ille eodem uocis usus lenocinio: Quia suas tete ad fores paratißimus expectat Ambrosius. Manant & à re non expectata, & ab eo quod est ex non sperato, non illepide, neque non admodum belle dicta, ac diuersis quidem modis, præcipuè autem à nominis aut uerbi uel deriuatione, uel definitione: ut cū in senatu ageretur de agris publicis, deq; lege Thoria, & premeretur Lucilius ab ijs, qui à pecore eius depasci agros publicos, & de lege diceret: Nō est, inquit, Appius Lucilij pecus illud, erratis, liberum enim esse puto, quod qua lubet pascitur. Est eiusdem generis nec minore quidem gratia, Chariteì dictū non incelebre. Cum enim Neapoli iactaretur nummus belli tēpore adulterata materia, quereretur q; è notis eius quispiā, quod nesciret iam quid haberet: Tum ille uultu quammaximè ad iocum accommodato: Est, inquit, dijs immortalibus, quod gratias agam, gratulerq; amicitiæ nostræ, tandem enim hominem inueni, & amicum quidem hominem, & uere diuitem, quando diuitis est hominis nescire quid habeat. Habet quoque concessio & locum, & lepòrem suum. Id autem est, quod Cicero inquit, ut facete concedas aduersario id ipsum, quod tibi ille detraxit, quale illud Cœlij: Cum enim ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis maioribus: At hercule, respondit, tu tuis dignus. Simile est familiaris nostri, COLOTII BASSI, *uiri admodum iucundi. Cum enim per iocum obijceretur ab amico, quod nimia uentris eius esset parsimonia: Gratulor liberalitati tuæ respondit, quod plura multo des ipse, quàm accipias. Laborabat enim ille sæpißime uētris profluuio. Ingeniosa sunt hæc omnia non minus tamen artificiosa, singuláque locos habent suos è quibus defluunt. Et peracuta sunt, & perquam concinna, quæ ex collatione personarum deducuntur. Deperibat adolescentulus honesto loco natus puellam nobilitate summa, excellentique & forma, & pudicitia. Cumq; inter preces ac blanditias respondisset illa: Scito te Lucretiam inuenisse, hic ille: Experiere te & Traquinium comperisse. Prouerbia quoque dictorum in usum adducuntur, habentq; uim ridiculi. Familiaris noster Marinus Tomacellus functus est complureis annos summa cum laude munere oratorio sub Ferdinādo rege Neapolitanorum: Cumq; satis longo pòst tempore, quàm promissum ei fuißet ab Antonello epistolarum magistro satis esset factum, gratulabundus mihi per epistolam respōdit: Bene habet, ele-*

phanti

phanti partum uidinus. Cumq; aliquando compertum habuisset Paschasium Decium, quæstorem regium, secum egisse liberaliter in salario persol uendo, erat enim Paschasius maximè attenuatus, ad me rescripsit: Optimè actum est, fœnicem iam uidimus. Ab commemoratione etiam uersus cuiuspiam celebris, Poëtæq; maximè noti manant facetiæ et argutæ, & gratæ. Consederant mecum meis pro foribus idem hic Marinus & Petrus Compater, homo iucundissimus, magna senectute, tres cano capite omnes, nullis dentibus, multis tamen, ac propè tercentenis annis. Præteriens igitur adolescentulus demiratus cum esset treis annosos uetulas, albentibus capillis, maximè hilari uultu, & iocari cum prætereuntibus, & arridere salutantibus: hic Marinus in ipsa illa adolescentis admiratione tanto cum lepore Virgilianum effudit illud:

Tercentum niuei tondent dumeta iuuenci. «

Vt risum non tenuerint, senem qui audierunt, eo in consessu, tam opportune, adeò præter expectationem ac perquam concinne modulantem. Isq; confestim risus ingeminatus est, nam derisui cum haberetur à nobis, qui præteribat iuuenis, obeso corpore, obesiori ingenio, maximè obesis moribus, tum à festiuissimo, & perquam concinno iuuene Petro Summontio & festiue admodum, & peruenuste iniectum est Virgilianum aliud, quãquam dimidiatum è Georgicis:

Longamq; trahens inglorius aluum: «

Vt protractus risus fuerit in Charitei aduentum, qui animaduertens senum trium tam æqualem canitiem. Quid, inquit, hic ad fores? an inalgescere cupitis? cum alpes uideamus niuibus oppletas undequaq; concanescere. In primis igitur ferax est locorum campus, materiaq; maximè opulenta subministrãdis iocis, ut rectè Quintilianus dixerit: Si species omnis persequi uelimus, nec modum reperiemus, & frustra laborabimus. Neq; enim minus numerosi sunt loci, ex quibus dicta, quàm illi, ex quibus eæ quas sententias uocamus, ducuntur, neq; alij. Itaq; & sententiæ ipsæ quæ suapte natura graues sunt & sapientes, si ridiculum in modũ iactatæ fuerint, risum etiam ipsæ pariturae sunt: ut cum Franciscus Puccius, uir in studijs his nostris eminens deridere uellet hominem seditiosum, ingenioq; minimè quieto, qui in corona quadam constiterat: Ecce, inquit, cõcordia paruæ res crescunt. Cum etiam idem hic deridiculum facere uellet, bona qui patria obligurijsset, iniecit sententiam hanc: Parsimonia rei familiaris, eæ demum diuitiæ magnæ sunt. Cumq; suis ex auditoribus somniculosum aliquem notare uellet, rorem antelucanum uocitabat. Itaq; hominum industria et ars, de qua hic noster est sermo, etiam quæ grauia fuerint ad ridicu-

la sæpe transfert, ut negare qui uoluerit, arti suum esse locum comparandis ridiculis, dictisq; funditandis, nulla ratione id poßit, quando grauia etiam ac sententiosa dicta, ubi arte usus quis fuerit ac tum temporum, tum personarum delectu adhibito, ad iocum traduci soleant ac risum, & persæpe quæ ipsa per se ridicula non sunt, belle tamen agitata rideantur. Itaq; et quod dictorũ, ridiculorũq; ac facetiarũ regiones sint amplißimæ, quodq; in ijs ars quoq; uel multum etiam ualeat, abũde à nobis ostensum uidetur, & exemplis etiam comprobatum.

Neq; aduersum miseros, neq; potentes uiros utendum esse ridiculis. Cap. III.

Hinc ad alias quoq; obseruationes transeamus, quæ plurimum conuenire uideantur ad facetudinem, hoc est, ad eam quam in iocis quærimus mediocritatem, quodq; in delectu ferè mediocritas ipsa collocata sit: cuiusmodi uero id & quale sit, ostendendum relinquitur. Cum præsertim Cicero de Oratore agens, Oratorijsq; muneribus dicat, nec insignẽ improbitatem, nec rursus miseriam rideri, statuatq; in iocando moderationem retinendam esse, & Vmber quoq; noster dicat, facilè esse miserum irridere. Quocirca & miseris parcendum est, in quibus locus esse misericordiæ debeat, ni fortaße superbia, maledicẽtia, incõtinentia præcipites eant: & à potentibus etiam uiris, & quibus publica res in manu est, continendum. Est enim periculosum perq; temerarium, laceßere eum, qui gladium strictum habeat, poßitq; proscribere. Ad hæc & scurrile habeatur ac sit, lacessere eum, qui ab omnibus ametur, et maximis atq; infimis æque charus sit, atque acceptus. Quæ enim mediocritas esse potest, ubi prudentia munus minimè retineat suum? Quid rursum imprudentius, quàm eorum in se iram prouocare, in quorum nutu posita sit hominis uita? quando ut à derisu, quod ait Quintilianus, haud procul abest risus, sic ab ira potentis haud longe abest sanguinolentia ac uis. Qua è re efficitur, ut quemadmodum Oratoria urbanitas parum frequens esse debet, minimeque in causis, earumq; actionibus frequentata, sic & facetiarum usus rarus, ac maximè temperatus: nec quotiescunque locus patuerit ad iocandum, poteritq;, ut Cicero inquit, dictum aliquod dici, dicere id necesse ducamus. Vt enim in re omni modus retinendus est, si probari actiones nostras uolumus, sic etiam in iocando. Vtq; etiam serijs, quæ ad usum spectant, quædam tamen regula, normaq; à ratione constituta est, sic iocosa quæ ad iucunditatem, freno etiam quodam sunt tanquam præsæpibus alliganda. Si enim iocosa probantur

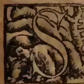
probatur relaxationis gratia, non eo probari debent, quo alteri obsint, ac molestiam afferant, quod nec uiri boni, nec ciuis probi officium est. Cum facetum hominem, & bonum eundem uirum, & ciuem item probum esse dicamus. Nec enim ad maledicentiam descendendum ullo modo est aut sponte, aut e ex prouocatione, nisi cum honestas ratioq; id permiserit. Quocirca dicacitas neutiq; tam amica est facetudini, tamq; coniuncta, quàm est comitas, cum dicta pleraq; falsa sint, ac suo nomine sic appellētur, ridiculaq; ipsa haudquaquam semper grata, comitas uerò à temperamento uix recedat. Itaq; facetum hominem aspersum comitate plurima esse oportet, quod facetudinis ipsius condimentum est.

Quæ seruanda sint faceto. Cap. IIII.

Ipsarum autem facetiarum duo cum sint genera, reiq; alterum tractetur, ac nonnunquam tanquam fabella narretur aliqua, alterum dicto, in utroq; modus retinendus est faceto, idq; diligenter uidendum, ne dum alterum caueт, in insulsitatem incidat, pariatq; ipse audiētibus derisum. Non ab re autem putat Cicero mendaculis aspergi oportere præsertim fabellas, quod Oratori conducant, cuius finis est iudicem ad beneuolentiam suam trahere. Facetum quoq; nequaquam dedecuerit eiusmodi aspersio, tametsi mendacia fugienda sunt, quippe cū ornatus hic quasi quidā adhibeatur, non fraudis gratia, sed delectationis & honestæ, & naturalis.

Dictorum salsorum duplex esse genus. Cap. V.

Sed mihi uidetur, quod salsum est dupliciter partiēdum, & in quod molestum sit, odiosumq;, atq; in rixam spectet ac contentionem, & quod delectet ac familiariter iocetur, ut hoc sit omnino iocosum & liberale, mordax illud ac dentatum. Nam seruile quomodo conueniat homini ingenuo? Generis utriusq; hæc erūt exempla: Scipio ille maior in mēsa cū accubuisset, ac de cōuiuarum more corona capiti eius esset imposita, eaq; & bis, & ter rūperetur, ægreq; fortasse id ferret, tū P. Licinius Varus: Noli mirari, inquit, parū si cōuenit, caput enim magnū est. Et laudabile & honestū, ut Cicero ipse putat. Cum enim salsum uideri possit, dentem tamen nō imprimit. Simile & illud: Inuitatus cum esset Franciscus Pudericus ad prandium, appositaq; esset ei altilis haud bene assa, conuersus ad eum qui pullum deartuabat, Importune, inquit, accubuimus, neque enim ad prādium uocati, sed ad cœnam fuimus. Liberale prorsus ac cōcinnum.

Crassus in Parthos proficiscens ad Deiotarũ in Bithyniã diuertit, nouam tunc urbẽ ædificantem. Itaq; in eum iocatus, quod esset senectute iam confectus: duodecima, inquit, diei hora nouã urbem aggrederis. Ad quæ Deiotarus: Nã et Crassus erat sexagenario maior: nec tu (respondit) ô Crasse satis matutinus in Parthos proficisceris. Vterq; perquam familiariter ac iucunde, neq; ut lacesserent, uerùm ut iocarentur. At hæc quæ subdam, uel uncum præferunt, quando & scindunt, & rapiunt. Barnabas Barolitanus iudicatus est de fide Christiana parũ pie sentire. Itaq; aliquando cum hiaret, deq; more tamen Christiani hominis crucem pollice ad os designaret: tum Masius Aquosa, qui & iocosus homo esset, & peracutus, ut Siculus, atq; illi notus: Quid hoc, inquit, Barnaba, qui cruce os quasi carcerẽ obsignaueris, ne dæmon ille malus tuo se è pectore proripiat? Quid hoc salso salsius? his enim uerbis ut male de Deo sentiens coarguitur. Accubuerat ad mensam Petrus Summontius, cumq; pransus iam esset: sacerdos satis importune ad mensam sese ingeßit, uixq; accubuerat, cum ad ministrum conuersus, statim: Sitio, inquit, misce puer. Tũ Petrus: Atqui, inquit, nõ putassem præterita nocte tua te cum commatercula delicias fecisse. Pupugit enim illum acerrime ex hoc, quod manc sitiant multum qui se in Venerem noctu resoluerint. Haud dißimile multum est in Ciceronem illud: Mirum anguste si sedeas, duabus qui sellis sedere sis solitus.

Altera diuisio salsorum dictorum. Cap. VI.

Est & alia salsorum diuisio, ut alterum dicax sit, ueruntamen non urbanum, sed rusticanum, aut seruile potius. Alterũ autẽ quod urbanam educationem referat. Nanq; apud Ciceronem Antonius Crassum dicit uenustißimum esse atq; urbanißimum, pari quoq; modo grauißimum atque seuerißimum. Posterioris generis exempla sunt hæc. Ostentabat Pomponius & quidem iactanter uulnus ore exceptum in seditione Sulpitiana, quod ipse tamen passum se pro Cæsare pugnantem gloriabatur. Ibi Cæsar & salse admodũ, & urbanißimum in modum: Nunquam fugiens respexeris, inquit. Itaq; & momordit illum Cæsar, & ab urbanitate non receßit. Alumnus quidam meus non inurbane educatus, cum obijceretur ei, quod pater araret: At mater, respondit, tua ubera locat. Itaq; in re quamuis conuitiosa, nõ minus tamen urbane respondit, quàm salse. Prioris uerò generis hæc erunt. Contendebant homunculi duo, cumq; alter perpupugisset hoc dicto alterum: Verba tua neutiq; mihi bene olent, tum alter, quod uidelicet loqui à tergo consuesti. Spurce nimis, & seruiliter, qualе

qualē Plautinū illud: Obturat'ne inferiorem gutturē? Hoc uerò perquam rusticè. nam dicenti cuipiam inter lacessendum: Caprinum bibe, quo pulmones refrigeres: tum alter: Tuum si sequar exemplum, hircinum potius demulserim. Sed hæc quæ rusticana dicimus ac seruilia, pleraque obscœna sunt & scurrilia. Exemplum est, regij stabuli magister famulos increpabat, equile immundum quòd esset. Tum unus ex ijs: Videlicet enitescere stabulum uis, quo stabulariorum ipse nuptias celebres. Eiusmodi hæc & spurcantur, & ciuilium conuentu hominum omnino indigna sunt, & ab ore auribusq; facetorum, atq; ingenuorum hominum procul repellenda.

Vultum esse dictis ipsis accommodandum, & gestum, & uocem. Cap. VII.

SUmmo autem studio id uidendum, quo dictis ipsis uultus accedat, et (qua opus est) gestus quoq; sit accommodatus ac perquam concinnus. Secus enim dicteria nō modò gratiam suam non retinent, sed is qui dicit apparet etiam absurdior, ut si non fiat ex eo ridiculus, efficiatur tamen parum gratus, habeaturq; haudquaquam siue politus ciuis, siue satis sodalitij studiosus. Quodq; de uultu præcipimus, deq; gestu, in uoce etiā seruandum ducimus, nam & ipsa inflexiones ac modulos suos habet. Permulta enim tum incpta apparebūt, tum frigida, hæc illis si defuerint, quæ suapte quidem natura lepida sunt & bella. Id tamen cōsiderandum, aliam rationem esse debere facetorum atq; ingenuorum hominum, aliam mimorum, ac theatralium ludionū: in quibus interdum obscœnitas ipsa, spurcatioq; cum scurrilitate, ac petulantia nō commendetur modò, uerumetiam si abfuerit, desideretur. Quocirca in his ipsis immoderatiores qui fuerint, nimijq; imitatores, mimorum potius è numero habendi sunt, quàm facetorum, theatroq; ac spectaculis magis digni.

Mimica & theatralia parum facetis conuenire. Cap. VIII.

NEc uerò imitatio tantum ipsa dum nimia quidem fit, fugitanda, est uerumetiam dicta quædā, quæ mimica sint potius, aut parasitica, quàm ingenua, confeßionibus que ac sermonibus, de quibus dicimus, male conuenientia: qualia hæc ex Plauto, quæq; alia eorum similia: Qui edistis, multo fecistis sapientius: qui nō edistis, saturi fite fabulis. Item; Dum ludi fiunt, in popinam pedißequi irruptionem facite. Delectant hæc populum,

suntq; mirum in modum auribus populariũ apta, & ad inuitandũ risum, & ad detinendum spectatores in subsellijs, seu ne satietate afficiantur; seu dum pati nequaquam possunt spectandi morã. Quid illud quàm festiuum, quàm ridicularium? Vin noctuam afferri, quæ tu tuusq; dicat? Et: Assum apud te eccum: At ego elixus sis uolo. Delectant hæc mirificè, quid enim histrionia popularius? Ac fieri quidem potest, ut quandoq;, quanquam rarenter, in ore tamen ingenui ac faceti uiri commendentur hæc eadem, quæ suapte natura omnino tamen dedeceant. Ad hoc & populare admodũ, &
,, *theatricum*: Digitos in manibus non habent. Quid iam? Quia incedunt
,, *cum anulatis auribus*. Et illud: Perpetuon ualuisti uarie. Caprigenum ho
,, *minum non placet mihi, neq; pantherinum genus. Hæc, inquam, quæq; huiusmodi sunt, uel suauissimum esse condimentum uideri, ac iure quidem possunt relaxationum earum, quas ipsi quærimus: quæq; ut quæramus, natura ipsa & hortatur & commonet.*

E silentio interdum risum gigni. Cap. IX.

Icere uix quidem ausim, dicam tamen, nec parum quidem libenter: etsi facetus uir in dictis, responsisq; decenter uersatur, ad iocum quidem, honestamq; ad relaxationem ac quietem accõmodatis: tamen ipse quandoq; uidi mirificum excitari risum, suauissimamq; gigni recreationem è silentio respondentis: quod siue motus quispiam oculorum concinnus sequatur ac decens, siue manuum, digitorum'ue, siue dentium subsannatio, gesticulatio'ue aliqua, siue innutus quispiam extemporaneus, siue è loco abitio præter expectationem, quæ res contemptus ac irrisionis significationem habeat. Etenim aliquando loquaculus quidam Hieronymum obtundebat Carbonem, suauissimi ingenij uirum, atq; ubi multa ingentem uerborum in cumulum congessisset, petebat sibi ab eo ad singula responderi: illum uerò memini ad omnia quidem siluisse, conuersumq; ad astantes dixisse: Magnum ranarum prouentum hic annus attulit. Garriebat alius quispiam nostra in porticu, quem ferre Albericus Pudericus Francisci nostri filius, cum non posset, nullo dato responso, manu sublata, monuit, nasum ut emungeret: quo è signo mirificus inter astantes exortus est risus. Et illud quoq; Tristani Caracioli perquam iucundum et bellum. Cum enim homo parum in loquendo temperatus, nulliusq; in rempublicam operæ aut officij frequenti in conuentu nobilium uirorum dixisset ei: Malos reipublicæ ministros habemus: tũ ipse auerso ab illo statim ore, ac discessuro similis: Nuntiũ, inquit, habemus ò ciues aduentantium peregre

graccu-

gracculorum, ego rus eo, ne segetibus iam pullulantibus damno sint. Hortabatur homo minimè malus Petrum Compatrem ad uxorem ducendam. Has inter adhortationes, qui pone eum stabat iuuenis argutius cum sternuisset, nihil ipse respondit. tum ille: Quid malum & amico, & honesta suadenti nõ respondens? ad ea tum Compater: Nec mihi, inquit, nec uxori male auspicaturus sum. Cũ enim è duobus coniugiũ (ut scis) constet, Hispani quidẽ augures, ubi unũ sternutamentũ tantũ fuerit, et malũ illud, et portentosum profitentur, meis igitur nuptijs infelix absit auspiciũ. Facetus itaq; uir potest è silentio quoque gratiam sibi comparare ab auditoribus.

Quæ seruanda sint in risu prouocando. Cap. X.

Rouocandi autem risus, hilaritatisq; excitãdæ uel præcipua causa est: cũ is qui dicit siue lacessitus, siue lacessens, prior'ue aut posterior iocatus ipse quidem minimè riserit, ut quærendũ fortasse à doctis sit uiris, cur tantopere ad commouendum conferat risum dicentis confirmatus uultus, uerbaq; eius cum seueritate et pondere. In repercutiendo autem, docere exemplũ hoc potest, quanti sit id ipsum quod nũc dicimus. Vexabat bello Florentinum populum Alphonsus Neapolitanorum rex, atq; in primo quidem adortu, expugnarat Rencinũ satis tenue oppidum. Ibi primum ad nuntiũ ciuis quidam illatus in Cosmum, qui tum princeps erat administrãdæ reipublicæ: Quid hoc, inquit, Cosme? perijmus, amisso Rencino. Tum Cosmus uultu maximè sedato & forti, uerba illius despicatus: Per CHRISTVM, inquit, rogatus edoceas, qua nam in parte agri nostri Rencinũ situ est? nam quod te excruciat amissum oppidũ, mihi haudquaquam satis cognitũ est, sit'ne illud Florentinæ ditionis? Risit prudens & cautus senex, uultu maximè imperterrito & despicaci, garrulantis illius meticulosum dictum, perq; degenerantem orationem. Extat exemplum quoque A. COLOTII in lacessentem, deq; dictione met sua prorumpentem in cachinnos: nam cum biscententem illũ COLOTIVS cerneret: Hia, inquit, hia mea monedula, en adest mater cum lumbriculo, quæ tibi pappam dabit. Nec uerò dicta & ipsa dicentis ipsius risu uultuq; non etiam aliquando exhilaranda uideantur. Veruntamen quæ belle dicuntur, ac cum seueritate, & (penè dixerim) erudite dicuntur, tametsi risum non mouent, plerunq; laudari nihilominus solent: contrà irrideri sæpius & sperni quæ cum risu emittuntur dicentis, siue is prior dixerit, siue posterior. Itaq; uultus ille seuerus, reiq; accõmodatus in hoc dicendi statu rideri uix potest, risus autem derideri plerũq; & potest, et solet: nã suapte

natura risus expositus est derisui. Nec uerò mirũ hoc uideri cuiquam debet, quando sedes ipsa ridendi collocata est (ut apud doctos constat) in deformitate aliqua corporis, aut uitio, aut in turpitudine morũ actionumq; earum, quæ aut animi solius sunt, aut utriusq;, corporis scilicet atque animi: aut eorum etiam quæ fortuita uocantur, suntq; in euentu posita. Itaq; eorũ quæ mouendo risui apta sunt, alia in natura sunt posita, alia in euentu: quorum omnium animus cum sit obseruator, uisq; illa rationalis homini naturaliter insita, & ab habitu cõfirmata, atq; ab obseruatione, id præstandũ est, ut ad insitam uim aptitudinemq;, artem quoq; adiũgamus, quæ naturæ ipsius imitatrix est. Quid autem perfectum, quod non idem & naturæ conueniat, & eruditioni? Quocirca facetum hominem uolumus & naturæ ipsi inniti, & arti, atq; obseruationi, id est, præceptis, consilijsq;, atque admonitionibus à ratione profectis. Nec uerò hac in parte artem ut quæstuosam aliquam intelligimus, aut manu comparatã, uerùm institutionem ingenuo homine dignam: quam qui sequatur, hunc ipsum necesse est, quacunq; in actione, siue seuera & graui, siue iucunda, & lepida, conuenientem retinere mensuram, seq; secundũ eam metiri, perinde ut recta dictet ratio. Nec uerò ij sumus, qui hac in dissertione aut Oratoriam respiciamus, aut theatralem, uerùm mediocritatem sequimur libero homine dignam: quam quærendam à fortißimis etiam uiris natura ipsa duce decernimus, illisq; præsertim, qui respublicas moderantur. Quibus enim animorum relaxatio quærenda magis est, aut ab quo nam hominũ genere honestius etiam desideratur, quàm ab ijs, qui in aßiduis, maximis, periculosißimisq; uersantur laboribus, rerumq; multiplicibus difficultatibus ac curis? Quo fit, ut pleriq; negotiosißimorũ hominum, publicisq; in administrationibus obrutorum, & sint hodie, & fuerint maximè facetiarum appetentes ac studiosi. Cicero dat primas Cæsari partes in hoc ipso genere uirtutis. Quis autem Cæsare bellicis in rebus maior? Quis Cicerone in toga? ut non iniuria fortasse dictũ sit ab eo: Cedant arma togæ. Sed nec prætereantur imperatores alij, maximorumq; bellorũ exanclatores. Igitur et maximus dux Annibal facetijs plurimum delectatus est, siue in dicẽdo, siue in respondendo, cuius illud extat dictum in Gisconem maximè quidẽ salsum. Is enim cũ Romani exercitus ad Cannas miraretur multitudinem, ægre id ferens Annibal in illum sic iocatus est, ut despicabilem etiam militibus suis faceret: Quãto, inquiens, mirabilibus est ô Gisco, in tãto hominũ numero, qui tuo isto uocetur nomine esse neminem. Nec minus etiam iocis huiusmodi libenter Iugurtha usus legitur, tametsi cũ illo rebus gestis minimè comparãdus. Neq; genere in hoc ab ijs superatus est Ponti rex Mithridates.

dates. Nam Augusti Cæsaris dicta plura fortasse referũtur, quàm aut Cæsaris aut regis alicuius. Alphonsus item rex, tempestate sua quem nõ uicit aut dicendo, aut cũ dicerentur applaudendo urbanis atq; facetis iocis? aut prosequendis facetis uiris & muneribus, & beneficijs? An non laus hæc ipsa olim Atheniensiũ præcipua fuit? eaq; in Demosthene summo et Oratore, & ciue desiderata? Nostro tẽpore trium est præcipuè in Italia populorum, Perusinorum, Senensium, Florentinorum. Hispaniæ regũ aula hac à uirtute & institutione cum primis cõmendatur. Gentes uerò extremas, non tam barbaras ac feras ipsa feritas uocari facit, quàm sermo ipse rudis agrestisq;, et oratio ab omni iucunditate ac lepôre prorsus aliena. Itaq; ut salsum quod non est, insulsum id dicimus: quod uerò infacetum, minime ingenuo uiro dignũ: sic facetos in uerbis quidem iucundis uersari ac lepidis, quæ ioca dicuntur, uolumus: fontes uerò ipsos, è quibus facetiæ manent, è factis fluere, quæ qui insectentur, dicaces. Placet autem Marco Fabio Dicacitatem sermonem esse cũ risu aliquos incessentẽ, siue in rebus, siue in uerbis. Itaq; Ridicularia esse dicimus, quæ risum mouere habeant: Dicta, quæ salem: qui si cũ asperitate fuerit atq; offensione, ad dicacem dicta ipsa referenda sunt, etsi risum exciunt. Sin cum lepôre, sineq; offensione, aut si offensiũcula ipsa leuior fuerit, quadamq; cũ gratia & familiaritate, ad facetum, quem ingenuũ quidem esse uolumus. Quocirca eiusmodi dicta cõmẽdationem potius atq; approbationem quandam, quàm risum ingenerant.

Fabellas uerò, facetorum quodammodo proprias esse uolumus, nam et faceti maximè comes sunt, eorumq; familiarissimas eas esse superiore libro ostensum est. Enarrantur enim eæ plerunq; sine offensione, & (quod laudabilissimũ est) cum gratia etiam summa: delectant enim, et tum risum suauem quidem illũ et gratum inducunt, tum approbationem dictorum: ut licet fictæ & sint, & intelligantur, tamen ad seria uideantur inuentæ. Nugæ uerò omnino leues, futiles, inanes, uanæ: quocirca ab hoc toto genere repellẽdæ: ut ne nugaces quidem salsi esse possint, ridiculariaq; ipsa derisum potius quàm risum afferant, ubi nugis infecta fuerint. Itaq; tum dicta quæ salsa uidelicet atque aculeata, tum ridicularia forum, theatra, plebeios homines, ipsaq; spectacula, rixas, cõuiciaq; generaliter pertingunt: nam præterquam quod habẽt spicula ac felle scatent, pleraq; obscœna sunt scurrilia, perq; amara, aut rusticana, rudia, incõdita, parũ urbe digna, non raro etiam seruilia. Quæ uitia ingenuitatem nõ modò dedecẽt, uerùm turpissime illam notant ac labefaciunt. Quocirca aliter in dicace consideran tur, ridiculo, mimico, histrione, sycophanta, rusticano, seruo: aliter in homine ingenuo, quiq; risum iocũq; ex mediocritate quærat, quæ & iucun-

ditatem rationi hac afferat, & curarum refrigerationem. Ingenuum autem hominem, eundemq; facetum non modò leuem esse nolumus, uerumetiam (qualis Crassus Orator refertur) & seuerū, & grauem exigimus: uel si natura ab ipsa iucundus fuerit, ne tamen iucunditas ipsa aut insulsa sit, aut prorsus ridenda. Rarior, ut est apud Iuuenalē, usus uoluptatē commendat, frequentia enim plerunq; satietatem gignit. Quamobrem nimia dictorum frequentatio, usus q; maior ridiculorū, is q; immoderatus, & (penè dixerim) coaceruatus, fugiendus est: non solum enim affert satietatem, uerùm nimiam ob frequentiam dicta ipsa sordescunt, fiuntq; uilia, & uel ad despicientiam peruulgata. Quocirca modus et in ijs quoq; adhibendus est, ne sordescat ioculatio: quæ ni temperata fuerit, transitura sit in garrulitatē, nugationem, sycophantias: ut qui eiusmodi sint, magis despiciantur, sintq; alijs comtemptui, quàm ut ipsi delectent. Erit igitur dictorū quoq; ac ridiculorum tum comes, tum magistra prudentia: qua remota, quid est quod suo in genere assequi commendationem queat?

Et dicta, & ridicula, & facetiæ è uerbis constant, & uultu, & gestu, & uoce, pro loco uidelicet ac tempore, dignitateq; accommodatis. Cæterum loca ipsa unde ducuntur, posita sunt in factis, quæ dicentes non uerbis modò, uerumetiam gestibus insectantur. Hoc autē ideo cōtingit, quòd facta ipsa sint turpia. Turpitudo autē & rideri solet, & accusari, quando suapte natura irridenda est: ut cum quis ab obesitate tardiore incessu graditur, ibi quispiam dixerit, nimirum nauis ipsa honere grauata est suo. Et ridiculum dictum est, & iocandi locus existit à rei ac facti deformitate. Vt cum quispiam uinosus incessitur, quòd nimis atrox sit miles aduersus exenterandas cupas. Hoc igitur dictum à facto est, deq; morum turpitudine, deprauataq; è materia dolatum. Nec uerò ioca ipsa non quandoq; è dictis quoq; ac uerbis deducuntur, quare sedes eorum ibidem quoq; sunt collocatæ. Cuius rei exemplū est apud Ciceronem. Cum enim orator quidā protulisset Supputatilica, aduersarius quasi attonitus uerbi nouitate, ignorantiaq;: Supputa, inquit, ô iudices quid sit scio, Tilica uerò nescio, ex eo autem insidiæ uerendæ. Patet igitur ioculorū sedes in factis dictisq; cōstitutas esse, qualia permulta à nobis demonstrata sunt, nec enim dictis quàm factis minus apparantur. Partes autem respondentis uidentur præstabiliores esse, quādo & difficiliores: potuit enim qui lacessit præmeditatus, dicta quasi è domo secum afferre, ac tanquam ex improuiso aggredi, cum illi extemporalitas sola subsidio sit. Quo igitur responsa minus expectata, ex eo uehementius mouent, præstabilioraq; ob id iudicantur.

Responsa uerò ipsa duplici modo partiēda sunt, in ea quæ aut diluant tantum,

tantū,aut quæ uel acriter mordeant.Sunt & mista cōpositaq́;, ut duo illa simplicia sint,tertiū uerò hoc cōglutinatū.Primi exemplū est: Pallas Strozzius Florētia pulsus à factione Medica,fertur dixisse in fuga:Incubare nos oportet ô uiri,& ingenio,et uiribus,quo patriā ab dominatu unius liberemus.Quæ cū relata essent Cosmo,respōdit pauca hæc Pallāti referēda,nō posse alitem incubare,quæ & nidū amisisset,& plumis spoliata sit.Quo dicto & minas irrisit,& uerbū uerbo diluit,ac belle iocatus est.Exemplū secūdi:Inter congrediendū homo non inurbanus irriserat aliū eiusdē ordinis hominē.cū qui suo nomine Fœniculus esset,eū Ferriculū salutasset,tū ille uultu quāmaximè uerbis apposito:Et tu uale,inquit,Furacule.Videtis quo aduersariū ictu percußit,quamq́; etiā grauißimè?Est & tertiū genus exemplo suo confirmandū,quod est huiusmodi,nā & diluit, & mordicus etiam abripit.Erat ad diuæ Mariæ templū extra Capuam dies nūdinalis. Conuenerant de more ibidem multi mortales.Erant in diuersorijs pisces maiusculi et aßi,et elixi in lācibus expositi:forte mercatores duo,alter(ut montanus)rerū maris inscius percontabatur,qui nam tā nouæ magnitudinis piscis esset,qui ad uncū pēdebat?Ibi alter qui esset litoralis,irridēti per quā similis respondit:Cacomerdulis.Ibi tū ille q se se irrideri sensisset,Hui, inquit,quāta est nominū uarietas?hic idē piscis meos apud Marsos suo nomine est Sterquicomedis.Vterq́; quidem obscœnus,at responsor cū primis mordax.Sunt etiā respōsa quædā minimè salsa,ualde tamē ridicula, qualia Plautina hæc.Cū enim alter dixisset è collocutoribus, Terrestris cœna est,multis holeribus:confestim alter,Curato ægrotos domi.Et hoc itē: Cū enim dari sibi dragmā seruus cuperet,& alter respōdisset: Quid nā dragma facere uis? illic alter:Restē uolo mihi emere,quo me faciā pēsilē.Illud uerò nō tam ridiculū,quàm probatione dignū & sapiens iudicandū. Nam cum senex dixisset grādē se onus ferre, alterq́; respondisset interrogans, quid nā id esset oneris?tū senex retulit:Annos octoginta quatuor:eōdē accedit seruitus,sudor,sitis.Responsa igitur multo maiorē præ se ferūt ingenij uim,insitamq́; à natura acrimoniā,cum ea sint extemporalia,ferantq́; secū etiam admirationē,cū appareant repētina, minimeq́; præmeditata.

Quæ igitur,& qualia Ioca sint, Ridicula, Dicteria, Fabellæ, quæ sint Oratoris, quæ faceti hominis, quæ uerò mimica, theatralia, parasitica, quæ et quot responsorū genera,et quibus quæq́; à locis ducātur, satis id explicatum est:nec minus apertè etiā declaratū,quæ à nobis quærūtur,ea ad uirtutem tantū spectare,quæ mediocritas quædā est,ad animorumq́; pertinere relaxationem,ac tum ad laborum recreationem, relaxationemq́;, tum præcipuè quidem molestiarum. Quocirca ad alia quoq́; transeamus.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE SERMONE LIB. V.

RIMVM *igitur faceti uidetur officiũ, fugitare offensiones, petulantias, subsannationes, sycophantias, obscœnitates, atq; id genus plurima, quæ honestati quidẽ aduersantur, animorumq; ipsorum, & post labores, et inter ipsas quoq; insudationes refocillationi. Quòd autem plurima inter iocandum accidunt, quæ aut turpia sint, aut parum omnino decora, siue factu, dictuúe, siue gestu, aut uoce, id etiam diligentissime præstandum est ab eo, illa ut & dicantur, & referantur, quin etiam fiant nullo modo turpiter, minimeq; indecenter: uerùm his in cunctis rectam sequetur rationem, quæq; ab illa dictantur & honesta, & decora. Hoc autem ideo præcipimus, quòd ea ferè solum ridentur, quæ, ut Cicero inquit, uel sola, uel maximè notant, designãtq; deformitatem, aut turpitudinem aliquam: quæ ut dicãtur referanturq; haudquaquam turpiter, aut parum decẽter, id uerò summo studio præstandũ est ingenuo uiro. Quod quia difficile est præstare, idcircò uirtus hæc & in ijs uersari à nobis dicitur. Seruare enim honestum in magna morum corruptione, ac dicendi licentia, id uerò quamdifficillimum, idcirco maximè etiam dedecorosum et turpe aliter se gessisse*

Definitio uirtutis huius. Cap. I.

Omitij Marsi extat apud Quintilianum opinio: urbanitatem uirtutem esse quãdam in breue dictum coactam, aptamq; ad delectãdos mouendosq; homines in omnem affectum, maximè idoneam ad resistendum, uel lacessendum, prout quæq; res & persona desiderat. Quæ definitio nobis parũ idonea uisa est. Cur autem ita uisum sit, aperiemus. Principio, si urbanitatem pro ipsa iocandi uirtute Domitius accipit, à ueri cognitione longe aberrat: cũ urbanitas, ut superiore libro ostendimus, rusticitati opponatur: nec genus sit, uerùm species. Deinde, urbanitas non in dictis solum cõsideratur, uerùm urbanis etiam in moribus ac consuetudinibus. Adhæc, cum dicit ad resistendũ, uel lacessendum, uerba hæc uidentur solum spectare ad ea quæ Oratoris sunt, minimè uerò ad illa quæ ad relaxationem spectant: propter quod uirtus & hæc laudatur, & in maximo habetur honore apud occupatissimos, & laboriosissimos siue ciues, siue ciuitatum rectores. Quòd autem dixit, in omnem affectum, quanquam

id non improbamus, uidetur tamen de Oratoria tantum innuere, non de hac ipsa uirtute, quam facetudinē uocauimus, quæq; ipsa moralis ac ciuilis uirtus est, nedum oratoria ac forensis seu senatoria. Qua è re efficitur, ut & uera, & certa definitio uirtutis huius sit, mediocritatem eam esse quandam iocandi & uerbis, et gestibus accommodatis, ad laborum molestiarumq;, ac curarum doloris quoq; honestam & suauem relaxationem ingenuo uiro dignam. Igitur cum in uniuersum multa à nobis disputata sint, multa etiam exempla tradita, circa iocandi genus omne, dehinc ingenuarum facetiarum exempla trademus, carptim tamen, ne multitudine sordescant ipsa, quibus referendis delectum adhibebimus, quemadmodū adhiberi oportere supra præcepimus ijs dicendis. Prius tamen de Vrbanitate Quintilianus quid sentiat, quando ipse Domitianæ huius opinionis relator est, aperiemus. Putat igitur Venustum esse, quod cum gratia quadam dicatur ac uenere: Salsum autē in consuetudine ait pro ridiculo tantum accipi: non quod utiq; id sit, quanquam & ridicula esse oportet salsa, et Cicero quod salsum sit ait esse Atticorum. Vrbanitatis uerò nomine significari sermonē præferentem in uerbis, & sono, et usu proprium quendam gestum urbis, ut sumptam è conuersatione doctorum tacitam eruditionem, deniq; cui contraria sit rusticitas. Ac mihi quidem uidentur Rhetoricæ facultatis scriptores & rusticitatem, & urbanitatem circa uerbà tantum, gestusq; illa comitantes uersari uelle: Ac si non rusticum sit illotis manibus accumbere in mensa, nec cedere natu maioribus, aut magistratibus in uia non decedere, aut illis non assurgere, nec salutare quos iter faciens obuios habueris: contrà seruare hæc omnia, neq; urbanum hoc sit neq; ad urbanitatem referendum. Quocirca urbanitas (quod distinguendū erat eloquentiæ scriptoribus) partim in iocis uersatur ac ridiculis urbe dignis, cœtuq; ciuilium atq; ingenuorū hominū, partim in factis ac moribus, quos ciues retineant, quiq; in urbe uersati sint, conuersationibusq; ciuilibus. Quo fit, ut Cicero cum urbis mores & admiraretur, & sequendos duceret, ad Rufum familiarem scribens dicat: Vrbem mi Rufe cole, & in ista luce uiue. Itaq; quod olim esset Atticū, qua è re id est ab humanitate, morumq; suauitate, Pomponius ille clarißimus uir agnominatus est Atticus: id ab urbe Roma pòst, dictum est urbanum, ut asperi mores, difficiles, morosi, inconditi, rustici dicti sint. Et Caius Marius à parum cultis moribus, ac uitæ duritia, quodq; nullas uiuendi sequeretur amœnitates, habitus est rusticanus. Contrà, qui humanitate præditi essent, suauibusq; ornati moribus atque institutis, ut urbani & laudati sunt, & culti. Quid? quod stultos etiam uocauere, quos urbano à cultu, institutisq;, usuq; ab humano

& ciuili alienos esse intellexere.

Igitur uetustas omnis iocũ id accepit, quod esset serio aduersum, cuius opinioni Horatius etiam assentitur, inquiens:

» Sed tamen omisso quæramus seria ludo.

Ludum enim pro ioco posuit. Quo fit, ut qui iocantur seria tantisper relinquant, dum refrigerationẽ concipiant aliquam à serijs ac laboriosis rebus, ut iocatio ipsa ab ingenuis uiris omnino suscipiatur recreationis gratia, quæ tamẽ nec ab honestate recedat, nec ab ingenuitate. Quid enim urbanũ esse potest ac facetum, quod non idem ingenuum? aut qui iure laudari, præterquam si honestum? Quocirca in omni actione & uita, delectu adhibito & rerum, & personarum, itemq; & locorum, & temporum, iocandi hilaritas hæc ac modestia magnopere laudatur, nullumq; omnino ciuilis uitæ genus dedecet, cum etiam in principibus uiris non commendetur solum, uerumetiam desideretur.

In iocando autem, ludendisq; facetis duo potißimum cauenda, unum ne in miseros iocemur, præter quam si petulantes fuerint superbi, contumaces. Quid enim inhumanius, quàm irridere eum, cuius commoueri & angi miserijs debeas? Alterum ne eos dictis incessamus, quorum maior sit autoritas ac uis, unde eos tibi inimicos facias. Quid enim imprudentius, quàm potentiũ iras in sese prouocare? dictis eos lacessentẽ? Eadem quoq; animaduersione fugiendum, ne aut populum uniuersum, aut factionẽ aliquam, ordinem'ue, aut nationem totam lacessamus, aut disciplinas, artesq; laudabiliores, aut studia. Quo quid esse potest stultius, aut quid inconsideratius, quàm uno dicto integram in sese ciuitatẽ irritare? Franciscus Philelphus et Græcè, & Latinè Mediolanicum profiteretur, prædicantẽ Bernardinum, qui post obitum ob merita inter diuos relatus est: dicto aculeatiori ita pupugit, ut ex eo omnẽ eorum ordinẽ, qui Minores Fratres dicuntur, nõ in se modò, uerùm in omnis literatos armauerit, exindeq; insectari studia hæc humanitatis, ordinis eius prædicatores nunquã publicè priuatimq; desierint. Dum Demosthenes nec Philippo parcit, & Alexandrum nunc ut puerum ridet, nunc ut adolescentulũ contemnit, quàm prudenter rebus suis cõsuluerit, uitæ eius testis est exitus. Cum animaduertisset Augustus equitẽ Romanum bibentẽ in spectaculis, præter morẽ dignitatemq; eius ordinis, misissetq; ad eum qui sub obiurgationis speciem diceret, ego si prandere uelim, domum iuerim: tum illum, memoriæ proditum est, respondisse & modestè, & perquàm ingenuè, nequaquam Augustũ timere, locum in orchestra si reliquerit, illum ne recuperet. Quo responso & minax Augusti dictum facete diluit, & principis à se iram per iucunditatem

auertit,

uertit, habita & temporis, & loci, & personarum ratione. Itaq; abstinendum est à principibus. Quin si qua concepta est ira, suauioribus dictis placanda est, quod Tarentini illi iuuenes præstitere: nam conuicti cum essent, quod multa inter cœnandũ licentius de rege Pyrrho locuti essent, ratioq; maledictorũ reposceretur, tum unum ex ijs iocabundum dixisse ferunt: Nunquid ô Pyrrhe rex hoc mirare, & querere? per Herculem ipsa te in cœna confecissemus, ni lagena nos destituisset. Quo dicto ut & urbano, et ingenuo profecto ab homine, omnis è uestigio ira dissoluta est. Accusatus iuuenis quispiam, quod in mensa intemperantius locutus esset aduersus sacerdotem, uocatusq; ob id in iudicium, atq; interrogatus à iudicibus: Si eodem (respondit) pacto rursus in cœna me inuitauero, uel duodecim quoq; Apostolos insectabor fustibus. Statimq; inter iudices exorto risu, cognitoq; uini uitio ab illis absolutus est, pœna tamen à sacerdote irrogata, uti quatriduum uino abstineret. Genus hoc facetiarum & ingenuo uiro dignum est, & inter egregios ciues relatu atq; auditu, quando & obiecta dissoluit, & offensione caret: nec delectat solum, uerùm summa quoq; cum laude fert secum audientium approbationem. Id tamen uidendum, ne dicta ipsa aut frigida sint, aut absurda, quæ'ue imprudenter excidant, ex quo stultitiæ accusemur. Gregarius quispiam furti accusatus, dum iram sese prætoris lenire putat: Equidem, inquit, ô prætor, artibus his hero me placere intelligebam: quid his stultius? namq; hero, dum dicit, studere se ut obsequatur, illum calumniatus est. Alius eiusdem ordinis in horto deprehensus cum uapulans deprecaretur, non mihi, inquit, poma surripui, uerùm asello meo. Quid hoc frigidius? Habent igitur generis huius dicta suas ac necessarias cautiones. Vtq; ad humilis, abiectosq;, ac miserabiles redeamus, quid indignius, quàm miserum irridere? Colas quidem Siculus & naturæ, & fortunæ bonis destitutus cum nobili ab adolescente importune irrideretur: ne tu, inquit, me irrideas, inferior enim sum, quàm ut irrideri merear, cuius tamen sors deplorari ab summis, atq; infimis iure debeat, haud multũ tamen aberit, cum bonis ipse exutus omnibus, mecum & fortunam tuam lugebis, & mendicabis in patria, quod nõ multo post cõtigit. Habẽt enim impia, & intestabilia tũ facta, tũ dicta deũ ipsum ultorem. Aliquãdo etiã miserabilium è numero ac mẽdicantiũ existunt, qui dicaces sint, ac maximè ipsi quidẽ ad mouendũ risum idonei, de quibus dici iure possit Horatinũ illud: Fœnũ in cornu gerit. Hi igitur ipsi irritati notas maximè cicatricosas relinquunt immorsionũ suarũ: ut cum dicaculus quidã lippo insultaret mẽdicãti, quod ad scrupũ pedẽ offendisset: at nõ offendit pedẽ tuarũ ad limen ædiũ nocte præterita adulter, domo cũ abesses, «

quod quidem et factum erat, et ille id minimè ignorabat. Quocirca nequaquam committendum, ratione ut aliqua huiusmodi hominum generis siue inpræcationibus, siue maledicentiæ te exponas.

Dictorum autem genera facimus duo: unum quod risum tantũ moueat, alterum quod approbationem. Mouent igitur risum nõ modò acute ac uenuste dicta, sed nonnunquam stulte, iracunde, timide seu dicta, seu facta. Efferbuerat Alphonsus minor in famulum stabularium, itaq; uocato architriclino, iussit illi uinum decimum in diem adimi. Risus illico excitatus est ab astantibus, qui scirent stabularium illum abstemium, quod etsi Alphonso notũ erat, ira tamen memoriam præpedierat. Idem Alphonsus cùm fugientem cerneret ab hostiũ incursu calonem, interrogaretq;, quo fugis? exterritus ille, umbrã (respõdit) quærito. Risit tum Alphonsus, ut ignaue loquentem, atq; è cõsternatione, illiq; tabernam uinariam ostendit, eccam inquiens, quam quæritas umbram. Idem pro tribunali ius cum diceret, ac stultior ad eum quispiam accessisset clamitans, clementiæ uti suæ memor esset in iure dicundo. Percontatus tum ipse, quodnam officium præstari à se posset facilitatis atque clementiæ? Tum ille, clementia, inquit, uxor mea cubito me hac nocte è lecto exposuit, & maledictis extra domum profecta est: Ego apud te iniuriarũ ago: difficile dictu est qui risus toto foro exorti fuerint. Hæc igitur siue dictorum, siue facetiarum genera, etsi in facetũ hunc nostrum minimè cadunt dicendo, usuueniunt tamen referẽdo inter confabulandum in circulis atq; cõsessionibus. At quæ approbationem adducunt, & dictu, & relatu digna sunt, addecentq; utroq; modo facetum: ut apud Plautum cum percontaretur alter, quo pacto potis & nupta, & uidua esse eadem: respõdit alter: Quod adolescẽs nupta sit cũ sene: dictum minimè ridiculũ, quod tamen sententiæ loco probationem inducat. Quale etiam Ciceronis illud, cum dicentibus sero eum in castra ad Pompeium uenisse: respõdit: Minimè uerò sero quãdo nihil hic paratũ inuenio. Huiusmodi enim siue dicta, siue responsa magis probantur, ut cõcinne, ut grauiter, ut prudenter, atq; ex tẽpore, & ad rem ipsam accõmode dicta, quàm ut ridicule, cũ sæpenumero admirationẽ quoq; ingenerent in animis audientiũ. Cuiusmodi etiã illud Augusti Cæsaris, nam cũ auctio bonorũ fieret equitis Romani, q plurimo ære alieno pressus esset, atq; undiq; à creditoribus circũuentus, iussissetq; ex illis culcitram sibi tantũ cubicularem emi: mirati cum essent, quibus id negotij ab Augusto dabatur. An non ea, inquit, habenda à nobis est alliciendum ad somnum culcitra, in qua ille qui tantum deberet, capere somnum potuerit? Non igitur dicta omnia risum mouent, cum hæc ipsa, horumq; similia approbationem tantummodo secum ferãt.

Risus

Risus uerò ipse aut è nobis ipsis petitur, aut ex alijs, aut è rebus, ipsisq; ex euentis. E nobis igitur risus petetur, cum aliqua tanquam subabsurda dicentur non tamen subabsurde: aut gestus quidam parum erunt composi ti, atq; ob id ridiculi, cum tamen neq; ipsi per se, neq; res ipsæ nostræ sint ridiculæ. Est apud Plautum in Casina senex, qui uillico ancillam tradere in uxorem studeat, cum ipse tamen uoluptatem ex ea sibi quæreret. Itaq; quo risum Poëta excitaret inter spectatores, errantem inter loquendum illum inducit. Nam cur senex, inquit, non ego id perpetrem quod cœpi, ut " nubat mihi? illud quidem uolebam, nostro seruo uillico: Subabsurdum, at- " que aberrãtem illum, parumq; in uerbis consistentem facit, quo risum inde excitet. Gregorius Typhernas quo præceptore Græcis in literis usus sum adolescens, ad forum accesserat rerum uenaliũ, dumq; rusticano cum homine non potest de mercimonio cõuenire, sermone enim cum illo nimis cõposito utebatur, ibi ego qui rem perpendissem, conuersus ad rusticum: ô bone inquam homo, ex hac omnino summa quantum ipse uis decorticaris? quod à me dictum est pro demi. Tum ille uerbo hoc & suo, et rusticano cum uoluptate audito, renidenti similis, aspernatusq; Gregoriũ, meq; de amœnitate complexus. Tu, inquit, sapide adolescens, uniuerso de pretio quantum tibi uisum fuerit decorticabis. Tum ego, De cumulo isto tuo uel granulũ exgranulabo. Rursum ille in risum abiens, Pro arbitrio, inquit, exgranulabis. Ad ea ipse, Nouem igitur tibi granula, argenteola, crassula, atq; hæc quidem tantum immanuabo. Immanuabis, inquit, quamprimulum. Hac igitur ratione cõposito pretio, transacta res est, qui uerò aderant omnes in cachinnos resoluti sunt. Feci igitur me ridiculum, hoc est, rusticanũ, quo agrestis hominis mollirem duritiem. Quæritur autem ex alijs risus, ut cum Cicero de genero suo, qui exigua esset, statura dixit: Quis, obsecro, generũ meũ ad gladiũ alligauit? Item de Quinto fratre, qui et ipse breui esset statu corporis, cũ uidisset imaginem eius maioribus lineamẽtis ad pectus usq; depictam: Profectò, inquit, frater meus dimidius maior est quàm totus. Antonius Galateus, cui præter summã rerũ doctrinam, summus etiam ac rarus quidã inest dicẽdi lepos, prætereũtem passu maiore, ac frequentiore claudũ quempiã cũ uideret: Cui nã, inquit, diuo sacer hic dies est ô cãpanator, adeo nã frequẽs tintinnis? Itaq; & à nobis et ab alijs, plurimis etiã modis, ijsq; maximè diuersis risum excimus. Militabat sub Alphõso eques, cui nomen erat Rostro, hic tegmento capitis quod hodie birretũ uocãt, utebatur rubro atq; in cristã porrecto: forte et excubias pro ca stris agebat. Cũ igitur Alphõsus noctu munus suũ obiret, in eũ et ob cristã, & ob nomen iocatus: Quãdo, inquit, ô galle matutinũ cãtabis? ad ea ille,

Malein, quit, matutinatur, qui uespernā non gustauit: quo quidē ioco dele ctatus Alphōsus, uestitu illū donauit etiā diuersicolore, quo gallū et crista, & appellatione, et uarietate coloris, toto etiā corpore referret. Sed immo rari hac in parte, exemplis amplificandæ eius gratia afferendis, omnino ui detur importunū. Reliquū est, ne partem eam inexemplificatam relin quamus, quæ tū à rebus ipsis risum quærit, tum ab euentis. Qua aūt uia ri sus ab ijs quæ eueniūt cōparetur, Cicero docuit, in Vatinij cōsulatū iocatus, cum paucorū admodum dierū fuisset. Magnū, inquit, ostentū anno: Vati nij factum est, illo enim cōsule, nec bruma, nec uer, nec æstas, nec autumnus fuit. Docuit & Vatinius ipse in Ciceronis uerba iocatus. Nam cum glo riaretur Cicero se reipublicæ humeris ab exilio reportatū: Vnde ergo tibi uarices? Vatinius intulit. Nec minus apud Plautū seruus pro ancilla sup-
» positus in cubili, cum à spectatoribus risum captās, dixit: Mihi quidē æde
» pol insignite facta est iniuria, duobus nupsi neuter fecit, quod nouæ nuptæ
» solet. Extat etiā Catonis dictū admodū facetū, cui renuntiatū cum esset, Al bidij ciuis Romani, q sua bona per luxū, atq; ingluuiē cōsumpsisset, domū, quæ unà illi esset reliqua, incendio conflagrasse: Vt belle, inquit Albidius. Proteruiā fecit alludens ad sacrificiū, in quo mos erat, quicquid reliquiarū superesset ex epulis, in ignem id conijci. Extat eodem hoc etiam in genere Valerij Martialis & bellū, & cultum epigramma ad Faustinū amicum:

» Lotus nobiscum est hilaris, cœnauit & idem,
» Inuentus mane est mortuus Andragoras.
» Tam subitæ mortis causam Faustine requiris.
» In somnis medicum uiderat Hermocratem.

Elicitur etiam rebus ab ipsis risus multipliciter quidē, quando rerum ipsarum & multiplex, & uaria, & penè infinita supellex est. Itaq; & ma ximam, & perquam idoneam iocantibus præbent materiam, siue ioci sint ipsi liberales atque ingenui, siue seruiles aut rusticani, siue theatro detur opera, mimicisq; spectaculis. Conabimur itaq; quātum memoria nobis ex diutina lectione subministrabit, quantūq; ipsi ingenio assequi poterimus, pro materia qua de agitur, exēpla diuersi generis uariæq; ioculationis af ferre, dignitate tamen seruata. Philosophamur enim, uel philosophicè po tius ludimus, nō ea tamē licentia, ut histrionijs, sicophātijsq; locus detur in scriptis his nostris ullus. Rerū aūt appellatione et negotia, & artes, et mi nisteria, opificiaq;, & prædia, et supellectilē, censumq;, et id genus externa omnia intelligi uolumus. Vido Grāmaticus, quem ego adolescentulus Peru siæ audiui senē iam, retinentem tamen dignitatem institutore dignam, fue rat iunior in editiore domus parte cū ancilla deprœhensus à discipulo, atq;

eo quidē in statu,ut cū discipulus magistro illudēs dixisset repente ad primā deprehensionē: Omnis homo currit,nō discedens à Grāmatica, Dialecticaq; disciplina: præceptore quoq; ab ipso,momento eodē respōsum fuerit:Præter me uolantē,statū uidelicet cōsiderante in quo deprehēsus esset. Res igitur ipsa & discipulū admonuit,et doctorē iisdē sensibus simul ludere,eandēq; in sentētiā iocari.Thomas Pōtanus,nobilißimus Rhetor, habebat in delitijs catellā, cui Lusculæ erat nomen: ea cū uidisset ancillulā cum hero ludentem delitiosius,in eā mordicus illata est,qua de re cū illa quæreretur ad herū,respōdißetq; ille ioculabūdus, amorē tenebris gaudere,atq; inde uulgo cæcū dictitari:tū illa,atqui putabā(retulit)de nomine ipso Lusculā cæcam esse. Erāt Lucio Manlio pictori deformiores liberi,quod cum animaduertisset q apud eū cœnitabat Seruilius Geminius,dixißetq;:Quid hoc Manli,quod nequaquā similē in modū & pingis, & fingis?Ille subdidit illico, quid mirū,qui in tenebris fingā,pingā in luce?M.Cicero cum audisset Pompeiū in bello illo Macedonico militē Gallū Cæsaris è castris qui ad eū trāsfugisset, ciuitate donasse.perbellū,inquit hominē,qui Gallis alienā promittat ciuitatē,cū nostrā nobis nō poßit reddere.Iocabūdus quispiā, uel tentabundus potius,cum dixisset(nam de somnijs coram Alphonso rege erat disceptatio)nocte præterita somniaße,dono se ab rege accipere sacculum aureis grauidum: Ibi tum Alphonsus: An ignoras adhibendam somnijs fidē Christiano ab homine nullā eße? Est Iouiano Pōtano,qui de his dißerit,Eugenia filia,eaq; sine liberis,cumq; aliquando ea suis è scriniolis protulißet imagunculas quasdam uenustißime effigiatas:Quanto,inquit, melius ô filia & patri,& uiro,& tibi ipsi consultum eßet, si harum similes aliquas ex utero tuo proferres. Altera eius filia Aurelia, eáque natu maior amißo Paulo marito, cum à patre ad alterum uirum, torumq; hortaretur secundum: Quin tu, inquit, pater non & nuptias secundas inis? Quia (respondit) nullam matri tuæ similem me reperturum confido. Id ipsum (respondit) me me uersat pater, quod mihi placiturum Paulo æquè similem sperē neminē. Hæc ipsa cū uix duodecim annorū filiā marito despōdißet,iubēte Federico rege,eaq; à uiro,parū pro ætate,atq; urbanis moribus deliciose tractaretur,interrogataq; quàm nā uxori e filiola cū marito ageret?Mihi, inqt, mortuus est cōiux,filiæ uerò nullo modo uiuus. Hæc uerò ipsa respōsa quāuis risum nō afferant, afferūt tamē approbationē. Atq; ea quidem de causa in medium illa attulimus, uti ex hoc quoque genere quæ in utranq; partem & risus, & approbationis proferri poßent, præterijße minimè uideremur.Ioannes Pardus nō minus urbanus confeßor, q̄ eruditus philosophus,consederat in aula principis, constiterat ei ad latus

Iuriſconſultus ueſtitu ſerico, uultu quammaximè ſeuero, oculis in humum coniectis: qui poſt multum ſilentium, corona non ineptorum hominum circumſtante, uoce quammaximè canora, atq; in tonum ſublata cœpit excantare, magis quàm dicere. Hic Pardus, Vt è concauo, inquit, ac uacuo è loco ſonitus hic depromitur. Vix ullum unquam tantus riſus proſecutus eſt dictū. Bernardus Vitalis, uir multi uſus, ac maximè compoſitis moribus, interrogabatur à Federico rege, quid nam eſſet cauſæ cur in ueſcendo aloſa piſce oculari uteretur uitro? Reſpondit: Nequaquam ipſe miraris, ô bone rex, legentem me amicorum epiſtolas, quibus legendis nullum immineat periculum, uitro uti, at demiraris uſum ocularīū in edendo maximē ſpinoſo piſce, ſentibusq; tam ſpiſsis atq; acutis, quibus ſingulis inſit uel ſtrangulatorius gladius. Ibi adoloſcentulus, licentioſior: Quid, inquit, ô Vitalis, uteris ne ſpecillis iſtis tuis, ubi cum uxore luſitas? Quin (inquit) uxoris naſo ea admoueo, quo mercimonium illi meum craßius, uegetiusq; appareat. Quid aut feſtiuius, aut in re licentiore uenuſtius? Proſequebatur quidā mirificis Gallos laudibus, ſumma celeritate Alpes, Apenninūq; transgreſſos, pauciſsimis diebus in Campaniā contendiſſe, magnis pedeſtribus, atq; equeſtribus copijs: ibi homo qui ægrius fortaſſe id ferret, diſsimularet tamen: At, inquit, multo id admirabilius, Federicum tam breui è rege remigem factum eſſe. Siquidem ſpoliatus regno pauculas in triremes ſeſe receperat, quibus pòſt ad Ludouicum regem in Galliam eſt delatus. Iis in copijs manus quædam fuit nec exigua, nec male ſtrenua, cuius inſigne eſſet cochlea. Hac è manu cum fama eſſet, non paucos Romæ tumultu exorto, cæſos, ſuoq; ſanguine Floræ campū cruentaſſe, hic Chariteus: Quid nunc, inquit, dicent Enniani iſti:

" Cochleas herbigenas, domiportas, ſanguine caſſas?

Erat ſermo porticu ſub noſtra de uſu reſinæ uinaceæ, quodq; ea ſummo ſtudio conquireretur à mercatoribus. Erant qui dicerent Campaniā inopē eius eſſe, quod uina haberet & tenuiora, & permultum accida. Idem cum Chariteus, quo ſolet tum ſuo illo lepôre, tum ſumma ingenij dexteritate: Si buſta, inquit, Gallica perſcrutari curæ ſit mercatoribus, nullam eius generis reſinæ regionem feraciorē hac inuenerint. Ferdinandus rex ægerrime ferebat, ubi quos aut binos, aut ternos uidiſſet deambulantes, quiq; ſuas inuicem res, ſuaq; conſilia inter deambulandum conferrent. Quod cum aliquādo Pompa paraſitaſter deprehendiſſet: Vin, inquit, ô rex, aut magnam tibi moleſtiam adimere, aut non exiguum deambulationibus ex ijs compendium comparare? portorium ijs conſtitue, perinde ut è piſcationibus, mercimoniorumq; inuectionibus perſoluendum, mihi crede, diues inde

inde uectigal exegeris. Idem rex commendabat noui portorij excogitatorem. Erat autẽ uectigal huiusmodi: stipendia qui de regio acciperent ærario, pro singulis centenis aureis, quatuor annuos in ærarium ut referrẽt: Ad ea Ferrandus Geuara, qui tum aderat, eques maximè festiuus, & comis: At ego, inquit, ô rex, quo apud te cõmendatior multo sim, id tibi consilij dederim, nobis omnibus, quos & pascis, et uestis, ut et uictum eripias, & uestitum, mihi crede, nullum siue mari siue terra, nec maius, nec utilius excogitari à quoquam hoc ipso uectigal poterit. Est ridiculum et lepidum Valerij Martialis illud:

Potor nobilis Aule lumine uno "
Luscus Phryx erat, alteroq; lippus. "
Huic dicit medicus, bibas caueto "
Vinum, si biberis, nihil uidebis. "
Ridens Phryx oculo ualebis inquit. "
Misceri sibi protinus deunces "
Sed crebros iubet, exitum requiris. "
Vinum Phryx, oculus bibit uenenum. "

Est & hoc iocosum ac suaue.

Raucæ cortis aues, & oua matrum, "
Et flauas medio uapore Chias, "
Et fœtum querulæ rudem capellæ, "
Nec iam frigoribus pares oliuas, "
Et canum gelidis holus pruinis, "
De nostro tibi rure missa credis? "
O quam Regule diligenter erras. "
Nil nostri nisi me ferunt agelli. "
Quicquid uillicus Vmber, aut colonus, "
Aut Thusci tibi, Thusculi'ue mittunt, "
Aut rus marmore tertio notatum, "
Id tota mihi nascitur subura. "

Marinus Tomacellus Romæ agebat, quo tempore inter Ferdinandũ Aragonensem, & Andegauiensem Ioannem de regno Neapolitano erat certamen, quod totã in se Italiam conuerterat. Fauebat partibus Andegauiensibus Atrebas Cardinalis. Itaq; nuntius allatus cum esset, Ioannis copias fugatas: Atrebas Marino obuiam factus: Quid uanitatis, inquit; per ora hominum sparsum audio? milites Gallos fugatos esse. Ad ea Marinus minimè quidem fugatos, nam ne fugere possent, ad unum captos omneis esse, respondit. Tum Atrebas: Tu quidem Marine uersutior es, quàm pro breuitate corporis. Cui Marinus: At tu quidem ô Atrebas minus es multo

& uerus,& probus,quàm pro proceritate ista tua. Faustus Lucij Syllæ filius, compertum cum haberet sororem suam eodem tempore adulteris duobus dare operam,Fuluio uni fullonis filio, alteri Pompeio cui cognomen esset Maculæ,eaq; accusaretur à familiaribus, quod uno tẽpore duos haberet Maculam, & fullonem amatores, tum ipse quasi uix id crederet: Miror,inquit,sororem meam habere maculam, cum eadem fullonem habeat. Lanij cuiusdam Neapolitani Ditis nomine uxor erat de se ipsa liberalior,quàm pudicam deceret,dicaculus quispiam cum eam per iocum diceret,carnem minoris uendere: Quid mirum,subdidit Franciscus Puccius, quæ ditem laniũ habeat coniugem? Ex ijs igitur quæ dicta sunt (ne nimij hac in parte uideamur)facile quidem apparet,risus unde oriri soleant,siue à nobis petantur, siue ab alijs, siue à rebus ipsis, rerumq; euentis. Quo autem secundum Philosophorum sententiam apposite magis loquamur, sunt enim tria bonorum genera, aut ridentur in nobis corporis siue deformitates,siue uitia,aut animi,aut quæ externis sunt è rebus,quæq; ab euentu contingunt. Iocabatur persæpe in semetipsum Federicus Vrbinâs,quod oculo altero captus esset:Nicolaus Picininus,quod pede uno minus ualidus,uterq; belli dux,alter maximè strenuus,alter summe cautus,et hic & ille admodum facetus. Vrbinâs quidem ornatus literis, multaq; preditus eruditione, Picininus uerò ut qui ad Grammaticum profectus nunquam fuerit. Ille igitur nunquam non in iocando elegans atq; urbanus, hic qui cuperet esse urbanus,cum tamen præstare uix id posset. Dicentem audiui sæpius Antonium Panhormitam, nunquam se magis in initio deiectum animo, in exitu autem maiore cum hilaritate risisse, quàm cum obuiam Nicolao factus, illiq; ut duci fortißimo, ut Mediolanensis rei administratori & assurrexisset submißius, & de more etiam reuerentius salutasset. Illum igitur ut qui & subblandiri Antonio cuperet,& suauiore etiam sermone complecti: Disperream dixisse,ô Antoni, ni oculis meme captũ uelim quoties te intueor. Ad ea se quanquam consternatum dixisse: Nam quem, ô imperator eximie,quem nam quæso tuarũ rerum obseruantiorem meme uno aut inueneris,aut facinora qui tua & uehementius admiretur, & maioribus atq; uberioribus prosequatur laudibus? Ibi tum illum in risum conuersum statim subdidisse,blandientem quidem, quamuis blandire parum posset,aut sciret. Quoties,inquit,tete ipsum considero,tanta cognitione præditum,tot tantisq; animi bonis clarum atq; illustrem, me autem contrà,meamq; ignorantiam rursus reputo, odi te ut aduersarium, uenerorut scientem. Conatus est uir, qui per omnem ætatem militiam exercuisset,uelle esse urbanus,præstitit quod potuit, fortasse etiam plusquam

cupijt

cupijt, dum sese ignorantem professus, illum ut doctum, & rerum multarum peritum pariter & admiratur, & colit: in alio igitur homine hæc ipsa (ut imprudentius dicta) iudicari stulta possent, quæ (si mentem dicentis respicias) laudem non ei minorem afferunt, quàm qua ipse Antonium exornare contendebat. Quocirca dicta quædam si imprudenter excidât, ut stulta et ridentur, & condemnantur: sin simulanter, uenusta habentur ac lepida. Interdum uerò (perinde ut in Picinino) magis uoluntas dicentis inspicienda est, quàm ea ipsa quæ dicuntur. Secutus ego aliquando cum essem Alphonsum Ferdinandi filium, sub cuius ac patris auspicijs Federicus exercitum ductabat, ingressusq; cum essem prætoriū, in quo præfecti omnes consedissent, & assurrexit mihi Federicus, & tacere omnes iußit. En adest, inquiens, magister. Videtis quantum inter utrunq; intersit. Dubites tamen, quæ maior aut honoratio fuerit, aut commendatio, hic et prudens et sciens præstitit mihi non minus quam uoluit: ille quanquam ignorans, adnisus tamen præstitit forte in Antonium plus etiam quàm studuit. Dicta igitur pleraq; imprudenter ubi exciderint, merito stulta sunt habenda: ubi uerò simulata fuerint, et uenusta & faceta. Sed et temporis tamen, & loci, & rerum ipsarum, cumprimis uerò personæ ratio habenda est. Deniq; risus ipsi uel gestu excitantur, uel dicto. Accedet autem gratiæ plurimū dictis ipsis, ubi seueritas quasi quædam uultus dicenti affuerit, quod maximè exigitur in ijs quæ spiculata sunt, aculeosq; infigunt. Nam dicacitatem illam scurrilem atq; obscœnam, maximè alienam non à faceto solum, uerumetiam ab urbanis & comibus esse uolumus: nec tantum autem uerbis, uerumetiam à rerum significationibus abesse obscœnitatem oportere Marcus Cicero ostendit, cum ait putare se facetias quidem in narrando consistere, dicacitatem uerò in faciendo.

Lasciua dicta non decere facetū, nec contumeliosa. Cap. II.

Voniam autem tum dicta, tum ridicula ipsa aut lasciua sunt, aut iucunda, aut contumeliosa, aut lenia, acerbá ue, ita quidem tenendū censeo, in conuictibus, congreßionibus, quotidianoq; in sermone, uix unquam principē uirū ac grauiorem gerentem personam decere lasciuiam, quæ tamen in homuntionibus ipsis humiliq; in loco constitutis commendari paßim solita est, quippe quibus dignitas minimè obstet aliqua, nullusq; aut respectus, aut locus. At ioci hilares, iucundi, grati, quiq; animum honeste recreent, uel etiam sacerdotibus conueniunt, quod Prædicatores usurpatißime in dicendo seruant. Contumeliosa non carēt intemperantia,

atque iniustitia, aduersanturq; recreationi. Eiusdem naturæ uidetur esse aspera atq; amara, quippe quæ et inimicitias excitent, & causas afferant ciuilibus contentionibus. Deniq; summo id studio euitandum, salsum'ne dictum præferamus amicitiæ ac tranquillitati, néue pluris faciamus dictum, quàm amicum & notum hominem.

Cuiusmodi esse debeant fabellarum expositiones.

Cap. III.

Abellarum uerò enarrationes, uniuersaq; earum expositio, res ipsa cuius gratia fabellæ sunt inuētæ, hortari nos debet, ut cultæ sint, elegantes, uenustæ, concinnæ, uerbis maximè accommodatis, sententijsq; cumprimis lepidis ac conditis, tum uoce, ac uultu perquam conuenientibus. Narrare solebat auia mea Leonarda, celebris memoriæ matrona, Podagram aliquādo sub mulierculæ speciem peregrinantem in rusculum diuertisse, eamq; ubi uidisset casulas inertißime ædificatas, obsitas araneis, squalidas situ, atq; illuuie marcidas, conuersam ad pedissequas dixisse: Apagete à me hospitium hoc sentum, informe, fœtidum, fumosum, tetrū, apagete diuersoriū in quo quid intueare? præter marras, bidentes, rastros, agrestiumq; ferramentorum diuersa genera, aut boum, asinarumq; stercoramenta, siue suū excremēta, ac capellarū: Itaq; ualere iubeo & uillas, & tegetes tā sordenteis, urbs nobis et otia sunt quærēda, urbs quæ otiū foueat: otia quæ urbana sint, atq; deliciosa, illatamq; ad primum urbis ingressum in fabri ferrarij officinam, dixisse: Nil mihi cū incude & malleo: in domū inde aliquanto ab ea remotiorem, cuius ante uestibulum choreæ agitarentur, atq; conuiuia, ibiq; interrogasse, cuius nam ædes eæ essent: responsum illico, otij eas esse, inhabitariq; ab hominibus desidiosis, somnoq;, & uino marcentibus: è uestigio itaq; domum ingressam uultuq; quammaximè hilari, dixisse: Hæc domus, hæc patria est: Cūq; solicitudinem, ac laborē ante fores, uideret satagētes, iußiße procul eas abigi, et curas inde exulare, cūprimisq; sobrietatem, atq; abstinentiam. Hæc auia ipsa nobis pueris referebat & uultu, & uoce, & membrorū assensu, qualis fabulantem deceret, ad puerilem animum, ad bonos mores, ad negotia, laboresq; inuitandum. Narrare quoque solita est Christiana mater, cum noctu adolescentulus lectitarem ad candelam, extitisse patremfamilias, cui gemini essent filij, morientemq; illum, tum supellectilem multam illis reliquisse, tum olei non mediocrem summam, quo nocturna uterentur ad opera, tenebrasq; euigilandas. Alterum itaq; ex ijs in conuiuijs ac cœnis oleū consumpsisse, exq; eo breui in inopiam redactum: alterū uerò dediße operam literis, oleoq; nocturnis

nisi in lectionibus usus quod esset, peruenisse ex eo ad summas diuitias. Coeptum igitur cantari per urbem de utroq; huiuscemodi carmen: Hic oleum & se perdit, dum ad candelas coenitat: Ille arcam, & se ditat, dum ad lucernas lectitat. Eiusmodi igitur fabellæ cum sint ad bonos mores institutæ, atque ad recreandos animos, & delectare debent, & prodesse: proderunt autem, si ab auditoribus gratis animis acceptæ fuerint: accipientur autem periucūde & grate, si enarratio ipsa ornata, & comis fuerit, si oratio suauis, & nitida, uultus autem gestusq; dicentis rebus ipsis accommodatus.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE SERMONE LIB. VI.

Qualis esse debeat uir facetus. Cap. I.

RIT igitur facetus is, quem nunc instituimus, in iocando suauis & hilaris, uultu placido, & ad resocillandum composito, in respōdendo gratus ac concinnus, uoce nec languida, nec subrustica, uirili tamen & læta, in motu urbanus, quique nec rus indicet, nec nimias urbis delitias, à scurrilitate abhorrebit, uti à scopulo, obscenitatem ad parasitos & mimos relegabit. Salibus ita utetur ac mordacibus dictis, ut nisi prouocatus ac lacessitus nec remordeat, nec reuellicet: ita tamē, ut nūquam ab honesto recedat, ab eaq; animi compositione, quæ ingenui hominis est propria. Fuit Antonius Pāhormita admodum urbanus. Thomas uerò Pontanus etiam salsus. Hic cum sensisset, procatiori è dicto infixū sibi dentem: Ego mihi, inquit, uulnus obgligabo, dū te interim petulantiæ poeniteat tuæ. Ille uerò: Quod os ipsum impure loquitur, id tutemet ne aures ipsæ audiāt obturato. Vterq; & sapienter, & pro dignitate, nec à faceti discessit officio. Erit igitur facetus uir sui compos, dictorumq; moderator, quiq; ubiq; consideret sermonem suum ad recreationem spectare: & quamuis ipse & sciat, & possit esse salsus ac mordax, tamen genus hoc siue dicacitatis, siue aculeationis Oratoribus relinquet, quiq; defensitationibus dāt operam, salsiq; esse malunt quàm faceti: Nam ab histrionicis, mimicisq; intemperamentis erit prorsus alienus, multo autem maximè parasiticis ab obscenitatibus & uerborum, & significationum. Erit idem multum etiam comis, cum (ut initio diximus) comitas potissimum in fabellis uersetur, suaui

busq; in enarrationibus ac colloquijs: habebit peritiã multã, multam item memoriam tum eorum qui faceti sunt habiti, tum facetiarum ipsarum, quarum relationes multum habent gratiæ apud audientes. Quibus seruãdis, delectu quoq; adhibito, mediocritatem retinebit eam, quæ uirtutem hanc, de qua sermo est, constituit. Quia uerò nec semper dicta ipsa responsáue risum mouent, uerùm sæpenumerò approbationem, eamque nonnunquam cum admiratione, iccirco idem ipse abundare debet sententijs, ijsq; grauioribus ac generosis, itemq; exemplis atq; historijs, uersibus itidem grauissimorum Poëtarum, quos subinde in medium proferet pro natura rerum quæ in sermone uersantur. Quodq; dictu quidem ridiculum uideri potest, nõ erit ignarus etiam anilium fabellarum, quæ pro loco quidem ac tempore & gratæ sunt, & audientiam sibi comparant, cum etiam animos ipsos auditorum siue fessos, siue exatiatos denuo inuitent, atque ad audiendum alliciant. Quocirca non in circulis tantum & coronis, siue confeßionibus ac conuictibus, uerumetiam in concionibus, cumq; maioribus de rebus agitur: facetus uir id etiam præstabit, ut iucundis ac suauibus siue dictis, siue sententijs, prouerbijsq;, siue etiam fabellis & astantes ad se audiendũ trahat, & urbane eos comiterq; appellatos deliniat, &, penè dixerim, lenocinetur suauioribus fabellarum explicationibus, aut exemplorũ adductione, quæ cum primis gratæ sint, exhilarẽtq; auditoriũ. Postremo autem sic habeto, faceti hominis orationẽ ubiq; multũ gratiæ habere oportere, ut ne grauißimis quidem in rebus sui ipsius obliuiscatur, sitq; ita facetus, ut seueritatis quoq; meminerit: adeò autem seuerus, ut sciat laborũ comitem esse debere quietem ac ludũ aliquem, honestũ tamen ac commẽdatione dignum.

Qualia facetorum dicta, responsáq; esse debeant. Cap II.

Valia uerò facetorum, tum dicta tum responsa esse debeãt, ex ijs paucis quæ subijcimus facilè apparebit. Frãciscus Aelius nõ in studijs modò his nostris summa cum celebritate uersatus, uerumetiam ciuilibus in actionibus ac negotijs: cum uideret sacerdotem excomptum admodum, atq; expansiore capillo, soleisq; incedentẽ editioribus, tunicis quoque laxioribus, atq; in plurimos sinus complicatis, pallioq; inũdante, conuersus ipse ad eos qui secũ constiterãt: An, inquit, ignoratis, quam exculti essent, pensiles Semiramidis reginæ hortuli. Idem cum uidisset Gallos milites calceiamentis uti pedum, taurinorum in uestigiorum speciem: Vbi, inquit, horũ sunt taurorũ cornua? Cumq; Gallicus quispiam ex auditoribus et ipse quoq; facetus subdidisset. In manibus hi gerũt cornua, quod telũ scilicet è manibus nunquã mitterent: Ibi Aelius, Horũ igitur ueruta, balabar

deq;

deq; sunt cyathi. Extat eius siue dictum, siue respõsum catum admodum: Funem qui duceret, eos præ se quidem oculos, ponè uerò uestigia mouere. Petrus Summontius, de quo supra mentionẽ fecimus, nam præter summã literarum cognitionem, summe etiam iucundus est & comis, cum animad uertisset matronã & forma, & cultu præcellentem, oculis tamen lasciuio ribus, & penè amatores uorantibus: Quid, inquit, segnes, non & nos ad amplexum eius componimus? Est & illud eiusdem maximè facetum, nam uocatus ad cœnã à sacerdote, cum uinarius promptor nusquam compareret: Quid moramur, inquit, quin cantemus illi mortualia? Idem cũ intelligeret ciues nõ paucos occupatos in laudãdis pomerijs Neapolitanis, quæ à Federico rege promouebantur, in medijs laudationibus inter strepitans: Ve, inquit, pomarijs. Quod quidẽ secutũ est, pleriq; enim horti uastitatẽ acceperunt propter muros fossasq; cicunductas. Actius Syncerus, rari uir ingenij, magnæq; nobilitatis, & ipse quoq; admodũ facetus, cum in cõspectu Federici regis esset inter physicos quæstio, quid præcipuè cõferret oculorũ perspicuitati, alijq; fœniculi afflatũ diceret, alij uitri usum, alijq; item aliud: At ego, inqt, inuidiã aio. Obstupuerũt hoc dicto adeò medici, ut ab auditoribus derisui haberentur. Tũ ipse: An nõ inuidia maiora ac pleniora omnia uideri facit? Quid aũt oculis magis præsentaneũ, q̃ ut uis ipsa aspiciẽdi maior reddatur, atq; uegetior? protulitq; statim Ouidianos illos uersus:

Fertilior seges est alienis semper in agris,
Vicinumq; pecus grandius uber habet.

Idem interrogatus ab amico, quid de Marini Mineruæ negotijs haberet certi? respondit, quod apud forũ cum uxore litigaret. Cumq; ille: Quid malum ex te audio, cum uxore hic ut litiget, qui eam in Brutijs multos ante annos penè uiduã reliquerit? Tũ Actius rursum: Quæ nam (malũ) ignorantia ista est tua, qui nescias Marinum repudiata priore, nuper uxorem duxiße podagrã. Mouit repẽte qui adessent omniũ risum, cum pro lecto ad forum alluserit, ubi perpetua est litiũ agitatio, pro uxore ad podagrã, quæ illi usque in cubili adeßet & comes, et socia, nec quiescere eũ pateretur. Poetus Fũdanus, quem audio dicere Musarũ in hortulis adolescere, cũ audiret familiarẽ hominẽ de pedũ dolore eiulatus mittere, nec poße illos cõpescere, accurrit ad clamores: Ecquid, inquiens, alij de itinere queruntur aßiduo, laboribusq; quamplurimis, de perpetua negotiorũ inquietudine alij: Tu (pro deũm atq; hominum fidem) de quiete quereris atque otio? quod si tibi molestum est, exurge age, ac peregre proficiscere. Quid quæris? de lepôre dolor in risum conuersus est. Audio Romanum Thamyram, Romanum dico, & patriã linguam, et disciplinas, arteisq; Romanos referẽtem,

audio, inquam, Thamyram, cum esset ab Antonio Cicuro, noto ac beneuolente homine, qui blæsus tamen esset, saluere iussus, illeq; blæsuriens, pro Thamyra salue dixisset ô Tumule, respondisse (cum tamen et ipse blæsum pariter sese effingeret) Et tu haue ô Cucule. Blæsa illa salutatio fuit admodum ridicula, multo tamen ridiculosior gestus ipse blæsionem effingens. Etenim meus hic Thamyras quanquam pudentißimus, tamen solenni die celeberrima in pompa animaduersum cum esset, Pontificem Maximum coniecisse in puellam oculos, quæ tenerrimæ esset ætatis ac formæ, mirarenturq; qui in id intenti essent, tum petulanteis Pontificis summi oculos, tum iocos puellæ mutuos: Desinite, inquit, obsecro mirari Papæ pupam hanc placere cupere, scit enim piper ab eo sub peplo ferri, nec ignorat Papa pupæ penum piperi conseruando comparatum. Nescias quid facetius. Et morum suauitate, & studijs his nostris abunde notus est præstantißimis quibusq; uiris Suardinus Bergomâs: is domi cum haberet conuiuas, iußissetq; de more exemptis dapibus bellaria afferri, tum è conuiuis aliquis: Cui bellum, inquit (ad bellaria alludens) facturi sumus. Tum ipse: Vinariæ, inquit, cellæ. Bene habet respondit, etenim sitimus omnes. Agite pueri, tū ipse, Setinū approperate. Rursus ille: Bello ex hoc quæ spolia nobis futura? Ad ea Suardinus: Spoletina pueri in aciem proferte. Tertiū ille cum phaleratos commendaret pomorum canistros: Ne parcite pocillatores, ne'ue Falernis abstinete. Cumq; quartum ille subdidisset: En Munera, lætitiamq; die. Tum ipse sublato manu utraq; carchesio canere cœpit:

„ Cecubum prelo domitum Caleno,
„ Sit meæ lenis requies senectæ.

Hacq; ratione à modestißimis uiris comiter traducta est cœna. Docuit igitur Suardinus, qui'ue ioci, quæ'ue dicta facetum deceant in cœna præsertim, ut quæ etiam iocunda & comis esse debeat, ingenuisq; conuiuis digna: non tamen hac ut in parte ferculorum ratio tradatur, sed iocorum tantū, ac facetiarū. Celebrabantur à Ferdinando rege Hippolitæ nurus, atq; Alphonsi filij nuptiæ, apparatu splendidißimo. Erat dies decursionis hastatæ, flagrabantq; sub sole cuncta. Conuenerant autē mortales omnis generis ad spectandum, cumq; plurimi ludorū essent laudatores, uel pleriq; omnes admiratores potius, in media laudantium frequentia & plausu exclamauit Theutonicus: O' ualeant ludi, in quibus nemo bibit. Nesciā an aliâs tanta in multitudine dictum ullum tanto cum risu acceptum fuerit, præsertim ex ore Germanici hominis. Philopœmenes Acheorum dux præcipue inter Græcos clarus, erat diuersurus ad hospitiū ueteris amici. Quo cognito, iußit hospes apparari quæ necessaria essent alia, ab uxore dum,

dum interim ipse obsonium appararet. Hæc inter Philopœmen solus (ut ipsa res ferebat) ad hospitium properat, quem uenientem hospita, dum ut solum, ut deformem, ut qui nihil ornatus haberet eximij, arbitratur mulier ex administris esse aliquem, qui herum præueniret, cum esset de aduentu Philopœmenis mirifice solicita, etiam blandienter rogauit eum se uti adiu taret ad dominum comiter accipiendum. Tum Philopœmen, ut erat perhumanus, cognito mulieris errore, confestim securi accepta, et cuneo cœpit ligna findere coquendā ad cœnam. Hospes interim domū regressus, cum animaduerteret Philopœmenem findendis lignis malleo incumbere: Prò Iupiter, inquit, quid hoc Philopœmen? prò pudor deorum, atq; hominū, quid agis dux maximè? uultumq; de dolore simul, ac pudore dimisit. Ad ea Philopœmen maxima cum iucunditate: Pro deformitate, inquit, oris, totius corporis pœnas luo. Voluit ipsemet præbere de se et risum hospiti, & sibi ipsi ridiculus esse. Res sanè festiuo, ac faceto homine digna, quæq; quo rarior, eo etiam fuerit lepidior. Alphonsus rex, quem liberalissimum ætas nostra experta est, cum homini de se bene merito de manu præsentem pecuniam tribuisset: Amabo, inquit, hoc age, ne thesaurarius hoc recisat meus. Cumq; ille subdidisset: Tu ne ô rex questorē uereris? Vereor, inquit, ne hac è causa de cœnis mihi altero, tantum demat. Studebat Alphonsus liberalitatem eam occultam esse, cognito deniq; accipientis ingenio, fecit se deridiculum, dum, ne illum paruifaceret, uult uideri. Eundem in Philopœmenem cum iocaretur aliquando Titus Flaminius, deformitati corporis eius illudens, diceretq; uultu quammaximè iocoso & hilari. Quid hoc Philopœmen, cum pulchras manus, crura etiam perquam pulchra habeas, quod uentrem ipse non habeas. Ad ea Philopœmen eadem cum hilaritate & uultu: Quid ô Romanorum imperator eximiè, cū egregios pedites, strenuos maximè equites habeas, quod pecuniam minimè habeas? Nam & Flaminius persæpe inopiam rei pecuniariæ laborabat, quemadmodum Philopœmen exiguitate uentris, ac medij corporis gracilitate. Facetißime etiam Themistocles aduersus filium, matris fauore atq; autoritate quædam exposcentem: nam ad matrem eius conuersus, Grecis quidem ô uxor, inquit, Athenienses imperitant, ipse ego Atheniensibus, ut autem mihi, tibi uerò ipsi filius præscribit. Non probabat Cn. Pompeius in Thusculano ædificatam à Lucullo uillam, quod ea æstiuæ quidem inhabitationi accommodatißima cum esset, hybernæ tamen parū omnino prospectum fuisset: ad quæ iucundißime magnaq; cum festiuitate Lucullus: Num tibi, inquit, Pompei quàm grues, quàm ciconiæ, minus habere cordis uideor? qui nesciam pro tēporibus habitationē mutare? Et illud quoq;

ab eodem concinniter, ac iocose. Cum enim dispensator rei familiaris ab eo accusaretur, quod parciorem parasset cœnam, & ille respondisset, quod solus quidem cœnaturus esses, non putabam lautiore apparatu opus esse. Ibi ipse uultu quàm maximè festiuo: An ignorabas apud Lucullum ipsum cœnaturũ esse Lucullum? Facetum admodum etiam Catonis illud, quanquam dicacitate non caret. Nam maritimum ciuis quispiam fundum cum uendidisset, quod esset uentri, ac luxui summum in modum deditus: hoc cognito, quod eius ingenium Catoni perspectum esset, statim inquit: Per herculem nimis miror hominem hunc, quàm mare plus etiam pollere. Videlicet quod ille per luxum atq; gulam absorpsisset, quod mare fluctibus uix allideret. Est eiusdem Catonis dictum, quanquam sapiens, tamen quod etiam facetum dicas. Filius enim eius matre mortua, cum mulierculam ad patris cubiculum sæpiculæ itantem, toruius aliquando inspexisset, idq; Catoni esset significatum, confestim alteram despondit uxorẽ: quod intelligens filius, patrem precabatur, ignosceret sibi, siquid per incuriam peccasset. Tum ipse: Nihil (respondit) eiusmodi est in causa, nisi quod tui similes patriæ plures relinquere ciues cupiam. Illud uerò Marci Ciceronis & acutum admodum & facetum: Quidam enim cum ei dixisset: Tu ne istud ætatis uirgunculam duxisti? Cras (respondit) mulier erit. Iulia Augusti filia, Marci Agrippæ uxor, cum intellexisset suis è conscijs mirari quosdã quod liberi eius tam essent Agrippe similes: Desinant, inquit, mirari, quando ipsa nunquam nisi naui plena uectorem tollo. Hoc quanquam facete responsum, significatione tamen obscenitatis minimè caret. Emerat Alcibiades canem raræ magnitudinis non exiguo pretio, nec multis post diebus & caudam illi mutilari, & per urbem liberum abire iussit. Hoc uiso cum omnes rem ut ineptam mirarentur ac stolidam, alij deridere Alcibiadem qui id fecisset, alij etiam ut stultum eum, animiq; parum omnino compositi accusare, esse è familiaribus, atq; amicis qui obiurgarent: Quo cognito Alcibiades in risum uersus: At mihi, inquit, hoc facto perbelle, perq; opportune consultum est: Cum enim scirem Atheniensem populũ aßiduo de me, rebusq; obloqui de meis ac maledicere, commento hoc, dum ineptã hanc materiam ridiculamq; ei maledicendi trado, impudentioribus à maledictis, quibus me quotidie discerpunt, & illum auerti, & me etiam liberaui. Atheniensis Anitus uir & diues, & splendidus, parauerat amicis conuiuium, rogaueratq; Alcibiadem eorum uti numero se adiungeret, cumq; recusasset, domum se Alcibiades recepit, uino ibi liberalius indulgens, atq; hoc facto, cum seruis profectus, atq; in Aniti cœnaculum irrumpens, iussit abaci ornatum dimidiatum ipsum quidem à seruis rapi, in quo

per-

permulta essent ex auro atq; argento uascula, atq; ad se impetu codẽ ferri. Quod factum à conuiuijs acriter cum incessaretur, ibi Anitus: Quin, inquit, Alcibiades toto cum de hoc abaco pro arbitrio ei facere ius esset, liberalißime mecum egit, quod dimidium mihi eius integrum reliquerit. Publius Syrus, cuius multæ extant præclaræq; sententiæ: interrogatus quid podager quispiam ad solem constitutus ageret, perquam belle respondit ac perargute, Aquam calfacit. Idem quoq; interrogatus, quod nam ipse molestum esse otium duceret, Pedum podagricorum respondit. Delectant autem hæc tum dicta, tum responsa, nam & lacessunt neminem, & obscenitate carent, nec indigna sunt ingenuo homine, siue dicendo, siue audiendo: nec in referendis fabellis non uenustant narrationem ipsam, uniuersamq; explicationem. Gonnella siue fabulator facetißimus, siue ioculator maximè comis, interrogatus aliquãdo à Nicolao Marchione Ferrariensi, quarum nam siue artium, siue facultatũ in urbe Ferraria maior esset numerus? confestim. Quis id dubitet, medicorum maiorem esse numerum? Tum Nicolaus: O inanem hominem, & urbis huius artium, artificumq; ignorantißimum, quippe cum uix duo, tres'ue ad summum Ferraria medicos habeat siue ciues, siue externos: ad ea Gonnella: O principẽ maioribus rebus deditum, qui ob eas urbem suam, suosq; ciues ignoret penitißime. Tum Nicolaus, Quid si hoc falsum quod ipse asseris? Tum Gonnella, Quid si ego uerus? Ibi siue pœna, siue mulcta ex compactọ ei qui uanus inuentus esset, constituta. Igitur insequenti die sub auroram Gonnella pro templi astans foribus, obuoluto pellibus ore, ac gutture, interrogantibus qui in templũ ingrediebantur, quo nam morbo laboraret, respondebat singulis, dentium dolore, singulis etiã remediũ aliquod dolori præbentibus, quorũ ipse et nomina conscribebat, et remedia. Atq; hac ratione urbẽ perrectans, perscrutandoq; remedia, singulos qui obuiam fierẽt, percõtatus, supra trecẽtos homines medicinã dolori tradẽtes notauit, in tabella. Quo facto regiam ingressus, qua hora Nicolaus prandebat, sese obtulit inuolutis & ore, et ceruicibus, ingentẽ dolorẽ simulans. Nicolaus astu uiri pariũ cognito, cũ intelligeret illũ haud bene ualere à dẽtibus: Hoc statim, inquit, remedium Gonella adhibe, laudabis Nicolaum, è uestigio enim sanus eris. His Gonnella acceptis, domum regressus tabulam instruit, remedia illa, remediorumq; autores continentem, ac primo loco Marchionem ascribit, inde alios atq; alios delectu adhibito. Tertio die quasi sanus, atq; à dolore liber, nudata gula ac ceruicibus, principem adit, docet quæ conquisita, & comprobata fuerint, mulctam ab illo expostulat, atq; in ius illum sese adacturum minatur, atq; his dictis tabulam Marchioni legendã exponit.

Ibi Marchio primum inter medicos locum sese obtinere conspicatus, inde alios atq; alios primates uiros, à risu continere nequiens, seq; uictum confessus, pecunia illi ut solueretur imperauit. Princeps idem Nicolaus equi Gonnellæ huius caudā, quo in loco stabulabatur, clanculum nouacula abscindi iußit. Ille hoc præcepto, asellis qui eodem in stabulo nutriebantur, particulam labiorum superiorū abrasit. Delatus apud principem non excusauit factum, rogauit tantummodo damnum uti æstimaretur, ipsiusq; ad conspectum deligati ducerentur, quo æstimatio ipsa æquius fieri poßet. Primo itaq; loco reste ducebatur Gonnellæ equus caudæ uix frustum motitans, subsequebātur aselli suo ordine illigati. Qui ut ante illius cōspectum stetere, resq; ipsa oculis omnium exposita est, atq; animaduersa: nec princeps ipse, nec quisquā ex ijs qui aderāt, fuit quin risu dirumperetur. Tum Gōnella: Nec tu princeps in solio cōstitutus, nec quisquā è iudicibus, quāuis grauis ac seuerus ad hoc ipsum spectaculū tenere risum potuit, tūne asinos, tūne bestiolas has à risu cōtinueris, dū equū tam ipsis familiarem decaudatum cōtuentur? Quo audito, iteratus est risus, Gonnellaq; ipse absolutus, cōmendatusq; ut facetorū omnium princeps, suauißimarumq; facetiarū artifex suauißimus. Idem tamē ipse aliquando irrisus ac delusus dicitur etiam à mulierculis, ut cum iter faciens per Vmbriam, perq; agrū Treuiensem animaduertisset puellulā prandentem in uia, residentemq; in lapide ac despoliato porrò complicantem spolia illa in epistolæ speciem, cōplicataq; in os ingerentem, dixissetq; ac si puellam rideret: Ad quem nam, ô scitula, literas istas cōplicatas mittis? Tum illa irrisione uiri cognita, exhilarato uultu: Obsignandas eas anui, respondit, mitto, dextera etiam anū significās. Cumq; haud multo post puellæ alteri, obuiā factus esset, quæ capellas pastum duceret, dixissetq; tentabundus: En tibi ô bellula argenteolum, petroselinū mihi si denudaueris, accepit illa cōditionem, atq; argenteū statimq; appræhensa capella annicula, caudaq; eius subleuata: En, inquit, uide atq; inspecta quod optasti holusculū. Huius tamen generis multa sunt, qui arbitrētur à Gonnella ipso effecta quo ridiculum sese quacūq; ratione faceret audientibus. Mariotta, Antonij Rebatti mercatoris Florentini uxor, nec insulsa quidem matrona, nec parū comis, uirū cum intelligeret noctu per urbē uagari solicitandis scortillis, intranti ei fores domesticas astitit in summis scalis, accēsa facula, nudatisq; pudendis. Quā ille re inspecta, cum inclamasset: Quid ô quid Mariotta hac opus est facula? quid nudatione? Tū illa: Quo planè inspiceres, an hic tātū tibi insit, quātū satis esset ne alibi quæritādo labores. Sed genera hæc siue ludēdi, siue iocādi nō carēt turpitudine, et ingenuo parū digna sunt homine, risum tamē mouēt, dum

dum in circulis refertur. Quale illud est rusticani cuiusdã, non insulsi tamen homuntionis, cũ enim equo ferretur ad nundinas strigoso ac perlongo, intrantemq; eum in oppidũ uir iocabundus sciscitaretur, quanti uenderet panni decempedã, ipseq; eo dicto petitũ se intelligeret, statim ex equo descendit, sublataq; equi cauda podicẽ illius ostẽdens: Ingredere, inquit, ô amice tabernam, neq; enim illiberaliter habeberis, emesq; mercatu bono.

Quales igitur faceti esse debeant, qualia etiam facetorũ tum dicta, tum responsa, quæ allata sunt à nobis exempla, docere abunde possunt. Quoniam autem ipsis è facetijs ac ioculationibus recreatio quæritur, ac remissio à laboribus molestijsq;, ne huic quoque rei parte ex aliqua desimus, lectio ipsa conmunicatioq; tum lepidorũ uersuũ, tum dialogorũ plurimum quoq; conferet ad refocillandos animos, quin historiarũ quoq;, quæ auertant auditores (dũ attente quidem audiũtur) à curis, cogitationibusq; grauioribus. Scribendarũ fabellarum Luciano, Ioanni item Boccatio, an aliud fuit consilium, quàm ut lectores pariter, atq; auditores delectarent? Idem & Poggio plurimis colligendis, quæ urbane dicta essent cuĩq; festiuitate et risu, itaq; de ijs libros etiam fecit Latinè scriptos. Vitæ quoq; præstantissimorum uirorum tum Græcis, tum Latinis ab autoribus mandatæ literarum monumentis continent tum salsa, tum uenusta, quæ ad relaxationem conferant, quæ uersata in circulis, interq; conuiuenteis habeãt demulcere curas, & tanquam lenocinari molestijs nostris. Nam præter ea quæ ad hilaritudinem spectent ac iocum, multa ijs cõtinentur lectionibus, quæ alijs atq; alijs rationibus animos demulceant, inducantq; eam, quam ipsi quærimus relaxationem. Cuius rei paucis his admonuisse satis fuerit.

Illud uerò minimè omittendũ, quod ad relaxationẽ, audientiamq; retinendam non parum sibi & ornatus, et adiumenti facetus uir comparabit, referendis ijs siue dictis, siue respõsis, siue fabellis, quas ipse ab alijs acceperit. Ac licet ea ipsa cũ dicerentur essent siue salsa, & aculeata nimis, siue obscena & spurca, poterit tamẽ referre cũ modestia, quo efficietur uitijs ut ijs careant, qualia nunc ipsi referimus. Fuit è senatoribus Petri Aragoniæ regis Queraldus quidam tum ore fœdo, tum reliquo corpore parũ composito: tamen qui summa comitate esset præditus, maximisq; in negotijs exercitatus. Is missus aliquando ad regem Africæ, fuit ab illo in cœnam adhibitus, quam nostrum in morem rex ipse apparari iussit editioribus in scannis, Afri enim in solo super tapetis discumbunt. Cœnitauerunt complures simul, rex qui & ipse comis esset, & iocandi studiosus, iussit clàm ossa colligi omnia, eaq; ad pedes Queraldi illo nesciente conijci. Finita igitur cœna, cũ aulæ magistri iussu mẽsæ essent sublatæ, appareretq; ossiũ cumulus,

tum quispiam à rege submissus. Quid hic, inquit ossiũ uideo? lupus profe-ctò hic cœnitauit, nõ homo. Tũ Queraldus ad regẽ cõuersus: Mihi, inquit, ô rex cum lupis fuit in cœna negotiũ, quando luporum est & carnem, & ossa simul abrodere, quod comessatores isti tui fecere: Ego uerò ut homo, ut cõuiua comis, carnes absumpsi, ossa in humũ abieci, in canũ pastum, atque oblectamentũ. Hæc igitur dictio ut mordax tum pupugit, at relatio ut iucũda nũc delectat. Idem Queraldus quo regem delectaret, adhibitus ab illo in cubiculũ, in quo constrata essent omnia serico, atq; exasperatis acu purpuris, nullus' que relictus esset locus, in quo sine nota posset inspui, fieretq; illi proximus regijs è famulis quispiã ore fœdo, atq; impuro, è uestigio excreabũdus os illius sputo inspurcauit, qui sublata statim uoce regẽ appellauit. Hoc cognito Queraldus: Ego, inquit, iucundissime rex, apparatus tui nitorem admiratus, ne aliqua illũ parte contaminarem, nullũ cum alium præter illius os, immundũ relictum locũ, atq; spurcosum cernerem, in illum excreatum profudi, quasi à te ob id seruatum, quo nitor ibi tuus saluus esset. Actio quidem ipsa sordida tunc fuit, & cõtumeliosa, at relatio perbella. In eadem legatione quidã è regis aula factus ei obuiã, in deformitatẽ eius illatus: Quid, inquit, Petrus rex portenti ad nos misit? Ad ea ipse cõfestim: Sciebat, inqt, Petrus ad quẽ me mitteret, nã et rex ille deformior erat. Hæc ipsa et dictio, & respõsio habent in dicendo spicula: at in referẽdo salem ac ioculationẽ, propter prõptitudinẽ respõdẽdi ac maledicti reiectionem tãtopere inexpectatã: Parasito cuidam apposita cũ esset in mensa uulua suilla deridiculi gratia, tum ille sublatis pudibunda è corporis parte uestibus, nudato bacillo, illum in quadram iniecit: cumq; esset inclamatum à comessoribus, immurmurauit, inquiens, talis carnes cultrum talem exigere. Quod quidem actu fœdum, obscenum responsu, at relatu pro loco tamen, atque auditoribus non iniucundũ. In hoc autem ipso iocandi genere comis est admodũ ac periucundus, AVL. COLOTIVS. noster, tum propter insitam ei à natura perraram quãdam in dicẽdo hilaritatem, tum propter egregiam literarum peritiam, rerumq; multarum usum. Quo fit, ut in explicãdis fabellis, in epigrammatis, Comicorumq; Poëtarum dictis referendis ac lusibus mirificè delectet. Quibus in rebus cum primis habenda est pudoris ratio, limitesq; ipsi uerecundiæ aut parum, aut nihil prorsus transgrediendi. Locus tamen, & tempus, & auditorum personæ nonnunquam paulo licentius indulgere solent ijs qui uerba faciunt. Matrona Mediolanensis è familia peruetusta & nobili, quæq; aliquando cum amatoribus lusisset, fuerat à sacerdote solicitata, qui è Fratrum Minorum esset ordine. Ea corã smolicitanti, in hanc sententiam respõdisse traditur: se

non

non possem nō multum illi quidem debere, ex eo quod amaretur, cæterum ægre se illud ferre, quod ab eo eius ætatis esse iudicaretur, cum non esset, in qua quod reliquum esset, ut reliquiosum quidem, ac male olidum Fraterculorum tunicis sudore ac pædore infectis subijceretur. Quod responsum per urbem cum percrebuisset, ipsáque à grauibus quibusdam uiris, ac sibi perquam familiaribus interrogata, serenitate quadam oris rem omnem confessa esset: licentior illa, festiuáque explicatio uisa est non solum non ademisse aliquid pudori, uerùm addidisse multum comitati, atque inter notos & amicos gratiæ. Galeatius Pandonus Ioannis Andegauiensis partes secutus, cum alijs nō paucis in carcere, ac squalore complures annos Ferdinando à rege est habitus: cæteri in uinculis aßiduo maledicere, lamentari, mœrore confici: ipse contra iocari, ridere, pædorem in delicias uerbis conuertere, nihil illo iucundius esse, deniq; eam ob rem in pugillatum descendere. Quod Ferdinando renuntiatum cum esset, liberari eum è carceribus statim iußit, liberatumq; honesto salario est prosecutus. Ille ad mortem usque Ferdinando sic uixit, ut quæ plurima in carcere teterrime paßus esset, ea omnia inter enumerandū in risum converteret ac iocum. Cum igitur quæ ad facetudinem spectent, quæq; ad facetum instituendum à nobis explicata sint, reliquum est uti pauca, quædam de Ironicis dicamus, ne pars hæc tanquam inculta à nobis relictaq; uideatur.

De Ironicis. Cap. III.

ET Aristoteles uirtutū moraliū disputator solertißimus, et Græci scriptores pleriq; omnes tradūt, Socratē fuiße Ironicū, quodq; dißimulantia eiusmodi à modestia profi ciscеretur, inde effectū est ut genus quoddā dißimulationis sit ad uirtutē referendū. Quando eius, qui ea utitur, nequaquā illud est aut consiliū aut finis, quo aut fallat ipse quidē, nugetur ue, aut lucrū inde sibi cōparet: uerùm ut ostētationē defugiat, tumoreq; uitet, ab insolentia uerò sic recedat, ut intra modestiæ ac uerecūdiæ fines potiùs diuersetur. De eo enim in quo quis præstat, cū demit sibi particulā: uel de se ita quidē loquitur, ut uideri nolit aut insolescere ex eo, aut nō existimare tantū se profeciße, quantū aliorū fortaße sit iudiciū: utrunq; profectò modestiæ est, nō tergiuersationis, aut fraudis, qua tamen in re medium quoq; retinendū est. Nā uelle id quod inest nimiū attenuare, id finitimum est inficiationi. Vehementior enim extenuatio nō minus fortasse in ostentationem intēdit, quàm arrogatio illa insolens ac uanitatis socia. De cuius principijs quia multa iam tradita sunt à nobis, reliquum est de hac ipsa

Ironia quæ uirtus est, & à multis Socratica est agnominata, quæ necessaria uisa sunt, uti præcipiamus. Agnominabimus itaq; libenter Socraticam siue dißimulationem, siue ironiam, quo notius appareat alia dißimulationis genera turpia esse, quæq; condemnentur digna, ficuti iam docuimus, cum in plureis eam distribuimus partes, hoc uerò ipsum genus et honestũ esse, & ad uirtutem referendum.

Definitio. Cap. IIII.

Vo igitur Socratica hæc quæ & qualis sit, magis appareat, eam sic terminabimus, quædam ut sit mediocritas pro loco quidem ac tempore, proq; personæ dignitate dißimulandi ea quæ nobis insunt, et in quibus præstamus sine ostentatione & fraude, ac sine lucro. Nam nec Socraticus hic dißimulator pecuniæ inhiat ac lucris, nec ut demittendo seq; & sua altius efferat, neq; ut inaniter mentiatur aut decipiat. Eritq; eleuatio ac demißio ipsa sic modesta et prudens, ut neq; quod inest, prorsus inficietur, perinde ut nihil externum affingit, exornat'ue sese ijs quæ sua non sunt, utq; ab ingenuitate nullo modo recedat, sed in ea ipsa dißimulantia potius id præstabit, quod liberali dignum homine iudicetur. Hos igitur intra fines Socratica hæc modestia uersabitur, iuraq; constituet sua: nam si mediocritas est, modum necesse est retineat ac temperationem, aliter enim aut in fraudem declinabit, mendacium'ue, ac ueri abnegationem uoluntariam, aut in ostentationem elatam illam quidem ac superbientem, perinde ut de uestitu Laconico Aristoteles iudicat.

Ac primo quidem loco querendum uidetur, an ætatem omnem, ac qualemcunq; uitæ partem deceat dißimulantia, omnem ne etiam personam? siue is filius sit familias, siue pater, siue cum magistratu, siue priuata liberaq; publicis à muneribus. Cuius quidem rei prudentia ipsa iudex erit, & ea ratio, quæ iure suo recta agnominatur. Senex tamen quàm iuuenis adolescens'ue ad retinendum modestiam quam requirimus, ut prorsus magis est idoneus, sic minus facilis ac lubricus ad incurrendum in ostentationẽ, aut in deceptionem ac fraudem, propter longiorem uitæ usum, animumq; magis confirmatum aduersus inconstantiam ac leuitatem: tametsi adolescentulos nonnunquam uidemus optime constitutos, senes contrà perquã immoderatos. Sed nescio quomodo in sene ironiam hanc, id est, eleuationẽ bene ante actæ uitæ, rerumq; gestarũ minus admiramur, in iuuene uehementius: fortasse quod ætas hæc promptior est ad ostentationẽ, seq; resq; suas magnificandas, ab utroq; tamen habendus est ante oculos habitus ille Laconicus.

Laconicus. Ac ne nostris à disciplinis discedamus, Iulius Pomponius exactissimus ætatis nostræ Grammaticus, Romanæq; uetustatis perpensor quammaximè diligẽs, nobilitatem generis ita dissimulauit, cum è familia esset Sanseuerinia, quæ haudquaquã exiguæ parti Lucaniæ imperitaret ac Brutiæ, ut neq; ipse genus fateretur, & cum illis quibus notum id esset, ita loqueretur, ut uideri posset nobilitatem cõtemnere. Cognitionem uerò rerum plurimarum, quæ in eo erat non mediocris, ita præ se tulit, ut docens ipse, uetustosq; autores interpretans declararet, qui & quantus in docendo esset, atq; in interpretando: cæterum in conuentibus, familiariq; in consuetudine ac sermone mirum est quàm uerecundè, nedum modestè de se aut sentiret, aut loqueretur: cum'que alijs plurimum tribueret, in seipsum maximè parcus erat. Contrà uerò Laurentius Vallensis, multæ uir doctrinæ, ingenijq; in primis acuti, popularibus in congressibus, ac literatorum circulis ostentandæ disciplinæ iudicatus est fuisse studiosior, ne dicam parum modestus, ut ijs in circulis multo appareret diligentior, quàm in libris ipsis, quos scriptos reliquit. Cumq; non pauca in Dialecticis adinuenisset aduersus horum temporum artis eius magistros, eò sese efferebat, palàm ut diceret, nullam esse Logicam præter Laurentianam. Albertus uerò cognomento Magnus, qui multa posteritati physicis in rebus ingenij sui reliquit monumenta, in ultima senectute cum studiosis à uiris consuleretur, respondere plerunque est solitus: Quærite Albertum in libris. Adeò non modò non præ se ferebat tot annorum studia, lucubrationesq;, sed memoriæ uideri uolebat timere: cum tamen & memoria optimè ualeret, & obuersarentur ei ante oculos physicæ inquisitiones etiam iuuenilium annorũ. Antonius Panthormita, qui obliteratam, nedũ languescentem in Italia Poëticã restituit in antiquam penè formam, cum à studiosis persæpe hominibus de perueteri, dubitataq; siue Poëtæ aliqua, siue Oratoris interrogaretur sententia, quadam etiam cum frontis hilaritudine, ac si memoriæ diffideret: Ite, respondebat, ad Iouianum. adeò etiam senex & primarius uir in Alphõsi regis aula, quod sæpenumero docuisset, scire se dissimulabat. Itaq; quem nunc fructum colligit, dissimulatione ex ea colligit. Hæ igitur Socraticæ sunt dissimulationes, & honestæ, et laudabiles: non ut ostentent, non ut lucrum inde aliquod capiant, præter honestam illam animi conscientiam in se ipsa sibi cõgratulantem, perfruentemq; bonis suis: quem tamen fructum, eumq; maximè uberem admirata posteritas ipsa reddit. Hæc est illa despicientia sui ipsius tam liberalis, ut liberalitate ex ea, ne dicam eleuatione rerum suarum, tantos colligat redditus, ut centuplum inde summa etiam cum ubertate accipiat. Detrahebat sibi So-

crates de cognitione rerum, de scientia: non ut abnegaret quod in luce expositum erat, sed ut alios inuitaret ad humanitatem, ac modestiam: neq; enim uideri uolebat insolescere ob multarum rerum peritiam. Franciscus *Aretinus, genere nobilis, doctrina eximius, ætate prouectior, cui Romana non parum debet lingua, inter ipsos quos habebat doctrinæ sectatores ita se gerere est solitus, ut post traditā institutionem, minores semper inter illos partes, quàm quæ suæ essent, susciperet.* Itaq; *non solum sibi quod suum non esset, nullo modo arrogabat, uerùm demebat de proprio & in loquendo, & in conuersando cum familiaribus.*

Nec uerò quancũq; ad interrogationem, siue iocãdo, siue serijs utendo hic ipse ubiq; erit ironicus, ac dißimulans. Nam nec uir fortis quocunq; in periculo, fortitudine ac robore suo utetur, illudq; obibit. Nec urbanus & comis in funere iocatur, & ad risum inuitat dictis suis astantes. Delectus sed adhibendus, rectaq; illa ratio cõsulenda. Franciscus Pudericus *Grammaticum cum commonefaceret, cuperetq; illum minus excandescere erga discipulos, temperatiusq; illos uerberare, uocatum illum ad se huiusmodi aggreßus est dictis:* Quid *hoc amabo, quod aliorũ quidem Grammaticorum discipuli suis de institutoribus queri consueuere, ferula quòd nimis sæuiant, te uerò ipsum incusant quòd nec irasci scias, nec scuticula ferire?* Itaq; *dißimulanter dum loquitur, Grammatico ruborem induxit. Mater mea Christiana de me admodum puero cum esset solicita, sciretq; me aßiduum agere apud Grammaticum, primasq; ferre inter cõdiscipulos partes, nec laudare corã uellet, alibi his adoriebatur:* Quid, *ô fili, de te audio? quòd hodie superatus è ludo discesseris, in themate Latinis uerbis explicando. Alibi: At ego mellitũ tibi eduliũ parauerant, quòd sperarem te uictorem literaria è cõcertatione rediturum, redis uictus?* Quod *igitur tibi parauerã, ad eũ sum, qui te uicit, missura. His igitur atq; alijs mater gaudiũ dißimulabat, dũ laudare puerũ me coràm omnino defugit, Socraticamq; per dißimulationẽ hortabatur ad perdiscendas literas.* Quin *etiã prudens hæc dißimulantia plurimũ secũ fert momẽti et in laudãdo, et in uituperando. Antonius Panhormita cũ irridere uellet philosophantiũ è classe quempiã, quẽ honoris causa haud nomino, perinde atq; admirabundus dicebat: Hic decimo pòst anno quicquid proficit, primo quidẽ studiorũ die proficit. Horatius etiã Poeta insectãdis uitijs, atq; irridẽdis ineptijs magnopere est Socraticus.* Quid *quòd Annibal eodem irrisionis genere lusit Antiochũ regẽ? cũ enim rex suas illi ostentaret copias, & numero peringentes, & armis egregiè instructas, percontanti satis'ne eæ aduersus Romanos essent, respondit, se satis eße arbitrari, tametsi Romani admodum auari eßent.*

essent. Vide obsecro quàm Socraticè ignauiam illius riserit. Eadem arte summis extulit Scipionem laudibus: nam cum esset (ut traditum est memoriæ) sermo inter eos de ducum excellentia, dixissetq; Annibal, primo sibi uideri statuendum loco Alexandrum Macedonem, secundo Pyrrhum Epirotam, sibiq; assereret tertium, intulissetq; Scipio: Quid si te nõ uicissem? Tum ille, uel me respondit omnibus censerem præferendum. Itaq; per hos quasi cuniculos, iterq; dissimulatũ peruenit ad exquisitam illam ac maximè celebrem laudem. Iulia Augusti filia, Marci Agrippæ uxor, hac etiam uia paternã à se auertit reprehensionem: nam cũ animaduertisset patrem Augustum permoleste tulisse, quadam quòd in pompa excultiore ornatu, luxuq; indulgentiore processisset, dieq; insequenti matronali solum more culta patri se ostendisset, ab illoq; mirificè esset laudata, quòd in eã formã ornata incederet: tum illa, ut erat ad dissimulandum instructa, uerbis his hesternũ luxũ deprecata est, luxusq; increpationem à se auertit, inquiẽs: Heri me uiri oculis exornaui, hodie patris. Multum itaque has ad res, siue in laudẽ spectent, siue in accusationem, siue in respondendo, siue in iocando, ipsa ualet dissimulatio, ratione duce & comite. Petrus Compater, cuius mors senectuti meæ ingens nuper uulnus inflixit, uir utiq; ad omne genus facetiarum maximè appositus, cum prætereuntem conspicaretur abunde locupletem hominem, maximè tamen attenuatum: Hic, inquit, multa dando factus est diuitior. Idem cum uideret cõpluribus cum satellitibus incedentem militarem hominem, eundemq; purpuratũ: Nimirum hic, inquit, hoc cũ ornatu et clientela ad aram proficiscitur, à dijs ueniam impetraturus, quæq; per uim rapinamq; abstulit, tẽplo, arisq; oblaturus. Cõsederat Laudiuius cõpluribus cũ literatis Antonianã ad porticũ, utq; erat ingenij, literarũq; ostẽtator oppidò quàm gloriosus, cũ recitasset uersus quosdam à se in laudẽ editos Bartholomæi Rouarellæ, sacerdotis Cardinalis. Quo, inquit, sciatis, uersiculi hi nostri quantopere Bartholomæũ delectauerint, ijs ipse auditis cõfestim de manu quidem aureolos quinquaginta mihi dinumerauit. Aderat ibi homo, qui et leuitatem eius nosset, & Bartholomæi magis strictas atq; attenuatas, quàm parcas erogationes esse. Is itaq; ore quãmaximè composito: Per Petrũ, inquit, & Paulũ adiurarim, breui Laudiuiũ Põtificẽ Maximũ futurũ, cũ in eũ sacerdotes, auarissimũ genus hominum, tã sint liberales: Macte ingenio Laudiui, uersus quãplurimos et conde, & ede, facilè hoc scribendi genere Pontificatũ tibi cõparaueris. Quæ potuit esse insinuatior irrisio? et inanissimi simul hominis, & inertissimi Poëtæ? Atq; hæc quidem ironia agnominari Irrisoria rectè potest: nã nec Socratica prorsus est, cum aut parũ, aut omnino nihil demat imminuatq;

& tamen à modestia non recedat: utuntur autem ea & Oratores, & Poëtæ, non sine urbanitate. Thomas Pontanus per urbem deambulans, interrogatus à uiatore, an Cancellarius esset Perusinus? respondit, se uiatorem esse, impudentiæq; interrogationi eius hac ratione illusit. Actius Syncerus cum irridere uerbosum hominem honestè uellet, conuersus ad astãtes: Homo hic, inquit, à muto parum abest. Quid quòd hæc ipsa dissimulantia maximam quandoq; uim habet laudationis, ut cum familiaris noster Suardinus Suardus in conuentu literatissimorum hominum commendare industriam uellet, assiduitatemq; adolescentis cuiuspiam in literis: Hic, inquit, adolescens à Musis auersus est adeò, ut etiam noctes in choreis absumat ac palæstris. Cõtrà, cum uituperare hominem maximè sordidũ uellet: Homo hic, inquit, domi habet nitelarũ omnium magistrũ, sordiumq; censorem. Vticensis autem Cato, licet ipse in explicanda animi sui sententia apertus admodum ac liber esset, tamen surdaster cum haberetur, sæpenumero ac si non audisset, quorundam dictis nihil omnino respondebat. Itaq; dissimulandi genus illud Socraticum ut ad modestiam referendũ est, sic hoc ipsum Catonis ad prudentiam, sapientissimumq; uiuendi usum, ac rationem. Nec uerò pauci hoc dissimulationis genere non à maledictis modò se tutantur, dum tanquam non audissent, illis non respondent, uerumetiam à malefactis, dum aliter etiam quàm dictum est, sese accepisse fingunt. Adolescens quidam uocatus ad testimonium dicendum in causa furto surreptæ lanæ, sumpta occasione à luna, quæ biduo antè deliquiũ passa esset, dissimulauit se audisse de lana, itaq; de luna respondit: nanq; interrogatus à iudicibus de lanæ surreptione, sublatis in cœlum oculis: Per, inquit, cœlum ipsum uiro iudices, perq; Dei potentissimum numen, qui omnia nutu suo temperat, nunquam me dedisse operam Astrologiæ, neq; unquam me audisse qua ratione lunæ surreptio fieret. addidit et ijs fatua quædam dicta. Quibus uersi in risum iudices, arbitratiq; rudioris illum ingenij esse, ac prosecuti eum cachinnis, abire è conspectu perinde ac fatuum permiserunt. Ille igitur ratione hac à dicendo testimonio liber euasit. Prætor Neapolitanus per urbem summiserat satellites, Focillum quendam qui caperent furti suspectum: ij percontati de eo cum essent Erricum Pudericum equitem Neapolitanum, isq; illum sciret proxima delituisse in taberna: At, inquit, Facellam scitote domum illam quæ est ante oculos, paulò ante ingressum. est enim Neapoli Facellarum familia peruetusta & nobilis. dumq; illi monstratam ingrediuntur domum, interim facultas data est Focillo, prætoris satellites euadendi. Itaq; dum se fingit Erricus pro Facillo Facellam audisse, fugæ illius cõsuluit. Constans etiam fama est, diuum Franciscum, dum inter

inter homines ageret, lepusculum canes fugitãtem, quo saluum faceret, delatum illum metu ad pedes eius cepisse, atq; intra tunicæ sinistram manicam, quæ laxior esset, immissum abscõdisse: cumq; uenatores facti obuiam percontarentur, quã lepus transijsset, dextera leuam designans: Scitote, respondit, uiri, hãc illum minimè transisse. Igitur uir sanctißimus dißimulatione ea usus est, quo à canum dentibus lepusculum liberaret, quem postea eductum è manica abire liberũ permisit. Quod etsi fortasse in exemplum fictum est, tamen & similia quandoq; accidisse in rebus hominum palàm est. Et hæ quidem dißimulationes licet facto magis constent quàm dicto, tamen à dicto ut male accepto initium ducunt, & causam.

Omnino autem rerum publicarum moderatores, quiq; populis præsunt ac nationibus, animaduertere, uel perpendere potius examinatißimè quidem debent, qua & uia, & fronte dißimulatione hac utãtur. Siquidem eorum dicta, sententiæq; & altius penetrant in animos audientium, & latius tum dicta, tum responsa significationes extendunt suas, alijq; atque alij diuersis ea modis interpretantur: ut cum Iacobus Caldora cogitabundus inter deambulandum immurmurasset, Capuam Roma quidem minorem, at Carthagine maiorẽ fuisse. Tum unus ex ijs qui aderãt, suspicatus, agitare animo Iacobum Capuæ obsidionem, confestim id Campanis significauit: quod haud multo pòst Iacobi consilijs incommodi plurimum attulisse constat. Quocirca principibus uiris, rerumq; publicarũ administratoribus, & ubi, & qua uia, & apud quos Socratica hac utantur dißimulatione, etiam atque etiam considerandum est. Ferdinandus Alphonsi filius, patre mortuo interrogatus à familiaribus amicisq;, an ærarium relictum esset ei à patre abunde amplum? dum illud dißimulanter extenuat, regulos penè omnes, optimatesq; ciuitatũ regni ad rebellionem inuitauit. Pro tempore tamen ac loco ipsa extenuatio nõ parum adijcit ad autoritatem, existimationemq;. Qua quidem arte Federicus Vrbinâs sæpenumero magna cum prudentia utebatur: nam nec raro quidem, nec occulto, aliquando etiam in propatulo hosti se imparem dicebat, parteisq; suas minores profitebatur, quo uerbis ijs hosti significatis, imprudentiorem illum, minusq; cautum redderet. Quo fit, ut hæc ipsa omnia ratione metienda sint, arteq; temperanda, quando ratio ea quæ à Peripateticis iure quidem recta dicitur, actiones in utranq; partem nostras definit.

Res autem ipsa & docuit, & aßiduo docet, non in uoce solum, ac uerbis, uerumetiam in uultu, gestuq; ironiam locum ac ius suum retinere: ut cum aliud dicimus, aliud innuimus: aliud uultu, aliud manu significamus. Hinc apud Persium:

» O Iane à tergo quem nulla ciconia pinsit.

Nam & cõtemptus ac derisiones quædam gestu magis ac signis fiunt, & maxima sunt ex parte ironicæ, cum tamen uoce laudem uideantur afferre. Nam et prætereũtes siue ciues, siue peregrinos postquam eos blãde familiariterq; salutauimus, aut manuum gestu, aut oris irridere consueuimus, ut salutatio ipsa omnino fuerit ironica ac ridicularia. Quid quòd uerba quædam maximè sunt ad ironiam idonea? quale est uerbum Vale, & Viue, aliæq; salutandi uoces: indeq; inductum est, ut sæpenumero ab eruditißimis etiam scriptoribus ea uerba malam dicantur in partem, ut illud Terentianum: Valeant qui inter nos dißidium uolunt. Et Tibullianũ illud:

» O ualeant syluæ, deficiantq; canes.

Item apud Virgilium: Viuite syluæ. Et apud Valerium Catullum:

» Cum suis uiuat, ualeatq; mœchis.

An nõ serui interdum, ac nequam & scelerati homines uerbis dictisq; fœdis ac contaminatis sibi maledicunt, inuicemq; conuiciantur ac detrahunt? cũ ipsa tamen detractio laudationis in se uim habeat, ac speciem cõgratulationis quasi cuiuspiam.

De ironia igitur, Socraticaq; dißimulatione hactenus. Absoluta est, ut arbitror, de sermone disputatio, communiq; oratione, ac familiari, præcipuæq; pars ea qua requies quæritur, relaxatióque à laboribus ac molestijs. E qua quidem explicatione liquidò apparet, quæ uitia sint inter colloquendum fugienda, sermonesq; domesticos, quæ contrà mediocritates complectendæ. Tu uerò sic habeto, ad honestas uoluptates, relaxationesq; à curis ac negotijs nihil tã cõferre, quàm sermones illi cõferũt, collocutionesq;, quæ de Deo habẽtur, diuinisq; de rebus. Id quod nuper Petrus Compater moriens declarauit: paulò enim antè quàm animã ageret, multa cũ de Deo, deq; animorum disseruisset æternitate, sic deniq; ad astantes nos, quos ualere iubebat, conuersus, & tanquam ultimo in actu cõstitutus, lingua etiam hebescente dixit: Omnes quidem sermones inter notos atque amicos esse suauißimos, illos uerò multo suauiores, quorum materia Deus esset. Quocirca nos ipsos exhortatus prius, pòst etiam per Deum ipsum obtestatus rogabat, uti amicitiæ memores, quoties conuenïremus, nostra omnis oratio à Deo inciperet, desineretq; in Deo.

FINIS

P. SVMMONTIVS REVERENDISsimo & illustrißimo Francisco ex Picolhomineis Aragonio, Bisinianensi Episcopo, S.

HIstoriam belli Neapolitani, quod Ferdinandus Aragonius cum Ioanne Andegauiensi quondam gessit, ad te nunc mitto Antistes optime, ita quidem nõdum omnino expolitam, ut scriptore ab ipso relictã inuenio. Leges aũt hic egregias gentis tuæ laudes, utq; Maximorũ Pontificum lumen, Secundus ille Pius tuus, ut innumerabileis alias eius taceam uirtutes, regna etiam integra parare amicis cõsueuerit. Is enim mortuo Alphonso rege, cum tantam illam procerum, ac populorum à Ferdinando eius filio defectionẽ, quæ sanctissimi patris æquitas erat, ferre iam nõ posset, ita Ferdinandi rebus fauit, ut & bellum omne suis ipse præcipuè auspicijs confecerit, & pacatum tandem ei tradiderit regnum. Quod uerò ad historiæ fidem attinet, Pontanum scito singula hæc nõ rerum fama collegisse, non hinc atq; illinc emendicasse, sed interfuisse ipsum rebus ferè omnibus. Nec est quòd miretur fortasse quispiam, nouis eum agere interdũ uerbis, qualia sunt dignitatis illa, Comes, Marchio, Dux, Princeps, cæteraq; rerum ac locorũ huius temporis nomina, cum explicari aliter res ipsæ nõ potuerint. Quam ille usurpationem, licet necessario, atq; consulto his temporibus ab ipso ceptam, sæpe tamen, dum uiueret, ut erat Latinitatis obseruãtissimus, excusabat. Tu qua par est in autorem gratia, munus hoc accipias: Pontanoq; tuo (tuus enim dici iure potest, per quem tum Picolhomineum genus, tum uerò rex magnus uobis affinitate coniunctus celebratur) debere ipse cum tuis nunquam desinas.

Vale.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE BELLO NEAPOLITANO LIBER. I.

TALIAM NATVRAE INSTITVTO quodam (nullũ enim perpetuũ est imperium) post collapsas res Romanas, & regnantem Gotum, uariæ gentes, diuersis tamen temporibus occuparunt. E quibus maximè illustres Langobardorum res fuere. Hos diutius regnantes primo Franci, pòst Normanni, et ipsi ab initio partim Germani, partim Sarmatæ, uerùm è Gallia, quam aut pulsis, aut superatis antiquis colonis occupauerant, profecti pepulere. Princeps autem Robertus Viscardus, rerum quas gessit magnitudine, ingentem sibi & gloriam, & imperium comparauit. Satis enim parua manu Italiam ingressus, atque ab Gulielmo fratre, qui Melfia ædificata, cum Normannis in Apulia consederat, cuiq; à uirtute Ferribrachio fuit cognomen, aduersus Græcos in auxiliũ arcessitus, rebus non semel bene gestis, cum Gulielmo, Drogoq;, atq; Humfredo fratribus, qui pro ætatis prærogatiua, alius post aliũ Normannis præfuerat, in dominatu successisset, Constantinopolitani Imperatoris præfectos primo è Salentinis expulit: inde in Brutios cum Rogerio fratre profectus, Pœnos qui plureis annos genti imperitauerant, ui atq; armis eiecit: traijciensq; in Siciliam, multis confectis prælijs, attritisq; tandem barbaris, insulam penè omnem in suam, fratrisq; potestatem redegit. Quorũ reliquias nedum delet, maiores res omitteret, in montanis Siciliæ locis sedes habere eos permisit. Mox reuersus in Italiam, Lucanos, Apulos, Samnites, Campanosq;, qui cis saltus Terracinenses sunt, diuersis artibus ac temporibus domitos, in suum ac fratris iurare nomen coëgit. Pòst uerò cum Boamundo filio Hadriam traijciens, fugato Imperatore Constantinopolitano Alexio, plurimis captis oppidis, non exiguam Epiri, ac Macedoniæ partem imperio suo adiecit. Ab hoc igitur, atq; à Rogerio fratre imperium cœpit, quod pòst à Rogerio Rogerij filio in regium nomen uersum est, ac supra trecẽtos regnatum annos, maximis interim bellis fortiter administratis, pluribus rebus terra, mariq; feliciter gestis, dum ab ipsis aut propulsantur regibus, aut inferuntur bella, Federico etiam & rege, & Augusto Romanã ecclesiam prosternente. Quo mortuo, excitante Romano Pontifice ad bellum

ad bellū Gallos,hi Siculo ac Neapolitano regno, Carolo duce potiti sunt, Caroliq; successoribus pòst inter se de regno contendentibus,quæ contentio Italiam simul omnem,Galliasq; permiscuit,tandem ad Alphonsum regem deuenit,quem Hispania è citeriore accitum, & annis ac rebus gestis florentem Ioanna sibi adoptauerat, quæ per id tempus Ladislao fratre mortuo,Neapoli regnabat. Hic Ioanna etiam uiuente, primum cum Ludouico,deinde ea mortua,cum Renato, prouinciæ, atq; Andegauiæ regulis,qui & ipsi regnum sibi Neapolitanum, quod ex eadem qua Carolus stirpe essent editi,atq; ex testamento superioris Ioannæ hæreditariū asserebant,plures annos bella uario euentu administrauit: tandem Neapoli, per uim capta,Renato etiam pulso,uictor regno potitus est.Hoc regnante Italiæ res maximè floruere: nam et bella multa fortissime gesta sunt, & bellis partim compositis,partim etiam confectis, pax secuta est tranquillitatis atq; opulentiæ plena.Hæc ætas fortissimos duces,sapientissimos rerumpublicarum administratores habuit,uiditq; literarum studia magno fauore,ingenti frequentia, post tot seculorum interiecta interualla reuocari. Quam temporum felicitatem Alphonsi mors turbauit. Hunc hyeme in Apuliam profectū,dum aucupij,ac uenationis studijs capitur, morbus corripit,quo confectus haud multis æstiuum post solstitium diebus Neapoli interijt,ætatis suæ annum agens quartum ac sexagesimū. Alphonso mortuo Ferdinandus succedit, quem hæredem in regno Neapolitano pater instituerat,natum Valentiæ, in Hispania citeriore,atque ex muliere susceptum, quam Valentiæ cum ageret in delitijs habuisset. Res hortari uidetur,quoniam Italiæ rerum mentionem fecimus,qui tum uniuersæ status esset,quiq; aut populi,aut principes eam moderarentur,paucis exponere.Nec uerò cæteræ indignentur urbes, reguliq;,si primæ nobis Venetiæ auspicium dicendi fecerint, & propter urbis ipsius magnitudinem,ac nobilitatem, & propter reipublicæ temperationem, summamq; imperij æquabilitatem. Igitur urbis huius primordia satis quidem exigua fuere: initio enim loca in quibus pòst urbs creuit, à piscatoribus habebantur, ac salinarijs,qui piscandi studio,aut faciendi salis gratia illic multi conuenerant. Quas ad res locorum eos natura cum primis inuitabat,propinquitas præterea, ac frequentia Venetiæ urbium,è quibus mortales multi eò assidue mercandis ijs confluebant. Quibus artibus ac quæstibus paulatim loca ipsa creuere habitatoribus,creuere quoq; cum quæstibus simul & negotiandi,& nauigandi studia. Idq; eo magis, quod sedes eæ terrestribus ab incursionibus maximè tutæ habebantur,grassantibus iam tum exteris nationibus,ruentiq; Romano imperio. Itaq; hac usi opportunitate, opu-

lentißimus quisq; , ac maximè nobilis è finitimis Venetiæ atq; Illyrij populis, dũ barbarorũ, qui per id tẽpus Italiã infestabant, iram uererentur, in tutiora se recipientes, multis præsertim direptis, non paucis etiã funditus excisis oppidis, eò tanquã in arcẽ cõfugiunt. Pòst uerò alijs atq; alijs commigrantibus cœpere maioribus studijs, cupientioribus animis rem nauticam exercere. Quam ad rem locus, neceßitudoq; magis ac magis eos adhortabatur, crescente multitudine, ac solo angusto, rerumq; omniũ, quæ uictui necessaria essent, egeno atq; infœcundo, ut inter palustreis, atq; æstuarios locos sito. Quod si coniectura uti liceat, credibile quoq; est, propinquos quosdã portus, qui perquã celebres tunc erant, illabentiumq; in mare fluminũ ostia, plurimũ frequentiæ contulisse, dum aßiduo, cõtinenterq; per ea commercia exercentur. Hinc opulentiorẽ ad mercaturã conuenarũ cum uerterentur studia, breui Venetorũ res (Venetos enim sese, quod è Venetia emigrassent uocauere) ciuibus, atq; opibus aucta est. Igitur diuitijs freti, peritiaq; nauigandi, cũ eorũ nomẽ abunde potens pollensq; & clarum esset, Mauris sæpius classe superatis, prædonibusq; Illyricis, quiq; alij mare infestũ reddebant, captis uictisq;, pluribus elati uictorijs, cœpere insulas primo, atq; nationes externas subigere. Atq; hunc in modũ circiter septingentos (ut ipsi tradunt) annos, aut etiã amplius artibus his eò potentiæ peruenere, uti Venetorum res finitimis, exterisq; pariter formidolosæ essent. His igitur è sentẽtia fluentibus, crescẽte imperandi cupidine, ad res Italicas animũ adiecere, finitimis regulis, dũ impotenter in subiectos populos dominationẽ exercẽt, eos imitãtibus. Nã inter Patauinos, ac Veronensis regulos diutius cũ esset certatũ, utriusq; partis rebus uexatis atq; attritis, laceßiti et ipsi aliquando à Patauinis hanc occasionẽ nacti, finitimã in cõtinente insiliere. Pòst bello maximo acerrimoq; conflato cũ Philippo Maria Mediolanensium duce, cuius imperiũ late magnũ in Gallia cisalpina erat, multis tandẽ cladibus ultro citroq; datis, atq; acceptis, uniuersa penè Venetia occupata, Bergomo ac Brixia captis, magna quoq; Illyrij parte aliquãto tamen prius domita, imperiũ in Italia uiribus autoritateq; magis ac magis auxere. Tantã aũt rerũ felicitatẽ concordiæ studiũ maximè peperit, ac uiuendi inter se æquabilitas è statuendis ac seruandis legibus nata. Hũc itaq; tuendarũ legũ cõsensum, secuta est administrandæ reipublicæ concordißima securitas. Nam ne unquam nobiliũ animi per ambitionem insolescerent, qui eam initio constituere, unum & quidem summum statuerunt magistratũ: quem qui gereret, ducem uocauere, senatus quidem principem, cæterum cui iniussu senatus nec pace agere, nec bello publicum quicquam liceat. Dux ipse senatum consulit, Senatus autor

decernit,

decernit,cuius tamen decreta Ducis nomine feruntur. Hoc mortuo è numero senatorū statim alter per suffragia creatur. Magistratus ipse quanquā perpetuus, memoria tamen nostra Franciscus Fuscarus, quod senectute aggrauante, publica ad munera factus uideretur inhabilior, magistratu se abdicare coactus est. Huic de publico certa penduntur stipendia. Senatus ad eū cogitur in curia, quā egredi ducem, nisi statis diebus, ac certis causis minimè permissum sit. Ceterū ipsis senatoribus mira in dicendo libertas, summa in consulendo integritas, atq; asseueratio, recti ac ueri cultus eximius, erga patriā studiū supra quàm cuiquā sit credibile. Quod siquando deliberandis atq; decernendis rebus in cōtentionē sit deuentū, non partiū studia superant, uerùm publici boni ratio. De quorū tamē institutis, moribus, æquabiliq; administratione silere est omnino cōsultius, quàm nō multa differere. Proximis in regionibus reguli tres imperitant, Mediolanēsis, Ferrariensis, Mantuanus. Mediolanēsi frequentissimi, maximeq; opulenti Galliæ cisalpinæ parēt populi, Comēses, Ticinēses, Alexandrini, Nouarienses, Laudenses, Parmenses, Dertonenses, Cremonenses, item Placentini. Ferrariensi Mutina, ac Regiū, opportunæ ac nobiles urbes subiectæ sunt. Rem Mediolanēsem per id tēpus moderabatur Franciscus Sfortia, qui Philippo Maria mortuo, Blancæ Mariæ uxori suæ, Philippi è nobili matrona, filiæ dominatum asserens, partim ui, partim beneuolentia ciuiū, ac rerum gestarū fama clarū se, ac maximè potentē in Gallia, Italiaq; uniuersa fecerat, uir profectò Romanis tēporibus dignus. Ferrariensem Borsius Estensis, miti uir ingenio, consilioq; maximè tranquillo, quiq; Italicarū turbationū sese mediū gerere cōsuesset. Mantuanā Ludouicus Gonzaga, clarus & ipse uir, belliq; non minus quàm pacis artibus clarus. Quæ urbes, populiq; alpibus adiacent, alij Monferratensi, alij Sabaudiensi obediunt, cuius imperiū etiā trās alpes in Allobrogibus late amplū est. In Aemilia, Piceno, Vmbria, Sabina, Latio, Heutruriæ magna parte, magna etiā Campaniæ, q populi, quiq; reguli in ijs agitāt, Romani Pōtificis imperata faciūt. Quorū omniū ea tēpestate res maximè illustres Sigismundi Ariminensis, Federiciq; Vrbinitatis erāt. Quibus autē artibus Pōtifices Maximi tantū sibi imperiū comparauerint, nequaquam est explicatu facile. Nanq; ut initio armis illud sibi uendicauerint, longe aliud arbitrari par est. Genus enim ipsum hominum olim quietum, ac religioni tantum deditum. Cæterum ut antè sacerdotes innocentissimi, atq; abstinentissimi fuere, quo tempore sola sacra, cerimoniasq; tractabāt: sic pòst fuere ex eis, qui cupiditate ambitioneq; præcipites ierint. Verùm Romani Pontificis æqua imperia, administratio tranquilla, studia pacis, otijq; maiestas propè diuina,

Hetruriæ olim bona pars sub regulis erat: quibus aut cæsis, aut pulsis Senenses, Florentiniq́; illorũ urbes, atq; agros suo imperio subiecere, finitimos etiam populos, qui antea liberi erant, in seruitutem redactos, nouis uti uiuerent legibus coëgere. Vtraq; autem respublica popularis nunc est, nobilitate olim ob superbiam pulsa. Florentinorum nomen per orbem terrarum late clarum est, non tam rebus gestis, quàm gentis ipsius solertia, & urbis magnificentia. Eam in plano sitam amnis Arnus interfluit, quam deorum'ne immortaliũ templa, an publica, priuatáq; ædificia magnificentiorem reddãt, haud facilè est iudicatu. Ipsis ciuibus mirum ædificandi studium, mira ornandi cura. Si quid regio non suppetat, peregre deuehendum atq; importandum curant. Certamen est, non in urbe modò, uerumetiam in agris, quis magnificentius ædificet. Itaque regio sumptu uillas paßim ædificatas uideas. Genus ipsum hominum acutum, & graue, bonarumq́; artium studiosum, pecuniæ tamen studiosius, quocirca in ultimis etiam terris negotiantur. Quorum tamen propria laus est, ac peculiare meritum, quod latinas literas penè ab interitu uindicauerint, dum & ipsi Latinis, ac Græcis literis dant operam, & illarum studiosos ad se arceßitos, salarijs, præmijs, honoribus prosequuntur. Vrbs ipsa paulatim à paruis obscurisq́; initijs, atq; Fesularum è ruinis creuit, quam quidem artium plurimarum, quas ea gens aut ipsa inuenit, aut ab alijs inuentas perfecit, frequentia mirum in modum auxit, locupletauitq́;. Florentinis proximi sunt Lucenses, ciuitas non tam suis consilijs libera, quàm alienis opibus, atque præsidijs firma, dum Florentinorum ne accedat opibus, magnæ curæ est cæteris. Senēsis reipublicæ administratio propter diuersa ciuium studia inquietior est, nec satis ex eo libera. Itaque ciues dum parum ipsi inter se consentiũt, quæ reipublicæ in cõmune bonũ haberi potest ratio? Pacis tamen apud eos studium uiget, præterquam Florentinorũ artibus, quod non raro eorum res turbantur. Quorum ager oppidò quàm fertilis est. Ciues ipsi quæstui dediti, ac ciuilis uitæ muneribus. Libertatis idē omnibus studium. Ea tamen Romani Põtificis opera Ducisq́; Mediolanēsis, quàm ciuium cura magis constat. Genuensium res maiores quidem atque opulentiores haud multo antè fuere. Nam & mari aliquando potiti dicuntur, non solum Corsica, Sardinia, multisq́; Aegæi maris insulis captis, uexatisq́;, sed Euxino enauigato, pluribus oppidis quæ in ora Põtici maris posita sunt, ab eis aut captis, aut etiam conditis. Venetorum quoque rebus penè ad internitionem aliquando adductis, & urbe illorum ingenti classe circumsessa. Horum opes paulatim dilabi cœpere ob domesticas seditiones ciuiliaq́; odia, quibus effectum est, uti amissa libertate Gallorum regi seruierint.

uerint. Nam ueteris cum esset instituti, Ducem qui summum apud eos magistratum gerit, cõmuni consensu creari, dum multos annos studio partium magis quàm publici boni duces designantur, magna certamina, fœdæ seditiones, ingentia etiam bella exorta sunt, donec Genuensiũ respublica eò perducta est, uti Gallicum nomen, imperiumq; à patribus inuocatum atque acceptum fuerit: missusq; à Carolo rege Ioannes Renati, de quo ante dictum est, filius, qui Genuensem rẽpublicam administraret. Reliquam Italiã, quæ ab saltu Terracinensi per Equos, Hernicosq;, ac Marsorũ, & Sabinorum montes in Picenum, ad ostia Truenti pertinet, quod flumen in Hadriaticum sinum influit, quæq; supero etiam atq; infero mari cingitur, Neapolitani eam reges tenent, in qua Ferdinandus ex testamento successit. Igitur Alphonso mortuo, reguli, ciuitatesq; missis oratoribus, Capuæ conuentu habito (nam pestilentia Neapolis infestabatur) in Ferdinandi uerba de more iurauere. Et quanquam omnia quieta apparebant, rex tamen conuentu dimisso, in Pelignos ac Marrucinos digressus, equitatu in itinere scripto reliquum æstatis in Theatibus ac Ferentanis egit. Hinc rebus regionis eius pro tempore compositis, in Apuliam, ubi hyemem agere decreuerat, maturauit. Interea Callistus Pontifex Maximus Alphonsi beneficiorum immemor, cuius autoritate atque opibus antea Cardinalis, pòst Nicolao Quinto mortuo Pontifex creatus fuerat, peruersa cõsilia, et perfidiæ plena aduersus Ferdinãdum agitare cœpit, clamq; cum primoribus ciuitatum, ac regulis agere de rebellione, diuulgatis etiam epistolis, quibus Ferdinandum suppostititium Alphonsi filium diceret, deniq; aqua & igni interdiceret qui huius imperata facerent, & in officio ac fide permanerẽt. Quod ni Callisti consilia mors interrupisset, ingens maximeq; calamitosum conflatum iri bellum apparebat: quippe qui esset fluxa fide, peruicaci ingenio, uarijs consilijs, præcipiti ambitione. Huc accedebat, quod dum assentatoribus patefacit aures, Borgio sororis filio ingentem dominatum in regno Neapolitano destinauerat. Sed Callisti consiliorum ac uitæ finis idem fuit. Creatur inde Pius Pontifex, ad quem missi ab rege legati omnia pacata retulere: quin etiã haud multo pòst Latinus Vrsinus Cardinalis, cũ amplissimis decretis Barolum in Apuliam uenit, ubi iussu Pontificis, collegijq; Ferdinandum initiatum (uti moris est) coronaq; donatũ, regẽ declarauit. Quæ res populariũ regni animos de bello iam dubitanteis, quietiora uti sperarent, mirum in modũ confirmauit. Ipse interea amicos, sociosq; nunc per literas hortari, nũc per oratores rogare, uti ueteris amicitiæ memores esse uellent, se bonum amicum, fidũ socium futurũ: ad cumulandam ueterem beneuolẽtiam, ad cõtinendam societatem, nouas ubiq; causas, noua

semper uincula additurum, offerre, polliceri. Se paterno cõtentum regno, suisq; fortunis pacem, atq; otium omni arte procuraturũ: deniq; omnia se quàm bellũ male, illumq; pro hoste habiturum palàm dicere, qui bellum in Italia moliri pararet. Adhæc in populos, popularesq; suos publice ac priuatim noua beneficia conferre, uectigalia minuere, regulos benigne appellare, ornare muneribus, decretisq;. Hispanis qui remanere apud se uellent, familiaritatem polliceri suam: qui redire in patriã mallent, muneribus affectos, ornatosq; dimittere. Carolum patruelem, Nauarræ principem, qui agente animam Alphonso res nouas tentasse Neapoli dicebatur, quiq; ob cõscientiam Alphonso mortuo nauem, quæ Neapolitano in portu in anchoris stabat, confestim ascenderat, benigne appellatũ: multa etiam amplaq; per amicos pollicitus, nihil prius habuit quàm persistentẽ in abeũdi proposito cõciliatum dimittere, isq; haud multis pòst diebus in Siciliam nauigauit. Demũ rex cuncta perspicere ac meminisse, quibus amicos, sociosq; contineret, aduersum populos, regulosq; non satis habens iustum sese, ac liberalem gerere, nisi & illos ad bene etiam de se merendũ inuitaret. Non deerãt tamen, qui è regulis existimarent hæc ipsa à Ferdinãdo simulãter fieri, quod ijs ingenium eius à puero esset cognitum. Nam & cum sese esse pòst manifesto declarauit. Quæ existimatio nonnullorum etiam procerum ac primatũ regni animos ab illo (ut creditum est) auertit. Hæc agenti Ferdinando, significatur Ioannem Antonium, principem Tarentinum, clàm rebus nouis studere: quod regem nequaquam fallebat, qui eius inconstantiam atq; animum minimè tranquillum nouerat: quippe cui ab adolescẽtia seditiones, rapinas, discordiasq; gratas fuisse intelligeret. Erat enim Ioannes Antonius uario & inconstanti ingenio, ac parum firma amicitia: apud quem etiam sancti, honestiq; nõ tantus respectus, quantum studium, quantaq; erat cura assequendi eius, quod animo destinasset: atq; ut sui ipse parcissimus, sic contrà alieni quam appetentissimus erat: utq; in bello abũde timidus, sic in pace parum fidens suis aut amicorum opibus, quem lõga et maximè quieta Alphonsi pax male habuerat. Sed ad quod intentus erat, aliquando peruenire ut ad id posset, interim dum ingentem sibi pecuniam compararet, nihil pensi habebat: & quanquam ipse timidus ac suspiciosus, gerendi tamen belli maximè auidus: utq; in conserendis manibus minimè strenuus, sic producendi belli egregius artifex. Is igitur per finitimas ciuitates, locaq; opportuna clàm summittere cœpit, qui alijs præmia, alijs delictorum condonationem promitterent, nobiles alios suæ inopiæ, alios gloriæ maiorum admonerent. Regulos ut quenq; uel cupidum rerũ nouarum, uel ære alieno pressum, uel rei suæ pœnitere intelligerẽt, tentare, hortari,

solicitare,

solicitare, multa pollicendo erigere, opes eius ostentare ne desinerent, deniq; belli eum autorem ac ducem offerret. His atq; alijs animos hominum ad belli studia cum impelleret, in Galliam quoq; ad Carolũ regem, in Prouinciam ad Renatũ, Genuã ad Ioannem Renati filiũ mittit, qui eos ad regnum armis repetendũ hortentur: omnibus deniq; artibus participes, socios, duces cõsilij sui quærit, atq; habere tentat. At rex artes illius ueritus, nunc per literas, interdũ per oratores, aut amicos operam dabat, illum uti conciliarent. Itaq; blande appellãdo, largamq; de eo spem ac fiduciã ubiq; præseferendo, consilijs eius pro tempore obuiã ibat. Quam tamen ille occasionẽ nactus (ut erat simulator atq; dißimulator, arte non minus, quàm natura ad utrũq; institutus) per speciem cõciliationis postulare ab rege cœpit, uti Iosiæ generi sui Iulij Antonij patri, & Antonio Centiliæ, cuius filio suam ipse despõdere filiam pararet, quis illos oppidis, castellis, agrisq; Alphonsus spoliaßet, ea cuncta uti restitueret. Hac re diutius in senatu agitata, diuersæ cũ essent patrũ sentẽtiæ, nec de Ioannis Antonij fide quicquam exploratum haberetur, aut bonæ spei, tandẽ rex honestũ potius quàm utile consiliũ secutus, famæq; suæ consulens, ne accusari unquam posset, quod per ipsum scilicet stetißet, quo minus cum Ioanne Antonio pax maneret. Iosiæ Hadriã Teramũq;, Centiliæ Crotonem, Catantiariũ, quæq; alia oppida, agriq; aut huius aut illius fuerant, restitui iußit mißis ab Ioanne Antonio, q eius ea nomine acciperẽt. Per idẽ tẽpus Antonius Cẽtilia, q paulo pòst Alphõsi obitũ ad Tarẽtinũ trãsfugerat, cõmunicatisq; cõsilijs, in Brutios ad res nouãdas profectus erat, per ueteres clientes, beneficiariosq; (ut qui natura seditiosus ac supra quàm dici potest, serẽdæ discordiæ singularis esset artifex) populos, primoresq; ciuitatũ solicitabat, ac nũc uanos terrores miscẽdo, nũc se ad liberandos eos ab duro Hispanorũ dominatu autorem futurum prædicando, cũ omnia nominis sui admiratione impleßet, nomenq; Renati in memoriã reduxisset, eò rem perduxerat, uti omnis fermè regio in rebellionẽ spectaret. Quod ueritus rex, Carolũ Campibaßiũ, et Alphonsum Daualũ eò cũ exercitu præmiserat, qui prouiderent, ne quid respublica detrimenti caperet. At Cẽtilia castellis aliquod occupatis, quanquã parua manu, populorũ tamen leuitate fretus, sibiq; præfidens bellũ mouerat. Hunc motũ diuersis ex oppidis permulti secuti, breui ingentem agrestium multitudinẽ armauerant. Quæ res partim terrore ac metu, partim cupidine rebellandi, popularium animos affecerat. Quo minus autẽ Centilia quod animo destinauerat, perficeret, Alphõsi celeritas obstitit, q faciẽtẽ iter per orã maritimã Cropanos uersus, de improuiso adortus, eũ fudit, fugauitq;. Qua re complures de rebellione cogitantes, in fidẽ atque officio continuit.

Vrbibus, castellisq; Iosiæ, atq; Antonio restitutis, atq; illorum nomine à Tarentino acceptis, cum in Brutijs quietiores futuræ res sperarentur, & Ioannis Antonij animus sedatus uideretur, tum ille magis, magisq; intentus omnia administrabat. Nam scriptos in Gallia cisalpina milites, finitimisq; in regionibus, mari ad se deuehendos curabat. Cum regulis fœdera clàm inibat, Ioannem Renati filium omnibus artibus ad bellum inuitabat. Iacobum quoq; Picininum, qui aduersus Sigismundum Ariminensem primo Alphonsi, pòst Ferdinandi auspitijs bellum gesserat, quanquam Ferdinando ob eius multa, patrisq; merita obnoxium, tentare tamen ausus, ingentibus & suis, et Ioannis pollicitationibus corruptum, paulatim in suas parteis traducere pertendebat. Cum primis autem tum socium fidelē, tum solertem ministrum inuenerat Marinum Martianum, principem Rhosanensem, cuius præter genus uix erat quod bonus aliquis laudare in eo posset. Hunc Ioannes Antonius pater adolescentulū, quod ingenio maximè peruerso esse senserat, ab suo conspectu arcuerat, in filij locum non habiturus, ni Alphonsus Helionora filia ei in matrimonio collocata, magno etiam dominatu addito, in patris restituisset gratiam. Ac nihilominus patèr, dum uiueret, filij fœdum animū, ac peruersos conspicatus mores, non semel quidem suspiransq; dixisse inter domesticos fertur, forè, ut his Martianam tandem familiam pessum daret. Igitur Marinus hinc regi suadere, quo Hispanos omneis regno eijceret, neq; enim fidendum illis esse: consulerêque uti per Italicos homines, suosq; populares regni res administraret: magnam inde regem sibi beneuolentiam, & gerendis rebus fidem autoritatemq; conciliaturum. Illinc Ioannem Paulum Cantelmum proximū sibi regulum, nobiles item multos in Campania, Samnioq; ad rebellandū diuersis artibus pellicebat. Pòst ubi uerò satis prosperè cedere consilia sua uidit, Hispanos palàm insectari cœpit. Adhæc cum Honorato Caietano, qui fundis, finitimisq; dominabatur in locis, simultatē primo exercere, pòst uerò in manifestas inimicitias prolabi, quod illum regi acceptū, suisq; consilijs offuturum maximè intelligebat. Quin etiam aduersus Galeatiū Pandonum arma mouerat, obsessis Capreatis, uti per hanc occasionem scribere exercitum liceret. Vtebatur autem ministro Marco Ratha, sobrino suo, homine turbulento, Gallicarumq; partium studioso: cuius uxor Ioannis erat Coxæ filia, qui capta ab Alphonso Neapoli, Renatū in prouinciā secutus, magnū sibi locum apud Galliarū principes rerum usu atq; eloquentia comparauerat: ac propter prudentiæ opinionem cum Ioanne filio Genuam ab Renato missus fuerat, quo tanquam magistro uteretur. Per hos igitur ministros multi mortales coniurarunt, in quis & Iacobus

Ratha Beneuentanus antistes, cuius insigni perfidia, Ferdinandi res maximè perniciosum uulnus accepere. Hunc rex cum Francisco Baucio, duce Andriense, legatum Mantuam miserat, ubi Pius Pontifex Maximus Christianorũ conuentum habebat. Ad quem Renati, & item Galliæ regis Caroli legati uenerant, postulantes uti regni Neapolitani sua Renato salua iura essent. Quo tempore Iacobus præter fidem, decus, iura diuina & humana, ministrum se ac medium exhibuit scelerũ omnium, quæ ab Ioanne Antonio, ac Marino, ab Ioanne item Renati filio parabantur, autor et ipse cum esset fœdissimorum etiam consiliorum. Affuit in hoc conuentu, Mediolanensium Dux Franciscus, cuius autoritate ac consilio factum est, uti Pontifex Romanus Gallorum postulata iniqua esse docuerit, palàm professus Ferdinando se non defuturum, deberi hoc publico Italiæ fœderi, ac memoriæ Alphonsi regis, cuius beneficio atq; opera Romana res aucta esset opibus, autoritate, imperio. Interea Ferdinandus cognitis Tarentini consilijs, quo illius incœpta frustraretur: quippe cui potiundæ per dolum Venusiæ maxima spes esset, ad Arundinem castra posuit. Is amnis tribus millibus passuum, aut nõ multo amplius ab Venusia præterfluens, in Aufidum influit. Venusiã Pyrrhus Baucius, Francisci, de quo dictũ est, filius tenebat, regi carus, ac maximè fidus. Cæterũ dotalis urbs erat, cuius ciues propter imperium æquum, clemensq; Gabrielis Vrsini, qui Ioannis Antonij ijsdẽ è parentibus frater fuerat, pleriq; Tarentino fauebant: nec deerant, qui urbem se dedituros pollicerentur. Quã spe Tarentinus & ipse circiter decẽ millibus passuum opportuno in loco coactis in unum copijs, consederat. Ac tametsi nihil adhuc aperte hosticum geritur, uterq; tamen in insidias intentus erat, cæterum hic cauendis, quàm ille parandis intentior. Atq; haud multũ abfuit, quo minus dum noctu Ioannes Antonius urbe se potiturũ sperat, rexq; illius consilium præuenit, obuiam facti antè confixerint, quàm bellum inter eos indictũ esset. Tandem uerò ille, quamuis re sæpius frustra tentata, urbem per dolũ occupat. At rex confestim subsidio suis ueniens, porta ingressus alia, Tarentinos urbe expulit: & quanquam à cæde temperatũ est, bona tamen ciuium direpta. Hanc sibi urbem Ioannes Antonius, si potiretur ea, belli arcem atq; horreũ propter opportunitatẽ destinauerat, agrum uberem, pabuliq; maximè feracem, pascendis equis aptissimum ratus. Vrbs ipsa in mediterraneis, ac natura etiam munito loco sita, totius regionis caput erat: atq; ut in omnem Apuliã, quæ ad montes iacet, quæq; regi parebat, discursiones facilè promittebat: sic urbes, agrosq; Tarentino subiectos à tergo claudens turbabatur, nequid hostile inferri ab rege posset. Adhæc Tranensium indè, ac Barolitanorũ res,

in primisq́; Francisci Andriensis Ducis facile se aßiduis impreßionibus afflicturũ, finitimosq́; alios tum populos, tum regulos dolo, ui, metu, pollicitationibus, minis, ob loci opportunitatem in parteis suas tracturum sperabat. Hic motus, quæ Tarentino mens esset, futurumq́; haud multo pôst bellũ indicauit: licet mißis ultro citroq́; sæpius legatis, quieta utrinq; nunciarentur. Sed ille uerbis quidem pacem uelle, re autem bellũ parare, tempusq́; agitandæ per speciẽ concordiæ terere, dum quæ agitabantur à coniuratis, parata essent omnia. Quocirca rex animo uehementer angi, diuersaq́; secum cõsilia agitare, nec cui fidendũ esset, satis compertũ habere: repetere animo ueteres regni discordias, domestica populorũ inter se odia, regulorumq́; aut simultates, aut amicitias: præterita bella docere planè posse, quantũ in hominũ animis polleret inconstantia, ac leuitas: quantum auaritia ualeret, ac uindicandi cupido: nec tantã æqui aut honesti curam, quantũ utilitatis studiũ, ac libidinis generi mortaliũ inesse: suas Tarentiniq́; ac Renati opes iustà expendere, quid ab Gallis, Gallicarumq́; partiũ studiosis, quid cõtra ab se socijsq́; terra, mariq́; geri posset, cogitare, ac metiri. Deniq; quantum fortuna humanis in rebus polleat, quàm uarij rerũ euentus essent, animo æstuanter uolutabat. Hæc agitanti Ferdinando significatum est præfectorũ literis, rem in Brutijs aduersum tumultuanteis agrestes bene ab illis gestã, quos ab domibus, atq; ab aratro digressos partim autor Centilia, partim rerum nouarum libido ad bellum, ac direptiones traxerat. Hi primo uagi, palantesq́, ut quis sese ducem præbuisset, sequebantur, pôst inito consilio, atq; in unum conuenientes, duce potißimũ Nicolao Tosto, cuius maiorumq́; eius nulla antè cognitio, aut memoria fuerat, statuere Alphonsum Dualũ, qui mortuo Carolo, regijs copijs solus præerat, ex improuiso adoriri, & cum uniuerso exercitu cædere. Nam et multitudo erat ingens, & Alphonsus per pacata loca nõ satis magna manu iter faciens, nihil hosticũ uerebatur. Itaq; habentẽ eũ in campis castra, qui Maidã inter Neocastrumq́; interiacẽt, qui agrestiũ primũ agmen præcedebant, de colle sese ostentantes, sublatis ad primũ statim conspectũ clamoribus, maximo impetu in castra ferebantur. At Alphonsus repentina re permotus ac trepidãs, interim dũ suos impeditos atq; imparatos instruit, præmittit qui rem sciscitentur, eorumq́; impetũ remorari uerbis studeant. Illi primo remißionem tributorũ, hinc alia atq; alia postulare cœpere. Ad ea ab Alphonso benigne cũ responderetur, ubi conuenisse ingentem suorũ numerũ uident, cædem ac sanguinẽ flagitantes, sese in castra proripiunt. At Alphonsus longius à castris structis in plano ordinibus, cũ interim à Iacobo Galiota, impigro homine, acriter pugna conserta esset, ubi illos uidit

nullo certo duce, nullo seruato ordine rapi, illatus conferta acie, primo impetū eorum reprimit: mox ab euentu rerum confirmatis militū animis, fundit fugatq;, insecutusq; fugientes, magnū illorū numerū cædit: multos etiā capit, quos haud multo pòst interfici iubet: certior factus, paucis pòst horis longe maiorem affuturā multitudinem. Quod ni flumen Sabutū, qui circiter uiginti millibus passuum ab castris aberat, transire maturasset, eo die cum uniuersis copijs ad unum cæsus esset: uix dum enim saltū prætergressus, qui flumine, syluis ac mōtibus clausus, atq; impeditus est, summis è montibus cateruatim decurrere ad occupandū saltum hostes conspicit. Cecidere ex agrestibus septingenti, aut etiā amplius: fama tenet ad duodecim millia fuisse hominū, qui simul ad tumultū conuenerant. Alphonsus re bene gesta, Consentiam uersus tutiora in loca se recepit. Quibus rebus permotus rex, euocato ad se Alphonso, ut ab eo coràm de statu regionis certior fieret, in Brutios proficisci decreuit. Igitur Venusiæ rebus compositis, relictoq; ibi Masio Barresa cum præsidio, ad amnem Bradanū proficiscitur, ubi aliquot diebus æstiua habuit. Inter hæc Nicolaus, quem multitudo ducem sequebatur, in agrum Consentinum impreßione facta, finitimis castellis, ac uicis, partim metu, partim studio rerum nouarum ad eum inclinantibus, breui supra uiginti hominū millia in unum contraxit. Qua multitudine fretus, dū Cossentiā obsidere parat, nihil inuiolatū relinquit, agros uastat, ædificia incendit, pro libidine atq; ira cuncta gerit. Hoc cognito Ferdinādus magnis itineribus eò cōtendit. Agrestes uerò de aduentu regis certiores facti, dimissa statim obsidione, in montana se recipiunt, dilabēte paßim multitudine, magna tamē manu Castellione occupato, quod id oppidū in colle sitū, naturaq; egregie munitū esset. Rex castris admotis quæ ad oppugnādū necessaria uidebātur, proximis è locis cōportatis, ac nō semel oppugnatione incassū tētata, tandē eximia suorū uirtute oppidū capit, captū diripit, atq; incēdit. Hac tāquā belli arce amissa, cū spes nulla esset reliqua, qui ex agrestibus in rerū expectatione erāt, diuersis itinribus domū regrediūtur. Tostus et ipse initio oppugnationis secū paucis ex oppido surripuit. Dū hæc à Ferdinādo gerūtur, Ioannes uti cū Tarētino, cōiuratisq; cōuenerat, classe ab Renato patre in prouincia comparata, instructaq;, rebus Genuæ cōpositis, idoneā ad nauigādū tēpestatē nactus, cū duabus ac uiginti rostratis nauibus, honerarijs quatuor è Liguria soluit ac felici nauigatione usus, paucis postq̄ soluerat diebus, præter litus Formianū delatus inter Lyris ac Vulturni ostia, diebus aliquot in ancoris stetit, dū cū Marino Martiano qd primū agēdū uideretur statuit, Tarētinūq; de aduētu suo certiorē facit. Rebus igitur è cōmuni sententia compositis

Falernũ in litus descensione facta, Suessam à Marino deducitur: ubi magnificentißimo apparatu, lætisq; adeò popularium animis acceptus est, ut nihil in eum honoris prætermißum uideretur, quod aut maiorem ciuium lætitiam, aut Marini uehementius declarare studium posset. Quæ res Ioannis animum magis magisq; auxit, atq; accendit. Ea potißimum tempestate iudicari planè potuit, non fidem, non constantiam, non gratitudinem popularũ animis inesse ullam, pœnitereq; eos præsentis semper imperij, gaudere nouis rebus, futura in expectatione habere, leuitatem ducem esse atq; autorem ad postrema quæq; flagitia. Rebellant cum Marino simul uolentibus animis, communi consensu complures Campaniæ, ac Samnitium populi. Non illos lõgæ pacis otiũ, quæ etiam eorũ, qui in militia educati sunt, relanguescere animos facit: non partæ sub Alphonso plurimæ diuitiæ, quorũ comes uoluptas, desidiaq; esse cõsueuit: nõ belli facies ipsa, quæ eo terribilior, magisq; formidolosa apparet, quo lõgior pax fuit: nõ deniq; agrorum securitas, ad quos relictis oppidis cõmigrarãt, aut eorum desiderium, quæ relinquenda erant, remorantur. Certatim undiq; ad rebellandum curritur. Ipse uerò Marinus contempto iure neceßitudinis, omnis diuinæ & humanæ rationis oblitus, spretis, inuitisq; patris manibus, qui Alphonsi partes acerrimè fouerat, paternum tectis hostem accipit, addit sceleri, nato tũc filio, religionem Compatratus, moxq; in illius, ac Renati patris nomen cõceptis uerbis, solẽnibus sacris, ante aras, Deo teste, iurat, cõfestimq; nullo indicto bello, hinc finitimos Capuæ agros, illinc Lyri traiecto, propinquam regionem populationibus uastat. Abigitur omnis generis rerum præda, ingensq; captiuorum trahitur numerus. Caluium quoq; oppidum, corruptis qui illud proderent, capit, ac præsidio firmat, & quammaximè potest metu ac formidine cuncta cõplet. Augebat terrorem regis absentia, nullo propinquo exercitu, nullo duce, qui grauibus ac repẽtinis malis iret obuiam. Quocirca nihil tutum, nihil securũ Neapoli, aut finitimis in locis uideri, metu in maius cũcta tollẽte. Deseri uillæ, relinqui ædificia, impuberes, senes, mulieres munita in loca paßim trahi, fuga omnes sibi cõsulere, iumentis, pecoribus, carris uias oppidáq; impleri, uideriq; omnia circũsonare armis, atq; equorũ hinnitibus fremere, dum quotidianæ tum populorum, tum principũ rebelliones nuntiantur, demũ uanis etiam rumoribus oppida, urbesq; cõplentur. Hanc tantã cõsternationẽ auxit confirmauitq; claßis, quæ Ioãnis iussũ ante portũ Neapolitanũ aliquot diebus in ancoris stetit, præseferens spem rerũ in urbe nouandarũ. Quod sentiens Isabella regina, singularis animi matrona, urbẽ diurnis ac nocturnis præsidijs firmat, fortibus ac fidelibus uiris quid agendũ, quid cauendum esset præscri-

bit,

bit, hostem à continenti equitibus per oram maritimam pluribus in locis dispositis arcet, portum erectis aggeribus ac muris, eductisq; ex arce ferreis, æneisq; tormentis munit: nihil hosti ad offendēdū terra mariue aut opportunum relinquit, aut ciuibus, quod idoneum ad propugnandum esset, neglectum permittit. Ipsa Neapolitanos nunc plureis, nūc singulos coràm benigne appellat, forteis confirmat, timidos erigit, alium alia ratione cohortatur. Quin etiam Campanos, cæterosq; qui in fide perstabant, literis ac nuntijs bonum habere animum iubet, regem propèdiem cum exercitu affuturum affirmat, demum pro re ac tempore necessaria parat, ac pluribus simul prospicit. Incenso Castellione, omniq; circum regione pacata, rex Martoranum uersus proficiscitur, eo consilio, uti ea peragrata, compreßisq; si qui noua parare in animo habebant, regionis ipsius res commodius, magisq; è sententia conponeret. Hæc igitur agitans literas ab Isabellā accipit, quibus certior fit Ioannem cum classe ad litus Sinuessanum applicasse. Quo nūtio accepto, permotus rex, hinc atq; illinc ingentibus angebatur curis. Nam & Brutios, Lucaniamq; inquietam relinquere periculosißimū iudicabat, in qua paulo pòst ijsdem autoribus ingentius repullulaturū intelligebat bellum, et rebus Campanis non occurrere longe perniciosius uidebatur. Hæc itaq; diutius agitanti animo, & quod potißimum sequeretur consilium deliberanti placuit. Centilia tandem capto, autorem rerum nouarū ratione hac è medio tollere, hominem infidū, leui ingenio, insigni audacia, serendasq; ad seditiones natū. Venientem itaq; ad se non tam beneuolo animo, quàm ficto cōsilio, quippe qui Ioannis aduentus ignarus uerebatur, ni ad regem uenisset, ne statim bellum in se omne traheret, rex cōprehendi eum iubet, atq; è uestigio Catantiarium petens, scalis admotis oppidum aggreditur. Oppidani ut qui diuturniorem paßuri obsidionem non essent, uix una, aut altera impreßione sustentata, multis uulneratis ac mortuo balistali sagitta Tosto, deditionem faciunt, rex oppido recuperato, cuius magna opportunitas erat, rebusq; quantū tempus patiebatur, constitutis, cum iam de Marini rebellione nūtios accepisset, magnis diurnis, nocturnisq; itineribus Neapolim cōtendit, atq; ad ædem Antonij, Capuana in uia, senatu habito, cum de summa belli agitatū esset, de cōmuni tandem sententia cōfestim ad Caluiū oppugnandum, exercitum rapit, magnoq; machinarum, ac tormentorū apparatu instructus, euocatis etiam è finitimis oppidis, quæ in officio præstabant, ueteranis militibus, castra ad ipsas propè fossas admouet. Ipsum oppidū in plano situm, ac præterquam ab ea tantū parte, qua meridiem prospicit, qui tractus haudquaquam multus est, excisis imminet rupibus, quas inter alteras q; longe etiam asperio-

res media percurrit uallis: per quā riuulus fertur, cuius aquis belli tempore ciues tutißime utantur. Sunt qui Cales fuiße peruetus ac frequentißimū oppidū credant, siquidem antiquæ urbis uestigia, mœniumq; fundamenta multis in locis uisuntur. Rex ad meridiē castris positis, tormentisq; admotis, muros qua portæ cōmittebantur, quati aßidue iubet: & quanquā magna ruina edita, omnia tamen in dies asperiora erāt. Nam & anni tempus peßimū erat, & cum cingi undiq; oppidū nequiret, ut quæq; ad defendendum necessaria erant, per uallem noctu præsertim facilè importabantur ab Theano: quod oppidum non amplius quatuor millibus paßuum abest. Breuiq; tanta sclopetariorū immissa uis est, ut paßim totis castris milites ueluti pecora trucidarentur, qui glandibus, pilisq; expositi, nō uallo, non aggere, non ullo munimenti genere protegebantur. Ipsorumq; castrorū facies ob multitudinem cadentiū maximè fœda ac miserabilis erat. Præerat oppido Sancius Carilius, cum lectißimo milite, uir impiger, ac bellicis in rebus multos annos exercitatus. Verùm Gallus Germanusq; sclopetarius maximè nocuus ac formidolosus erat: regem autem, uti eò acrius instaret, multa impellebant: loci opportunitas, pudor deserendi incœpti, Campanorum importuna postulata: quodq; ut hostibus ingens audacia, si irrito conatu discederet, accessura esset: sic suis infelix auspiciū reputantibus longe maximus terror, atq; animorū consternatio inde futura, quod fugæ similior discessus uideretur. His rege curis anxio, forte accidit, ut Camillus Caraciolus impiger iuuenis, regiq; ob uirtutē maximè carus, cum munitionibus præesset, patefacta ab bōbardis aliquantū per muros uia, occasionem pugnæ adeße ratus, cohortatusq; paucis milites, uti pristinæ uirtutis memores eßent, ingentibus etiā donis propositis, signū pugnæ dari iußerit. Itaq; certatū est pro muris, atq; in ipsa ruina atrocibus animis, dū neutri cedere loco uolūt. Tandem sclopetorū, colubrinarūq; fœda strage superati regij, alij cedunt, alij præcipites dantur. Camillus dū inter primos uersatur, pila colubrinaria per cerebrū adacta cadit: cuius casu prosternati cæteri oppugnationē deserūt, multisq; acceptis uulneribus, cis foßas ægre se recipiūt. Regē nihilominus in proposito persistentē ingētes, compluriūq; dierū hymbres deterruere, quod exploratū quoq; habebat Antoniū Caldoram aduētare: qui iunctis cū Marino ac Ioanne copijs, obseßis subsidiū ferrent: cum etiā non equos, nō milites integros sibi eße intelligeret. Quibus ipse uictus neceßitatibus, relicta obsidione, Capuā cū exercitu petijt: distributisq; per hyberna militibus, Neapolim conceßit. Fama interim Ioannis per regnū diuagata, multos qui antea dubijs erāt animis, ad rebellandum inuitat: Veniße uirū florentem annis, regijs moribus, è ueteri Neapolita-

norum

norum Regũ prosapia, quorũ merita passim à natu maioribus referebantur. Cõtrà alij Hispanæ gentis impotenteis animos, insatiabilem auaritiã, crudelem cum damnarent dominationem, uenisse tandem, erant qui subijcerent, uenisse iã qui ab insolentissimo Catalanorũ dominatu tot annis oppressos populos, spoliatas prouincias, dissipatũregnũ, à ui iniuriaq́; liberaret, cuius intregritas, rectitudo, sanctitas dijs æquaretur immortalibus. Hæc igitur, taliaq́; palàm iactabantur, passimq́; inibantur in ciuitatibus à rebellionũ autoribus cõsilia. Apulia maximè in aduẽtus eius expectatione erat. Ciuitatũ principes nihil prius, aut potius curabãt, quàm ut aduenientem apertis acciperent portis. Augebãt Ioannis nomen autoritatemq́; Ioãnes Paulus Cantelmus Dux Soranus, Nicolaus Mõfortius Comes Campibassanus, nobilesq́; item multi, & in ijs Ioannes Sanframũdius Comes Cerretanus, qui ad Ioannẽm statim ad primum aduentus eius nuntium defecerant, & Caldorarum familia, cuius dominatus quod in Pelignis, Marrucinis, Ferentanisq́; potens, pollensq́;, & clarus esset, rebellionis suæ fama ingentem Ioanni expectationem conciliauerant. Quocirca inito consilio placuit uti Ioannes in Apuliam proficisceretur, qui à Theano mouens, tentata ex itinere Isernia, quam ad deditionem coacturum se sperabat, ubi in Apuliam Nicolao duce peruenit, omnia ad se inclinantia comperijt, Luceria portas aperit, prodita ab Loisio Minutulo urbis eius arce. Cuius exemplum breui sequitur Sancti Seuerij oppidũ, Troia, Fogia, Manfredonia: captis etiam Ferdinãdi præsidijs, arx Manfredoniæ, præfecti ignauia etiam dedita, quæq́; oppida in Gargano ad mare, siue in mõtanis sita, pleraq; ad Ioannẽ deficiunt. Hercules quoq; Estensis, quẽ rex Apuliæ rebus præfecerat, suadente Borsio Duce Ferrariensi eius fratre, qui Gallorũ rebus clàm fauebat, Ioannis partes sequitur. Idẽ faciunt Ioannes Caraciolus, Dux Melfitanus, et Iacobus frater eius Comes Auellinẽsis: adhæc Georgius Alamanus Comes Pulcinensis, Carolus Sangrius, Marinus Caraciolus, qui multa, et quidẽ opportuna tenebãt oppida in Apulia, Lucanis, Hirpinis, Samnio. Rebellat in Marsis, Sabinisq́; Aquila, Petro Lallo Camponisco autore, & Frãciscus Marerij Comes: in Ferentanis Iacobutius Mõtaganus. Ad Tarentinũ quoq; in Apulia, Daunisq́; deficiũt Labellũ, Quarata, Melfiсta, Bitontũ. E' Neapoli, cõpluribusq́; ciuitatibus, quæ adhuc in officio manebãt, nobiles permulti, aut cupiditate rerũ nouarũ, aut quod ipsorũ maiores Gallicã factionem fouerãt, ad Ioanẽ transfugiũt. In his Bosillus Iudex, qui Beneuentũ, ac Montifusculum, quibus præerat, prodere Ioanni festinans, detecta proditione, irritos conatus habuerat. Hoc malũ contagio quasi quædam, principum ac populorum animos eò magis infecerat, quod Ioannes,

Tarentinusq; iunctis simul uiribus, cōsilijsq; Bari communicatis palàm iactitabant, appetente uere se in Campaniam ex Apulia, in qua hyemabāt profecturos, copiasq; Neapoli admoturos, inuitatos rebellione Danielis Vrsini Comitis Sarnensis, Iordani Comitis Atripaldini, & Felicis principis Salernitani. Hi non una è matre fratres erant, ac Ramundi, Ioannis Antonij fratris filij, quos ille Ramundo mortuo, multa pollicendo, adolescentes facilè in sententiam suam traxerat. Quibus consilijs Ferdinandus obuiam ire parans, Mariam ex concubina filiam Felici desponderat, ac multis promißis & illū, & fratres honerauerat. Quin etiam relicta Campania in Samnites cū exercitu profectus, apud Montifusculum consederat, quo è loco & consilia hostium explorare commodius poterat, & celerius occurrere, quocunq; hostis iter intenderet. Interim Auellinensis Comitis agros aßiduis populationibus infestat. Prata quoq; munitißimū castellum expugnare conatus, re infecta multis suorum amißis, certior factus Pij Pontificis Maximi auxilia iam aduentare, ne à Marino Marciano aditus interciperetur, ad saltum Menianensem, qui est in agro Castinate, maturare decreuit. Quo tamen iter hosti esset formidolosius, in agrū Campibassanum, locaq; finitima deflectit: multisq; castellis expugnatis, aliquot etiam incensis, agros, uillasq; populatus cum ingenti præda in Venafranū, atq; inde Sidicinū in agrum peruenit. Positisq; prope Caluiū castris, quod antequam in Samnites proficisceretur, noctu scalis admotis, arce occupata, cæsisq; uigilibus, præsidio etiam capto receperat, Pontificis copias expectabat, quas ex Hetruria mouisse perlatum erat; Stellateis interim, Sidicinosq; agros uastaturus. At Marinus, qui non iuuenili leuitate, magis quàm execrabili in Ferdinandum odio desciuisset, hostemq; ab Liguria accitum, classeq; profectum finibus, ac tectis accepisset suis, quo pacto regem è medio tolleret, animo æstuanter agitabat, hominum ac deorum immemor. Hoc dies noctesq; uersanti secum, tandem per speciem colloquij adoriri illum placuit. Quocirca Gregorium Coreliam multos sibi ante annos cognitum, intimumq; regis familiarem à se arceßitum mitti clàm ab rege postulat, acturus cum illo de reconciliatione, rebusq; communibus. Quem ad se profectum blandè appellans, ac facti pœnitentiam simulans rogat, uti compositis opera eius simultatibus, in regis gratiam, pristinumq; beneuolentiæ locum restituatur. Vetera in se Alphonsi beneficia commemorat, pueritiam cum Ferdinando actam, tot liberos è sorore susceptos, iura diuina et humana refert, Gallorum insolentiam detestatur, Ioannem incusat, nec se paßurum affirmat liberos suos, duorum regum sanguinē, homini barbaro, Gallicamq; insolentiam in tenui etiā re præse

ferenti

florenti seruituros. Cum his mandatis plenus spei Gregorius ad Ferdinandum reuertitur. Re in senatu agitata, exquisitisq; sententijs, cũ regis responso ad Marinum Gregorius redit. Quo sæpius ultro citroq; misso, dies tandem colloquio dictus est, quo dirimi omnem posse controuersiam, satis magna spes offerabatur. Abest Theano circiter mille ac sexcentos passus, secundũ uiam militarem, uetus sacellum: à cuius fronte, qua meridiẽ spectat, campus patet penè nudus arboribus. Hic ad colloquium delectus est locus. Ferdinãdus explorato itinere, ac præsidijs dispositis, prior ad Turricellam (id loco nomen est) uenit, ac partitus copias, peditatuq; uiarũ angustias, & loca superiora occupans, ne quid à tergo parum tutum relinqueret, equites in plano pluribus locis distribuit, ac præsidijs firmat: hinc ad locum pedetentim progreditur, Gregoriũ ac Ioannem Vigintimillium comites secum ducens, non tam consilio, quàm necessitate adductus. Nam cum Gregoriũ Marinus dirimendæ controuersiæ mediũ adesse uellet, rex Ioannem propter rerũ gestarũ famam, prudentiæq; opinionem, alterũ deligere coactus est, quando duobus cũ non amplius comitibus in colloquiũ utrinq; ueniendũ conuenerat. Et Ioannes quidem propter ætatem pugnæ parũ idoneus, Gregorius uerò imbecillo corpore, ac dextro brachio penè inutilis erat: quod Marinus futurũ prospexerat. Postquam igitur uentum ad locum est, Ioannes ac Gregorius unà cum Deiphobo Anguillaria, et Iacobutio Montagano delectis à Marino comitibus, quibus cũ consilia communicasset, quiq; facinoris essent cõscij, ad uiam haud procul à sacello remansere. Illi in campũ uterq; armatus, uterq; equo insidens circiter nonaginta passus ab uia soli, cõmunibus de rebus disceptaturi processerant. Rex aliquãto editiorem in cãpo locũ cum cepisset, unde circùm omnia lustrare oculis late poterat, à Marino est monitus humiliorẽ in locũ equũ ut demitteret, ne à Gallis, qui Theani arcẽ tenebãt, despectari possent. Quod dictũ regis animũ uehemẽter pupugit, suspicati insidias paratas, seq; fraude peti. Quam suspitionẽ Marini oratio mirũ in modũ confirmabat, cũ ita esset exorsus, uti omnem semper in regem ab se culpam reijceret, nullam uerò ipse regis excusationem, aut causam acciperet. His altercantibus, cũ aliquantum temporis extractũ esset, Deiphobus (sic enim conuenerat) ad Ioannem, Gregoriumq; conuersus, uultu quammaximè cõposito, quando, inquit, Marinus, quod felix ac faustũ sit, res ex animi sententia cũ rege suas cõposuit, an ipse quoq; meas cõpositurus, regem supplex adire ultra morabor? adactoq; statim equo, solus in regem ferebatur. Venientẽ conspicatus rex animaduertit quo propior fiebat magis magisq; se uersus ad dexterã declinare, apparebatq; hostili eum ingressu ferri. Et iam eò progressus

erat,ut rex quē strictū ille quoad poterat pugionē occultabat, cōspiceret: quo conspecto cū Deiphobus tantū non in regis equi habenas illatus esset, Ferdinandus confestim stricto ense, atq; animo quamconfirmatissimo in illū primū,mox in Marinū equum concitat,ac nunc hunc,nunc illū,nunc utrunq; simul cōminus petens,ambos in fugā uertit. Cū interim Iacobutius Ioannē, Gregoriumq; armatus ipse pugnæ inutileis facile continet. Quod equites conspicati,qui in speculis dispositi erāt,sublatis clamoribus præsto fuere. Illi ad suos quammaximè citatis equis delati,re infecta non tam tristes abeunt, quàm regis fortitudinem admirati suspiciunt. Ferdinandus incolumis à suis exceptus,ingentis animi plenus in castra reuertitur. Illud deorum potius, quàm hominū consilio factū uidetur, ne rogantis regis,cum primum in uia obuiam facti sunt, uti galeæ fibulam Deiphobus ei substringeret,gladio iugulū aperuerit. Postero die rex,aliquotq; insequentibus diebus,productis copijs,populabundus in agrū Sicidinū proficiscitur, coactaq; è propinquis oppidis satis magna agrestiū manu, quacunq; it ferro cuncta uastat. Inde in Stellatem progressus,ad balneas usq; Sinuessanas,quæcunq; in agris erant corrumpit: parcitur tamē ædificijs, igniq; temperatū est: eripi enim hosti uictū,non exuri ædificia, quæ longa parauisset pax,uolebat. Forte accidit,ut cum præteruectus equo locū rex esset,ubi cū Marino congressus fuerat, pugionē humi repertū eques ad eū ferret,qui Deiphobo inter cōgrediendū exciderat: erat autē ueneno intinctus, tabidisq; medicamentis delibutus: quo quamuis leuiter ictus cū esset catulus,statim ueneno exedente concidit. Hæc res magnā in primis Marino inuidiā conflauit. Videri enim supra hominū improbitatē facinus indignū & atrox,regem,cuius nomen apud mortales sanctū esset, fraude ac ueneno ab illo circumuentū. Non fidem apud eum,non necessitudinē,non quod in regis nomen uolens, libensq; iurasset, non deūm metum locū habuisse ullum,spretam,contemptam,pessum eodem facto datam famā, pietatem, gratitudinē,religionē,nihil illū in Deo,nihil in hominibus credere aduersum scelera esse repositū. Hæc grauioraq; aduersus Marinū ab amicis,inimicisq; æque iactabātur. Populāti agros Ferdinando significatur, eodem penè tempore Ioannem, Tarentinumq; iunctis simul exercitibus, magnis itineribus per Samniū aduentare, Pelusiaq; incensa,& Alphonso Lagonissa cum uniuersis Caudinorum oppidis in societatem ascito, recto itinere Neapolim contendere. Parte uerò alia Simonectū cum Pontificis copijs in Casinatem peruenisse, petereq; illū ab rege,uti suis etiam copijs admotis ad saltum Menianensem auxilio afforet. Martianum enim præmissa iam militum parte, reliquo cum exercitu,ni maturetur, statim affuturum.

turum. Ad hæc missis qui iter explorarent equitibus, leui certamine inito Ioannem Maleuoltam, unum è Pij præfectis captũ, reliquos formidare, se nõ ijs uiribus esse, ut sine regis ipsius auxilio, Martiano prohibente, angustias incolumi exercitu peruasurum confidat. Cui rei Ferdinandus præuertendum ratus, ijs enim copijs additis, hosti se numero ac uiribus superiorem fore intelligebat, nocte intempesta profectus, cum de profectione certiorem fecisset Simonectũ, & ille in tempore adesset, sine ullo certamine, saltu penetrato, statim coniunctis exercitibus, quo Taretino, Ioanniq; occurreret, citatissimis equis Suessulam petebat. Quod hostes exploratũ cum haberent, Acerris dextra relictis, Nolam diuertere. Aduenientibus Felix, & Daniel cum Iordano fratre præsto fuere, qui dicerent, se cum oppidis, popularibusq; imperata facturos. Igitur hostes impares se cum iudicarent, neq; retro iter uertere sine manifesta pernicie, neq; equis in campis expectare tuto possent, intra Sarnenseis fauces (sic enim uocantur) sese inclusere. Sarnum in adeso montis latere positum arcem in summo habet dorso quammunitissimam. Sub ipsum autem montem suburbiũ iacet, in longum porrectum, habitatoribus frequens. Ac ipso suburbio in uia Nolana occasum uersus, circiter mille & sescentos passus, sub inflexi radicem montis, fontes scatent, qui statim minimè uadosum fluuium, qui & ipse Sarnus dicitur, constituunt, quo in loco porta est turri subiecta. Eum autem locum Fauces incolæ uocant. Ab altera etiam suburbij parte ad Solis exortum, qua Salernum uersus est iter, fontes alij manant, qui cæteris immisti fontibus, toto passim suburbio scatentibus, alterum & ipsum nequaquam uadosum flumen efficiunt. Hi amnes, Solis alter ab occasu, ab exortu alter sese petentes ex obliquo, in meridiem mare uersus prolapsi, per culta circiter duobus millibus passuum ab ipsis fontibus, coniuncto simul alueo confluunt in mare, quod à confluente quidem ipso circiter sex millibus passuum abest. Quod medium interiectum est agri, fluminibus insulæ penè in modum cingitur, à septentrione perpetuis, ac minimè peruijs montibus clausum. Ager ipse uitibus atque oleis consitus, pabulo quoq; abundat plurimo. Itaq; in hanc tanquam insulam cum se hostis recepisset, fluminibus, ac montibus perinde ac munitionibus se tuebatur. Ferdinandus sub confluentem in sylua, cui Longulæ nomen est, castris positis, quo arctius hostem premeret, structo ponte, à frumentatione, quod maturæ iam erant segetes, atq; à pabulatione, hinc atque illinc arcere hostem statuit: idq; eo erat facilius, quod castellum Sancti Martiani ualde confluenti proximum Regi parebat,

Igitur strato ponte, assiduis discursionibus hostem adeò uexabat, ut is obsesso persimilis uideretur. Quocirca fremere eques, timere duces, ipse Tarentinus sibi diffidere, & iam de nocturna fuga cogitare: esse etiam qui se regi per amicos conciliare clàm studerent, alij qui transfugere pararent, cuncta demũ plena esse terroris, atq; formidinis. Per eosdem dies hostium classis præfectus nõ exigua prædatorum manu Surrẽtino in litore exposita, agros, uicosq; populari parabat: satis magna cũ spe, solicitatis ciuiũ animis, ob uetus Andegauiẽsis factionis studiũ, urbis etiã potiũdæ. Quod rex intelligẽs, Antonium Olzinam cũ lectissimo peditatu, qui agrum uillasq; tueretur, præmiserat: præsidio etiã urbi addito, hostis primo impune rapere, ac passim ferri, mox ab signis dilabi cœpit. Quod Antonius animaduertens, nactusq; idoneam occasionẽ, hostẽ palabundũ ex improuiso adoritur: qui locorũ ignarus, atq; inique congressus, cum diutius sustinere impetũ nõ posset, insignem cladẽ accepit. Itaq; alijs cæsis, alijs captis, qui reliqui erant, dum fuga sibi cõsulunt, rati iter ad mare peruium, hinc Antonio, illinc Surrentino prementẽ, per rupes maximẽ editas deturbantur. In ipsis etiam triremibus, dũ funes legunt, ac pontes, dũ reliquos à clade accipiunt, trepidatũ est. Telorum, armorumq; omnis generis magna uis Surrentum perlata. His rebus adductus Felix, missis qui ueniam impetrarent, ad regem supplex in castro profectus est, Parmæ arce (quod castellũ Sarnẽsibus à faucibus non ita multũ abest) regi prius tradita, præsidioq; illic imposito. Rex eò acrius instare, ne annona cõportari Sarnum posset, summis uiribus conari, arcere hostẽ à pabulationibus, prohibere frumentationes, dies noctesq; id agere, quo nihil hosti tutum, nihil quietũ relinqueret. Forte accidit, leui ut certamine inito Petrus Hubaldinus, eques regius ab hoste caperetur. Is (uti moris nũc est) exutus armis, atq; adempto equo, ad regem remissus, retulit satis se exploratũ habere, occupato clàm monte à peditatu, deinde per effractã, quæ ad Fauces esset, portam immisso equite, diripi qui hostibus ad suburbij cõsedissent caput, haud magno conatu posse. Quo hosti inflicto uulnere, fore uti castris intra Fauces trãslatis, hostẽ fame confectũ, paucis diebus ad se dedendũ rex compelleret. Quo audito, conuocatis ducibus cum singulorũ ipse sententias exquireret, Simonectũ
" huiusmodi orationẽ habuisse accepimus: Qui dominari in bello fortunam
" dicũt, Ferdinande rex, nõ temere illi quidẽ mihi & sentire uidentur, & di-
" cere. Non quod belli administrationem, uictoriæq; euentũ in manu fortu-
" næ collocatũ existimem, sed quod in cõserendis præcipuè manibus, pro-
" pter ea quæ repente accidũt, nunquã satis prospici ab imperatoribus aut
" consulendo queat: aut ubi consilium captum est, strenue rem, grauiterq;

gerendo.

gerendo. Quo enim consilio, aut qua nam prospicientia equorum confossiones, militum trāsfugia, falsi rumores, male accepta imperia, cœli tempestates, locorum iniquitates in itinere faciundo, equitum, centurionum, tribunorum, aut imperatoris ipsius casus in conferendo prælio, aliaq́; huiuscemodi propè innumerabilia, aut prouiderine accidant, aut postquam accidêre, ne damno sint, satis utiq; perspecte poterit? Cum nullum persæpe ad prospiciendum spatium propter temporis exiguitatem, nulla opportunitas ob rerum difficultatem imperatori relinquatur: nec idem ipse & hic, et illic uno in tempore adesse, nec plura simul aut imperare alijs, aut administrare ipse ualeat. Equidem ego ita se habere rem non magis magistro ab aliquo in scholis, quàm ipso ab usu; qui humanarum actionum optimus ac sapientißimus magister est, doctus affirmare audeo: quippe qui iam sexagenarius quam militiā adolescens sequi cœpi, eam adhuc sequor. Quo interim tempore animaduersum à me est, non semel etiam leuißimū casum ex uicto uictorem, ex uictore uictum exercitū reddidisse. Tot igitur annorum usus, & hæc, quam uidetis, ætas abunde me monere debēt, ne quid temere incipiendū, ne quid inconsulto audendum consulam. Velle autem tentare fortunam, eius esse arbitror, cuius res angustæ cum sint, spes etiā longe angustior indies futura uideatur. Quod ego consiliū Ioanni, Tarentinoq́;, quorū res deteriores indies futuras arbitror, sequendum potius iudicem. Nobis dies ipsa meliora atq; secūdiora cuncta promittit, dū tanquam septis hostem clausum, ac circumseßum habemus. Nobis stando, ne dicam cunctando augetur autoritas, duplicantur uires: & tantū non captum hostem fama ipsa, quia bella maximè cōstant, per regnū, atq; Italiam diuulgabit. Illis cōtrà omnia cū suis nostrisq; contēptui æque sint. Stādo Felicem, id est, Salernū, Nolamq́;, utranq; nobilem, utrāq; maximè opportunā urbem recuperauimus. Stando hostem paulò antè ad obsidendā Neapolim festinantem, de fuga ut cogitet, sitq́; de propria etiā salute solicitus (quod uidetis) iā coëgimus. Cum interim claßis, quæ orā hanc maritimā metu sui concußerat, ludibrio haberi cœpit, stātibusq́; hic nobis penè auditi fuerint claßiariorū militū clamores, atq; heiulatus, aut iugulū Surrētinis præbentium, aut præruptißimis è rupibus in mare se præcipitantiū, quo insequentium gladios fugerent. Nobis Neapolis & oppida, urbesq́; uicinæ annonam, equos, arma, recentē peditem, recentem equitem subministrāt. Quarum rerū illis non modò nulla est cōmoditas, aut copia, sed haud sciā an eorum desyderiū relictum sit ullū, cum Apuliam, Peucetiosq́;, ac Salentinos, tot montes ac ualles, tot nostra oppida ab illis distrahāt. Demum à pugna continendo, pugnantiū finem; id est, uictoriā, absq; ullo nostro periculo cō-

» *sequemur. Cum illis uerò satis bene actũ fuerit, si (quod unum cogitare, ac*
» *meditari possunt) nocturna fuga concessa fuerit, per loca difficilia, præru-*
» *pta, aspera, magnaq́; ex parte nobis parẽtia. Quanquã etiam fortißimis,*
» *peritißimisq́; ab imperatoribus usurpatum esse scio, fugienti hosti pontem*
» *quoq; uel ex argento constituendum esse. Quamobrem cũ dimicandi nul-*
» *la immineat nobis necessitas, censeo à prælio cõtinendũ: nec præbendã ho-*
» *sti bene gerendæ rei occasionẽ. Et quoniam quanto arctius sese preßum sen*
» *serit, tanto est amplius de fuga cogitaturus etiam censeo, uti occupato mon*
» *te, qui Faucibus imminet, castra sub ipsum mõtem, ad caput fluminis, cis ri*
» *pam transferantur: quo pabuli, atque annonæ difficultate coactus hostis*
» *(quod unum reliquũ est) nocturnæ fugæ cõsilium ineat. Rex probata Si-*
monecti sententia, statutoq́; ad peragendum negotiũ tempore, peditatum
quanto potest maiorem comparat, ueteranos euocat, nouos etiam equites
scribit: quid hostis paret, quid cõsulat, per trãsfugas, captiuosq́; explorat:
qui montem lustrent, aditus uestigent, semitas inquirant, fidelibus & stre
nuis uiris negotium dat. Satis etiam constat Ferdinãdo clàm significatum
esse, Pium Pontificem mutata sententia decreuisse medium sese belli eius ge
rere: clãculũq́; Simonecto iniunxisse, uti paucos post dies in Samnites Be-
neuentumq́;, quæ Pontificis ipsius urbs esset, exercitum traduceret. Atq;
eo cognito regem decreuisse fortunæ res è uestigio cõmittere, fore ratum,
superior si euaderet, uti uictoria ipsa in partes eius Pontificem retraheret:
sin secus cesßisset, uti cum iram in illum prouocaret hostiũ, tum illũ ipsum
ad uindicandi cupiditatem, quod postea secutum est. Quocirca quæ facien
do prælio necessaria essent, summa ea cum celeritate comparari iußisse. Il-
lud uerò à Simonecto impetratum, differret abitum è castris, quoad suos
rex per oratores tentasset, posset ne Pontificem ab eo proposito dimoue-
re. Itaque ubi parata esse omnia, suáque consilia latere hostem rex sensit,
tribunis, ducibus que conuocatis imperat, uti quammaximo silentio de
secunda uigilia cum exercitu instructo paratóque ad signa assint: quid
ipse paret, quid fieri à quoque uelit, singulos edocet, huiusmodi etiam ora-
» *tione cohortatus. In omni re bellica fortißimi uiri (quod usus ipse docuit)*
» *plurimum occasio ualet, quam optimus quisque imperator summo stu-*
» *dio, ac celeritate complecti debeat: quippe cuius ea natura sit, ut ardua in*
» *planum facilè uertat. Eam igitur nos capere, ac sequi, maximè utile, atque*
» *in primis cautum consilium reor. Sed in omni occasione capienda, ince-*
» *ptis que prosequendis duo potißimum seruanda sunt: alterum quod fa-*
» *cto opus est, mature id ut fiat. Quid enim occasione breuius, aut fugacius*
» *est? Alterum, ut suo quodque geratur ordine. Quando in re præsertim*

militari

militari nihil ordine ipso potius ac maius est. Nam confusio, ac trepidatio, præterquam quod periculosa, gerendis quidem rebus maximè etiam contraria est. Neque enim aut unum, aut alterum tantū prælium, quanquam cōsilio, ac ratione susceptum, infeliciter tamen cecißiße inuenias, magis ob imperia nō eo quo tradita erant ordine seruata, quàm ob militū uirtutem, atq; aduersarum partiū imperatoris industriam. Quocirca nequaquam à me cohortādi estis, ut in cōserēdis manibus fideliter ac fortiter rē geratis: quippe cum fidem, uirtutemq; uestrā in multis, magnisq; difficultatibus planè perspectam habeam: neq; uti ductando exercitu, iter maximè exploratum habere studeatis: Cum hostis ipse quamproximus sit: & quæ explorāda essent, cūcta sint à me diligentißime explorata. Quid etiā mihi in animo sit, quid faciundum decreuerim, quæ que se nobis occasio offerat, iustà mecum tenetis. Verùm illud unū, illud inquam unū moneo, hortor, rogo, & pro iure etiam meo impero, ut quæ à me præscripta sunt, eorum memores, ad capiendam occasionem, quam propè tenemus in manibus, atque (ut uerius dicam) omnino iam tenemus, ordinem adiungatis. Ego ipse pro loco ac tēpore adero. An fortaße uerendū est exercitatißimi uiri, ne hostis cognito consilio nostro, instructus, paratusq;, atq; in acie armatus offendatur? Satis compertū, satis exploratū, et cognitū habeo, præter paucos admodum qui pro statione noctu excubant, cæteros omnis per oppidum dispersos sub tectis quenq;, flumine ac montibus fretos, somnos etiam ignauißimos ducere. Antequā somno expergiscūtur, armis instruuntur, equi frenantur, tribunūq; quisq; ac ducem suū pedes, eques conuenit, metu, ac repentina re attonitus, nos occupato monte, effractis portis, adituq; reserato, uoti cōpotes, locum castris ceperimus. Quo capto nobis in acie stantibus, eò castra trāsferentur: quibus positis, reliquū est uti nō horā quietam, nō locum ullum tutū hosti relinquamus. Neq; multū tempus aberit, dū aut sese nobis dedat, aut neceßitate cōpulsus, fuga sibi quammaximè periculosa consulat. Hac oratione accepta tribuni, ducesq; ad imperata quisq; facienda properans: paulò pòst instructo cum exercitu, magno etiā silentio aßunt: rex peditatū præmißis itineris ducibus montem circuire, ac superato iugo, sine ulla trepidatione inde descēdere, interim equitem procedere paulatim, atq; sub signis iubet. Vbi uerò tēpus uisum est, quo pedes destinatum ad locum peruenisse iam poterat, dato signo Robertum Vrsinū, lectis cum equitibus superare Fauces imperat. Ille egregie nauata opera, citato equite, in hostiū stationē illatus, alios semisomneis capit, alios resistenteis uulnerat, ac paulo pòst in fugā actos, suburbiū uersus acriter urget. Roberto urgēte gregarius miles, qui eū secutus erat, prædæ intētus,

nihilq; ad præscriptum gerens, tabernacula diripere, equos à præsepibus dissoluere, seq; equosq; sarcinis honerare statim cœpit, ac tanquam fugato hoste, præda honustus ad Fauces, atq; in castra regredi. Rex id quod erat ueritus, dari tempus hosti ad arma capienda, aliquot turmas cū summisisset, ipse reliquo cū exercitu pro Faucibus expectare decreuit. Interea hostium duces fugientium ac pugnantium clamoribus exciti, re cognita, propere accurrunt, suos hortantur, ac præmissis, qui impetū sustineant, ut quenq; sors obtulerat, acies instruūt, at paulatim alios atq; alios equites summittūt. Robertus ubi sustinere impressionem nequit, cedere pedetentim cœpit. Vrgebat enim cum lectissimorū manu equitum Vrsus, atq; acri cœpta pugna, summis utrinq; uiribus de loco pugnatur. Hinc Robertus, illinc Vrsus dum suos hortātur, dum fortiter rem gerunt, parū abfuit quo minus uterq; suo ab aduersario caperetur. His rem penè intra globū gerentibus, regijsq; in arcto propter locorum ignorantiam pugnantibus ab hostium ducibus leua sinistraq; , hinc pedites, inde equites summittuntur. At rex cum intellexisset suos in arcto premi, maiorem equitum manum subsidio ire iubet. Hostium uerò pedites in angustijs uiarum implicitos inter se regios conspicati, alij hastis eminus, aut sclopetis, alij cōminus gladio suffossis, aut uulneratis equis, ipsos equites partim deijciunt, partim in fugam uertunt. Locorū peritia hostem maximè adiuuabat, Regius uerò uix è uia egredi, illic omnes cogi, alijsq; atq; alijs subsidiū ferentibus in unum simul cuncti coire. Quod aduersarius ubi uidit, ab dextra sinistraq; acrius illum premere, conari etiam à tergo inuadere, atq; ab reliquo exercitu se iungere. Quod rex ueritus, suos referre pedem paulatim iussit. Primis igitur, dum partim pedem referunt, partim etiā terga uertunt, fugam iam parantibus, postremis autem in acie stantibus, cum locus ipse explicandis ordinibus haudquaquam satis esset, hostium duces eo acrius urgere incipiunt. Illi à tergo, hi ab latere, plures singulos, liberi impeditos, recentes saucios circumsistunt. Hic uerò ingens strages equorū atq; hominū à sclopetarijs edita, qui ab rege propter stipendia non statim exoluta initio obsidionis ad Ioannem transfugerāt. Inter alios, atq; inter primos Simonectus cadit. Robertus uulnere in ore accepto, uix hostium elapsus è manibus ad regem, qui extra Fauces in loco paulò editiore instaurare pugnam parabat, se recipit. Cæteri magna è parte capti, rex ea exercitus parte exutus, cum nullum in pedite præsidium esset, quippe cuius nulla in toto prælio extitisset opera, cum neq; locum tenuerit, neq; imperium seruauerit, neq; ubi tempus ferebat, pugnæ affuerit, summis tamen uiribus anniti, quod unum erat reliquum, ne hostes faucibus prodirent.

Quocirca

Quocirca prahensare fugientes, confirmare integros, hortari, rogare, locum tuerentur, superesse tot lectos equites, tot etiam recentes turmas, aduentare è castris subsidia, si uiri esse uelint, nõ hostium modò impetum repressuros, uerumetiam si faucibus egrediãtur, magna etiam illos clade affecturos. Ipse in hostem proficisci, ac nunc his, nunc illis se ostentare. Cum interim ex ijs, qui in præsidijs collocati erant, quiq; postremos tenebant ordines, multi signa, locumq; deserere, seq; fugæ dare cœperunt. Quod hostiũ duces cum animaduerterent, tãto se impetu è faucibus proripiunt, ut regij uix primo cõgreßu sustẽtato in fugam se quamlaxißimis habenis dederint. Hostes statim in castra profecti, cum uacua ea defensoribus inuenissent, capta diripiunt, pauci trans pontem, Nuceriã, finitimaq; in loca se recipiunt, regem Neapolim uersus fugientem haud multi secuti: reliqui penè omnes aut in prælio, aut in fuga, aut in ipsis castris, ad quæ post prælium refugerant, ignauiter capti. Magnus captiuorum omnis generis fuit numerus. Direptis castris ingens tum rerum aliarum, tum argenti atque auri præda Sarnũ perlata. Hanc cladem nõ uatũ modò prædicta, et eorum qui rerũ cœli periti sunt, uerùm prodigia quoq; præceßere. Nã & ueterũ fatiloquorum carmina paßim recitabantur, quibus regi clades obnuntiabatur, & Mathematicorum minæ uulgo ferrebãtur. Pridie etiam quàm pugnatum est, toto fermè die coruorum greges prætorium obuolitauere con clamantes, ac proximis insedere arboribus, rex ipse prætorium egreßus, equo repente cõncidit. Diuersis locis, alibi sanguine, alibi oblitis cinere guttis pluisse nuntiatum est, notatumq; folijs holerum eas guttas insedisse. Nostra tamen tempestate hæc aut animaduertere, aut procurare religiosum est. Die quæ insecuta est, cum à Ioanne, Tarentinoq; coacto senatu quid de captiuis statuendum, quo primum arma inferenda eßent consultaretur: de captiuis uicit eorum sententia, qui censebant uti triremibus impositi, Maßiliam deportarentur, nisi finito bello in Italiam non remittendi. De prosequendo uerò bello duæ cum eßent sententiæ, altera uti ad obsidendam Neapolim statim admoueretur exercitus, altera uti finitima prius oppida, quiq; in regis fide reguli persistebant, tentarentur: huius quidem Tarentinus, prioris uerò Ioannes Coxa autor erat, cui pleriq; aßentiebãtur, eumq; ita locutum accepimus: Siquam nobis perficiendi belli rationem hesterna ostẽdit uictoria, eam ipsi sequi, atq; oblatam à dijs immortalibus capere occasionem uolumus. Dicã audacter fortißimi duces, die crastino, hostẽ Neapoli circumsessum, atq; haud multo pòst cũ ipsa etiã urbe expugnatum uidebimus. Quantũ igitur sedendo ac cõsultando tẽporis ipsi absumimus, tantum à belli fine per negligentiam atq; ignauiam uolentes absumus:

» *qui si quo impetu in hostium castra irrupimus, ea alacritate fusos, atq; in*
» *fugam uersos secuti essemus, eodem cursu, aut rege ipso in fuga capto, aut*
» *fugienti itinere intercluso, in magnã (mihi credite) occupandæ ex impro-*
» *uiso* Neapolis *occasionem incidissemus, secura et penè otiosa ciuitate, dum*
» *Sarni circumsessos nos ac tantũ non captos, in porticibus ac compitis ina*
» *niter gloriantur. Sed quod uel militũ labore, uel prædæ studio, aut lætitia*
» *ipsa, quæ præcludere hominũ solita est cõsilia, omissum est aut peccatũ, id*
» *quamprimũ ut corrigamus, nostrũ quidem est: aut si corrigi minus potest*
» *(quando quod factum oportuit, frustra de eo faciendo consilium nunc ini-*
» *tur) saltem quod reliquũ est, quodq; in nostra adhuc manu positum, celeri*
» *tate pensemus.* Quamobrem *quoniam (quod in omni bello maximum ui-*
» *detur) profligatum in acie aduersarium de se, uallo, murisq; tutando cogi*
» *tare iam coëgimus: quid reliqui superest, nisi uti mœnibus inclusum, obsi-*
» *dione eum quamarctissima cingamus?* Quo *quidem circumsesso, quid*
» *opis, quid spei reliquũ, quid animi esse potest ijs, qui eius partes hactenus*
» *sunt secuti? Itaq; cum una sit regni caput* Neapolis, *in quam* Ferdinandus
» *amisso exercitu penè solus refugit, non tam (ut arbitror) aut mœnibus fre-*
» *tus, aut ciuiũ beneuolentia, quàm arce ipsa fidens, in quam non est dubitan*
» *dum, quin ubi muris castra admota senserit, confestim se includat metu ter*
» *ritus, ac nobilitatis odium timens, cuius bona pars ad nos transierit: quæ*
» *nam causa est, quæ inquam est causa, fortissimi duces, cur non crastino die,*
» *albescente cœlo, auulsis signis ad eam obsidendam exercitum rapiamus?*
» Nobis *integræ sunt uires, miles uictor: et, quod maximũ est, fortunæ ipsius*
» *fauor adest, hominumq; uoluntates, eodem semper quo fortuna inclinan-*
» *tium. Cõtrà, regi effœtæ uires, exhaustis* Alphonsi *thesauris, milite, qui ei*
» *fidelis esse poterat, & strenuo quoq; capto, reliquis, quos fuga tutata est,*
» *inermibus: quosq; optandum sit,* Neapolim *se post fugam, cladem q; rece-*
» *pisse, aliquẽ illic tumultũ, ob famem inopiamq; excituros. Videlicet mari-*
» *timum aliquod auxilium paratũ est* Ferdimando? *Atqui mare à nobis tene*
» *tur. An fortasse terrestreis alias copias, quas aduentare fama sit, subsidio*
» *uenturas expectat? cum nec ullæ quidem ipsæ sint, et quicquid illinc trans*
» Capuam, *hinc cis* Acerras, *agrorum atq; oppidorum est, nobis pareat, &*
» *armis circũm clausa omnia teneantur à nostris. Reliqua est una illi ciuium*
» *beneuolentiæ spes, qua firmissima obsidionem tandiu ciues tolerent, dum*
» *ex* Hispania *ab* Ioanne *patruo, aut à* Pio, Francisco*que ex* Italia *mari terr-*
» *áue is mittatur exercitus, qui aut metu sui solui à nobis obsidionem, aut*
» *uiribus congressus cogat. De spe quidem ciuium (ut dicam quod sentio)*
» *imperium* Catalanorum *quàm omnes oderint, iuxtà mecum tenetis, &*

res

res ipsa docet. In nobilitate uerò quid certum habere, aut constitutum in ea « Ferdinandus potest? cuius maior pars, odio illum prosequentes, sponte ad « nos transierint. Nã de auxilijs uestrũ erit iudicium. Quid enim in Ioanne « patruo, rege non modò paupere, uerumetiã inopi repositum esse præsidij « potest? quæ ab hoc auxilia expectari? præter paucas admodum triremes, « easq; captiuo instructas remige. Quod uerò ad Pium, & Franciscum « attinet, etiam si maximè cupiant, quæ tamen auxilia aut tanta mitti ab « eis possunt, ut uel perrumpere tantum montium, ac fluuiorum ualeant, « nobis aditus omnes armis circumseptos tenentibus, Picininóque cum ua « lidissimis copijs obsistente? aut tam præsto ea esse, ut non, quod æstatis « reliquum est, interim prolabatur, hyemsq; mox inhorrescat? quo tem- « pore an dubitatis, Neapolim aut ui expugnatum iri à nobis, aut partium « studijs sponte imperium accepturam? Cum interea quæ in Brutijs, Mar- « sis, Pelignis, Marrucinis reliqua in fide regis manent oppida, audita exer « citus eius strage, cognita Neapolis obsidione, ultro mittent qui sese nobis « accepto imperio dedant. Adhæc Neapolim obsidere quid est aliud, quàm « Pium Franciscumq; ab incepto deterrere atque abstrahere? reputantes « frustra se de mittendis auxilijs cogitare, tam breui tempore, tanto terra- « rum spatio, omni itinere atq; aditu intercepto. Contrà uerò hortari, atque « incitare, ubi dari à nobis Ferdinando spatium senserint ad comparandam « pecuniam, ad restituendum exercitum, ad ipsa denique auxilia commode, « tutoq; expectanda. Ac tandem si qui sunt, qui aduersus Ferdinandum mo- « liri aliquid parent, quos nõ paucos esse quotidiana nobiliũ docent trans- « fugia, deterrere eos, animumq; & uires aduersarijs adiungere. Quæ « cum ita se habeant, an cunctamini fortissimi duces ad obsidendam Neapo « lim propere castra ducere, quò fortuna, quò cœli fauor nos uocat? ac regni « ipsius caput, coactis in unum uiribus petere? ut contusa, mox etiam exci- « sa anguis ceruice, reliquum corpus truncum, atque exanimum relinqua- « mus. Quæ ubi Coxa dixit, cũ qui aderant, et ipse in primis belli dux Ioan « nes, pars uultu, uerbis alij probare uiderentur: cõtra ea Tarentinus in hãc « sententiam locutus dicitur: Neq; importunè duces, neq; parũ cõsyderate « paulo antè Ioannes Coxa de obsidenda Neapoli, totaq; belli mole eò uer- « tenda disseruit: quippe quæ regni caput, neq; multis antè annis ab Alphon « so capta uictoriam illi, decusq; pepererit, ac regnum uniuersum in pace, « officióque stabilierit. Verùm enim cum eo mihi de genere obsidionis pa- « rum omnino cõuenit: quippe cum exercitũ propere muris admouendum « censeat. Ego uerò longe aliam sequendam rationem statuam: & cur ita sta « tuam, multa me simul mouẽt. Primum urbs ipsa eo loci sita, ut præter non «

„ multum campi, quod ab ortu solis muris adiacet, cætera omnia libera ab
„ obsidione, atq; aperta relinquenda sint. Cũ ab occasu, atq; à septentrione
„ tantũ montiũ interiaceat, ac uallium, à meridie uerò mare patens, ac libe-
„ rum, molesq; adeò munita, atq; ad propulsandum instructa, ut tranquillo
„ mari longissimo ab continente tractu classem in ancoris stare necesse sit,
„ futurã in summo discrimine, ubi etiam leuior spirare aut Auster cœperit,
„ aut Boreas, quibus hic ipse sinus quãmaximè est obnoxius. Mouet deinde
„ populi frequentia, & Hispanus miles, quammaximè regi fidus, et quod ea
„ tum armorũ est, tum equorum illic copia, ut breui non exigua equitũ ma-
„ nu comparata, restituere exercitum Ferdinandus queat. Addam tot arces
„ tam egregie munitas, quas qui ciuis aut peregrinus aspicit, rege præser-
„ tim præsente, atq; incolumi, quamuis magnum atq; robustum habeat ani-
„ mũ, quamuis factionis nostræ studiosus, abijciet tamen illũ, obtorpescetq;
„ formidine. Nam quod ad nobilitatem attinet, nobiliumq; ad nos transitio-
„ nem, utinam, inquam, utinam Neapoli potius manere consiliũ eis fuisset.
„ Quid enim aliud tot nobiliũ ad nos transitione effectũ est, quàm ut urbem
„ Ferdinando liberam permiserint? nec securiorem illũ modò, uerumetiam
„ cautiorẽ reddiderint? Adhæc, tanto incœpto quæ paucitas nostra sit, ipsi
„ uidetis, cum etiam ad oppugnandum necessaria nobis desint omnia. Regi
„ contrà & ad repugnandũ, & ad lacessendũ urbs ipsa, & arces, et multo-
„ rum etiã annorũ Alphonsi apparatus cuncta suppeditent. Scilicet speran-
„ dum id est, uti constitutis à nobis ante portas castris, in arcem sese Ferdi-
„ nandus includat, quem non montes, non flumina deterruerint, quo minus
„ infesto agmine, loco sibi maximè iniquo, intra Sarnum irruperit. An po-
„ tius (quæ illius est uirtus, & ætas militaribus laboribus assueta) uerendũ
„ etiam atq; etiam est, ne quid apud obsidentes tutum, aut in castris quietũ,
„ continuis eruptionibus patiatur? Tentare igitur obsidionem, quæ postea
„ turpiter omittenda sit, an quæso erit aliud, quàm uictoriam fortuito nobis
„ oblatã, turpi aliqua dedecorare iactura? aut sedendo ad Neapolim, qui po
„ puli, principesq; in officio erga Ferdinandũ reliqui permanent, ijs ut op-
„ pida muniant, commeatus importent, militem conducant, aliaq; præsidia
„ sibi comparent, tempus, otiumq; permittere? Quam ob rem quæ tutissima
„ quidem est obsidendi ratio, hanc ego censeo ineundam. Primumq; uti Ro-
„ bertum Sanseuerinium, cuius oppida nobis ante oculos sunt posita, ad de-
„ ditionem pelliceamus, aut debellare recusantẽ tentemus: finitimos deinde
„ populos, quibus aut captis, aut deditis, Robertoq; in parteis nostras ascito
„ an dubitamus à Neapoli Cossentiam, ac Rhegium uersus omnia in ditio-
„ nem ac nomen nostrũ concessura? Robertum enim Lucas Sanseuerinius,

cuius

cuius late magnus in Lucanis, Brutijsq; dominatus est, minoresq; alij proceres, liberæ item ciuitates sequentur: ut diebus quampaucißimis, præter Auersam, Capuam, Acerras, Neapolim, nihil in tanto terrarũ spatio, quod inter Lyrim amnem, urbemq; Rhegium, atq; Crotonem interiacet, Ferdinando relinquamus: ac Pio, Franciscoq; animũ, cogitationẽ deniq; omnẽ mittendorum auxiliorũ adimamus: dum regem perinde ac truncum, sine membris, sine neruis, destitutum atq; emutilatum uiderint: mißis etiam ad eos oratoribus, qui utrunq; et nostro, & Renati nomine benigne appellent, ac largis etiam pollicitationibus impleant. Quæ an sit tutißima obsidendæ Neapolis uia, omnes iam uidetis. Nam tentare fortunam, ubi consilio locus est, quàm sit temerarium, dies hesternus admonere nos potest. Regem certè ipsum ne fortunæ post hac tam facilè se committat, abundè iam docuit. Dicenti hæc Tarentino senatus assensus est omnis, ea erat senis autoritas, is rerum usus, quodq; belli esset autor, omnis spes, ratioq; uincendi in eo collocata uidebatur, ut Coxæ sententiã quamuis tacitis omnes comprobarent animis, nemo tamen ne ipse quidem belli dux Ioannes à Tarentino dissentire aut uideri palàm uellet, aut omnino auderet. Igitur motis à Sarno castris petiere Stabias. Id oppidum, uti rerum Romanarũ scriptores prodidere, Syllæ iussu solo æquatum finitimos in uicos abierat. Postero dein tempore, quod eo propter loci opportunitatẽ, portusq; manufacti, multa mari comportarentur, tuguria in litore constitui cœpta: procedentibus inde seculis, tanquam in uicũ multi mortales confluxere, donec oppidi nomen ac formam accepit, arce etiam in edito posita, quam egregie Alphonsus munierat, brachio ab ea ad mare deducto, ut cum usus uocaret, per id immitti præsidium in arcem posset. Præerat arci, atq; oppido Ioannes Galiardus, ex antiquis Alphonsi familiaribus, miti uir ingenio, & fide integra, cæterum qui ut Hispanus uxori paulo nimium esset deditus. Ea erat Margarita Minutula, nobili loco nata, cuius frater Loisius arcem Lucerinam Ioanni in Apuliam profecto prodiderat. Siue igitur futurum sperarent, uti Margarita Galiardum ad deditionẽ impelleret, siue quod ea sponte deditionẽ fuisset pollicita, si castra eò admouerentur, Capaneo fratre instigante. Hostes oppidum ingreßi, nullo suburbium defendente: nam oppidani intra uallum, quod sub ipsam est arcẽ, confugerant, quatere confestim crepidinẽ tormentis cœpere, nec multo pòst à Galiardo deditio fit. Iisdem diebus Vicani, Massensesq; ad Ioannẽ defecere. Surrenti quoq; trepidatũ est, propter suspitionem familiæ Acciapactiorum, qui Ioannis, Renatiq; partes clàm fouebant. Præerat urbi cum præsidio Antonius Carafa, cuius prudentia effectum est, uti Acciapactiorum consilia parum prospe-

ros euentus habuerint. Interea duces ipsi nunc minis, nũc pollicitationibus Robertum Sanseuerinium ad deditionem solicitabant. Qui uiribus diffisus, quod omnem in se belli impetum uersuros eos cerneret, facta deditione in castra hostium profectus, in Ioannis uerba iurauit. Cuius exemplum Lucas quoq;, quod & ipse ijsdem diebus in Brutijs male pugnauerat, secutus est. Etenim Antonius Centilia, quem rex in arce Neapolitana custodiendum curauerat, corruptis custodibus, noctu arcis postico, quod ad mare est, Marilianum se receperat, indeq; haud multo post in Brutios reuersus, bellum instaurauerat: quod captiuus dum esset, per Alphonsum, ac Iulianum fratres, & Ioannem Trauersum eius præfectum administrabatur. Lucæ ac Roberti deditione cognita, cæteri omnes Lucaniæ ac Brutiorum principes, populiq;, præter pauca admodum castella, Andegauiensis sunt partes secuti. Igitur hostium duces Roberto dedito, cum de occupandis Cauis consilium cepissent, parum abfuit quin magnam ex improuiso cladem acceperint. Ea ciuitas magis quàm urbs montanis in locis disposita uicatim habitat, multitudine tamen hominũ frequens, ac situ naturali satis munita. Cauenses igitur relictis uicis, quos defendi uix posse arbitrarentur, in loca se munitiora contulerant, ubi de obsidionis aut tolerandæ, aut propulsandæ rationibus cum agerent, consiliũ iniere de inuadendis nocturno tempore hostium castris. Nam & Armatorum multitudine abundabant, et satis exploratum habebant, si res parum successisset, posse tuto se ad suos recipere: fuissetq; incœpto fortuna, ni re per transfugam cognita, castra repente ex eo loco mouisset hostis. Huic tot principum, populorumq; tam repentinæ defectioni non magis cladem ad Sarnum acceptam, quàm inconstantem ac perleuem Felicis animum causam dedisse satis constat. Qui si quam debuit animi firmitatẽ retinuisset, præter prædam in castris inuentam, uix aliud eo prælio ab hoste partum, aut quæsitum fuisset. Verùm enim adolescens infirmo ingenio, nullo rerum usu, addictus consilijs Francisci Infantis auunculi, hominis incompositi, ac sacerdotis parum continentis, non deditionẽ modò urbium, atq; oppidorum statim fecit, sed supplex ipse ad Ioannem Antonium in castra profectus est. Ex ea deditione cũ Nola, Salernumq; maximè opportunæ urbes hostium accessissent uiribus, coactus est Robertus desperatis penè rebus suis consulere. Cuius exemplum Lucania, Brutijq; ferè uniuersi secuti cum essent, periculosum regi uulnus inflixere: additis etiam defectionibus Loisij Iesualdi, qui in Hirpinis cum aliquot opportunis oppidis, rerũ ad Sarnum gestarũ nuntio accepto desciuerat, adhæc & Matthei Extendardi. Quo effectum est, uti hostibus Argentio, Harpadioq; potitis, in

Samni-

Sammites, Apuliamq; aditus regi omnes intercluderentur. His et aliud accessit malum, quod Franciscus Comes Casertanus deterritus & ipse Sarnensi primũ clade, pòst finitimorũ etiam rebellione, maximisq; hostium minitationibus, aliquantum nutabundus cùm stetisset, consilijq; incertus, tandem ad Ioannem inclinauit, matris potißissimum suasu, ac Thomæ Branchatij, cuius consilijs mater, filiusq; acquiescebant. Quæ res Campanorum, atq; Auersanorum animos uehementius fregit. Cum Petrus quoq; Mondragonius, qui Metalonum opportunum tenebat oppidum, clàm cum hoste consensisset. Vt iam Acerræ, Capua, Auersa, quæ solæ cis Lyrim amnem, Cãpaniæ urbes in Ferdinandi fide atq; officio perstabant, circumsessæ ab hostibus tenerentur. Licuit hoc potißimum tempore, atq; ex hoc rerum statu cognoscere, quàm lubrica sit, periculisq; exposita adolescentium administratio, parumq; omnino moderationi apta, & propter rerum inscientiam, & quod præsentes solum res sibi ante oculos ponant, plerunq; uana sequantur & incerta consilia, illis maximè consultoribus credentes, qui blandiri nouere magis quàm uera dicere. Quocirca Tarentinus Felicis inconstantiam ueritus, qui paucißimis diebus ter rebellasset, specie quidem liberum, re autem captiuum eum in castris secum habens, arci Salernitanæ fidum sibi hominem, cum præsidio imposuit, Nolæ Vrsum magna cum peditum atque equitum manu præfecit, qui & Nolam tueretur, & Neapolim, Acerrasq; aßiduis discursionibus infestaret, cum ipse hyemare in Apulia decreuisset. Adhæc constiterat secum in Apuliam Robertum ducere. Sed ille senis maximè callidi, ac fallacis insidias suspectas habens, ex quo die abire è Tarentini, Ioannisq; conspectu licuit, redire ad eos omni studio auersatus est. Conatus tamen est quo arctißimo posset uinculo deuincire sibi eum Ioannes, ascitũ quidem cooptatumq; in sociũ Crescentis, eo Galli nomine Lunam appellant corniculatam. Est enim mos eius gentis principum, religiosam aliquam militiam pro arbitrio statuere: ad quã quos initiatos admittunt, iurare uerbis conceptis cogũt, futuros sese socios periculorũ, neq; ullo unquam tẽpore arma aduersum laturos, fidem, amicitiamq; perpetuã seruaturos: ubi etiã casus tulerit, auxilio futuros, in bello præsentes, armatosq; in acie staturos, aut pecunia adiuturos. Adhæc stata sacra, & dies quosdam maximè solenneis constituunt, quibus interesse cunctos fas sit. Ii Confratres uocantur, quos & uiuos, & mortuos, qui religionis eius, militiæq; autores sunt, maximis prosequuntur honoribus. Insigne autem militiæ ipsius aliud alij est. Huic Luna erat corniculata, quæ à Gallis Crescens dicitur, eaq; ex argẽto brachio subligata gestabatur. Quo religionis ac militiæ genere honestatũ

Robertum Ioannes sibi cum obligaßet, Pius inde Pontifex Maximus illum haud multo pòst absoluit, quod iudicaret eas non magis religiones, quàm coniurationes quasdam eße peßimo exemplo institutas. Quoniam autem locus ipse admonuit, pauca de Roberto, deq; eius maioribus dicam. Roberto pater fuit Ioannes, sancti Seuerini (id oppido nomen est) Comes, mater Ioanna, & ipsa quoq; ex eadem cum marito stirpe edita. Quo mortuo superstitibus ex eo cõpluribus liberis, cœlebs ipsa, summa illos cura et aluit, & eorum res procurauit. Nam & domi parca erat, & cõtinens: & quod eßet supra muliebrem sexum animo elato & magno, utrasq; patris et matris uices gerere se uideri uolebat. Cumq; eorum singulos materna prosequeretur caritate, Roberto tamen, qui natu erat maximus (qua prærogatiua paternus ei dominatus obuenerat) & indulsit supra maternos affectus: & dum augere quacunq; ratione res illius poßet, parũ omnino pensi habuit. Ad cæteras autem matrona dignas artes illud etiam adiũxit, quod, ut erat ipsa fidei, ac regij nominis colens, iisdem artibus, eodem etiam fidelitatis studio filium imbuit. Itaq; nihil prius habuit, quàm ut Robertũ egregie institutum, Ferdinãdo quibus liceret artibus conciliaret. Ille igitur, ubi primum ætas tulit, equitando, uenando, cum æqualibus sese nunc iaculo, nunc gladio exercẽdo, nullo turpi otio adolescentiam labefecit: quo etiam tempore literis operam dedit, quas pòst natu grandior maiori studio complexus est. Is igitur artibus inter regulos facilè eminebat, Ferdinãdoq; propterea maximè carus atque acceptus erat, naturæ quoq; muneribus ad ea adiutus: quippe cuius decora eßet facies, statura procera, & cum dignitate, oratio pro tempore non minus suauis, quàm grauis, atq; ingenua. Ipse facilis aditu, gratus respõsu, atq; in primis urbanus, & liberalis, cuius etiã domus generosißimo, ac probatißimo cuiq; quotidie pateret. Demũ singulis in rebus nobilitatem præseferebat generis, quod alij Gallicum ab origine quàm Italicum malunt. Nobiles enim quosdam secutos è Gallia Normannos ac Viscardos duces, pulsisq; ex Apulia, Salentinisq; Constantinopolitani Imperatoris præfectis, uirtutis merito donatos in initio oppidis, iisq; posteros eorum imperitaße, in quibus Venusiam, Materã, Cupertinum, Neritonium fuiße tradunt. Qui dominatus indies magis magisq; auctus fuit bellicã ob uirtutem, qua hæc quidem familia in Italia ex eo adhuc etiam floret. Quo factum est, ut dum partim ipsi regum quorundam impotentiam, superbumq; dominatum parum æquo ferunt animo, partim ipsi à regibus timentur, aliquãdo familia omnis ad internitionem penè redacta fuerit, uix uno aut altero superstite. Adeò euertendæ illi nihil reliqui ad crudelitatem regibus ipsis fuit. Contrà, qui Italicam eam aßerunt, nec

olim

olim fuisse, nec nunc quidem extare apud Gallos, Britãnos'ue tali cognomento familiam: deductamq; agnationem uolunt ab oppido, cui ex ea domo primus Imperauerit, ut Celanam, Martianã, Ebulam Molisiam, Aqueuiuam, quæ ab oppidis sunt agnominatæ. Sed ego longius fortasse digressus sum. Quamobrem ad incœptũ redeo. Dum hæc ad Sarnũ, proximisq; geruntur in locis, Iacobus Picininus hostium partes secutus, à Britonoro, ubi hyemauerat, mouens, per Cesenatium, atq; Ariminensium fines profectus, decimo die ad flumen Cesanum peruenit. At Alexander, Federicusq; qui iussu Pij Pontificis ac Francisci Sfortiæ iter eius obseruabãt, quod eum locum maximè idoneum ad prohibendum transitum iudicarant, fluminis ripas fossa, aggeribusq; munierant, ne transiret hostis, facilè prohibituri. Post tamen ueriti ne Picininus conuerso repente itinere Saxiferratum teneret, eò cum exercitu se contulerant. Itaq; Picininus quanquam magno militum labore, nullo tamen obsistente, aggeres diruit, ac repletis fossis trans flumen exercitum ducit, et ad Esim fluuiũ eo die castra ponit. Quod sentiens Sigismundus, qui illum insequebatur, eo consilio, ut si Alexander, Federicusq; à fronte obstitissent, ipse à tergo includeret, confestim in Fanestrem agrum rediit. Picininus die insequenti cum Loretiæ Mariæ templum ex itinere ingressus, Diuam salutasset, ad flumen Potentiam castra mouit, quodq; in sola celeritate rem positam intelligeret, nocte intempesta mouens; cum ad ostia fluminis (cui loco Firmanus Portus est nomen) peruenisset, ueritus ne mõs, qui litori imminebat, ab aduersario teneretur, ubi qui exploratum missi fuerant, retulere liberum eum esse (decreuerat enim occupato eo ab hostibus, rem gladio experiri) continuato itinere, emensus eo die passuum septem ac triginta millia, ad Benedicti templũ peruenit, quod à Truento flumine circiter octo millibus passuum aberat. Ibi duabus horis equo ac militi reficiendo concessis, cohortatus suos, ut quod reliquum erat ad fallendum hostem, æquis conficerent animis, de prima uigilia mouens instructo exercitu, ad Truentum peruenit. Hic cum à militibus, qui præsidij gratia Asculum uenerant, item ab oppidanis ingens excitus esset strepitus, passimq; noctu ignes plurimi cernerentur, ratus hostem eò cum uniuersis copijs profectum, consistere agmen iussit. Ipse cum omni peditatu (erat enim in castris eius peditũ duobus millibus amplius) magnoq; gregarij militis numero ripas fluminis tentaturus accurrit, sudcisq; obijcibus, & aggere æquato, uado inuento, primus flumen transijt: quem insecuti reliqui ripas occupauere, quibus occupatis, dato signo, reliquus exercitus traductus est, deq; tertia uigilia ubi Columnella castellum positum est, tumulo capto consedit, plurimisq; factis ignibus, regnis se fi-

nes ingressum finitimis significauit, quo alijs pro partium studio lætitiam afferret, metum alijs incuteret. Cum interea Federicus, Alexanderq; Maceratam profecti, quo portum Firmanum antecaperent, uicti celeritate Picinini, incœpto irrito, consilium mutare coacti sunt. At ille biduo tantum quieti militum, atque equorum dato, inuitatus à Iosia, qui Andegauienseis sequebatur partes ad Turdini ostia, qui antea Batinus fuit, constitutis castris, ac decimo die machinis, cæterisq; bellicis instrumentis è naui exhoneratis, ad obsidendam ciuitatem Sancti Angeli proficiscitur. Iacobus Padulius, qui oppido cum præsidio præerat, diffisus mœnibus, quod æneorum tormentorum uim minimè possent ferre, deditionem oppidanis suasit. Postridie quoque ciuitas Pinnarum, non expectata oppugnatione, deditionem fecit. Inde Lauretum profectus Picininus cum esset, & iam quassatis, ac dirutis muris sustinere diutius obsidio nequiret, tũ Frãciscus Aquinas Marchio deditionem his conditionibus fecit, ut ipse cũ omnibus oppidis, quibus plurimis dominabatur, ad Ioannem transiret. Laurentani mulctæ nomine aureûm quatuor milia penderent. Hinc ad Aternum profectus, cui pòst ab oppido Piscaria factũ est nomen, strato ponte, ac traducto exercitu, in agro Theatimo castra posuit, eo consilio, ut & agrum uastaret, & Iulium Camertem, quem nuper conduxerat, illic expectaret. Nam initio Truentum cum trãsijt, uigintiquatuor equitum turmas, haud amplius secũ habuerat. Interea uastabũdus Theatiũ fines populatur, singulisq; penè diebus cum Matthæo Capuano prælia facit. Hunc rex propter fidei uirtutisq; opinionem oppido, atq; uniuersæ regioni præfecerat: qui quanquam parua equitũ ac peditum manu, Picinino tamen ubiq; occurrere, tueri oppido propinquos agros, populantibus metũ inijcere, insidias disponere, fugare, capere, deniq; hostis conatibus omni arte obuiam ibat. Non multo autem pòst certior factus Picininus, Federicum atq; Alexandrum, qui pluris dies in Asculanorum finibus Bosium Sfortiam cum septingentis equitibus expectauerant, munitis ad Turdinum castris cõsedisse, decreuit aduersus eos cum uniuersis copijs regredi, euocata magna peditum auxiliarium manu, accito etiam Caldorarũ exercitu, qui statim belli initio ad Andegauiensem defecerant. Medius amnis utrũq; dirimebat exercitũ, utræq; copiæ quotidie in armis erãt, utrinq; imperatores rem egregie curabant: quid casus, quid industria parare posset, hinc atq; illinc prospiciebatur: nõ dies, non noctes quietæ, nunc eques, nunc pedes ad arma currere, è castris se proripere, fremere omnes, ac prælium exposcere. Tres illius temporis clarissimi duces de uirtute, gloriaq; certabant, par robur, par militũ audacia. Picininũ locus aliquãto editior tuebatur, hos arte ac labore parata muni-

menta: ille peditatu superior, hi ueteranorum delectu: ille quòd rem sibi futurã cum duobus exercitatissimis imperatoribus intelligeret, eo maiores concipiebat spiritus, hi partum multis bellis decus ereptum iri sibi indignabantur. Excitabant etiam utrunque exercitum studia ueterum factionum, quæ à Braccio, Sfortiaq; ductæ, multos annos in grauissimis bellis, acerrimis etiam prælijs magis ac magis iras, odiumq; accenderãt. Illud uerò partium alteri acerbum & graue, quòd morbo grauatus Federicus nec equo, nec pedibus obire imperatoris munus poterat. Erat et utriusq; exercitus, quæ utriusque factionis ferè semper fuerat, dissimilis disciplina, quod Sfortiani cunctando, Bracciani prouocando lacessendóque bellum magis administrabant. Cum igitur multi quotidie è Picinini exercitu in stationem illati hostium, nunc singuli, nunc pauci, nunc etiam plures in certamen prouocarent, fortè accidit uti Saccagninus, cuius Picininus forti opera sæpe utebatur, cum paucis equitibus, ac lecta peditum mãnu è castris progressus in planitiem, quæ media inter utraq; castra interiecta erat, flumen transierit, prouocaturus eos, qui in statione pro castris agebant. Hi despecta equitum paucitate, autore Marco Antonio Torello, qui stationi præerat, in Saccagninum illati, magna peditum strage edita, reliquis in fugam uersis, trans flumen præcipites egere. Quod conspicatus Picininus, Iulium Camertem fugientibus summittit. Hoc cognito Alexander omnem exercitum armari iubet, septem'que equitum ordines extra uallum progredi, qui subsidio stationi essent, imperat. Quod ubi Picininus intellexit, è castris cum omni exercitu se proripiens, ubi in planũ peruenit, duas lectissimi equitis alas in dextro ac sinistro cornu statuit, alteriq; Ioannem Comitem, alteri Ramundũ Anechinum præficit, ijsq; imperat, ne quo casu locum deserant, præterquã ut cedente aduersario pedetentim æquo passu in portam castrorũ quam confertissimi ferãtur. In media uersari iubet acie Syluestrũ Lucinium. Ipse milites cohortari, nũc singulos alloq, nunc simul plures, fortia cuiusq; facta referre, uulneratos ex acie subducere, recentes fessis, saucijs integros summittere, nunc addere suis animum, nũc terrorem aduersarijs incutere, nihil segne, nihil remissum agi sinere, sæpe ante suorũ ora uolitare, in hostem strenuũ quenq; immittere, sæpe ex acie excedens prospicere hostiũ ordines, suas atq; aduersariorũ res expendere, quid cauendum, quid sequendum esset considerare: nihil deniq; prætermittere, quod casus offerret, quod ratio suaderet, aut belli disciplina, totq; annorum ac præliorum usus ostenderet. Hoc prælio uideri potuit (si quando aliâs) fortunam ipsam belli dominam, mediam sese statuisse inter utranque aciem, nunc his, nunc illis uictoriam offerentem, atque aliâs

in illos inclinantem, aliâs retrahentem sese: ludificari imperatores ipsos; nec pati eo die, ea acie discerni, utrius exercitus milites, utrius partis duces aut fortius rem gererent, aut maiore animo consilioq; administrarent. Nanq; alia parte Alexander summa ui, diligentiaq; curare omnia, quocunq; casus uocasset, illic adesse, plura simul prospicere, periculis occurrere, prehensare alios, alios hortari, uoce, uultu, manibus, quid agi uellet significare. Imperatorum præsentia diuersis locis pugnam instaurabat, multi utrinq; cadebant equi, uiriq;. Ipsæ locorum angustiæ, magnaq; ducum peritia, spectata item ueteranorum uirtus, & equorum, uirorumq; recentium alacer successus, summis animis, ingentibus conatibus fieri, ac tentari omnia cogebant: Itaq; armorum strepitu, equorum fremitu, procurrentiumq; militum clamoribus, alibi cadentiũ gemitu, aut urgentium lætis conclamationibus cœlum complebatur. Interdũ tanta ira, irritatisq; adeò certabatur animis, ut præter ictus, hastarumq; fragores, magno silentio pugnaretur, utranq; aciem nunc spe, nunc fortuna ludificante. Etiam in noctem pugna protracta erat, cum Picininus frustra sæpius tentata palustris per locos uia, quod irrumpi intra munitiones, quæ amnis uada impediebant, nulla ui posset: circiter secundam noctis horam iussit, ab dextro atq; sinistro cornu, utranq; alam, qua maximè conferta hostium acies erat, irruere, tanto impetu, ut in uallum usq; utroq; à portæ latere penetrauerit. Qua facta impressione, multi uallo exclusi capiũtur. In hac pugnæ atrocitate, tantoq; rerum discrimine Federici præsentia plurimum contulit. Nam uictus necessitate in equum se inferri cum iussisset, laborantibus in tempore affuit: qua acies inclinabat, recentem militem summisit, hortatus pro loco ac tempore, ut alij sensim cederent, quos in locum iniquum progressos intelligebat: alij obdensatis hastis, gladijsq; cuneo facto, confertim hostem repellerent. Agnouit Feltrensis miles imperatoris sui artes atq; consilia: itaq; nunc sensim cedendo, nunc acri conatu propellendo effecit, ne ingens ea nocte clades acciperetur. Repulsus à uallo atq; à porta Picininus in castra redijt, ignibus qui è fragmentis hastarum incensi sunt, lucem, facesq; ministrantibus. Mane ubi Sol illuxit, magna hominum, maior equorum strages apparuit, fœda terræ facies truncis, cruore, cadaueribus. Cernere erat in ipsis castris ferè strenuũ quenq; tum peditem, tum equitem, qui in pugna non cecidisset uulneratum, sauciorum gemitu tabernacula resonare, equos, uiros passim animam agere, alios cæso, aut capto amico dolere, alios aut sua, suorumq;, aut hostium fortiter facta referre. Erant qui imperatorem suum, qui hostium duces aliam ob causam aut laudarent, aut accusarent: nemo tamen qui non fessum se, atq; defati-

defatigatum diceret, tantum præterita dies laboris, ærumnarumq; attulerat. Igitur nocte insequente Federicus, Alexanderq; communicatis consilijs, ueriti ne hostis positis à tergo castris, pabulationem ac regressum prohiberet, magno silentio egreßi, summa etiam diligentia adhibita, ne discessus hosti nuntiaretur à perfugis, equis, qui grauius uulnerati erant, relictis, sarcinarumq; inutili honere, magno itinere breui spatio confecto, trans Truentum, proxime Cryptas amaras se recipiunt. Quos eo die Picininus parũ cum posset assequi, postridie ad Truentum peruenit, eo consilio, uti illos insequens in eam Piceni partem, quæ nunc Marchia dicitur, bellum transferret. Sed retractus à Caldoris, principibusq; alijs factionis Andegauiensis, metu Matthæi Capuani, & Alphonsi, Iniciq; Daualorum, qui cum Enneco Geuara ad Amonis Vastum non exigua equitum manu æstiuabant, quorum ipsi præda futuri essent, in Theates paulo pòst regreditur. Reuerso confestim Francauilla, Bucclanicum, Villa magna, Lancianum, impellente Tuccio Ricio, cuius magna in eo populo autoritas erat, sese dedidere. Quibus deditis, Sarum transgressus (quod interea Ennecus cum fratribus in Campaniam ad ferendam regi opem festinarat) omnem eam regionem paucis diebus cepit. Quæq; enim oppida, quiq; proceres, primatesq; in Ferentanis erant, statim ad Picininum nuntios de deditione misere. Arcium præfecti post admota tormenta, cum de auxilio desperarent, paucis pòst diebus fidei Picinini sese permittunt. Quo facto, expugnatisq; magno labore plerisq; castellis, quæ in finibus Theatinorũ erant, Matthæum intra urbem inclusit. Tum restitutis oppidis Antonio, Caldorisq; alijs, quæ sub Alphonso rege amiserant, ijsq; cum parte copiarũ relictis qui darent operam, ne quæ incursiones à Matthæo fierent, ipse per fines Pelignorũ in Marsos profectus est. In itinere Sulmonenses, item Ioanna Celana, & Petrus Cantelmus, Populensis comes, mißis oratoribus ei se dedidere: ac paucis diebus Marsis, Pelignisq; uniuersis præter Tallacotium captis, aut deditis, nactus occasionem occupandi Tiburis, Romæq; potiundæ, Sabinorum fines ingressus, plurimis castellis direptis, Syluestrum Lucinium cum mille equitibus, peditibus sescentis præmisit, qui Tibur prodentibus præstò esset. Verùm opera Iordani Columnæ Cardinalis irrito incepto redijt. Nã Iordanus quanquam aduersus regem cũ Picinino consenserat, maluit tamen Romano Pontifici fidem seruare. Igitur Syluester in Palumbariæ agrum digressus (nam Iacobus Sabellus Picinini partibus fauebat) Latium, propinquosq; urbi agros ita uastauit, uexauitq;, ut metu, terroreq; cuncta compleuerit, magna etiam pecunia, per speciem induciarum, finitimis à populis comparata. Quæ res Pium Pontificem

magnis diurnis, nocturnisq; itineribus (nam ea tempestate Senæ agebat) properare Romam compulit. Interea Franciscus Sfortia, cum intellexisset parum prospere, ac pro antiqua gloria ab suis pugnatum, ueteri exercitu paucis diebus restituto, nouo etiam scripto, ac misso Donato, quem nouis copijs præfecerat, iussit utrunq; imperatorē cum omnibus copijs in Sabinam ac Latium primo quoq; tempore proficisci. Qui iunctis simul exercitibus cum Antonio Picolhomineo, quem Pius copijs suis præfecerat, aduersus Sabellū, ac Syluestrū bellum gererent. Sed quod hyems iam appetebat, expugnatis aliquot castellis, mature in hyberna concessere: quod etiam ab hostibus factum est. Nam copijs diuisis Picininus Syluestrum Palumbariæ, Ioannem Comitem & Carolum Ballionem cum parte copiarū in Marsis collocauit: ipse Hortonem profectus, reliquos in Marrucinis, Theatibusq; distribuit. Quoniam autem ab sapientibus traditum est uiris, nihil eodem statu, quo est ortum permanere, quid mirum, rerum, ac locorum nomina cū ætatibus simul immutari? Igitur ne ijs, qui uetera sequuntur, noua quoq; ignota sint nomina, placet quæ nunc sunt, & quæ olim fuere appellationes regionum, in quibus à Picinino bellum hoc gestum est paucis describere. Aprutium unde nomen ceperit, affirmare uix ausim: alij enim ab apris ductum putant, quod cū asperrimi montes, syluestriaq; admodum in eo sint loca, apris inde frequentibus abundet: alij, quod pars quædam eius Præcutinorum quondam esset, corrupto nomine, pro præcutio Aprutium dictum uolunt. Sunt qui à locorum asperitate deducant, factumq; ex Asprutio Aprutium uelint, idq; nomen montanis primo locis inditum, pòst uerò ab ijs qui regū uectigalia exigerent, paulatim productum, plures simul regiones complexum esse. Siquidem Marsos continet, qui nunc in Tallacotienses, Albenses, Celanenses, Aquilanos, Mareriosq; distributi sunt, et si Sabinorum hi quadam ex parte, quàm Marsorū olim magis fuere. Itemq; Carpseolanos, adhæc Piceni partem quæ à Truento Aternum usq;, hinc Aquilanorum montibus, illinc Hadria continetur. Isq; ager ab ijs, quæ in ea regione sunt, oppidis nomen accepit, ut Teramanus, Hadrianus, Pinnensisq;. Nam quæ pars maximè septentriones spectat, olimq; Sabinorum fuit, ea nunc Montanea uocatur. Peligni cum in treis olim diuisi essent partes, quæ in plano sita est, eam incolæ Valuam nominant, in qua Sulmo est nobile, ac frequens oppidum, totiusq; regionis emporium. Reliquæ partes duæ, ob cœli inclementiam ignobiles factæ, desertæq; penè à cultoribus, pabulum æstate pecudibus ministrant. Quod ab Aterno et Saro, id est Piscaria, & Sangro fluminibus, ac Maiella et Cōfilia mōtibus clauditur, Hadriaq; alluitur, in qua sunt Horton, Lancianū, ac Theate,

ac Theate, olim Marrucinorum fuit, in quibus Theates præstabant. Quod est à Saro Trifernum usq; Ferentani tenebant: mons hodie quoq; Ferentus dicitur. Post quos sunt Dauni. Ferentanorum quondam celeberrimum fuit oppidum Istonium, nunc est Vastum ab Amone agnominatum. Est in eo tractu celebre oppidum Atissa, à Pelignis per Apenninum qua in meridiem uergit, Samnites, ac Campaniam pertingit, Vulturno flumine dirimente, qui agrum Venafranum ab Isernienſi diuidit. Hæc loca Samnites olim tenebant. Cæterum Aprutium uniuersum, regum præfecti in partis distribuunt duas. Nam quod ab Aterno ac Marsorū clauditur montibus, id ulterius Aprutium appellant, quod Marrucinos, Pelignos, Ferentanos, & partem Samnitium complecti diximus, huic citeriori Aprutio nomen fecere, utrunq; Piscaria (ut dictum est) fluuio dirimente. Sed redeo unde digressus sum. Ferdinandus accepta Sarnensi clade, cum se Neapolim recepisset, Pyrrhum Baucium, Ennecum Geuaram, Inicum, & Alphonsum Daualos, qui nuntio cladis accepto statim se in Campaniam contulerant, cum equitibus quadringentis, et aliquot peditū cohortibus, Acerris, Robertum Vrsinum Auersæ cum præsidio imposuit. Ipse nunc Capuæ, nunc Neapoli agere, reliquias exercitus colligere, pecuniam quantam posset, publicè, priuatimq; conquirere, equos, arma, tela undiq; cogere. Hoc tempore maximè cognitū est, ciuium beneuolentiam, diuitiasq; popularium, non eos qui in ærarium illati essent, regum thesauros esse. Nanq; eques, mercator, opifex, nobilis, ignobilis, inquilinus, etiā sacerdos certatim regi pecuniā maxima pars sponte, pauci rogati offerre, atq; elargiri, alij bellatorem equum, alij mulum clitellarium: erant qui thoraces, loricas, arma, tela, hastas, qui pannos uestiendis militibus, qui coria loricādis equis, telas faciendis tabernaculis, nullum denique rerum genus omitti, quod reficiendis copijs, atque instruendis militibus conduceret. Isabella regina nunc in templis, nunc publicis in locis sese ciuibus ostendere, præferre paruos liberos, Alphonsi nepotes dicere, qui de populo Neapolitano tantopere esset benemeritus: ciues eos esse Neapolitanos, Italici generis, apud ipsos genitos, altos, educatos: non Gallicam præferre insolentiam, non peregrinos mores in urbem illaturos: cum ipsorum liberis, ac nepotibus ætatem acturos: cum ijs diuitias, honores, magistratus distributim partituros: cum ijs pueritiam, cum ijs adolescentiam, cum eisdem quoq; senectutem exacturos: regias opes, regni administrationē in eorū arbitrio ac manu futuram. Se uerò quid nam aliud curaturam, quàm ut publicè, priuatimq; Neapolitani populi patrociniū gerere uideretur? Hæc dicendo, lentos excitabat, excitatos impellebat, impulsos confirma-

Alphonsus p… cladem exercit… se… parat

Isabella regina … neapolitanis … beniuolentia …

bat, ipsa magna & excellens habebatur. De qua quoniam res admonet, pauca dicã. Isabellæ pater fuit Tristanus, Comes Cupertinensis, ex Claromontia familia, quæ in Gallia ulteriore habita est nobilißima: mater Catarina, Ioannis Antonij Tarentini, qui bellum hoc excitauit, utroq; è parente soror. Patre mortuo, Ioãnes Antonius eam, quæ minima natu erat, cum quatuor sororibus Lipij in Salentinis habuit, atque educauit. Post collocatas autem sorores, & Alphonsi uictoriam, auũculi opera, Alphonso etiam cupiente, Ferdinando nuptui tradita est: quę pater in regno Neapolitano hæredem instituerat. Ipsa statim à primis annis mirum pudicitiæ ac continentiæ studium præ se tulit, domi parca, non tamen alieni appetens: formæ quantum dignitas posceret studiosa, religioni non sine superstitione dedita, facilis aditu, in respõsis libera magis quàm aspera, magno animo, magno consilio, constans in aduersis, lenis in prosperis, populari eloquentia, quæq; nihil fictum aut compositũ præseferret, iusti atq; honesti etiam ad contentionem colẽs. Quo minus autem gratitudinem exercere atq; liberalitatẽ posset, mors prohibuit. Bello enim finito, rebus tamen regni nõdum planè compositis, Neapoli diem obijt, cum sex iam liberos enixa esset. Mors eius uulgo molesta, quod uitam longè utilißimam omnes præsertim boni arbitrabantur: Igitur rex aliquot turmis equitum restitutis, militibus etiam è classe accitis, circiter idus Octobris Capuam mouit, ac direptis Formiculis, finitimisq; aliquot castellis in deditionem acceptis, aduersus Comitem Cerretanum profectus, confestim eum ad deditionem compulit, Carolo maiore natu è filijs obside accepto. Inde à Terrecusanis arcessitus, die uno uniuersa Caudinorum castella recepit, arce Aerolæ in quam mortales multi confugerant, circumsessa, & Alphonso Daualo cum præsidio illic relicto, qui obsidioni præesset, repetẽq; aduersus Franciscũ Comitem Casertanum profectus, Ducentam diripit, Munditianum incendit, Vallem ad deditionem cogit: ac paulo pòst Frãcisco dedito, Pomilianoq; recepto, Argentium circumsedit: quo minus autem rex oppido per uim potiretur, tempestates prohibuere. Nam cum bruma iam appeteret, increbuere tẽpestates adeò, ut pleraq; tabernacula discinderẽtur, aut torrẽtibus correpta haurirentur, qui è finitimis deuoluebãtur mõtibus, equis, uirisq; simul immersis, demum corruptis omnibus, militaria etiam tuguria, quæ pro tempore stramentis constructa fuerant, paßim natabant: fœdi dies, noctes longe fœdiores erant. Quod sentiens Matthæus Extendardus, cum etiam speraret Vrsum, quem Tarẽtinus Campania decedens, quadringentis cum equitibus Nolæ reliquerat, cõparatis auxilijs subsidio uenturum, deditionem differebat. Tandem cognita regis constantia, militumq; pertinacibus animis,

animis, Ferdinandi se fidei permisit. Quod idem paucis pòst diebus Iacobus Galeota, qui Harpadium cũ præsidio tenebat, secutus est. Nam & Iacobus quoq; ad Andegauiensem defecerat, post rẽ in Brutijs aduersus tumultuanteis bene gestam. Interim qui in Aerolæ arce circumsessi premebantur, cum se undiq; circumuallatos intelligeret, & spe annonaq; deficerentur, nequicquam ab Vrso subuentione tentata, & iam rex cum omnibus adesset copijs, pacti corporũ incolumitatẽ, arcem tradidere. Qua trãdita, Ferdinãdus, quod cœli fœda uis ferri ultra nequiret, in Montisusculi uicos ibidem hybernaturus cõcessit. Nam Tarentinus, Ioannesq; Lucanis ac Campania relicta, in Hirpinos primo Iesualdum, pòst Vallatam, Charifrasq;, inde in Apuliam, finitimaq; in loca discesserant. Satis enim constat, Tarentinum cum uideret Ferdinandi res prostratas, Gallumq; sibi præfidentem, mutato consilio, rebus suis ita consuluisse, uti relicta Campania, Ferdinandũ penè circumsessum, ad erumpendum inuitauerit: clàm etiam missis ad Isabellam nuntijs, qui bonum eam habere animum iuberent, regemq; confirmarent: quippe cũ ab ijs, qui Ioannis res solum spectarent, de se capiendo consilium initum aut sensisset, aut propter metum, qui ei summus inerat, suspicatus esset. Per eosdem dies, ac post labefactos admodum Argentij muros, Robertus Sanseuerinius, Comes Calatinus, quem Franciscus è Gallia citeriore, propter singularem uirtutem ac rei militaris disciplinam, cum exercitu miserat, è portu Formiano soluens, ad regem cũ paucis uenit: cuius aduentus nõ gratus modò, uerumetiã expectatus regi fuit: tum quia uir bellicosus & acer, atq; in uictorijs enutritus: tum quod Frãcisci sororis cum esset filius, magnam popularibus spem, maiores regi spiritus excitauit. Huic è naui descendẽti præstò ad litus rex fuit, declarauitq;, quo suæ, quo hostium res in statu essent, quid illum agere uellet, quid ipse pararet, cuncta simul aperuit: & primo quoq; tempore, ut equite in nauibus imposito, exercitum omnem è Formiano ac Fundano in Baianum traduceret, ac Puteolanũ agrũ hortatus est. Hæc duobus fermè annis gesta.

FINIS

DE BELLO NEAPOLITANO LIB. II.

NITIO insequentis anni, qui fuit millesimus quadrigentesimus sexagesimusprimus à CHRISTI natali die annus, Robertus Sanseuerinius, quod in partis Andegauiensis, desperatis Ferdinandi rebus, inuitus declinasset, aspirante iam regijs rebus fortuna, cum de se regi conciliando consilium cepisset, clàm ad illum misit, qui reditum eius in Campaniam inuitaret. Itaq; rex circiter Idus Ianuarij ex hybernis mouens, in agrum Vesuuinũ magna cum partẽ copiarũ proficiscitur. Nec multis pòst diebus Robertus ad eum uenit, ubi communibus de rebus cum diutius consultassent, tandem placuit uti ille cum Roberto Vrsino, & parte exercitus Cossentiam maturaret, ad ferendum arci auxiliũ, quæ indies arctius premebatur. Hi mature necessarijs ad expeditionem comparatis, paucis diebus magno itinere confecto, pluribus interim castellis captis, aut deditis, Campanianum cum ad flumen peruenissent, non longius duobus millibus passuum à Cossentia, ibi instructo exercitu, tantisper in acie stetere, donec præmissa turma equitum, de aduentu suo Franciscum Siscarem, arcis præfectum, certiorem fecere, qui septem iam menses inclusus tenebatur. Inde ad Castellũ Francũ profecti, partim intra oppidum, partim sub mœnia consedere. Quo tempore Lucas etiam Sanseuerinius affuit tribus cum peditum millibus, equitibusq; sescentis, Roberti uoluntatem secutus. Hi consilijs prius communicatis, iusserunt milites corpora curare. Postridie autem albescente cœlo, iußis militibus se ad pugnam parare, instructo agmine Cossentiam petũt. Est ante urbem propter Bisentũ flumen locus, cui nomen est, ad Reuocatos, forum rerum uenaliũ. Huc postquam duces cũ exercitu peruenere, inito simul consilio, cohortati milites, ut se prædæ magis quàm pugnæ accingerent, decreuerunt montẽ occupare, qui arci ab occasu aduersus est. Is mõs magna manu à Nicolao Antonio Caruleio tenebatur. Nanq; hostes de aduentu Robertorum edocti, coacta manu septem milliũ peditum è propinquis oppidis, montem occupauerant. Equites magno impetu facto, peditem è monte facilè deijciunt: qui pugnæ parũ aßuetus, ubi equitem cõfertis ordinibus inferri uidit, pars abiectis armis, fuga sibi consulit: alij dum hortante Caruleio certamen ineunt, irruente equite aut capiuntur, aut uulnerãtur: nec multo pòst uniuersi in fugã uersi, montem liberum equitibus relinquunt. Quocirca duces uictoria ac celeritate freti, ne quod ciuibus tempus ad prospiciendũ relinquerẽt, statim è monte descendunt.

descendũt. Siscar arcis præfectus, præmißis qui rẽ certius explorarent (ue rebatur enim ne fraude peteretur) ubi superata conualle, uenire ad se copias instructas uidit, & utrunq; ducem, signa, militemq; cognouit, cohortatus uti rem impigre gereret, intra arcem eos accipit. Tum Robertus Vrsinus, quo spe, animisq; militem impleret, quod etiam celeritatis præsidio utendum intelligebat: Milites, inquit, in urbe uobis prandendum est. Ma- « cti uirtute estote, uallũ mecum rescindite. Quo dicto accensus miles, alius « uallũ rescindit, alius aggerẽ diruit, pars cõminus pugnãs munitionẽ peruadit. Qui pro munitionibus pugnabant, uix prima impreßione sustentata, proiectis armis sese fugæ mandãt, quibus immixtus pedes decliuẽ per locũ nullo ultrà obsistente, urbem ingreditur. At ciues repentina re attoniti, non obuiam ire hosti, non arma capere, non obiectis repagulis urbis uias obsidere, alius domo sese includere, alius militi manum dare, plerią; in templa cõfugere: mulieres, impuberes, senes clamore, lamentatione, heiulatu cœlum implebant. Militũ irruptionibus, portarum claustrorumq; fragore tecta, uiæq; resonabant. Interea Vrsinus urbis porta securibus effracta, equitatum immisit. Hic uerò tota urbe peruagatus miles, quod tunc omnino capta urbs uideretur, nihil reliqui facere, non profanis, nõ sacris parcere, pro cuiusq; ira ac libidine res geri, rapi uirgines, matres spoliari, pueros è parentũ complexu diuelli: luctu ac miseratione ciuiũ non domus, non uiæ, non templa uacua esse: omnia demum acerba, fœda, crudelia in uictos fieri. Interdum uictores ipsi, dum alius alij prædæ cupiditate uim infert, arma in se conuertunt, adeò miserabilis facies direptionis erat. Capta igitur ac direpta urbe, cũ fœdæ etiam tempestates accidissent, diebus aliquot militi ad quietem concessis, de communi ducum sententia placuit, productis ex urbe copijs, magno prius in arcem cõmeatu conuecto, finitima loca tentare. Itaq; magna cum fiducia, maiore hostium metu Cosentia egressis, Silanum statim deditur, inde Martoranum ac Neocastrum. Nam Centilia, Franciscusq; Neocastrensis Comes, diffisi mœnibus Maidam concesserant. Neq; ita multo pòst Bisinianum per uim captũ. Quæ res regionem uniuersam lõge maiore formidine impleuit. Oppido enim in editis ac præruptis locis sito, habitatoribus frequenti, quo inermi uix militi patère accessus existimaretur, primo impetu expugnato, nihil ijs ducibus, nihil tali militi inuiũ, atq; inacceßum fore metus persuadebat: nec aberat, quin breui maximã regionis partẽ in regis ditionem redigerent. Quod sentiẽs Tarẽtinus, cõfestim Iacobũ Piciniñũ è Marrucinis arceßit, q Roberti agros, oppidaq;, quæ in Lucanis essent, uastaret. Itaq; per Sãnites profectus Piciminus, Montẽ aureum admotis æneis tormẽtis primum expugnauit: dein

Caluanicũ dolo, magis quàm uirtute captum diripit, parua etiam aliquot castella, uicosq; plurimos populatur: ferro igniq; qua iret, cuncta uastat, corrumpitq; : suos ingenti præda, hostes metu ac pauore plurimo afficit: ut nec rex, licet misso satis cum ualida manu Roberto Calatino, eius cohibere impetus posset, & Sanseuerinius incœpto desistere cogeretur. Cæterum ille inito cum Vrsino consilio, quo regressus esset eorum formidolosior, & hostem lateret, superatis Brutiorum saltibus, in Apuliam declinauit: magnaq; celeritate usus, Iuuenatium à Tarentino plureis iam menses circumsessum, atq; ad ultimam necessitudinem redactum, comportato frumento fame atq; obsidione liberauit. Id oppidum tempestate nostra satis celebre, atq; habitatoribus frequens est: atq;, ut quidam arbitrantur, Egnatiolum initio dictum, quod fortasse diruta Egnatia celebri quondam urbe, in ea maris ora sita, qui ea è clade superfuerant, ibidem consedere. Nam & à Baro, quæ nunc quoq; celebris urbs est, ac regionis eius caput, Barolũ in eadem ora sitam urbem, duxisse nomen opinantur. Veri tamen est simile, loca illa maritima, quo tempore mediterranea à Langobardis primo, pòst uerò à Normannis tenebantur, propter assidua bella, quæ aduersus eos Constantinopolitanis ab Imperatoribus gerebantur, mirum in modum celebrata, maritimisq; aucta comportationibus, increbuisse cultoribus, ac ciuibus. Cæterum ueritas ipsa apud eos, qui harum rerum studiosi sunt, suum teneat locum. Igitur oppidum ipsum quanquam mare liberum, ac patens habet, tamen eò ne comportari frumentum nauibus posset, à Tarentino omni arte curabatur. Nam finitima continentis oppida cũ ei parêrent, eò rem perduxerat, uti corruptis quæ in agris erant omnibus, prohibitisq; rerum comportationibus, uix ciuibus paucorum dierum cibaria superessent. Robertorum aduentus, ut Iuuenatiensibus pernecessarius, sic Trancnsibus, Barolitanisq; maximè gratus, atq; acceptus fuit, cũ uiderent regias res paulatim respirare, uagariq; per Apuliam Ferdinandi copias: atq; eo magis, quod plureis iam menses occupatis ab hoste undiq; finitimis oppidis atq; itineribus, uix nuntius ad eos regijs de rebus peruenisset, famaq; omnia aduersa diuulgarat. Roberti confirmatis ciuium animis, communicatisq; cum Francisco Baucio consilijs; qui Andriæ Dux præerat, Canusium primo, dein Venusiam profecti, ubi cum Masio Barresa, urbis præfecto, quæ de communi sententia uisa sunt, composuere: paucis diebus in Lucanos, indeq; in Campaniam peruenere. Quorũ aduentu cognito Picininus, & ipse distributis copijs sese in Apuliam ad Tarentinũ recipit, adducta secum Neapolitana Lucretia, cui ea maximè fidebat. Hæc est illa Lucretia, cuius per orbem terrarum amores fuere quam notissimi.

Eam

Eam Alphonſus adamatam,propter formæ,qua præſtabat,excellentiam, ſuauißimis etiam puellæ illecebris ſenex ipſe delinitus,diuitijs,opibus,autoritateq; ita extulerat,ut pleriq; arbitrarentur, ſi Maria uita exceßiſſet, legitimæ uxoris eam loco habiturū. Alphonſo mortuo, Lucretia in arcem ſeſe Veſuinam cum theſauris contulerat:quibus cum timeret, quod Ferdinandum bellis exhauſtum intelligeret, adduci nunquam potuit, uti eius ſe fidei crederet,quin etiam clàm cum hoſte conſentiens,parum amica conſilia agitabat animo,metu,atq; ambitione præceps.Interea appetente iam uere,Pius Pontifex Maximus Antonium ſororis ſuæ filium, mille cū equitibus,ac peditibus quingentis maturare ad regem iubet. Præerat ijs Ioannes Comes,uir impiger & ſtrenuus,atq; in rebus bellicis maximè exercitatus:quem nuper magnis ſtipendijs,maioribus pollicitis Pontifex à Picinino diſtraxerat.Hic ſaltu Menianēſi impigre occupato, ac reſciſſo aggere ad regem,qui per id tempus Capuæ agebat, peruenit: confeſtimq; eductis ex urbe machinis,ac tormentis æneis,Caſtellum,quod eſt ad Vulturni ripam,qua mare illabitur,oppugnare adortus eſt:quod cū à Marino Martiano impoſitis teneretur præſidijs,miles ipſe præſidiaris campos Leborios,omnemq; Campaniam, quæ cis Vulturnum eſſet, populationibus infeſtabat.Oppidani,quiq; in præſidio erant,diffiſi mœnibus, paucos poſtquam oppugnari cœptum eſt dies,deditionem fecere.Inde Antonius, Ioannesq; Scafatum profecti,caſtellū aggrediuntur. Cum autem oppugnatio ipſa difficilior eſſet, quod caſtellum in inſula poſitum,Sarno flumine cingitur, turrim quatere duabus è regione bombardis incipiunt. Ea quanquam maxima craßitudine,biduo tamen continenter quaſſata,ruinam facere cū cœpiſſet, pontem ab ea parte comportata materia extruunt, quo ſtrato per ruinam turris milites ingreßi caſtello potirentur. Quod ueriti caſtellani,ſeſe Antonio dedidere. Per idem tempus Marcus Antonius Torellus,& Petrus Paulus Aquilanus, alter cum equitum turmis ſex, alter cum duabus à Franciſco mißi,iunctis cum Matthæo Capuano copijs,pleraq; oppida,quæ in Pelignis,Marrucinis,Feretanis,Prætutinisq; æſtate ſuperiore ad Picininum defecerant,facilè recuperauere ciuium animis in regem inclinantibus. Quæ res Picininum ex Apulia ſtatim reuocauit. Nam longa naui è Manfredonia Turinum,mox Hortonem delatus,audita obſidione Loretanæ arcis, quam Matthæus recuperato oppido acriter oppugnabat, lectis cū peditibus Moſcoſum proficiſcitur:ubi equites,quos diuerſis è locis arceſſebat,expectare decreuerat. Scafato dedito Ferdinandus iunctis ſimul cum Antonio copijs è Campania mouit,eo conſilio,ut in Apuliam profectus ſegetes,quæ maturæ in agris eſſent,corrumperet. Pau-

cis tamen diebus in oppugnando Monte Forti frustra cõsumptis, per Samnium iter faciens, aliquot etiam castellis in itinere receptis, cum ad Apenninum peruenisset, sub Sabinianum cõsedit: inde superato monte, cui nunc Crepicorio nomen est, in Apuliam descendit: positisq; ad Troiam castris, finitimos inde agros pluribus diebus uastauit. Erat autem uastandi genus duplex, quod quæ minus maturæ erãt segetes, ad equorum pabulum: quæ iam maturæ, ad usum hominũ secabantur. Cum enim rei frumentariæ laboraretur inopia, nullaq; esset panis in castris copia, triticũ ahenis excoquebatur, in cibum tum peditum, tum equitũ. Cumq; mortales permulti montanis ex oppidis, & in ijs mercatores penuria frumenti ac lucri gratia uenirẽt in castra, ad frumentationis famã, inde miles uastationi factus est intentior ob lucrum ac laboris prętium. Itaq; castra ipsa ad mercaturam penè conuersa, horreum quasi quoddam ea æstate præbuere finitimis. Extitit autem ipsis solstitij diebus frigoris tam atrox uis, ut necesse fuerit uineta concidi, ac frugiferam quanq; arborem, ad ignis castrensis usum: res sanè rara, atq; annotatu digna, propter temporis ac regionis illius naturã. Vastatis igitur Troiæ subiectis campis, rex inde mouens, sub Vulturinum cõsedit, simili euastatione in agro Lucerino usurus. Quo tempore aliquot etiam castella, quæ ad radices montiũ, quæq; in ipsis sunt iugis posita, deditionem fecere. Quo minus autem Luceria tentata fuerit, Ioannis præsentia obstitit, qui satis magna equitũ ac peditum manu urbem tuebatur. Qua è re leuia quotidie prælia diuersis locis committebantur. Ad hæc Estensis Hercules, qui Fogiæ cũ præsidio præerat, discursanteis regios à liberis populationibus prohibebat. Inde rex Sanctũ Seuerũ petens oppidum, insequẽti die recipit. Oppido enim egressus Nicolaus Rosa, cuius propter opulentiã magna inter populareis erat autoritas, impetrata uenia, seq; & oppidum regi dedidit, quod tamẽ diutius in fide haud permãsit. Dein rex ad Turrim, quæ Dragonaria dicitur, motis castris tẽtauit Carolũ Sangrium, sub cuius ditione finitima erãt castella, ad deditionẽ pellicere: profectusq; ad Turrim maiorem, alloquendi illius gratia, irrito inde incœpto redijt. Quippe cum soluto statim colloquio, Carolus Luceriam ad Ioãnem profectus, regem ludibrio habuerit, arbitratum facilè illũ ad se traducturum. Nam Ferdinandus, quod Honorati Fundani, fidelissimi sibi reguli Carolus gener esset, per illius homines, quos ea de causa ad se acciuerat, moturũ se adolescentis animũ ratus, multis ac magis cum promissis per eosdem ho norauerat. Sed ille quanquã adolescens, astu tamen instructus, atq; consilij dubius in initio subblãditus est regi, dum hac ratione dies plureis tereret: quibus præteritis, regem intelligeret siti, atq; ardoribus exagitatum, suis è finibus

è finibus cum exercitu discessurum. Hac deceptus spe rex, frustraq; ab adolescente habitus, Rhodum, quod est oppidum ad mare situm, uniuerso cum exercitu proficiscitur, uastißimam per planitiem, ac cultoribus uacuam, & arborum, atque aquarum indigam. Itaque canes, equos, iumenta cernere erat paßim æstu exanimata cadere: pueros armigeros ex equis repente delabi: pedites, equites itinere, calore, siti, agmen denique uniuersum uiribus iam defici. Cum iam ad aquas peruentum est salsas, ibi uerò aquarum ipse aspectus, & fontium species blanda (nam quò salsior est, eò apparet aqua limpidior ac magis lucida) qui primi agmen præibāt, eos repente gaudio, lætitiaq; affecit. Itaque testari acclamationibus lætitiam cum cœpissent, & inuenta flumina, fonteis'que compertos significare, redditusq; inde ab insequentibus clamor cum esset, uniuersum agmen ad maturandum excitauit, erexitq; languentium animos. Aut ubi gustati cupide initio fontes salsi apparuere, repente ibi è gaudio tristitia exorta est. Castra tamen haud longe posita in campis, locisq; hortensibus, sub Caprinum castellum, quod propinquum cum esset, statim sese dedidit, soli citantibus qui è Marrarum familia in castris erant, cuius familiæ proxima castella antiqua sub ditione fuerant. Approperata à castellanis, uolentibus quidem animis, pro ea quæ illic erat copia, uina, panis, aliáque cibaria: atq; è uestigio in castra perlata, itinere atq; æstu confectos milites aliquantum refecere, præsertimq; hortensia, quorum non exigua in agris reperta est copia: quippe cum maturi, immaturiq;, ac crudi pariter ac mites fœtus promiscue absumpti. Proceßum inde mitiora in loca, castraq; secundum Pantanū statuta. Rhodo igitur recepto, ac præter Vestas castellis omnibus, quæ in ea Gargani parte constituta sunt, refectoq; paucis diebus exercitu, noctu maximo itinere cōfecto, mane sub Montem Sancti angeli, quod oppidum summo è iugo, in quo est positū, æquinoctiali ab exortu pelagus, à meridie subiectos Apuliæ despectat campos. Vriosq; eos montes ab antiquis dictos non temere quidam pertendunt, in ijsq; Veneris celeberrimum fuisse quōdam templum, uniuerso cum exercitu rex improuisus apparuit. Cuius repentino aduentu eò atrocius cōsternati sunt ciuium animi, quod maximè tutos sese antea arbitrati essent montium asperitate, aquarumq; inopia, ac pabuli. Tentatis igitur oppidanis, quo minus sese dederent, obstitit præsidium à Ioanne mißum. Itaque paratis ad oppugnandum neceßarijs, tertio rex die, qua parte neq; fossæ ab oppugnatione distinebant, neq; rupes ab ingressu deterrebant militem, dispositis circum balistarijs, sclopetarijsq;, quorum magnus erat in castris numerus, acri oppidum prælio adortus, uulneratis aut cæsis maxima è parte defensoribus,

cum tribus circiter horis pro muris pugnatum esset, comminutis, ac deiectis non semel scalis, instaurata sæpius pugna, cohortãtibusq; subinde ducibus, eiectis è muro propugnatoribus paucorum pertinacia, uno simul tẽpore pluribus locis miles irrupit, perq; humiliorem turrim facto aditu, peditũ pars maxima, ac gregariorum immissa est manus, moxq; effractis portis omnis multitudo ingressa. Paucis in ipso ingressu è præsidiaribus cæsis, reliqui in arcem sese recepere. Direptioni huius facies multo maximè miserabilis fuit, irritatis militum animis pugnæ ardore, ac multitudine omni simul irrumpente, spe prædæ incita. Nam quod oppidum ipsum frequens, atque opulentum esset, quodq; propter situm maximè securum, atq; ab hoste tutum existimabatur, peruulgatum erat, è finitimis urbibus, præsertim Manfredonia, locupletißimos quosque ciues clanculũ à se comportatos illuc thesauros amicis, aut templorum sacerdotibus commendasse. Itaq; nõ sacra, non prophana ab ui, iniuriaq; tuta erant, dum occultos thesauros miles exquirit. In uiros ac mulieres sæuißima suppliciorum edebantur exempla, maximéque sacris in ædibus sæuitum. Itaque sepulchra eruta, spoliata donaria, direpti loculi uenerabiliũ reliquiarum, aræ etiam sanguine fœdatæ, ac polluta adyta. Quodq; mulieres, atq; imbecillior sexus eò cõfugerãt, quisq; pro libidine trahere, uerberare, cædere, infantes à matrum complexu diuellere, ac solo sternere, rapere pueros, uiolare uirgines: nec deesse, qui fœminarum pudendas partes insertis digitis contrectarent, dum gemmas, unionesq;, aut preciosum aliquid putant illic abditum. In ipsos quoque tribunos ac duces tumultuatum, dum parci imbecillo sexui, ac sacris imperant. Rex Michaëlis angeli templum statim ingressus, claudi illud iubet, demãdata fidelibus uiris custodia: in quo præter ciuium priuatam pecuniam æditumis commendatam, auri atque argenti sacri magna uis reperta, eaq; regis iussu à scribis notata, atq; à quæstoribus in castra, atq; in ærarium relata est. Quam tamen omnem parta pòst uictoria (sic enim conceptis iurauerat uerbis) referendam in templũ summa diligentia curauit, singulaq; restituta sunt, atq; à bonis refecta artificibus, in ea qua fuerant antequam in numos conflarentur, forma. Nec uerò alienum fuerit (quoniam in templi mentionem maximè augusti incidimus, ad cuius antrum ab ultimis terrarum finibus annis singulis plurimi mortales soluendis uotis accedunt) de eius initijs, quæq; ab antiquis autoribus habeo comperta, pauca pro meo instituto referre. Est natiua specus durißimo è saxo, in quam multis gradibus, cæterum nõ lato admodũ aditu descenditur, specularibus quibusdã lumen præbentibus. Vestit eam parte superiore, qua natiua ipsa quidem ac perrimosa testudo est, è quercu ua-

sta

sta proceritate lucus, muris tamen circumdatus, pecori ne qua pateat ingressus. Ante uerò quàm descendere in antrum incipias, ædificia extant manu facta elaborato è lapide. Vbi uerò antrum in imum descenderis, qua specus diffunditur, mira animum religio subit, loco ipso subobscuro, et horrido, solaq; natura cōstituto. Admonent religionis tabellæ, uotaq; passim suspensa, titulos indicantia. Vbi uerò aræ admotus ad numinis procumbes statuam, loco solo, & ab hominum accessu semoto, repente inhorrescit tacito metu animus, atq; in diuinarum tantum rerum cogitationem uersus, in preces, suppliciaq; effunditur. Augent uenerationem aliæ item aræ, nullo sumptu, nullo artificio factæ, quibus natura ipsa uidetur locum statuisse. Cur autem Michaëli potißimū dedicata specus fuerit, hæc à maioribus tradita comperior, annos quidem supra noningentos, atque amplius repetita: qua quidem tempestate Heruli, Goti, barbaræ'que aliæ quædam gentes per Italiam bacchabātur, Garganum quendam, ciuem Sipontinum, cuius prægrande armentum Gargano pasceretur in monte, à quo et ille nomen duxißet, cum armētalem taurum, qui oberrauerat, per syluas suis cum pastoribus quæritaret, inuentum tandem eum ad eius, de qua dictum est, speluncæ ostium pascentem animaduertisse: itaque ira percitum, contento arcu, summis in illum uiribus sagittam emisisse, eam'que ubi tauri tergus attigisset, retro flexam è uestigio, recuruataq; spiculi acie sagittatorē petijsse. Quæ res inter pastores in religionem cum esset uersa, tum Garganum rem hanc sacerdoti expositurum, Laurentium adijsse, probatißimæ uitæ antistitem: ibi illum re cognita, factiq; admiratione ductum, dierum trium ieiunio indicto, multis etiam adhibitis precibus Deum esse consulendum, Gargano respondiße. Itaque absoluto ieiunio, re sacra rite facta, noctu dormienti Laurentio astitiße Michaëlem angelorum principem admonentem his uerbis: Mea opera, ac Dei iußu factum Laurēti, qui taurum " indicem eße uoluerim basilicæ huius, quam mihi ad inhabitandum cum ho " minibus in terris paraui: hæc mea est basilica, meum hoc sacrarium apud " mortales futurum. Enuntia hæc ciuibus, ut monente me, per te intelligant " ea in spelunca, ijs in adytis aboliturum eße me mortalium peccata, qui ad " eam confugerint. Quo accepto oraculo, antistes somno excitus, ubi Deo " gratias egißet, re populo indicata, summa ciuium cum frequentia uenerabundus, indictis supplicationibus, pontificis habitu amictus, ascenso monte ad speluncam procedit: sacraq; ibidem peracta re, non tamen ut ingredi antrum ausus eßet quisquam, multis cum precibus, decantatis rite diuinis laudibus, Deo gratias egit, nomenq; Michaëlis per omneis laudes celebratum. Riteq; rebus his peractis, Sipontum redijt, magna ciuium lætitia,

ingentiq; urbis uniuersæ gaudio. Nec uerò multis pòst diebus, Neapolitanorum exercitus, quorum opes profligatis Beneuentanorum rebus abunde tum pollentes erant, Sipontum obsedit. Igitur solicito de populo suo antistiti, post indictum dierum trium ieiunium, quo triduo fuerãt etiam induciæ ab hoste impetratæ, astitit rursus dormienti Michaël, admonẽs, & pie, & rite factum, quod per ieiunium ac preces à Deo auxilium implorasset: Michaëlem se angelorũ principem, iussu Dei illa dicere, imperareq; uti insequenti die de quarta hora populus uniuersus arma caperet, in hostemq; repente irrueret, se ipsum armatũ in acie ciuibus affuturũ. Hæc igitur populo tuo experrectus disere, ac bono animo esse iube. Hora igitur dicta armatus atq; ad pugnã instructus ciuis hostem negligẽtius agentem improuisus inuadit, fundit, fugat, ualidis adeò repente exortis procellis, summoq; è montis iugo prorumpentibus terrifico impetu fulminibus, uti maximè fœda tempestatis ui, ac fulgurum sescenti ex hoste exanimati referantur. Fugatis igitur, ac cæsis hostibus, sacris Deo Optimo Maximo ac Michaëli rite factis, cum antistes decreuisset spelũcam ipsam (uti moris est, Christianiq; ritus) dedicare, Gelasiumq; Pontificem Maximũ, per id tempus Soracte agentem de ea dedicatione consuluisset, astitit illi tertio Mi-
» chaël, inquiens: Mihi egomet nulla adhibita hominum aut arte, aut opera
» uacuum feci hoc saxum, mihi egomet desertum humano cultu montem de-
» xtra hac subaperui, mea ego in lapide hoc uestigia infixi: mihi ego ipsemet
» ædem hanc statui, sacrarium feci, basilicam dedicaui. Quæcunq; igitur ab
» hac æde, basilica, sacrario humana dedicatio absit, ritusq; omnis abesto hu-
» manus. Michaẽl ego sum, qui hoc excauato saxo, hoc antro, hoc habitacu-
» lo, his assiduè manantibus stillis abluturus sum, ac deleturus meã ad aram
» cõfugientium mortaliũ errata. Age expergiscitor sacerdos, ciuibusq; hæc
» tuis disserito, cumq; ijs simul rem diuinam illic facito, meq; adesse antro
» meo, sacrario meo, meæq; basilicæ, tuq; populusq; tuus, mortales denique
» omnes placatum, atq; propitium sciunto. Inde igitur angelo antrum Michaẽli dedicatum: spoliando templo regem (etsi ærarij premebatur angustijs) magis tamen illud compulit, quod compertum haberet Ioannem post suum statim ipsius discessum cuncta direpturum. Nam & ille grauiore etiam rei pecuniariæ laborabat inopia, & ipse decreuerat urbem habitatoribus uacuã, ac sine ullo præsidio relinquere. Nam & arx à Ioanne tenebatur, nec prohiberi poterat quo minus quotidiana præsidia noctu præsertim immitterentur. Ad hæc fama erat Piciminum aduentare, à Ioanne pariter Tarentinoq; arcessitum. Itaque ne illic includeretur ueritus, descendere quamprimum è monte statuit, cum præsertim exercitus præda omnis

generis

generis esset honustus: prœteritaq; Mãfredonia, quæ præsidio tenebatur, castris ad Sipontum positis, prædaq; uniuersa tutum in locum comportata, quietem militi atq; iumentis dedit. Quo tempore ingentis multitudinis armentali præda male custodita, atq; ab latronibus noctu abacta, insequenti die, maxima è parte eques, qui Fogiæ erat, ea potitus est. Cum autem ab Siponto diruta, & solo æquata urbe, duplex esset uia, altera per Fogiensium, aut Asculanorum fines reuertendi in Hirpinos, aut Samnium, altera per oram maritimã Barolum, ac Tranum petendi: dum hæc partem in utranq; agitantur, falso nuntiatur, quod pòst cognitum est, consedisse Picininum in Lucerinorum finibus, ac tantum non cum Ioanne & Hercule, qui Fogiæ præsidebat, iunctis simul copijs adesse. Itaq; communi ducum sententia decernitur Barolum petendum, motisq; intempesta nocte castris, per oram maritimam, prope Aufidum metatus est rex. Die quæ insecuta est, castra trans amnem ueteres ad Cannas posita, insignem clade quondam Romana uicum, nunc habitatoribus omnino uacuum, inde præda est omnis Barolum perlata. Quo è loco paucos post dies cum transire in Samnium decreuisset, et iam sub auroram aliquantum spatij, Canusium uersus profectus esset cum uniuersis copijs, renuntiatur ab exploratoribus, ac leuis armaturæ equitibus, qui agmen præcedebant, hostem instructum, paratumq; stare in acie: quo ex improuiso agmen adoriatur sub sarcinis impeditum. Hoc nuntio accepto, rex magno silentio retro uertere agmen iubet, maximéque repentinus, atq; inexpectatus Barolum petit: ac secundum fossas, partim in hortis, partim sacris in ædibus, quæ sunt extra urbis mœnia, exercitum collocat: tantus aduentantis hostis terror duces pariter militesq; inuaserat, cum tandem compertum fuerit agmen fuisse ceruorum compascentium, quorum in ea regione belli præsertim tempore maxima est copia. Hi sub matutinum tempus pastui deditι sparsim cum errarent, ubi exploratores sensere equites, in unum coacti dubia iam luce speciem præbuere hostilis agminis. Castris igitur hunc in modum ad Barolum dispositis, interim dum præda uenditur, quod nouus ex ære numus iactabatur, & Barolitani autore Barnaba Marra nouum æs aspernabantur, reijciebantq; illius usum, coactus est rex fuso argento, atque in numum conflato, ex ea pecunia pendere militi stipendium. Fama etiam tenet Iacobum Caldoram, solertissimum ætatis suæ imperatorem, ducentem per Apuliam peditum atq; equitum non exiguas copias, eadem specie deceptũ. Itaque & conclamatum fuisse ad arma, & instructo cum exercitu stetisse eũ in acie hostem expectãtem: nec nisi aliquot post horas cognitũ, errantem in pastu maximè ingentem ceruorũ gregem esse. Quo

factum est, uti Picininus iunctis simul copijs, illum intra urbem penè incluserit. Sunt qui regem criminẽtur, desedisse illic ob amores tum ueteres, tũ nouos: quibus delinitus magis ipse curauerit, qua ratione amoribus indulgeret, quàm quibus artibus hostẽ falleret. Quod ni è Macedonia Georgius Castriotus cognomento Scander, uir fortis, & multis rebus aduersus Turcas strenue gestis clarus, cum classe repẽte apparuisset, futurum erat, ut rex aut mari fugam turpiter inde arriperet, aut tentata pugna, in postrema seq; et res suas pericula conijceret. Cuius aduentu expositis in continentem circiter septingẽtis equitibus, lectißima uirorum manu, cum aliquo peditum numero, Andria præterita hostes iter auertere. De hoc igitur uiro pauca dicam, & propter eximiam ac raram eius animi uirtutem, & propter insignem etiam gratitudinem. Georgij maiores in Macedonia late magnum imperium tenuere. Verùm Amoratho Turcarum Imperatore Græciam uastante uniuersam, Georgius admodum adolescens à patre, quo res suas in pace tueretur, missus est ad illum obses: in cuius expeditionibus ea uiri fuit uirtus, uti propter liberalitatem, ac fortitudinem agnominatus sit Scander, quo nomine à Turcis Alexander dicitur: unde hodie, quæ nostra lingua Alexandria, ea Turcaica est Scanderia. Pòst ubi paterno successit imperio, atq; ab Mahometo, Amorathi filio, summis oppugnatur uiribus, Alphonsus Ferdinandi pater pecunijs, militaribusq; præsidijs amicißimè eum iuuit: diutiusq; ipse seq; resq; suas pluribus prælijs fortiter administratis, Alphõsi opera, auxilioq; tutatus est. Igitur eo mortuo, ubi sensit Ferdinandum in Apulia grauiter ab hoste premi, conductis mercede aliquot nauibus, decreuit & animi gratitudinẽ, & fortitudinem simul testari suam, impositoq; in nauibus milite, ad regem in Apuliã transijt. Huius igitur nomen, atq; aduentus non hostem modò, eiusq; turbauit consilia, uerùm Italiam omnem opinionis suæ fama impleuit. Vir militari disciplina, corporis que atque animi uiribus æque clarus ac rebus gestis, apud amicum atque hostem maximè inclytus in ore omnium uersabatur. Quod si Marinus Martianus (ut ad incœptum regrediar) cum ea quam habebat manu equitum ac peditum, in agrum tunc se Campanum contulisset, cum Nolæ Vrsus esset, res que Neapolitanas infestißime uexaret, aut in Hirpinos, quorum utrunq; facere tuto poterat, haudquaquam Ferdinãdo in Samnium reditus, aut in Campaniam per id temporis patuisset, sine maximo rerum ac uitæ discrimine. Verùm Martianus summæ rerum parum consulens, dum finitimis quibusdam Sidicinorum oppugnandis castellis tempus terit, regem ipsum ad regrediendum pellexit. Qui rebus Apuliæ Georgio cõmendatis, cum Alexander Sfortia è Pelignis, Marrucinisq;

nisq́;, ubi Sulmonem, aliáque oppida permulta recuperauerat, quæ anno superiore ad Andegauiensem defecerāt, à rege euocatus, Samnitū in agris habere castra nuntiaretur, & Robertus Vrsinus plures iam dies suis cum copijs ad Montem leonem, ipsisq; in Apuliæ faucibus consedisset, magno itinere nocte dieq; confecto, Vrsino primum, pòst Alexandro sese coniunxit: communicatis'que deinde consilijs Flumarim circumsident: conuectis'que è Campania tormentis æneis, pluribus diebus concußis mœnibus, oppidanos ad deditionem cogunt. Quorum exemplum finitima quoque castella secuta sunt. Inde in Campaniam uentum, hyeme iam appetente, ac uiris, equisq; tolerare ulterius laborem nequeuntibus, Sfortiano præcipuè equite propter anni asperitatem imperia detrectāte. Cum etiā Vrsus Neapolitanos, atque Auersanos agros aßiduis excursionibus indies magis ac magis affligeret, mariq; ab Ioanne Torrella, qui Aenariam obtinebat, tuti nihil prorsus eßet: inter hæc Bartholomæus Cardinalis, qui gerēte bellum in Apulia Ferdinando, Beneuenti Pontificias res curabat, per fidelem hominem cum Vrso egit, uti Pij opera ad Ferdinandum transiret. Nam & Pontifici Maximo rem abundè gratam faceret, & rebus suis perquam opportunè consultū iret. Cui cum hæreditario iure Nola deberetur, quam tunc precario teneret, hanc eße uiam recuperandæ illius, persuadere summo ei studio conabatur. At Vrsus, qui paternis puer, atque auitis exutus bonis fuerat, eiectusq; patrimonio, tantum hanc occasionem nactus, cum intelligeret Ioannem Antonium annis, morboq; aggrauatum iam, ita bellum gerere, ut qui animi, consilijq; incertus in diuersum traheretur, decreuit oblatam occasionem frustra labi non sinere. Itaque rebus sic compositis, uti Nola, Laurum, Atripaldū, Forinum, Asculum, cum agris, finibus, ciuibusq; ipsi, liberisq;, ac posteris dominādα traderentur à Ferdināndo: quarū rerum omniū Pontifex fideiussor esset: Vrsus Neapolim ad regem profectus, iurauit de more Neapolitanorum regum in eius uerba. Ritus uerò iurandi, uerborumq; huiusmodi est formula. Sedet rex medius regia in sella, editiore loco cōstituta. Aßident iustà primi ordinis optimates, ac proceres. Stant inde purpuratorum frequentes ordines loco quisque suo: regis ad pedes, genibus innitens, à dextra procumbit parte epistolarum magister, qui nunc Secretarius dicitur: sinistra antistes, euangeliorū libros regio in sinu adstratos tenens. Horū medius genibus & ipse ille innisus procumbit, qui in uerba iurat; utraque manu libris adapertis imposita. Ibi epistolarum magister uerba præit: quæ iuraturus in uerba, sequitur. Igitur posteaquam Vrsus regios ad pedes prouolutus, palmam in codice utrāq; expansam statuit, tum magister præire uerba hæc cœpit. Vrsusq; ea est secu-

„ tus: Vrsius ego Vrsinus, Nolæ & Atripaldi Comes, Asculi, Lauri, ac Forini
„ dominus, illorumq; & agrorum, & finium, ciuium atque popularium, ti
„ bi Ferdinando regi, liberisq;, successoribus'que in regno Neapolitano tuis
„ polliceor, promitto, spondeo pro liberis, successoribusq; in hisce item urbi
„ bus, oppidis, agris finibus'que meis, fidelem meq; illosq; utique futuros,
„ tuisq;, illorumq; imperijs ubique, meq;, illosq; parituros, atque imperata
„ facturos, cum hisce urbibus, oppidis, agris, finibus, popularibus'que perpe
„ tua cum constãtia & fide. Siquid uerò aduersus te'ue, illos'ue parari frau
„ dis, doliue, insidiarum'ue audiero, sciero, cõpertum'ue, significatum'ue ha
„ buero, indicaturum illud è uestigio, ac facturũ palàm tibiq;, illisq;: officia
„ demum obiturum, meq;, illosq; omnia domi, forisq;, pace, bellóque aduer-
„ sum quoscunque, ac pro imperio quæ probi, & fidelis subiecti iure, lege,
„ natura, obeunda ac præstanda sunt regi. Deumq; his Optimum Maxi-
„ mũ testem inuoco, perq; sacrosancta hæc Euangelia sciens, uolens, libésq;
„ uerbis conceptis iuro. Atq; his dictis, manus ipse è libris sustulit. Tum rex
„ Vrsi manus utriusq; digitis pollicibus apprehensis, suosq; intra pollices
„ ijs insertis, deuinxit illos suis, statuitq; super Euãgelia. Hic rursum Vrsus,
„ magistro præeunte uerba: Ego me, inquit, cum liberis, successoribus'que
„ meis, Ferdinandi regis mei, domini mei, liberorum, ac successorum eius,
Ligium hominem statuo, dedicoq;, eumq; me hic sisto. Hæc ter ubi dixit, re
gios osculatus est pollices, rexq; ore suo illius os excepit, moxq; comiter
appellatum dimisit. Hic est usitatus iurandi mos in uerba regum Neapoli-
tanorum: quiq; Ligios illorum se faciunt, ipsum hunc seruãt: dicti inde Li
gij, quod ligatis reges pollicibus, illos fidei, imperijsq; sic suis uinciant, at-
que obnoxios statuant. Ex ea tempestate Ferdinandus Vrsi opera forti, fi
delique in maximis quibusq; usus est rebus: quippe qui esset magno inge-
nio, constanti animo, fida amicitia, maturis consilijs, integra uolũtate, ma-
nu promptus, atq; in certaminibus fœlix, in consulendo cautus, in delibe-
rãdo minimè temerarius, quiq; nihil prorsus ficti haberet, atq; ut maximè
impiger, sic ipse parũ omnino ambitiosus erat. Regis igitur aduentus Nea
politanis ciuibus maximè gratus, atq; expectatus fuit, summaq; gaudij, ac
lætitiæ ex aduentu eius declaratio apparauit. Is postquam per aliquot dies
ciuibus atq; amicis dedit operã, cõuersus inde ad res bellicas, quod ab Ioã-
ne Torrella, qui Isclam oppidũ, Aenariamq; tenebat insulam, multa mari
in prohibendis atq; abigendis commeatibus indigne patrabantur, decre-
uit occupata insula eum intra oppidum includere, atq; à statione triremes
arcere, munitionibus ad oram maritimam erectis. Accedebat huic malo,
quod arx, cui ab ouo est agnomen, à Gallis tenebatur, pecunia tradita Ioan
ni

ni Iuncesio, qui ei sub Alphõso præfuerat. Ea arx circiter quingẽtos passus ab Neapoli exeso, & arduo in scopulo posita, iacta mole continenti iungitur. Ab hac ad Isclam arce quotidianæ triremiũ, nauigiorũq; aliorũ traiectiones fiebant, ac tranquillo tempore mare hinc magis magisq; infestum reddebatur nauigantibus. Demandata igitur re Alexãdro Sfortiæ, alijsq; fortibus ac fidelibus uiris, cæsaq; in continenti materia, eaq; nauibus com portata, capta primo congressu à militibus qui descẽsionem fecerant, insula, collocatisq; opportuno loco præsidijs, munitiones castrorũ in morem eriguntur: quibus perfectis, milites intra uallum collocãtur, dispositis per opportuna loca diuersi generis tormẽtis æneis, quibus præcipuè nauium infestaretur statio. Iscla oppidum edito atq; adeso in monte sitũ, mari olim undiq; cingebatur, nunc mole iacta, satis longo tractu insulæ cõiungitur. Mons ipse breui admodum à Prochyta freto dirimitur: inde circùm adesis rupibus ab meridie, occasuq; mare sinuatur, stationemq; efficit, qua parte post ipsam molem insula procuruato in sinũ mari abluitur: statio ipsa sub Euris ac Notis male omnino tuta à fluctibus. Ad ipsum autem oppidũ accessus est peraccliuis, maximaq; è parte saxo cæso, atq; excauata rupe ma nufactus. Munitiones igitur ita erectæ sunt, uti tormentis æneis, & offensitari nauiũ statio, & oppidi porta, finitimæq; illi quassari ædes possent. Militibus itaq; intra munitiones collocatis, conuectoq; multorũ mensium commeatu, & oppidani intra muros coërcebantur, & repellebantur à litore triremes, ne in insulã ab ea parte descensionẽ tutò facerent. Quocirca acria persæpe excitabãtur certamina, dũ per gradus quasi quosdã ferro in rupe excauatos demissis in mare restibus, classiarij milites ijs excepti subsidium oppidanis ferunt. Quæ obsidio eo fuit grauior atq; contentior, quòd supra biennium durauit, & Carolus Torrellæ frater, quatuor cũ triremibus, aliquotq; biremibus, atq; exploratorijs nauigijs, itemq; onerarijs nauibus, quas ceperat, prædam omnis generis in oppidum conuectabat: unde annona, stipendiũq; militi, ac popularibus affatim subministrabatur. Quo tẽpore Torrella arcem Oui, de qua diximus, spoliauit multa: & diti supellectile, quæ illic asseruabatur, corpusq; Alphõsi regis ibidem in loculis custoditũ, triremibus ad se transtulit. Cauerat enim Alphõsus moriẽs, uti de more aliorũ Aragoniæ regum, in Hispaniam Tarroconensem, ad ædẽ Populeti sepeliendus ueheretur: eamq; ob rem in arce, ubi diẽ obijt, loculis pie, religioseq; seruabatur. Parta tamen uictoria Ferdinandus loculos ipsos eandẽ in arcem referendos curauit, in qua hodie quoq; seruantur: & ob rerum gestarũ memoriam, à magnis & claris uiris frequenter & uisuntur, & salutantur. Hoc in bello, rerumq; bellicarũ uarietate, &

casibus cognitum est, Hispanos plerosq;, qui oppidis aut arcibus præfecti essent, Ferdinando parum fideles fuisse: seu quod tacitis ipsi consilijs Ioanni eius patruo regnum assererent, seu quod indignum ducerent Ferdinandum Alphonso succedere, quem alij incesto coitu è Catarina, Errici fratris uxore susceptum ab Alphonso putarent: alij suppositum, neq; ex Vilardona Carlina, quæ mater eius diceretur, genitum, sed suppositum ab ea, autore Gulielmo Corelia, quem Alphonsus honoribus, titulisq; mirificè euexisset, procreatumq; ex homine ignobili, utq; alij mussitarent, sutore calceonario: ut uerò alij, ex homine Mahometanæ religionis, quales Valentini pleriq; sunt agricolæ, atq; opifices. quæ quidem, aliaq; ab illis, qui Ferdinandum prosequebantur odio, palàm indigneq; iactabantur. In quibus tres præcipuè uisi sunt maximè improbi, atq; ob insignem perfidiam detestabiles. Ioannes hic Torrella, quem Alphonsus, quod Antoniæ uir erat, quam è sororibus Lucretia unicè amasset, illius gratia Isclæ moderationi substituerat, præfeceratq; arci. Petrus Mõdraconius alter, cui ab Alphõso arcis Metalonij & oppidi administratio permissa fuerat. Tertius, Ioannes Antonius Foscianus, cui Tranensis arcis erat custodia demandata. Verùm hi duo clangulum cum hoste consenserant. At Torrella bellum apertè gessit aduersus Ferdinandum, Ioannemq; ad se confugientem, amissa continente, terra & accepit, & armis opeq; fouit, iuuitq;. Vrso igitur dedito, Daniel quoq;, qui Sarni, Foriniq; imperitabat, metu perterritus, & ipse haud multis pòst diebus deditionem fecit. Quodq; Sarnensis arx à Tarẽtini præfecto, cum præsidio tenebatur, occultisq; militum qui arcem tuebantur, latrocinijs regio infestaretur, aliquot post menses coactus est rex, admotis bombardis, illam expugnare. Itaque cõcussa & diruta turri, quæ ab ursa nomen habet, estq; ante arcem statuta, ueritus præfectus, ne ea capta, fame intus conficeretur: sese ea cõditione dedidit, ut militibus, qui cum eo erãt, cũ uestimentis libere abire permitteretur. Illud in hac expugnatione rarũ, atq; admirandũ, quod cum immẽsæ magnitudinis æneũ tormentũ subuehi in summũ atq; arduũ nequiret iugũ, in plano, remotiusq; aliquanto à montis radicibus collocatum, inde turrim ipsam concussit, labefecitq;, spatio ad mille aëris passus interiecto. Interim etiam Robertus Sanseuerinius Salernum lacessebat, interclusis itineribus, nequa in urbem deferri commeatus posset: hac enim urbe recuperata, Cosentiam adusque ferè liber à Neapoli permittebatur accessus. Hæc à Ferdinãdo dum gerũtur, post reditum ex Apulia in Campaniam, Iacobus interea Picininus præterita, ut diximus, Andria, Ioannis Antonij iussu, Lucanorum montana populatur, diripitq;: profectusq; Aquam Viuã uersus, quod erat Francisci Baucij Andriensis

Andrienſis ducis oppidum, illud æneis tormentis aliquot dies concuſſum, dum ſub ſpeciem deditionis ciues ad colloquiũ, & pactionis ſpem trahit, dolo magis, quàm uirtute militũ capit, diripitq́; nihilq́; crudele, fœdum, abominandum in uiros, mulieres, impuberes omiſſum: inde locupletato exercitu, in fines Tranenſiũ regreſſus, urbem obſidet, agrumq́; Andrienſem aſſiduis excurſionibus uexat. Quo tempore cum Georgio Caſtrioto, qui Barolum tutabatur, ſæpius certatũ eſt, diuerſo pugnæ genere: cum Itali ci equites ſtatariæ magis pugnæ ſint aſſueti, propter armorum grauitatem: contrà Macedones è Turcarum diſciplina uagi procurſantesq́;, rarò congrediantur ſtantes. Itaq; pleriſq; in congreſſionibus Georgius hoſtem ludificatus eſt. Ceterũ Tranenſis obſidio diuturnior fuit, quod urbs erat egregie munita, nobilitasq́; Tarentini ferre imperium nolebat: muris tandem, qua parte infirmiores erant, ſolo æquatis, cum à rege nullũ etiam ſpe raretur ſubſidiũ, fameſq́; urgeret, Tarentino ſe ciues longiorem poſt obſi dionem dedidere. Arx incolumis regi manſit. Nam Georgius cum intelligeret Foſcianũ arcis præfectum cũ Tarentino cõſenſiſſe, ſub ſpeciem colloquij extra arcem accitũ, cepit illũ. Captus igitur arcem Georgio tradi iuſſit, pactione libertatis. Itaq; Picininus ad arcis appugnationem conuerſus, qua mari non abluitur, uallo illam ac foſſa cinxit: neue inferri cõmeatus in eam poſſet, diſpoſitis per oram maritimam biremibus, ſingulari diligentia cauendum curabat. Quo effectũ eſt ob ſummam cibariorũ inopiam, ut qui arcem defenſitabant, ad famem redacti ſint. Forte accidit, uti Venetæ claſsis præfectus ſecundũ Tranenſem orã uela faceret, quo tempore nauigia quædam frumento grauida à Ferdinando miſſa, uento ad arcem ferrẽtur, quæ Picinini biremes adoriri iam parabant. Itaq; quod ipſe duceret de dignitate id reipublicæ Venetorũ eſſe, ſpeciem exhibuit, ſe haudquaquam paſſurum ſuos ante oculos uim nauigijs Venetico in ſinu inferri. Quod ueriti qui biremes moderabãtur, abſtinuere à ui inferẽda. Itaq; delata ad arcem, magnam frumenti uim expoſuere in litore. Qua è re ablata eſt Picinino ſpes eius potiũdæ. Nec uerò hac præſertim in parte aut alienũ à me fuerit, aut ingratum lectori explicare, quibus nunc nominibus regiones eæ dicantur, in quibus hæc à Picinino geſta ſunt: ne qui uetera tantũ noſcitant, noua ignorent nomina: qui uerò recentia tenent, ijs priſca ne ſint omnino incognita. Apuliæ igitur pars ea, quæ eſt ab Frẽtone flumine, quod hodie Fortorium eſt, ad Aufidi ripas, ſua nũc appellatione eſt Capitinata, quæ Normannorum prius, ac Græcorum temporibus fuerat Catapaniata: quod qui eius moderationi eſſet Imperatore ab Cõſtantinopolitano præpoſitus, diceretur Græco nomine Catapanus: quæ uox cõtractis atq; immutatis literis

recentioribus uersa est in Capitinatam: quiq; Catapanus fuerat, in Capitanium. Quæ uerò Calabriæ pars olim fuit, in qua Tarentũ, Brundusium, ac Salentinorũ maritima est ora, ea ab Hydrunto oppido, ad quod est ab Macedonia, Epiroq; quambreuißima adnauigatio, Hydrũtina hodie terra dicitur. At qui est ab Aufido tractus ad Calabriæ, hoc est Hydruntinæ fines terræ, quo in tractu sunt ad mare posita Barolum, Tranũ, Vigiliæ, Melfista, Iuuenatiũ, Barum, Polygnanum, Monopolis. Ab urbe Baro, quæ caput olim regionis fuit, Barensis uocitata est terra, regiorum quæstorũ constitutione ac iussu. Post eam montana loca, quæq; olim fuere illinc Lucaniæ, hinc Apuliæ, iisdẽ illis temporibus uocari cœpta Basilicata: cuius regionis complura castella fuere à Picinino direpta, agerq; ferè omnis fruge, pecoreq; spoliatus. Cæterum hæc ipsa appellatio unde potißimũ ducta sit, iure anceps est, ac dubiũ. Sunt enim qui existiment, haud satis tamen certis autoribus, Cõstantinopolitano olim ab imperatore regionem eam filiæ ac genero traditam dotis nomine. Veri autem alijs uidetur eße similius, à Basilio quodam fortißimo uiro dictam, qui per illa tempora loca ea tenuerit, deq; regione ipsa, tractuq; omni Salẽtino Græcos industria sua pepulerit, atq; Pœnos. Verùm nos quæstionem hanc posteris melius inquirẽdam relinquimus. Hæc dum in Apulia, Cãpania, Samnioq; gerũtur, Baptista Grimaldus in Brutios à Ioanne missus, qui regioni præeßet, cognito Roberto rum aduentu, dum copias colligit, paucis post captam Coßentiã horis cum præsidio affuit, cognitaq; eius direptione, retrò statim mouit. Post Robertorum autem discessum (pleraq; enim oppida ab illis capta statim ad Andegauiensem rediere) Silani hyemauit. Antonius uerò Centilia cum Erricheta uxore apud Hypsicron dum desidet, seq; parem Robertis desperat, arceßitus ab Loisio Arenate, qui mortuo patre, ipse è cõcubina genitus, nouerca capta, arenas, agrũq; eius occupare omnẽ parabat, præstò illi affuit. Ineunte igitur uere, cõparatis atq; instructis exercitibus, de cõmuni sententia in planitiem, quã Cratis amnis mediam secat, simul uterq; cõueniũt. Baptista prior per Agelli ac Petræ malæ fines, montẽq; qui interiacet Caruleios profectus, inde in planitiem peruenit: nec multos post dies Antonius cũ Alphonso fratre eòdem proficiscitur, biduoq; pòst Loisius Caraciolus Neocastrensis Comes, eòdem quoq; cum acceßisset, placuit, iunctis simul copijs, castra ad syluam transferre Tabulariam, quæ secundũ amnis ripas diffunditur. Hoc cognito Lucas Sanseuerinius, qui cum præsidio partim Coßentiæ, finitimis partim in oppidis hyemauerat, equitatũ undiq; suũ ex hybernis euocatum, Lucios ad se uenire Silam per montem iubet. Quod hostes ubi sensere, ingẽti agrestiũ manu Cossentinis è uicis coacta, qua Silæ egres-

sus

sus esset, syluā longo spatio cædūt, stratisq; , atq; obseptis ingentis proceritatis arboribus, transitū impediunt, comparataq; finitimis è locis magna armatorū manu, nec minore pastorum omnis generis superiora occupāt, ibiq; insidias struūt. Equitatus *igitur syluā ingressus, nullo secū peditatu ducto, ipse securus, atq; insidiarū ignarus: ubi lōgius progressus, egressum impeditū, atq; obseptum conspicatur, consilij incertus, atq; consternatus animo, tū uerò in insidias delatū se intelligit: dumq; aliud alij cōsilium sequendum censent, repente maximis sublatis clamoribus agrestes immixti pastoribus, superioribus è locis magno impetu illati, equites confusos, nullo certo ordine, parū certo duce, consternatosq; adorti, locorū ipsi periti, alios fugā paranteis intercipiunt, resistenteis alios uulnerant, partem ex equis longurijs, perticisq; deturbatam sparis, ac fustibus magis quàm telis percutiūt, partem ense, aut hasta prostratos cædunt, captosq; ad unum penè omnes armis ac uestibus exuunt, secūq; ad uicos, atq; oppida captiuos ducunt.* Ludū *hūc fuisse magis quàm certamen, illud planè docet, quòd pastores, equorū, telorū, armorumq; uendendorū gratia, dum ad oppida uicinasq; ad urbes proficiscūtur, quo se strenuos, uictoresq; ostentarēt, assumptis perticis, equisq; impositi, ingressi urbē, dū cōcurrunt, dū pugnas meditantur, animaduersum est pastorū alios, quæ arma protegendis erant cruribus, ea aptasse brachijs: alios quæ cubitis, ea genubus inseruisse.* Itaq; *in risum cū uerterentur, qui ad spectandū plurimi cōuenerant, iudicatū est à rudibus quoq; , atq; bellorū ignaris hominibus, ingeniū quàm uires corporis administrādo bello plus posse, fortunāq; tū demū omnia sibi uendicare, cū prudētiæ locus nullus fuerit etiā inter maximas opes, potentiāq; relictus.* Ex *eo* Antonius, *ducesq;* Andegauiensium, *per agros urbiū, quæ* Ferdinādo *parebāt, liberius discursantes, uicos plurimos diripiūt, prædāq; omnis generis in castra referunt, longiusq; uagati, terrore, atq; formidine populos implent: spoliatisq; impune agris aliorū ac uillis, dū* Cassanensiū *fines audentius populantur, strenue insecutis* Cassanensibus, Nicolaū Antoniū Rufum, *adacto per galeā telo, prostratū humi, ac cōfestim cæsum amittūt, uirū & corporis, et animi uiribus pariter insignē.* Hinc Rogianum *quoq; strenue magis q̄ feliciter adorti, aliquot militibus amissis, à fossa, mœnibusq; repelluntur.* Hinc Sanctū Marcū *tentare aggressi, exulibus deditionē pollicentibus, fugati inde colubrinarū, bōbardarūq; multitudine, frequētibusq; explosionibus uetera in castra ad* Tabulariā *se recipiūt.* Ex *eo igitur duces ijs in castris desedēre.* Nāq; Antonius *per idoneos, ac fideleis homines, qua erat animi infirmitate, atq; , ambitione, agitare cum* Luca *cœpit de sua cū* Ferdinādo *cōciliatione.* Erat *enim* Lucās *necessitudine Antonio cō-*

iunctus, quod utriusque uxores iisdem è parentibus sorores erant, ex eaq; cōciliatione uterq; existimabat rebus suis optimè consultum iri. Itaq; primo petere Antonius, deim postulare etiam à Baptista *cœpit, Amanteam sibi urbem restitui, quod ea materno iure uxori deberetur: quo per hanc causam, si negaretur, castris discederet: sin cōcederetur, ut haberet oppidum inferum ad mare situm, cuius opportunitate ad eas, quas animo agitabat res percommode uteretur.* Baptista *bonam primo spem* Antonio *pollicceri, ille eò uehementius agere, ac nunc precibus, nunc muneribus cōtendere: dumq; alter cauet, alterius ne capiatur artibus, eò uentū est, ut uterq;, ille causando, hic importune agendo tempus tereret, seq; alternatim frustrarentur.* Tandem Antonius, *ubi dari sibi omnino uerba sensit, è castris cum* Neocrastrense *abijt, ab uxore se arceßitum simulans, quod agri eius, atq; oppida illinc ab* Iacobo Carrafa, Antonioq; *Caibano aßiduis uexarentur discursionibus, expugnato penè* Bellicastro, *repentino aggreßu militumq; ac ducū uirtute, hinc à* Galeocto Baldasino *impune populante, cum etiam compertū se habere diceret* Masiū Barresam *ualidis cum copijs aduētare.* Hūc rex *initio belli* Venusiæ *cū præsidio præfecerat, isq; (ut erat acri ingenio, et magno atq; elato animo) multa fortiter ac feliciter gesßit.* Nā *nō urbem modò eam ab hoste tutatus est, uerùm cū* Ioanne Melfiæ *duce, collatis sæpius signis cōfluxit, quibus in certaminibus nō minus sæpe uictor euasit quàm uictus.* Duo *hi præstantes animis ac bellicis laudibus duces, nūquam manus conseruere, quin utrinq; summis conatibus, ingētibus animis, haud minore sua quàm militū uirtute, imperatorijsq; artibus ac muneribus decertauerint.* Ioānes *tamen suā ubiq;, maiorumq; suorū nobilitatē prætulit.* Ille, *ut erat natura ferus, ac parū urbanis moribus, uix ab ingenio unquā discesßit.* Quo *igitur* Brutiorum *rebus* Ferdināndus *prospiceret,* Masium *eò cum equitum ac peditum ualida manu mittere decreuit.* Itaq; Antonius *his usus causis in regionis ulteriora concesßit, atq; haud multo pòst* Sinopolim *proficiscitur: eo consilio, quod* Gulielmus Rufus, *capto ab se* Carolo Rufo Comite, *patruo suo, & oppidū & agrū illius omnem occupauerat, ut eorum ipse res opera sua cōponeret.* Nam Ruforum *familiæ* Erricheēta *eius uxor princeps erat, & ipse ambitioni seruiens, sibi nō minus quàm uxori satisfacere cupiebat.* Horum *post discesßū* Baptista *sese* Bisinianū *contulit: nec multo post, quod uici* Cossentini, *quæq; hodie* Casalia *dicūtur, alij* Ioānis, *alij* Ferdinandi *partiū erāt, proq; tempore ac rerū euentu modo huic, modo illi apertius fauebant, decreuit* Baptista *munitionem apud* Domnicos *erectam occupare, eaq; occupata, finitimos uicos diripere: misßis* Rogerio Laino, Loisio Fogia, & Nicolao Stabia, *cū ea peditum atq; equitum,*

quam

quã tũc habebat copia. Illi strenue nauata opera munitionẽ capiũt, moxq́; in prædam uersi, ut quem prædandi libido rapiebat, eò raptabũdus ferri. Qui in uicis erant, partim fugere, partim arma capere, seq́; resq́; suas ferro tueri, alius alij auxilio esse, modo hi, modo illi aut pellere, aut pelli; sauciare, aut sauciari, uulnera cædesq́; promiscue, uictoria incerta esse, è Cosentia subsidia subinde mitti, equites, pedites misceri, cõfodi equi, substerni pedites, è tectorũ culminibus iaci tela, tigna, trunci, saxa, tegulæ, plurimi ab alto uulnerari, superantiũ conclamatione ac cadentiũ gemitu cœlũ consonabat. Iam uerò balistarum fragore, dumq́; arma franguntur ac clypei, sclopetorum displosione, & tonitru repercussa nemora, uallesq́; mugiebant, ac circunfuso fumo lux è pugnantium oculis auferebatur. Tereo die pro Aragonensium Andegauiensium'ue uictoria, aut fuga uicorũ populares instructi, atq; in acie stantes, mutatis studijs, in hostẽ, seq́; ipsos cõminus uerterũt arma. Itaq; centuriones, præfectiq́; dum nihil geri segniter, nihil remisse administrari patiũtur, uix è balistis sagitta, aut è sclopetis pila, iaculáue è dextris incassum emissa. Et adhuc tamen mars ipse anceps erat, cũ tandẽ post arma undiq; cruore sparsa, fœdatasq́; tot cædibus uias, nox pugnãtes diremit. Satis aũt compertũ est, qui in initio pugnã cõmisere, eorũ haud sanè multam fuisse manũ, Andegauiensem tamen lectũ militem, pòst uerò ad quinq; millia armatorũ, qui ad certamen diuersis è locis raptim concurrissent, manus contulerũt, è quibus cecidêre quingenti, plurimi uulnerati: ex Andegauiensibus qui fuere capti, à factionis fautoribus, aut ab amicis, cognatisúe noctu ad suos remissi. In ea pugnæ atrocitate, præfectorum'ne, an militum, ciuium, an qui stipendia facerẽt, uirtus maior fuerit, æque ab utraq; parte dubitatum: tanta ira, incensisq́; adeò militum ac popularium est omnium animis dimicatum. Hac pugna nũtiata Masius maturato itinere, instructis ad oppugnandum copijs, Bisinianum petit. Quod Baptista ueritus, Acrim se contulit, ratus posse illic cautius Masij se conatus frustrari. Ille præmissis qui deditionem minitabũdi tentarent, confestim ubi in cõspectũ uenit oppidi, ciuibus dedentibus Bisinianum recipit, diebusq́; aliquot militi de itinere fesso concessis, interim oppugnationi necessaria comparat, quibus comparatis ex improuiso Acrim adoritur: committitur pugna uaria, atrox, cruenta, oppidanis pro sua, coniugum, liberorumq́; salute ac libertate pugnãtibus: hoste pro præda, pro uictoria, quod eo expugnato oppido, nihil sibi reliquũ futurũ ad uictoriam arbitraretur, ducibus etiam ipsis utrinque suos hortantibus, ac nunc ante illorum ora manum conserentibus, nunc alios pectore apprehensos, alios tergo impulsos in aduersarium immittentibus, Marte intra uallum modò, modò extra:

munitiones sæuiente. Itaq; multis utrinq; cæsis, aut uulneratis, nõ paucis uallo deiectis, aut è rupibus deturbatis, ædificijs quoq; uallo proximis im misso igni, ab ortu solis ad noctẽ uario certamine, dubioq; euentu pugnatũ est. Dirempta à nocte pugna Masius, quòd fessis omnibus, uulneratis cõ pluribus, nocturnis iter in tenebris peragendũ esset, per loca saltuosa, equitibusq; parũ cõmoda: hæc ueritus noctem sine tabernaculis, absq; uictu ullo, sub dio, breui in cãpo, qui duos intra tumulos, nõ adeò ab oppido procul iacet, summa sua solicitudine, ac militũ cõsternatione egit, subinde trepidãtiũ, ne finitimis à populis, qui Martiano parebãt, auxilijs arcessitis, tumultario ab illis adortu intercepti trucidarẽtur. Sub aurorã igitur equis, qui de uulnere inutiles erant, quiq; animã iam agebant militibus in campo relictis, Bisinianũ, quod quatuor aberat passuum millibus, citato gradu redijt. Iisdem quoq; diebus Octauianus Montiflorius, Masij præfectus, circiter millibus passuum tribus ab Renda, cum in uico cõsedisset, quanquam à se pro tempore munito à Cossetinis exulibus, qui iter eius obseruabant, nocturno aggressu superatus, uix ipse solus euasit: cæteri ad unũ omnes capti, turma integra uirorum atq; equorum amissa. Repulso ab Acri Masio, quòd diffideret ui se post id oppido potiturũ, multa diu animo cũ agitasset, uisum est tãdem, quod per Milanũ egit exulem, ut is explorato undiq; oppidi situ, cognitisq; oppidanorũ, ac Baptistæ nocturnis institutis ac moribus, cum Blancino acri ac ueterano milite, oppidũ minimè muris cinctũ nocturnis usus tenebris ingrederetur, singulaq; exploraret. Quod ubi ab utroq; factũ est, Masiusq; de oppidanorũ institutis omnibus ab ijs edoctus est, cõsiliũ inijt, ut ij lectis cũ militibus, ijsq; partim clypeatis, partim sclopetarijs balistarijsq;, sub primã noctẽ deceptis uigilibus flumen puaderẽt: ac mõte superato, ubi collocata prima custodia oppidanorũ erat, cæsis uigilibus illic operirentur, quoad ipse in plano cũ copijs instructus, paratusq; adesset. Est autẽ Acris summo in monte posita, paucissimis locis muro, cæterũ uallo ac rupibus undiq; fermè cincta. Circiterq; duobus millibus ab oppido passibus decurrit Cotilis fluuius, à cuius uado ad ipsum usq; oppidum sensim assurgit arduo ascensu, montis dorsum, quem Serronẽ incolæ uocant. Ad uadũ Baptista consueuerat singulis noctibus uigiles disponere, qui per tenebras aucuparentur, si qui flumen transirent, statim id renũtiaturi. Igitur tranato amne, cũ ob præfecti negligentiã, uigiles nulli ea nocte flumen obseruarẽt, milites q; cũ Milano, ac Blancino præmissi, taciti, absq; ullo omnino strepitu ad custodiã peruenissent, summo silentio custodes iugulant, deq; suorũ numero lectos substituunt, qui oppidanis signa de more custodũ antea quidem explorata & cognita, redderent. Cum uerò ac.

cepto

cepto signo ubi aliquantulum quieuissent, Masium adesse cum copijs senserе, magno impetu oppidanis quiescentibus uallum transcendunt, Gattumq; centurionem, qui uallum custodiebat, inermem, ac semisomnem capiunt: inde clypeati primi, post eos sclopetarij, balistarijq; occupatis uijs in forum irrumpunt. Quo à ciuibus ac militibus concursum cum esset, magnis utrinque sublatis clamoribus acre committitur prælium. Inter hæc Masius portam conatus diffringere, ab illis qui eò concurrerant, magno nisu repellitur, alijs tandem atq; alijs succedentibus, facta est ferro per portam uia. Milites turmatim ingressi, qua conferti irrumpunt, gladio sibi iter pandunt. Multa omnis generis hominum cædes passim facta. Baptista repentina re perculsus, aliò atq; aliò dimissis militibus, ipse cum paucis, ueteris ad arcis tumulũ confugit: illicq; contra irrumpentes aliquantum cum stetisset, tandem superatus, ac penè circumuentus ab hostibus, fuga sibi per rupes asperas, confragosaq; montis loca uix consuluit: ac beneficio noctis usus, cum exiguo familiarium numero Longobucum (sunt autem qui Themesen olim hanc fuisse, propter metallorũ uenas arbitrentur) se recipit. Capto igitur oppido, conuersi ad prædam milites, nihil sibi reliqui, non ad prædam, non ad crudelitatem fecere. Sacra, profanaq; in promiscuo cuncta habita. Ducis ipsius iussu, Nicolaus Clanceoffus serra per dorsum lumbosq; adacta, medius secatur: rarum profectò, ac penè inexcogitatum sæuitiæ genus, ac supplicij exemplũ. Inde haud multos post dies Catantiariũ profectus, repentino mox adortu Simarim cum tentasset, re infecta alia atq; alia uia aggreditur. Id oppidũ, quòd esset in edito situ, quadamq; è parte rupibus immineret, ea minus diligenter à uigilibus noctu custodiebatur. Itaq; nocturno tẽpore admotis scalis, magno silentio Masius illã nõ exiguo armatorum numero occupat: qua occupata cum exercitus ab aduersa ei parte muros aggressus esset, illi superiore è loco magno impetu, maioribus clamoribus illati, intentos prælio oppidanos à tergo inuadunt, alios cædunt, alios uulnerant, hos è propugnaculis deijciunt, illos proiectis armis capiũt, breuiq; potiti oppido illud diripiunt. Quod peruetustæ, ac maximè celebris quondam urbis Sibaris reliquias esse, sunt qui existiment: quippe cum haud multũ inde loci dirutæ urbis uestigia ostendantur. Interea Alphonsus Centilia tribus cũ equitum turmis, non satis numeroso peditatu, eoq; maiore è parte tumultuario, Roccellã obsidebat. Id castellum abest Catantiario circiter sex passuum millibus. Castra eius hinc stagno muniebãtur, illinc amne Coragio, qui circiter quingẽtos passus ab castris præterlabebatur. Id Masio cũ esset cognitũ, quatuor cũ equitũ turmis ac mille ferè peditibus, septingẽtis itẽ armatis partim eqtibus, partim

peditibus, qui cum lecti è ciuibus secuti sunt, Catantiario mouit, secūdumq; torrentem Masentium profectus, collem occupat Pergellum nomine, qui ab Coragio quingentos fermè passus distat: eo consilio, ut cum Alphonso confligeret, à quo paucis ante diebus prouocatus ad certamen fuerat. Alphonsus confidentem cum in tumulo conspicatus, instructa acie confestim aduersus illum mouit, amnemq; prætergressus, sub collem in uia constitit, haud procul ab ora maritima, illic cum hoste manum conserturus. Contrà Masius ubi transeūtem Coragium, atq; aduersum se uenientem hostem instructa uidit acie, suos è colle turmatim instructos descēdere in planum iubet. Quod si Alphonsus quo impetu uenerat, in primos confestim irruisset, nimirum profligatis aduersarijs, captisq;, ut quisq; è monte descendebat, suis incolumibus, uoti compos in castra redijsset: cuius rei suis
„ cum esset à præfectis ammonitus, iuuenili animo magis quàm ex ipsa re
„ sumpto consilio, auersatus præfectorum sententiam: Atqui, inquit, descen-
„ dere omnis patiar ad unum cunctos captiuos ducturus, ne cladis eorum nuntius ad urbem redeat. Stabat in acie Alphōsus tribus cum turmis, præerat alteri ipse, alteri Antonius Caraciolus, tertiæ Ioannes Cola, & ipse Caraciolus. Peditatum moderabatur Galassus Ascarus. Masij copiarum præfecti erāt Losius Sangrius, alter Loisius Longobucus, tertius item Loisius Gentilis, Octauianus Montiflorius, & Colecta Castellius. Initum est prælium ingentibus utrinq; animis, stetitq; utrinq; immota acies diutius, cum interim multi uulnerarentur equi, uiriq;, ducum præsentia ad singulas cohortationes pugnam instaurabat, & ipsi pugnam edebant duces ante suorum oculos. Conflictus maior q̄ pro equitū numero, ipsaq; paucitas uirtutem excitabat, quod singuli à duce suo cōspiciebantur, et ducem quisq; suū conspiciebat, nec pedes superari se ab equite uirtute patiebatur. Itaq; offirmatis ab utraque parte animis uulnera infligebantur, pediti pedes, equiti eques, singulis penè singulis, aut gladio, aut hasta sibi aduersi dimicabant: hinc atq; illinc balistarij, sclopetarijq; uix incassum aut pilas fundebant, aut sagittas: eratq; euentus pugnæ dubius, ac mars ipse anceps, cum repente Galassus balistaria transfixus sagitta, ex equo moribundus corruit, eodemq; simul momento aliquot cum eo, qui iuxtà pugnabant. Casu quorum consternati pedites, parum militiæ assueti, cessere primū loco, mox terga simul cuncti uertere. Quorum fuga circundatus à Masij milite Alphonsus, uiribus, auxilioq; destitutus capitur, uix pauci ex eo numero euasere, castra statim direpta. Victor Masius cum præda, captiuisq; Catantiariū redijt, magna ciuium lætitia, ac gratulātium acclamationibus urbem ingressus. Per idē tempus Ioannes Trauersus, Antonius Turrius, Stephanus Malenus,

lenus, & Ioãnectus Moranus, qui Martiani copijs Scillasčẽsi in agro præerãt, fines Sanctæ Seuerinæ populati, ingentem pecorũ omnis generis prædam, multosq; mortales secũ captiuos perduxere. Post eam prædam è præfectis quisque cum suis loca ad sua rediit. Trauersus ac Turrius Netensem in agrum se contulere. Quæ res cum à Iacobo Balestra, impigro, maximeq; exercitato equite, Antonello Caibano significaretur, consilium Antonellus iniit sub prædandi speciem, utriusq; intercipiendi. Itaque dispositis secundum Netum fluuium insidijs, circiter quingentos passus ab oppido Roca, cui est de flumine agnomen inditum, Balestram præmisit cum paucis, qui Rocæ portis insultans, hostem extra oppidum repentinum ad tumultum extraheret. Trauersus, ac Turrius gregarijs timentes, qui pabulatum ierãt, ex oppido egressi, nullo ordine, ipsi eorumq; equites parum instructi, Balestrã consulto fugientem trans flumen insequuntur. Quod Antonellus ubi animaduertit, ex insidijs repente prodiẽs illos circũuenit. Circumuenti dum elabi ex insidijs, summis conantur uiribus, transfixi uterq; alter per tempora, alter per ilia adactis sagittis collapsi ex equis cædũtur. Cæteri capti. Antonellus uictor, magna præda, eximijs cæsorũ spolijs è pugna redit. Huius uiri fidem, consilium, fortitudinem, sunt qui tollentem in cœlum Ferdinandum sæpius audierint: cum illius ingenio acceptum referret, quòd ea regio tot passim rebellantibus, breui pacata, imperium acceperit: idq; eò apparebat admirabilius, quòd Antonellus omnem adolescẽtiam, primam etiam iuuentutem in literarum egerat studijs, otioq; ac libris deditus: pòst uerò bellicis cum se negocijs tradidisset, eò laudis atq; autoritatis processit, ut & consilio præcipuè bonus haberetur, & conserendis manibus maximè audax: nec minus dux prudens, quàm miles strenuus, incipiendis atq; administrandis rebus ubiq; par. Hæc dum in Brutijs administrantur, Ioannes Vigintimilius à Ferdinando missus, propter ætatis autoritatem, ac rerum gestarum gloriam, mari ad Brutiorum litus prouectus, Antonium adijt, quodq; de cõciliatione prius agitatum esset, cum illo transegit: quibus transigendis illud etiam effectum est, uti Ioanna Antonij filia Masio desponderetur, cõditionibus ex amborum sententia scriptis, uti sua Antonij, liberorumq; eius essent oppida, agri, & bona quæcũq; uxori hæreditario iure deberentur, quæq; ipse olim tenuisset: Masius Castriuillari Dux declararetur, cum ijs agris, oppidisq;, quæ ipse belli iure tũ teneret. His conuentis, hacq; rerum gestarum gloria elatus Masius, in fines Terræ Nouæ uniuersis cum copijs digressus, oppidũ ipsum statim recipit, itemq; Sanctum Georgium: è cuius arce Rogerium Oriliam, equitem Neapolitanũ, duosq; item alios nobiles uiros è summis arcis pinnaculis in rupes ma-

ximè præruptas deijci iußit: spectaculū sanè horrendū, immane, nouum, atq; ob crudelitatem ea tempestate per Italiam ab amicis, aduersarijsq; iu stà nobilitatum. Sunt qui factum excusent, quod cum Ioannes Barresa Ma sij frater in foro Cossentino, nulla honesta causa à popularibus in frusta concisus esset, hoc genere uindictæ ulcisci fratris ipse interitum uoluerit. In de aduersus Galeoctum Baldasinū profectus, qui, ut erat fluxa fide, ad Andegauiensem iam desciuerat, scalis noctu summo silentio admotis, urbem nomine Oppidum capit, ac captā diripit. Largaq; cum præda ad Terram Nouam reuersus illic hyemauit, ac per speciem colloquij, ueterisq; cōsuetu dinis, Marinū Curialem, qui Giracium tenebat, capere dum intendit, ille re per amicos cognita, dolum atque insidias fuga maximè improuisa uitauit, tanta celeritate usus, ut equus, quo ferabatur, de nimio cursu in itinere exanimaretur. Inerant autem ingentes Masio uirtutes tum corporis, tum animi, maximè firma laborū tolerantia, frigoris, calorisq; patientia æque magna, uictus eius plerunque militaris: uestitus pro tempore, quiq; inter alios uix excelleret, perferēdæ mediæ militibus ipse suis exemplum erat, honoris, gloriæq; appetitio insatiabilis, habendi cupiditas infinita: nec mi nus ut multa largiretur alijs, quàm ut ipse poßideret quamplurima: periculorum incredibilis despicientia, difficiliumq; incœptorum summa audacia. Ira tamen, superbiaq; uastū eius, uixq; sui capacem animū deforma bant. Itaq; pace parta, compositisq; regni rebus, Neapoli agens, obuiam cū haberet Ioannē Spathaforū, hominem sibi aduersum, ac maximè infensum: qui salutandi regis gratia in arcē accedebat, ira atq; impotentia præceps, gladio illū obtrūcat: qua è re in carcerē coniectus, aliquot post annos illuuie, atq; pedore obsitus, squalensq; diem illic obijt: uir utiq; dignus mitiore animo qui esset præditus, quiq; si nō magis grato, minus saltem seuero principe usus esset. Anni huius exitu, in campis qui Beneuentum inter Apiciumq; interiacent, fœdum certamē inter coruos, miluiosq; exortum est, siue ostentum illud fuerit, prognosticumq; futuræ ad Troiam pugnæ, seu naturalis contentio, quòd multitudine locustarum ijs in campis eo au tumno prognatarum, quibus alites ipsi uescantur, pugnatum sit ob pastus cupiditatem. Primo igitur è certamine (nam bis pugnatum est) quòd miluij acrioribus, magisq; falcatis armati essent unguibus, alisq; uterētur pa tentioribus, maioresq; captarent auras, corui cum discessissent inferiores, paucis pòst diebus, ac si imploratis aliūde auxilijs, rediere, dēsiore agmine generis sui uolucrum. Quod idem factitatū à miluijs. Cœpta igitur acri in aëre pugna, corui sensim quasi inito consilio, arteq; hac usi, intra uineta subsidere, stātesq; aut super uitibus iam defrondibus, aut super editioribus

ramis,

ramis, truncóue eminentoribus rostra subrigebant, ingruenteisq; alis atq; unguibus miluios suffodiebant rostris, quasi pugionibus. Itaque cernere erat cadenteis paßim atque exenteratos miluios, singulorumq; ad casum conclamare coruos, crocitatuq; significare uictoriam, & tanquam cohortari aciem cantu, atque excire pugnantes. Quo pugnæ genere cum certatum eßet diutius, plenis tandem cadentiũ miluiorum campis, ipsi tanquam in insidias delatos se intelligentes, pugnam deseruere, confeßi uolatu fugam, atque alitis hostis super stragem uolitantis uictoriam. Hic uerò elatus uictoria coruus, atque in cædem uersus, in stratos humi miluios sæuire, iramq; ac rabiem exercere, conficere rostro semineces, atque è mortuorum aut capitibus cerebrum eruere, aut hausta è uisceribus intestina trahere unguibus, carpere præcordia, ac discindere armos rostris, demum nihil iræ reliquum facere, nihil nõ permittere rabiei. Atq; ex hoc certamine uictor plureis dies perinde ac direptis hostium castris liber, lætusq; paßim ferebatur. Hanc pugnã, uolucrumq; conatus tantos plurimi mortales spectatũ cum uenißent, quo stragem ipsi cernerent, per uineta, camposq; uagabantur. Itaque alij pugnæ genus acre cruentumq;, stragem alij tantam mirabantur. Erant qui uulnerum uastitatem, & congestos quasi cæsorum aceruos suspicerent: nemo tamen, qui non futurum breui contendentium exercituum auguraretur certamen, partisq; alterius calamitatem. Eodem anno in Arenate Brutiorum agro mula equum peperit, pilo flauo, crinibus rutilis, oculis rufis: quem pòst Loisius Arenas ad Ferdinandum misit.

FINIS

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE BELLO NEAPOLITANO LIB. III.

NEVNTE *æstate Maſius animo agitans quibus maximè conſilijs, quaq; arte aduerſariorũ res proſterneret, educto ex hybernis milite, eóque inſtructo, paratoq;, in expeditionem proficiſcitur, poſitisq; Medimam ad amnem caſtris, in mõte, qui eſt agri Plaiſanatis, quanquã natura munito, manu tamen ipſe arteq; erectis munitionibus, munitiorem multo illũ efficit, ferreisq; atq; æneis tormentis circùm diſpoſitis firmat, eo conſilio, ut relicto paucorũ militum præſidio, uagari cætero cum exercitu liberè atq; impune poſſet. Parte ex alia hoſtiũ duces, arceſſito Baptiſta Grimaldo Ioãnis legato, qui per id tẽpus ad Sanctã Agatham agebat, eoq; duabus cum biremibus mari Arenatem in oram delato, conuenère Monaſteracij, dieq; cõſtituta ad Antonij fanum, ſecundum litus maris, de rerum ſumma conſultabant. Fuere autem qui conuenerunt ad fanum cum Baptiſta ſimul Galeoctus Baldaſinus, Loiſius Arenas, Franciſcus Gerũda, copiarũ Martiani præfectus, Franciſcus Caraciolus, & Ioannes Cola eius filius, qui aliquot oppidis regionis eius præerant. Horum fuit omnium una ſententia, uti data Loiſio cura rei frumentariæ, cæteriq; cõmeatus, ipſi omnes coniunctis ſimul copijs, Maſij inceptis obuiam irent. Itaq; paucis pòſt diebus, poſitis inter Philogathos ac Panagiam caſtris, pedite, equiteq; illic recenſito, utroq; cum apparerent hoſtibus ſuperiores, decreuerũt caſtra caſtris conferre: atq; hac ratione, commeatu intercluſo, illum aut ad deditionem cogere, aut gladio rem experiri. Quã ad rem interceptæ Antonij ad Maſium literæ, illorum animos mirum in modum confirmauerant. Monebat enim ante aduentum Iaimi Centiliæ fratris, qui propèdiem affuturus eſſet trecentis cum equitibus, lectaq; peditum manu, nequo pacto manum cõſereret. Quo cognito, hoſtes ante Iaimi aduentum decreuere cum illo congredi, rati (quod pòſt ſucceßit) ſuperiores ſe futuros: motisq; confeſtim caſtris, haud procul Plaiſano metantur, quingentis non amplius paßibus ab Maſij caſtris, quo die leuia quædam certamina inita. Poſtridie uerò ex eo loco digreßi ad flumen proficiſcuntur, eo conſilio, uti munitis ad Sanctum Philum caſtris, et prohiberent, ne comportari ad Seminaria cõmeatus poſſet, & tentarent trahere illum in certamen. Maſius igitur (qua erat animi impotentia) uenientem in acie conſpicatus hoſtem, expediri arma*

in castris confestim iubet: ac relicto Alphonso cum præsidio, qui castris præesset, ubi suos conuenisse instructos uidet, huiusmodi est eos oratione adhortatus: Ad prædam potius, quàm ad pugnam quo uos horter milites, monet me tot prælijs spectata uirtus uestra, cui nõ mœnia obstitere, nõ rupes, quin ipsi quocũq; tentastis, ui, ferroq; irruperitis. Ferro uos intra munitissimas urbes uiã uobis mihiq; aperuistis, ferro æquis in campis deprehensum hostem non semel profligastis, ubiq; uictores, ubiq; hostium potiti. Aduentanteis ipsi cernitis, ignauissimo cum exercitu, imperitissimos duces, eosdemq; inter se maximè discordeis. Et hæc quoque ignauissimorum militum messis secanda uobis ferro est. Agite igitur fortissimi socij, irruite in eos quo soliti estis robore, quibusq; uincere consuestis animis. Hac una acie, hoc uno certamine (mihi credite) deletis his copijs, regio omnis nostrã est. Hac igitur acie, hac una pugna parate uos ad colligẽdos quos parest, quos fortitudo manet uestra, quammaximè uberes laborũ uestrorum fructus. Ego dux, ego miles ubiq; periculorum socius, atq; hortator adero. Hæc ubi dixit, in hostẽ instructa acie è monte descendit. Parte alia hostium duces instructis ordinibus procedentem Masium cõspicati, impedimentis ad sinistram accliui in loco constitutis, prægrediente peditatu aduersus illum feruntur magnis clamoribus, summa alacritate. Duces ipsi suos quisque hortãtur: Agite milites, nocturnos hos latrones luce in media quos indepti estis, cædite gladio, figite hastis, sternite iaculis, liberate regionem hac peste, uindicate à sicarijs patriã, lux uobis auxilio est. Noctu per fraudẽ, per insidias in tenebris pugnare soliti, quod uidetis, aduerso oculis eorum sole procedunt, uidelicet assueti in latebris, dum conspectum hostium reformidant, improuisos adoriri. Hæc dies, hæc lux, uestra dextra, animorum uestrorum robur libertatem populis, uobis diuitias, gloriam, decus, otiumq; comparabit. His utrinq; duces militem quisque suum adhortantur. Et iam signa canere incipiebant. Erat medio utriusque exercitus conuallis nullo accessu, aut calle, nisi qua publicũ iter, ac peregre incedentium uia. Itaq; aduersarum partium duces, quod intelligerent Masium, quo impetu rapiebatur, cõuallem transiturum, alam à sinistra lectissimorũ equitum collocarunt. Ille ad conuallem ut peruenit, turmas equitum quatuor, aliam post aliam trans conuallem immisit. Hæ consertis acriter manibus, peditatu hinc, illinc hastis equos transfigente, aliquanto iam superiores aduersarios propellebant. Aderat ipse inter primos dux, ac nunc ante suorum ora ferri, nunc gladio hostem petere, peditem immittere, hortari uoce, significare manibus, adesse se periculorum socium, atq; adiutorem. Nec uerò duces aduersarum partium non & ipsi ferire, cædere, in hostem in-

currere, uulneratos ex acie subducere, integros summittere, uirtutem, ac fortiter facta suorũ extollere, eleuare aduersariorum. Cum iam in hoc statu rerum quinta à Masio immittitur turma, è cuius pugnæ euentu in alterutram planè erat partem uictoria inclinatura. Itaque nihil à militibus, nihil ipsis ab ducibus omitti, exanimari equites, exanimari pedites, æstu, labore, puluere, uulneribus, equi plurimi transfigi, pedites equorum impulsibus paßim sterni, ungulis atteri, sauciari, cædi. Tum Masius eo acrius instare. Nam si ut aliâs, hanc quoq; mouisset loco turmam, hostes ibi in fugam uersurus erat. Itaq; summis uiribus anniti, nunc solus in hostem ferri, nunc alios secum rapere, hos dextra, illos clamore impellere. Hic uerò hostium duces (quòd rem in summũ adductam discrimen intelligerent, aduersariũq; fessum iam, uirosq; atq; equos defectos uiribus) alam illã recentibus equis, uirisq; à sinistra immittunt tanto impetu, ut ea impulsu suo disiectum hostem dißipatumq;, nullis ultra substentatum subsidijs in fugam uerterit. Dux ipse decem cum equitibus è manibus hostium elapsus, Seminariam quammaximè citato cursu cõtendit. Fugientem pauci ex hostibus insecuti, in queis Capacius Capanus, qui dũ ab alijs deseritur, ab alijs qui cum Masio fugiebant, captiuus Seminariam ducitur. Strages fuit equorum maxima, peditũ, equitumq; plurimi sauciati. Masiani penè omnes capti, cæsi equites aliquot strenui ac fortes uiri: in ijs Gulielmus Rufus sclopetaria pila traiectus, & quidem dignus ob animi, generisq; nobilitatẽ longiore uita uir. Dumq; uictores ipsi ad spoliãdos qui cæsi iacebãt, phaleratosq; conuertuntur equos, Loisius Gentilis è Masij præfectis stratus humi, grauatusq; uulneribus repertus est: quodq; eo in congressu in galeæ suæ cono insigne ferebat, quod ferre Masius alijs esset in pugnis solitus, dum fama fertur esse Masius, è finitimis oppidis manus quæ in castris tum erat, in illum uersa, corporis eius uix partẽ aliquã, quæ non aut telo, aut ense, aut pugione petita fuerit, intactam reliquere: tanta propinquorũ oppidorum populi in Masiũ ira, rabieq; incensi ferebantur. Victor inde exercitus ad expugnanda castra profectus, acriter ea aggreßus capit. Alphonsus inter dimicandũ, uallo furtim egreßus, Burrellũ fuga petijt. Hostes castris potiti, quatriduum in ijs quieuere, dum uulneratos curant, recensitisq; captiuis prædam partiuntur. Inde Seminariã profecti, duobus circiter paßuũ millibus ab oppido Petracem ad flumen metantur, rati oppidanos deditionẽ facturos, dum agrorũ uastationem minimè toleraturi uidẽtur. Cum interim exercitus rei frumentariæ exterma penè inopia laboraret, ut qui armentariæ tantũ prædæ rapto, animaliũq; aleretur, uisceribus triticoq; subuiridi è meßibus uixdũ maturis excußo, eoq; aut pruna, aut caldarijs excocto,

cto. In hac itaq; deditionis expectatione cum eßent, Baldasinus cuius ut corporis, sic animi quoq; incomposita admodū, ac uastæ uires erāt, leuißimas ob causas, ira atq; indignatione præceps, equestris militiæ quosdam, alios hasta, alios fuste cum percußißet, tumultuantem penè omnem in se exercitum traxit, dum equites alij, dum equitū præfecti indigne, impotenterq; ab illo factum ægerrimè ferunt, criminantiumq; in castris audiuntur clamores. Is igitur, ut erat animi impotens, atq; intractabilis, cōclamatis uasis, repente è castris se proripit, profectusq; in agrum Giraciensem, maritima in ora cōsedit. Quo facto duces alij, quòd impotentiā hominis, furiasq; nec precibus, nec ratione ulla lenire potuissent, & ipsi dissoluto exercitu ad oppida quiq; sua, agrosq; reuersi sunt: cognitumq; præcipuè tūc est Baldasinum, cuius in Europa clarū admodum nomen erat, quòd sæpius in singulare certamen cum prodijsset, uictor semper euaserat, uires illas corporis admirabileis, tantamq; membrorū dexteritatem, animi morbis, moribusq; fœdasse intolerandis, naturāq; ipsam, qua gignimur, quibus hominibus corporis attribuendis uiribus maximè consuluerit, eisdem animorū conferendis uiribus æque uix unquā prospexisse. Quippe quæ huic uiro parū pēsi, nihil omnino moderati indiderit, cuius animus eßet trux, uiolentus, inexorabilis, uastus in cupiditatibus, fœdus, crudelis, immanitate etiā fera. Huc accedebat, quòd in tanta elatione, hominūq; despicientiā, bellicis in rebus parū se pro hominū opinione, ueteriq; dignitate geßerat. Is igitur Brutianū in agrū è Giraciensi profectus, turrim quæ Brutiana dicitur, die noctuq; cū acriter oppugnasset, irrito inde incœpto abijt: cūq; castellis ab alijs esset repulsus, quòd Alphōsus Centilia magnū in singulis peditū præsidiū imposuerat, quodq; intellexerat Alphonsum Ferdinādi filiū mari ad oram Cossentinā appulisse, ualidisq; cōparatis copijs cum Antonio et Luca simul aduersum se parare expeditionē, Rocellā se cōtulit, distributisq; per oppida quæ ei parebāt militibus, decreuit illic Alphonsum expectare. Inter hæc post Baptistæ Legati discessum Loisius Arenâs sibi, rebusq; suis iuxtà metuens, per Alexandrum Tosum ueterem familiarem egit cum Alphonso de conciliatione. Eo igitur dedito, receptisq; oppidis omnibus quæ sub eius ditione erant, Alphonsus aduersus Baldasinum proficiscitur. Ferdinandus enim pater cū intelligeret Brutiorū res laborare præfectorum ambitione, ducumq; suorū seditionibus, decreuit eò Alphonsum, qui esset liberorum suorū omniū natu maximus, mittere, fore ratus, uti duces, præfecti, proceres, regionis uniuersæ populi, Alphonsi dictis iuxtà omnes pariturі essent, imperataq; obtemperāter facturi. Is itaq; è portu Neapolitano soluens duabus cum triremibus, felici nauigatione usus, acceptusq; à Luca

quamfamiliarißime, per eius agros Cossentiã profectus: ibiq; conuentu habito ducum ac procerum, qui patris imperio parentes tunc erant, coniunctis simul copijs ad obsidendam Rocellam progreditur. Id est oppidum Ionium ad mare situm, naturaq; ac manu satis munitum, quod Baldasinus præualido tuebatur cum præsidio peditum atq; equitum. Itaq; oppugnatio perdifficilis erat, multiq; quotidie balistarum, æncorumq; tormentorum crebris excußibus sauciabantur. & quanquam obsidio ipsa apparebat futura diuturnior, diffisus tamen Baldasinus rebus suis, quodq; acerbißime imperitaßet, sibi prætimens, sub speciem aduehendorũ è Sicilia auxiliorum, triremem ascendit, quæ ad ancoram stabat, noctuq; cum liberis in Siciliam nauigauit: cohortatus prius milites, uti fidei, amicitiæ, pristinæq; fortitudinis memores essent, breui se affuturũ pollicitus magnis cum auxilijs, bellicisq; omnis generis instrumentis, diemq; expectandi sui cum illis statuit. Alphõsus ubi intellexit Baldasinum relicto oppido in Siciliam nauigasse, eo acrius oppugnationi intentus erat. Itaq; nihil remisse ab suis agi sinere, nihil apud obsessos quieti esse, summa omnia diligentia administrare, tentare obsessorum animos, ac maximè militum, pellicere eos ad deditionem pecunijs, præmijs, pollicitationibus. At milites quanquam obstinatis animis obsidionem, diurnosq; ac nocturnos labores non minus pertinaciter sustinebant, quàm fortiter: tamen cum ille nec statutam redijsset ad diem, nec aut reditus eius, aut auxilij reliqua esset spes ulla, atq; indies omnia apparerent difficiliora, cum se denique frustra à Baldasino habitos intelligerent, scriptis cõditionibus, seq;, atq; oppidum Alphonso dedidere, popularibus publicè priuatimq; data uenia, milites plerique acceptis stipendijs in Ferdinandi uerba iurauere. Quod exemplum alia item oppida quæ Baldasino parebãt, secuta statim sunt, quiq; item equites in illis erãt. His peractis, Alphõsus compositis pro tempore popularium rebus, Pentedactylos cum exercitu proficiscitur: quod castellum millibus paßuum quatuor abest à litore. Castellani haud procul à Castelli porta munitionem longe prius erexerant, quam Alphonsus tanto est aggressus impetu, ut castellani metu perterriti, ea destituta intra Castellum se reciperent, quibus trepidantibus immixti hostes castello potiti, illud diripiunt. Maritimam inde per oram instructo exercitu procedit ad Mottam Anomeriam, tentatisq; animis Mottanorum, cum deditio negaretur, iußit tormenta ab Rhegio festinari, interim munitionem summo studio erigi: quodq; solum esset glareosum, materia ex arborum ramis cæsa, parum poterat aggesta, quæ male inhæreret, terra contegi, cum aggeres lignea, quàm terrena materia magis cõstarent, quodq; æstiui torrerẽt calores, breui materia omnis arue

rat.

rat. Hoc animaduertens Mottæ præfectus, qui hostibus in constituendis munimentis quasi timentis speciem præbuerat, nactus occasionem flantibus auris, die medio ignem sulphurea admistũ materia immisit, raptimq; omnis ea aggestio cõflagrauit. Quod ægerrime cũ ferret Alphonsus, iussit denuo aggeres restitui, quòd esset futurum bombardis, atq; eorum excubijs munimentum. Quibus reficiendis magnis laboribus permulti dies consumpti cum essent, bombardæq; ex præscripto collocatæ, ualido etiam præsidio illis imposito: rursus præfectus nocturno tẽpore, cõparatis prius sulphurei pulueris sacculis, uasculisq; item olei, magnoq; silẽtio, cõspersis oleo exterioribus tabulis, sacculisq; passim iactatis ac sopitis de multa lassitudine uigilijs (nam & ipse ad multã eos noctem defatigauerat) ex improuiso inferri ignem iussit: quo statim comprehensis undiq; munitionibus, uno omnia tempore ignibus ambusta sunt, tela, clypei, thoraces, armorumq; omnis generis nõ exigua copia. Vigiles tandem exciti flammarum strepitu, materiæq; crepitantis fragore, adhæc illorum uocibus qui è muris inclamabant, uix incendio elabuntur: hinc fumo conspectum eripiente, illinc flammis fugam impedientibus. Igitur ubi sol illuxit, castellani irridere uanos militum labores, contẽnere tot operas, tot irritos conatus, ludere, cachinnari, exprobrare. Illi dolere tot dies incassum absumptos, pudere ignauiæ, accusare præfectos: hi uigilum secordiã, cœnas, atq; intempestiua conuiuia. Alphonsus ira, indignationeq; angi, turbari, penè furere. In hac itaq; eius perturbatione ludificatisq; consilijs, hostes qui extrema laborarẽt aquæ penuria, per hominem Antonio Centiliæ cognitum, cuius consilio atq; opera Alphonsus in primis utebatur, egerunt cũ illo de deditione. Antonius in re præsertim desperata, hoc cognito, ad Alphonsum properat, rem explicat, hortatur, monet, oblatam deditionis occasionem elabi è manibus ne patiatur. Cuius autoritate persuasus Alphonsus, conditionibus statim subscribit: castellumq; ingressus, ubi comperit aquæ reliquum quantum eo die satis esset, neq; amplius castellanis esse, admiratus hostium solertiam, ac fidem, maximis extulit eos laudibus. Anomeria recepta ad Mottam Russam copias admouit, perfectisq; summa celeritate, non minori studio munimẽtis, collocatisq; tormentis æneis, ijsq; de cœlo asperrima tempestate tactis, maximo exercitus terrore, cuncta cœlitus exarserunt, fulminisq; afflatu quatuordecim intra munitiones ex præsidiaribus exanimati. Sancius Agerba munitionum præfectus eadem procella attonitus, uix post dies plurimos ad se redijt. Restitutis uerò munitionibus, multis laboribus, magnis operis, cũ nihilominus castellani pertinaciter se defenderent, Antonius quidam, qui è monacho per summũ scelus factus esset miles,

atq; ob morũ improbitatem agnominatus Gabadeus, cum eßet ipse unus è turris custodibus, obtulit popularibus clàm se transiturum in hostium castra, tormentaq; clauis ferreis confixurum, ne displodere post id possent. Cuius cum esset cõsilium ab illis laudatũ, ipse furtim castra ingressus Centiliam adit, offertq; proditurum se Alphonso turrim, soluto pretio, signaq; ac diem constituit. Re ab Alphonso comprobata redit intra castellum, hoc prius cum Centilia composito, ut perinde atq; tormenta confixa clauis essent, ne quo modo aliquandiu disploderent. Reditus eius maximè acceptus popularibus, præsertim non displodentibus bombardis, confirmata fide promissorũ. Igitur Gabadeus diem ad dictam turrim ascendit, aliquãtumq; castra munitionesq; conspicatus, ac si magnum etiam aliquid animo aduersus hostium munitiones agitaret, quòd sol eßet ardentior, rogauit socium, qui unus cum ipso ascenderat, pileum ad se uti deferret feruentißimum sub æstum integendo capiti. Itaque ob eam ille causam ubi è culmine descendit in imum turris, confestim Gabadeus subductis sursum repente scalis, pallium hasta infixum, quod signum proponendum conuenerat, è propugnaculis prætulit. Milites, qui ad munimenta instructi paratiq; aderant, signũ conspicati, turris ad uallum magno impetu concurrũt, atq; inde intra turrim excepti in castellum irrumpunt, captumq; confestim ac direptum, atque Alphõsi iußu incensum est. Turris ad solum diruta, populares magnis propositis supplicijs ni parêrent coacti Rhegium commigrare. Tentata inde incaßum Sancta Agatha, cum oppidum eßet maximè omnium munitum, ac ciues ipsi supra omneis mortales Andegauiensis factionis studiosi, Baptistaq; haud inualidum secum haberet præsidium, decreuit Alphonsus Coßentiam regredi, apud Flumariam oppidũ aliquantum temporis Centilia cum copijs relicto. Bienniũ inde Baptista, pacata iam uniuersa regione, uexauit finitimos, magnis prædis sæpius abactis, nec prius oppidum se se dedidit, quàm Ioannes è Maßilia Baptistæ scripsit, suadere populo deditionem: quam ijs populus conditionibus fecit, uti sub Bartholomæi Cardinalis moderatione esset oppidum, fraterq; eius Florius ius eis nomine Cardinalis diceret. His peractis Baptista, fide publica ab Alphonso accepta, cum ijs omnibus, qui remanere in patria recusarunt, Messanam primo in Siciliam traiecto freto, Narbonensem inde in Galliam ad Ioannem mari delatus est. Hæc per id tempus in Brutijs gesta.

FINIS

IOANNIS

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE BELLO NEAPOLITANO LIB. IIII.

ADEM æstate Tarentinus adulta iam in campis segete, cum omnis in unum coëgisset copias, infestissimo exercitu Andriã petit, castrisq; propius admotis, obsidionem quam destinauerat pertinacissime aggressus, mœnia pluribus simul locis quatit, nihilq; remissum, aut quietũ esse apud circũsessos, & laboranteis sinit. Quoq; à Francisco Duce magis magisq; ciuium alienet animos, atque atrocius terreat: non solum agros uastat, diruitq; ædificia, sed domos, atque frequentia urbis loca æneis tormentis die ac noctu quassat, non sacris, non profanis abstinens. Apparebat illum ita necessitudinis & humanitatis oblitum, ut nihil præter urbis eius ruinas, præter Francisci, ac Pyrrhi sanguinem, Bauciæq; excidium gentis cuperet, odio atq; immanitate præceps. At Franciscus, quod unum, ac maximum obsessis urbibus remedium ac præsidium esset solet, ciues humanissime alloqui, appellare singulos, sua maiorumq; suorum publicè, priuatimq; benefacta memorare, de rege liberalissime pollicerí, auxilia propèdiem affutura dicere: nec passurum fortem, atq; amicum regem, dedititissimum sibi populum, benemeritum Ducem, cum gente Baucia, cum uxoris suæ sorore, indefensos, desertosq;, hostis prædam, ac Tarentini spectaculũ fore. Hæc aliaq; ingentem præ se spem ferẽs commemorat. Nec uerò Sanxia uxor, uirilis animi matrona popularibus suis deerat, discursare per urbem, sua præsentia, sua oratione plurimum spei, plurimũ illis firmitatis addere, uulneratos solari, egentibus subuenire, in summis difficultatibus summum robur ostendere: omnia ab utroq; dici, agiq;, quæ confirmandis animis, leuandis laboribus, solandisq; præsentibus malis cõferre intelligebantur. Regẽ uerò literis ac nuntijs quo in statu res essent, certiorẽ facere, rogare uti quamprimũ auxilia mitteret. Se indies magis ac magis premi, populum Andriensem imbellem, uerendam hominum inconstantiã, præsertim in magna annonæ difficultate, arcem in urbe nullam esse, in quam confugiat: itaque urbe amissa, ne spem quidem reliquam aut tutandi sui, aut illius aliquãdo recuperandæ. His rebus permotus rex, quod unum tunc afferre auxilium poterat, nõdum enim à Pontifice, atq; à Francisco Sfortia stipendium militibus missum fuerat, & ipse magna laborabat ærarij difficultate, Alphonsum Dauulum, qui Ariani in Samni-

tibus hyemauerat, quanto celerius posßit, subsidio ire iubet, pecuniamq; quantã pro tempore poterat, ad eum mittit. Magnis interim Andria in periculis uersabatur: mœnia pluribus locis corruerãt, deiectæ è turribus plures, corruentium murorum ruinis fossæ impletæ: plurimi intus dum aggerem extruunt, dum propugnacula erigunt, uulnerantur, non pauci etiam cadunt. Iulius Antonius Tarentini gener, quòd Picininus Francisci res perditum iri nolle, propter ueterem amicitiam putaretur, autor atque hortator nihil reliqui facere, nullam obsesßis intermisßionem, nullam quietem diurnam aut nocturnam esse pati. Cæterum non exiguum ad salutem popularium remedium erat, quòd Andria non modica è parte antris habitatur, unde sunt qui nomen duxisse illã credant, his se pleræq; mulieres, atque imbellis ætas continebat. Franciscus Dux, dum ijs qui ad aggerem laborabant, socius, atque adiutor adest, dum suos confirmat, cognitus ab hoste parũ abfuit, quo minus tormentario ictus lapide sub corruentis muri ruina decumberet. Quotidiana prælia conserebãtur, ne quietæ quidem à certamine noctes erant. Hinc atq; illinc multi uulnerati, aut occisi. Quo tempore Franciscus dum laborantibus suis equo uectus noctu accurrit, atque ante eum facula incensa præfertur, atroci colubrina Tarẽtini iussu petitus est, quæ posteriorem equestris sellæ partem secum auulsam trahens, illæsum illum tamen, solo deturbauit. Ad hæc hostis ipse, quo præsidiarius Pyrrhi miles defatigatione, uulneribusq; confectus, rem Andriensem imbecilliorem redderet, de industria, repentina certamina excitari iubebat, ac subinde ad arma cõcursari. Mittitur etiam à Francisco Barolum ad Barnabam, qui tum rei Barolitanæ præerat, uti peditem quo ipse maximè egeret, quóque illum paucis antè diebus iuuisßet, confestim remitteret. Nam quia corona cingi urbem passus non esset, facilis adhuc intra muros illi exceptus foret. Quod ab illo, dum sibi, rebusq; Barolitanis uehementius timet, pernegatum est. Dum hæc ad Andriam geruntur, Mineruinum à Pyrrho ad Tarentinum, misßis ab illo qui oppidum acciperent, deficit. Qui Pyrrhi partes fouebant, eorum pars in arcem confugiunt, in qua Maria Donata, Pyrrhi coniux cum paruis liberis, ipsa grauida, & maturo propè partu erat, quorũ bona statim direpta sunt. Arx, ne qua ijs qui in eam confugerant fuga patẽret, ne'ue intra accipi præsidium posset, ab ijs qui Mineruinum curabant, præsidio imposito cingitur. At res Andrienses quotidie magis ac magis ad excidium spectabant, frustra subsidium expectabatur: & quanquam in hac obsidione maximè cognitum est, nullum firmius ciuium beneuolentia munimentum esse, tamen cum animi omniũ fesßi uiderẽtur, spesq; indies minor esßet, ab hoste uerò quæ ad oppugnationem

gnationnem pertineret, summa cura administrarentur omnia, annona pro pè nulla esset, præter hordeaceum panem, eumq; paucißimorum dierum, resq; in angusto uersaretur, & iam Alphõsus aduersus regis præscriptum in Samnites, Pelignosq; iter diuertisset, nec à Barolo subsidium ueniret: tum uerò primum Franciscus Dux neceßitate uictus cogitare de conciliatione cum Tarentino cœpit. At nihilo imbecillius, aut minus strenue in tanta militum paucitate, mœnia, turreisq; tutatus est, centum quinquaginta bombardis opportuna per loca dispositis, ut ne ipsas fossarum ripas attentare hostis unquam sit ausus. Quocirca faciundo cuniculo, quo intra urbem noctu irrumperetur, magna cura dari operam Tarentinus iußit. Re autem à Francisco cognita, nihil ab eo omittitur, quo frustrari hostium conatus poßet. Itaq; dum irrumpere hostis intra muros parat, Franciscus patefacto cuniculo suo, sublatis clamoribus in hostẽ fertur: & quanquam ignis, incendijq; fomenta parata erant, quo urere illos ad unum intra cuniculum destinarat, religione tamen uictus, ac rerũ humanarum memor, abstineri incendio iubet, captosq;, atq; armis exutos illos, ac per domos distributos, familiariter accipi à ciuibus imperat, atque ubi illuxit, benigne appellatos in castra cum uestimentis remittit. Qua è re illorũ ita sibi deuinxit animos, uti reperti ex eis fuerint, qui per famulos, aut amicos suos clàm frumentũ, cuius inopia premi urbem sciebant, aut intra urbem immitterent, aut in ipsas fossas excipiendũ noctu ab oppidanis deijcerent. Quibus artibus aliquot diebus fames in urbe tolerata est. Cui rei Tarentinus, quòd prospicere nullo modo poßet, dolore, rabieq; conficiebatur adeò, uti sagittis balistarijs ueneno delibutis tollere Franciscum è medio, pretio corruptis balistarijs tentauerit. Igitur cũ ab illo tentãdi gratia noti quidã homines mißi intra urbem ad colloquiũ eßent, atq; in ijs Laurentius Miniatus, uir utriq; propter syderum cognitionem notus, & ob animi integritatem ac fidem gratus admodum, atq; acceptus, agere cum eo Franciscus statuit de conciliatione. Sed cum animo destinaßet sese nunquam in Ioannis Renatiq; nomen, uerbaq; iuraturũ, quod Tarentino nequaquã displiciturum intelligebat, ita quidem conuenit, uti Franciscus seq; urbemq; in fidem Tarentini permitteret, scriptisq; in hãc formam cõditionibus, diebus nouẽ & quadraginta, ex quo obsideri cœperat, deditur. Quæ res in Ioannis animũ altius descendisse dicitur. Pyrrhus filius noctu cum paucis equitibus, ut qui Tarentini conspectũ adire, ac ferre nollet, fugam arripuit. Facta deditione, rebusq; è formula cõpositis, Tarẽtinus ad arcem oppugnandam, Mineruinum partem exercitus mittit, ob Pyrrhi fugam longe infensior factus. Qui postquam nec precibus, nec minis tentatam impellere ad

deditionem Mariam nequit, arcem non minus crudeliter, quàm pertinaciter oppugnari iubet. Concutitur itaq; aßiduis tormentorum ictibus. Labefactantur pluribus etiam locis muri. Ipsum quoq; gynæceum, ubi mulier pleno utero, languenti corpore, ingentibus uicta malis sese continebat, patrui iussu plus etiam quàm hostiliter pulsatur, oppugnationem tamen ucrius quàm obsidionem supra muliebrem animũ fortiter sustinet. Addit igitur eius constantia, obstinatioq; propugnatoribus animum, paranturq; ab ijs ad propugnandum opportuna, quantum ars, quantum pertinacia ualet. Quæ res Tarentini animũ cò acrius irritabant. Itaq; eius iußu expugnationi necessaria, mira celeritate, summo studio, diurnis, nocturnisq; expediũtur laboribus. Quoq; Mariæ prospectum fœdet, ac lucem ipsam, qua nil est mortalibus gratius, ante os illius, oculosq;, suspendio confectum hominem in iugo statui iubet. Circũsonabant omnia minarũ, ac terrorum plena, palamq; audiebantur uoces: quibus significabatur, fœda exempla, atroceis cruciatus, crudelia supplicia parari. At uerò significatũ ubi est ei, Mariam morbo simul, partitudineq; aggrauari, uictus pietate senis ac patrui animus, memorq; ex fratre, quem unice amasset, genitã (adeò in acerbißimis etiam odijs naturalis persæpe recursat affectus) quotidianum ad eam uictum deferendũ curauit, qualis languentibus dari solet. Hæc ad regem perlata cum essent, eius animum uehementius perculsere, mouebant amißa oppida, in primis uerò nequid in Franciscũ Ducẽ crudelius admitteretur. Inexorabilis enim Tarentini animus iure plurimũ suspectus erat. At Maria, quòd nulla ulterius tuẽdæ arcis spes eßet, muri solo æquati, munimẽta euersa, ac disiecta ab imo eßent omnia, nullũ deniq; auxiliũ paratũ intelligeret: nec sustineri iã oppugnatio poßet diutius, capta uerius quàm dedita, exuta penè bonis omnibus, ac maledictis oppleta, cũ liberis Spinaciolã à patruo mittitur. In eos, qui in arcem cõfugerant, sæuitũ est. Arce capta, Mineruino mouens Tarẽtinus, Canusiũ proficiscitur, arcis præcipuè potiundæ cupidus. Intelligebat enim Canusio capto, Barolũ, & quicquid trãs Aufidũ esset amnem, breui suã sub ditionem iturũ. In hac obsidione illud auare nimis, impotenterq; admißum est, quod dum thesauris inhiatur abscõditis, ne à sepulcro quidẽ maximi principis Boamundi temperatum est, quod aliquod etiã seculis, atrocißimorũ quoq; bellorũ turbinibus intactũ, inuiolatumq; extra urbẽ in Sabini tẽplo magna quadã religione permanserat. Quod facinus palàm docuit maximè fœdũ ac detestabile animorum malũ auaritiã esse; sacra profanaq; in æquo eã ponere, rapiendi licentiam summũ ius ducere, nullũ deûm metũ, nullũ honesti respectũ habere: id demũ decere, fasq; esse, existimare, parto quauis ratione plurimũ abundare.

dare. Sunt qui Tarentini hoc iussu, alij Picinini factum criminentur. Illud satis constat, Tarentini iussu euulsas fuisse templi fores, ex aere conflatas, quas pòst ipse templū ingressus religione ductus restitui iusserit. Caeterum Canusiū urbem fuisse ciuibus, aduenisq; maximè frequentem, secundumq; Aufidum flumen positam, emporiumq; regionis eius, ambitus ipse ac situs argumento est. Nam & Cannensis cladis tempore, multa Romanorum millia, quae illuc cōfugerant, amice liberaliterq; accepta pauit, et ad Viscar di usq; tempora caput regionis fuit. Quam, ob defectionem, expugnatam, incensamq;, ac solo aequatā memoriae proditū est à rerum scriptoribus, iisdem ferè quibus à Roberto tēporibus Roma quoq; magna è parte incensa est, dum Gregoriū Septimum Pontificem Maximum illic circūsessum, ab ira Errici Tertij ereptū liberat, ac Salernū secum ducit. Aedificatū autē ab Diomede unà cū Harpis ac Siponto, non desunt è Graecis qui tradant, dum Europam, atq; Africam ferè omnem colonias esse suas uolunt. Tempestate uerò hac nostra praeter tumulū, in quo arx tunc erat, praeterq; Sabini tem plum, quod extra tumuli muros sitū est, solo iacent aequata omnia, uixq; aliquod tantae urbis uestigium extat: cuius profectò excidiū non parum ui detur cōtulisse Baroli affinis oppidi frequētiae ac celebritati, dum propter agri uicinitatē, rerumq; opportunitatem maritimarū, ciues patria amissa eò cōmigrant. Siquidem Heraclius Imperator, dum transportādis à merca toribus ex Apulia in Macedoniā Epirūq; praecipuè mari, prospicit mercibus, dum nauigantiū saluti, onerandarumq; frugū cōmoditati, publicisq; portorijs ratione hac consulit, molem eo in litore iecit: quae nūc quanquam partim oppleta est ciuium ob negligentiam, partim nullo reparante maris quassata fluctibus, magno tamen usui est onerandis, atq; exonerandis nauibus. Extat etiam aenea Heraclij statua, quae ad molis initium ob eius iactae memoriam, tunc erecta fuit, id quod statua ipsa etiam dextra protenta significat. Haec dum à Ioanne Antonio geruntur, Ferdinandus signis ad Suessulam in Campania de more lustratis, diéque ad conueniendum dicta, ipse modicis itineribus in Samnium profectus secundum Lauellam (id riuo nomen est) castra posuit. Ibi uiginti dierum, dum eques conuenit, statiua sunt habita. Quo tempore exploratis hostium consilijs, quid aut sequendum, aut cauendum esset, animo continenter agitabat, pluribus simul rebus intentus: populos enim qui in fide, officióque perstabant, nullis nō rationibus atq; artibus confirmat, dubijs spem, fiduciamq; adiūgit: qui ad hostem defecerant, eos partim minis territatos, partim impunitate proposita, ut ad officium redire mallent, praemijs quoque, pollicitationibus' que solicitatos inuitat: quid in Pelignis, Marsis, Brutijs fieri

placeat, ducibus præscribit, nihil à quoquam remisse agi, nihil segniter geri passus. Igitur undique coactis copijs, cum ex communi ducum sententia bellum in Apulia gerendum decerneretur, nequid hostile à tergo relinqueret, aliquot castella, quæ in Apuliam descendenti ad Apennini radices posita iter reddebant infestius, prius expugnare decreuit, ac die profectionis edicto, secundis castris cum septem ac quadraginta equitũ turmis ad Aquam Diam profectus est. Id castellum loco edito situm, qua solis occasum prospicit, sanè angustum habet aditum, tractuq; satis breui, cætera firmè omnia rupes occupāt. Castris pro loci natura positis, cum oppidani deditionẽ facere recusarent, rex obsidendi castelli consilium cepit. Et iam obsidio ipsa futura diuturnior apparebat, quod hostis aduentare nũtiabatur. Igitur eo intentiore animo esse, oppugnationi opportuna comparare, materiam undiq; comportari iubere, tormenta ænea è Campania magno conatu deuehenda curare, nihil segne, nihil remissum pati. Interim hostis, quo regem ab incœpto deterreret, relicta Canusij obsidione, quinq; millibus passuum ab regijs castris, ad Focaciam consederat. Equitatu quàm regius erat aliquanto minore, peditũ uerò circiter septem millibus, in quibus ad tria millia balistariorum erant. Qua fidutia castellani confirmatis animis, cum se neq; corona cingi posse intelligerent, & noua quotidie à Ioanne Antonio subsidia per agros quamlatißimos nocturno tempore mitterẽtur, obsidionem indies magis magisq; contemnebant. Nam & munitiones, quæ à regijs excitabantur, securi despiciebant: & quotidianas penè eruptiones ex oppido cum facerent, prælijs ita lacessebant, uti multos è regijs uulnerarent. Cæterum in castris laborabatur uehemẽter inopia commeatus, quod necesse erat ab longinquo summis laboribus, maioribus etiam periculis importari, cum hostis interim aßiduè lacesseret, ac nunc in pabulatores, modò in frumentatores illatus, nihil tutum, nihil quietum, non die, non noctu apud regios esse fineret. Adhæc & Iacobus Vrsinus, qui Sanctã Agatham proximum tenebat oppidum, belli se medium gereret. Magnam forte rex post aliquot obsidionis dies equitum manum è castris emiserat: qui præsidio tum ijs essent, qui tormenta deuehebant, tum gregario militi, atq; calonibus, quos in loca diuersa pabulandi, ac frumentandi gratia multos dimiserat. Hanc occasionẽ nactus aduersarius, hora diei firmè quarta, instructo agmine, tanta celeritate mouit à Focacia, uti eodem tempore & nuntius in castra quanquam citatißimo equo peruenerit, & hostis stare iam in acie conspiceretur. Ferdinandus repentina re permotus, & quid hosti consilij esset, incertus, quod ancipiti in re fieri solet, omnia oculis, animoq; lustrabat: & quanquam hostium incursus, temporisq; exiguitas nihil

bil quieto consilio geri sinat, cõfestim tamen pedites, quos paucis antè diebus scripserat, quorum etiam maior pars ab hoste transfugerat, ne eruptionem castellani facerent, pro fossis arctè collocat, ignemq; à munitionibus arceri iubet. Strenuum quenq;, ac maximè fidũ, quem aut casus obtulerat, aut ipse nominatim euocauerat, ad repẽtinos coërcendos impetus, ubi magis opportunum uidebatur, curare, atq; adesse imperat. Tribunos, præfectos, duces, alium alij muneri destinat, & quid facere quenq; uelit, demonstrat. His actis pro præsenti re atq; copia, satis castris prospectum ratus, Robertum Calatinum cum equitibus quadringentis, quanta maxima posset celeritate, ijs qui in pabulatione occupati erant, subsidio ire iubet. Ipse equitibus, qui pro statione armati, atque instructi aderant, hosti iam è colle in planitiem, quæ sub ipsis castris non admodum lata suberat, descendenti in aciem, iussis occurrere, reliquum exercitum cogit, ordines disponit, ne quid ab latere, aut à tergo incommodi accipiatur, prospicit: nunc singulos, nunc uniuersos cohortatur, bono animo essent, impetum hostiũ tantisper ferrent, dum gregarius rediret, dum arma totis expedirẽtur castris. Hæc agendo, ac nunc hos, nunc illos pristinæ uirtutis admonendo, trepidationem sedare, militum animos confirmare, erigere spe, præmijs, gloria. Et iam in planitie cõcurri acribus utrinq; animis cœptum erat, resq; in uniuersi exercitus certamen expectare uidebatur, hoste copias promouente: regio non solum non detrectante pugnam, sed ultrò etiam ad conserendas manus prouocante. Hæc inter cum aliquantum temporis extractum esset, accurrunt nuntij, exploratoresq;, qui omnia apud pabulatores, tormentáque tuta esse dicerent: nec multo pòst gregarius cum subsidiario equite haud procul conspici cœptus est. Quod ubi hostis intellexit, cõfestim suos in collem se subducere, atque ad signa redire iubet. Gregarius cum equite lætis animis in castris exceptus, ubi paulum modò uires cibo refecisset, & iam omnia insequendo hosti ab rege parata essent, ad signa atque in ordines statim ire est iussus. Cernere erat, mutata belli fortuna, regium militem spei atque fiduciæ plenum, pugnæ signum expectare, seq; uix in ordine, conserendæ manus cupiditate, continere. Contrà apud hostem omnia plena pauoris atque formidinis, solaq; in fuga spem esse. Quod ubi hostium duces intellexere, ueriti ne si pugna cœpta esset, collatis signis, procul à castris suis, sole iam in occasum inclinante, dimicandum esset, citato gradu ac fugæ maximè simili, per summum collem redire suos in castra iubent. Hoc cognito rex, celeriter procedere agmen, qua intercipi posse hostis iter uidebatur, imperauit, ultimos à tergo qui adorirentur, immissis: ac iamiam regis equitatus postremos assecutus, pugnam ciebat. Hic siue

fortuito, siue Picinini consilio, quod à plerisq; creditum est, tantus repente ignis extitit inter utrunq; exercitum, ut non equorũ modò transitus flammis interceptus, sed equitũ quoque aspectus esset fumo caligineq; sublatus, quæ subuiridi è stramine, fœniliq; materia excitata, cœlum repente omne circunfuderat. Reditum est igitur à regijs in castra sub primam noctem, hostis ipsius confeßione, quo minus uictus ipse, profligatusq; esset, fumo flammisq; prohibitũ. Qui si quo impetu uenerat, irrumpere in castra conatus esset, næ dies ille calamitosum bello finẽ imposuisset. Satis tamen constat Picinini audaciam, Tarentini cunctatione repressam esse. Die quæ insecuta est, magno militũ concursu, maiore spe, tormenta in castra perlata sunt, noctuq; ad iactum muris admota. Vbi illuxit, regij ad munitiones, castellani ad muros, qua cuiq; in sortem cesserat, laborare: hi tormentarios lapides subuectare, illi aggerem intus substruere: omnia summa ui hinc atque illinc administrabantur. In medio fermè, quem diximus tractu, quadrata surgebat turris, ad cuius leuã oppidi porta erat aliquãto humilior, à qua ubi paulum modo processeris, demitti cliuus, atq; in horrescere rupes incipit. Eã primo turrim demoliri placuit, cuius ruina oppleta porta, muroq; qui portæ imminebat, æquato, aditus intra castellũ liber militi permittebatur: multis itaq; ictibus die noctuq; labefacta turri, pars eius anterior, opinione citius corruit. Qua è re defensorũ animi fracti conciderant. At nihilo segnius præsidiarius miles propugnacula munire, ne turris posterior pars exterius procumberet, machinis prohibere, non opera, non arte sibi deesse. Rex ubi quæ oppugnãdis mœnibus opportuna essent, cõparata intellexit, exercitũ uniuersum esse in armis imperat: ac nequa repẽtinus hostiũ incursus incõmodo esse, néue quẽ in castris, atq; inter oppugnandũ excitare tumultũ posset, intento in oppugnationẽ exercitu, militem pluribus in locis disponit, simul quid cuique agendum esset, præfectis, ducibusq; præscribit. Tum signo dato, magnis sublatis clamoribus, in fossas procursum tãto est impetu, ut uallo superato admotis scalis acriter pro muris pugnaretur. Castellanus saxa conijcere, scalas comminuere, multos sauciare. Regius integras alias referre, murũ rursus ascendere, nõ uiribus, nõ animo defici. Inter hæc rex castra subinde circumiens, ac nunc his, nũc illis se locis ostendens, integros saucijs summittebat, alios uoce, alios præsentia cohortatus, multa quoq; per præfectos ac tribunos administrabat. Dum hæc à dextra turris parte geruntur, & pugna aliquantulũ extracta, res in expectatione esset eorũ qui ab leua dimicabant, tũ repente displosa bombarda, imminens portæ murus concussus magnis fragoribus corruit. Quo collapso, qui in propugnaculis consistebant, partim ruina protritis, partim maximè simili ful

minis procella deturbatis, regius quanquam fumo, puluereq́; offusus undiq́;, magno tamen adortu intra castellum irruit. In ipso statim ingressu aliquot è propugnatoribus cæsi, cæteri superante multitudine abiectis armis uiui capti. Hinc milites ad prædam uersi, castellum diripiunt. Cæterũ cum direptio spectare in seditionem cerneretur (nam & præda exigua, & diuersi generis miles erat, adhæc quòd hostem esse in armis, & aduentare illum fama erat, cum tamen castris se continuerit) rex immitti ignem tectis, pluribus simul locis imperauit. Captũ igitur atq́; incensum est castellum, undeuigesimo ex quo obsideri cœperat die. Cum interim finitimis è locis partim metu, partim studio partiũ, mißis oratoribus, regi sese aliquot etiã castella dedidere. Biduo deinde quieti militũ dato, cum interea de belli esset rationibus agitatũ, Vrsaria omniũ sententijs, ac totis uiribus petitur, omnisq́; in eam uersus est apparatus. Fore enim satis apparebat, ea capta, uti penè omnia post tergũ, citraq́; Apenninum pacata redderētur. Ab qua in uniuersam quoq́; Apuliam, quæ Apennino, Garganoq́; includeretur, liberæ discursiones paterēt, Trioæq́; quæ regionis eius arx esset, à qua passuum millibus quatuor nõ amplius abesset, nihil tutum aut quietum relinqueretur. Quò peruentũ cum esset, rexq́; de more per præconem, uti deditionem facerent, postulasset, oppidani quòd scirent Tarentini copias integras esse, nec se propter loci opportunitatem despiciendos arbitrarentur; rursum quòd intelligerēt Aquam Diam ante ducum suorũ ora per uim captam, igniq́; absumptam esse, spe metuq́;, quid potißimũ sequerentur, incerti erãt. Verùm quòd tormenta propius admoueri scirent, quibus admotis, dedendi sui arbitriũ non facilè integrum relinquebatur, spem metu superãte, deditionem in quadriduum, ni liberati interea obsidione ab suis essent, cum rege paciscuntur. Ferdinandus quod per hanc maximè occasionem futurum rebatur, uti collatis cum hoste signis, quod maximè auebat, decerneretur, quodq́; è Campania nuntiabatur Marinum Martianum multis undiq́; coactis militibus, ad uiginti equitum turmas, ad duo peditum millia secum habere, quibus aut agrum Campanum infestaturus uidebatur, aut in Beneuentanum transiturus, quo regem ipsum à tergo aut omnino includeret, aut arctius premeret, oblãtam ab oppidanis accepit deditionis conditionem. Igitur locis circũ occupatis, nequa nocturno præsertim tempore irrumpere hostis posset, quem è Focacia mouisse per exploratores compertum erat, ad eum propellendum summa omnia diligentia ab rege parabantur. Interea Ioannes, Picininusq́; (nam Tarentinus quartanæ morbo correptus è castris Spinaciolam concesserat) sub Asculum consederant. Ibi cõmunicatis sentẽtijs placuit, uti admotis ad Troiam castris, sub-

iectos Apuliæ agros non solum à populationibus tuerentur, uerumetiam fortunã tentarent, si quam liberandæ ab obsidione Vrsariæ inuenire uiam possent. Troia edito in tumulo sita ab occasu, qua arx est, clementi tractu in ortum excurrit æquinoctialem, ipsa oblongior, & maxima è parte positu plano, utrisq; ab lateribus muros cliuo impositus habet, æquato penè ubiq; aggestitia terra fastigio. A qua parte in orientem, ut dictum est, uergit solem, paulatim se campi demittunt, donec in uastam illam planitiem diffunduntur. Ager ipse ficu, uitibus, atq; oleis consitus. Sub ipsum tumulum à septentrione Chilon amnis delabitur, ab Apennino decurrens. Vrbs ipsa, ut annales quidam docent, quadringentos & quadragintaduos ante annos condita, Basilij, & Cõstantini Imperatorum iussu, præsidium, uti autores arbitrantur, aduersus Normannos, qui finitimis in locis sedes sibi constituerant, bellumq; aduersus Græcos gerebant. Sunt qui Ecanam eam fuisse tradãt, ueterem maximè urbem, atq; à Constante Augusto multo antè dirutam: quo tempore is ab Epiro cum exercitu in Apuliam cum traiecisset, multa ibi fœde, crudeliter, immanem in modum patrauerit: non Ecana modò ac Luceria nobilissimis urbibus solo æquatis, uerumetiam à Remoaldo Beneuentanorum Duce, Grimoaldi Lãgobardorum regis filio fusis fugatisq; eius copijs Romam cum concessisset, atq; à Pontifice, ciuibusq; Romanis liberaliter acceptus esset, publica priuataq; ædificia, ædes item sacras antiquissimis quibusq; ornamentis, ac præsertim æneis spoliauerit, in ijsq; Diuæ Mariæ templum, quod à Marco quondam Agrippa in honorem deorum omnium fuerat conditum, ac sumptuosissime ornatum, detractis inde tum monumentis alijs, tum æneis etiam tegulis. Quibus patratis sceleribus in Siciliam mox traijciens, ea quoque cum Africa pariter ac Sardinia per summam auaritiam direpta, ante quàm inde decederet, ob sæuitiam, atq; impotentiam in balneo à militibus cæsus, dignum sceleribus suis exitum uitæ habuerit. Quin etiam quibusdam in annalibus comperio, Robertum Viscardum capto Rhegio in Brutijs, circa initia rerum eius, statim in Apuliam profectum, cum à Troianis urbem ipsam dedentibus uocaretur: adeò inter annalium scriptores, & res gestæ & tempora simul dissentiũt. Quippe cum euocatio hæc ipsa è Brutijs indicio sit ante Normannorum aduentum in Apuliam, Troiam fuisse siue conditam, siue instauratam. Positis igitur ad Troiam castris, Andegauiensium partiũ duces cum diuersa sentirent, altercãdoq; aliquantum extraxissent temporis, illorum tandem uicit sententia, qui censerent, uti occupato colle, qui ante regia castra nõ magno tamen interiecto spatio, aliquanto surgebat editior, unde et aquationem facilè hostium prohibere possent, & subiectos tueri campos,
eò

eò copias traducerent. Occupādi uerò collis ratio hæc est inita, uti de quarta uigilia præmißo paucis cum equitibus, quo plurimo abundarent, peditatu, locoq; castris delecto, reliquus exercitus instructo agmine, cum impedimentis sequeretur. At rex, quod unum cupiebat, cum in dimicādi necessitatem rem adductam cerneret, præfectis ducibusq; in prætorium ad se uocatis, huiusmodi ad eos orationem habuit: Si quam occasionem aut dij immortales ostendunt, aut hostes ipsi nobis offerunt fortißimi uiri, eam sequi ducem uolumus. Non de recipienda Vrsaria, sed de profligando aduersario, belloq; conficiendo nobis potius cogitandum uidetur. Quam ob causam non tam mihi aut confirmandi estis, aut instruendi ad dimicandum, quàm studijs ipsis uestris, uestræq; fortitudini gratulandum. Quem enim hostē indipisci in cāpis auebatis, en ante oculos iam habetis, atq; in apertis locis positū spectata uirtus uestra uel cōtemptui habere eum potest. Quod obesse unum uidebatur, Tarentini illius cunctatoris præsentia, id omnino sublatum uidetis. Ipsi uerò inter se hostium duces non consilijs modò, sed animis quoq; dissentiūt. Quibus dissentientibus, quid in militibus esse firmitatis cēseatis aut roboris? Contrà summum in nobis studium, certa consilia, firma concordia, miles ipse noster præliandi cupidus, signa sequi, atque ordines seruare consuetus, omniaq; ad præscriptū gesturus, plenus & ipse spei, tantū animi pollicetur ac fiduciæ, ut iam iam uerso in fugam hoste, cogitandum magis sit, quónam illum modo castris exuamus, quàm quibus artibus, aut quo pugnæ genere sit cum eo congrediendum. A me parata sunt cuncta, quæ consiliū, ratio, reiq; militaris disciplina paranda docuere. Vos modò suum quisq; militem, seq; & equos curare, armaq; in promptu habere iubeatis, atque uti de tertia uigilia instructi, paratiq; ad signa conueniant. Quod si quos uultus, quæq; ora nūc uideo, cras ijs similes animos habueritis, dicam uobis duces, bellum iam confecimus, nec tam ad crastinam parare uos uictoriam ac prædā oportet, quàm ad belli præmia accipienda, quanta & à gratißimo expectari rege debeant, & regni Neapolitani amplitudo, atq; opulentia fortitudini promittat uestræ. Concione dimissa, præfecti, ducesq; læti, atq; animorū pleni militem quisq; suū curare equos, expedire arma, seq; in crastinam parare pugnam hortantur, præmia cuiq; sua proponunt, regias uires, sua consilia, atq; opes in maius efferūt, hostem eleuant, in primis ne quis extra ordinem in aciem prodeat, edicunt. Hisq; rationibus suorū animis confirmatis, corpora curare illos iubent. Albescente igitur cœlo, hostis collē occupat. Quod ubi Regi cognitū est, eductis copijs, quas de tertia uigilia esse instructas iusserat, Robertos Vrsinum atque Calatinum cum ea equitum manu, quæ satis uisa est, occur

rere hosti imperat, post hos Alexandrum cum parte copiarum mittit. Ipse relicto in castris præsidio, reliquo cum exercitu ad pugnã instructus progreditur. Descensum in certamen est ab rege, cum nouem & quadraginta equitum turmis. Roberti hostium equitem nõ magno conatu è colle deturbatum in fugam conijciunt: inde in confertissimum illati peditem, alter à dextro, alter à sinistro cornu prælium cõmittunt. Pedes primo, quòd equitatum suum auxilio uenturum sperat, impressionem acriter sustinet: multa utrinq; uulnera eduntur, ex hoste plures cadunt; è regijs equi non pauci confodiuntur: impar' que erat omnino pugna, quòd hostis nullo equestri præsidio, nudo arboribus loco, irruẽtem equitem, nec euitare poterat, nec ex æquo cum illo confligere. Fit igitur magna peditum strages, sustinent tamen. At ubi fulgẽtia signa cõspecta sunt, & agmen procedere, regiumq; equitem qui impressionẽ fecerat, noua subsidia, recentis subinde equos accipere uisum est, repentinam in fugam uersus, prostratusq; ingruentium impetu equorum, pedibus illorũ proteritur. Pars decliuiorem per locum, qua equiti non patebat excursus, præceps ab insequentium manibus elabitur, seq; trans torrentis ripam, ubi suos in acie stare conspexerat, recipit. Alij cæsi, uulnerati alij, aut capti armis exuuntur. At ubi regio à milite ad ripas uentum est, hic noua rursus pugna cõseritur. Vtrinq; duces acies instruunt, præsidia locant, suos hortantur: apparet totis uiribus atq; uniuerso Marte decernendũ. Procedebat Ferdinandi agmen suis sub ducibus, suo loco, suo quisq; ordine gradiens. Quod Picininus cõspicatus, qui trans ripam suos colligebat, conuersusq; ad Ioannem, qui iuxtà aderat, næ dies hic inquit, plurimos hastarũ truncos, plurimaq; uidebit fragmenta. Cui ab Ioãne oblique respõsum cum esset: quippe qui pugnæ cupidus detrectatum iri pugnã à Picinino uerebatur, quem producere intelligebat arte bellum: ægerrime id ille ferens, indignabũdusq;, qua parte redintegrari pugna cœperat, milites summittit. Erant omnino aditus duo, & hi quidem angusti, atq; accliues, quibus regius irrumpere conabatur eques, quem superiore è loco hostis facilè propellebat. Magna enim illic hastatorũ manus, non minor sclopetariorum coacta pugnabat. Quocirca facilè equites ab ascensu deijciebantur, & qui acrius institissent, uulnerati pedem referebant. Itaq; magni utrinq; clamores tollebãtur, ut quis aut ferocius illatus ascenderat, aut præceps datus corruerat, uario euentu, uaria spe, summa tamen alacritate pugnabatur, pedes hinc atque illinc obteritur, eques equite substernitur, utrinq; centuriones, utrinq; tribuni recentes summittunt milites. Cadit ibi è regijs tribunus uir acer et strenuus, qua è re additus hosti animus. At regius facto tãdem cuneo uictor irrumpit, ripisq; superatis inde aduersarios

sarios depellit, fugienteisq; ad ordines regredi, atq; ad signa cogit. Et iam parte alia qua se campi latius aperiebant, canere signa, & cōcurrere acies cœperant: primáque è regio equitatu turma non satis prospere manum conseruerat. Cui laboranti, & penè ab hoste circūuentæ, duas quas Alexander secum habebat, auxilio mittit, harū aduētu pugna restituitur. Nec minus à Picinino, ac Picinini ducibus subsidia mittūtur, pluribus simul locis certamen initur: pugnáq; pro equitū uirtute, proq; recentium equorū robore, uel aduersa erat, uel prospera. Quod ubi rex animaduertit, Vrsum cū globo lectißimorū equitū, quē ad pugnæ difficillima parauerat, aliasq; atq; alias post eum turmas procedere paulatim iubet. Quod hostis conspicatus, subducere se ac cedere sensim cœpit. Regius eo acrius equos promouet, hostemq; iā cogitātem, qua se ratione aut in castra reciperet, aut intra Troiæ mœnia magno impetu adoritur. Excepit hic Gallus eques procurrentem regiū, ingentibus animis, aditusq; est Gallo Hercules Estensis magno cum equitū robore, lectáq; uirorū manu. Itaq; nec uiribus, nec animis primo cedūt. Stimulabat Gallū animus insolens, ac natura ferox, manū uerò Estensem ducis sui præsentia, & quod ille nihil prætermitteret, quod strenui militis, aut fortißimi ducis esset: quippe qui nunc uoce, nūc præsentia, sæpe gladio suis, modo pluribus, interdū singulis adesset, uir & corporis uiribus, et animo magnus, atq; excellēs. Tandē relicti ab reliquo exercitu, suffoßis, aut iugulatis equis, circūuentiq; ab regijs, partim capiūtur, partim qui equo erant incolumi, cū Hercule duce fugientes, ad suos se recipiunt: qui iam sub Troiæ muris in cliuo constiterant, eos regius insecutus eques cū esset, superiore è loco facilè deijcitur. Quo tēpore Picininus accliui loco, sub ipsam Troiæ portam, quæ ad Apenninū spectat, ordines de integro restituit, tumulūq;, qui est ante arcē, præsidijs firmat. Adhæc equitibus turmatim pluribus locis dispositis milites cohortatur, uti pristinæ uirtutis memores locū teneāt, regios tam iniquum in locū sine summa suorum clade minimè successuros. Si uiri esse uelint, acceptam ignominiā eo loco, eodē die, ipso illo penè momento abolituros. Cuncta esse post tergum tuta, recentes equos, recenteis milites, urbē, castraq; subministratura. Cōtrà regias copias eò loci perductas esse, ut neq; explicare se à pugna, neq; recipere in castra, siti, laboreq; equis, uirisq; cōfectis, sine multa internitione queāt. Redintegratur igitur pugna regio urgēte, dū pertinacius iniquum in locū succedit, moxq; aduersario rursum propellente detruditur, multi tamen utrinq; cadūt equi, uiriq;. Quod cōspicatus rex, uocatis ad se principibus, cū in maximū adductā discrimen rē cerneret, quid potißimū sequēdū censeāt sciscitatus: cū alij sensim recedēdū censerēt, quod satis eo

die, eo certamine actum iudicarent: alij insidias ueriti, artesq; Picinini, re
„ gi se uti è pugna subduceret, persuadere conarentur: Ad ea ipse, quando, in-
„ quit, dies hic noster est, & nos fortunam hodiernam sequamur, macti uir
„ tute estote, qua me uadentem uideritis, sequimini ducem. Tum præmißis qui explorarent, ne quæ post tumulos insidiæ essent positæ, concitato statim equo, cum lecta manu equitum, per summũ euadit tumulũ. Procurrentem Ferdinandũ suæ acies, signaq; sequũtur, atq; omniũ primæ, turmæ aliquot recentes, quæ à pugna cõtinuerant integrisq; uiribus. Ea è re nouus repente ardor equites inuasit, ferro sibi uiam quisq; faciunt: nec turmatim iam, sed confusis ordinibus res geritur: nec tam gladijs mars sæuit, quàm propellentium equorum pectoribus: hos incitabat, quòd partam iam uictoriam eripi sibi è manibus indignabantur, illos ducis sui gloria, & multis bellis partum decus. Igitur dum acerrimè haud procul à porta ac sub ipsis muris ab ijs, qui cliuũ tenebant, dimicatur, interim ab illis, qui in uia paulo à porta longius collocati erant, fuga fieri repente cœpta. Inde premente rege, multisq; ex hostibus, & in ijs aliquot præfectis partim captis, partim equo deturbatis, qui tumulum tutabantur, ipsi quoq; deserto loco terga uertunt. Ibi undiq; à regijs tanta facta impreßio, eoq; incursum est impetu, ut uersis equis hostes alij in castra secundum urbis raperentur fossas, alij ex equis in fossam deiecti, ab ijs, qui è muris pugnabant, manibus, scalis, funibus excepti subleuarentur. Ioãnes, Picininusq; magno tumultu intra portam admißi, quique cum ijs erant uix acceptis, porta ipsa repente clauditur, regio ita urgente, ut quidam hostibus immixti urbem sint ingreßi. Signa ab ijs qui in propugnaculis constiterant excepta, intra muros cum trepidatione iaciuntur. Rex in fossam, quæ ad septentrionem est, equo inuectus, ac fugientibus immixtus in castra hostium contendit, quem Alexander, cæteriq; quanquam diuerso itinere subsequuntur. Vbi in castra peruentum est, cõfestim nullo defendente capta, direptaq;. Qui è regijs à prælio atq; ab labore recentes erant; atq; integris uiribus, fugientem Luceriam uersus hostem insecuti, in ipsa fuga multos uulnerant, plures etiam capiunt. Rex ubi castra diripi, & iam nihil ultra ex præscripto geri sensit, haud procul à porta, quæ ad orientem spectat, signa in uia constituit, eaq; præsidio firmat, edicitq; ne quo casu locum deserant. Interea uictor miles totis campis uagatur, longiusq; fugienteis ad multam etiam diem insecutus, atq; in prædam uersus, non ad signa redire, non ad ordines curat. Videres itaq; alios proiectis armis, honustos sarcinis uix progredi, alios collatam unum in locum prædam inter se partiri, plurimos equestris decoris oblitos phaleratum præda equum onerare, seq; ante agere,

ipsos

ipsos pedibus ire, & reste alia atq; alia iumenta, equosq; sarcinis impeditos trahere. Quin etiã ex ijs, qui in præsidio collocati fuerant, complures & ipsi in prædam intenti signa, locumq; reliquerãt. Quæ res hosteis quanquam fessos, et muris clausos, ad erumpendum inuitauit. Egressi igitur portis, nullo tamen clamore edito, regios præda occupatos, ac sub sarcinis impeditos, de improuiso adoriuntur, multosq; antequàm hostes esse intelligantur, mentito etiam nomine capiunt, & iam liberius uagari incipiunt. Quod ubi regi cognitũ est, undiq; ad signa concurri imperat, multaq; per IOVIANVM PONTANVM, quem secum ducebat, ab ducibus peragenda curat. Ipse ut quenq; nactus erat, primo singulos, deinde plures, qua pugnam consertam uidebat, immittit, donec aliquot ordinibus restitutis, iustæ pugnæ more dimicari cœpit. Itaq; dum sustinere impetũ hostis nequit, citatis equis in urbẽ regreditur. Stetere dein regij in acie, atq; sub signis, donec præda omnis coacta, & Vrsariam uersus, tutum in locum delata. Inde sub uesperum in castra est reditũ. Dies quæ insecuta est, quieti militum atq; equorũ data. Captiuorũ numerus recensitus, fuit aliquanto minor: quia captiuorũ alij, quòd capitaliũ rerũ conuicti essent, clàm dimissi ab amicis, aut cognatis fuerant: alij iureiurando parum seruato, fideiq; et datæ, atq; acceptæ, ut nunc in conflictu moris est, dexteræ immemores, Troiam profugerant. Ioannes, Picininusq; maximo silentio Troia egressi, Luceriam noctu profugiunt. Deliberantẽ de obsidenda urbe Ferdinandũ Troiani inuitant, misso qui seq;, urbemq; dedituros polliceretur, ubi castra propius admouisset. Imperitabat urbi Ioannes Coxa, qui quod Nicolaum Episcopũ indignius habuerat, Lombardorum familiæ inuisior erat, cuius opes in ciuitate magnæ atq; pollentes tunc erant. Castris igitur ad uinetapositis, tumultu, sicuti conuenerat, ab Lombardis excitato, deditur regi oppidũ. Coxa cũ in arcem cũ paucis confugisset, diffisus rebus suis, Alexandro se, cui propter ueterem consuetudinem plurimũ fidebat, dedidit. Rex uno simul tempore & oppido potitus, et arce, oppidanos collaudat, Lombardos etiam muneribus donat. Coxam ad se ductũ, multisq; ornatũ laudibus, atq; inuitatũ, ut manere in patria uellet, dimittit: captiuos, qui in castris erant, & in ijs quosdam, qui Ioannis è cognatione essent, liberos abire permittit: tum qui dedentẽ sese Fogiam accipiant, mittit: arma, equosq; apud Troiam repertos, qui ab hoste capti fuerant, militibus suis restituendos curat. Rebusq; sic ad Troiam compositis, duobus castris ad Sanctũ Seuerũ profectus, cingit oppidũ: quod quo minus statim oppugnaretur, hymber prohibuit: postero tamẽ die deditionẽ fecit mulctatis ciuibus. Inde rex ad Asculum retrò mouens, urbem statim recipit. Candelamq; ex itinere

oppugnatam diripit. Mox *Asculo recepto ad Aufidũ proficiscitur, eo consilio uti Ioannem Caraciolũ, qui Melfiæ* Dux *præerat, debellaret.* Is *quòd Andegauiensis factionis fractas res cerneret, nullumq́; superesse* Tarenti*no exercitum, quo tutari oppida, remq́; suam posset, se cum arcibus atque oppidis in regis fidem permisit: quem ad se uenientem rex, benigneq́; appellatum monuit, uti fidei memor, quieta honestaq́; consilia peruersis, ac parum quietis anteponeret: postq́; aliquantum temporis mutuis, ac gratis extractum sermonibus iuratum illum in uerba, eodem die* Melfiam *remisit.* Id *oppidum montosis in Apuliæ locis positum, gerendis bellis maximè opportunum est: quod à Gulielmo Ferribrachio Normannorum duce conditum, annales quidam tradunt, alij ab eo per uim captum.* Quodq́; *ueri est similius, cognita opportunitate, illud ut arcem futuram aduersus* Græcos, *qui Apuliam, Mesapiæq́; tenebant oram, primũ à Gulielmo, inde à Drogo atq;* Humfredo, *qui Gulielmo fratri successerant, postq́; à Roberto Viscardo & arce munitum, & mœnibus, quæ nuper ab hoc ipso Ioãne etiam promota sunt.* Per *eosdem dies aliquot in Hirpinis castella recepta.* Fama *ingentis prælij breui regnũ peruagata, hominum mentes terrore simul admiratione que compleuerat.* Quocirca *illustre regis nomen esse, maiorq́; in dies expectatio haberi, & quò uictoria, eòdem quoq; popularium fauor inclinabat. Accedebat quòd per idem tempus à Federico Vrbinate aduersum Sigismundũ Ariminẽsem feliciter dimicatũ fuerat, ex qua dimicatione Sigismundus afflictis, prostratisq́; rebus suis, mari ad Tarentinum confugerat, opem ab illo imploraturus. At rex quanquam his Tarentinum necessitatibus circumuentum intelligit, tamen cum illius thesauros sciret esse integros, se uerò tot bellis, tot calamitatibus exhaustum, ac militem suum mercenarium, maxima etiam è parte peregrinum reputat, timere militum transfugia, nec tam irritandũ illum quàm leniendum ducere, aut paucorum expugnatione oppidorum ita territandum, uti uetere exercitu restituto, nouum quoq; è longinquo arcesseret,* Senem, *& quartana febri, deterrima parte anni laborãtẽ, minimè diu uicturũ. Adhæc* Ioãnem, *Picininũq́; cũ singulari persequeretur odio, uidendũ etiã atq; etiam esse, ne adductus necessitate* Ioannes Antonius *utriq; conciliaretur.* Hæc *aliaq́; huiusmodi secũ reputantem regem, habentemq́; ad Aufidum æstiua, missi à Tarentino Legati adeunt de pace cũ eo acturi.* Quibus *rex auditis,* Bartholomæũ *Rouarellam Cardinalem, qui Beneuento Põtificis Legatus præerat, ad se accitum rogat, uti ducto secũ Antonello Petrutio, epistolarum magistro, Cerenniolam proficiscatur, illic cum Tarentini oratoribus de pace, pacisq́; cõditionibus deliberaturus.* Ipse *interim quibus posset artibus,*

tibus, illum sibi conciliare studet. Iisdem diebus Ennecus Geuara, Comes Arianensis, uir multis artibus, & in primis fide clarus, morbo correptus diem obit. Igitur ubi de pacis cōditionibus satis cōuenit, Legati ad Tarentinum redeunt, unaq; Bartholomaeus, & Antonellus cū ijs profecti, itemq; Antonius Tricius, qui Frācisci Mediolanēsis Ducis apud Ferdinandū oratorem agebat, summa tamen cōditionum Petrutio permissa. Agebat tunc Ioannes Antonius Vigilijs, quod oppidum ad mare situm est. Ad eum Ioannes, Picininusq; quotidie ab Trano uentitabant, ea enim urbs preter arcem Tarentino parebat. Quorum suasu penè commissum est, uti cōtra ius gentium legati uiolarentur. Quibus tamen à Ioanne Antonio comiter acceptis, benigneq; auditis, foedus his conditionibus ictum est. Quod Deus Optimus Maximus bene uortat, Ferdinando regi, & Ioanni Antonio Vrsino (sic uti cōuenit) sine fraude, sine dolo malo pax inter eos perpes esto. Quae in duello antehac ui, dolóue, fraudéue acta, abacta, direptaq; sunt, eorū nullae utiq; expostulationes, nullae iudiciorū actiones sunto. Quas urbeis, quaeq; oppida, quosq; fines Ioannes Antonius Vrsinus sub Alphonso rege tenuit, quoq; etiam imperio tenuit, sub Ferdinando etiam teneto, populisq; ita moderator. Queis legibus, queis olim cōditionibus Ioānes Antonius Vrsinus sub Alphōso rege uixit, ollis legibus, ollis cōditionibus sub Ferdinando rege uiuito. Eadem item in populis sub Ferdinādo rege, quae fuere sub Alphonso, iura ei sunto, liberaq; potestas esto. Quaq; potestate, quoq; iure, militiae magister Ioannes Antonius sub Alphonso rege fuit, eodē iure, potestateq; sub Ferdinando magnus militiae magister utitor, perfungitorq;, aureumq; centū millia magistratus huius ergô quotannis regio ex aerario, regijs'ue è uectigalibus dinumerata capito. Idē hiece Ioannes Antonius Vrsinus Tranū urbem Ferdinando Regi, cū agro, finibusq; statim restituito, arcemq; Salernitanam ad dictā diem resignato. Ioannem Andegauiēsem, Iacobūq; Piciniū intra dies quadraginta Apulia finibusq; eius uti facessant, Ioānes Antonius cogito: ollisq; neue clàm, ne'ue palàm, auro, argento, aere, neue alio auxilij genere subuenito, neue utiq; praesidiator. Rex fidem eis publicā, qua tutô abire finibus hisce liceat, dato. Terra, mariq; abeūdi iusq; fasq; pro arbitrio ollis esto. Siquas urbeis, quos'ue regulos Ferdinandus duello petet, nullis copijs, nulla pecunia, nullo auxilij genere, clam'ue palam'ue Ioānes Antonius eis suppetias afferto, ne'ue cōsilio, ne'ue opera adiutato. Debellādi quos uolet, quandoq; uolet, libera potestas regi esto. Haecce ollis foedera perpetuô manēto, quae inter eos sic cōuenere, uti uolens, libensq; uterq; egerit, feceritq;, promiseritq; sine dolo, sine frade, bona fide, cōceptis uerbis. Deūq; uterq; testē supremū laudat.

Pace facta rebusq; cũ Tarentino cõpositis, Ferdinãdus ab Aufido mouẽs, atq; in fines Daunorũ *profectus* Ferentanos *uersus, ad amnem* Frentonem *castra posuit. Aduenienti Lesinates, Serrani, Precinensesq;, capto etiã præsidio, portas aperuere. Quorũ exemplũ finitima etiã castella secuta sunt.* Inde Montoriũ *profectus rex, cõfestim illud recipit: arx etiam paucis pòst diebus dedita. Hinc castris ad Sanctum* Iulianum *admotis, qui in præsidio erant, cũ munitiones erigi, tormentaq; diruendis muris admoueri cernerent, paucis postquam obsideri cœperant diebus, deditionem fecere. Iisdẽ diebus inclinante autumno, tanti cœlo hymbres fusi, uti corruptis quæ in agris erant, non esset unde pabulũ equis subministraretur: nec gregarius castrenseis pati labores amplius uellet, recusare iam militiam, incusare regem, palamq; detrectare imperia, ipsi etiam equites grauari, uariq; ad signa atq; ordines cõuenire: increpare duces, queri tabernacula iam absumpta tempestatibus, frigoribus, fameq; cõfectos equos, diurnis nocturnisq; laboribus nõ corpora, non animos ultra satis esse: quid demũ hostes aliud optare, aut quærere, quàm fame eos, quàm tempestatibus absumi? Quibus rex clamoribus permotus, decreuit in Samnium regredi, ubi mitius cœlum esset, ac regio stramentis, pabuloq; abundaret. Quò cũ peruenisset, aliquot dierum quietẽ militi concessit, dum interim tormenta ex Apulia ueherentur: quibus subuectandis uix boues iumẽtaq; solo ob pluuias subsidente suffecerant. Hæc inter in castris tumultuatum est, leuem ob causam, inter regium, Sfortianumq; peditem exorta cõtentione, breui tamen tumultus sedatus, quanquam non sine graui regis atq; Alexandri discrimine, dum inter tela, balistasq; uterq; uersatur. Tormentis comportatis,* Ferdinandus *animo agitans, qua potißimum ratione antequam in Campaniam in hyberna concederet,* Nicolaũ Campibassanũ *Comitem aut ad deditionem compelleret, aut eò redigeret, uti uere adueniente, omni eũ exuere dominatu posset,* Pontem oppidum*, cui, uti ego arbitror, à conditore* Landulfo *nomen est, oppugnare decreuit. Quod ueritus* Nicolaus*, magno antè præsidio firmauerat. Quo tamen regis conatus frustraretur, inducias petere ab eo cœpit, quasi agere interim de deditione uellet. At rex cognito* Nicolai *cõsilio, eo acrius expugnando oppido intentus erat, quod ab ijs qui in præsidio erant, summis contrà uiribus defendebatur. Deiectis igitur opportuno loco muris, cum oppugnatio pararetur, præsidij præfectus diffidens tolerari posse impetum, agere de deditione cœpit. Cæterũ noctu ab uigilijs, ijsq; qui in statione erant, ad arma concursum cum esset, ratis nocturnam à præfecto parari fugam, conserta pro muris pugna, oppidum tumultario prælio capitur, quod statim direptum atq; incensum est.*

est. Inde rex mouens in Cerretano primum, deinde in Telesino, atq; Calatino castris positis, aliquot ex itinere castellis receptis, ante quàm in hyberna concederet, Pontem Lateronem (id castellum trans Vulturnum amnem, circiter sex millibus passuum ab Capua abest, sub monte positũ) oppugnare constituit. Igitur admotis tormentis, quantum loci patiebatur iniquitas, binis illud castris circunsidet: quod pene undiq; altißimis rupibus circuncisum, naturaliq; fossa munitũ, unũ tantũ, qua porta est, aditũ, eumq; haudquaquã latũ habet. Portæ quadrata imminebat turris, qua diruta, cũ spes esset per eius ruinam potiundi castelli, rex eã quassari æneis tormentis iubet. Quod animaduertentes qui in præsidio erãt, ne procumberet exterius, funibus, machinisq; prohibere conabatur. Interim quotidianæ ab eis eruptiones fieri, neq; se muris continere. Idq; eo audacius facere, quòd propter rupes, conuallesq; quæ fossarũ in modũ è monte producebantur, neq; claudi undiq; à regijs poterãt, nec omnino prohiberi, quo minus noctu præsertim per syluas, et cõfragosa loca, recentes milites, nouaq; quæ ab Martiano mittebãtur præsidia, acciperẽt. Cui rei magno etiã adiumẽto erat, quòd propter brumã quamlongißimæ noctes erãt. Frustra igitur aliquot diebus consumptis, potiundiq; castelli pluribus artibus incassum tentatis, cũ etiam equi, uiriq; diutius ferre cœli inclementiã haud possent, Sfortianusq; præcipuè miles militiã sic detrectaret, uti neq; precibus, neq; minis retineri in castris ultra posset: satius uisum est regi obsidionem relinquere, quàm tumultuante suo, hostẽ ad erumpendũ inuitare. Cũ satis etiam exploratũ esset, Martianũ magnam peditũ manum cogere: qua coacta, uerendũ erat, ne occupato ab hoste monte, qui non satis commode teneri ab præsidijs posset, in minora castra, quæ trans conuallẽ sub montẽ posita erant, irrũperetur. Huc accedebat, quòd Ioannes, Picininusq; qui post ictum cũ Tarentino fœdus, in Ferentanos, Marrucinosq; longa naui ad Caldoras confugerant, ubi pugnæ reliquias colligebant, arceßiti à Martiano fuerant. Qui ne aut illũ frustrarentur, aut bellũ quod in Marsis, Pelignisq;, Rogerione authore, renouare parabant, prætermitterent, huiusmodi cõsiliũ inijsse (quanquam falsò) dicebantur, uti Picininus diurnis, nocturnisq; itineribus ad Martianũ contenderet, Ioannes in Pelignis remaneret ad bellũ, quod animo agitabat, instaurandũ. His difficultatibus circumuentus rex, obsidionem dimisit. Verùm cũ fama esset hostẽ aduentare, machinis Capuam perlatis, ipse sub montẽ Gallianũ metatus castra, expectare hostem decreuit. Tandem cum satis exploratum haberet hostem se Theano, castellisq; finitimis continere, circiter idibus Decembris Capuam conceßit, distributisq; per hyberna militibus, paulo pòst Neapo-

lim proficiſcitur. At in ea parte Samni, quod hodie Moliſ.ū dicitur, & Pelignis Ferentaniſq; ab Alphonſo, & Inico Daualis multa caſtella aut per deditionē recuperata, aut per uim expugnata ſunt, quædam etiam incenſa. Caldoras (dum multis artibus ad certamen inuitant) nunquam apertis in campis indipiſci potuere. Extremo anni recepto Sangri caſtello, arcem circunſeſſam tandem capiunt, ſuoſq; in hybernis collocant. Per idē tempus Andegauienſiū partiū ſtudioſi, cum Ferdinandi res ſuperiores cernerent, uiribus diffiſi ſuis, quòd Pium pontificem nullis ab rege artibus alienare poterant, Romæ indutias poſtulabant. Duos principes inter ſe de regno contendere, utrunq; pontificiæ maieſtatis obſeruantiſſimum: decere pontificem Romanū, rectorem orbis, patrē omnium, mediam perſonā induere: indignum ſe, indignum collegio, quod ſacroſanctū habeatur facere, quòd priuatam Ferdinādi cauſam aduerſus Ioannem armis defendendam ſuſceperit, quòd Gallorū regem, Galliæq; totius regulos de Romana eccleſia benemeritos prouocauerit in iram, odiū, inobedientiam: exhauſtū eccleſiæ ærariū, dum bellū minimè neceſſariū ſuſcipitur. Flaminiam atq; Sabinam bellis inuolutam, tot oppida direpta, in ipſa etiam urbe trepidatū, & penè auditos equorū hinnitus, dum Latiū diripitur, dū agros urbi proximos Picinini eques populabundus uexat, uaſtatq;. Hæc aliaq; differentes Pontificis animum uti de faciundis indutijs cogitaret, impulerant. Conuenerant Romæ undiq; ad Pontificē Legati, reſq; tū in Senatu agitata: tum apud Cardinales, quibus demandatum hoc erat, tractaq; diutius in contentionem uenerat, dum Pontificis animus huc atq; illuc incertus rapitur. Tandem literis regis confirmatus, quòd dum de indutijs agit, dum à ſuſcepto bello retrahendi ſui ſpeciem exhibet, partam iam uictoriam è manibus eripiat. Populos, reguloſq;, qui proſtratis Ioannis rebus redire ad officiū cogitaſſent, qui de ſe dedendis oratores miſiſſent, cunctari iam, & deditionem non modò differre, uerumetiam recuſare. Nec tantum ſibi Pontificis nomen,, copias, opes, in eum uſq; diem contuliſſe ad uictoriam, quantū nunc detrimenti afferat indutiarū mentio: & tot iam dies, ipſo audiente, agitata Romæ cauſa. Quid autem rationis eſſe, cur feruente bello, rebus aduerſis, uictoria ad hoſtem inclinante, tantum animi, tantū roboris præ ſe tulerit, & in propulſandis bellis, & inferendis, nunc hoſte caſtris exuto, regno maiore è parte in poteſtatem redacto, recuperata iam Flaminia, Sigiſmundi rebus attritis, Latio, Sabinaq; pulſis hoſtibus, ubiq; uictor, fortuna ubiq; aſpirante, non animum modò demiſerit, ſed hoſtem iam deſperatis rebus ſuis, cogitantem regno cedere, ad bellum inſtaurandum inuitet, hortetur, trahat? Veterem igitur animi firmitatem retineat, nec belli

exitum

exitum, id est, uictoriam, qui finis est belli, elabi è manibus patiatur. His Pius literis permotus, cũ etiã intelligeret Franciscum Sfortiam in proposito persistere, confirmato tandem animo, inducias exclusit, antè tamen in hanc orationẽ sententiam habita. Si memores esse homines beneficiorum uelint, & præsentem ecclesiæ Romanæ statum considerare, haud uereor Cardinales, quin & cæteri mortales, & uos ipsi me cum primis à belli crimine, quod non tam uolentes suscepimus, quàm inuiti propulsauimus, liberetis. Nam & ea in hanc sedem Alphonsi regis extant beneficia, ut neq; pontifex Romanus, neq; sanctus hic Senatus filij eius obliuisci, sine maximæ infamiæ nota queat: & Apostolicæ sedis ea magnitudo est, atque autoritas, ut insultantem in regno nobis tributario Gallum pati minimè debeat, seq; otiosam regni cladum spectatricem præbere. An quæso, cuius patris munus est ac beneficium, uti Picenũ omne, fertilissimumq; ac frequentissimũ Italiæ agrum in pace possideremus, regnũ eius ad alias quàm filij manus transire ingrati permittemus? Quasi non si quid honestum, si quid ius, gratitudoq; apud uos ualet, me & nolentem impellere, & cunctantem excitare ad defendẽdum regẽ benemeritum, ad propulsandam ab eo iniuriam deberetis: à qua inferenda ij nimirum quorum tam studiosi estis, continuissent, si qua reuerentia in Pontificem Maximum, si quis erga sedem Apostolicam cultus, aut erga Deum metus, eorum animis insedisset. An non cum Mantuæ ageremus, abunde & Ioanni, & Renato, & ipsi Gallorum regi, quorum oratores apud nos agebant, declarauimus: nec passuros nos regnum nobis tributarium inuadi, pacemq; Italiæ ab Gallis turbari: nec fœdus cum Alphonso ictum, in quo Ferdinandus filius secundum tenuisset locum, uiolaturos: aut periclitantem deserturos filium eius, qui labantem iam non modò non deseruisset ecclesiam, sed ferro armatus, in acie, pro tuenda eius dignitate stetisset, seq;, copiasq; suas, & facultates uniuersas pro illius salute, bellorũ periculis obtulisset? Hic mihi quisquã Gallorũ religionem, aut modestiũ Ioannis animũ nominabit? Audiuimus, audiuimus Cardinales, populantium agros nostros militũ clamores. His oculis, his inquã oculis hausimus uibratos in perniciem nostrã, & Romanæ excidiũ sedis gladios. Quod ni è Senensi agro, è patrio solo, ubi agebamus, abire maturassemus, & Romam diurnis, nocturnisq; itineribus contendissemus, nec Roma nunc nostra esset, nec Senatum hunc ipsi haberemus: sederet Pontificio in solio Picininus, discursaret per urbem uiolentus & rapax miles: ueterum ornatus Pontificum, & quibus Deo Optimo Maximo sacræ res fieri consueuerunt, eos inquam ornatus, & Petri, Pauliq; insignia raptaret per urbem Andegauiensis

„ gregarius: argentea uascula, loculosq; illos aureos, quibus Deo ministratur, quibus sanctorũ reliquiæ uirorum tanta cũ hominũ ueneratione seruantur, eques in balteos conuersos ac phaleras portasset in aciem, cæde, ac sanguine fœdaturus. Dicam iterum, ecquisquam aut Ioannis moderationem, aut religiosos Gallorum animos nominabit? Timuit pontifex Romanus per agros suos iter faciens, Andegauiensium grassatorum uim, atq; occultas insidias: timuit nefario Picinini sicario, ne præbiturus esset iugulum in diuorum & Petri, & Pauli templo, in augusta hac sede, atq; in ijs ædibus, è quibus tot sanctissimorũ pontificum animæ ad cœlũ migrauere, non securus, non tutus, non uitæ suæ satis fidens. Hæc est Lotoringij Ducis summa moderantia, hæc Galliæ hominũ religio, et apud gentes tam diu probata pietas? Non igitur uolentes, aut bellorum cupidi arma sumpsimus, quippe qui priuati dum essemus, pacem semper coluimus: ac dum Augustorum tractaremus negotia, ad hanc in primis illorum inuitabamus animos. Sed ut qui Romanæ tũ ecclesiæ dignitati consuleremus, tũ prouocati, & in ipsis propè penetralibus parum tuti, coacti, inuitiq;, dũ alia ratione rebus nostris nequimus consulere, expediri arma iussimus. Videlicet nunc primum Iacobus hic Picininus ecclesiam Romanam uexauit: aut uos memoria parũ tenetis, dum quieta Italia, fœdere publico, è communi Italiæ consensu omnium animis, sententijsq; percusso, Cisalpina mouens Gallia, tumultuosissimo exercitu, Callistum pontificem, agentem in otio, ac pacis perfruentem bonis, nihil etiam minus quàm bellũ timentẽ inuasit, perculit, ex improuiso adortus est. Petat nunc igitur Lotoringius dux indutias, qui tot annorum pacem ambitione præceps turbauerit sua. Detur Picinino tempus ad arma colligenda, quibus tertio in pontificem Romanũ maioribus copijs, infestioribus militũ animis insurgat. Iuduat Pius pontifex mediam personã, qui penè spoliatus Pontificatu, inops, erransq; aliorũ opem quærere est coactus. Nõ priuatam igitur Ferdinandi causam defendendã suscepimus, quanquã ut suscipere deberemus, ius, honestasq;, & Apostolicæ sedis dignitas postulabant: sed nostrã, sed uestrã, qui in hoc consessu adestis, sed Romanæ ecclesiæ causam & suscepimus, & suscepisse lætamur. Nec prouocemus Gallos in odiũ, nec ad bellũ nõ necessariũ exhauriamus ecclesiæ ærariũ. Scilicet non suscipit necessariò bellũ, qui domo sua, suis è laribus propè pulsus est? Iactat pecuniã, thesauros dissipat, qui direptiones, cædes, incẽdia prohibere ab suis parat? prouocat Gallos, qui in Italia in sedibus suis, suoq; contentus quiescere securus nequit? O consilia, ô artes. Per ego Deũ Optimũ Maximũ, perq; urbis ac templi huius uenerabiles tumulos, atq; aras oro, obtestorq;, ne partiũ studijs uicti, perperã con-

consulatis, ne ue dum alteri factionũ fauetis, obliti loci huius, ac iusti, honestiq; immemores facti, parum honesta consilia, præter uestram, senatusq; Romani dignitatem sequamini. Me sat scio, dignitatem Pontificis, & huius augustæ sedis maiestatem retẽturum, et quod semel cœpi pium, honestumq; cõsilium secuturum. Atq; uti Deo autore bellum suscepi, eodem quoq; adiutore, & administraturum spero, & confecturum è senten tia confido. Dum Romæ frustra de indutijs agitur, interea Picininus, reliquijs exercitus collectis, aduersus Ioannam Celanam nouũ bellum aggreditur. Hæc mortuo Leonello marito, duobus ex eo susceptis liberis, quòd Celanensis Comitatus dotalis esset, ipsa subiectos populos pro arbitrio moderabatur. Nam & popularibus propter generis antiquitatem erat acceptior, & Rogerio natu maior, eius aut ingenij, aut ætatis non erat, cui tutò rerum moderatio permitti posset. Quod ille ægerrime ferẽs, partesq; Andegauiensis secutus, Picinino adæserat. Quo autore Picininus Gallianum, ubi Ioanna cum antiquis se thesauris tuebatur, circumsedit, castelloq; potitus, apparatum omnem ad arcem oppugnandã cõuertit, æneisq; tormentis die ac noctu quatit. Ioanna quo erat animo, quos in arce secum habebat, hortabatur, uti fidei ac uirtutis memores, obsidionem quamfortißimè ferrent, esse in Pelignis Marrucinisq; regios exercitus, regios præfectos: sat se certũ habere, breui eos subsidio uenturos. Igitur dum offirmatis animis hosti acriter oppugnanti resistitur, dum regij præfecti tardius se ex hybernis mouent, & Picininus plurimo peditatu locorum angustias occupat, quassatis, ac partim solo æquatis muris arx capitur. Splendidißima Leonelli supellex, ac tot proauorũ ueteres thesauri direpti, nullum in egregiam fœminam misericordis animi officium à Picinino tributum, nullum à filio pietatis meritũ. Matrona paulo antè plurimis ornata bonis, rerum humanarũ exemplũ, captiua trahitur fortunæ matris filio insultãte. Ea tempestate fuere, qui crederent Matthæum præfectũ, quòd egregium ducem, ueterem amicum pati nollet, sordescere, dum anni tempus causatur, dum segnius consulto agit, Picinini incœptis locũ dedisse. Hac præda uiribus auctis Picininus, exercituq; ex parte refecto, quanquã hyems premebat, tamen quod occasione utendũ duceret, Sulmonem circunsidere decreuit, ratus antequam subueniri à rege, propter anni tempus, posset, agro se atq; urbe potiturũ, quam sciret extrema rei frumentariæ inopia lab orare. Eius autem obsidendæ ratio hæc placuit, uti dispositis per finitima castella militibus, quæ cuncta Andegauiensium erant partium, ne frumentum importari in urbem posset, prohiberetur. Idq; quo facilius fieret, in uia militari, qua Populũ, atq; ad Aterni pontem itur, munitionem ex ag-

geribus, ducta etiam fossa ab æde Terentiani ad ripas fluminis ædificari summa celeritate iußit, præsidiumq; quantũ satis uisum est imposuit. Ipse Pentimæ, Ioannes Pratulæ, Pacentri Restainus, & Ioannes Antonius Cal*doræ agebãt. Atq; hac potißimũ ratione urbem, quanquã in plano sitam, undiq; tamen montibus clausam, circunsidebãt. Cũ igitur indies arctius à* Picinino *premeretur*, Matthæus*q; ac* Robertus, *cum & ipsi tentassent sæpius irruptis munitionibus, commeatũ eò immittere, frustrati incepto, ad hoc tandẽ cõsiliũ cõuersi sunt, ut nũc* Populi, *nũc* Caramanici *in hybernis agentes, per montẽ, qui longo admodũ, ac perpetuo tractu interiacet, quã maximè inuius ipse ac confragosus esset, noctu per homines opportunos, ac locorũ peritos, humeris illigatos sacculos frumenti plenos, præruptißimos per aditus, quã minimè hostes suspicari possent,* Sulmonẽ *clàm importandos maximo silentio curarent. Quod dies complures diligentißimè curatũ cũ esset, nixq; interdũ esset tanta, ut superari mons pluribus minimè diebus posset, plebesq; fame acrius premeretur, ducenti numero ciues gra uius fame preßi, in ijsq; quidã etiã mercede cõducti, per loca illa hostibus hactenus incognita perrupêre* Caramanicũ. *Hic igitur numerus hosti cum eßet de uestigijs cõpertus, dispositis insidijs ad unũ redeuntes omnes capti, ductiq; ante urbis muros* Picinini *iußu, qui exteri eßent, atq; cõducti pretio, iugis suspensi sunt, qui ciues* Pacentri *in custodijs habiti. Tum uerò ciuitas uictã omnino se, atq; expugnatam fateri nihil ultra sperandũ esse, nihil è* Campania, *nihil ab rege propter occupatos à niuibus, atque hostiũ custodijs aditus, nihil ab* Matthæo, Robertoq; *propter obseruatos mõtis anfractus uniuersos, expectandũ præsidij, ducere. Ira, metus, fames, uiros, mulieres, senes, adolescentes, æque omnes deniq; uexatos male habebat: eoq; perducta res erat, uti in præliũ persæpe prodirent, quo confoßis hostiũ equis, cadaueribus eorũ potirentur, quorũ uisceribus famem temperarent. Quin etiã exenteratis illis subducebant eorũ ex intestinis quod inesset aut hordei, aut tritici, aut ijs commixti pabuli. Itaq; plurimos iam dies, nũc sola carne fœdißimorũ etiam animaliũ, nũc nuce, glãde, canabe, parce distributimq; dispartitis, fame tolerata, plebeijs etiam aliquot teterrima fame absumptis, septimo tandẽ mense urbs* Picinino *deditur. Ea dedita sæuitũ est in aliquot ciues propter factionẽ, intestinaq; odia* Quadrariorũ *familiæ inter se, ac* Merlinorũ. *Potitus igitur urbe* Picininus (*nam* Ioannes *communi è consilio in* Campaniam, *atq; ad* Martianum *uenerat, ueritus ne is regi cõciliaretur) reficiendis copijs omni studio intentus, ubi aliquot restituisset turmas, quòd iam maturescerent in agris segetes, militibus egredi ex hybernis iußis, in* Ferentanorum *fines castra contulit.*

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE BELLO NEAPOLITANO LIB. V.

T rex persoluto equiti stipēdio, iussoq; eo ad cōstitutam diem sub signis conuenire, cū paucis Leborios profectus in cāpos, collocatisq; tabernaculis ad Annechini Pontē, quæ Campani nunc agri pars, Gallica appellatione Māsio Rosarū dicitur, dum eques instructus conuenit, peditem scribit. Interim etiam dum segetes maturescunt, explorat undiq; Martiani consilia, qui se Albanum intra agrum, Maßicosq; munierat montes: quibusq; maximè artibus Suessana intra culta, uicosq; irrumperet, animo solicitus agitat. Erāt duo omnino aditus, alter cōfragoso itinere, ac maximè angusto, præruptis rupibus, cui Cascano est nomen: qui locus et multitudine lectißimorū peditum, quorū erat Martiano copia, & aggere, turribusq; ad portam substructis præmunitus, spem eripiebat inter tot munimenta, acerrimosq; defensores ferro uiam aperiendi. Alter erat aditus Sinuessanas ad balneas, secundū mare, et ipse fossa propugnatoribusq; egregie instructus. Nam ad mare quadrata è lapide turris in altū protendebatur, & in medio tractu Maßicos uersus mōtis, loco paulo editiore in arcis formā, etiam structitio è lapide erectæ turres erāt, quas inter ac declinantis radices montis modicus procurrebat tractus à sinistra. Maritimā uerò inter turrim à dextra, aggeres ducti horrebant, munitionesq; turritæ, cū foßis, frequentibus etiam sclopetis, colubrinisq; instructæ, multisq; & strenuis munitæ defensoribus. Summo aūt in mōte turris item è lapide, ueteriq; surgebat structura, quæ et aditus quosdā per se etiam difficiles, atq; arduos tuebatur, & ex altißima despectabat specula subiectos campos ac maria. Qua capta, superiore è loco pediti dabatur ingreßus intra munitiones, opportunitasq; inuadēdi à tergo propugnatores. Cæterū res difficilior apparebat, quòd specula ipse neq; carebat custodibus, aut præsidio; et equitatus opportunis in locis à Martiano dispositus discursans patētis agros tutabatur, occurrebatq; repētinis casibus. Hic igitur delectus est locus in planitiem irrumpendi. Rex uerò quo hoc ipsum consilium hostem lateret, motis è Rosarū Mansione castris, ad Sauonem profectus, metatur secundū amnis ripas, circiter duobus paßuū millibus à Turri Francolisia, ubi diebus aliquot castra habuit sub speciem uastandi agri, atq; col-

ligendarum segetum, præ se etiam ferens Cascani sibi esse saltus consilium inuadendi, diruendæq; munitionis. Qua è re Martianus quanquam timebat etiam Sinuessanæ munitioni, uim tamen omnem peditum illuc conuertit, equitatumq; propius admouit. Ipse uerò Suessæ agere, ac nunc his, nũc illis sese locis ostẽdere, prospicere munitionibus, multa per præfectos administrare, exploratores plurimos huc illuc dimittere, nequid à tergo, latereue per Lyrim amnem, oramq; maritimam repentini ab hoste accidat, ne'ue per Theanẽses, aut Gallutianos saltus, Taurum'ue mõtẽ uis aliqua ex occulto inferatur, cauere, procurare, auertere, summo studio die, noctuq; intendere, agrestes, coloni, uillici uti faciẽdis messibus, cõportandoq; in urbem frumento dent operam, imperare, ac festinari iubere, nullumq; discrimen festi, profesti'ue diei haberi permittere, nihil deniq; uacui à labore, officijsq;, colonis, militibusq; labi sinere. Cum Ioanne simul, qui eò se è Marsis contulerat, multa etiam agitare. Illud uerò cum primis uereri, ne Federicus Vrbinâs, neue Vrsinus Neapolion, qui iussu Pontificis in Soranum, Arpinatemq; è Sabino bellum transtulerant, per Casinatem à tergo agrũ inuaderent. Quod tamen sæpius per literas, nuntiosq; rogati à rege facere recusarũt, Pontificis imperiũ causati, dum Pius sibi statuit, Romanæq; ecclesiæ, non Ferdinando regi Celanensem, Soranum, Arpinatemq; simul agrũ ab hoste uendicare. Quo factũ est, uti Pons Curuus, opportunum Casinatis agri oppidũ, atq; ad Lyris amnis ripam positum, ab Ecclesia hodie quoq; teneatur. Nã Ferdinandus quo Celanensem reuendicaret, Mariam è concubina filiã Antonio, Pij sororis filio uxorẽ dedit, ijs conditionibus, uti Celanensis Comitatus Antonio, Mariæq; dotis traderetur nomine, uiueretq; Antonius, liberiq; eius quo ante iure Celanenses Comites Neapolitanis sub regibus uixerant. Atq; inde mortuo Pio, cum successisset Sixtus, collocata Catarina, Martiani filia, Antonio Ruerio, Sixti sororis filio (nã capto Martiano, filiarũ eius uiris collocãdarũ curã rex susceperat) Soranũ, Arpinatemq; agrum ab Federico, Neapolioneq; recuperatũ, sibi, regnoq; Neapolitano restituendũ cauit, dotis nomine Catarinæ atq; Antonio, Pontifice uolente, traditũ. Rex igitur communicatis cũ Roberto Calatino cõsilijs, cuius forti, fideliq; opera multũ utebatur, iubet illũ intempesta nocte, magno silentio, egressum castris, quatuor cũ turmis equitũ, aliquotq; peditũ cohortibus superare Massicũ saltũ, turrimq; occupare speculatoriã. Ille impigre pulso præsidio, quod saltũ tuebatur, perculsisq; multitudine displodentiũ sclopetariorũ turris custodibus, eaq; statim dedita, summũ occupat montem, quo è loco facilis erat pediti in planũ ac post munitiones descẽsus. Rex accepto ab Roberto nuntio, instructo agmine cũ uniuersis

uersis copijs ad munitiones contendit: quò cũ peruenisset, dũ interim ducum exquirit sententias scitaturq; quid quisq; agendũ censeat, Annechinus Morimilis, strenuus, ac multis uir exercitatus bellis, relictũ inter munitiones, medias ad turreis, callem ad usum emittendorum peditum conspicatus, adacto summo cum discrimine per callem equo, subsequenteq;, cui ipse praeerat, equitum turma, fugato praesidio, quod post munitiones excubabat, aliquanto longius planitiẽ uersus progreditur: ibiq; tantisper prospectans stetit, dum regẽ de ijs quae acta erant, certiorem facit, expectatq; suppetias mitti. Caeterũ non expectato regis iussu, magnus tũ peditũ, tũ equitũ numerus eundẽ insistentiũ callem, qui attritu ungularũ factus erat aliquanto habilior, trans munitiones irrumpit, iungiturq; Annechino. Ille se uiribus ubi ijs auctũ sensit, aliosq; atq; alios subsequi intelligit, ulterius progressus, conspicatur Martianum pluribus cum turmis uenientem subsidio suis, magnoq; ferri impetu. Itaq; cohortatus suos, factusq; illi obuiã, impressionẽ eius primo fortissime excipit, dein uiribus usus, facile eũ atq; confestim repulit, & uirtute equitum, & militũ multitudine subinde ingruentiũ: uersumq; in fugam parũ abfuit, quo minus regius eques inter frutices illũ, uiarumq; anfractus interciperet. Missae igitur à Ferdinando cõplures auxilio turmae, ad Suessanos usq; cliuos insectatae fugientes sunt. In terea ad munitiones acerrime pugnabatur, quibus magno impetu captis, totus ferè immissus est exercitus. Dum autem maritima oppugnatur turris, fitq; inter pugnantes de deditione mentio, explosa colubrina ab illis, qui turres defensitabãt medias, praefectus maritimae, qui de dedẽda turre agebat, colubrinaria pila traijcitur: cuius casu turbati reliqui, qui in propugnaculis erãt, ac perculsi metu sese dedidere. Tum uerò magnae excursiones Albanos per agros factae, multi mortales occupati messibus, passim in campis capti cum bubus, iumentis, equis, pecorisq; ingens uis abacta. Quod regi ubi nuntiatũ est, missis confestim qui equites reuocent, iubet uniuersos in castra regredi. Multa enim cũ supra opinionẽ successissent, & dolos uerebatur, & consilij incertus erat. Die quae insecuta est, dirutis munitionibus, exercitus immissus est, cũ impedimentis, castraq; secundũ Lyrim in pratis posita, eoq; tormenta mature conuectari iussa, ponsq; è scaphis, atq; interiectis tabulis super Lyrim stratus. Interim mediarum turrũ praefectus, desperatis auxilijs, suaeq; ac suorũ saluti parum fidens, si tormenta propius admota essent, deditur, his conditionibus, uti liberũ cũ uestimentis, ijsq; qui cũ eo essent abire Suessam liceat. Rex igitur, quo hostem ad inopiam ac famem redigeret, diebus singulis, producta maxima copiarũ parte, conuocatis frumentariam ad praedam finitimis, agros ua-

ſtabat, atq; exectus ſegetes, frumentumq́; comportari in caſtra, tutosq́; ad locos iniungebat, ſumma cura per ſolertes atq; idoneos uiros huic rei adhibita. Perlatis itaq; in caſtra tormentis, decreuit rex arcem, quæ trans Lyrim à Martiano tenebatur, expugnare. Itaq; concuſsis aliquot ictibus eius muris, nō multos poſt dies, facta à præfecto deditione, arx recepta eſt. Per eoſdē dies Neapolion ad regem in caſtra uenit, communicatisq́; ſimul cōſilijs, confeſtim ad exercitum in Arpinatem redijt. Tumultuatum eſt etiā in caſtris ad Falciculā. Id ſignum eſt gregariorū militū, dum ad arma aduerſus ducem concurrūt. Nam in unum omnes locū armati ad id nomen conueniunt, ducesq́; ſibi ſuo ex ordine ac numero ſtatuunt. Neq; etiam raro aut duces ipſos exercitus in medio belli ardore deſerūt, aut forum rerū uenaliū diripiunt, nonnunquam etiā ducum ipſorū tabernacula. Tumultus huius ea fuit cauſa, quòd gregarius propter rem furto ſubreptā, à prætore, qui nūc magiſter caſtrorū dicitur, Gallico autem uerbo Mareſcallus, ad ſuſpendiū trahebatur: quod ægre multitudo cum ferret, repente gregarij rei amicus cœpit conclamare Falciculam. Ibi è ueſtigio gregariorū undiq; nimbus conuolat, parumq́; abeſt tumultuatio à direptione tabernaculorū. Rex tamen facilè poſt primū impetum, inſtructo ſtatim equitatu, repreſsit tumultuantes, ac bonis uerbis delinitos, ut ad tabernacula ſedatis redirent animis ſuaſit, condonata reo uenia. Spoliatis igitur campis, omnibusq́; fortunis exutis agris, decreuit rex expugnare Montis Draconis rocam. Id oppidum ad Maßicorū exitum montium, quà in mare, atq; ad meridiem ſpectat, editißimo in uertice ſitum, Falernos, Stellatisq́; deſpectat agros. Ad eius autem montis latus, quà in mare uergit, ueſtigia extant ueteris oppidi Petrini: cuius è ruinis, quod nunc eſt in uertice conſtitutum oppidum, traxiſſe originem, ſunt qui arbitrentur. Ad alterum uerò latus, quod Solis proſpectat ortum, fanulū exiſtit Marci Euangeliſtæ. poſt cuius aram hiatum eſſe ſubterraneum indigenæ affirmant: in quem ubi paulum modò deſcenderis, ad intimū ipſum montem ſpecus panditur, ingens ipſa, ac nunc latis, modò anguſtis anfractibus uaſta, & horrens: quos qui ingreßi quandoq; fuerant, nunquam poſt id reuerſos, quòd à dracone antri cuſtode, tetro primum exanimati afflatu, mox etiam deuorentur. Atq; ob hāc ipſam cauſam de dracone nomē monti eſt inditū. Referebat Philippus notarius, loci eius incola, uir ſumma fide, ac multo rerū uſu, mihiq́; perfamiliaris, hiatū illū ſuperiniecto ſaxo occluſum olim iuſſu Iacobi Sannazarij Neopolitani, uiri patritij, qui oppido, finitimisq́; imperitauit agris, ſub Ladislao rege, cui ob uirtutem, reiq́; militaris peritiam cū primis ille fuiſſet acceptus. Dū Iacobus ipſe & ſuperſtitioni ratione hac it obuiam, et ne

quis è popularibus, aut accolis, ut sunt humana ingenia, dũ explorandi studio capitur, antrum ingressus, aut ruina deiectus, aut aspiratione tetra afflatus, diem illic obiret. Qui ipse causam esse duceret nullius ingredientiũ reditus. Locus is igitur et aditu difficilis est, et natura, manuq; permunitus, quiq; pacis tẽpore propter asperitatẽ ab habitatoribus destituatur, qui sub ipsum montẽ, uicũ maximè frequentem inhabitant, cui nomẽ est ad Marcos. In eo uico collocatis rex equestribus copijs, peditatũ ferè omnẽ distribuit in colle, qui uertici ex aduerso obijcitur, interiecta conualle, nuda arboribus, horrida saxis, accessu aspera ac difficili. Disposito hic peditatu, delegit rex locum statuendis bombardis, magnoq; fabrorũ labore structis, cõgestisq; absq; calce lapidibus, castellũ ædificat. Quo perfecto, uiã subuehendis ad castellũ bombardis per obliqua, confragosaq; montis latera cõpluriũ dierũ, plurimorumq; hominum opera strauit, produxitq; im summũ. Rex hortari uidetur, uti pro meo instituto, & regionũ, & locorũ tũ nouas, tũ ueteres appellationes referã, quo quæ dicuntur à nobis, apertiora fiant legẽtibus. Vetus Cãpania per Augusti tẽpora ab meridie mari Tyrrheno, ab occasu Tiberi, Sarno flumine ab ortu, Hernicorũ ac Samnitium mõtibus à septẽtrione claudebatur, multos populos, ac gẽtes præclarissimasq; intra se urbis cõtinens. Post clades igitur Italicas ab exteris illatas nationibus, postq; euersionẽ Romani imperij, fines quoq; mutati sunt, & cũ ipsis finibus regionũ nomina. Itaq; tractus is omnis qui est à Tiberi ad Tarracinẽsem saltũ, post Amarenũ Latij oppidũ per Velitras, Syrmonetã, Setiã, Priuernũ, Tarracinãq;, Maritima hodie ora dicitur, corrupta aũt à uulgo appellatione Marremma, uidelicet quòd mari adiaceat. Qui uerò tractus, Prænestinũ post agrũ, per Valmontonium, Ferentinũ, Anagniam, Frusinonem, Ceparanũ, Aquinatem ad agrum porrigitur, suo nomine hodie quoq; Campania uocatur. Vterq; autem tractus Romanæ ecclesiæ ditionis est. A' saltu uerò Tarracinensi, finibusq; Ceparanensibus Neapolitanum regnum incipit. Quodq; agrorũ atq; urbium ab eo saltu, ijsq; finibus ad Sarnum usq; fluuium, cui nunc Scaphata nomen est, interiacet, Leboria terra dicitur, appellatione inde ducta, quòd quæ terra à Latinis olim Campania diceretur, à capiendis fructibus, atque ab ubertate soli: quiq; nunc Capuanus est ager, quòd Grææ illum tunc gentes atque urbes colerent, eadem nominis similitudine, Leborij dicti & agri, & populi. Quocirca exigendis uectigalibus regij quæstores, diuisis prouincijs, tractum hunc Leboriam appellauere terram, in qua sunt Fundi, Hydris. Caieta, Mola, Casinates, Suessa, cuius ager Albanus quondam dictus est, Theanum, Venafrum, Capua, Caserta, Auersa, Puteoli, Neapolis,

Nola. Cui adiungitur ab ijsdem quæstoribus, Samnij quoq; pars ea, in qua est Bouianū, & Isernia, qui ager recenti nomine est Molisius, Molisio ab oppido, à quo originem duxere qui agro quondam imperauerunt. Quæ è re familia quoq; Molisia hodie agnoscitur. Subuectis igitur summū in collem bombardis, multo hominum labore, maiore iumentorū, boumq́; pluribusq́; diebus frustra absumptis, quòd oppidi mœnia septētrionem uersus, quâ bombardis exposita erant, in summo erigebantur uertice: cum tamen uniuersum post ea oppidū in austrum uergat. Itaq; quòd tormentorū longior esset iactus, muriq; humiliores, ictus ipsi frustrabātur bōbardarum. Nam aut superuehebantur propugnacula, aut montis percutiebant saxa, uerticisq́; excesas cautes, quibus muri impositi. Neq; huic rei adhiberi remedium poterat, nō temperandi pulueris, non ad normā minutius exigendi, atq; ad metam, & ad iactum lineas. Quæ res Ioannem Martianumq́; inuitauit, quòd pollerent peditatu ad inuadenda tormenta, eos'que qui in præsidio pedites, equitesq́; in colle ad castellum constiterant. Itaq; intempesta nocte per anfractus uiarum perlatus Andegauiensis miles, ubi propior factus est castello, magnis sublatis clamoribus uigiles inuadit, eosq́; qui in præsidio erant, cædit, fugatq́;: castellūq́; adortus tandem per uim eo potitur, uulneratis primo, inde captis qui ad bombardas intra castellum excubabant, in quibus fuere strenui ac nobiles uiri. At qui ad Marcos in castris uigilias agebant, re per clamores cognita, accurrunt. Rex & ipse, ut quisq; armatus offerebatur, alium post aliū summittit, donec copiæ omnes armatæ ad signa cōstitere. Et iam prima rubescebat aurora, cum hostes conspicati ascendentem militem, superantemq́; montis ardua, relicto castello, tormentisq́;, non expectato primorum ascensu, cum captiuis per montes citato gradu Suessam se recipiunt. Rex territabundus, quanquam oppidanis excidiū, direptionem, cædemq́; minitabatur, irrito tamen incœpto, paucis pòst diebus inde abijt. Verùm enim irritam obsidionem, utq; in cassum cederent conatus tanti, fusus repente cœlo nimbus efficit, laborantibus, ac penè enectis siti popularibus. Nā quòd menses aliquot nullos aër hymbres dederat, et quod in cisternis erat collectum aquarū, id omne exhaustū cū esset, languentibus maximè agrestibus, cunctis deniq; ob aquarum inopiam postremò metuentibus, nefariū ad sacrum, Magicaq; ad maleficia cōcursum est. Quod in summis miserijs, ultimaq; aquarū penuria perditissimis à sacerdotibus commentum esset, dum impie agendo, Dei simul iras, & aëris turbationem, ac tempestates exciunt. Inuenti enim ex oppidanis, atq; obsessis sunt, qui nocturnis in tenebris, deceptis castrorū uigilijs, per asperrimas rupes furtim profecti ad litus, trahētes secum imaginem

ginem affixi ad crucem CHRISTI, maledictis illam prius ac diro persecuti carmine, pòst in mare execrabundi immerserint, coelo, mari, terrisq; tempestatem imprecati. Quo etiam tempore sacerdotes quidã mortalium omnium scelestißimi, dum satis facere profanis militum artibus student, ritum nefarium secuti, quo, ut dictum est, in huiusmodi neceßitatibus elici hymbres putantur, asino pro aedis foribus constituto, tanquam agenti animam cecinere funestum carmen. Pòst diuina Eucharistia in illius os, palatumq; iniecta, conclamatum asinum funereis cantibus, uiuum tandem ibidem pro templi foribus humauere. Hic uerò uix dum perfecto sacro obnubescere aër, ac mare agitari uentis cum coepisset, diesq; medius offundi tenebris, ac nunc coelum micaret ignibus, nunc lux omnino eriperetur, tonitru coelum, terràq; horrescerent, uolitarent euulsae uentis arbores, discissaq; fulminibus saxa complerent auras fragoribus: prorupit tanta è nimbis pluuia, hymbresq; tam ualidi, ut non cisternae modò colligendis aquis satis non essent, sed arentia saxa, rupesq; exustae solibus, torrentes undequaq; prolapsos diffunderent. Itaque rex, qui sola in siti potiundi oppidi spem collocauerat, frustra ab ea habitus, ad Sauonem uetera in castra redijt. Caeterum existimare Deum iratum, beneficium pro scelere referre, neq; pij est hominis, neq; rerum naturae callentis atq; peruestigantis causas. Quo enim maiores inualuere siue hyeme, siue aestate aestus, coeliq; ac terrae siccitates, eo tempestates consueuere pòst sequi foediores, nimbiq; magis procellosi. Habente hic castra Ferdinãdo, leuibus quidem ex initijs agitari coeptum est de pace, Martiano populariũ iras ob famem, futurũ in annum uerente, Ferdinãdo autem metuente Tarentini perfidiam, quodq; intelligeret quartana illum magis magisq; indies premi, ex eo cupiente in Apuliam quamprimum, finitimaq; Tarentini locis loca cum exercitu proficisci, ad naturae extremos casus. Itaq; aequis cõditionibus pax fit, paci additur alterũ affinitatis uinculum, Beatrixq; Ferdinãdi filia, quae pòst Matthiae Hungariae regi nupsit, Ioanni Baptistae, Martiani filio despondetur, permittente Põtifice, quòd uterq; & uir, et uxor, alter è sorore, è fratre altera, Alphonsi regis liberis orti eßent. Moxq; ex conuento Beatrix à Ferdinando Sueßam, ad Helionorã sororem mittitur, futurum pignus et securae pacis, et certi matrimonij, cum eßet uterq; impubes. Andegauiensi publica fides data, tutò se Isclam ad Torrellã cõferendi, quibus cum etiam uellet è suis. Caeteris in quae loca, et ad quos uellent accedẽdi potestas permißa. His igitur peractis, rex extrema parte aestatis in Apuliã profectus, positis ad Luceriam castris, inde ob sclopetorũ, colubrinarumq; diurnos, nocturnosq; displosus, repentinasq; cuiusq; modi militum generis caedes,

dimissa obsidione Manfredoniā petit, quam uersus cum è Campania discederet, ænea cōportari tormenta iusserat. Itaq; uno fermè tempore & rex propter mœnia metatus est castra, & carri cū tormentis, alijsq; machinis cō peruenere. Quibus aduersus muros à septentrione ad iactum admotis, paucis diebus, quassata mœnia, dirutæq; turres, dedendæ spem urbis pollicebantur. Cū iam in castris ob summam cōmeatus inopiam penè tumultuatū est, stipendiaq; cōclamari uniuerso à milite cœpta. Rex igitur quo sub spe stipēdiorū è uestigio soluendorū exercitū promptū, paratumq; ad imperata haberet, Barolū ad ea comparāda proficiscitur. Eo uix digresso, nauigia duo onerata fabis, atq; à Tarētino sub speciem exercendæ mercaturæ ab Vigilijs, quod maritimū est oppidum, missa, cum appulissent, ad litus constitere: admonitiq; nauigiorū ac fabarū domini, non licere, qui amici essent, obsessam eos urbem ingredi, aut adiuuare annona, fabā in continenti expositam regio quæstori uendidere: quam per equitum ac peditum cum distribuisset capita, hac ratione tridui cōsuluit exercitus totius fami. Cum interim ducibus oppugnationem parantibus uentū est ad deditionis conditiones, quarū medius Barolitanus cūesset Barnabâs, scriptis ijs quæ ad regem mitterentur, dū inter ciues, militesq; pacata feruntur colloquia, ad muros atq; ad portas facto ex improuiso impetu, ducū fraude ac prædæ cupiditate per ruinas mœniū irruptū est in urbē, eaq; fœdissimo exemplo direpta. Atq; inter sacra profanaq; discrimen nullū habitū. Quæ res ingenti Ferdinandū dolore affecit, qui ne statim regredi Manfredoniā ad exercitum posset, aliquot dierum febricula effectum est. Interim arx Sancti Angeli dedita cum thesauris, qui in ea erant, missusq; ad eam accipiendam cū præsidio Iouianus Pontanus, qui regis iussu in castris remanserat, quo ducibus adesset copiarum in administrandis rebus. Descendentem in Apuliam regem Antonius Agellus, & Antonius Vidanus adierunt Tarentini Legati, ijq; Romam, uti aiebant, ituri post habitū cum eo congressum, rex illos ad Ioannē Antoniū remisit, qui aggrauāte quartana Idibus Decēbris in arce Altemuræ diem obijt. Mors tamen eius suspicione non caruit. Nā uterq; Antonius in suspicionē cum uenisset initi cū rege cōsilij, subminatus (in cubiculo solus cū esset, ac sine testibus) Tarentinus eis fuerat, ubi Tarentū, quô properabat, peruenisset, securi quamprimū in illos animaduersurū. Id à puero qui assiduus in cubiculo uersabatur, clanculū, & quasi non audisset exceptum, atq; ad alterum ex Antonijs perlatū, à quo blanditijs, pollicitationibusq; delinitus puer fuerat, præproperandam ad necem perpulisse utrunq; creditum est. Itaq; ad multam noctem ingressos cubiculum, ut qui repentinum aliquid afferrent, somno, morboq; oppressum

sum strangulasse; statimq; ad regem misisse mortis nuntiũ. Multaq; comperta uiolentæ mortis signa; statim diuulgatum est. Rex accepto nuntio, *misisq; qui urbem, atq; arcem acciperent, cumq; ijs simul* Marino Tomacello, *fideli & cauto uiro, qui duodecim millia aureũm ex arce, magnãq; auri atq; argenti summã inde in castra ferret, accito è* Mãfredonia *milite, solutoq; stipendio ad* Aufidũ *pergit: atq; inde mouens in agro* Tranensi *consedit, tantisper ibi moratus, dum qui post* Ioannis Antonij *mortem,* Barensi *in terra motus fierent, ab exploratoribus significaretur. Inde uerò cum ad* Quartanã *mouisset syluam, maneq; solis sub exortũ, innumerabilis ferè sturnorũ numerus palustribus è locis in aëra perlatus cũ esset, ingruens ex improuiso falco accipiter, eos repẽte fugat ac disijcit, tantusq; inuasit aues metus terrorq;, uti inter acies cõuolarent, ac si armatorum ad ordines cõfugerent, magna exultatione incedentis agminis, feliciq; bene uaticinantiũ militũ præsagio. Quo augurio proficiscens rex, ad syluã ubi peruenisset, nuntios accipit, urbis ferè omnes &* Barensis, & Hydruntinæ *terræ, inuocare* Ferdinãdi *nomen, ac salutare eũ regem. Quædã etiam statim oratores in castra misere, quosq; ipsæ uocãt* Syndicos, *qui publico populorũ nomine seq;, urbesq; dederent. Cum autem factus esset certior* Ferdinandus, Iuliũ Antoniũ Aquæuiuũ Tarentini *generũ, cũ uiginti equitũ turmis in armis esse, idq; studere, quo* Baro *urbe potiretur, in cuius arce ad quadraginta aureũm millia seruarẽtur,* Trilicium *uersus castra mouit, ubi pluribus diebus cũ haberet castra,* Barũ *atq; arcem ipsam finitimis cum oppidis recipit. Interim* Iulius Antonius, *qui uiuẽte etiam* Ioanne Antonio *regis fouerat partes, quòd & populos in regem inclinanteis cerneret, & spurium* Ioannis Antonij *filium, nequaquam eo ingenio præditum nosceret, qui succedere paterno imperio dignus atque idoneus uideretur, cum rege pactus, liberali ad illũ animo in castra suis cũ copijs uenit, uexillaq; ueneratus est. Inde rex dispositis opportuna per loca copijs,* Tarẽtũ *profectus, omnia pacata inuenit, nullũq; fuit alicuius nominis oppidũ ad quod nõ accesserit benigne, liberaliterq; acceptus à ciuibus, quos ipse publicè, priuatimq; ac præsertim benemeritos, quosq; prosecutus est priuilegijs, muneribus, beneficijs, aliosq; liberauit uectigalibus, alios ornauit stipendijs, equestriq; prærogatiua. Compositisq; regionũ earum rebus, sub ipsum uer* Neapolim *redijt uictor, opibusq; et fama insignis, diuersis etiã oratoribus qui ad eum conuenerant, alijsq; & bello, & pace claris uiris, in ijsq;* Alexandro Sfortia, *qui ad eum è* Theatibus *uenerat, ac* Bartholomæo *Cardinale comitantibus. Duxit autem secum &* Iuliũ Antoninum, *cuius opera, cõsilijsq; in maximis pacis ac belli rebus ex eo usus est, cuius*

etiam ductu multa pòst & fortiter gesserit, & feliciter administrauerit: tametsi in toga quàm in armis non minus uir hic claruit, ad præstantißima quæq; natus munia domi, forisq;. Ingredientem Neapolim Ferdinandũ, ordo, populusq; nullo non honoris genere cumulauit. Gaudij lętitięq; à uiris, mulieribus, omni deniq; ætate, in templis, porticibus, compitis, priuatorumq; ciuium domibus signa promiscue præbita. Is postquam & ciuium, & oratorum rebus, qui ex Italiæ urbibus gratulatum multi uenerant, satisfecit, reuersus ad belli studia, Isclæ obsidione acrius intēdit, datq; maritimæ rei operam. Hinc Oui arcem multis prius usus artibus, corruptis custodibus, concutit, admotis ingentis craßitudinis tormentis, in cassum tamen, multorumq; operum, & dierum iactura. Longe uerò pòst fame coactus, præfectus illam dedidit, qua undiq; perquisita, præter salis pusillũ in ollula, fasciculumq; salitæ brasicæ, nihil omnino esui quod esset, in arce repertũ est, adeò fortibus atq; obstinatis animis præfectus, defensoresq; extitere. Inter hæc agente ad Isclam Ioanne, tum rebus alijs, præsertimq; missa clàm annona, tum interceptis Martiani literis, cognitũ est illum noua cum Ioanne iniisse consilia, idq; modò expectari, dũ exectæ messes essent, frumentaq; intra oppida relata, ne renouato bello fame premeretur, populariumq; metuendi tumultus Martiano essent. His perceptis cõsilijs, multa cũ animo suo agitans Ferdinãdus, illud primũ curabat, ne ratione aliqua suspectã habere Martiani fidem putaretur, quodq; Neapolis graui laborare peste cœperat, quo urbem multitudine uacuam faceret, per hãc speciem statutis Leborio in campo tabernaculis eò se recepit, aßiduo uenatu, aucupijsq; nũc Capuano, nunc Auersano se exercens in agro. Quodq; Caldoræ in Ferentanis hostiliter adhuc agerent, ut qui debellaturos eos esset, soluto militibus stipendio, conuenire eos Rosarũ ad Mansionem iußit: atq; ubi maturæ segetes uisæ sunt, repente ad Sauonem uniuerso cum exercitu profectus, Martianum ad se in castra omnibus cum cõpijs euocat: quòd ni statim proficisceretur, illum se pro hoste habiturum, agrumq; eius omnem hostiliter populaturũ significat. Ille primo timens, pauensq; prius etiam omnia tentaturus uidebatur, quàm ut regis se fidei permitteret armati, & inimicũ præ se ferentis animũ: tandẽ & suorũ admonitionibus, & quòd popularium fame laborantium animos uerebatur, iratos iam, & de rebellione cogitãtes, ad regẽ uultu, orationeq; quammaxime cõposita in castra uenit, ab eoq; benigne acceptus est. Cũ eo rex permulta egit tum de rebus suis alijs, tũ de conciliandis, aut debellandis Antonio, reliquisq; Caldoris. Ille uerò aliquot post dies, ex quo in castris manserat, quiescente in tabernaculo rege, mane, sub exortum solis, equo per castra

præ-

præter solitū deuectus, deambulansq; cum paucis, ac subinde quasi multa animo agitans uultum immutabat, alioq; atq; aliô sese uertens, nūc humi fixos tenebat oculos, nunc cœlum suspirans, aurasq; suspectabat. Quod animaduersum cum esset, regiq; perlatum, iußit diligenter uadum obseruari fluminis, quo è loco ad Carinulas fugienti (neq; enim amplius duobus millibus passuum oppidū aberat) iter tutum erat uadum prætergresso. Incertus igitur, atq; animi dubius fluctuansq; diutius cum fuisset, tandem ad uadum iam citato equo repentinus ferebatur. Ibi interceptus à custodibus, captiuusq; Capuam, atq; inde Neapolim regis iussu ducitur. Qui statim urbibus, atq; arcibus illius potitur, Helionora cum liberis, ac Beatrice Auersam deducta. Ipse confestim cum exercitu in Samnium, Ferentanosq; profectus, receptis in itinere castellis, atq; oppidis ferè omnibus, quæ Caldorarum essent, castris ad Vastum Amonis positis, quod olim Istoniū fuisse multa docent, acri illud obsidione premit. Qua in obsidione propter multitudinem æneorum tormentorum, quòd permulti quotidie paßimq; ac promiscue in castris caderent, atq; alij coxis, alij brachijs aut humeris mutilarentur, fœdæ mortes, uulneraq; fœdiora essent, multa præter opinionem Ferdinando contigêre. Futuram nanque breui Istonij obsidionem præsagiens Antonius, cum ipse se Riparellæ contineret, quòd id castellum natura maximè munitum esset, locoq; summe edito positum, strenuißimum quenq;, ac sibi usu ipso cognitū ex ea quam secum habebat copia, ad urbem tuendam præmiserat: præfeceratq; præsidio Ranerium Lignimum Neapolitanum, uxoris suæ fratrem, acri iuuenem ingenio, cōstanti fide, manuq; admodum promptum, ac maximo quoq; quōd offeretur periculo exultantem. Horum igitur opera, pertinacibusq; effectum est studijs ac laboribus, uti rex obsidionem tandem omitteret, plurimis diebus magna cum suorum cæde frustra absumptis. Itaq; dispoſito milite finitima per castella, qui ne cōmeatus in urbem inferretur, prohiberet, fame Istonienses compellere ad deditionem decreuit. Ipse ad constituendas regionis eius res conuersus, illis compositis, sub autumni exitum in Campaniā regreditur. Antonius post regis digressum, relicto Riparellæ præsidio, cū ea quam secū habebat, manu hostem frustratus, nocturno tempore itinere maximè occulto, Istonium ingressus, populares primo cohortatus, multa spe ac pollicitationibus illos honerat. Deinde cum intelligeret ciues diutius famem nullo pacto toleraturos, Restainum filium ad regem in Campaniam misit, qui cum eo de se dedendo, deditionisq; cōditionibus ageret. De qua Neapoli cū ab Restaino ageretur, interim Iacobus Carrafa, quem rex militibus qui in finitimis Istonio castellis hyemabāt, præfecerat, clàm

cum primoribus agere de deditione cœpit: quos ad ultimam propè famem redactos sine spe maritimi, aut terrestris subsidij, honeratos etiam promissis facilè in sententiam suam pellexit. Itaq; quo maxime tempore Antonius sperabat regi se pacatum filij opera, resq; è sententia pro temporum tamen statu compositum iri, tumultu in foro exorto, excitantibus illum Thoma, Petro, & Francisco fratribus, è Sanctorum familia, à tumultuantibus capitur, confestim regio inuocato nomine. Cuius rei certiorem cum fecissent Ferdinandum, eius iussu Antonius Auersam perductus, arcis præfecto custodiendus traditur. Paucos tamen post dies, Restaino filio procurante, quòd captus is fuisset interea dum de deditione ageretur, resignata prius Riparella, è carcere liberatur, constituto satis etiam liberali stipendio, quo Neapoli priuatus cum uxore ac familia honeste uiueret. Is uerò haudquaquam multos post menses, sub speciem curandæ ægritudinis, cum se Baianas contulisset ad balneas, Romam inde comparatis clàm nauigijs fugit: nec multo pòst Viterbium, inde Firmium in Picenum proficiscitur. Ad ultimum uerò Esim petijt, ubi diem haud multos post annos obijt: uir specie quidē, atq; alijs corporis muneribus abunde clarus atq; excellens, quibus si animi quoq; dotes accessissent, in eas nunquam calamitates incidisset. Per idem tempus Alexander, qui Pisauri hyemauerat, maturato in Marsos reditu, iunctis cum Matthæo ac Roberto copijs, nam & ipsi ex hybernis prodierant, Aquilanum in agrum progreditur, tentaturus per idoneos homines ciuium animos. Illi igitur Tarentino mortuo, prostratis atq; attritis Andegauiensium rebus, famem etiam cū timerent, agrorumq; uastationem, oblatas ab Alexandro conditiones accipiunt, ac per eū impetrata uenia, regi sese dedunt, accipiente urbem eam regis nomine Nicolao Statio, qui tum apud Alexandrum regis ipsius iussu agebat. Quæ deditio (nam ciuium ipsorum haud exigua in Pontificem Romanum inclinabat pars) Ferdinandi rebus plurimum autoritatis addidit ac uirium. Eæ nāq; urbis eius erant opes, ciuiumq; ipsorū uires ac facultates, ut facilè in quam ipsi declinarent partem, Aprutij reliqui populos fermè omnis in eam traherent. Hæc urbs Amiterni de excidijs paulatim creuit, quod oppidū Sabinorum quondam fuerat, idq; maximè celebre Aboriginum etiam temporibus, qua tempestate Aternus illud amnis nondum alijs auctus fontibus medium secabat. Aberat tum haud multum ab Aterno uiæ uiculus de fonte dictus Aquula, quod nomen hodie quoq; pars ea seruat nouæ urbis Aquilæ. Diruto igitur Amiterno per ea tempora, quibus extincto Romano imperio Italia ab externis est nationibus occupata, ciues diuersi, alius alium in uicum cum concessissent, aucta maximè tum ciuium, tum conuenarum

fre-

frequentia est Aquula, propter agri opportunitatem, fontisq; ipsius usum, atq; ubertatem aquarum & pabuli. Nam pecuarijs è quæstibus Aquila præcipuè creuit. Sensim itaq; atq; non unis temporibus conuenientibus accolis, forum efficitur rerum uenalium, emporiumq; regionis totius, finitimorũ deniq; uicorum omnium ratione hac conuentus & caput. Cuius etiam frequentiæ accessit Forconij propinqui oppidi euersio. Nam & Aquilæ propinquum ab exortu Solis agrum Forconensem uocatum comperior. Adhæc & deleti etiam oppidi, alioq; de nomine etiamnum extant uestigia. Cum igitur aucti diuitijs conuenæ, hostileis timerent incursus, inito simul consilio decreuere, uti dimensi solum, quantum abunde satis esset, regionatim in tot distribuerent partes, quot uici ad inhabitandum conuenissent, singulisq; partibus, quæ hodie quoq; nomina uicorum seruant, singulis attributis uicis, solum uniuersum mœnibus undiq; cinxerunt: quiq; breuis ab initio dictus fuerat nomine de fontis Aquula, auctus pòst ciuibus, atq; opibus, prolatis etiam finibus facta est Aquila, urbs quidem ipsa ciuibus, autoritate, & opibus clara, regionisq; totius caput. Nam et populus ipse quanquam lanitio deditus ac texturæ, maximè tamen bellicosus est, finitimisq; undiq; formidini, nec minus etiam regibus, qui Neapoli imperant.

FINIS

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE BELLO NEAPOLITANO LIB. VI.

VM hæc biennio fermè gerūtur, Aenariæ interim res insulæ factæ indies asperiores erant. Carolus enim Torrellæ frater, comparata octo triremium classe, magnoq; biremiū, aliorumq; nauigiorum numero, ingētem omnis generis rerū prædam in Isclam cōuexerat, seq; maritimæ Campaniæ oræ maximè formidolosum fecerat. Quo tempore regius miles munitionibus inclusus, magisq; ipse obsessus, quàm qui obsideret, fame, sitiq; laborabat, atq; ad extremum adductus deditionem meditabatur. Adhæc mare infestum undiq;. Campanorum litus ab incursionibus minimè tutum: maritimæ cōportationes è Brutijs, Sicilia, Hispanijsq; ab ultimis diremptæ: demum nulla non nauigatio importuna, maximeq; periculosa esse, ac timeri iam ne Torrella prædæ pretio, allectationeq; tractis ad se diuersarum gentiū prædonibus, Tyrrhenum omne, Siculumq; infestū mare redderēt, neq; Hispanis, in quorum manu maritimæ tum res erant, satis credi, neq; alia uia prouideri posse. Quibus malis quo prospiceret Ferdinādus, nec tamen quibus fideret, satis sciēs, plurima diuersaq; animo agitabat. Quoniā autem locus admonet, insulæ situm ac soli naturam paucis exponam. Aenariam à continente tractu motu terræ aliquando euulsam multa docent, excisæ rupes, solū cauernosum, soli natura continenti persimilis, arida, & calidis fontibus scatens, nutrit intestina incendia, unde alumine plurimo abundat. Quin etiam his ipsis annis Bartholomæus Perdix, Genuensis negotiator, Neapolim petēs, cū insulam prætervehēretur, animaduertit aluminosos quosdā sparsos in ora maris scopulos. Annis enim circiter centū ac sexagintatribus antequam hæc gerun tur, ruptis repente terræ uisceribus, exanhelato incendio, non modica sui parte Aenaria conflagrauerat: quæ eruptio & uiculū igne absumptū pôst uoragine absorpsit: & quà Cumanū spectat litus, prouolutis ingentis magnitudinis in sublime saxis, fumo, flāmis, puluereq; immistis, postq; per agros sparsim impetu suo iactatis, maximè uberem atq; amœnā insulæ regionem uastauit. Qua tempestate quædam etiam saxa scopulorum instar in litus prouoluta cum essent, ea Bartholomæus fornacibus pôst excocta, in alumen dissoluit, fuditq;, reuocata arte ea, è Roccho Syriæ ab se allata, ubi ipse plures annos negotiatus esset, quæ multis antea seculis in Italia ia cuerat.

cuerat. Gignit ager nobilißimi generis triticum, fert & generosißimum uinum, estq; hortensium frugũ maximè ferax, populares insulæ uicatim habitant, positus ipse plerunq; tumulosus & arduus: insurgit in ea mons apprime editus, in cuius penè uertice fons scatet eodem quò & ipse mons nomine Abocœtus, ab auiũ frequentia (ut arbitrantur) dictus, cum reliqua insula gelidorum laboret penuria fontium: litora incurua magis quàm recta, cœlũ clemens ac salubre: iungitur monti in quo est urbs sita, mole manu olim iacta: uniuersæ ambitus complectitur decem et octo circiter passuum millia, abest fermè decem à cõtinente, diuiditur à Prochyta freto nõ satis amplo. In eam Alphonsus eiectis inde antiquis colonis uictor è militibus qui secuti eum essent, maximeq; Hispanis coloniam deduxit, arcemq; quammunitißimam struxit. Cuius pòst & arcis, & oppidi, & insulæ uniuersæ moderationem cum demandasset Lucretiæ, ea permittẽte rege substituit et arcis custodiæ, et moderationi popularium Ioannem Torrellam, Antoniæ sororis suæ uirum. Hic Alphonso mortuo, cum dominandi cupiditate teneretur, uiolato iure fidei ac neceßitudinis, restituere primo eam Lucretiæ contempsit, deim quòd intelligeret illam cum Andegauiense sentire, re Ferdinando significata, ab eo sibi et urbem, et insulam impetrauit. Atq; haud multo pòst (ut erat insatiabili auaritia, incredibili ambitione, summa inconstantia, perfidia etiam barbara) cœpit cum Ioanne clàm age re de amicitia, promissaq; ab illo sibi Prochyta, statim cũ Petro Coxa, qui insulæ imperitabat, simultates primo, pòst apertas etiã inimicitias exercere. Hinc Ferdinando maioribus curis presso, traiecto triremibus freto, expositisq; in litore militibus, insulam populatur: mox cõparatis necessarijs, oppugnare oppidum decreuit. Cumq; à rege monitus, ne fidelem, et sibi maximè acceptũ hominem armis peteret, nec ab incepto desisteret, ac tantum non fame coactum Petrum ad deditionem coëgisset, tandem rex neceßitate uictus, comparata classe, Torrellæ militem Prochyta expulit, liberatumq; obsidione Petrũ commeatu plurimo, ac militibus iuuit. Torrella per hanc occasionem cõfestim ad Andegauiensem desciuit, quem pòst ad se confugientem urbe acceptũ, opibus etiã suis fouit. Quod ni Tarentini secuta breui mors esset, transmisso in Brutios cũ triremibus (uti cõuenerat) Ioanne, insequenti anno bellũ priori lõge infestius calamitosiusq; instaura tũ iri apparebat. Igitur Ioannes in Isclam delatus, cõspecta munitionũ natura, primo mediocribus prælijs infestare regios, eos extra munitiones excitos sauciare, fatigare, haud quiescere sinere: pòst ne castris egrederẽtur, prohibere, arcere à lignatione, nequid ab insulæ popularibus importari posset, cauere: sclopetis, colubrinis, bombardis die noctuq; infestare: mul-

tos in propugnaculis, non paucos intra tabernacula uulnerare, aut membris mutilatos lacerare, donec eos cædibus, uulneribus, mutilationibus, fame, siti, laßitudine, pestilentia è diutino labore, neceßitudineq; exorta affectos, ad ultimam rerũ ac malorũ omnium difficultatem artibus his redegit. In hac summa rerũ omniũ inopia illud eos maximè angebat, quod clausi terra, mariq; undiq;, quo in statu res suæ essent, significare nec regi poterant, nec ab illo certiores fieri, quid pararet, quid ab ipsis parandum esset, quando præsidiũ expectandũ, omni itinere, terra, mariq; intercluso. Itaq; rex magno nuntiorum discrimine ab ijs qui Abocœtum tuebãtur mõtem, de suorũ difficultatibus certior factus, re in senatu sæpius disceptata, cum omnes de ferendo subsidio desperarent, quippe cũ hostiũ claßis abũde potens, pollẽsq; esset, cõtrà regi eo tempore præter triremim unã maritimi apparatus nihil esset: in ea cõsiliorũ infirmitate, consternationeq; animorum, Ioannes Pous triremis eius præfectus, cæteris animo perculsis omni
» bus ipse animi plenus: At, inquit, lõge secus ego sentio rex, lõgeq; alia mi
» hi mens, aliudq; à uobis cõsiliũ est duces. Mihi est animus, expositis ab al
» tera insulæ parte in terrã militibus, occupato mõte qui mari imminet, in
» de decurrere, gladioq;, et hasta, modò lectus mihi miles detur, aperire ad
» munitiones uiã, hostẽq; ferro mediũ cædere, et cõmeatu immisso liberare
» ab fame, obsidioneq; munitiones. Huic sentẽtiæ alij ut generosæ fortiq; fortes ipsi aßentiebãtur, contrà alij ut temerariã aspernati repudiabãt, metu in maius aduersariorũ res tollẽte. Tũ Pous rursus: Vobis, inquit, uiri regia
» de re tãtũ agitur: mihi de regia, & mea de salute, itẽ incolumitate, bonisq;
» meis omnibus. Si uicero, regijs, et meis rebus iuxtà cõsuluero: sin fortuna,
» quod nullo pacto reor, inceptis meis inuiderit, regi nihil amissum, mihi ui
» taq; et fortuna omnis in æquo mea ponitur. Et uos quidẽ Isclæ res despera
» tas habetis, ego uerò eas à calamitate ut uindicẽ, meo, rerumq; mearũ o
» mniũ discrimine laboro, et conor. Nolite quæso tãta meis mihi pariũdam
» periculis laudẽ inuidere: dabo uobis, mihi credite, hoc uno facinore cõfectũ
» bellũ. Rex probato eius cõsilio, triremi cõfestim instructa, duabus cũ biremibus, minoribus itẽ nauigijs duobus, delectis ter centũ peditibus è ueteranorũ numero, cõmeatu nauigijs imposito, noctu è Neapoli soluere eum iußit. Ille tenebris, silẽtioq; feliciter usus ad finitimũ mõti litus applicat, peditatuq; exposito, triremiq; alijs cũ nauigijs Caietæ petere portũ iußis montẽ nullo prohibẽte ascẽdit, amiceq; acceptus, signo cognito, ab ijs est, qui mõtẽ tuebãtur. Nã summo in iugo Nicolai sacellũ est, atq; haud procul uetus munitio ad propulsandos repẽtinos insultus olim constituta, cui peregrina, barbaraq; appellatione nomẽ est Bastida. Hi cõmunicatis simul consilijs

cõsilijs è uestigio mittũt, qui de subsidij aduẽtu obsessos certiores faciãt, et quid agẽdũ sit doceãt, signũq; inter se cõmittẽdæ pugnæ cõstituãt. Nuntij quòd penetrare ad munitiones undiq; circũsessas ab hoste nequeũt, Poũ bi duo frustrati sunt, q in expectatione rerũ erat. Tertio die Andegauiẽsis cõsilij huius inscius incẽdiariã machinã admoueri munitionibus cũ iußisset, ea oblique tracta, in quẽ minimè locũ oportuit declinauit, motuq; ipso ma gis accensa, flammã simul, ac fumũ ingentẽ edidit. Quod cõspicatus Pous, metuensq; munitionibus à cõflagratione, instructa acie descendit è monte. Partem ducebat cohortis Fantagutius, uir maximè strenuus: partem ipse cũ Oriola, homine impigro, & ob fidem regi cognito. Vbi ad locũ uentum est, signo dato, occupatũ expugnandis munitionibus hostem ex improuiso adorti, magnũt terrorẽ incutiũt. Illi pectore aduerso fortiter incurrẽtes sustinent. Ac nũc hi, nũc illi, fortuna belli domina uariante, loco cedũt, mul ti uulnerãtur. Strenue utrinq; pro gloria, pro uita, pro libertate pugnatur. Regij eruptionẽ è munitionibus expectãt. Andegauienses illinc pauci tatem despiciũt, hinc eruptionẽ uerentur. Itaq; innisi uiribus regios aliquantũ propellũt. At qui intra munitiones clausi fraudẽ hactenus timuerant, ubi cædes, uulnera, fugas, impreßiones eminẽtioribus è turribus con spicantur, cõfirmatis maximè animis erũpunt. Editur pugna rara et nobi lis, fortibusq; utrinq; animis decertata, utrinq; pro salute pugnantibus. Vtraque in dextra acies spem, salutem, libertatem repositam habet: regia si cesserit, nullo se loco tutã credere. Andegauiensis in medio constituta ho stiũ, non fugæ, nõ receptui locũ habere, duces, centuriones, præfecti horta ri, adoriri, ferire, milites alij impellere, alij cedere, pars capere, multi capi, uulnera, cædes, casus promiscui. Vtrinq; clamores tolli, utrinq; pro pu gnæ euẽtu, aut fuga significari, aut uictoria. Tandẽ Andegauienses ab fron te atq; à tergo arctius preßi superantur, nec sustentata impreßione, pluri bus aut cæsis aut captis, reliqui in fugã uersi, pars intra molem, alij pontibus qui expositi in litore erant, in triremes se recipiũt, alij in mare prolapsi minoribus à nauigijs excipiũtur. Dux ipse Andegauiẽsiũ in fluctus ma ris mẽto tenus immißus ægre à suis intra nauem sulleuatur. Victor regius, fugato hoste, munitiones ingreditur. Pous cõsolatus magis q̃ cohortatus, li berũ iã ab obsidione militem, saucios curari, commeatũ importari, præsidiũ per munitiones distribui imperat. Lãguidos aut morbo grauatos inde deuehendos curat. Nec multo pòst, constitutis è sententia rebus omnibus, cõfirmatisq; militũ ac populariũ animis, ad montẽ reuertitur. Illi uictoria elati, speiq; atq; animorũ pleni, felicia omnia sibi promittũt, ex eoq; hostẽ à munitionibus, atq; à continente prohibent. Pous è monte ad litus digres-

sus, ascensa è uestigio nauicula, quo discessus hostē lateret, Caietam ad triremē deuehitur, statimq; Formiano soluēs litore Iluam petit, ubi intellexerat regias triremes expectare. Hæ simul inde digressæ Neapolim uersus dum feruntur, Argentario haud procul à promontorio, quatuor triremes, ac biremes totidem Punicas obuias habent, in easq; strenue illatæ, unam è biremibus capiunt. Quo minus insequantur fugientes, obstitere Andegauienses triremes, dū timetur ne insequētibus ipsis à tergo inferātur. Itaq; felici nauigatione usæ, Neapolim paucis diebus aduehuntur. Atq; haud multo pòst, Ioannes Tarentino iā mortuo, desperatis rebus suis, in prouinciā inde Narbonensem enauigat, relinquēs in regni Neapolitani populis, atq; apud nobilitatem præcipue, permagnū sui desideriū. Cum esset maximè cōpositis moribus, integra fide, incredibili continentia, summa constantia, magno in Deū metu, in homines liberalitate ac gratitudine, iusti, honestiq; apprime colens, ac supra Gallorū hominum ingenia grauis, seuerus, circunspectus. Ferdinandus igitur Aenariense ad bellū conuersus, comparata classe decem triremium, totidemq; honerariarum, ac biremiū sex, ei Galcerandū Hispanū prædonem præficit. Ille complureis menses, nauibus opportune dispositis, urbem sic cinxit, arcuitq; commeatū, uti tandem ad summā annonæ inopiam redactus Torrella fratrem è Prouincia arcessitū certiorem fecerit, ni quamprimū subueniatur, de se rebusq; suis esse omnino actum: maturaret igitur, se uel paucissimos dies uix esse toleraturū, uerendamq; interim populariū inconstantiā, præsertim urgente fame. Caro lus re cognita, ac maturandū ratus, honerata frumento naui, instructisq; triremibus, nocturnis diurnisq; remigationibus, ad ferendū subsidiū cum properaret, ubi in conspectū uenit insulæ, inito cū præfectis consilio, triremem optime omnium instructam, cui erat Delphinæ ob celeritatē nomen, quæ honerariam remulco traheret, præmittit. Ipse cum omni numero speciem præ se fert magno impetu inferēdi sese ex improuiso in Galcerandū: ratus hac ratione, dum regia se classis instruit, dū ipse sese minabūdus ostentat, omnem regiæ classis impetū in se tracturū, Delphinam interim quasi parū animaduersam ad oppidū, ipsamq; montis rupē appulsurā cū commeatu: quo facto, fugā ipse esset in altū abrepturus. At Sancius Samudius in statione collocatus cū esset, conspecta Delphina, minimè cunctandū ratus, summis uiribus in illam rostro inuectus, edita cruentissima pugna, eā cum honeraria capit. Quod ubi Carolo cognitū est, speq; animoq; destitutus, confestim in fugā uertitur. Galcerandus instructa classe, in altū prouectus, diurna, nocturnaq; remigatione fessos ipse recente remige facile assecutus, præter unam, omnes cū Carolo, alteroq; è Torrellæ filijs capit, captasq;

ptasq; secum Aenariã perducit, ac utranq; simul & uictam, & uictricem classem in ancoris ad fretum sistit. Quod ubi regi nuntiatũ est, ingenti cura liber, ac gaudij plenus, cum Ximeno Duræa, Siciliæ Legato, qui haud multos ante dies Neapolim ad regem uenerat, ad Misenũ profectus, Galcerando, præfectisq; gratulatus, gratias illis egit, quòd fortiter fecissent, quòd feliciter rem gessissent, quòd eo facinore ultimã bello manũ imposuissent: ijsq; magnificè collaudatis, quid gerendũ, quid à quoq; administrandũ esset, constituit, statimq; Neapolim regreditur. Tum uerò urbs uictoriæ certa, festa omnia agere, uiri, mulieres, ciues, peregrini, senes, impuberes per urbem discursare, ad litus currere, molem peruagari: qui uictrice è classe redissent, sciscitari, gratulari, complecti, uirtutem eorum in cœlum ferre, conuiuia parare, publice, priuatimq; lætari, quòd mare liberũ, quòd nauigatio secura, quòd tandem pax terra mariq; omnino esset parta. At Isabella regina qua erat pietate, & in Deũ cultu, uictoriã Deo acceptam referre, ipsa Mariæ aras, ipsa Diuorũ templa adire, uenerari, paruos liberos ante se ferre, cum ijs ante illorũ imagines procumbere, gratias agere, uota soluere, supplicia pluribus diebus facere: nihil ciuitas uniuersa, nihil nobilis, ignobilis, sacerdos omittere, quod ad declarandã lætitiã, nihil Isabella, quod ad gratitudinem erga Deũ, erga diuos, diuasq; testificandã pertineret. Torrella amissa classe, capto fratre, ac filio, destitutus omni spe, de deditione per Duræam cũ rege egit, per quem paucis antè diebus etiam tentauerat: exolutis sibi à Ferdinãdo aureûm numûm quinquaginta millibus, oppido, & insulæ simul cedere. Res igitur Ximeno procurante conuenit his conditionibus, uti Torrella oppidũ regi traderet, ipse liber tutusq; cũ uxore, liberis, req; omni familiari in Siciliam deferretur regijs duabus triremibus. Carolus frater, & è filijs alter, liberi, suiq; iuris essent. Ximenus conuentorum præs, ac fideiussor esset. Ante tamen quàm ille triremibus impositus uela faceret, Ferdinandus coràm exhortatus est cũ, uti cũ uniuersa familia Neapoli remaneret, rerũ se præteritarum immemorem futurum, neq; ipsi, neq; liberis defuturum pollicitus. Ille regi gratias cum egisset, Neapoli soluens in Siciliam primo, pòst in Hispaniã Tarraconensem, quæq; illi erat patria, Barcellonẽ perlatus est: uir profectò leuitate ac perfidia sua, deterrima quaq; sorte, ultimoq; supplicio dignus. Et hic quidem belli huius Neapolitani finis atq; exitus rerum fuit. Cæterum cum regni urbium princeps Neapolis, atq; caput sit, antiquißimaq; cæterarum ferè Italiæ urbium omniũ, quæ nunc florent, de eã si pauca dixero, neq; alienũ suscepto operi, & importunum minimè uideatur, tum propter uetustatẽ ipsam, & urbis nobilitatem, tum ob rerum plurimarum siue natura, siue

hominũ arte, industriaq; comparatarum, copiam, atq; excellentiam, quibus ipsa affatim, mirificeq; abundat. Quia uerò uetustas ipsa, rerumq; remotissimarum obliteratio, earumq; cognoscendarũ cupiditas ita expostulat, altius quædam repetam & perquisita, & eruta longo studio, multaq; antiquitatum peruestigatione & cura. Nec uerò uitio mihi dari uelim, si antequam de rerum Neapolitanarũ loquor originibus, Italiæ res à remotissimis etiam seculis repeto, & qui, & quales eam populi, aut reges ab initio tenuerint, in memoriam reuoco. Detur hoc ueniæ laboribus meis, compenseturq; repetitionis ipsius remotior fortasse explicatio cũ utilitate lectionis: quod condonari mihi non impudenter forsan uidear postulare. Igitur Italiã, cui pòst uniuersæ nomẽ est hoc inditũ, paulatimq; prolatatũ finibus, imperioq;, ab Ionio mari ad Alpes usq; complexum est omnia, quæ supero, inferoq; abluuntur mari, habuere in initio Vmbri, genus hominum bellicosum, acre, imperij cupidũ, quiq; paulatim mediterraneis ac montanis à locis digressi, mare uersus Hadriaticum fines protulerint, ipsi reliqui, superstitesq; diluuioni, quæ Deucalione regnante in Græcia, ab Aegyptijs, Græciæq; ipsius scriptoribus extitisse memoratur. Qua tẽpestate Atlanta absorpta insula, rerũ quondã in occasu potita, unde etiam nomen pelago inditum, irrumpente oceano, mare hoc immissum est mediterraneũ, quo tunc submersa atq; hausta fuere cuncta, quibus nunc interiectis Europa, Africaq; inter se atq; Asia distinetur. Fabulosa sanè res existimata, propter Poëtarũ decãtata admirabiliter ea de re carmina, cæterũ quæ nec à natura ipsa rerũ abhorreat, & Aegyptiorũ consentiat historijs. Hos ante tenuerant Liburni partem eam, quæ est ad superi maris sinum. Quibus pulsis Vmbri armis eam occupauere, quaq; imperiũ protulerunt, tractum omnem uocauere Vmbriam, uiris pòst oppidisq; diuturnũ ob dominatum maximè frequentem. Liburnis finitima tenuere Siculi, atq; Aborigines, gens indigena, uel, ut alij uolũt, ex Arcadia profecta, duce Oenotro, Lycaonis Arcadiæ regis filio, qui postea genti nomen dederit. Cuius etiam frater Peucetius oram alteram superi maris occupauerit, eaq; sit ab illo appellata Peucetia, quæ antè fuisset Iapygia. Regiũ itaq; nomen gentis uniuersæ ab Oenotro cœpit, post quẽ aliquo interiecto interuallo Italus & ipse rex ijsdem est à populis dictus. Ab Italo autem & Morges, & Siculus, qui à Morgete fratre dissentiens, dedit parentibus sibi populis nomen Siculis, perinde ut ab illo altero nominati sunt Morgetæ. Atq; hæc quidem omnia multis ætatibus ante obsessum à Græcis Ilium. Hodie quoq; post Marsorũ atq; Aquilanorũ fines est ager, qui Siculorũ nomen seruat, mutata prima nominis litera, Ciculi enim uocantur. Nam & Sicilia insula ex illis dicta,

ab illiteratis hodie hominibus Cicilia dicitur, eadem mutata litera. Est & Vallis item Ciciliana quæ Præcutinorũ est in Vestinis, qui sunt inter Aternum, atq; Truentũ amnes: quæ regio Piceni quondam fuit, nunc uerò est Aprutij. Succeßit deinceps illis Latinus belli Troiani temporibus, à quo prisci uocati Latini. Inter Siculos autem atq; Aborigines diutius certatum cum esset, accessere Aboriginum opibus Pelasgi, quibus è Thessalia pulsis, ad eã cũ adnauigassent oram, quæ est proxime Padi fluminis ostia, postq; aliquantum temporis eiecti cũ inde ab Vmbris essent, Aborigines ipsi dedere eis sedes in Reatinorũ finibus, eorumq; auxilio, commixtis uiribus, Siculorum res uehementius attriuere. Quibus deniq; attritis, Siculi relictis sedibus, grauißimos post labores ac pericula in Trinacriam traiecere: quam occupatam, suo è nomine uocauere Siciliam. Tenuerunt autem in initio Itali, qui ab Oenotrijs sunt, Aboriginibusq; profecti, quantum interim agri Tiberi continetur, Lyriq; fluminibus, eaq; prisca fuit Italia, ijq; Italici populi. Tiberim ultra tenebant tunc Hetrusci, quos Tyrrhenos etiam dictos uolunt. Hi paulatim eo potentiæ peruenerunt, ut Vmbrorũ ipsi imperium deleuerint, omnisq; Italia ab exteris nationibus, præsertimq; à Græcis ob illorum potentiam fuerit appellata Tyrrhenia. Supra Hetruscos tenuere Ligures, & ipsi antiqua gens, quæq; ausa sit uenienti in Italiam Herculi ire obuiam, instructa acie. Quin etiam quorundam opinio fuit, Aborigines illorũ aliquando fuisse colonos. Hetruscos diutius imperantes, superatis alpibus, Galli pepulere uniuerso ex agro, quem ultra Apenninũ montem ac secundum Padum fluuium possederant, quorum etiã oppidũ fuit Sena, quæ hodie quoq; Gallica agnominatur. Trans Lyrim uerò, proximisq; Lyri regionibus, diuersis tamen ætatibus imperitauere Ausonij, Opici, Osci, Hetrusci, Samnites, Campani. Ausonij quidem uidentur fuisse antiquiores, quàm ut ab Ausone, Vlyßis filio, nomẽ acceperint. Nam & partẽ illam terræ Brutiæ, quæ est ad mare Ionium, satis constat longe prius uocatam Ausoniã, eamq; Ausones primos tenuisse, & mare ipsum Ausoniũ appellatũ: &, ut Halicarnasseo placet Dionysio, quod pòst uocatũ est Tyrrhenũ, ante Oenotri aduẽtũ ab accolis mare dicebatur Ausoniũ. Opici uerò fuere, qui et Ausonij, ipsi indigenæ, ut Rutuli, ut Volsci. At Osci Padi accolæ, ac pulsi ipsi, suis Opicos è sedibus pepulere. Hos dein Cumani à Chalcide deducta Colonia, Hippocle Cumæo, et Chalcidense Megasthene ducibus. Hi cũ opibus autoritateq; aucti admodũ essent, subiecere sibi finitimos populos. Omnem post eis agrũ ademere Hetrusci, ac uariante fortuna, Samnites Hetruscis. Dicti autem Samnites à nostris initio Sabelli, ipsiq; à Sabinis orti, postquam in Sabinorum nomen tran-

ſiere, qui ante Oenotrij fuerant,atq; Aborigines. Ex ijs deinde agris Samnites hos eiecere Cāpani,quorū princeps fuit urbs Capua: à Samnitibus quoq; profecti ſunt Lucani, qui ſecundū eos trans amnem Silarum ſedes ſibi imperiumq; compararūt. Permultis tamē ante Lucanos ætatibus, imperitauerant ea in regione Pelaſgi,atq; Oenotrij. Vnde inſulæ duæ in Lucanorum mari ſitæ, Oenotriæ appellatæ,atq; ab Oenotrijs orti Itali,Morgetæ,& Siculi illis ſucceſſere.Inter quos diutius etiā bella geſta. Quæ ère à Græcis ſcriptoribus pars ea uocata eſt Italia. Vltimi autē Lucani à Samnitibus emiſſi occupauere regionē, eāq; ducis nomine uocauere Lucaniā. A' Lucanis orti Brutij,paſtoralis initio gens, ſuisq; ab domibus digreſſa. Poſt eos quod reliquū eſt,tenuere Græci, ad mare Ioniū,diuerſo tempore, pluribus deductis colonijs, in plaga præſertim maritima, unde magna etiam Græcia olim dicta.Nec tamen defuere è Græcis ſcriptoribus qui arbitrati ſint, oram Italiæ illam ultimam, quæ Iſthmo contenta peninſulam quaſi quandā efficit,Italiam initio dictam ab Italo quodam,quem populares,propter ſapiētiæ probitatisq; opinionem, quam ipſe etiā dicendi ſuauitate concitaſſet,regem ſibi conſtituerint. Satis tamen cōſtat tum Heſperiam,tum Auſoniam ante Herculis in Italiam aduentū à Græca præſertim gente uocari ſolitam.Hic ſtatus penè rerū in Italia fuit ante bellum Troianum, & poſt Aeneam atq; Aſcaniū Albæ regnantem,donec Romanorum res adoleuère,ipſiq; tandē Italiæ ſunt potiti. Vt uerò ad Opicos redeamus, à quibus Thucydides tradit, Siculos fuiſſe eiectos ſedibus, quòd uidelicet Opicorū tunc celebre eſſet nomen,Phlegræus eorū ager fuit,in quo plerique uolunt geſta, quæ de Gigantibus memorata ſunt in fabulis,ab inteſtinis terræ incēdijs dictus.Quo in agro principes extitere urbes Cumæ,Puteoli,quæ Græcè eſt Dicæarchia, & Neapolis. Hanc igitur, finitimamq; oram,quæ eſt ad amnē Lyrim,Vlyſsis,belliq; Troiani tēporibus tenebant Leſtrigones atq; Sirenes: tenuere & Cimmerij, genus hominū furtis ac latrocinijs aſſuetū:hiq; ſpecus quàm domos magis incolebant,deductisq; intrinſecus ſub terram cuniculis diuerſabātur. Cumq; celebre apud ipſos oraculū eſſet,fierentq; Auernū ad lacum ſacra in Ditis patris honorem,in quibus,euocatis manibus,futura noſcitabantur,hac ratione multos mortales,qui ad ſacra conueniebāt, atq; ad oraculū conſulendū,deprehenſos in meatibus,locisq; ſubterraneis ſpoliandi libidine clàm obtruncabant. Demum ſcelera eorū deprehenſa,ipſi ſupplicio affecti,ſedesq; eorū euerſæ ac penitus deletæ.Opicorū inſula fuit Prochyta, fuit Aenaria, fuere & Pontia,& Pandateria,& quæ dicta eſt de Sirenis unius nomine Parthenope. Nam & ab alterius quoq; ſepulchro Leucoſia dicta eſt etiam breuis quædam

dam insula Pestanum contra sinũ posita. Ac tametsi quæ de Sirenibus dicuntur, pleraq; habentur fabulosa: proditum tamen est memoriæ, atq; ita hominũ opinio tenuit, unius ex eis conditum sepulcrum editiore in colle. ad ultimum maris sinum dedisse colli nomen, uocatumq; illum ex eo Parthenopen, quod nomen pòst fuit etiam urbis eius quæ nunc est Neapolis. Quia uerò & Surentum quasi Surenetum, et promontorium ipsum quod Mineruæ dicitur, Lapides sunt olim Sirenũ dicti, quodq; insulæ item duæ Sirenusæ, quæ post Capreas, Posidoniati, hoc est Pestano, ac Salernitano adiacent sinui, quo in sinu fuit olim Pestum, nuncq; in promontorij eius capite posita est Acropolis, quantum coniectura uti licet, & fabulæ uidentur innuere, hæ imperitasse sinui, locisq; ijs uidentur. Quãdo prisci etiam autores tradunt Surentũ urbem, ipsumq; in quo cõstituta urbs est, agrum ac promontorium, Sirenũ quondam sedes fuisse, perinde ut Circe imperitauit finitima in insula, ut Calipsò in alia etiam Ausonij maris insula. An non regnauit Babylone Semiramis, in Ponto, Phrygia, Bithynia Artemisia? nónne Punicum auspicata est imperium Didò? Florentibus maximè Gotorum rebus imperauit in Italia Amalasuntha, Theodorici regis filia. Necuerò multis ante nos seculis Amatildis Comitissæ res in Italia non in primis fuere illustres. Nónne duæ, diuerso tamẽ tempore, Neapolitanum regnũ moderatæ sunt Ioannæ? Itaq; permultis etiam pòst Sirenes seculis, Aenaria sub Neapolitanorũ reipublicæ iurisditione tenebatur: & cũ ab illis aliquãdo bellica extracta ui fuisset, Imperatoris Augusti iussu fuit eis restituta. Et à qua matrona nomen accepit insula Parthenope, perinde ut ab altera Leucosia est de illius sepulcro dicta, nimirum cum ea post mortem sepulta in colle esset, continenti imperitauerat, et in quo sepeliri se cauit loco, & celeber per id temporis locus is erat, & uiuenti dominæ gratus admodum atq; in delitijs habitus. Nam & honos sepulturæ religiosissimus semper fuit, etiã quibus tẽporibus literæ nullo ferè in honore essent, et generosissimo cuiq;, decreto etiã publico, in maximè celebri urbis aũt agri parte, dabatur sepulturæ locus. Traditum est enim (dere ut maximè uetusta loquar) apud Oruinium antiquissimum, ac maximè quondam nobile Aboriginum oppidum, Augusti etiamnum tempore non murorum modò fundamenta, & fossas extare ueteris magnificẽtiæ testes, uerumetiam sepulcrorum monumenta magno ambitu, operosisq; aggestionibus, atq; in sublime editis. Itaq; sepulcrum ipsum indicio est Parthenopen colli imperitasse, qui subiectæ imminebat stationi, atq; ad sinus ipsius caput, eq; regione Surentum spectabat, quæ Sirenum ipsarum sedes tunc esset. Quem ad locum quòd naues quendam quasi in portũ applicarent, collis ipse fre-

quens erat habitatoribus, æque ab accolis ac nautis celebratus, isq; oblite-rato priori nomine, pòst in matronæ memoriam, atq; ab eius sepulcro Parthenope agnominatus. Cuius pòst loci frequentiã auxere Cumani, atque è Chalcide Euboeæ profecti coloni, auxere & Rhodij, quo tempore rebus maritimis plurimũ ualebant, deducta illuc Colonia, locoq; in oppidi formam redacto. Nam Græcã eam fuisse urbem, id uerò certißimũ est. Quòd autem eo ab loco quadringentis fermè paßibus oppidulũ aberat, secũdum litus, ac sub montem ad meridiem positum, cui Græca nomen esset appellatione Palæpolis, idq; breuitate sua habitatores nõ caperet, crescente iam multitudine, quo habitandi laxior ferebat commoditas, multi eò cõtinue immigrabant ob diuersandi amplitudinem. Quocirca augescente indies nouo oppido, illinc cõportandis mari mercibus, hinc soli ipsius opulentia, cum ædificijs illustraretur, et hominũ frequentia, quo ab ueteri differret oppido, nouo paulatim nomine, & ab ipsis incolis, & ab nauigantibus, uocari pro Parthenope Neapolis cœpta. Nam ad tempora Romanorum usq;, ut Liuius tradit, urbes erant duæ, populus unus. Breui igitur ob loci opportunitatem, conuenarumq; frequentiam in urbis excreuit magnitudinem. Opibus uerò atq; autoritate ualuiße tunc plurimũ mœnia ipsa planè docuere: quorũ uestigia (quòd hodie quoq; quædã extant) uidentur admirabili quadam altitudine artificioq; fuisse cõstructa, ut minimè mirum fuerit, Annibalem Pœnorũ ducem illis uisis fuiße ab obsidione deterritũ. Cõueniße autem eũ in locũ proximis è uicis atq; castellis plurimos, docet uetusta quædã urbis regionũ nomina, quæ hodie quoq; et publicis, et priuatis scriptis seruantur, ut Baiana uicinia Baianis à colonis dicta, ut à Cimmerijs Cimmeria. quibus urbis partes eæ quondam fuerint ad inhabitandum distributæ. Transiens quoq; in Italiam ab Hispania Hercules post Cacum impotentem hominem in Latio domitũ, liberatãq; ab eius dominatu regionẽ, Cãpani maris orã cũ peruagaretur, reliquit monumẽta perpetua Auernũ ad lacũ sua, perq; oram illam omnẽ itinere atq; ætate fessos, Græcis potißimũ è socijs, traditis eis sedibus collocauit. Quod in Latio item, locisq; in quibus postea Roma creuit, antè fecerat. Reliquit & proxime Neapolim paulo supra Palæpolim, qui locus hodie quoque Hercules dicitur, & ultra Neapolim ad fontes, qui ab illo Herculani sunt dicti, ibiq; Heraclea condita, & ultra Heracleum apud Pompeios, quo in loco exposita ab occasu solis aduecta præda pompam egisse dicitur. Qua tempestate loca illa omnia essent Græcis ab inhabitatoribus maximè frequẽtata et culta, propter locorũ amœnitatem ac litoris. Ad uetera quoq; Neapolis mœnia, Nolanamq; ad portam extat sacellum Saluatoris, quod ad Herculis

uiam

uiam dicitur: & in eadem urbis regione Mariæ ædicula, quæ ad Herculem. Adeò multa Herculis monumenta et intra urbẽ, et extra etiã permanent. Post ipsam uerò Palæpolim, in qua noua nũc est arx cũ adiectis hortis, postq; montẽ qui Palæpoli imminet, promontoriũ protenditur in meridiem, quod à delitijs sortitũ nomẽ est Pausilypũ: è regione uerò alterum existit promontoriũ, mediũ inter utrunq; sinũ cõstituens, Lapides olim Sirenũ appellati. Inter aũt lapidosos promontorij uertices, sparsosq; naturali quadam tum uoluptate, tũ artificio quasi scopulos loca sunt interseminata, ac sparsim consita, ea amœnitate, & cultu, ijs etiam delitijs, ut ab ijs illectamentis dictæ olim sint cantu Sirenes irretisse nauigantes, traxisseq; peregre uenienteis homines ad inhabitanda saxa. Ac mihi quidẽ uisus est Virgilius ad eorũ locorũ imaginem finxisse Elysios secessus, ut cũ ait: "

Secreti celant calles, & myrtea circum "

Sylua tegit. —

Nec uerò non eodem mihi tempore uisa sunt literarum studia, qualia tunc esse poterant illic & extitisse, & cœpisse, quæ post modum tanta creuerint frequentia, ut quod de uocis suauitate & cantu attributũ est Sirenibus, id fabulæ locum dederit ex eloquentiæ ac literarũ studijs, disciplinarumq; cognitione & cultu. Nam & Zeno & Parmenides satis propinquis è locis fuere oriũdi, quos ante et alios quoq; fuisse ueri est simile, quã do hi duo essent et ipsi seculis nostris fortasse incogniti, nisi eorũ Aristoteles in rebus physicis, & post eũ scriptores alij meminissent. Iccirco & ante Pytagorã et metapontinas illas scholas fuere Sirenũ in regionibus bonarũ artiũ studiosi permulti: quod Numæ regis Romani disciplina institutionesq; declarant. Ea quoq; quæ de oraculis, deq; ad Auernũ tradũtur sacris, fieri absq; literarũ cognitione ac profectu minime poterant. Etenim rerũ cognitiones per ea tẽpora penes sacerdotes erant, & apud Græcos extitisse tunc literarum notitiam, docuit Nicostrata Euandri mater, quæ eas in Latiũ attulit. Sed redeamus iã Neapolitana ad mœnia omnium illa tempestate magnificentissima: qua quidem tempestate mare quod illic curuari sensim incipiebat in sinum, radices allidebat collis, atque inter uetus nouumq; oppidũ breuiusculus quidã cõstituebatur sinus, qua damq; quasi statio: quod spatiũ diuturnitate temporũ, hymbriũq; limosis è monte decursibus, ut quotidie cernitur, in cõtinẽtem abijt terrã, idq; nostro tempore ædificijs refertũ est. Moles quoq; posteriore ætate ab regibus iacta portum nunc efficit. Ipsius quoq; ad collis ima fontes tum manabant scatebrosis sub rupibus, qui nunc etsi paucioribus in locis, in ipsa tamen maris ora subter ædificia defluentes scaturiunt. Collis igitur ipse & ad mare im

positus rupibus, & in mediterraneis insurgebat, uallibus undiq; praeterquam ad litus cingentibus. Circũ uerò eum mœnia ab imo in editũ assurgentia eminebant ingenti mole saxis, ac singulari artificio cõstituta, aggestitia materia intrinsecus arte iniecta, quatenus collis altitudinem, summumq; aequarẽt solũ. Adhaec turres maximè frequentes, ipsaeq; extra muros ductae adaequato pòst solo insurgebant ingenti uastitate, minacibusq; fastigiatae propugnaculis maria ac terras superbissimo quodã prospectu despectabant. Quae omnia annis ducentis ac quinquaginta ante aetatem nostrã Corradus demolitus est rex. Pòst uerò Romanis urbis eius ambitum promouẽtibus, et ualles fuere maxima è parte colli aequatae ad urbis ipsius positũ, usumq; inhabitantiũ, et mœnia pluribus etiam locis ad solum deiecta. Nam & Adrianus Augustus templũ in tumulo proxime portam, quae ad mare ferebat, qui locus hodie quoq; Portus dicitur, aedificauit mirae amplitudinis, idq; postea collapsum ab insequentibus est principibus instauratum: qua ex aedificatione parte ab ea paulatim per aetates promotũ est oppidum ad muros fermè Palaepolitanos, meridiem uersus, quaq; etiam Solis occasum urbs spectat. Post Adrianũ quoq; & ante illum, potissimum autem Antoninorũ tẽporibus, multa magnaq; intra urbem condita fuere aedificia, ut uallium nunc ipsarũ ne uestigium quidem ullum relictũ appareat, effectumq; est, ut peruetusta illa magnificaq; cũ primis mœnia penè undiq; aedificijs cingerentur. Nostra uerò aetate Alphonsus Ferdinandi filius, prolato ad Solis ortum atq; ad septentrionẽ pomerio, et muniuit eam partem urbis, & illustrauit, erectis ingentis crassitudinis muris piperino è lapide, quanquam inchoasse uideri solum potest, id quod nos ipsi scimus animo illũ destinasse. Priscae quoq; urbis magnificentiae praeter ipsa mœnia maximo est indicio fluuius intra urbem inductus excauato saxo, in quo uetus urbs tota inerat fundata, eaq; cuniculatio, atq; effossae specus, deductae subter maximè celebres urbis uias: atq; ad singula quadriuia, in quae urbs quondã omnis distributa erat, excisi putei, è quibus uicinia hauriat. Ab hac autẽ ipsa cuniculatione deducuntur ad alia urbis loca, aedesq; nobilium aquae tum ad puteorũ usum, tum etiam fontium in urbis ijs partibus quae uergunt ad mare. Ipsa uerò cuniculata effossio, ductilesq; aquarum cauae & latae sunt admodũ, et decursu minimè recto, quo dum ad angulos saepius aqua refringitur, reddatur salubrior. Quocirca & decurrit & strepit, sonorum in saxosi modum fluminis: antiquum sanè opus, ac priscae cuiusdam magnificentiae praeclarum testimoniũ. Extant in ea monumenta etiam illustria templi maximè inclyti Castoris & Pollucis, & item fori, ac secundũ ipsum forum theatri: alterius uerò theatri (nam duo

ea in

ea in urbe fuere, quorum alterū intectum erat) nullum apparet uestigium. Ipsa igitur theatra non urbanæ tantum magnificentiæ indicia sunt, uerum etiam certantium inter se ingeniorum, propter bonarū artium studia, quæ in ea tum urbe mirificè florebant. Nam & Nero Augustus ijs in theatris ad musicæ certamen prodijt in scenam, & propter liberalium artium studia, quibus Hadrianus maximè fuit deditus: ipse quanquam Augustus, rerumq; Romanarum moderator, non aspernatus tamen est oblatum à ciuibus magistratum, eumq; perinde ac priuatus administrauit. Ac mihi quidem uisi sunt Romani imperatores, contendisse inuicem in magnificanda atq; illustranda Neapoli, aduersum quos ciuitas ipsa constantissimā ubiq; fidem seruauit. Nam qua fide, qua animorum offirmatione fuerit post eam stragem, rerumq; calamitatem tantam, qua dux Carthaginensium Annibal populum Romanum affecit, Punico secundo bello ipsæ Romanorū historiæ docent. Neq; post dirutum à Gotis Romanum imperiū, eandem nō constantiam retinuit aduersus eos, qui rem Romanam etiam qualemcunq; tenuere. Nā qua humanitate doctos uiros, quiq; ea in urbe literis, rerumq; naturæ cognitioni operam dabant, ciues ipsi complecterētur, apertè illud docet, quòd Græci Latiniq; Augustorū temporibus Neapolim tanquam in studiorū suorum matris sinū secedebāt. Ea igitur in urbe cū decessisset Lucilius poëta, publico à ciuibus funere est elatus. In eā ossa referri sua Virgilius iussit, Brundusij cum decessisset: qua in ciuitate tantæ admirationi & uiuens, & mortuus ciuibus ipsis fuit, ut in hunc usq; diem multa cum magnificentiæ ueteris monumenta, tum naturæ ipsius dona quædam ad Virgilium referantur. Secundum maritimam uerò oram quædam etiamnum uisuntur monumenta Luculli piscinarum, qui locus Lucullianus hodie quoq; dicitur. Post quem sunt et Platamoniæ, excauatæ ad litus, ac manu hominum factæ specus, quas uetustas ipsa, salsaq; maris aspergo magna è parte consumpsit, temporumq; ipsorum iniquitas, loca nimirum ad uoluptatem, æstiuasq; deambulationes atq; conuiuia excogitata. Sunt geminæ etiam criptæ perforato monte Pausilypo, altera ad uiam Puteolanam, in ipsoq; ferè promontorij principio, quæ ab Alphonso rege fuit, non modicè amplificata: altera ad montis in mare prominentiam, atq; ad ipsius exitum, eaq; maxima parte ab uetustate labefacta. Nec uerò ciues ipsi quàm otio, quàm literis dedisse minus bellicis rebus operam, ubi res ferret uisi sunt. Siquidem è bellicis maximè exercitationibus ac laudibus, nobilitatē comparauere sibi tantam, ut Neapolitana nobilitas appareat & maximè ipsa uetusta, & diutius etiam magnificeq; continuata. Quæ res effecit uti reges qui post Goticas, Africanasq; calamitates mari inuectas, regnū Nea-

politanum tenuerunt, eam sibi urbem metropolim, eam regni caput constituerint. In ea regias, in ea arces, in ea sepulcra a desq; statuerint sacras, ac diuturnis maximeq; grauibus confectam bellis, restituere in pristinam faciem sint conati. Quam ad rem non mediocriter etiam inuitauit eos coeli clementia, situs opportunitas, agrorum fertilitas, maritima opulentia, rerum deniq; omnium quæ ad uictum opportuna sunt, mira & regionis ubertas, & ex nauigationibus comportatio. Sed urbis nos laudationem quidem minimè, antiquitatem uerò tantum referendam suscepimus. Igitur in hac urbe Ferdinandus pace parta, rebusq; è sententia compositis supra triginta annos regnauit: cum interim multa bella pro socijs atq; amicis suscepta fortißime gesserit, Turcas quoq; qui Hydrunta, bonamq; Salentinorum partem ex improuiso adorti occupauerant, Alphonsi filij industria, atq; opera uictos Italia expulerit. Qui si quibus artibus in initio regnũ sibi comparauit, easdem in pace otioq; retinuisset, ut maximè felix est habitus, sic inter optimos fuisset principes numeratus.

FINIS.

MENDARVM HVIVS SECVNDI Tomi, *quæ minus attentum Lectorem remorari possent, castigatio.*

Pag.35.Ver.33.Hicetaon. 140.9.Hos Fauorin. 330.34.*regressus.* uer.37.Praxitelicus. 351.23.*puerulis.* 355.13.*constituerint.* 364.38. *oratione.* 365.24.*post.* & 26.*item.* 369.16.*equitando.* 370.25.*con ducenti.* 374.20.*uero.* 383.8.*uerum.* 384.35.*illinant.* 387.19. Iannes. 388.17.*quàm.* 407.20.*parum idoneo.* & 33.*diculæ.* 408.38. *expunge,es.* 410.19.*oculos.* 413.19.*quereris.* 417.35.*quod.* 419. 14.*arti.* 419.23.*párere.* 420.38.*efficeret.* 423.20.*quàm.* 423.23. *coram.* 425. *uerum.* 427.9. *uetulos.* & 30.*suapte.* 441.35.Horatianum. 444.1. Male, inquit. & 17.*una.* 445.8.*quereretur.* 446.29.*àcida.* 447.20.*querulæ.* 451.27.*sapienter.* 453.35.*prò.* & ult. Romanas. 454.2.*ille.* 455.18.*resciscat.* 456.13.*sæpicule.* 458.21.*despoliato porro.* 460.38.*coràm solicitanti.* 461.16.Ferdinandi.

CHARTARVM SECVNDI TOMI SERIES.

* a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z.
A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X
Y Z. Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn
Oo Pp Qq Rr Ss Tt Vu Xx Yy Zz. AA BB CC
DD EE FF. *Duerniones omnes.*

BASILEAE, PER ANdream Cratandrum, Mense Martio. Anno

M. D. XXXVIII.

